JULES VERNE

ISTORIA MARILOR DESCOPERIRI

JULES VERNE

ISTORIA MARILOR DESCOPERIRI

EDITURA ŞTIINŢIFICĂ. BUCUREŞTI—1963

În romînește de:

G. NICOLAE
Marii navigatori ai secolului al XVIII-lea

I. PELTZ
Călătorii secolului al XIX-lea

Îngrijire științifică
ALEXANDRU ROȘU
Candidat în științe geografice

Coperta de
HARRY GUTTMAN

JULES VERNE

LES GRANDS NAVIGATEURS
DU XVIII-e SIÈCLE
LES VOYAGEURS DU XIX-e SIÈCLE

MARII NAVIGATORI
AI SECOLULUI AL XVIII-LEA

P A R T E A A D O U A

Capitolul I

NAVIGATORII FRANCEZI

Descoperirile lui Bouvet de Lozier în mările australe. Surville. Ţara Arsacizilor (Noua Georgie). Peripeţiile escalei în Portul Praslin. Sosirea pe coasta Noii Zeelande. Moartea lui Surville. Descoperirile lui Marion în mările antarctice. Asasinarea lui în Noua Zeelandă. Kerguelen în Islanda şi în insulele australe. Expediţiile pentru verificarea ceasornicelor: Fleurieu şi Verdun de la Crenne.

În prima jumătate a secolului al XVIII-lea fusese făcută o descoperire care avea să exercite o influenţă fericită asupra dezvoltării geografiei. Un căpitan de navă al Companiei Indiilor Răsăritene, Jean-Baptiste-Charles Bouvet de Lozier, preocupat de imensa pată albă din jurul Polului Sud, pe care geografii îl numeau *Terra australis incognita,* ceru să i se încredinţeze descoperirea acestor pămînturi necunoscute. Stăruinţele lui rămaseră multă vreme zadarnice ; dar, în sfîrşit, în 1738, Compania cedă, cu speranţa că va putea deschide un nou punct comercial.

Două mici fregate, „L'Aigle" (Vulturul) şi „Marie", destul de bine echipate, porniră din Brest, la 19 iulie 1738, sub comanda lui Bouvet de Lozier. Timp de peste o lună, fregatele se opriră în apele Insulei Santa Catarina, pe coasta Braziliei, apoi, la 13 noiembrie, ieşiră din nou în larg şi se îndreptară spre sud-est.

Începînd din ziua de 26, cele două fregate intrară într-o ceaţă atît de deasă, încît trebuiră să-şi semnalizeze prin lovituri de tun ca să mai poată naviga împreună ; de cîteva ori fură nevoite să-şi schimbe drumul, iar pericolul unei ciocniri le pîndea clipă de clipă. La 5 decembrie ceaţa se îngroşă atît de mult încît „L'Aigle" putea auzi fregata „Marie" manevrînd, fără să o poată desluşi în întuneric. Marea era acoperită cu alge şi, curînd, marinarii văzură un soi de păsări care nu se depărtează niciodată prea mult de uscat.

„În ziua de 15 decembrie, spune Fabre în studiul său despre Bouvet, aflîndu-se la 48°50′ latitudine sudică (latitudinea Parisului la nord) şi la 7° longitudine estică (meridianul de la Tenerife), membrii expediţiei zăriră, pe la ora şase dimineaţa, un gheţar enorm, apoi încă vreo cîţiva, înconjuraţi de numeroase gheţuri de diferite mărimi. Fregata „Marie" dădu semnalul de alarmă şi se întoarse din drum. Nedumerit de manevra aceasta, care putea să scadă moralul echipajului, Bouvet întinse mai tare velele de pe „L'Aigle"

şi, trecînd pe lîngă „Marie", îşi exprimă intenţia de a călători mai departe, spre sud. Ca să liniştească spiritele, Bouvet spuse că întîlnirea gheţarilor trebuia socotită drept un semn bun, căci ele arătau sigur că pămîntul e aproape".

Fregatele îşi continuară drumul spre sud şi curînd strădania lui Bouvet fu răsplătită prin descoperirea unui pămînt căruia el îi dădu numele de Capul Circumciziei. Coasta era foarte înaltă, acoperită de zăpadă şi prinsă între gheţuri care împiedicau apropierea la şapte sau opt leghe de jur împrejur. De la nord la sud, pămîntul părea să aibă patru sau cinci leghe.

„După hărţile lui Pietergos, pe care le folosea Bouvet, spune Fabre, pămîntul acesta a fost socotit ca situat între 54° latitudine sudică şi 26 sau 27° longitudine estică de meridianul din Tenerife, sau între 5°30′ şi 6°30′ est de meridianul din Paris".

Bouvet ar fi vrut să cerceteze ţărmul mai de aproape şi să debarce, dar ceaţa şi vîntul potrivnic îl împiedicară să se apropie de el, şi-l siliră să-l observe de la distanţă.

„La 3 ianuarie 1739, spune Bouvet în raportul său către Companie, am recîştigat ceea ce pierdusem în zilele precedente, şi, pe la ora patru după-amiază, timpul fiind ceva mai luminos, am văzut clar pămîntul ; ţărmul, povîrnit pe toată întinderea lui, avea mai multe adîncituri ; crestele munţilor erau înzăpezite ; coastele păreau împădurite".

După mai multe încercări nereuşite de a se apropia de mal, Bouvet trebui să renunţe. Marinarii erau istoviţi, descurajaţi, slăbiţi de scorbut. „Marie" fu expediată spre Ile de France, iar „L'Aigle" se îndreptă spre Capul Bunei Speranţe, unde ajunse la 28 februarie.

„Am străbătut, pe o distanţă de douăsprezece sau cincisprezece leghe, apele unei mări necunoscute, spune Bouvet în raportul pe care l-am mai citat. Timp de şaptezeci de zile am avut ceaţă aproape continuă. Timp de patruzeci de zile am navigat printre gheţari ; aproape în fiecare zi ne-a bătut grindina sau zăpada, care ne-au acoperit de mai multe ori punţile şi velele. Parîmele şi palancurile au îngheţat. La 10 ianuarie, n-am mai putut manevra o parte din vele. Frigul era cumplit pentru nişte oameni veniţi din ţări calde şi prost îmbrăcaţi. Mulţi dintre noi aveau mîinile şi picioarele degerate. Şi totuşi, trebuia să se manevreze fără întrerupere, să se întindă velele şi să se sondeze cel puţin o dată pe zi. Un marinar de pe „L'Aigle", care coborîse verga gabierului mic [1], căzu îngheţat şi cu mare greutate fu încălzit un pic. Am văzut alţii cărora le picurau lacrimi din ochi, cînd sondau. Şi, cu toate acestea, ne aflam în plină vară, iar eu mă căzneam să le uşurez, pe cît îmi era cu putinţă, chinurile".

Se înţelege că în urma unor rezultate atît de slabe Compania Indiilor Răsăritene a hotărît să-şi înceteze cercetările pe aceste meleaguri. Dacă ele nu puteau aduce nimic nou în cercetările efectuate, în schimb puteau aduce pagube prin pierderea navelor şi a oamenilor. Dar descoperirea lui Bouvet însemna o primă lovitură dată celor care credeau în existenţa unui continent austral. Exemplul lui avea să fie urmat şi de alţi navigatori porniţi să-i calce pe urme, iar printre aceştia s-au aflat şi doi francezi. Am spus cîteva cuvinte despre expediţia puţin cunoscută a lui Bouvet, tocmai pentru a aduce un omagiu navigatorului francez, care a fost pionierul navigaţiilor australe şi predecesorul lui James Cook.

Treizeci de ani mai tîrziu, un alt căpitan al Companiei Indiilor Răsăritene, care se distinsese în cîteva lupte împotriva englezilor, Jean-François-Marie

de Surville, avea să facă descoperiri importante în Oceania şi să regăsească, aproape în acelaşi timp cu Cook, pămînturile descoperite odinioară de Tasman şi numite de el Ţara Statelor. Iată în ce împrejurări :

Law şi Chevalier, administratori ai Indiilor Franceze, hotărîră să echipeze, pe cheltuiala lor, o navă, ca să facă negoţ în mările australiene. După ce şi l-au asociat pe Surville la planurile lor, îl trimiseră în Franţa ca să obţină autorizaţiile necesare de la Companie şi să conducă armarea navei. Nava „Saint-Jean-Baptiste" fu echipată la Nantes şi primi provizii pentru trei ani, împreună cu tot ce era necesar unei expediţii pe mări atît de depărtate. Apoi, Surville veni în India, unde Law îi dădu douăzeci şi patru de soldaţi băştinaşi. Plecată din Golful Angely, la 3 martie 1769, nava „Saint-Jean-Baptiste" ajunse la Pondichéry, unde îşi primi restul de încărcătură.

La 2 iunie, Surville părăsi acest ultim oraş şi se îndreptă spre Filipine. La 20 august, ancoră în apele Insulelor Bashi sau Baschy. Numele acestor insule, care e şi al unei băuturi ameţitoare făcută de băştinaşi din suc de trestie-de-zahăr, în care se lasă timp de cîteva zile o anumită sămînţă neagră, fusese dat de Dampier.

Cîţiva dintre marinarii lui Dampier dezertaseră aici şi primiseră de la băştinaşi soţie, ogor şi unelte de plugărit. Amintirea acestui fapt îi hotărî pe trei dintre marinarii lui Surville să le urmeze exemplul. Dar Surville nu era omul care să-şi lase echipajul să se împrăştie astfel şi prinse douăzeci şi şase de băştinaşi pe care avea de gînd să-i ţină ca ostatici pînă cînd îi vor fi aduşi înapoi oamenii lui.

„Printre indienii legaţi burduf, spune Crozet în relatarea călătoriei lui Surville publicată de el, se aflau cîţiva care avură curajul să se arunce în mare şi, spre uimirea echipajului, izbutiră să înoate pînă la una din pirogile lor, care se afla destul de departe de navă, ca să nu mai aibă de ce se teme o dată ajunşi acolo".

Li se explică băştinaşilor că se purtaseră aşa cu ei ca să-i facă pe ai lor să-i aducă pe cei trei dezertori. Băştinaşii făcură atunci semn că au înţeles, şi fură liberaţi toţi, bineînţeles cu excepţia celor şase care şi ajunseseră la mal. Graba de a părăsi nava şi de a se arunca în pirogile lor lăsa să se înţeleagă că băştinaşii nu se vor mai reîntoarce. De aceea francezii se mirară cînd, peste cîtăva vreme, îi văzură reîntorcîndu-se cu strigăte de bucurie. Nu mai încăpea nici o îndoială că-i aduceau pe dezertori. Într-adevăr, băştinaşii se urcară la bord şi aduseră, legaţi fedeleş... trei porci de toată frumuseţea.

Surville găsi cît se poate de proastă gluma lor, dacă era glumă, şi-i alungă pe băştinaşi, cu un aer atît de crunt, încît ei se aruncară în pirogi şi dispărură. După douăzeci şi patru de ore „Saint-Jean-Baptiste" părăsi Insulele Bashi ducînd în locul dezertorilor trei băştinaşi capturaţi.

La 7 octombrie, după un drum lung spre sud-est, navigatorii zăriră pămînt la 6°56′ latitudine sudică şi 151°30′ longitudine estică faţă de meridianul din Paris. Pămîntului aceluia i se dădu numele de Première-Vue, căci era primul pe care îl vedeau după un drum lung.

„Nava a navigat de-a lungul acelui pămînt pînă la 13 octombrie, zi în care a fost descoperit un port minunat, la adăpost de orice vînt, format dintr-o mulţime de insuliţe. Surville ancoră acolo şi-l numi Port Praslin. Acest port este situat la 7°25′ latitudine sudică şi 150°55′ longitudine, socotită la est de meridianul Parisului".

Intrînd în port, francezii zăriră cîţiva băştinaşi înarmaţi cu lănci şi purtînd pe spate un fel de scuturi. Curînd „Saint-Jean-Baptiste" fu înconjurat de

pirogi pline cu băştinaşi care făceau necontenit semne ameninţătoare. Totuşi, francezii izbutiră să-i domolească. Vreo treizeci de băştinaşi dintre cei mai îndrăzneţi se urcară la bord şi cercetară cu cea mai mare atenţie tot ce aveau în faţa ochilor. Dar băştinaşii se înghesuiau într-una să se urce la bord, însă, pentru că mulţi dintre membrii echipajului erau bolnavi, fură opriţi.

Deşi fuseseră primiţi cu bunăvoinţă, băştinaşii păreau neliniştiţi, purtarea lor nearătînd nici un pic de încredere faţă de străini. La cea mai mică mişcare făcută pe navă, săreau în pirogi sau se aruncau în mare. Unul dintre ei părea totuşi mai încrezător. Surville îi făcu nişte daruri. Băştinaşul îi răspunse cu aceeaşi bunăvoinţă, dînd să se înţeleagă că mai departe în port se afla un loc de unde ar fi putut lua apă de băut.

Căpitanul dădu ordin să se pregătească bărcile şi le puse sub comanda secundului său, numit Labbe.

„Băştinaşii păreau nerăbdători să vadă bărcile părăsind nava, spune Fleurieu în *Descoperirile francezilor*, şi, de cum se depărtară puţin, toate pirogile se luară după ele. Una dintre pirogi părea că le comanda pe celelalte ; în ea se afla băştinaşul care îi oferise lui Surville ajutorul său. La pupa pirogii, un alt băştinaş stătea în picioare, ţinînd în mîinile ridicate la înălţimea capului smocuri de ierburi, şi făcînd cu ele diverse gesturi ritmice. În mijlocul aceleiaşi pirogi, se mai afla un tînăr, tot în picioare şi rezemat de o suliţă lungă ; tînărul păstra o ţinută cît se poate de gravă. În urechi şi în nări avea flori roşii, iar părul îi era albit cu var".

Francezii fură conduşi într-un soi de înfundătură, unde băştinaşii spuneau că s-ar găsi apă de băut. În ciuda stăruinţelor băştinaşilor, Labbe, bănuitor, nu vru să-şi vîre bărcile în apa foarte scăzută de-acolo, care se întindea peste un fund nămolos. Se mulţumi deci să debarce un caporal şi patru soldaţi. Aceştia se reîntoarseră imediat spunînd că pretutindeni se vedea doar o mlaştină în care te puteai cufunda pînă la brîu. Vădit lucru, băştinaşii le întinseseră o cursă. Dar Labbe se feri să arate că le pricepuse planul şi-i întrebă unde se afla izvorul.

Atunci băştinaşii conduseră bărcile într-un loc la aproape trei leghe depărtare, de unde nu mai puteau să vadă nava. Caporalul fu trimis din nou împreună cu cîţiva oameni ; dar nu găsi decît un izvor foarte sărac, care abia dacă ar fi ajuns să-i potolească setea lui şi celor ce-l însoţeau. Cît timp lipsi caporalul, băştinaşii făcură totul ca să-l hotărască pe Labbe să debarce, arătîndu-i belşugul de fructe şi mai ales de nuci-de-cocos. Ba chiar încercară să pună mîna pe bara cîrmei şalupei.

„Peste două sute cincizeci de insulari, spune relatarea, înarmaţi cu lănci de peste doi metri, cu săbii şi cu măciuci de lemn, cu săgeţi şi cu pietre, unii dintre ei avînd scuturi, se adunaseră pe plajă şi urmăreau mişcările bărcilor. Cînd cei cinci oameni care debarcaseră încercară să se urce în bărci, băştinaşii se năpustiră asupra lor, răniră un soldat cu o lovitură de măciucă, pe caporal cu o lovitură de lance, şi încă vreo cîţiva, în alte feluri. Labbe fu lovit cu două săgeţi în şold şi cu o piatră în picior. În asemenea împrejurări traseră şi francezii. Prima salvă îi zăpăci atît de tare pe băştinaşi, încît rămaseră încremeniţi locului ; plumbii nimeriră în plin. Profitînd de uluirea băştinaşilor, francezii traseră încă o salvă, care îi puse pe fugă ; după cît se pare, moartea căpeteniei lor îi hotărî să se retragă neîntîrziat. Văzîndu-l cum stă la o parte, şi ridicîndu-şi mîinile spre cer, lovindu-şi pieptul şi încurajîndu-şi luptătorii cu glasul, Labbe îl doborî cu un foc. Băştinaşii îşi duseră cu ei răniţii şi lăsară treizeci sau patruzeci de morţi pe cîmpul de luptă. Fran-

cezii debarcară, adunară armele băştinaşilor, împrăştiate peste tot, le nimiciră pirogile, oprind una pe care o luară cu ei".

Totuşi, Surville ţinea cu orice preţ să prindă vreun băştinaş care să-i poată servi drept călăuză, şi care, înţelegînd superioritatea armelor europene, să-şi îndemne compatrioţii să nu-i atace pe francezi. În acest scop, el puse la cale o expediţie cu totul neobişnuită. În piroga capturată se îmbarcară doi marinari negri, care-şi pudraseră părul şi se deghizaseră în aşa fel încît să-i înşele pe băştinaşi.

Şi într-adevăr, nu întîrzie să se apropie o pirogă de „Saint-Jean-Baptiste". Cei aflaţi în ea, văzînd că doi de-ai lor păreau să facă schimb cu străinii, înaintară şi mai mult. Cînd francezii socotiră că au ajuns la o distanţă potrivită, trimiseră două bărci în urmărirea lor. Dar băştinaşii cîştigau teren. Ca să-i oprească, francezii se hotărîră să tragă. Unul dintre băştinaşi, ucis pe loc, căzu în apă răsturnînd barca, iar cel de-al doilea, care n-avea mai mult de paisprezece, cincisprezece ani, încercă să scape înot.

„Băiatul se apără cu cel mai mare curaj, prefăcîndu-se uneori că se muşcă, dar în realitate muşcîndu-i pe cei ce-l ţineau. Marinarii îi legară mîinile şi picioarele şi-l aduseră la bord. Timp de o oră se prefacu că e mort ; dar, cînd îl ridicau şi-i dădeau drumul să cadă pe punte, avea grijă ca umărul să cadă înaintea capului. Cînd se sătură de jocul acesta, deschise ochii, şi, văzînd că echipajul mănîncă, ceru pesmeţi, pe care îi înghiţi cu mare poftă, şi făcu diferite semne foarte expresive. Marinarii avură grijă să-l lege şi să vegheze ca nu cumva să se arunce în mare".

În timpul nopţii, francezii se văzură nevoiţi să folosească flintele ca să alunge pirogile care se apropiau cu intenţia de a-i lua prin surprindere. A doua zi, ostaticul fu îmbarcat şi dus pe o insuliţă care, de atunci, primi numele de Insula Proviziei de Apă. Abia ajunseră pe insulă, cînd cei ce-l păzeau observară că băştinaşul îşi tăiase aproape toate legăturile cu o scoică ascuţită.

Tînărul băştinaş fu adus la uscat pe un alt drum ; cînd văzu că au de gînd să-l îmbarce din nou, se zvîrcoli pe plajă, urlînd şi muşcînd nisipul de furie.

Pînă la urmă, francezii izbutiră să găsească un izvor destul de bogat în apă şi să facă şi provizii de lemne. Unul dintre arborii tăiaţi păru bun pentru vopsit, căci colora în roşu apa mării. Cînd îi fierseră scoarţa, bucata de bumbac vîrîtă în fiertură căpătă o culoare roşie foarte pronunţată.

Cîţiva muguri de palmieri [2], nişte stridii foarte bune, şi mai multe soiuri de scoici formară o preţioasă hrană proaspătă pentru echipaj. „Saint-Jean-Baptiste" avea, într-adevăr, mulţi scorbutici la bord. Surville sperase că escala aceasta îi va însănătoşi ; dar ploaia, care căzu necontenit timp de şase zile, le agravă într-atîta boala, încît trei dintre ei muriră chiar în timpul escalei.

Portul acela fu numit Portul Praslin, iar insula cea mare sau arhipelagul din care făcea parte primi numele de Ţara Arsacizilor [3], din cauza firii trădătoare a locuitorilor.

„Portul Praslin, spune Fleurieu, ar fi unul dintre cele mai frumoase porturi din lume, dacă fundul mării n-ar fi mîlos. Portul are o formă aproape circulară, dacă sînt puse la socoteală toate insulele care se văd din punctul unde era ancorat «Saint-Jean-Baptiste»... Din pricina cruzimii populaţiei care locuieşte pe litoralul Portului Praslin, nu s-a putut pătrunde mai în interiorul ţinutului şi n-au putut fi cercetate decît regiunile învecinate cu marea. N-a fost văzut vreun teren cultivat nici în incursiunile făcute de bărci în interio-

rul golfului, nici pe Insula Proviziei de Apă, care a fost vizitată pe toată întinderea ei".

Acestea erau informaţiile, destul de superficiale, pe care Surville izbuti să şi le procure, fie singur, fie prin oamenii săi. Ele au fost completate destul de mult de cele spuse de băştinaşul captiv, care se numea Lova-Salega, şi avea o uimitoare uşurinţă în a învăţa limbile străine.

După spusele lui Lova-Salega, în insulă se găseau palmieri, cocotieri şi mulţi alţi arbori din acelaşi gen. De asemenea, mai creşteau arborele-de-cafea sălbatic, abanosul, cît şi nenumăraţi arbori răşinoşi sau care dau gumă. Mai creşteau bananierul, trestia-de-zahăr, ignamul, anasonul, şi, în sfîrşit o plantă numită *binao*, pe care băştinaşii o foloseau drept pîine. Pădurile erau pline de papagali cacatoes, de papagali Lauri [4], porumbei-guleraţi [5] şi de mierle ceva mai mari decît cele din Europa. În mlaştini se găseau cufundari, ciocîrlii-de-mare, un soi de becaţe şi raţe. Ca patrupede, se găseau doar capre şi porci pe jumătate sălbatici.

„Locuitorii din Port Praslin, spune Fleurieu după jurnalele de bord pe care le-a avut la-ndemînă, au o statură obişnuită dar sînt voinici şi vioi. Şi — observaţie preţioasă — nu par toţi de aceeaşi obîrşie ; unii sînt cu desăvîrşire negri, alţii au pielea arămie. Primii au părul creţ şi plăcut la pipăit. Fruntea le e îngustă, ochii uşor înfundaţi, partea de jos a feţei ascuţită şi împodobită cu puţină barbă, iar pe chip au pecetea cruzimii. Unii dintre cei arămii au părul lins şi îl tund, în general, de jur împrejurul capului, cam la înălţimea urechilor. Unii îşi lasă numai un fel de tichie în creştet, iar restul şi-l rad cu o piatră tăioasă, lăsîndu-şi doar, sub calota din creştet, un cerc de lăţimea unui deget. Părul şi sprîncenele şi le pudrează cu var, din care pricină par vopsiţi în galben".

Bărbaţii şi femeile umblă cu desăvîrşire goi ; dar trebuie spus că goliciunea lor nu pare necuviincioasă ca a unui european, de pildă, căci obrajii, braţele şi în genere toate părţile corpului acestor băştinaşi sînt tatuate, iar unele desene vădesc chiar un gust cu totul deosebit. Urechile le sînt străpunse ca şi zgîrciul nasului care, din pricina greutăţii obiectelor prinse de el, atîrnă uneori pînă la buza de sus.

Podoaba cea mai obişnuită a băştinaşilor din Port Praslin e un şirag de dinţi omeneşti. Iată de ce au fost bănuiţi imediat de antropofagie, deşi moda aceasta mai fusese întîlnită şi la alte populaţii care nu erau de loc canibale ; dar răspunsurile încurcate ale lui Lova-Salega şi capul de om pe jumătate fript pe care Bougainville l-a găsit într-o pirogă de pe Insula Choiseul, aflată prin apropiere, nu lasă nici o îndoială asupra existenţei acestui obicei.

La 21 octombrie, adică după nouă zile de popas, „Saint-Jean-Baptiste" părăsi Port Praslin. A doua zi şi în zilele următoare echipajul zări necontenit ţărmuri înalte şi muntoase. La 2 noiembrie, Surville văzu o insulă care primi numele de Insula Împotrivirilor, din pricina vîntului care, vreme de trei zile, se împotrivi mersului navei.

Insula avea un peisaj minunat, era bine cultivată şi trebuie să fi fost foarte populată, judecînd după numărul pirogilor care nu încetau să înconjure nava.

Băştinaşii se hotărîră cu greu să se urce la bord. În sfîrşit, o căpetenie se căţără pe punte. Prima lui grijă fu să-şi însuşească îmbrăcămintea unui marinar, şi numai cu greu se hotărî să o dea înapoi. Apoi se îndreptă spre pupa cu intenţia vădită să ia pavilionul alb. Cu mare greutate izbutiră francezii să-l facă să-l dea înapoi. În sfîrşit, băştinaşul se căţără pe catargul pupa şi, de la înălţimea aceea, contemplă toate părţile navei. Cînd coborî din nou pe

punte, începu să țopăie ; apoi, adresîndu-se unor insulari rămași în pirogi, îi îndemnă, prin cuvinte și gesturi cît se poate de ciudate, să vină lîngă el.

Vreo doisprezece băștinași îndrăzniră să se urce pe punte. Semănau destul de bine cu cei din Port Praslin, dar vorbeau altă limbă și nu se puteau face înțeleși de Lova-Salega. Noii-veniți nu zăboviră prea mult la bord, căci comandantul se arătă oarecum nemulțumit, cînd unul dintre ei, punînd mîna pe o sticlă, o aruncă în mare. Din pricina aceasta, băștinașii se reîntoarseră imediat în pirogile lor.

Insula era atît de încîntătoare și scorbuticii aveau atîta nevoie de hrană proaspătă, încît Surville hotărî să trimită o șalupă ca să-și dea seama de intențiile localnicilor.

De-abia se desprinse șalupa de navă că o și înconjurară numeroase pirogi, pline de războinici. Ciocnirea părea ca și sigură, și de aceea francezii o preveniră trăgînd cîteva focuri care îi risipră pe atacanți. În timpul nopții, o flotilă întreagă de pirogi se îndreptă spre navă și, dintr-un simțămînt de omenie, Surville nu așteptă ca atacanții să se apropie prea mult și trase cîteva obuze, care îi împrăștie imediat.

Deci, nu putea fi vorba de debarcat și Surville porni iar în larg, descoperind succesiv Insulele celor Trei Surori, Golful și Insulele Eliberării,[6] ultimele din grup.

Arhipelagul acesta pe care Surville tocmai îl cercetase nu era altul decît al Insulelor Solomon descoperite de Mendana. Surville navigase o sută patruzeci de leghe de-a lungul coastei căreia îi făcuse și harta și desenase, printre altele, o serie de paisprezece vederi ale litoralului, cît se poate de neobișnuite.

Totuși, trebuia să găsească cu orice preț, dacă nu voia să vadă cum moartea îi decimează echipajul, un țărm unde să-și poată debarca bolnavii și să le procure hrană proaspătă. De aceea se hotărî să ajungă în Noua Zeelandă, care nu mai fusese vizitată de la Tasman.

La 12 decembrie 1769, Surville zări coastele Noii Zeelande la 35°37′ latitudine sudică, iar cinci zile mai tîrziu lăsă ancora într-un golf pe care îl numi Golful Lauriston. În fundul golfului se afla o adîncitură care primi numele de Chevalier, în cinstea unuia dintre inițiatorii expediției. E vrednic de remarcat faptul că, de la începutul lui octombrie al aceluiași an căpitanul Cook începuse cercetarea ținutului acestuia și că avea să treacă peste cîteva zile prin fața Golfului Lauriston, fără să observe prezența navei franceze.

În timpul escalei de la Chevalier, Surville fu surprins de o furtună înspăimîntătoare, care îl duse la un pas de pieire ; dar iscusința lui în arta navigației era atît de bine cunoscută marinarilor, încît aceștia nu se tulburară nici o clipă și executară manevrele ordonate de comandant cu un calm deosebit.

Într-adevăr, nici n-apucase să se dezlipească de navă șalupa care îi ducea pe bolnavi la uscat, cînd furtuna izbucni în toată furia ei și o aruncă în golfulețul numit de-atunci al Refugiului. Marinarii și bolnavii se bucurară acolo de o primire prietenească din partea unei căpetenii numite Naginui, care îi primi în locuința sa și-i ospătă cu alimente proaspete.

Una dintre bărcile care se afla la apă fusese smulsă de valuri. Surville o zări aruncată în Golfulețul Refugiului și trimise după ea ; dar marinarii nu găsiră decît parîma. Toate căutările rămaseră zadarnice ; nu se găsi nici urmă de barcă. Surville nu vru să lase furtul acesta nepedepsit și făcu semn cîtorva băștinași care se aflau cu pirogile pe lîngă el să se apropie.

Unul dintre ei se grăbi să vină, iar marinarii îl prinseră şi-l suiră la bord. Ceilalţi începură să fugă.

„Marinarii luară o pirogă, spune Crozet, iar pe celelalte le arseră ; apoi incendiară colibele şi se reîntoarseră la bord. Băştinaşul luat prizonier fu recunoscut de chirurg drept căpetenia care îi ajutase cu atîta mărinimie în timpul furtunii ; era nefericitul Naginui care, după serviciile aduse, se vede că nu se aşteptase de loc la ceea ce păţise, cînd dăduse fuga la chemarea lui Surville".

Naginui muri în ziua de 24 martie 1770, în faţa Insulei Juan Fernández.

Vom lăsa la o parte observaţiile făcute de navigatorul francez asupra locuitorilor şi bogăţiilor naturale ale Noii Zeelande, căci altfel ar însemna să repetăm cele spuse de Cook.

Convins că nu-şi va putea procura alimentele de care avea nevoie, Surville ieşi peste cîteva zile în larg şi navigă între 27 şi 28° latitudine sudică, dar scorbutul, care făcea în fiecare zi noi victime, îl sili să se îndrepte cît mai grabnic spre coasta Perului, pe care o zări la 5 aprilie 1770. Trei zile mai tîrziu „Saint-Jean-Baptiste" ancora în faţa portului Callao.

În graba de a coborî la uscat după cele trebuitoare bolnavilor, Surville ţinu să meargă el însuşi la guvernator. Din nefericire, barca în care se afla fu răsturnată de valurile care se spărgeau de bancul din faţa portului şi, dintre toţi cei aflaţi pe bordul ei, scăpă doar un singur marinar. Surville şi toţi ceilalţi se înecară.

Acesta fu jalnicul sfîrşit al navigatorului francez. Iar nava „Saint-Jean-Baptiste" rămase „timp de trei ani" în faţa Limei, reţinută de tărăgănelile interminabile ale vămii spaniole. Comanda navei o luă Labbe care, la 23 august 1773, o readuse la Lorient, în Franţa.

Bougainville adusese în Europa un tahitian numit Aouturu. Cînd tahitianul îşi manifestă dorinţa de a-şi revedea patria, guvernul francez îl trimise în Ile de France, cu ordin către administratorii acestei colonii să-i înlesnească reîntoarcerea în Tahiti.

Un ofiţer din marina militară, Marion-Dufresne, folosi imediat prilejul acesta şi veni să-i propună lui Poivre, intendentul de pe Ile de France şi Bourbon, să-l transporte pe tînărul Aouturu în Tahiti pe cheltuiala lui şi pe o navă care îi aparţinea. Marion-Dufresne cerea doar ca o navă de război să-l însoţească şi să i se avanseze o sumă oarecare pentru a-l ajuta în pregătirile expediţiei.

Nicolas-Thomas-Marion-Dufresne, născut la 22 decembrie 1729 la Saint Malo, intrase foarte de tînăr în marină. Numit la 16 octombrie 1746 locotenent de fregată, nu fusese încă făcut căpitan în epoca de care vorbim. Totuşi, se distinsese în serviciu oriunde avusese vreo misiune, şi mai ales în mările Indiei.

Misiunea pe care se oferea s-o îndeplinească acum nu era de fapt decît un pretext pentru o călătorie de descoperiri, pe care voia să o facă în apele Oceanului. Altminteri, Poivre îi aprobă planurile şi-i dădu instrucţiuni amănunţite asupra cercetărilor pe care trebuia să le încerce în emisfera sudică. Pe atunci, Cook nu demonstrase încă inexistenţa continentului austral.

Poivre ar fi dorit din toată inima să descopere coasta nordică a presupusului continent, pe care îl socotea aflat în vecinătatea coloniilor franceze şi unde spera să găsească un climat mai temperat. Mai spera de asemenea să găsească acolo păduri cu lemn bun pentru catarge şi cele mai multe dintre

Pirogi din Insulele Amiralităţii (Facsimil. Gravură veche)

mijloacele de trai şi proviziile care trebuiau aduse cu mari cheltuieli din metropolă ; în sfîrşit, acolo ar fi putut exista şi vreun port sigur în care navele să se poată adăposti de uraganele care pustiesc aproape periodic Ile de France şi Bourbon. De altfel şi guvernul francez trimisese cu puţin înainte o expediţie sub comanda locotenentului Kerguelen, ca să facă descoperiri în aceste mări necunoscute. Expediţia lui Marion, pornită pe un cu totul alt drum, nu putea decît să ajute în mod serios la dezlegarea problemei.

În ziua de 18 octombrie 1771, nava „Mascarin" comandată de Marion şi nava „Marchizul de Castries", sub comanda cavalerului Du Clesmeur, sublocotenent de marină, întinseră velele. Navele poposiră mai întîi la Bourbon. Acolo, îl luară pe Aouturu care, din nefericire, se îmbolnăvise de vărsat în Ile de France. Cînd boala se declară, Aouturu trebui să părăsească Bourbo-

nul, ca să nu-i molipsească pe locuitori. Cele două nave se îndreptară atunci spre fortul Dauphin, de pe coasta Madagascarului, ca să-i dea timp bolii să-şi facă efectul înainte de-a ajunge la Cap, unde trebuiau completate aprovizionările. Tînărul Aouturu muri curînd după aceea.

În condiţiile acestea, expediţia trebuia oare să se reîntoarcă în Ile de France, să descarce navele şi să renunţe la expediţia plănuită ? Marion nu gîndi aşa. Devenit mai liber în mişcări hotărî să-şi cîştige faima prin vreo călătorie nouă şi ştiu să trezească în inimile însoţitorilor săi entuziasmul care îi însufleţea.

Ajuns la Capul Bunei Speranţe, Marion îşi completă în cîteva zile proviziile necesare pentru o expediţie de optsprezece luni. Apoi navele luară imediat drumul spre pămînturile descoperite în 1739 de Bouvet de Lozier, şi care trebuiau căutate la est de meridianul Madagascarului.

Din ziua de 28 decembrie 1771, de cînd navele plecaseră de la Capul Bunei Speranţe, şi pînă la 11 ianuarie, nu se întîmplă nimic deosebit.

La 11 ianuarie, navele se aflau la 45°43′ latitudine sudică şi, cu toate că prin regiunile acelea era vară, domnea un ger aspru şi ningea necontenit. Două zile mai tîrziu, în mijlocul unei ceţi dese urmată de ploaie, Marion descoperi un ţărm care se întindea de la vest sud-vest la vest nord-vest, la patru sau cinci leghe depărtare. Sonda arătă peste nouăzeci de metri, cu un fund de nisip amestecat cu corali. Navele navigară de-a lungul coastei pînă ce îl văzură înapoia lor, adică pe un parcurs de şase sau şapte leghe. Insula aceasta părea foarte înaltă şi acoperită de munţi. Francezii o botezară Pămîntul Speranţei. Numele arăta cît de mult spera Marion să dea de continentul austral. Peste patru ani, Cook avea să numească insula aceasta Insula Prince Edward.

La nord de primul pămînt, se mai afla unul.

„Mergînd de-a lungul insulei acesteia, spune Crozet, care a publicat relatarea călătoriei lui Marion, am observat că în partea ei de nord-est se afla un mic golf în faţa căruia se vedea o peşteră mare. În jurul grotei acesteia se vedeau o mulţime de pete mari, albe, care de departe păreau o turmă de oi. Existau toate şansele ca, dacă timpul ne-ar fi îngăduit, să găsim un loc de ancorare în faţa golfului celui mic. Acolo, mi s-a părut că zăresc o cascadă, care se prăvălea din munţi. Trecînd de-a lungul insulei, am descoperit trei insuliţe rupte din ea ; două se aflau înăuntrul unei mari adîncituri a coastei, iar a treia îi încheia limita septentrională. Insula mi s-a părut stearpă, cu o circumferinţă de şapte pînă la opt leghe, fără verdeaţă, cu o coastă destul de bună şi nepericuloasă. Marion o numi Insula Grotei".

Aceste două insule australe sînt situate la 45°45′ latitudine sudică şi 34°31′ spre est de meridianul din Paris. A doua zi, Pămîntul Speranţei fu văzut la şase leghe de ţărm şi păru foarte verde. Crestele munţilor erau înalte şi acoperite cu zăpadă. Navigatorii se pregăteau să caute un loc de ancorat, cînd cele două nave se ciocniră în timpul operaţiilor de sondare, şi-şi pricinuiră stricăciuni una alteia. Reparaţiile durară trei zile. Timpul, care fusese favorabil, se strica, vîntul deveni violent. Marion trebui să continue călătoria de-a lungul paralelei 46.

La 24 ianuarie au fost descoperite noi pămînturi.

„Ele ni s-au părut mai întîi că formează două insule, spune Crozet ; le-am desenat aşa cum se vedeau de la o distanţă de opt leghe şi curînd au fost luate drept două capuri, iar între ele ni s-a părut că vedem în zare continuarea pămîntului. Insulele sînt situate la 45°5′ latitudine sudică şi la

42° longitudine estică față de meridianul Parisului. Marion le numi Insulele Reci".

Deși navele nu se depărtaseră prea mult în timpul nopții, a doua zi a fost cu neputință să mai regăsească insulele. În ziua aceea „Castries" semnaliza că zărește pămînt, la zece sau douăsprezece leghe spre sud-est de cel aflat mai înainte. Dar o ceață deasă, care dură douăsprezece ore în șir, ploaia necontenită, frigul, prea aspru și prea înțepător pentru niște oameni prost îmbrăcați, împiedicară navele să se apropie la mai mult de șase sau șapte leghe de pămînt.

A doua zi, coasta fu revăzută, împreună cu o nouă insulă, care primi numele de Insula Stearpă, cunoscută astăzi sub numele de Insula Crozet. Marion putu, în sfîrșit, să lase o barcă la apă, și-i ordonă lui Crozet să se ducă să ia, în stăpînire, în numele regelui, cea mai mare dintre cele două insule, care e situată pe latitudinea sudică de 46°30′ și pe longitudinea estică de 43° de meridianul Parisului.

„Marion o numi Insula Posesiunii (ea e numită astăzi Insula Marion). Era a șasea insulă pe care am descoperit-o în apele acestea australe... M-am urcat îndată pe o înălțime, de unde am văzut cîteva văi pline de zăpadă: pămîntul părea sterp, acoperit cu o iarbă măruntă și foarte subțire... N-am văzut pe insulă nici un fel de copac sau de copăcel... Insula, expusă pustiirii necontenite a vînturilor furtunoase de vest, care domnesc tot anul prin aceste meleaguri, nu părea a fi locuită. N-am găsit pe ea decît foci, pinguini, furtunari, cufundari și toate soiurile de păsări acvatice pe care le întîlnesc navigatorii în larg, de îndată ce trec de Capul Bunei Speranțe. Vietățile acestea, care nu mai văzuseră oameni, nu erau de loc sperioase și se lăsau prinse cu mîna. Păsările-femele își cloceau liniștite ouăle sau își hrăneau puii; focile își continuau tumbele și jocurile în prezența noastră, fără să pară cît de cît speriate".

Marion continuă deci să navigheze între paralelele 46 și 47 în mijlocul unei ceațe atît de dese, încît trebuiau trase mereu salve de tun, ca nu cumva navele să se rătăcească una de alta; nu distingeai nimic de la un capăt la altul al punții.

La 2 februarie cele două nave se aflau la 47°22′ latitudine sudică, adică la 1°18′ nord de pămînturile pe care le descoperiseră în ziua de 13 februarie navele „Fortune" și „Gros-Ventre", aflate sub comanda lui Kerguelen și de Saint-Allouarn. Fără doar și poate că dacă nu ar fi avut loc accidentul navei „Castries", Marion le-ar fi întîlnit.

Cînd atinse longitudinea estică de 90° de meridianul din Paris, Marion schimbă drumul și se îndreptă spre Țara Van Diemen. Pînă acolo nu se întîmplă nimic deosebit; și cele două nave ancorară în Golful Hendrick Fredrick. Imediat după aceea, fură lăsate la apă bărcile și un detașament puternic porni spre țărmul, care, judecînd după dîrele de fum și după focurile zărite, trebuia să fie locuit. La debarcare, francezii întîlniră vreo treizeci de băștinași.

„Băștinașii, spune Crozet, ne întîmpinară binevoitori, adunară lemne și făcură un fel de rug. Apoi le întinseră noilor veniți cîteva crengi uscate și aprinse, părînd că îi invită să aprindă rugul. Francezii nu știau ce poate însemna ceremonia aceasta și aprinseră rugul. Băștinașii nu părură de loc mirați; rămaseră în jurul nostru fără să facă nici un fel de demonstrații, nici de prietenie, nici de dușmănie; femeile și copiii erau împreună cu ei. Bărbații, ca și femeile, erau de statură obișnuită, aveau pielea neagră, părul

creţ şi umblau toţi goi, atît bărbaţii cît şi femeile ; cîteva femei îşi purtau copiii la spinare, legaţi cu corzi făcute din trestie. Bărbaţii erau înarmaţi cu prăjini ascuţite şi cu pietre, care ni s-au părut tăioase, asemănătoare cu securile.

Am încercat să-i cîştigăm prin daruri mărunte, dar au lepădat dispreţuitori tot ce le-am arătat, chiar şi fierul şi oglinzile, şi batistele şi bucăţile de pînză. Le-am arătat găini şi raţe, aduse de la bord, ca să-i facem să înţeleagă că am vrea să le cumpărăm de la ei. După ce luară păsările, pe care se vede că nu le cunoşteau, băştinaşii le aruncară, mînioşi".

Trecuse aproape o oră de cînd francezii încercau să-i cîştige pe băştinaşi, cînd Marion şi Du Clesmeur debarcară. Li se întinse şi lor, imediat, o torţă aprinsă, iar ei, fără să şovăie o clipă, aprinseră un rug gata pregătit, convinşi că săvîrşesc o ceremonie paşnică. Dar se înşelau, căci băştinaşii se retraseră îndată şi trimiseră o grindină de pietre care îi răniră pe cei doi comandanţi. După ce le răspunseră prin cîteva focuri de armă, francezii se reîmbarcară.

În timpul unei noi tentative de debarcare, băştinaşii se împotriviră cu atîta vitejie, încît francezii trebuiră să le răspundă atacului trăgînd o salvă care răni mai mulţi dintre ei şi ucise unul. Apoi debarcară şi-i urmăriră pînă cînd aceştia nu se mai împotriviră.

După debarcare, două detaşamente fură trimise după apă de băut şi după copaci pentru refăcut catargele lui „Castries". Căutările infructoase ţinură şase zile. Dar în acest timp se făcură numeroase observaţii.

„După grămezile de cochilii pe care le-am găsit din loc în loc, spune Crozet, am dedus că hrana obişnuită a băştinaşilor sînt scoicile care trăiesc prin aceste meleaguri".

Nu e ciudat că se regăseşte în Noua Zeelandă aceeaşi hrană atît de obişnuită pe coastele scandinave şi pe care am semnalat-o şi în Istmul Panama ? Nu e oare omul pretutindeni acelaşi, şi nu-l împing oare aceleaşi nevoi pentru săvîrşirea aceloraşi fapte ?

Văzînd că e zadarnic să-şi piardă timpul căutînd apă şi lemn pentru catargele lui „Castries" şi repararea lui „Mascarin" care făcea multă apă, Marion întinse velele la 10 martie şi se îndreptă spre Noua Zeelandă, unde ajunse peste două săptămîni.

Descoperită în 1642 de Tasman, vizitată în 1772 de Cook şi de Surville, Noua Zeelandă începea să fie cunoscută.

Cele două nave se apropiară de uscat lîngă Muntele Egmont ; dar ţărmul era atît de abrupt în locul acela, încît Marion ordonă să se pornească din nou în larg şi reveni să recunoască ţărmul în ziua de 31 martie, la 36°30′ latitudine sudică. Atunci navigă de-a lungul coastei şi, în ciuda vînturilor potrivnice, urcă spre nord pînă la Insulele celor Trei Regi. Dar nefiind chip să debarce acolo, navele trebuiră să se apropie de insula cea mare, şi ancorară lîngă Capul Maria Van Diemen, extremitatea cea mai de nord a Noii Zeelande. Curînd, francezii îşi dădură seama că locul de ancorat nu era de loc bun ; după diverse încercări, Marion se opri, la 11 mai, în Golful insulelor Cook.

Într-una din insulele acestea, unde se găseau lemn şi apă de băut, francezii ridicară corturile şi îşi instalară bolnavii, sub paza unui detaşament puternic. Băştinaşii veniră imediat la bord şi unii chiar se culcară acolo. Cunoaşterea vocabularului tahitian uşură mult schimburile care se făcură pe scară mare.

„Printre băştinaşii care au venit la bord încă din primele zile, spune Crozet, am observat cu mirare trei neamuri de oameni, dintre care unii par

adevărații băștinași și sînt de un alb care bate spre galben; aceștia sînt cei mai înalți și au părul negru și lins; mai sînt apoi albi ceva mai oacheși și mai puțin înalți, cu părul ușor încrețit; în sfîrșit, mai sînt niște negri, cu părul creț, și mai mărunți decît ceilalți, dar, în general, cu pieptul mai lat. Primii n-au mai de loc barbă, pe cînd negrii sînt foarte bărboși".

Observații curioase, a căror justețe avea să fie verificată mai tîrziu.

E inutil să insistăm asupra obiceiurilor neozeelandezilor, asupra satelor lor fortificate pe care Marion le descrie amănunțit, asupra armelor, veșmintelor și hranei lor; amănuntele acestea sînt mai de mult cunoscute cititorilor.

Francezii își organizară trei tabere pe uscat: una a bolnavilor, pe Insula Matuaro; una pe pămîntul cel mare, care servea drept depozit și punct de comunicație cu a treia, care era atelierul marangozilor, așezat la două leghe mai sus, în mijlocul pădurii. Membrii echipajului făceau curse lungi în interiorul insulei și erau primiți pretutindeni cu prietenie. În sfîrșit, Marion căpătă atîta încredere în băștinași încît, cu toate sfaturile lui Crozet, porunci ca bărcile și șalupele să fie dezarmate cînd se îndreptau spre țărm. Imprudență de neiertat în țara unde Tasman numise „Golful Ucigașilor" primul loc în care se apropiase de uscat și unde Cook întîlnise antropofagi care fuseseră cît pe aci să-l căsăpească!

La 8 iunie, Marion debarca la uscat, unde fu primit cu demonstrații de prietenie și mai mari decît de obicei. Băștinașii îl proclamară căpetenia căpeteniilor și-i puseră pe creștet patru pene albe, semne ale suveranității. Patru zile mai tîrziu, Marion debarca din nou la uscat, cu doi tineri ofițeri, De Vaudricourt și Le Houx, cu un voluntar și cu cîțiva marinari, în total șaptesprezece persoane.

Seara, nici unul dintre ei nu se reîntoarseră pe navă. Dar cunoscînd ospitalitatea băștinașilor, nimeni nu se îngrijoră, socotind că Marion se culcase pe insulă ca să poată vizita a doua zi mai ușor atelierul.

La 13 iunie, șalupa de pe „Castries" plecă după apă și după lemne, pentru consumul zilnic. La ora nouă, marinarii aflați pe navă zăriră un om care înota spre ei. I se trimise o barcă pentru a-l aduce la bord. Era unul dintre cei de pe șalupă, singurul care scăpase de la un masacru în care toți ceilalți pieriseră. Omul primise două lovituri de lance în coaste și era plin de vînătăi.

După cîte povestea, băștinașii se arătaseră la început la fel de prietenoși ca întotdeauna. Ba chiar îi transportaseră pe umeri de la șalupă la mal pe marinarii care se temeau să nu se ude. Apoi, cînd aceștia se împrăștiaseră după lemne, băștinașii se iviră din nou, înarmați cu lănci și măciuci și se năpustiseră cam cîte șapte sau opt contra fiecărui marinar. Pe cel ce scăpase nu-l atacaseră decît doi băștinași, rănindu-l cu două lovituri de lance; dar cum din fericire nu se afla prea departe de mare, marinarul izbutise să fugă pînă la mal, unde se ascunsese în tufe. De acolo, asistase la uciderea tuturor celorlalți marinari de pe șalupă. Băștinașii îi dezbrăcaseră, le spintecaseră pîntecele și începuseră să-i taie în bucăți. În acest timp marinarul se furișase fără zgomot din ascunzătoare aruncîndu-se în apă cu speranța că va ajunge pe navă înot.

Oare avuseseră aceeași soartă cei șaisprezece oameni care îl însoțiseră pe Marion și de la care nu se primise nici o veste? Așa se părea. În orice caz, trebuiau luate de urgență măsuri pentru salvarea celor trei tabere stabilite pe uscat.

Cavalerul Du Clesmeur luă imediat comanda şi numai datorită energiei lui dezastrul fu stăvilit.

Şalupa de pe „Mascarin" fu înarmată şi trimisă în căutarea bărcii şi a şalupei lui Marion, cu ordin să avertizeze toate posturile şi să se ducă în ajutorul celui mai depărtat dintre ele, atelierul, unde se făceau catargele şi vergile. În drum, pe ţărm, fură descoperite cele două ambarcaţii, lîngă satul lui Tacuri ; în jurul lor se aflau băştinaşii care le jefuiseră, după ce-i uciseseră pe marinari.

Fără să mai oprească pentru a lua barca şi şalupa, ofiţerul ordonă să se vîslească din toate puterile ca să se ajungă la timp la atelier. Din fericire, tabăra de acolo nu fusese încă atacată de băştinaşi. Lucrările fură oprite imediat, sculele şi armele adunate, flintele încărcate, iar lucrurile care nu mai puteau fi transportate fură îngropate sub rămăşiţele barăcii, căreia i se dădu foc.

Apoi începu retragerea, printre numeroasele cete de băştinaşi care strigau sinistrele cuvinte : „*Tacuri mate Marion*", Tacuri l-a ucis pe Marion !". Astfel, cei şaizeci de oameni care formau detaşamentul străbătură două leghe fără ca o nouă agresiune să mai fie încercată împotriva lor.

Cînd ajunseră la şalupă, băştinaşii se apropiară. Crozet îi îmbarcă mai întîi pe marinarii care purtau bagajele, apoi, trăgînd o linie de pămînt, le dădu să înţeleagă băştinaşilor că primul care va trece peste ea va fi ucis imediat. După aceea li se porunci băştinaşilor să stea jos. Trebuie să fi fost impunătoare priveliştea celor peste o mie de războinici care se supuseră fără împotrivire, cu toată dorinţa lor de a se năpusti asupra unei prăzi care vedeau bine că le scapă !

Crozet se îmbarcă ultimul. De-abia apucă să pună piciorul în şalupă, cînd izbucni strigătul de război, şi din toate părţile începură să plouă suliţele şi pietrele. După ameninţări, urmau ostilităţile şi băştinaşii intrară în apă ca să-şi ochească mai bine duşmanii.

Crozet se văzu atunci silit să-i facă pe nefericiţii aceia să simtă superioritatea armelor europene şi ordonă deschiderea focului. Văzînd cum ai lor cad morţi sau răniţi fără să-i atingă nimeni, neozeelandezii rămaseră uluiţi. Şi ar fi fost ucişi pînă la unul, dacă Crozet nu punea capăt măcelului.

Bolnavii fură readuşi la bord fără nici un incident, iar postul, întărit şi mereu gata de luptă, rămase neatacat.

A doua zi, băştinaşii care locuiau într-un sat mare pe Insula Matuaro încercară să-i împiedice pe marinari să ia apa şi lemnele de care aveau nevoie. Aceştia porniră atunci împotriva lor cu baionetele la armă şi-i urmăriră pînă în sat, unde băştinaşii se baricadară. Se auzeau glasurile căpeteniilor care aţîţau la luptă. Cînd marinarii ajunseră la o bătaie de pistol de poarta satului, începură să tragă şi ochiră atît de bine încît doborîră mai întîi căpeteniile. Cînd îşi văzură conducătorii morţi, băştinaşii începură să fugă. Vreo cincisprezece dintre ei fură ucişi, în timp ce restul era împins în mare iar satului i se dădu foc.

Nu mai putea fi vorba de a căra pe plajă minunatele catarge făcute din cedrii doborîţi cu atîta trudă. Ca să le repare pe cele de pe nave, marangozii se mulţumiră cu lemnele aduse la bord. Iar pentru umplerea cu apă de băut a celor şapte sute de butoaie şi pentru aducerea celor aproape două sute cincizeci de steri de lemne pentru foc, neapărat trebuitoare pentru navigaţie, trebui o lună de zile, căci acum le mai rămăseseră francezilor o singură şalupă.

Totuşi, cum nu se ştia nimic sigur despre soarta căpitanului Marion şi a celor ce-l însoţiseră, un detaşament bine înarmat porni spre satul lui Tacuri.

Satul era părăsit. Francezii găsiră acolo doar cîţiva bătrîni care nu-şi putuseră urma consătenii fugari şi care stăteau la uşile colibelor. Francezii se gîndiră să-i ia prizonieri. Atunci unul dintre ei, fără să pară prea tulburat, lovi un soldat cu suliţa pe care o avea în mînă. Bătrînul fu ucis, dar nu li se făcu nici un rău celorlalţi, care rămaseră în sat. Apoi francezii cercetară cu grijă fiecare colibă. În bucătăria lui Tacuri găsiră o ţeastă de om, friptă de curînd, pe care mai rămăseseră încă fîşii de carne cu urmele lăsate de dinţii antropofagilor. Şi mai găsiră, într-o frigare, o bucată dintr-o coapsă de om, pe trei sferturi mîncată.

Într-o altă locuinţă găsiră o cămaşă care aparţinuse nefericitului Marion. Gulerul cămăşii era plin de sînge. Cămaşa mai avea trei sau patru găuri pline de sînge şi ele. Prin celelalte colibe fură găsite o parte din veşmintele şi pistoalele tînărului De Vaudricourt care îşi însoţise comandantul, apoi armele bărcii şi o grămadă de zdrenţe din hainele bieţilor marinari.

Din nenorocire, nu mai putea exista nici o îndoială. După ce întocmi procesul-verbal cu privire la moartea victimelor, cavalerul Du Clesmeur căută în hîrtiile lui Marion planurile pentru continuarea călătoriei. Dar nu găsi decît instrucţiunile date de intendentul din Ile de France.

Crozet adună atunci statul-major şi, dată fiind starea jalnică a navelor, se luă hotărîrea de a se renunţa la căutarea pămînturilor noi, urmînd să se ajungă la insulele Amsterdam şi Rotterdam, apoi la Mariane şi în Filipine, unde puteau să-şi desfacă încărcătura aflată la bord, înainte de a se reîntoarce în Ile de France.

La 14 iulie, navele părăsiră Portul Trădării — cum numeşte Crozet acel golf, şi se îndreptară spre insulele Amsterdam şi Rotterdam. Trecură prin nordul lor, la 6 august. Francezii se bucurară în tot timpul drumului de o vreme minunată, din fericire pentru ei, căci scorbutul făcuse asemenea prăpăd printre marinari încît nici unul nu mai era în stare să lucreze ca lumea.

În sfîrşit, la 20 septembrie, navele ajunseră în faţa Insulei Guam, cea mai mare dintre Mariane, unde nu izbutiră să ancoreze decît peste şapte zile.

Relatarea publicată de Crozet cuprinde amănunte foarte precise despre Insula Guam, despre bogăţiile naturale şi locuitorii ei. Nu vom reproduce aici decît o frază, pe cît de laconică, pe atît de clară :

„Insula Guam ni s-a părut raiul pe pămînt ; aerul ei este excelent, apa este bună, legumele şi fructele desăvîrşite, cirezile de boi nenumărate, ca şi turmele de capre şi de porci ; pe insulă trăieşte un număr neînchipuit de mare de toate soiurile de păsări".

Printre bogăţiile vegetale, Crozet pomeneşte *rima*[7], al cărei fruct e bun de mîncat cînd a crescut îndeajuns şi e încă verde.

„Insularii îl culeg în starea aceasta, spune Crozet, ca să-l mănînce. Mai întîi, îi cojesc pieliţa scorţoasă şi-l taie în felii ca pe o bucată de pîine. Cînd vor să-l pună la păstrat, îl taie în felii circulare şi, în forma aceasta de pesmet, foarte subţire, îl usucă la soare sau în cuptor. Pesmetul acesta natural îşi păstrează calitatea de pîine timp de mai mulţi ani şi mult mai mult decît cel mai bun dintre pesmeţii noştri marinăreşti".

Din portul Agana, Crozet se îndreptă spre Filipine, unde ancoră la Cavite, în Golful Manila. Aici, „Castries" şi „Mascarin" se despărţiră, urmînd să se reîntoarcă fiecare separat în Ile de France.

Cu cîţiva ani mai înainte, un viteaz ofiţer din marina militară, cavalerul Jacques-Raymond de Giron de Grenier, aparţinînd celor care au contribuit cu atîta rîvnă la progresul navigaţiei şi al geografiei, îşi folosise orele libere în timpul unei şederi în Ile de France ca să exploreze mările învecinate. Pe corveta „L'Heure du Berger", Grenier făcuse o croazieră foarte fructuoasă, rectificînd poziţiile recifului Saint Brandon, ale bancului Saya de Malha, cercetînd amănunţit Insulele Seychelles şi făcînd numeroase corectări în hărţile de navigaţie. Sprijinindu-se apoi pe raporturile dintre curenţi şi bătaia musonului, pe care îl studiase în mod special, Grenier propuse un drum scurt şi mai sigur pentru a se ajunge din Ile de France în Indii. Acest drum economisea opt sute de leghe.

Ministrul Marinei, aflînd că propunerea lui Grenier fusese bine primită de Academia de Marină, hotărî să încredinţeze sarcina de a o examina vreunui ofiţer de marină obişnuit cu asemenea lucrări.

Alegerea căzu pe Ives Joseph Kerguelen. În cele două expediţii din 1767 şi 1768, întreprinse pentru încurajarea şi protecţia pescuitului morunului pe coastele Islandei, navigatorul acesta făcuse harta a numeroase porturi şi rade, strînsese o mulţime de observaţii astronomice, rectificase harta Islandei şi culesese despre această ţară, încă puţin cunoscută, o mulţime de observaţii pe cît de interesante, pe atît de exacte. Astfel, lui i se datorau primele descrieri amănunţite şi autentice despre gheizere, izvoarele acelea fierbinţi care ţîşnesc uneori pînă la mari înălţimi, cît şi unele date interesante privind existenţa lemnului-fosil, care dovedeşte că, într-o epocă geologică depărtată, Islanda, astăzi complet lipsită de arbori, a avut păduri imense.

Totodată, Kerguelen publicase date cu totul noi despre moravurile şi obiceiurile locuitorilor.

„Femeile, scria el, poartă rochii, cămăşi şi şorţuri dintr-o ţesătură numită *wadmel*, făcută în Islanda ; pe deasupra cămăşii, ele îşi pun o rochie foarte largă, destul de asemănătoare cu rasele iezuiţilor, dar care nu le acoperă poalele, lăsîndu-le la vedere. Rochia e de diferite culori, cel mai adesea neagră, şi se numeşte *hempe*. Ca podoabă, are o panglică de catifea sau alt ornament... Coafura femeilor are forma unei piramide sau a unei căpăţîni de zahăr, foarte înaltă. Ele îşi înfăşoară capul într-un petic mare de pînză groasă, care stă ţeapăn şi e acoperit cu un alt petic, mai subţire, care dă forma pomenită mai sus..."

În sfîrşit, Kerguelen adunase documente foarte serioase despre Danemarca, despre laponi, samoezi şi despre insulele Feroe (Faerøerne), Orkade (Orkney) şi Shetland, pe care le explorase amănunţit.

Însărcinat să facă recunoaşterea drumului propus de Grenier, Kerguelen îi ceru ministrului permisiunea de a folosi prilejul acesta ca să facă şi recunoaşterea pămînturilor australe descoperite în 1739 de Bouvet de Lozier.

Abatele Terray, care îi urmase ducelui de Praslin, la conducerea Ministerului Marinei, îi dădu comanda navei „Berryer", venită din Lorient cu alimente pentru paisprezece luni, cu un echipaj de trei sute de oameni şi cu muniţii destinate pentru Ile de France.

Imediat ce sosi în Ile de France, la 20 august 1771, Kerguelen îl schimbă pe „Berryer" cu nava „Fortune", căreia îi fu adăugată mica navă de transport „Gros-Ventre", cu şaisprezece tunuri şi cu un echipaj de o sută de oameni comandaţi de Saint-Allouarn.

De îndată ce navele fură echipate, Kerguelen întinse velele şi se îndreptă spre nord, cu scopul de a face o recunoaştere a Insulelor Mahe. În timpul

unui uragan, sondele de pe „Fortune" arătară adîncimi din ce în ce mai mici, pînă cînd fu aruncată ancora.

„Veni în sfîrşit ziua şi se risipi neliniştea, spune Kerguelen, căci nu mai văzurăm nici pămînt, nici stînci. „Gros-Ventre" se afla la trei leghe înapoia noastră, în direcţia din care bate vîntul, şi echipajul lui nu putea înţelege că eram ancorat, căci bubuitul tunetelor şi fulgerele nu-i îngăduiseră să-mi vadă şi să-mi audă semnalele... Într-adevăr, nu s-a mai pomenit ca o navă să fi ancorat vreodată noaptea în larg, pe un banc [8] necunoscut. Am întins velele şi sondînd, m-am lăsat dus în derivă. Mult timp am găsit douăzeci şi doi de metri, apoi treizeci şi doi, apoi patruzeci, apoi patruzeci şi cinci. Deodată n-am mai găsit fundul, ceea ce dovedeşte că ne aflăm pe vîrful unui munte submarin. Bancul acesta nou, pe care l-am numit Bancul Fortunei, se întinde de la nord-vest spre sud-est şi e situat la 7°16′ latitudine sudică şi 55°50′ longitudine estică".

„Fortune" şi „Gros-Ventre" navigară apoi pînă la 5° latitudine sudică, drum recomandat de cavalerul de Grenier. Cei doi comandanţi, recunoscură că în acest anotimp vînturile băteau constant de la est ; ajunseră la Maldive şi navigară de-a lungul Ceylonului de la Punctul Prince de Galles pînă la Golful Trincomalee. La întoarcere, musonul se schimbase. Acum domneau vînturile de vest şi sud-vest, aşa cum anunţase şi Grenier. Drumul propus de acesta oferea deci avantaje incontestabile. Experienţa a dovedit-o atît de bine, încît din momentul acela n-a mai fost folosit alt drum.

Înapoiat la 8 decembrie în Ile de France, Kerguelen îşi zori într-atîta pregătirile de plecare, încît ridică pînzele la 12 ianuarie 1772 şi porni drept spre sud, căci, presupunînd că avea să descopere pămînturi noi în direcţia aceasta, cel mai apropiat dintre ele avea să fie, în mod firesc, şi cel mai util coloniei franceze din Ile de France.

Începînd de la 1 februarie, numeroase stoluri de păsări păreau că vestesc apropierea pămîntului. Grindina şi ninsoarea urmau una după alta. Ceaţa, vîntul şi valurile furioase păreau că-şi dăduseră întîlnire. Primul pămînt fu întîlnit în ziua de 12. A doua zi, expediţia mai descoperi unul şi, curînd după aceea, întîlni un ţărm înalt şi întins. În ziua următoare, la şapte dimineaţa, cînd soarele împrăştie norii, se văzu limpede un şir de coaste care se întindeau pe o lungime de douăzeci şi cinci de leghe. Navele se aflau atunci la 49° 40′ latitudine sudică şi 61° 10′ longitudine estică.

Din nenorocire, furtunile se ţineau lanţ şi cele două nave abia izbutiră să scape fără a fi izbite de ţărm. Iar Kerguelen se pomeni tîrît de curenţi spre nord, curînd după ce lăsase la apă o barcă pentru a încerca s-o trimită la mal.

„Văzîndu-mă atît de depărtat de ţărm, spune Kerguelen în relatarea sa, am chibzuit ce e de făcut şi am socotit că starea catargelor nu îngăduia întinderea velelor ca să mă apropii de ţărm şi că neavînd şalupa ca să-mi ducă ancorele, m-aş expune unui pericol grozav lîngă coastă. Am mai socotit că e cu neputinţă să-l regăsim în ceaţă pe „Gros-Ventre", de care eram despărţit de cîteva zile, cu atît mai mult cu cît vînturile fuseseră variabile şi trecuserăm prin furtună... Gîndurile acestea, unite cu faptul că „Gros-Ventre" era o navă excelentă şi că avea la bord alimente pentru şapte luni, m-au hotărît să mă reîntorc în Ile de France, unde am sosit la 16 martie."

Kerguelen
J. Cook

Din fericire, „Gros-Ventre" scăpă teafăr. Barca lui avu timp să se reîntoarcă. Ofiţerul de Boisguehenneuc, care debarcase, luase în stăpînire pămîntul, cu toate formalităţile cerute, şi lăsase într-o sticlă un act scris, care a fost găsit în 1776 de căpitanul Cook [9].

Kerguelen se reîntoarse în Franţa ; dar succesul campaniei sale îi făcuse numeroşi duşmani. Atacurile lor deveniră şi mai vii cînd, la 1 ianuarie 1772, văzură că regele l-a numit pe îndrăzneţul navigator căpitan de navă şi cavaler al ordinului Sf. Ludovic. Zvonurile cele mai calomnioase începură să circule în jurul lui. Unii ajunseră pînă la a-l acuza că-şi scufundase nava însoţitoare „Gros-Ventre" ca să poată trage singur foloase de pe urma descoperirilor făcute împreună cu de Saint-Allouarn.

Totuşi, bîrfelile acestea nu-l influenţară cu nimic pe ministru, care hotărî să-i încredinţeze lui Kerguelen comanda unei a doua expediţii. Nava „Roland" şi fregata „l'Oiseau", aceasta din urmă sub comanda lui de Saux de Rosnevet, plecară din Brest, la 26 martie 1772.

Cînd ajunse la Cap, Kerguelen fu silit să facă un popas de 14 zile. Întregul echipaj i se îmbolnăvise de friguri negre, boală care trebuie pusa pe seama faptului că nava era nouă şi deci excesiv de umedă.

„Aceasta pare cu atît mai întemeiat, spune relatarea, cu cît toate legumele uscate, ca : mazărea, bobul, fasolea şi lintea se stricară în cambuza * navei, ca şi orezul şi o parte din pesmeţi ; legumele formau în cambuză un soi de gunoi urît mirositor, ba chiar, din locurile unde erau păstrate, ieşeau o mulţime de viermi albi..."

La 11 iulie, „Roland" părăsea Capul Bunei Speranţe ; dar o furtună năprasnică îl atacă aproape imediat, smulgîndu-i velele şi catargele. În sfîrşit, nava ajunse în Ile de France, cu catarge improvizate.

Demnitarii francezi Des Roches şi Poivre, care contribuiseră atîta la succesul primei expediţii, fuseseră înlocuiţi cu De Ternay şi intendentul Maillard. Aceştia păreau că-şi dau toată silinţa să pună cît mai multe piedici în calea executării ordinelor primite de Kerguelen. Astfel, nu-i dădură nici un fel de ajutor pentru procurarea hranei proaspete, de care echipajul avea nevoie, şi nici pentru înlocuirea catargelor rupte de furtună ; printre altele, în locul celor treizeci şi patru de marinari care intraseră în spital, îi dădură lui Kerguelen numai soldaţi pedepsiţi cu biciuirea sau cu stigmatizarea, de care aveau tot interesul să scape. O expediţie în mările australe pregătită în asemenea condiţii nu putea decît să eşueze. Şi chiar aşa s-a întîmplat !

La 5 ianuarie, Kerguelen revăzu ţărmurile pe care le descoperise în prima călătorie, şi, pînă pe ziua de 16, făcu recunoaşterea mai multor puncte : Insula Croy, Insula Reunion, Insula Roland, care, după măsurările lui, formau peste optzeci de leghe de coastă. Temperatura era extrem de scăzută : ceaţă deasă, zăpadă, grindină, vînt neîntrerupt. La 21, navele nu se mai puteau ţine una de alta decît cu ajutorul salvelor de tun. În ziua aceea, gerul fu atît de aspru, încît mai mulţi marinari căzură leşinaţi pe punte...

„Ofiţerii, spune Kerguelen, au declarat că raţia obişnuită de pesmeţi nu este suficientă şi că, dacă nu o mărim, echipajul nu va mai putea rezista la frig şi la ceaţă. Am mărit raţia cu patru uncii de pesmeţi pe zi pentru fiecare om".

La 8 ianuarie 1774, „Roland" reîntîlni fregata în faţa Insulei Reunion. Se luă legătura cu ea şi căpitanul de Rosnevet asigură că găsise un loc de

* Cambuză — magazin de provizii a unei nave.

ancorare sau un golf în spatele Capului Francez, că, la 6 ianuarie, îşi trimisese barca să sondeze şi că oamenii săi, debarcînd să ia insula în stăpînire, uciseseră nişte pinguini şi un leu-de-mare.

Şi de data aceasta, istovirea completă a echipajului, inconsistenţa hranei, starea jalnică a navelor îl împiedicară pe Kerguelen să facă o recunoaştere aprofundată a arhipelagului aceluia părăginit. Expediţia trebui să pornească înapoi. Dar, în loc să se reîntoarcă în Ile de France, Kerguelen debarcă în Golful Antongil, în Madagascar. Ştia că acolo va găsi din belşug lămîi, ananas, iarbă-grasă şi alte antiscorbutice, precum şi carne proaspătă.

Benevsky [10], un aventurier a cărui poveste e destul de ciudată, tocmai înfiinţase acolo o factorie comercială pentru Franţa. Dar n-avea nici un fel de mărfuri. Kerguelen îi furniză afeturi pentru tunuri de cîmp, cărămizi refractare, unelte de fier, cămăşi, pături, şi, în sfîrşit, puse marangozii să-i ridice o magazie.

Treizeci şi cinci de oameni din echipajul lui „Roland" pieriseră de cînd părăsiseră pămînturile australe. Dacă Kerguelen ar mai fi zăbovit opt zile pe meleagurile acelea, cu siguranţă că i-ar fi pierit o sută de oameni!

La reîntoarcerea în Franţa, pentru atîtea osteneli înfruntate vitejeşte, Kerguelen nu dobîndi decît ură şi calomnie. Pornirea împotriva lui luă asemenea proporţii, încît unul dintre ofiţerii pe care îi avusese sub comandă nu se temu să publice un memoriu în care toate faptele erau arătate într-un mod cît se poate de defavorabil şi toată responsabilitatea insuccesului era pusă pe seama lui Kerguelen. Nu vrem să spunem că Kerguelen n-ar fi avut nici o vină, dar considerăm ca profund nedreaptă judecata Consiliului de război care i-a luat gradul şi l-a condamnat la închisoare. Condamnarea aceasta a fost, fără îndoială, socotită drept prea aspră, căci guvernul a recunoscut în ea mai multă duşmănie decît justiţie, iar Kerguelen a fost eliberat, după cîteva luni, din castelul de Saumur unde fusese închis. Marele argument folosit împotriva lui fusese părăsirea unei şalupe cu echipajul ei în insulele australe; echipajul fusese salvat numai datorită întoarcerii neaşteptate şi întîmplătoare a navei „Fortune". Dar pînă şi faptul acesta trebuie sa credem că fusese răstălmăcit, căci există o scrisoare a ofiţerului părăsit cu şalupa, de Rosily, devenit mai tîrziu viceamiral, care cerea să servească din nou sub comanda lui Kerguelen.

Povestirea acestor două expediţii este extrasă din relatarea publicată de Kerguelen pe cînd se afla închis, lucrare confiscată din ordinul guvernului şi care, din acest motiv, a devenit extrem de rară.

Trebuie să începem acum relatarea expediţiilor care, dacă n-au dus la descoperiri, au avut cel puţin o importanţă deosebită, în sensul că au contribuit la rectificarea hărţilor, la progresul navigaţiei şi al geografiei, dar mai ales pentru că au rezolvat o problemă care de multă vreme frămînta minţile oamenilor de ştiinţă, şi anume: determinarea longitudinilor pe mare.

Pentru a determina poziţia unei localităţi, trebuie să-i obţii latitudinea, adică distanţa la nord sau la sud faţă de ecuator, şi longitudinea, cu alte cuvinte depărtarea spre est sau spre vest faţă de vreun meridian cunoscut.

Pentru calcularea poziţiei unei nave, în epoca aceea nu exista decît *lochul*, care, aruncat în mare, măsura distanţa parcursă într-o jumătate de minut; din aceasta se deducea apoi proporţional viteza orară a navei. Dar lochul nu e de loc imobil, iar viteza navei nu e de loc constantă. Iată deci două importante surse de erori în calcule.

Cît despre direcţia drumului, ea era dată de busolă sau compas. Toată lumea ştie însă că busola e supusă variaţiilor, că nava nu urmează totdeauna drumul arătat de ea şi că nu-i de loc uşor să determini valoarea derivei [11].

Inconvenientele acestea, o dată cunoscute, era vorba de găsit o metodă care să le excludă.

Cu octantul [12] lui Hadley se putea determina latitudinea cu o precizie cam de un minut, adică de o treime de leghe. Dar pentru a găsi longitudinile [13] nu se putea conta nici măcar pe această exactitate aproximativă.

Dacă s-ar fi putut reduce la nişte legi simple şi invariabile diferitele fenomene ale acului magnetic, atît în ce priveşte înclinaţia cît şi declinaţia, atunci ar fi fost simplu. Dar pe ce să te bizui? Se ştia că în mările Indiei, între Bourbon, Madagascar şi Rodríguez, patru grade de variaţie în declinaţia acului magnetic corespundeau cam la cinci grade de variaţie a longitudinii; dar se mai ştia, de asemenea, că acul magnetic e supus, în aceleaşi locuri, unor variaţii ale căror cauze nu se cunoşteau.

Dacă s-ar cunoaşte ora bordului, adică ora adevărată care trebuie socotită pe meridianul pe care se afla nava în momentul unei observaţii oarecare, şi dacă s-ar şti în aceeaşi clipă ora portului din care a plecat nava sau aceea a unui meridian cunoscut, diferenţa orelor ar da, evident, diferenţa meridianelor, în raport cu cincisprezece grade pe oră sau un grad la patru minute timp. Problema longitudinilor poate fi deci redusă la aceea de a determina, pentru un anumit moment, ora unui meridian oarecare cunoscut.

Pentru aceasta, era vorba de a avea un ceasornic sau un orologiu care să păstreze izocronismul perfect, oricare ar fi starea mării şi diferenţele de temperatură.

În acest sens fuseseră făcute numeroase cercetări.

Guvernele englez şi francez, convinse de marile foloase pe care le-ar aduce un instrument perfect, făgăduiseră mari recompense, celor care îl vor realiza, iar Academia de Ştiinţe din Franţa deschisese un concurs oficial. În 1765, Le Roy prezentă la concursul acesta două cronometre, care ieşiră victorioase la încercările la care fuseseră supuse pe uscat. Rămînea să se vadă dacă se vor comporta la fel de bine pe mare.

Marchizul de Courtanvaux construi pe cheltuiala lui fregata uşoară „Aurora", pentru încercarea cronometrelor lui Le Roy. Dar Le Roy găsi chiar el că ieşirea pe mare, cu opriri la Calais, Dunkerque, Rotterdam, Amsterdam şi Boulogne, care nu durase decît de la 25 mai la 29 august, era mult prea scurtă, şi ceru o a doua încercare. De data aceasta, cronometrele fură îmbarcate pe fregata „L'Enjouée" (Hazlia), care, plecînd din Le Havre, poposi la Saint Pierre, lîngă Terra Nova, la Sale în Africa, la Cádiz, şi se reîntoarse la Brest după patru luni şi jumătate de călătorie. Încercarea era serioasă, latitudinile variaseră, ca şi starea mării. Dacă cronometrul nu se deranjase, însemna că merită premiul. Şi, într-adevăr, premiul îi fu decernat lui Le Roy.

Totuşi, Academia ştia că mai existau şi alţi cercetători iscusiţi care nu putuseră să participe la concurs din diferite motive. De aceea, reînnoi concursul în 1771 şi în 1773. La concurs participă şi ceasornicarul curţii F. Berthoud. Acesta credea că atinsese perfecţiunea, dar cronometrul lui trebui să treacă prin încercarea unei lungi călătorii pe mare.

O fregată cu 18 tunuri, „Isis", fu armată la Rochefort, în ultimele luni ale anului 1768, iar comanda ei i se încredinţă cavalerului D'Eveux de

Fleurieu, cunoscut mai tîrziu sub numele de Claret de Fleurieu. Deşi nu avea încă treizeci de ani, Fleurieu, pe atunci sublocotenent de marină, era un cercetător priceput. Am mai avut prilejul să-i pomenim numele şi mainainte şi i-l vom mai reîntîlni de mai multe ori. Pentru moment, Fleurieu, îndrăgostit de mecanică, îl ajutase pe Berthoud în lucrările lui; dar, ca să nu-i fie pusă la îndoială nepărtinirea, el dădu şi altor cîţiva ofiţeri sarcina de a observa mersul cronometrului care îi fusese încredinţat.

Plecată în luna noiembrie 1768 „Isis" opri rînd pe rînd la Cádiz, în Canare, la Goree, în Insulele Capului Verde, în Martinica, la San Domingo, în Terra Nova, apoi iar în Canare, la Cádiz şi se reîntoarse pe Insula d'Aix, la 31 octombrie 1769.

Cronometrele, transportate în climate cînd reci, cînd calde, cînd temperate, simţiseră toate vitregiile temperaturii, fiind expuse în acelaşi timp tuturor frămîntărilor mării, în anotimpul cel mai aspru al anului.

În urma acestei încercări, din care ieşi cu bine, Berthoud obţinu brevetul şi pensia de inspector al cronometrelor marinei.

Dar campania aceasta a avut şi alte rezultate, care ne privesc mai îndeaproape. Fleurieu făcuse numeroase observaţii astronomice şi măsurări hidrografice, care îi permiteau să stabilească prezenţa greşelilor în hărţile timpului.

„Multă vreme mi-a venit greu să fac o critică amănunţită a hărţilor oficiale existente, spune Fleurieu în relatarea călătoriei sale; voiam să mă mărginesc doar la a indica noile determinări, după care ele trebuiau rectificate; dar erorile sînt atît de numeroase, şi atît de periculoase pentru navigaţie, încît m-aş socoti vinovat faţă de marinari, dacă nu i-aş face să le cunoască amănunţit..."

Ceva mai departe, Fleurieu critică, pe bună dreptate, hărţile unui geograf care se bucura la un moment dat de faimă.

„N-am să încerc, spune el, să înşir aici toate greşelile pe care le-am întîlnit în hărţile lui Bellin, căci ar însemna să nu mai sfîrşesc niciodată. Mă voi mulţumi doar, pentru a dovedi necesitatea muncii pe care am întreprins-o, să arăt greşelile care merită o atenţie deosebită, fie că se compară poziţiile unor locuri luate pe hărţile sale cu cele pe care ar fi trebuit să le aibă dacă Bellin ar fi vrut să folosească observaţiile astronomice publicate la diferite epoci, fie că se compară alte poziţii cu cele pe care le-am determinat prin propriile noastre observaţii".

În sfîrşit, Fleurieu termină, după ce dă o listă lungă a erorilor în situarea celor mai frecvente localităţi din Europa, de pe coasta Africii şi din America, prin aceste cuvinte atît de judicioase:

„Privind tabelul diferitelor erori pe care le-am arătat în hărţile lui Bellin, te simţi îndemnat spre un gînd trist, într-adevăr, dar la care e necesar să te opreşti: dacă hărţile care conţin partea globului cea mai binecunoscută, pentru care existau cele mai multe observaţii, sînt încă atît de departe de a fi exacte, ce exactitudine putem aştepta de la hărţile care înfăţişează coaste şi insule mai puţin frecventate, desenate şi plasate după o estimare vagă şi după socoteli făcute la întîmplare?"

Pînă atunci, cronometrele fuseseră examinate separat şi de experţi diferiţi. Acum trebuiau supuse, în acelaşi timp, la aceleaşi încercări, pentru a se vedea care vor fi cele mai bune. În acest scop, fu armată la Brest fregata „Flora"; comanda ei i se dădu unuia dintre cei mai capabili ofiţeri, lui Verdun de la Crenne. Etapele campaniei acesteia au fost Cádiz, Madeira, Salvages, Tenerife, Gore, Martinica, Guadelupa, Dominica şi majoritatea

Antilelor mici, Saint Pierre, Terra Nova şi Islanda, pe care exploratorii noştri avură unele dificultăţi să o găsească, Insulele Faeroerne, Danemarca şi Dunkerque. Relatarea pe care a publicat-o Verdun de la Crenne abundă, ca şi aceea a lui Fleurieu, în rectificări de toate felurile. Se vede în cuprinsul ei cu cîtă grijă şi cu cîtă regularitate erau făcute sondajele, cu cîtă exactitate erau desenate coastele. Dar ceea ce întîlnim cu un viu interes în paginile ei şi ceea ce lipsea din lucrarea lui Fleurieu sînt descrierile ţărilor, ideile critice despre moravurile şi obiceiurile diferitelor popoare.

Printre informaţiile cele mai interesante, răspîndite în paginile celor două volume cuprinzătoare, trebuie citate cele cu privire la Canare şi la vechii lor locuitori, despre Islanda, despre statul danez, şi observaţiile lui Verdun asupra meridianului Insulei Ferro (Hierro).

„Meridianul cel mai apusean al acestor insule, spune el, a fost ales de Ptolemeu ca prin meridian... I-ar fi fost mai uşor, fără doar şi poate, să şi-l aleagă ca prim meridian pe cel al Alexandriei; dar omul acesta de seamă a înţeles că o asemenea alegere nu-i putea aduce nici un bine real patriei sale; că Roma şi alte oraşe îşi vor dori poate onoarea aceasta imaginară; că fiecare geograf, fiecare autor de relatări de călătorie, îşi va alege după bunul său plac primul meridian, ceea ce nu putea aduce decît confuzie sau, cel puţin, nedumerire în mintea cititorului..."

Se vede că Verdun privea principial problema aceasta a primului meridian, aşa cum fac astăzi toate minţile cu adevărat nepărtinitoare.

Vom încheia deci, spunînd o dată cu el: „cronometrele au ieşit victorioase din încercările la care au fost supuse; ele au rezistat frigului şi căldurii, nemişcării şi zguduirilor, atît ale navei, cînd a eşuat la Antigoa, cît şi ale salvelor de artilerie, într-un cuvînt, au corespuns speranţelor puse în ele şi merită încrederea navigatorilor; în sfîrşit, sînt cît se poate de folositoare pentru determinarea longitudinilor în larg".

Soluţia problemei fusese găsită.

II

Expediţia lui La Pérouse. Insula Santa Catarina. Concepcion. Insulele Sandwich. Explorarea coastelor Americii de Nord. Port des Français. Pierderea a două ambarcaţii. Monterey şi indienii din California. Popas la Macau, Cavite şi Manila. În drum spre China şi Japonia. Formosa (Taivan) Insula Quelpart. Coasta Asiei orientale. Golful Ternay. Locuitorii din Sahalin. Orocii. Strîmtoarea La Pérouse. Bal în Kamceatka. Arhipelagul Navigatorilor (Samoa). Uciderea lui De Langle şi a mai multor însoţitori ai săi. Botany Bay. Nu se mai primesc ştiri din partea expediţiei. D'Entrecasteaux e trimis în căutarea lui La Pérouse. Ştiri false. Canalul D'Entrecasteaux. Coasta Noii Caledonii. Ţara Arsacizilor. Băştinaşii din Buka. Popas în portul Carteret. Insulele Amiralităţii. Popas la Amboina. Capul Leuwin. Pămîntul lui Nuyts. Popas în Tasmania. Serbări în Insulele Prieteniei. Amănunte despre vizita lui La Pérouse în Tongatabu. Popas la Balade. Urmele trecerii lui La Pérouse prin Noua Caledonie. Vanikoro. Tristul sfîrşit al expediţiei

Despre ultima călătorie a lui Cook nu se ştia încă nimic, în afară de moartea navigatorului, cînd guvernul francez, nevrînd să cedeze întîietatea englezilor, hotărî să echipeze o expediţie pentru Oceanul Pacific. După o

Portretul lui La Pérouse

matură chibzuială, ministrul Marinei îl numi în fruntea expediţiei pe căpitanul de navă Jean-François Galaup de La Pérouse, care-şi dovedise capacitatea în bătăliile împotriva englezilor, în timpul războiului de şapte ani. Ca secund fu numit De Langle, care îl secondase pînă atunci pe o navă de război.

Pe cele două fregate „La Boussole" şi „L'Astrolabe" se îmbarcară numeroşi ofiţeri şi oameni de ştiinţă. Pe „La Boussole" se aflau La Pérouse, De Clonard, care a fost numit căpitan de navă în timpul expediţiei, inginerul Monneron, geograful Bernizet, chirurgul Rollin, astronomul Lepaute-Dagelet de la Academia de Ştiinţe, fizicianul Lamanon, desenatorii Duché de Vancy şi Prevost tînărul, botanistul Collignon, ceasornicarul Guery. Pe „L'Astrolabe", în afara comandantului, căpitanul De Langle, se mai aflau locotenentul De Monti numit căpitan de navă în timpul expediţiei şi ilustrul matematician

Gaspard Monge, care, din fericire pentru ştiinţă, a debarcat la Tenerife în ziua de 22 august 1785.

Academia de Ştiinţe şi Societatea de Medicină îi înmînaseră ministrului Marinei memorii, în care atrăgeau atenţia călătorilor asupra mai multor probleme nerezolvate. În sfîrşit, Fleurieu, pe atunci director al porturilor şi arsenalelor marinei, întocmise el însuşi hărţile care trebuiau să servească pentru această expediţie şi le adăugase un volum întreg de note cît se poate de savante şi de observaţii asupra rezultatelor tuturor călătoriilor cunoscute, de la Columb încoace.

Cele două fregate duceau la bord o cantitate enormă de obiecte de schimb, provizii imense de alimente şi efecte, o barcă puntată cu un deplasament cam de douăzeci de tone, două bărci mari biscaiene, un arbore mare, vele şi un cabestan.

În ziua de 1 august 1785, fregatele întinseră velele şi, treisprezece zile mai tîrziu, ancorară la Madeira. Acolo, francezii fură primiţi de rezidenţii englezi cu o curtoazie şi o bunăvoinţă care îi surprinseră şi îi încîntară totodată. În ziua de 19, La Pérouse poposea la Tenerife.

„Diferitele observaţii ale lui Fleurieu, Verdun şi Borda nu lasă nimic de dorit în privinţa insulelor Madeira, Salvages şi Tenerife, spune el. De aceea n-am avut altceva de făcut decît să ne verificăm instrumentele..."

Din fraza aceasta, se vede că La Pérouse ştia să cinstească lucrările înaintaşilor săi. Şi lucrul acesta îl vom mai constata de nenumărate ori.

Pe cînd astronomii îşi ocupau timpul determinînd mersul cronometrelor, naturaliştii, împreună cu mai mulţi ofiţeri, făceau ascensiuni pe piscul de pe insulă şi culegeau cîteva plante rare. Monneron izbuti să măsoare muntele acesta cu mult mai multă exactitate decît înaintaşii săi, Herberdeen, Feuillée, Bouguer, Verdun şi Borda, care îi atribuiseră fiecare altă înălţime. Din nefericire, determinarea făcută de Monneron, care ar fi pus capăt disputelor, n-a mai ajuns în Franţa.

La 16 octombrie, francezii zăriră insulele sau mai degrabă stîncile Martin-Vas. La Pérouse le determină poziţia şi se îndreptă apoi spre cea mai apropiată dintre ele, Insula Trinidad, care se afla la numai vreo nouă leghe spre vest. Sperînd să găsească acolo apă de băut, lemne şi ceva alimente, comandantul expediţiei trimise la uscat o şalupă cu un ofiţer. Acesta avu o convorbire cu guvernatorul portughez, a cărui garnizoană cuprindea aproape două sute de oameni, dintre care cincisprezece aveau uniformă, iar ceilalţi numai o cămaşă. Sărăcia locului era vădită şi francezii trebuiră să se reîmbarce fără să obţină ceva.

După ce căută zadarnic Insula Ascençao *, expediţia ajunse în faţa Insulei Santa Catarina, pe coasta Braziliei.

„După 86 de zile de navigaţie, se poate citi în relatarea călătoriei publicată de generalul Millet-Mureau, n-aveam la bord nici un singur bolnav ; diferenţa de climă, ploile, ceaţa, nimic nu vătămase sănătatea echipajelor noastre ; aveam, într-adevăr, alimente de cea mai bună calitate. Am luat de altfel, pentru a le conserva nealterate, toate măsurile pe care experienţa şi prudenţa ni le puteau dicta. Am căutat de asemenea să menţinem pe cît posibil voia

* Nu trebuie confundată această insulă legendară, pe care o căuta La Pérouse, cu Insula Ascension, aflată la 7°57′ latitudine sudică şi 14°21′ longitudine vestică.

bună a oamenilor din echipaje, punîndu-i să danseze în fiecare seară, de la ora opt pînă la ora zece, ori de cîte ori vremea ne-o îngăduia" *.

„Insula Santa Catarina — despre care vom avea de mai multe ori prilejul să vorbim în paginile acestei lucrări — se întinde de la nord spre sud, pe o lungime de vreo două leghe, iar lățimea ei de la est la vest nu depășește două leghe. Un canal de numai două sute de stînjeni, în porțiunea lui cea mai strîmtă, o desparte de continent. Chiar la capătul acestui canal îngust a fost construit orașul Nuestra Señora del Destero, capitala acestei căpitănii [14] și reședința guvernatorului ei. Orașul numără cam patru sute de case și are o populație de cel mult trei mii de suflete ; aspectul lui general este foarte plăcut. După însemnările lui Frézier, în anul 1712 această insulă servea de adăpost vagabonzilor, care se refugiau aici din diferite părți ale Braziliei ; cei ce se stabileau aici erau considerați formal ca supuși portughezi dar, în fapt, ei nu recunoșteau nici o autoritate. Ținutul este atît de fertil încît oamenii puteau trăi fără a recurge la ajutorul coloniilor învecinate. Navele care făceau escală la ei nu le dădeau în schimbul proviziilor decît haine și cămăși, de care erau cu desăvîrșire lipsiți" **.

Insula Santa Catarina e, într-adevăr, extrem de fertilă, iar pămîntul ei s-ar fi pretat cu ușurință la cultivarea trestiei-de-zahăr.

Fregatele franceze găsiră aici tot ce le trebuia, iar ofițerii se bucurară de o primire mai mult decît binevoitoare din partea autorităților portugheze.

„Întîmplarea ce urmează va arăta cît de primitor și de blînd este acest popor, spune La Perouse. În timp ce oamenii mei tăiau lemne pe malul unui golfuleț, valurile le-au răsturnat barca, iar băștinașii care i-au ajutat să se salveze au silit pe mateloții noștri naufragiați să doarmă în paturile lor, în timp ce ei se culcară pe jos, pe niște rogojini, în mijlocul încăperii unde-și găzduiseră musafirii cu atîta bunăvoință. Cîteva zile după aceea, mi-au adus la bord catargele, ancorotul și pavilionul bărcii, toate obiecte foarte prețioase pentru ei și care le-ar fi putut mult folosi la pirogile lor" ***.

„La Boussole" și „L'Astrolabe" ridicară ancora la 19 noiembrie, îndreptîndu-se spre Capul Horn. În urma unui uragan cumplit, în timpul căruia fregatele își dovediră trăinicia, și după ce căută zadarnic, vreme de patruzeci de zile, Insula Mare (Grande de la Roche), descoperită de francezul Antoine de La Roche și numită Georgia de căpitanul Cook, La Perouse străbătu Strîmtoarea Le Maire. Găsind vînturi prielnice în sezonul acesta înaintat, comandantul se hotărî să evite un popas în Golful Bon Succès și să dubleze Capul Horn, ca să înlăture o întîrziere posibilă, ce i-ar fi expus navele la avarii și echipajele la oboseli inutile.

Demonstrațiile de prietenie ale fuegienilor, mulțimea de balene, stolurile imense de albatroși și de furtunari nu izbutiră să-i schimbe hotărîrea lui La Pérouse. La 9 februarie, expediția se afla în travers [15] de Strîmtoarea Magellan și, la 24, ancoră în portul Concepción — loc de oprire pe care La Perouse trebuise să-l prefere celui de la Juan Fernández, din cauza terminării alimentelor. Poate că niciodată nu se mai întîmplase ca vreo navă să treacă pe lîngă Capul Horn (Hoorn) și să ajungă în Chile fără nici un bolnav la bord ; pe cele două fregate nu se afla nici unul.

* La Pérouse, *Jurnal de călătorie*, Editura Științifică, București, 1962, p. 29.
** *Ibidem.*
*** *Ibidem*, p. 31.

Oraşul, dărîmat în 1751 de un cutremur, fusese reclădit la trei leghe de mare, pe malurile rîului Bio-Bio. Casele n-aveau decît un etaj, din care pricină Concepción se întindea pe un teren imens, căci avea nu mai puţin de zece mii de locuitori. Golful e unul dintre cele mai plăcute din lume; în el, marea e liniştită şi aproape că nu există curenţi.

Partea aceasta din Chile e de o fertilitate de neasemuit. Grîul dă recolte bogate, viţa-de-vie produce şi ea din belşug iar cîmpiile sînt pline de cirezi nenumărate, care se înmulţesc peste măsură.

Cu toate aceste condiţii prielnice, ţara nu făcuse progrese, din pricina regimului prohibitiv, în floare pe vremea aceea. Chile, cu produsele sale care

ar fi putut alimenta lesne jumătate din Europa, cu lîna care ar fi satisfăcut toate manufacturile din Franţa şi din Anglia, cu carnea din care s-ar fi putut prepara conserve, nu făcea nici un fel de comerţ. În acelaşi timp, taxele de import erau excesive. De aceea viaţa era peste măsură de scumpă. Clasa mijlocie, aceea pe care astăzi o numim burghezie, nu exista. Populaţia, după cum arată rîndurile de mai jos, ducea un trai destul de sărăcăcios :

„Costumul femeilor constă dintr-o fustă plisată, confecţionată din ţesături cu fir de aur sau de argint, aşa cum se fabricau pe vremuri la Lyon. Aceste fuste, rezervate pentru zile mari, se transmit în familie ca şi diamantele, de la bunice la nepoate. De altfel, numai cîteva femei au această ţinută ; celelalte abia au cu ce se îmbrăca" *.

Nu-l vom urma pe La Pérouse în toate amănuntele primirii entuziaste care i s-a făcut şi vom trece sub tăcere descrierea balurilor şi a costumelor care, altminteri, nu l-au făcut să piardă din vedere scopul călătoriei. Expediţia nu străbătuse încă decît regiuni bătute de atîtea ori de navele europene şi era timpul să pornească pe căi mai puţin explorate. Ancora fu ridicată la 15 martie, dar din cauza vîntului nu au putut ieşi din golf decît la 17 martie. După o navigaţie fără incidente, cele două fregate ancorară, la 9 aprilie, în Golful Cook, din Insula Paştelui.

La Pérouse afirmă că Hodges, pictorul care îl însoţise pe cunoscutul navigator englez, a redat cît se poate de prost înfăţişarea insularilor care e, în genere, plăcută, dar despre care nu se poate spune că au trăsături specifice.

De altfel, călătorul francez nu e numai în această privinţă de altă părere decît căpitanul Cook. Aşa, de pildă, el crede că faimoasele statui, pe care unul dintre desenatorii săi le-a reprodus într-un mod foarte interesant, ar putea fi opera generaţiei, pe atunci încă în viaţă, al cărei număr îl socotea cam la două mii de persoane. De asemenea, socotea că lipsa completă de arbori şi, din pricina aceasta, lipsa lacurilor şi a rîurilor, provenea din faptul că vechii locuitori exploataseră peste măsură pădurile. În rest, nici un incident neplăcut nu a tulburat escala. E adevărat că furturile au fost destul de dese ; dar pentru că francezii nu aveau de stat decît o zi în insulă, socotiră că nu era prea important să dea populaţiei cîteva idei mai precise asupra proprietăţii !

Părăsind la 10 aprilie Insula Paştelui, La Pérouse urmă aproape acelaşi drum cu al lui Cook din 1777, cînd plecase din Tahiti spre coasta Americii, doar că se afla cam cu o sută de leghe mai spre vest. La Pérouse era convins că va face descoperiri în partea aceea puţin cunoscută a Oceanului Pacific şi promisese o recompensă marinarului care va zări cel dintîi pămîntul.

La 29 mai, fregatele ajunseră în Hawaii [17].

Cronometrele fură de un mare ajutor de data aceasta, dîndu-i putinţa lui La Pérouse să aducă rectificări în poziţia diferitelor puncte. Sosind în Insulele Sandwich, La Pérouse găsi cinci grade diferenţă între longitudinea indicată pe hartă şi cea observată cu ajutorul lor. Fără cronometre, ar fi plasat grupul de insule cu cinci grade mai spre est. Aceasta explică de ce toate insulele descoperite de spaniolii Mendana, Queiroz etc. sînt arătate pe hărţile lor prea apropiate de coastele Americii. La Pérouse dobîndi totodată certitudinea inexistenţei grupului de insule numit de spanioli La Mesa, Los Majos, La Disgraciada. Sînt motive cu atît mai temeinice ca grupul să fie considerat

* La Pérouse, *op. cit.*, p. 43.

Calea de la Pérouse la Oceanul Pacific

al Insulelor Sandwich, cu atît mai mult cu cît *Mesa* înseamnă în spaniolă masă, iar căpitanul King compară muntele numit Mauna-Roa cu un platou, *table-land*. De altfel, el nu se mulţumi numai cu argumentele acestea speculative, şi merse pe locul atribuit Insulei Los Majos, unde nu găsi nici urmă de pămînt.

„Înfăţişarea Insulei Mowee, spune La Pérouse, era încîntătoare... Vedeam apa căzînd în cascade din vîrful munţilor şi coborînd în mare, după ce udase aşezările indienilor ; toate colibele sînt clădite pe malul mării, dar munţii sînt atît de aproape încît terenul locuibil mi s-a părut mai îngust de o jumătate de leghe. Trebuie să fii marinar şi să fi fost cîndva silit — aşa cum eram noi, sub soarele acela dogoritor — să te mulţumeşti numai cu o sticlă cu apă pe zi, pentru a şti ce înseamnă senzaţiile pe care le resimţeam atunci. Copacii care încununau munţii, verdeaţa, bananierii ce se înălţau în jurul locuinţelor, totul avea pentru simţurile noastre un farmec ce nu poate fi exprimat prin cuvinte. Dar marea se izbea cu cea mai mare violenţă de coastă, iar noi, moderni tantali, eram siliţi să dorim cu nesaţ şi să mîncăm doar cu ochii acele lucruri la care nu puteam ajunge“ *.

* La Pérouse, *op. cit.*, p. 62.

De îndată ce ancorară, cele două fregate fură înconjurate de pirogi şi de băştinaşi care aduceau porci, batate, banane, taro etc. Iscusiţi la tocmeală, băştinaşii puneau cel mai mare preţ pe bucăţile de cercuri de fier vechi. Faptul că indigenii cunoşteau fierul pe care-l întrebuinţau încă înainte de venirea lui Cook este o nouă dovadă a relaţiilor avute odinioară cu spaniolii, cărora, după cîte se pare, trebuie să le atribuim descoperirea arhipelagului.

La Pérouse se bucură de o primire destul de cordială, cu toate că consideră necesar să ia măsuri de prevedere, înconjurîndu-se cu soldaţi. Deşi francezii puneau primii piciorul în Insula Mowee, comandantul expediţiei nu socoti că trebuie s-o ia în stăpînire.

„În această privinţă obiceiurile europenilor, spune el, sînt din cale afară de ridicole. Filozofii ar trebui să se tînguiască văzînd cum unii oameni, datorită faptului că posedă tunuri şi baionete, nu bagă în seamă 60 000 de semeni de-ai lor şi cum, călcînd în picioare cele mai sfinte drepturi ale acestora, cred că pot cotropi un pămînt pe care băştinaşii l-au udat cu sudoarea lor şi care, de atîtea veacuri, este mormîntul strămoşilor lor" *.

La Pérouse nu dă amănunte despre locuitorii Insulelor Sandwich, unde a stat doar cîteva ceasuri, pe cînd englezii au poposit acolo vreme de patru luni. De aceea el trimite pe bună dreptate la relatarea căpitanului Cook.

Peste o sută de porci, rogojini, fructe, o pirogă cu balansier, nişte lucruşoare făcute din pene şi din scoici, nişte căşti frumoase acoperite cu pene roşii, acestea au fost obiectele dobîndite prin schimb în timpul scurtului popas.

Instrucţiunile pe care La Pérouse le primise la plecare îi cereau să cerceteze coasta Americii, din care o parte, pînă la Muntele Saint Elias, cu excepţia portului Nootka, abia dacă fusese zărită de căpitanul Cook.

La 23 iunie, fregatele atinseseră 60° latitudine nordică şi La Pérouse recunoscu, în mijlocul unui lanţ de munţi înzăpeziţi, Muntele Saint Elias al lui Bering [17]. După ce navigă cîtăva vreme de-a lungul coastei, La Pérouse trimise trei bărci sub comanda unuia dintre ofiţeri, De Monti, care descoperi un golf larg şi-i dădu numele său. Coasta fu urmată la mică distanţă şi se făcură măsurări şi hărţi pînă la un rîu mare care primi numele lui Bering. Era, după cît se pare, acelaşi rîu căruia Cook îi dăduse acelaşi nume.

În ziua de 2 iulie, la 58°36′ latitudine nordică şi 140°31′ longitudine vestică, expediţia descoperi o adîncitură care părea să fie un golf cît se poate de frumos. La Pérouse trimise imediat în recunoaştere cîteva bărci, sub comanda lui de Pierrevert, de Flassan şi Boutervilliers. Raportul acestor ofiţeri fiind favorabil, cele două fregate sosiră la intrarea golfului ; dar „L'Astrolabe" fu aruncată în larg de un curent violent, iar „La Boussole" trebui să o urmeze. [illegible] o noapte petrecută în larg, fregatele se în-[illegible]

„La ora şase dimineaţa, spune relatarea, am manevrat navele pentru a ajunge la intrarea în canal o dată cu sfîrşitul fluxului. Am ancorat în interior, apa avînd o adîncime de trei braţe şi jumătate, fund stîncos, la o jumătate de cablu ** de ţărm. „L'Astrolabe" ancorase pe aceeaşi adîncime. Trecurăm însă prin cele mai mari primejdii de naufragiu fiind mînaţi de un vînt năprasnic de vest nord-vest care ne împinse în golf cu o repeziciune înspăimîntătoare" ***.

* La Pérouse *op. cit.*, p. 67.
** Unitate de măsură, egală cu a zecea parte dintr-o milă marină, adică 185,2 m.
*** La Pérouse, *opt. cit.*, p. 78.

La Pérouse izbuti totuşi, datorită unor iscusite manevre, să intre în golf.

De îndată ce intrară în golf, fregatele fură înconjurate de luntre pline cu băştinaşi. Dintre toate obiectele care li se oferiră în schimbul peştelui, blănurilor de lutru şi altor animale, băştinaşii preferau obiectele de fier. În cele cîteva zile de escală numărul lor spori atît de repede, încît deveniră, dacă nu primejdioşi, cel puţin stingheritori.

La Pérouse instalase un observator astronomic pe o insulă din golf şi ridicase corturi pentru cei ce reparau velele şi pentru fierari.

Dar timpul cît socotise La Pérouse că se cuvenea pentru escala aceasta în Port des Français (Portul francezilor) se apropia de sfîrşit. Lucrările de sondaj, ridicările coastei, planurile şi observaţiile astronomice erau încheiate. Înainte de a porni în larg, La Pérouse voi să exploreze amănunţit fundul golfului, unde bănuia că trebuie să se verse vreun rîu mare, care i-ar fi putut îngădui să pătrundă în interior. Dar în fundătura în care se vîrî, La Pérouse nu întîlni decît nişte gheţari uriaşi care nu se terminau decît în vîrful Muntelui Beau-Temps (Timp frumos).

Nici un incident şi nici o boală nu tulburaseră desfăşurarea normală a expediţiei.

„Ne consideram drept cei mai norocoşi navigatori pentru că sosiserăm la o atît de mare distanţă de Europa fără să fi avut la bord un singur om bolnav sau atins de scorbut, spune La Pérouse" *. Dar cele mai grele nenorociri, cele cu neputinţă de prevăzut, aveau să înceapă curînd.

Pe harta care reprezenta Port des Français, întocmită de Monneron şi Bernizet, nu mai rămînea decît să fie trecute adîncimile. Sarcina aceasta le revenea ofiţerilor de marină. Trei bărci mari, sub comanda domnilor Descures, de Marchainville şi Boutin, porniră la îndeplinirea ei. La Pérouse, care cunoştea zelul uneori prea însufleţit al lui Descures, îi recomandă, în momentul plecării, să lucreze cu cea mai minuţioasă prudenţă şi să nu facă sondajul gurii golfului decît dacă marea va fi absolut calmă.

Bărcile porniră la şase dimineaţa. Era mai mult o plimbare decît o expediţie de lucru. Oamenii trebuiau să vîneze şi să prînzească la umbra copacilor.

„La ora zece dimineaţa, spune La Pérouse, am văzut întorcîndu-se barca noastră cea mai mică. Cam surprins, deoarece nu mă aşteptam să-i revăd atît de curînd, l-am întrebat pe Boutin, înainte de a se fi urcat la bord, dacă se întîmplase ceva neprevăzut. Mă temusem în primul moment că i-ar fi atacat indienii. Expresia domnului Boutin nu mă putea linişti ; pe chipul lui era aşternută o durere profundă.

Îmi istorisi apoi naufragiul îngrozitor al cărui martor ocular fusese şi din care scăpase numai datorită dîrzeniei sale care l-a ajutat să folosească toate resursele posibile într-un pericol atît de mare. Tîrît de curent în mijlocul brizanţilor de la intrarea în canal, în timp ce curentul refluxului avea o viteză de trei sau patru leghe pe oră, el şi-a dat seama că punînd barca cu pupa în val, aceasta, cedînd curentului, va fi împinsă de val şi nu se va umple cu apă, dar că în schimb mareea o poate împinge de-a-ndaratelea spre larg.

Astfel, zări curînd stîncile de la intrarea canalului şi se văzu în largul mării. Fiind mai preocupat de salvarea vieţii camarazilor săi decît de a lui

* La Pérouse, *op. cit.*, p. 83.

Naufragiul şalupelor în Portul francezilor (Facsimil. Gravură veche)

proprie, întoarse din nou barca paralel cu brizanţii, sperînd să poată salva pe vreunul dintre camarazii săi, şi pătrunse chiar printre stînci, dar mareea îl împinse iarăşi în larg. În cele din urmă se urcă pe umerii domnului Mouton, pentru a vedea la o mai mare depărtare... Speranţe amăgitoare! Valurile înghiţiseră totul... iar d. Boutin se reîntoarse la terminarea refluxului.

După ce marea se liniştise, acest ofiţer mai nădăjduia întrucîtva să găsească barca de pe „L'Astrolabe", căci nu o văzuse dispărind decît pe a noastră. În momentul dezastrului, d. de Marchainville se afla la mai bine de un sfert de leghe de pericol, adică într-o mare la fel de liniştită, ca într-un port perfect închis; dar tînărul ofiţer, împins de o mărinimie

desigur nesocotită, deoarece în asemenea împrejurări orice ajutor era zadarnic, fiind un suflet ales, prea entuziast şi prea curajos pentru a nutri o asemenea înţelepciune cînd prietenii săi se aflau într-o primejdie atît de mare, zbură într-ajutorul lor, se avîntă printre aceiaşi brizanţi şi, victimă a generozităţii sale şi a neascultării ordinelor şefului său, pieri ca şi acesta.

În curînd sosi d. de Langle la bordul navei mele, deznădăjduit ca şi mine, şi-mi spuse printre lacrimi, că nenorocirea era mult mai mare decît mi-o închipuiam. De cînd plecasem din Franţa, el adoptase principiul de a nu-i trimite niciodată în aceeaşi misiune pe amîndoi fraţii (La Borde-Marchainville şi La Borde-Boutervilliers). De data aceasta însă, pentru prima oară, cedase dorinţei lor de a ieşi împreună la această plimbare şi vînătoare; căci atît d. de Langle cît şi eu privisem în acest mod excursia bărcilor noastre, pe care le credeam într-o siguranţă egală cu cea din rada de la Brest, cînd timpul este foarte frumos" *.

În căutarea naufragiaţilor porniră imediat mai multe bărci de pe cele două fregate. Băştinaşilor li se făgăduiseră recompense, dacă izbuteau să salveze vreun naufragiat; dar reîntoarcerea bărcilor spulberă şi ultimele iluzii. Toţi cei plecaţi pieriseră.

La optsprezece zile după catastrofa aceasta, cele două fregate părăseau Port des Français. În mijlocul golfului, pe insula care fu numită a Cenotafului, La Pérouse înălţase un monument în memoria nefericiţilor săi compatrioţi. Pe monument se putea citi următoarea inscripţie:

LA INTRAREA ACESTUI GOLF
AU PIERIT DOUĂZECI ŞI UNU DE BRAVI MARINARI;
ORICINE VEŢI FI
ADAUGAŢI LACRIMILE VOASTRE LA ALE NOASTRE.

La baza monumentului a fost îngropată o sticlă care cuprindea povestirea jalnicului eveniment.

Situat la 58°37′ latitudine nordică şi 139°50′ longitudine vestică, Port des Français prezintă mari avantaje, dar şi cîteva neajunsuri, printre care, în primul rînd, trebuie puşi curenţii de la intrare. Aici clima e mult mai blîndă decît în Golful Hudson, deşi se află pe aceeaşi latitudine; de aceea, vegetaţia este extrem de viguroasă. Pinii groşi de aproape doi metri şi înalţi de doisprezece metri cresc destul de des; ţelina, măcrişul, păpădia, mazărea sălbatică, cicoarea, se întîlneau la fiecare pas, ca şi numeroasele zarzavaturi care contribuiră la păstrarea sănătăţii echipajului.

Pe lîngă coastă se găsesc din belşug somoni şi alte specii de peşti.

În păduri trăiesc urşi negri şi bruni, rîşi, hermine, jderi, veveriţe, castori, marmote, vulpi, elani, ţapi sălbatici; blana cea mai preţioasă e a vidrei-de-mare, a castorului şi a focii.

„Dar, deşi toate produsele vegetale şi animale ale acestui ţinut, spune La Pérouse, seamănă mult cu cele cunoscute de noi, aspectul lor este cu totul deosebit şi mă îndoiesc că cele mai adînci văi din Alpi şi Pirinei să poată oferi un tablou la fel de înspăimîntător. Ce e drept, este atît de pitoresc încît ar merita să fie vizitat de cei dornici de curiozităţi dacă n-ar fi situat la capătul pămîntului" **.

* La Pérouse, *op. cit.* pp. 85—87.
** *Ibidem*, p. 93.

Femeile băştinaşe îşi fac o tăietură în partea cea mai groasă a buzei de jos pe toată lăţimea gurii, şi în tăietura aceea poartă un fel de taler de lemn fără torţi, care apasă pe gingii, iar buza aceasta spintecată le serveşte drept obadă, aşa fel încît partea de jos a gurii e scoasă în afară cu cîţiva centimetri.

Popasul pe care La Pérouse fusese silit să-l facă în Port des Français, avea să-l împiedice să mai oprească în alte părţi şi să mai procedeze la recunoaşterea tuturor adînciturilor coastei, aşa cum avusese de gînd, căci trebuia cu orice preţ să ajungă în China în luna februarie, pentru ca vara următoare să o poată folosi explorînd şi folosind harta coastei Asiei răsăritene.

La Pérouse înaintă deci, rînd pe rînd, pe coasta Americii, trecînd pe hartă Golful Cross-Sound, unde se sfîrşesc munţii cei înalţi şi acoperiţi de zăpezi, golful insulelor descrise de Cook, Capul Enganno, foarte jos, intrînd mult în mare şi pe care se află muntele Saint Hyacinthe — denumite de Cook Muntele şi Capul Edgecumbe — Strîmtoarea Norfolk, unde avea să ancoreze cu un an mai tîrziu englezul Dixon, porturile Necker şi Guibert, Capul Cirikov, insulele La Croyère, numite astfel după fratele cunoscutului geograf Delisle, care l-a însoţit pe Cirikov, Insulele San Carlos, Golful La Touche şi Capul Hector.

După părerea lui La Pérouse, linia aceasta a coastei trebuie să fie formată de un vast arhipelag ; şi avea dreptate, căci Capul Hector forma extremitatea arhipelagurilor George al III-lea,[19] Prince de Walles şi al Insulei Regina Charlotte.

Apropierea iernii şi puţinul timp disponibil nu-i îngăduiră lui La Pérouse să cerceteze amănunţit aceste pămînturi, şi totuşi nu se înşelase recunoscînd un şirag de insule şi nu un continent în succesiunea punctelor pe care le marcase.

După Capul Fleurieu, care formează extremitatea unei insule foarte înalte, La Pérouse întîlni mai multe grupuri de insule, pe care le numi Sartines şi navigă de-a lungul coastei pînă la Nootka, unde ajunse la 25 august. Fregatele vizitară apoi diferitele părţi ale litoralului continentului de care Cook fusese nevoit să se ţină la distanţă şi care pe harta sa formează un gol. Această navigaţie se dovedi a fi plină de primejdii, din pricina curenţilor care erau deosebit de violenţi aici şi nu îngăduiau să faci volta sub vînt la o viteză de trei noduri şi la o distanţă de cinci leghe de uscat.

La 5 septembrie, expediţia descoperi nouă insuliţe, pe care comandantul le numi Insulele Necker. Ceaţa era extrem de deasă, şi de mai multe ori fregatele trebuiră să se depărteze de ţărm pentru a nu se ciocni de vreo stîncă sau de vreun prag a cărui prezenţă nu putea fi bănuită. Timpul continuă să fie urît pînă în Golful Monterey, la 37° latitudine nordică, unde La Pérouse întîlni două nave spaniole.

Pe vremea aceea, Golful Monterey era vizitat de numeroase balene, iar marea era literalmente acoperită de pelicani, foarte răspîndiţi pe toată coasta Californiei. O garnizoană spaniolă de 282 de soldaţi din cavalerie era de ajuns ca să-i domine pe cei 50 000 de indieni nomazi de pe aceste meleaguri ale Americii. Trebuie spus că indienii aceştia, în general mici de statură şi firavi, nu atinseseră gradul de dezvoltare a naţiunilor din sud, nici în meşteşuguri, nici în civilizaţie.

Turma de cerbi

„Cu multă pricepere mînuiesc aceşti indieni arcul ; au doborît de faţă cu noi păsări foarte mici ; e drept că le ţintesc cu o răbdare nemaipomenită : se ascund, şi furişîndu-se pe lîngă vînat nu trag decît de la 15 paşi.

Faţă de animalele mari au o tactică şi mai deosebită. Am văzut un indian care purta pe cap un cap de cerb şi înainta în patru labe, prefăcîndu-se că paşte iarbă. Pantomima lui era atît de firească încît toţi vînătorii noştri ar fi tras în el de la 30 de paşi, dacă n-ar fi fost înştiinţaţi de această stratagemă. În acest chip ei se apropie cît se poate de mult de circada de cerbi şi-i omoară cu săgeata" *.

* La Pérouse, *op. cit.*, p. 102.

La Pérouse dă apoi multe amănunte despre *presidio* din Lorette şi despre misionarii din California ; dar aceste informaţii, care îşi au valoarea lor istorică, nu-şi pot găsi locul aci. Datele lui cu privire la fertilitatea solului se potrivesc mai bine cadrului nostru.

„Recoltele de porumb, orz, grîu, mazăre, spune el, nu se pot asemui decît cu cele din Chile. Agricultorii europeni nici nu-şi pot închipui o asemenea fertilitate a solului. Producţia medie de grîu reprezintă între 70 şi 80 de ori sămînţa pusă în pămînt, iar producţia maximă ajunge pînă la o sută de ori cantitatea semănată" *.

La 22 septembrie, expediţia porni în larg, după o primire binevoitoare din partea guvernatorului ; cele două fregate duceau cu ele tot felul de provizii, care aveau să le fie de cea mai mare utilitate în lunga traversare pe care o mai aveau de făcut pînă la Macau.

Partea oceanului pe care francezii urmau s-o parcurgă era aproape necunoscută. Doar spaniolii o mai străbătuseră, de multă vreme ; dar de teama concurenţei nu publicaseră nimic despre descoperirile şi observaţiile făcute. De altfel, La Pérouse voia să se navigheze spre sud-vest pînă la 28° latitudine, unde, după părerea cîtorva geografi s-ar fi aflat Insula Nuestra Señora de la Gorta.

Dar căută zadarnic insula aceasta, în decursul unei lungi şi penibile expediţii, în timpul căreia vînturile potrivnice puseră de mai multe ori la grea încercare răbdarea navigatorilor.

„Velele şi palancurile noastre — spune La Pérouse — atrăgeau în fiecare zi atenţia că de 16 luni fără întrerupere eram pe mare. În fiecare moment ni se rupeau din manevre iar velarii noştri nu mai pridideau să cîrpească velele care erau aproape complet uzate" **.

La 5 noiembrie, expediţia descoperi o insuliţă sau mai degrabă o stîncă de aproape o mie de metri lungime, pe care nu creştea nici un arbore şi care era acoperită cu un strat gros de guano. Ea se află la 165°2′ longitudine vestică şi 24°4′ latitudine nordică. Insula primi numele de Necker.

O mare atît de liniştită şi o noapte atît de frumoasă nu mai văzuseră pînă atunci navigatorii. Şi, deodată, pe la ora unu şi jumătate, se zăriră colţii unor stînci ieşind din apă la două cabluri în prova navei „La Boussole". Marea era atît de calmă încît aproape că nu făcea nici un zgomot, şi nu se învolbura decît ici-colo. Navele veniră imediat la babord, dar manevra luă timp, iar „La Boussole", cînd izbuti să o execute, ajunsese la mai puţin de un cablu de aceste stînci.

„Scăpaserăm de cel mai iminent pericol întîlnit vreodată de un navigator, spune La Pérouse, şi trebuie să recunosc că niciodată, în asemenea împrejurări, un echipaj nu s-ar fi putut menţine în mai multă ordine şi disciplină decît echipajul meu : cea mai mică scăpare în executarea manevrelor ce aveam de făcut pentru a ne îndepărta de stînci, ar fi provocat neapărat naufragiul nostru" ***.

Pragul acesta de stînci nu era cunoscut ; trebuia deci determinat exact, pentru ca alţi navigatori să nu mai fie ameninţaţi de acelaşi pericol. La Pérouse îşi făcu datoria şi-l trecu pe hartă numindu-l Basse des Frégates Françaises (Pragul fregatelor franceze).

* La Pérouse, *op. cit.*, p. 103.
** *Ibidem*, p. 110.
*** *Ibidem*, p. 112.

La 14 decembrie „L'Astrolabe" şi „La Boussole" ajunseră în apele Insulelor Mariane. Dar membrii expediţiei nu debarcară decît pe Insula vulcanică Assomption [19]. Lava formează acolo văgăuni şi prăpăstii mărginite de cîţiva cocotieri sfrijiţi şi foarte rari, amestecaţi cu liane şi cu alte cîteva plante. Era aproape imposibil să se facă două sute de metri pe oră. Debarcarea şi îmbarcarea se dovediră extrem de anevoioase, iar cele o sută de nuci-de-cocos, scoicile, bananierii necunoscuţi, într-un cuvînt tot ce cărară naturaliştii cu ei, nu preţuiau cît primejdiile prin care trecuseră.

Expediţia nu mai putea să zăbovească mult în arhipelagul acesta, dacă voia să ajungă pe coasta Chinei înainte de plecarea spre Europa a navelor cu care trebuia să expedieze relatarea asupra lucrărilor sale de pe coasta Americii şi a traversării pînă la Macau. După ce determină, fără să se oprească, poziţia Insulelor Bashi, la 1 ianuarie 1787, La Pérouse atinse coasta Chinei, iar a doua zi, ancoră în portul Macau.

Acolo, La Pérouse întîlni o mică navă de război franceză comandată de d. de Richery, sublocotenent de marină, care avea misiunea să navigheze pe coasta extrem-orientală pentru protecţia comerţului francez. Oraşul Macau e prea cunoscut ca să ne mai oprim împreună cu La Pérouse şi să-l descriem.

Blănurile aduse de expediţie de pe coasta Americii fură vîndute la Macau pentru zece mii de piaştri. Banii urmau să fie împărţiţi între membrii echipajului şi conducătorul Companiei suedeze se însărcină să-i transporte în Île de France. Dar nefericiţii navigatori n-aveau să-i primească niciodată!

Plecate din Macau la 5 februarie, cele două fregate se îndreptară spre Manila şi, după ce făcură o recunoaştere a insulelor Pratas şi Marivelle, greşit plasate pe hărţile lui D'Après, fură silite să se oprească în portul din Marivelle, ca să aştepte vînt mai prielnic sau curenţi mai favorabili. Deşi Marivelle nu se află decît la distanţă de o leghe de Cavite, fregatele avură nevoie de trei zile ca să ajungă în acest ultim port.

„Am găsit, spune relatarea, diferite case pentru reparat velele, pentru făcut proviziile de carne sărată, pentru construit două bărci mari, unde aveau să tragă naturaliştii, inginerii, geografii, iar bunul comandant ne-a împrumutat-o pe a lui ca să ne instalăm acolo observatorul astronomic. Ne bucuram de o libertate atît de deplină, încît aveam impresia că ne aflăm la ţară, iar pe piaţă şi în arsenal am găsit mărfuri ca în cele mai bune porturi ale Europei".

Cavite, al doilea oraş ca însemnătate din Filipine, capitala provinciei cu acelaşi nume, era pe atunci un biet sat păcătos, unde nu mai rămăseseră dintre spanioli decît ofiţerii sau funcţionarii; dar, dacă oraşul nu oferea privirii decît un maldăr de ruine, nu acelaşi lucru se petrecea cu portul, unde fregatele franceze găsiră tot ce le trebuia. A doua zi după sosire, La Pérouse, însoţit de comandantul De Langle şi de ofiţerii mai de seamă, plecă să facă o vizită guvernatorului şi ajunse cu barca la Manila.

„Împrejurimile Manilei sînt încîntătoare, spune el; un rîu minunat şerpuieşte la vale şi se împarte în diferite braţe, dintre care cele două ramificaţii principale duc la renumita lagună sau lacul Bay, aşezat la şapte leghe de malul mării şi înconjurat de peste o sută de sate indiene, al căror pămînt este neînchipuit de roditor.

Manila, zidit pe coasta golfului cu acelaşi nume, avînd perimetrul de 25 de leghe, se întinde pînă la gurile unui fluviu navigabil pe tot cursul său, inclusiv pînă la lacul din care izvorăşte. Este poate oraşul cu cea mai fericită aşezare de pe glob. Se găsesc acolo în mare abundenţă alimente

felurite la preţul cel mai scăzut ; în schimb, îmbrăcămintea, mobilele şi mărunţişurile de fabricaţie europeană se vînd extrem de scump. Lipsa de concurenţă, restricţiile vamale, opreliştile de tot soiul puse în calea comerţului fac ca produsele şi mărfurile din India şi din China să fie cel puţin tot atît de scumpe ca şi în Europa. Această colonie, deşi îi aduce fiscului un venit de 800 000 de piaştri, îi costă pe spanioli un milion şi jumătate de piaştri în plus, trimişi aici din Mexic. Imensele posesiuni ale Spaniei în America nu i-au îngăduit guvernului să se ocupe mai serios de Insulele Filipine ; aceste insule se pot asemăna cu moşiile unor mari seniori lăsate în paragină, şi de pe urma cărora, dacă ar fi cultivate, multă lume ar putea trăi fericită" *.

La 9 aprilie, după ce află că la Macau sosise D'Entrecasteaux, şi după ce primi, prin fregata „La Subtile", corespondenţa din Europa şi o completare de opt marinari şi doi ofiţeri, La Pérouse porni spre coasta Chinei.

La 21 aprilie, cele două fregate ajunseră în faţa Formosei [20] şi pătrunseră imediat în strîmtoarea care desparte insula aceasta de China. Acolo, descoperiră un banc foarte periculos, necunoscut de navigatori, şi-i determinară cu grijă adîncimea şi marginile. Curînd după aceea, fregatele intrară în golful vechiului fort olandez al Zeelandei, unde e situat oraşul Taivan, capitala acestei insule.

Cum musonul nu era prielnic pentru navigaţia în susul strîmtorii, La Pérouse se hotărî să ocolească insula pe la est. Acolo, rectifică poziţia Insulelor Pescadores [21], o îngrămădire de stînci cu forme curioase, făcu o recunoaştere a Insuliţei Botol-Tabaco-Xima, unde nu debarcase pînă atunci nici un navigator, navigă de-a lungul Insulei Kumi, ai cărei locuitori nu sînt nici chinezi, nici japonezi, ci par a face parte din amestecul acestor două popoare, şi văzu Insulele Hoa-Pinsu şi Tiaoyu-Su, care fac parte din Arhipelagul Likeu, cunoscut pe atunci numai din scrisorile unui iezuit, părintele Gaubil.

Fregatele intrară apoi în Marea Orientală şi se îndreptară spre intrarea strîmtorii care separă China de Japonia. Acolo, La Pérouse întîlni ceţuri la fel de dese ca pe coastele Labradorului şi curenţi variabili şi violenţi. Primul punct interesant de fixat, înainte de a intra în Golful Japoniei, era insula Quelpart [22]. La Pérouse îi determină punctul sudic şi-i făcu harta cu cea mai mare grijă, pe o lungime de douăsprezece leghe.

„Nu se află pe lume o insulă cu înfăţişare mai frumoasă, spune el : în mijlocul insulei se înalţă un pisc de vreo 2 000 de stînjeni, ce poate fi zărit la 18—20 de leghe şi din care izvorăsc desigur toate apele curgătoare. Terenul coboară în pante domoale pînă la mare şi de aceea aşezările omeneşti sînt parcă în amfiteatru. Pămîntul ni s-a părut cultivat pînă la o înălţime destul de mare. Prin ocheane zăream cîmpiile împărţite în multe fîşii, dovadă a unei populaţii numeroase" **.

Exploratorii reuşiră să determine în cele mai bune condiţii longitudinea şi latitudinea, lucru cu atît mai important cu cît nici o navă europeană nu străbătuse mările acestea, care erau trecute pe hărţile noastre numai după hărţile chinezeşti şi japoneze publicate de iezuiţi.

La 25 mai, fregatele intrară în Strîmtoarea Coreei, căreia îi făcură harta amănunţită şi în care executară sondaje la fiecare jumătate de oră.

* La Pérouse, *op. cit.*, p. 125.
** *Ibidem*, p. 138.

Fiindcă se putea naviga foarte aproape de coastă, a fost ușor să fie observate în amănunțime cîteva fortificații de model european, aflate acolo.

La 27 mai, La Pérouse zări o insulă netrecută pe nicio hartă și aflată la vreo douăzeci de leghe de coasta Coreei. Insula fu numită Dagelet.

Fregatele se îndreptară apoi spre Japonia. Vînturile potrivnice nu le îngăduiră să se apropie decît cu o încetineală extremă. La 6 iunie, La Pérouse recunoscu Capul Noto și insula Jootsishima.

„Capul Noto, pe coasta Japoniei, spune el, e un punct pe care geografii se pot bizui ; el va da, împreună cu Capul Nabo de pe coasta răsăriteană, determinat de căpitanul King, lărgimea imperiului acestuia în partea lui nordică. Determinările noastre vor aduce un serviciu și mai însemnat geografiei, căci ele vor face cunoscută lățimea Mării Tartariei *, spre care am luat hotărîrea să mă îndrept".

La 11 iunie, La Pérouse atinse coasta Tartariei. Pe vîrfurile semețe ale munților se vedea zăpadă, însă nu prea multă. Navigatorii nu descoperiră nici o urmă de așezare omenească. Pe o distanță de patruzeci de leghe de-a lungul coastei, expediția nu întîlni nici o gură de rîu. Și ar fi fost de dorit totuși să poată poposi, pentru ca naturaliștii și litologii să poată face cîteva observații.

De cînd fregatele navigau de-a lungul coastei, nu întîlniseră nici urmă de așezare omenească ; nici o pirogă nu se desprinsese de mal ; pămîntul, deși acoperit cu copaci măreți și cu o vegetație luxuriantă, părea că n-are nici un locuitor.

La 23 iunie, „La Boussole" și „L'Astrolabe" ancorară într-un golf situat la 45°13′ latitudine nordică și 135°9′ longitudine estică ce fu numit Golful Ternay.

„Ardeam de nerăbdare să facem recunoașteri pe un pămînt care ne preocupa încă de la plecarea noastră din Franța. Era singura parte a globului care scăpase cercetărilor neobositului căpitan Cook și probabil norocul nostru de a fi debarcat cei dintîi se datorește nefericitului eveniment care a pus capăt zilelor sale **.

Cinci mici golfulețe formează conturul acestei rade (Golful Ternay) ; ele sînt despărțite una de alta prin coaste împădurite pînă în vîrf. Nici primăvara cea mai timpurie n-a oferit vreodată, în Franța, culori atît de vii și de variate... Înainte ca bărcile noastre să fi ajuns la mal, am privit prin ocheane, dar n-am văzut decît cerbi și urși căutîndu-și liniștiți hrana. Aceasta a făcut să ne sporească și mai mult nerăbdarea de a debarca la uscat... Pămîntul era împodobit cu aceleași plante care cresc și pe la noi, dar mai verzi și mai viguroase ; cele mai multe dintre ele erau în floare.

La fiecare pas întîlneai trandafiri, crini-galbeni și roșii, mărgăritare, și în general toate florile de pe pajiștile noastre. Pinii încununau piscurile munților ; stejarii începeau ceva mai de jos, subțiindu-se și pierzîndu-și aspectul falnic pe măsură ce se apropiau de mare. Pe malurile rîurilor și ale pîraielor creșteau sălcii, mesteceni, arțari etc., pe marginea pădurilor se vedeau meri și măceși în floare și tufe de aluni ale căror fructe începeau să lege".

Într-o zi, pe cînd se aflau la pescuit, francezii descoperiră un mormînt tătăresc. Curiozitatea îi făcu să-l deschidă și găsiră în el două schelete cul-

* Marea Tartariei sau a Coreei era denumirea dată pe atunci Mării Japoniei. Numele actual i-a fost atribuit de către navigatorul rus I. F. Krusenstern.

** La Pérouse, *op. cit.*, p. 144.

cate alături. Țeasta fiecăruia era acoperită cu cîte o tichie de tafta ; trupurile erau învelite într-o blană de urs ; la brîu, cei doi morți aveau atîrnați bănuți chinezești și bijuterii de aramă. În mormînt se mai aflau de asemenea vreo zece brățări de argint, o secure de fier, un cuțit și alte lucruri mărunte, printre care și un săculeț de nanchin albastru umplut cu orez.

În dimineața zilei de 27, La Pérouse părăsi golful acesta singuratic, după ce așeză acolo mai multe semne și o inscripție cu data sosirii lui.

Ceva mai departe, bărcile pescuiră peste opt sute de *Gaduus morhua* care fură imediat sărați ; totodată, scoaseră de pe fundul mării numeroase stridii ale căror scoici aveau un sidef minunat.

După ce poposi în Golful Suffren, situat la 47°51′ latitudine nordică și 137°25′ longitudine estică, La Pérouse descoperi, în ziua de 6 iulie, o insulă care nu era alta decît Insula Sahalin. Coasta ei era la fel de împădurită ca și aceea a Tartariei. În interior se ridicau munții, dintre care cel mai înalt primi numele de piscul Lamanon. Cum se zăreau dîre de fum și colibe, De Langle, împreună cu mai mulți ofițeri, coborîră pe uscat. Locuitorii, se vede că fugiseră de foarte curînd, căci cenușa focurilor nu se răcise încă.

În clipa cînd navigatorii se duceau spre bărci, după ce lăsaseră cîteva daruri pentru locuitori, debarcară dintr-o luntre șapte băștinași, care nu părură de loc înspăimîntați.

„Printre ei, spune relatarea, erau și doi moșnegi cu barbă albă, lungă, înfășurați într-o țesătură făcută din scoarță de copac, foarte asemănătoare cu pagnele * din Madagascar. Alți doi insulari purtau haine de nanchin albastru, vătuite, a căror formă nu se deosebea mult de cea a chinezilor. Toți erau cu capul gol : doi sau trei dintre ei aveau însă în jurul capului o fîșie de blană de urs. Toți purtau cizme din piele de lup-de-mare, cu căputa lucrată foarte artistic, după moda chinezească.

Armele lor se compuneau din arcuri, suliițe și săgeți cu vîrful de fier. Purtarea lor era gravă, nobilă și foarte prietenoasă“ **.

De Langle le dădu întîlnire pe a doua zi, cînd veni și La Pérouse împreună cu cei mai mulți dintre ofițeri. Informațiile obținute de la mongoli erau importante și ele aveau să-l hotărască pe La Pérouse să-și continue recunoașterea și mai spre nord.

„În cele din urmă izbutirăm să le explicăm că doream să ne deseneze țara lor și țara manciurienilor. Unul dintre moșnegi se ridică în picioare și, cu vîrful suliței sale, desenă pe nisip, spre vest coasta Tartariei, îndreptată de la nord la sud. Spre est, în fața acestei coaste desenă insula lui ; apoi, ducînd mîna la piept, ne-a dat a înțelege că desenase propria lui țară. Între Tartaria și insulă lăsase o trecătoare și, întorcîndu-se spre navele noastre care puteau fi văzute de la țărm, ne arătă printr-o linie că am putea trece prin ea. Ceva mai la sud desenă o altă insulă, despărțită de aceasta printr-o trecătoare, și ne făcu să înțelegem că o puteam străbate.

Bătrînul ghicea perfect întrebările noastre, dar un alt insular, cam de vreo 30 de ani, se dovedi încă și mai isteț : văzînd că figurile desenate în nisip se ștergeau, a luat creionul unuia dintre noi și, pe o bucată de hîrtie, ne desenă insula lor, spunîndu-ne că numele ei este Tchoka. Cu o linie reprezentă pîrîul pe malul căruia ne aflam și pe care-l așeza la două treimi

* Țesătură prinsă în brîu care ajunge pînă la genunchi, pe vremuri singurul veșmînt al unor triburi din Africa și America.

** La Pérouse, *op. cit.*, pp. 148—149.

Hagia Sofia [illegible]

din lungimea insulei, de la nord la sud. Apoi desenă ţara manciurienilor, însemnînd — după cum făcuse şi bătrînul — o strîmtoare în capătul pîlniei formate de continent şi de insula lor. Spre marea noastră mirare, adăugă pe schiţa lui şi fluviul Sahalin, al cărui nume îl pronunţa ca şi noi. Gura fluviului o desenă puţin mai la sud de colţul nordic al insulei...

Vrînd să aflăm dacă trecătoarea era largă, am încercat să-i punem şi această întrebare. El a priceput-o uşor. Aşeză mîinile sale în poziţie perpendiculară, lăsînd între ele o depărtare de două trei degete şi ne dădu să înţelegem că aceasta reprezenta lăţimea pîrîului din care noi ne aprovizionasem cu apă de băut; pe urmă îşi îndepărtă palmele mai mult, pentru a exprima lăţimea strîmtorii ce despărţea ţara lui de Tartaria...

D. de Langle şi cu mine am socotit ca fiind de primă importanţă să cercetăm dacă nu cumva insula unde ne aflam era chiar aceea pe care geografii o numiseră Sahalin, fără a bănui lungimea ei spre sud. Am dat ordin să se ia toate măsurile pentru ca fregatele noastre să poată pleca a doua zi. Golful în care ancorasem l-am numit De Langle, după numele comandantului care îl descoperise şi acostase primul în el" *.

Într-un alt golf, numit D'Estaing şi aflat pe aceeaşi coastă, bărcile traseră la mal lîngă o aşezare de zece-douăsprezece colibe mai mari decît cele întîlnite pînă atunci, şi avînd cîte două încăperi. În odaia din fund se aflau vatra, uneltele de bucătărie şi laviţa care se întindea de-a lungul pereţilor; odaia din faţă era complet goală şi părea hărăzită oaspeţilor. Cînd îi văzuseră pe francezi debarcînd, femeile fugiseră. Două dintre ele fură totuşi ajunse din urmă şi, pe cînd încercau să le liniştească, desenatorii izbutiră să le deseneze. Înfăţişarea lor era cam neobişnuită, dar destul de plăcută; aveau ochii mici, buzele groase, iar buza de sus vopsită sau tatuată.

De Langle îi găsi pe insulari adunaţi în jurul a patru bărci pline cu peşte afumat, ajutînd să fie lăsate la apă; erau nişte manciurieni veniţi de pe malurile fluviului Sahalin. Într-un colţ al insulei fu găsit un fel de arenă pe care erau înfipţi cincisprezece sau douăzeci de pari, fiecare avînd în vîrf cîte un cap de urs. Francezii bănuiră că trofeele acestea aveau ca scop să perpetueze amintirea unei victorii asupra fiarelor ucise.

Lîngă ţărm fură pescuiţi numeroşi *Gaduus morhua*, iar la gura unui rîu o mare cantitate de somoni.

După ce făcu o recunoaştere a Golfului La Jonquière (azi Alexandrovsk), La Pérouse ancoră în Golful De Castries. Proviziile de apă aproape că se sfîrşiseră, iar lemne nu mai existau la bord. Cu cît se afunda mai mult în strîmtoarea care desparte Sahalinul de continent, cu atît adîncimea apei scădea. Dîndu-şi seama că nu va putea ocoli pe la nord insula Sahalin şi temîndu-se că nu va mai putea ieşi din strîmtoarea în care intrase decît prin trecătoarea Sangaar (Tugaru), care se află între insulele Hokkaido şi Hondo, La Pérouse hotărî să nu poposească decît cinci zile în Golful de Castries, atîta cît avea absolută nevoie pentru făcut provizii.

Observatorul astronomic fu instalat pe o insuliţă, în timp ce marangozii doborau copaci, iar marinarii umpleau butoaiele cu apă.

„Fiecare colibă a insularilor, care se numeau oroci [24], spune relatarea, era înconjurată de o uscătorie pentru somonii atîrnaţi pe prăjini în bătaia soarelui, după ce fuseseră afumaţi timp de trei sau patru zile în jurul vetrei din mijlocul colibei; femeile care fac operaţia aceasta au grijă, cînd fumul a pătruns peştii, să-i scoată afară, unde peste cîtăva vreme devin tari ca lemnul.

Insularii pescuiau în acelaşi rîu în care pescuiam şi noi, şi foloseau plase sau suliţe scurte. Îi vedeam mîncînd cu lăcomie boturile crude, oscioarele şi cîteodată întreaga piele crudă a somonului, pe care îl jupuiau cu multă îndemînare; cei mai mulţi dintre peştii prinşi ajungeau la colibe gata jupuiţi, în afara zilelor cînd erau prea mulţi. Atunci femeile căutau peşti întregi şi înghiţeau, cu lăcomie, cartilajele, care li se păreau cea mai aleasă mîncare.

Poate că nu există pe lume oameni mai firavi decît aceşti insulari. Mărunţi de statură, au corpul pipernicit, glasul slab şi piţigăiat, ca al copiilor,

* La Pérouse, *op. cit.*, pp. 149—151.

Tipuri de oroci

pomeţii obrajilor ieşiţi în afară, ochii mici şi tăiaţi pieziş, gura largă, nasul turtit, bărbia scurtă, aproape spînă, şi o piele măslinie, lucioasă din pricina unsorii şi a fumului. Insularii îşi lasă părul lung şi-l împletesc aproape ca femeile noastre. Femeile îşi lasă părul răvăşit pe umeri, iar portretul schiţat mai sus li se potriveşte şi lor, şi bărbaţilor, de care ar fi destul de greu să le deosebeşti dacă o uşoară variaţie a îmbrăcămintei nu ţi-ar arăta că ai dinainte o femeie. Şi totuşi, ele nu sînt supuse la nici un fel de muncă grea care ar fi putut, ca la indienii din America, să le strice eleganţa trăsăturilor, dacă natura le-ar fi dăruit-o.

Toată grija lor se mărgineşte la croitul şi cusutul veşmintelor pe care le poartă indigenii, la întinsul peştilor pentru uscat şi la îngrijitul copiilor,

cărora le dau să sugă pînă la trei sau patru ani. M-am mirat grozav văzînd un copil de vîrsta aceasta care, după ce încordase un arc mic şi trăsese destul de bine cu el, dăduse cîteva lovituri de nuia unui cîine, se repezise apoi la sînul mamei ca să ia locul unui prunc de cinci sau şase luni, care tocmai atunci adormise".

La Pérouse obţinu de la oroci informaţii analoge celor care îi mai fuseseră date. Din ele reieşea că limita nordică a Sahalinului era legată de continent numai printr-un banc de nisip pe care creşteau ierburi marine şi unde se afla foarte puţină apă. Concordanţa aceasta a informaţiilor nu putea să-i mai lase nici o îndoială, mai ales cînd găsise apa atît de scăzută în strîmtoare. Nu-i mai rămînea deci decît un punct interesant de lămurit: să întocmească harta limitei sudice a Sahalinului, pe care n-o cunoştea decît pînă la Golful de Langle, la 47°49′ latitudine nordică.

La 2 august, „L'Astrolabe" şi „La Boussole" părăsiră Golful De Castries, navigară spre sud, descoperiră şi cercetară rînd pe rînd Insula Monneron şi vîrful Langle, trecută de capul sudic al Insulei Sahalin, pe care-l numiră Capul Crillon, şi dădură într-o strîmtoare între această insulă şi Hokkaido, care a primit numele lui La Pérouse (azi Soya). Strîmtoarea a constituit una dintre problemele geografice cele mai importante lăsate nerezolvate de navigatorii moderni urmaşilor lor. Pînă atunci, geografia acestor ţinuturi fusese cu totul fantastică: pentru Sanson, Coreea e o insulă, Hokkaido, Sahalin şi Kamceatka nu există; pentru G. Delisle, Hokkaido şi Sahalin nu sînt decît nişte insule terminate în Strîmtoarea Sangaar; în sfîrşit, Buache, în lucrarea sa *Consideraţii geografice*, spune: „Hokkaido, după ce a fost cărat în răsărit, legat de sud şi apoi de apus, a fost, în sfîrşit, mutat la nord..."

După cum se vede, lucrările expediţiei franceze aveau să pună capăt unui adevărat haos [25].

La Pérouse a avut unele legături cu locuitorii de la Capul Crillon, pe care îi socoteşte oameni mult mai chipeşi, mai harnici, dar şi mai puţin generoşi decît orocii din Golful de Castries.

„Localnicii, spune el, au un obiect de comerţ foarte important, care lipseşte în Strîmtoarea Tartariei şi al cărui schimb le aduce toate bogăţiile pe care le au: grăsimea de balenă, recoltată în mari cantităţi. Şi totuşi, felul de a o extrage nu e dintre cele mai economice, căci constă din a tăia în bucăţi carnea balenelor şi a o lăsa să putrezească în aer liber, pe un loc înclinat, expus la soare. Grăsimea care se scurge e strînsă în vase făcute din scoarţă de copac sau în burdufuri din piele de focă".

După ce făcură recunoaşterea Capului Aniva al olandezilor, fregatele navigară de-a lungul Insulei Companiei (Iturup), un ţinut sterp, fără copaci şi fără locuitori, şi zăriră peste cîteva zile Kurilele; apoi trecură printre Insula Marikan (Shimushir) şi Insulele celor Patru Fraţi, dînd acestei strîmtori, cea mai frumoasă din cîte pot fi întîlnite între Insulele Kurile, numele de Strîmtoarea La Boussole.

La 3 septembrie, navigatorii zăriră coasta Kamceatkăi, ţinut neplăcut la vedere, „unde privirea poposeşte anevoie şi aproape cu groază pe îngrămădirile enorme ale stîncilor acoperite de zăpadă încă de la începutul lui septembrie şi care pare că n-a avut niciodată vegetaţie".

Trei zile mai tîrziu, expediţia intră în Golful Avacinsk sau Sf. Petru şi Pavel *. Astronomii îşi începură imediat observaţiile, iar naturaliştii făcură

* Azi Petropavlovsk.

ascensiunea deosebit de anevoioasă şi de primejdioasă a unui vulcan situat la opt leghe în interiorul ţinutului, pe cînd restul echipajului care nu era de cart la bord se distra vînînd sau pescuind. Datorită primirii prietenoase a guvernatorului, francezii se bucurară de un popas plăcut şi variat.

Sosi şi curierul din Ohotsk care aduse veşti bune pentru toată lumea, dar mai ales pentru La Pérouse, proaspăt înălţat la gradul de contraamiral.

În timpul acestei escale, navigatorii regăsiră mormîntul lui Louis de l'Isle de la Croyère, membru al Academiei de Ştiinţe, mort în Kamceatka în 1741 [26], la reîntoarcerea dintr-o expediţie făcută cu scopul de a face harta coastelor Americii. Compatrioţii săi îi puseră pe mormînt o frumoasă placă de aramă gravată şi-i aduseră acelaşi omagiu căpitanului Clerke, secundul şi succesorul căpitanului Cook.

„Golful Avacinsk, spune La Pérouse, este cu siguranţă cel mai frumos, cel mai uşor accesibil, cel mai sigur din cîte se pot întîlni în oricare parte a lumii. Intrarea îi e îngustă, iar navele ar fi silite să treacă pe sub tunurile forturilor care ar putea fi instalate acolo ; posibilităţile de ancorare sînt excelente ; fundul este mîlos ; două porturi vaste, unul pe coasta de est, altul pe cea de vest ar putea adăposti toate navele marinelor Franţei şi Angliei".

La 29 septembrie 1787, „La Boussole" şi „L'Astrolabe" întinseră velele. De Lesseps, viceconsulul francez din Rusia, care îl însoţise pînă atunci pe La Pérouse, primi sarcina să ajungă în Franţa pe uscat, călătorie pe cît de lungă, pe atît de anevoioasă — mai ales în epoca aceea, — şi să ducă la curte scrisorile expediţiei.

Fregatele trebuiau să regăsească acum un pămînt descoperit de spanioli în 1620, în vestul Japoniei [27], de aceea navigară sub 37°30′ latitudine nordică, spaţiu de trei sute de leghe, fără să găsească pămîntul căutat, tăiară ecuatorul pentru a treia oară, trecură pe poziţia dată de Byron Insulelor Primejdioase, fără să le zărească, şi întîlniră, la 6 decembrie, Arhipelagul Navigatorilor (Samoa) descoperit de Bougainville.

Numeroase pirogi înconjurară imediat fregatele. Băştinaşii care se urcară la bord nu puteau să-i facă lui La Pérouse o idee prea bună despre frumuseţea insularilor.

„N-am văzut decît două femei, spune el, şi trăsăturile lor n-aveau pic de gingăşie. Cea mai tînără dintre ele, căreia să-i fi tot dat optsprezece ani, avea pe un picior o bubă dezgustătoare. Mulţi insulari aveau plăgi destul de mari şi ar fi posibil ca ele să fi însemnat un început de lepră, căci am remarcat printre ei doi bărbaţi ale căror picioare ulcerate şi groase cît trupurile nu puteau să lase nici o îndoială în privinţa bolii de care sufereau [28]. Băştinaşii s-au apropiat de noi cu teamă, fără arme, şi, după toate aparenţele, sînt la fel de paşnici ca locuitorii Insulelor Societăţii sau ale Prieteniei (Tonga)".

La 9 decembrie, fregatele ancorară în faţa Insulei Mauna. A doua zi, răsăritul soarelui vesti o zi minunată. La Pérouse hotărî să profite de ea pentru a vizita insula, a lua provizii de apă şi a pregăti apoi plecarea, căci locul de ancorare era prea neprielnic pentru a mai petrece o noapte acolo. După ce luă toate măsurile de prevedere, La Pérouse debarcă la uscat în locul de unde marinarii săi luau apă de băut. Cît despre comandantul Langle, acesta se duse într-un mic golf, cam la o leghe depărtare, „iar plimbarea din care se reîntoarse încîntat, fermecat de frumuseţea satului pe care îl vizitase, deveni, după cum se va vedea, pricina nenorocirilor noastre".

Pe insulă, se înfiripase un tîrg foarte viu. Bărbaţii şi femeile schimbau acolo tot felul de produse, găini, papagali, porci şi fructe. În acest timp, un

băştinaş, strecurîndu-se într-o barcă, furase un mai şi începuse să dea cu el nişte lovituri cumplite în spinarea unui marinar. Înşfăcat imediat de patru flăcăi voinici, băştinaşul fusese aruncat în apă.

La Pérouse pătrunse în interiorul insulei, însoţit de femei, copii şi bătrîni, şi făcu o plimbare deosebit de plăcută printr-un ţinut încîntător, ce avea avantajul unei fertilităţi nebănuite, care nu mai necesita muncă şi al unui climat care nu cerea nici un fel de veşmînt.

„Arborii-de-pîine, cocotierii, bananierii, portocalii, dăruiau oamenilor acestora fericiţi o hrană sănătoasă şi îmbelşugată ; găinile, porcii, cîinii, le ofereau o plăcută variaţie a hranei".

Prima vizită se termină fără vreo hărţuială mai serioasă. Se iscară, e drept, cîteva certuri, dar, graţie prudenţei şi rezervei francezilor, care se păziră cu străşnicie, certurile nu luaseră o întorsătură gravă. La Pérouse dăduse ordinele necesare pentru plecare, dar De Langle stărui să se mai aducă apă de băut.

„D. de Langle adoptase sistemul căpitanului Cook ; credea că apa proaspătă e de o sută de ori mai bună decît cea de la bord, şi cum cîţiva inşi din echipajul său aveau uşoare simptome de scorbut, se gîndea, pe bună dreptate, că trebuia să încercăm totul pentru a-i vindeca".

O presimţire tainică îl împiedică la început pe La Pérouse să consimtă ; dar cedă totuşi la stăruinţele lui De Langle, care îl făcu să înţeleagă că, în calitatea lui de comandant, va fi răspunzător de mersul bolii, că, de altfel, portul unde avea de gînd să coboare era foarte bun, că va lua el însuşi comanda expediţiei şi că în trei ore totul va fi terminat.

„D. de Langle, spune relatarea, era un om cu o judecată atît de sănătoasă şi era atît de capabil, încît aceste consideraţii, mai mult decît oricare alt motiv, mă hotărîră să consimt sau mai degrabă să cedez în faţa voinţei lui".

A doua zi deci, două bărci mari, sub comanda lui Boutin şi Mouton, ducînd toţi scorbuticii şi şase soldaţi înarmaţi împreună cu căpitanul de arme, în total douăzeci şi opt de oameni, părăsiră „La Boussole" ca să intre sub ordinele d. de Langle. Le Gobinet comanda şalupa. Domnii de La Martinière, Lavaux şi părintele Receveur făceau parte din cele treizeci şi trei de persoane trimise de pe „L'Astrolabe". Aşadar, un total de şaizeci de inşi, care formau fruntea expediţiei.

D. de Langle îi înarmă pe toţi cu puşti şi instală şase tunuleţe de bronz pe şalupe. Dar d. de Langle şi însoţitorii săi se mirară foarte cînd găsiră, în locul unui golf vast şi comod, un golfuleţ plin de corali, în care nu se pătrundea decît printr-un canal întortocheat şi îngust şi unde valurile se spărgeau cu putere. D. de Langle făcuse recunoaşterea golfului cînd marea era la flux, de aceea, cînd îl văzu acum, se gîndi imediat să se îndrepte spre locul de unde luaseră apă marinarii.

Dar comportarea insularilor, marele număr de femei şi de copii zăriţi în mijlocul lor, belşugul de porci şi de fructe oferit spre schimb, îi risipiră vaga prudenţă.

Francezii duseră la mal cît se poate de liniştiţi butoaiele pentru apă din patru ambarcaţii ; soldaţii făcură ordine pe ţărm formînd un gard viu care le lăsa loc de trecere celor ce cărau butoaiele ; dar liniştea nu dură mult ; un număr de pirogi care schimbaseră provizii lîngă navele noastre se reîntorseseră şi trăseseră toate în golful de unde se lua apa de băut, în aşa fel încît, încetul cu încetul, îl umpluseră ; în loc de două sute de locuitori, socotind şi femeile şi copiii, pe care d. de Langle îi întîlnise cînd sosise aici, la ora unu

şi jumătate, se aflau acum, la ora trei, între o mie şi o mie două sute de oameni.

Situaţia d-lui. de Langle devenea din ce în ce mai grea : el izbuti cu toate acestea, ajutat de domnii de Vaujuas, Boutin, Collinet şi Gobien, să îmbarce apa de băut. Dar golful era aproape secat şi nu putea nădăjdui să-şi despotmolească şalupele pînă la ora patru ; totuşi d. de Langle se urcă în barcă împreună cu ceilalţi francezi, şi se postă în faţă cu puşca sa şi cu puşcaşii, interzicînd să se tragă pînă nu va porunci el.

Şi totuşi, începea să simtă că va fi silit curînd să ordone deschiderea focului : pietrele şi începuseră să zboare, iar băştinaşii, care aveau apă doar pînă la genunchi, înconjurau îndeaproape bărcile ; soldaţii, care se îmbarcaseră, se căzneau zadarnic să-i alunge.

Dacă teama de a începe ostilităţile şi de a fi acuzat de barbarie nu l-ar fi oprit, d. de Langle ar fi dat, fără îndoială, ordin să se tragă asupra băştinaşilor o salvă de flinte şi de pietre, care cu siguranţă că ar fi pus pe goană mulţimea ; dar s-a gîndit să-i ţină în frîu fără vărsare de sînge.

Curînd, o ploaie de pietre zvîrlite de la cîţiva paşi cu o putere de praştie îi loviră aproape pe toţi cei aflaţi în bărci. D. de Langle izbuti să tragă numai două focuri de puşcă ; se prăbuşi, din nenorocire, lîngă babordul bărcii, unde peste două sute de băştinaşi îl omorîră pe loc, cu lovituri de măciuci şi cu pietre. După ce-l văzură mort, băştinaşii îl legară de un braţ la un cui de strapazan* al bărcii, fără doar şi poate ca să fie mai siguri de rămăşiţele lui.

Barca cea mare de pe „La Boussole" comandată de d. Boutin era împotmolită la cîţiva paşi de cea de pe „L' Astrolabe" şi, între amîndouă, se afla un canal neocupat de indigeni. Pe acolo se salvară înot toţi răniţii care avură norocul să nu cadă în partea dinspre larg. Aceştia ajunseră la bărcile noastre care, din fericire, rămînînd la apă, fură în stare să salveze 49 de oameni din cei 60 care plecaseră în expediţie.

D. Boutin imitase toate mişcările şi urmase toate acţiunile d. de Langle ; el nu-şi îngădui să tragă şi nu ordonă deschiderea focului decît după moartea comandantului său. De la o distanţă de patru sau cinci paşi, fiecare foc a trebuit să ucidă un om, dar trăgătorii n-au mai avut timp să-şi încarce armele. D. Boutin fu răsturnat şi el de o piatră ; din fericire, căzu între două bărci împotmolite ; cei care se salvaseră înot spre cele două bărci aveau fiecare mai multe răni, aproape toate la cap. Dimpotrivă, cei care avuseseră nenorocul să se prăbuşească în partea în care se aflau băştinaşii, fură ucişi pe loc cu lovituri de măciucă.

D. de Vaujuas cu mintea sa chibzuită stabili ordinea iar d. Mouton prompt în acţiune comandă barca de pe „La Boussole" cu atîta siguranţă încît numai datorită lor putură fi salvate cele 49 de persoane din cele două echipaje.

Barca de pe „L'Astrolabe" era atît de încărcată, încît se puse pe uscat. Întîmplarea îi îmboldi pe atacatori să încerce să împiedice retragerea răniţilor ; băştinaşii se îndreptară deci în mare număr spre recifele de la intrare, pe lîngă care bărcile trebuiau neapărat să treacă la zece paşi distanţă ; francezii traseră asupra lor puţinele muniţii pe care le mai aveau şi bărcile ieşiră în sfîrşit din golf".

Lui La Perouse îi veni mai întîi ideea să răzbune moartea nefericiţilor săi compatrioţi. Boutin însă, pe care rănile îl trîntiseră la pat, dar care îşi păs-

* Cui de lemn înfipt în copastia bărcii de care se fixează rama.

trase mintea întreagă, îl făcu să-şi schimbe gîndul, arătîndu-i că, dacă din nenorocire s-ar pune pe uscat vreo şalupă, nici un francez n-ar mai putea scăpa, căci golful era situat în aşa fel încît arborii, care coborau pînă în mare, ofereau băştinaşilor adăposturi foarte sigure.

La Pérouse trebui să navigheze în volte, timp de două zile, prin faţa locului unde se întîmplase sîngerosul eveniment.

„Ceea ce va părea cu siguranţă de necrezut, spuse La Pérouse, e că, în acest răstimp, vreo cinci sau şase pirogi se desprinseră de la ţărm şi veniră, cu porci, porumbei şi nuci-de-cocos, să ne propună să facem schimb. În fiecare clipă eram nevoit să-mi stăpînesc mînia ca să nu ordon să-i scufunde".

E lesne de înţeles că în urma acestui eveniment care lipsea cele două nave de o parte din ofiţeri, de treizeci şi doi dintre cei mai buni marinari şi de două bărci, La Pérouse trebuia să-şi modifice planurile, căci cel mai mic eşec l-ar fi forţat să distrugă una din fregate ca s-o armeze pe cealaltă. Comandantului nu-i mai rămînea deci decît să pornească spre Botany Bay (în Australia), făcînd pe drum recunoaşterea diferitelor insule întîlnite şi determinîndu-le poziţiile din punct de vedere astronomic.

La 14 decembrie, expediţia întîlni insula Oyolava, care face parte din grupul Samoa şi pe care Bougainville o zărise prea de departe. Insula aceasta este atît de întinsă, de fertilă şi de frumoasă încît Tahiti abia dacă poate fi comparată cu ea. Locuitorii din Oyolava, care se aseamănă în totul cu cei din Mauna, înconjurară imediat fregatele şi le oferiră navigatorilor multiplele produse ale insulei lor. După toate aparenţele, francezii erau primii care negociau cu oamenii aceştia ; se vede că băştinaşii nu cunoşteau de loc fierul, căci prefereau o mărgică unei securi sau unui piron mare. Printre femei, se aflau unele plăcute la înfăţişare, cu talia elegantă, cu priviri şi cu gesturi care vădeau blîndeţea, pe cîtă vreme înfăţişarea bărbaţilor arăta înclinarea spre înşelătorie şi cruzime.

Insula Upolu, prin faţa căreia expediţia trecu la 17 decembrie, ţine tot de Arhipelagul Navigatorilor (Samoa). Pesemne că veştile despre măcelărirea francezilor ajunseseră pînă aici, căci nici o pirogă nu se desprinse de ţărm ca să întîmpine navele.

La 20 decembrie, expediţia făcu recunoaşterea Insulei Cocotierilor (Tafahi) şi a Insulei Trădătorilor (Niutaburabu) a lui Schouten. Aceasta din urmă era împărţită în două de un canal a cărui existenţă ar fi scăpat navigatorilor, dacă n-ar fi navigat în imediata apropiere a ţărmului. Vreo douăzeci de pirogi veniră să aducă fregatelor cele mai frumoase nuci-de-cocos pe care La Pérouse le văzuse vreodată, cîteva banane, igname şi un singur purceluş.

Insula Cocotierilor şi cea a Trădătorilor, pe care Wallis le situează cu 1°30′ mai spre vest decît sînt aşezate, şi pe care le numeşte Boscawen şi Keppel, pot fi şi ele socotite ca făcînd parte din Arhipelagul Navigatorilor (Samoa). La Pérouse îi socoteşte pe locuitorii acestui arhipelag ca fiind cei mai chipeşi dintre polinezieni. Înalţi, viguroşi, bine făcuţi, indigenii aceştia îi întreceau în frumuseţe pe cei din Insulele Societăţii, a căror limbă se aseamănă mult cu a lor. În orice alte împrejurări, comandantul ar fi coborît în insulele Oyolava şi Upolu ; dar tulburarea era încă prea mare şi amintirea evenimentelor de pe Mauna prea proaspătă ca să nu se teamă că va vedea iscîndu-se, pentru nimica toată, o ciocnire sîngeroasă care ar fi degenerat curînd în masacru.

Iritarea marinarilor era prea firească pentru a surprinde ; iar prudența și omenia comandantului, care a știut să se împotrivească îndemnului răzbunării, ar merita toată lauda.

De la Insulele Navigatorilor, fregatele se îndreptară spre Arhipelagul Prieteniei (Tonga), pe care Cook nu-l putuse explora în întregime. La 27 decembrie fu descoperită Insula Vavau, una dintre cele mai mari din grup, și pe care navigatorul englez nu avusese prilejul să o viziteze. Egală ca mărime cu Tongatabu, Insula Vavau e mai ridicată și nu e lipsită de apă de băut. La Pérouse făcu recunoașterea mai multor insule din arhipelag și avu unele legături cu locuitorii, care însă nu îi procurară atîtea alimente cîte îi trebuiau. De aceea, comandantul hotărî, la 1 ianuarie 1788, să pornească spre Botany Bay, luînd un drum pe care nu mai navigase încă nimeni pînă atunci.

Insula Plystard, descoperită de Tasman, sau mai degrabă stînca Plystard, căci nu trece de un sfert de leghe în partea ei cea mai largă, are țărmul povîrnit și nu poate servi drept adăpost decît păsărilor de mare. De aceea, La Pérouse, care n-avea nici un motiv să se oprească acolo, vru să-și zorească drumul spre Noua Olandă ; dar există un factor de care trebuie ținut seamă chiar în zilele noastre, vîntul, și La Pérouse fu reținut trei zile în fața Insulei Plystard.

La 13 ianuarie, francezii zăriră insula Norfolk și două insulițe învecinate cu ea. Ancorînd la o milă de uscat, comandantul ar fi vrut ca naturaliștii să facă o recunoaștere a solului și a bogățiilor naturale ale insulei. Dar valurile care se spărgeau pe plajă păreau să apere litoralul împotriva oricărei debarcări, iar Cook însuși izbutise și el cu mare greutate numai să pună piciorul pe uscat.

O zi întreagă se scurse astfel în tentative zadarnice și fără rezultate științifice pentru expediție. A doua zi, La Pérouse ridica pînzele. În momentul cînd cele două fregate pătrundeau în canalul de intrare în Botany Bay, se zări o flotă engleză. Era flota comandată de comodorul Philip, care avea să întemeieze Port Jackson (astăzi Sydney), embrion al imensei colonii britanice de pe continentul australian".

Jurnalul lui La Pérouse se oprește aici. Dar știm, dintr-o scrisoare pe care a scris-o din Botany Bay, la 5 februarie, către ministrul Marinei, că avea de gînd să-și construiască două șalupe, pentru a le înlocui pe cele distruse la Mauna. Toți răniții, și mai ales Lavaux, chirurgul de pe „L'Astrolabe", care fusese trepanat, se aflau pe deplin sănătoși. De Clonard luase comanda navei „L'Astrolabe", iar de Monti trecu în locul lui pe „La Boussole".

O scrisoare datată cu două zile mai tîrziu, dădea unele amănunte asupra drumului pe care comandantul își propunea să-l urmeze. În ea, La Pérouse scria :

„Voi naviga spre Insulele Prieteniei și voi face absolut tot ce mi se prescrie în instrucțiuni relativ la partea meridională a Noii Caledonii, la Insula Santa Cruz a lui Mendana, la coasta sudică a pămîntului Arsacizilor a lui Surville, și a Louisiadei lui Bougainville, căutînd să aflu dacă aceasta din urmă face parte din Noua Guinee sau dacă e separată de ea. La sfîrșitul lui iulie 1788, voi trece între Noua Guinee și Noua Olandă, printr-o altă strîmtoare decît Endeavour, dacă există vreuna. În luna septembrie, și parțial în octombrie, voi explora marele Golf Carpentaria și toată coasta occidentală a Noii Olande, pînă în Țara Van Diemen, dar în așa fel totuși încît să pot

reveni spre nord destul de curînd şi să pot ajunge la începutul lui decembrie 1788 în Ile de France".

Nu numai că La Pérouse n-a fost exact la întîlnirea pe care singur o fixase, dar se scurseseră doi ani fără a se primi nici o ştire din partea expediţiei conduse de el.

Deşi Franţa trecea, în epoca aceea, prin frămîntări de o excepţională importanţă, opinia publică, viu interesată, sfîrşi prin a se face auzită la tribuna Adunării Naţionale prin glasul membrilor Societăţii de istorie naturală din Paris. Un decret din 9 februarie 1791 îl obligă pe rege să ordone armarea unuia sau mai multor nave pentru a porni în căutarea lui La Pérouse. Presupunînd că un naufragiu destul de verosimil ar fi oprit mersul expediţiei, era posibil ca majoritatea membrilor echipajelor să fi supravieţuit ; ajutorul trebuia deci să le fie trimis cît mai repede cu putinţă.

Un număr de savanţi, de naturalişti şi de desenatori trebuiau să participe la expediţia aceasta, pentru a o face utilă şi avantajoasă navigaţiei, geografiei, comerţului, artei şi ştiinţei. Aşa glăsuieşte decretul pomenit mai sus.

Comanda escadrei îi fu încredinţată contraamiralului Bruny d'Entrecasteaux. Atenţia ministrului se îndreptase asupra acestui ofiţer în urma campaniei lui din Oceanul Indian. I se dădură deci două nave de război, „Recherche" şi „Espérance", aceasta din urmă sub comanda lui Huon de Kermadec, căpitan de navă. Statul-major al celor două nave cuprindea numeroşi ofiţeri care aveau să ajungă mai tîrziu la înalte ranguri militare. Printre savanţii îmbarcaţi se aflau naturaliştii La Billardière, Ventenat şi Riche, astronomii Bertrand şi Pierson, hidrograful Beautemps-Beaupré, inginerul Jouvency.

Cele două nave duceau un bogat sortiment de obiecte de schimb şi hrană pentru optsprezece luni. La 28 septembrie 1791, ele părăsiră portul Brest, iar la 13 octombrie ajunseră în portul din Tenerife. Pe vremea aceea, o ascensiune pe faimosul vîrf de munte era obligatorie.

Acolo, La Billardière fu martorul unui fenomen pe care îl mai văzuse o dată în Asia Mică : pe norii aflaţi sub el şi în partea opusă soarelui, i se oglindea imaginea trupului, în frumoase culori de curcubeu.

La 23 octombrie, adică imediat după înlocuirea proviziilor consumate pînă atunci, navele porniră spre Capetown. În timpul traversării, La Billardière făcu o experienţă interesantă şi descoperi că fosforescenţa mării se datoreşte unor mici vietăţi de formă globulară care plutesc pe apă [29]. Pînă la Capetown unde navele ancorară la 18 ianuarie 1792, nu se petrecu nimic deosebit, în afară de întîlnirea cu nenumărate cantităţi de peşti, fără să mai vorbim despre o spărtură repede astupată.

La Capetown, D'Entrecasteaux găsi o scrisoare din partea lui De Saint Felix, comandantul forţelor franceze din India, care avea să-i strice toată rînduiala călătoriei şi să aibă o influenţă nefastă asupra sfîrşitului ei. Comunicarea spunea că doi căpitani ai unor nave franceze, venind din Batavia, ar fi raportat că comodorul Hunter, comandant al fregatei engleze „Sirius", ar fi văzut „lîngă Insulele Amiralităţii, în Marea Sudului, oameni purtînd stofe europene şi mai ales haine pe care el le-a socotit uniforme franceze. Trebuie să ştiţi, adăugă De Saint Félix, că comodorul e convins că a văzut rămăşiţele naufragiului lui La Pérouse..."

Hunter se afla în rada portului Capetown la sosirea lui D'Entrecasteaux, dar la două ore după ancorarea navelor franceze, pornise în larg. Pur-

tarea aceasta păru cel puţin ciudată. Comodorul avusese tot timpul să afle că navele nou sosite formau expediţia trimisă în căutarea lui La Pérouse, şi totuşi, nu-i făcuse comandantului lor nici o comunicare asupra unui fapt atît de grav ! Dar se află curînd că Hunter afirmase că nu ştia nimic despre cele comunicate de De Saint Félix. Trebuia deci socotită drept nulă şi neavenită comunicarea comandantului francez ? D'Entrecasteaux nu se gîndi s-o facă, deşi ea conţinea atîtea lucruri greu de crezut.

Popasul în portul Capetown fusese folosit de savanţi, care făcuseră numeroase excursii prin împrejurimile oraşului, şi mai ales de către La Billardière, care pătrunsese atît de departe în interior pe cît îi îngăduise scurta şedere a fregatelor în radă.

Ancora fu ridicată la 16 februarie şi D'Entrecasteaux, hotărît să treacă pe la Capul Van Diemen ca să intre în Marea Sudului, luă drumul care trece printre insulele Saint Paul şi Amsterdam. Descoperite în 1696, de căpitanul Valming, insulele acestea fuseseră vizitate de Cook în ultima lui călătorie. Insula Saint Paul, pe lîngă care trecură „Recherche" şi „Espérance", părea învăluită în nori spintecaţi de munţi ; în realitate erau pădurile ei care ardeau.

La 21 aprilie, cele două nave pătrundeau într-un golf de pe coasta Van Diemen (Tasmaniei), pe care îl credeau Golful Aventurii, dar care era, de fapt, Golful Furtunilor. Locul de ancorare al golfului acestuia primi numele de Port d'Entrecasteaux. Aici, francezii îşi procurară cu uşurinţă lemne şi pescuiră din belşug toate soiurile de peşti. Printre copacii foarte frumoşi pe care îi găsi în locul acela, La Billardière citează mai multe soiuri de eucalipţi, ale căror calităţi multiple nu erau cunoscute încă. Vînătorile numeroase la care luă parte îi procurară specimene de lebede-negre şi de canguri, pe atunci foarte puţin cunoscuţi.

La 16 mai, fregatele părăsiră portul şi se îndreptară spre o strîmtoare, în care D'Entrecasteaux avea intenţia să pătrundă şi care îi poartă de atunci numele.

„În apropierea ţărmului, au fost zărite mai multe focuri, spune relatarea, şi lucrul acesta îi hotărî pe domnii Crétin şi D'Auribeau să debarce ; cînd intrară în pădure, ei găsiră patru băştinaşi ocupaţi să întreţină trei focuri mici, lîngă care erau aşezaţi. Băştinaşii o luară imediat la fugă, cu toate semnele de prietenie care li se făcură, lăsînd homarii şi scoicile puse la fript pe cărbuni. În imediata apropiere se vedeau atît colibe cît şi focuri...

Unul dintre băştinaşi, foarte înalt şi muşchiulos, uitase un coşuleţ plin cu bucăţi de silex, dar nu se temu să vină după el şi să se apropie de Crétin cu încrederea în sine pe care forţa sa părea că i-o dă. Mulţi băştinaşi erau complet goi, iar unii purtau o piele de cangur pe umeri. Toţi au o culoare neagră închisă, îşi lasă barba să crească şi au părul lînos".

După ce ieşiră din Strîmtoarea D'Entrecasteaux, cele două fregate porniră să întocmească harta coastei sud-vestice a Noii Caledonii, pe unde trebuia să fi trecut şi La Pérouse. Mai întîi se făcu recunoaşterea unei părţi a Insulei Pinilor, aflată la sudul Noii Caledonii. Acolo, „Recherche" era cît pe aci să eşueze pe bariera de recife madrepore care mărgineşte coasta lăsînd între ele şi uscat un canal de cinci sau şase kilometri. La extremitatea nordică fură observate mai multe insule muntoase şi stînci singuratice care fac meleagurile acestea deosebit de primejdioase. Navigatorii le numiră recifele lui D'Entrecasteaux şi Insulele Huon.

Vederea Insulei Buru (Facsimil. Gravură veche)

Recunoaşterea periculoasă, făcută în faţa unei coaste atît de bine apărată de natură, dură de la 16 iunie la 3 iulie, constitui un adevărat serviciu adus geografilor şi marinarilor şi fu partea cea mai ingrată a acestei expediţii pornită în căutarea lui La Perouse.

Pentru că sezonul favorabil se apropia, D'Entrecasteaux hotărî să profite de el pentru a ajunge la Ţara Arsacizilor, vizitat mai înainte de Surville şi, cîţiva ani mai apoi, de Shortland, care, crezînd că făcuse o nouă descoperire, îl numise Noua Georgie (Arhipelagul Solomon).

La 9 iulie, „pe la orele patru şi jumătate, am zărit, la 15 km spre nord-vest, stînca numită Eddy-Stone, spune La Billardiere ; de departe am luat-o, ca şi Shortland, drept o corabie cu vele. Iluzia era cu atît mai puternică cu

cît stînca are culoarea velelor de corabie ; cîţiva arbuşti îi încununează vîrful. În faţa stîncii acesteia, coasta Ţării Arsacizilor e povîrnită şi acoperită pînă sus cu arbori înalţi".

După ce rectifică poziţia stîncilor Eddy-Stone şi ale Insulelor Vistieriei (în număr de cinci, dar atît de apropiate încît Bougainville le luase drept una singură) D'Entrecasteaux navigă de-a lungul Insulei Bougainville. Despărţită de Insula Buka printr-o strîmtoare foarte îngustă, Insula Bougainville era acoperită de plantaţii şi părea foarte populată. Francezii făcură cîteva schimburi cu băştinaşii, dar nu izbutiră să-i convingă să se urce la bord.

„Băştinaşii, spune La Billardière, care au pielea de un negru nu prea închis şi sînt de talie mijlocie, erau goi, iar muşchii lor pronunţaţi vădeau o forţă puţin obişnuită. Chipurile lor nu sînt prea plăcute, dar sînt foarte expresive. Aproape toţi au capul foarte mare, fruntea lată, ca şi întreaga faţă, care e foarte turtită, mai ales sub nas, bărbia groasă, umerii obrajilor puţin ieşiţi în afară, nasul turtit, gura foarte largă şi buzele destul de subţiri.

Betelul, care le pătează cu roşu sîngeriu gurile largi, îi face să pară şi mai urîţi la chip. Se pare că aceşti băştinaşi ştiu să tragă foarte bine cu arcul. Unul dintre ei a adus la bordul fregatei „Espérance" o pasăre de mare vînată de el ; în pîntecele păsării se vedea urma săgeţii care o străpunsese.

Insularii sînt foarte pricepuţi la făcut arme, pe care şi le meşteşugesc cu multă grijă. Am putut admira priceperea cu care, folosind răşina, lucraseră o coardă de arc în aşa fel încît, la prima privire, părea o strună făcută din maţe ; la mijloc coarda avea fibre din scoarţă de palmier, ca să se roadă mai puţin cînd zvîrlea săgeţi".

La 15 iulie, expediţia termină recunoaşterea coastei occidentale a acestor două insule, căreia Bougainville îi cercetase coasta răsăriteană.

A doua zi, în faţa navigatorilor francezi se ivi insula căreia Carteret îi dăduse numele lui sir Charles Hardy, şi, curînd după aceea, extremitatea sud-estică a Noii Irlande.

Cele două fregate ancorară în Golful Carteret, iar echipajele se stabiliră pe Insula Nucilor-de-Cocos acoperită de arbori înalţi şi veşnic verzi, care creşteau viguroşi, în ciuda puţinului pămînt vegetal adunat peste pietrele calcaroase. Marinarii izbutiră totuşi destul de greu să-şi procure nucile-de-cocos, care, prin abundenţa lor, făcuseră ca insula să le poarte numele. În schimb, naturaliştii găsiră din belşug plante şi insecte a căror varietate îl bucură nespus pe La Billardière.

Cît dură popasul acesta, plouă într-una. Părea că din cer se scurge necontenit un şuvoi de apă călduţă.

După ce îşi luară proviziile de apă şi de lemne, „Recherche" şi „Espérance" ridicară pînzele, la 24 iulie 1792. În manevra aceasta, „Espérance" pierdu o ancoră al cărei cablu fusese tăiat de stîncile de coral. Cele două fregate ieşiră apoi prin Canalul Sf. Gheorghe, larg de 60—70 km la extremitatea lui sudică, adică avînd aproape o jumătate din lărgimea pe care i-o dăduse Carteret. Mînate de curenţi puternici, fregatele trecură prin faţa insulelor Man şi Sandwich, fără să se poată opri.

După ce întîlni Insulele Portland, nişte insuliţe turtite, şapte la număr, aflate la 2°39'44" latitudine sudică şi 147°15' longitudine estică, D'Entrecasteaux îşi continuă drumul spre Insulele Amiralităţii, pe care avea de gînd să le viziteze. După rapoartele puse pe seama comodorului Hunter, băştina-

şii îmbrăcaţi cu uniforme de-ale marinei franceze ar fi fost văzuţi pe cea mai răsăriteană dintre aceste insule.

„Băştinaşii se iviră mulţime, spune relatarea. Unii alergau de-a lungul ţărmului ; alţii, cu ochii ţintă la navele noastre, ne invitau prin semne să coborîm pe uscat ; strigătele lor vădeau bucuria... La ora unu şi jumătate, fregatele se opriră şi fiecare dintre ele trimise cîte o barcă cu diferite obiecte care trebuiau împărţite localnicilor de pe insuliţa aceasta. Pe cînd bărcile se apropiau de mal, fregatele stăteau gata să le ocrotească în caz de atac, căci perfidia pe care i-o arătaseră lui Carteret locuitorii din sudul Insulelor Amiralităţii ne făcea să fim îngrijoraţi de soarta bărcilor".

Coasta era înconjurată de recife. Bărcile nu se putură apropia decît pînă la o sută de metri distanţă. Numeroşi indigeni se îngrămădiră pe mal şi, prin semne, îi îndemnau pe francezi să debarce.

„Un băştinaş, deosebit de ceilalţi printr-un dublu şirag de scoici care îi împodobea fruntea, părea că se bucură de multă autoritate. El porunci unuia dintre băştinaşi să se arunce în apă ca să ne aducă nişte nuci-de-cocos. Teama de a se apropia înot şi fără apărare de nişte străini ale căror intenţii nu le cunoştea îl făcură pe insular să şovăie o clipă. Dar căpetenia, neobişnuită să vadă că nu-i sînt ascultate poruncile, nu-i îngădui să stea pe gînduri ; loviturile de băţ pe care i le dădu peste pîntece urmară imediat poruncii, şi omul trebui să se supună imediat... De îndată ce se reîntoarse pe insulă, curiozitatea îi adună pe toţi ceilalţi în jurul lui ; fiecare voia să-şi aibă partea din darurile noastre. Cîteva pirogi fură imediat lăsate la apă. Numeroşi băştinaşi porniră înot şi, curînd, în jurul bărcilor noastre se produse o mare animaţie. Eram foarte miraţi că forţa cu care valurile se izbeau de ţărm şi de stînci nu izbuteau să-i reţină pe insulă".

Poate că şi francezii ar fi putut face ceea ce făcuseră băştinaşii. Totuşi, se pare că nu le-au dat prin gînd să-i întrebe pe indigeni dacă vreo fregată, sau măcar vreo navă mai mică, naufragiase cumva în arhipelagul lor.

Singura remarcă făcută este că băştinaşii cunoşteau utilitatea fierului şi apreciau metalul acesta mai presus de orice.

D'Entrecasteaux cercetă apoi partea nordică a arhipelagului, făcu schimburi cu băştinaşii, dar nu debarcă nicăieri şi nu pare să-şi fi îndeplinit, cu grija minuţioasă şi cu devotamentul care ar fi fost de aşteptat de la el, misiunea de a căuta urmele lui La Pérouse.

„Recherche" şi „Espérance" vizitară apoi Insulele Hermites, descoperite în 1781 de fregata spaniolă „La Princesa". Ca şi toţi ceilalţi pe care expediţia îi întîlnise pînă atunci, băştinaşii de pe aceste insule vădiră dorinţa de a-i vedea pe străini debarcînd, dar nu izbutiră să-i hotărască s-o facă.

Apoi fură vizitate rînd pe rînd Insulele Tablei de Şah descoperite de Bougainville, Insulele Schouten şi coasta Noii Guinee, în interiorul căreia se întindea un lanţ de munţi, dintre care cel mai înalt părea să aibă cel puţin o mie cinci sute de metri.

După ce navigară în imediata apropiere a ţărmului acestei mari insule, „Recherche" şi „Espérance" intrară în Strîmtoarea Pitt ca să ajungă în Moluce.

La 5 septembrie 1792, francezii ancorară cu bucurie în rada din Amboina. La bord se aflau numeroşi scorbutici şi întreg echipajul, ofiţeri şi marinari, avea nevoie de un popas mai îndelungat ca să-şi refacă puterile. Naturaliştii, astronomii şi ceilalţi oameni de ştiinţă ai expediţiei debarcară imediat

şi se instalară comod pentru a-şi face cercetările şi observaţiile obişnuite. Explorarea naturaliştilor se dovedi extrem de rodnică. La Billardiere se opri cu plăcere asupra numeroaselor plante şi animale pe care le-a putut recolta.

„Aflîndu-mă pe mal, spune el, am auzit sunetele unor instrumente ale căror acorduri, cîteodată foarte exacte, erau amestecate cu disonanţe care nu displăceau de fel. Sunetele acestea, foarte armonioase, păreau că vin de la o distanţă atît de mare încît am crezut un timp că băştinaşii făceau muzică dincolo de radă, cam la 10 km de locul unde mă aflam. Auzul mă înşela în privinţa distanţei, căci mă aflam la mai puţin de o sută de metri de instrument. Era un bambus înalt de cel puţin douăzeci de metri, fixat în poziţie verticală pe malul mării. Între fiecare nod al bambusului se putea vedea cîte o tăietură lungă cam de trei centimetri şi largă cam de un centimetru şi jumătate ; tăieturile acestea formau găurile prin care vîntul pătrundea şi scotea sunete atît de variate şi de plăcute. Cum bambusul era lung şi avea numeroase noduri, crestăturile fuseseră făcute în diferite sensuri, ca de oriunde ar sufla vîntul să nimerească totdeauna în cîteva din ele. N-aş putea să compar sunetele acestui instrument decît cu cele scoase de o armonică".

În escala aceasta îndelungă, care ţinu o lună, navele fură călăfătuite, greementul cercetat cu grijă şi se luară toate măsurile de precauţie obişnuite în călătoriile prin climatul acesta umed şi dogorîtor.

Unele amănunte asupra radei din Amboiana şi a moravurilor şi obiceiurilor localnicilor nu sînt lipsite de interes.

„Rada din Amboina spune La Billardiere, formează un bazin, cam de 20 km lungime şi lat în medie de circa 7 km. Marginile oferă adesea locuri bune de ancorat, dar cîteodată, pe fund sînt corali.

Fortul, numit fortul Victoriei, e clădit din cărămizi ; guvernatorul şi cîţiva membri ai consiliului îşi stabiliseră reşedinţa în el. Dar fortul era atît de ruinat încît la orice salvă i se mai dărîma cîte o părticică.

Garnizoana era compusă cam din două sute de oameni, cei mai mulţi dintre ei fiind indigeni ; ceilalţi erau cîţiva soldaţi ai Companiei olandeze a Indiilor Răsăritene veniţi din Europa şi un mic detaşament din regimentul de la Würtemberg...

Numărul mic al ostaşilor care au supravieţuit şederii în India îi face şi mai preţioşi pe cei ce au petrecut acolo cîţiva ani ; de aceea, Compania olandeză îşi ţine rareori făgăduiala de a-i lăsa să se reîntoarcă în Europa cînd le expiră timpul de stagiu... Am întîlnit cîţiva dintre nefericiţii aceştia reţinuţi de peste douăzeci de ani, deşi, prin condiţiile contractului, ar fi trebuit să fie liberaţi de mult...

Locuitorii din Amboina vorbesc malaieza, limbă foarte plăcută şi muzicală. Insula produce mirodenii, cafea, care este mai puţin bună decît cea din Reunion, şi mai ales *sagu*, cultivat în toate locurile mlăştinoase.

Orezul care se consumă în Amboina, deşi nu este un produs al insulei, ar creşte totuşi destul de bine în majoritatea terenurilor joase. Dar Compania olandeză a interzis cultivarea acestei plante, căci vînzarea ei este un mijloc de a scoate din mîinile băştinaşilor banii pe care e obligată să li-i plătească pentru cuişoarele procurate de ei. Compania împiedică astfel sporirea numerarului şi ţine totdeauna la un preţ scăzut produsele muncii localnicilor.

În felul acesta, neţinînd seama decît de propriile ei interese, stăpînirea înăbuşă orice iniţiativă a localnicilor, forţîndu-i să lase în părăsire orice altă cultură decît a cuişoarelor şi a nucşoarelor.

Olandezii au grijă să limiteze cultura mirodeniilor, în aşa fel încît să nu depăşească mult cererea obişnuită.

La 13 octombrie 1792, cele două fregate părăsiră Amboina, încărcate cu provizii, găini, raţe şi gîşte de Guineea, porci, capre, batate, igname, banane şi dovleci. Totuşi, carnea de vită era puţină, făina de proastă calitate, iar cu sagul îmbarcat pentru a o înlocui, echipajul nu izbuti să se obişnuiască. Nu ne mai rămîne să cităm din lunga listă de provizii a fregatelor decît bambusul, dulceaţa de cuişoare şi băutura numită *arack*.

„Mlădiţele tinere de bambus tăiate în felii şi murate în oţet, spune La Billardiere, formează o provizie excelentă pentru o călătorie de lungă durată, de aceea noi am luat cît am putut mai multe. Mlădiţele acestea sînt în general foarte fragede. Cultivatorii au grijă să le culeagă la timp şi le vînd la piaţă drept legume, cărora pot să le ţină locul. Lungimea lor e adeseori de un metru, dar grosimea de o treime de centimetru.

Mlădiţele de bambus sînt o legumă foarte apreciată de chinezi, care îi găsesc un gust mult apropiat de al sparanghelului.

Ne făcuserăm provizii de cuişoare şi de nucşoare fierte în zahăr. La nucşoara preparată astfel, coaja verde e singura parte care se mănîncă ; din păcate, cofetarii noştri nepricepuţi aleseseră nucşoare prea coapte. Cuişoarele, de mărimea unor măsline mijlocii, păstrau încă un gust prea aromat ca să formeze o dulceaţă plăcută ; pentru a aprecia dulciurile acestea, trebuie să ai format gustul pentru ele ; şi la fel am să spun despre ghimberul din care aveam de asemenea provizii zaharate.

Din singura băutură spirtoasă care s-a putut procura, arackul, am cumpărat mai multe butoaie. Unii călători laudă peste măsură băutura aceasta, care totuşi nu întrece nici cel mai obişnuit rachiu de vin".

Părăsind Amboina, expediţia urmă coasta de sud-vest a Australiei şi recunoscu, rînd pe rînd, fără să se oprească, coasta septentrională a Insulei Timor, insulele Batu, Savu, cu priveliişti încîntătoare, şi, în sfîrşit, la 7 decembrie, extremitatea occidentală a coastei de sud-vest a Noii Olande descoperită de Leeuwin în 1622.

Pe ţărm nu se zărea decît o înşiruire de dune nisipoase, în mijlocul cărora se înălţau stînci drepte, oferind priveliştea pustiului celui mai sterp.

Pe coasta aceasta neadăpostită, navigaţia a fost periculoasă. Marea era agitată, vîntul puternic, iar fregatele trebuiau să navigheze printre stînci aflate sub apă. „Esperance" era să fie aruncată pe uscat de o vijelie, cînd un ofiţer, numit Legrand, văzu, din vîrful arborelui celui mare, un loc de ancorat unde spunea că navele vor fi în siguranţă.

„Salvarea celor două nave, spune relatarea, a depins de descoperirea aceasta, căci „Recherche" obligată să navigheze în timpul nopţii printre stînci primejdioase, după ce luptase cît putuse împotriva furtunii, cu nădejdea că o schimbare a vîntului îi va permite să iasă în larg, ar fi fost fără îndoială pierdută. Golful, care poartă numele cetăţeanului Legrand, va reaminti serviciul pe care acest priceput marinar l-a adus expediţiei noastre".

Navigatorii cercetară apoi insuliţele care mărginesc coasta. Unul dintre ei, inginerul-geograf de pe „Recherche", numit Riche, care debarcaseră la uscat ca să facă unele observaţii, se rătăci şi nu putu să se reîntoarcă la bord decît după două zile, mort de oboseală şi de foame.

În arhipelagul despre care vorbim se terminase în 1628 exploatarea coastei australiene efectuată de căpitanul olandez Peter Nuyts.

„Am fost uimiţi, spune La Billardiere, de precizia cu care navigatorul acesta determinase latitudinea, într-o vreme cînd instrumentele de observaţie erau încă foarte imperfecte. Aceeaşi remarcă trebuie s-o fac cu privire la aproape tot ce a cercetat Leeuwin prin locurile acestea".

La 5 ianuarie 1793, fregatele se aflau la 31°52′ latitudine sudică şi 129°10′ longitudine estică, cînd comandantul Huon de Kermadec îl anunţă pe D'Entrecasteaux că „Esperance" suferise avarii la cîrmă, că era nevoit să reducă raţia de apă, la bordul ei, la trei sferturi de butelie pe zi, că fusese nevoit să suprime distribuirea băuturilor antiscorbutice şi că nu mai avea decît treizeci de butoaie cu apă. Nici pe „Recherche" situaţia nu era mai bună. D'Entrecasteaux se îndreptă deci spre Capul Van Diemen, după ce navigase 1 600 km de-a lungul unei coaste sterpe şi care nu-i prilejuise observaţii interesante.

La 23 ianuarie, fregatele ancorară în Golful Stîncilor, o adîncitură a Golfului Furtunilor, cercetat cu un an mai înainte.

De data aceasta, popasul se dovedi bogat în tot felul de informaţii. La Billardiere, încîntat de varietatea produselor acestui colţ al Ţării Van Diemen, nu se mai sătura admirînd imensele păduri de copaci cu adevărat gigantici şi încîlceala arbuştilor şi a plantelor necunoscute, printre care era nevoit să-şi croiască drum. În timpul uneia dintre numeroasele excursii făcute prin împrejurimile golfului, adună nişte bucăţi frumoase de hematită [30] roşie-brună şi, ceva mai încolo, un soi de ocru, de un roşu destul de aprins, care vădea prezenţa fierului. Apoi se pomeni în faţa cîtorva băştinaşi, iar informaţiile pe care le dă asupra populaţiei acesteia, astăzi complet nimicită [31], sînt destul de interesante ca să le reproducem. De altfel, ele le completează pe cele datorate căpitanului Cook.

„În faţa mea se aflau patruzeci şi doi de băştinaşi, dintre care şapte bărbaţi adulţi şi opt femei ; ceilalţi păreau să fie copiii lor, şi printre ei am remarcat mai multe fete care umblau şi mai goale decît mamele lor... Băştinaşii aceştia au părul lînos şi-şi lasă barba să crească. Buza de sus este, la copii, mai ieşită înainte decît cea de jos ; dar, cu vîrsta, ajung amîndouă aproape pe aceeaşi linie. Pielea indigenilor e neagră, dar de un negru nu prea închis ; pesemne însă că aici a fi foarte negru e un semn de frumuseţe, căci pentru a părea mai negri decît sînt, băştinaşii îşi mînjesc cu praf de cărbune mai ales partea de sus a corpului.

Pe pielea lor, mai ales pe piept şi pe umeri, se văd nişte umflături rînduite simetric, cînd în linii de un decimetru lungime, cînd în puncte diferit distanţate unul de altul. Obiceiul de a-şi smulge doi dintre incisivii superiori, obicei care, după spusele unor călători, se credea a fi general prin aceste meleaguri, e sigur că nu există la indigenii de aici, căci n-am văzut nici unul căruia să-i fi lipsit incisivii de pe maxilarul superior, şi aveau toţi nişte dinţi foarte frumoşi.

Copiii erau foarte curioşi faţă de tot ce lucea şi nu se dădeau înapoi să ne smulgă nasturii de metal de la haine. N-aş vrea să uit farsa pe care i-o făcu un tînăr băştinaş unuia dintre marinari. Marinarul pusese la poalele unei stînci un săculeţ plin de scoici. Îndată, băştinaşul îl duse pe furiş în altă parte şi-l lăsă cîtva timp să-l caute ; apoi îl readuse în acelaşi loc, făcînd mult haz de farsa jucată".

În ziua de 15 februarie, cele două nave ridicară ancorele, pătrunseră în Strîmtoarea D'Entrecasteaux şi ancorară, la 24 februarie, în Golful Aventurii.

După cinci zile de popas şi de observaţii în acest golf, D'Entrecasteaux porni spre Noua Zeelandă, căreia îi atinse extremitatea septentrională.

După o întîlnire cu băştinaşii, prea scurtă ca să mai adauge ceva informaţiilor atît de numeroase şi de precise rămase de la căpitanul Cook, D'Entrecasteaux se îndreptă spre Arhipelagul Prieteniei (Tonga), pe care La Perouse intenţionase să-l viziteze. Acolo, ancoră în rada din Tongatabu. Navele fură înconjurate imediat de nenumărate pirogi şi luate literalmente cu asalt de o mulţime de insulari veniţi să schimbe porci şi tot felul de fructe.

Unul dintre fiii lui Paulaho, regele pe care îl cunoscuse Cook, îi întîmpină cu bunăvoinţă pe navigatori, ba chiar supraveghie cinstit şi atent schimburile făcute cu băştinaşii, sarcină, fireşte, de loc uşoară.

La Billardiere povesteşte o farsă făcută cu multă iscusinţă, căreia i-a căzut victimă el însuşi. Fusese urmat, sub cortul unde erau depuse proviziile destinate schimbului, de doi indigeni pe care îi luase drept căpetenii.

„Unul dintre ei, povesteşte La Billardiere, depunea toată rîvna cu putinţă ca să-mi aleagă cele mai bune fructe. Îmi pusesem pălăria pe jos, crezînd-o la loc sigur, dar cel aflat înapoia mea fu destul de dibaci să ascundă pălăria sub veşmintele pe care le purta, şi să plece mai înainte ca eu să observ ; celălalt, îl urmă imediat. Nu bănuiam de loc că-mi vor lua pălăria, căci nu i-aş fi crezut în stare să şterpelească un obiect atît de voluminos cu riscul de a fi prinşi asupra faptului în incinta unde îi lăsasem să intre ; de altfel, o pălărie nu prea avea la ce să folosească unor oameni care umblă de obicei cu capul descoperit. Dar dibăcia întrebuinţată m-a uimit".

Francezii avură legături cu un şef căruia ei îi spuneau Fino. Fără îndoială că e acelaşi pomenit sub numele de Finau, în călătoria căpitanului Cook. Dar Finau era o căpetenie de mîna a doua. Regele, căpetenia supremă din Tongatabu, Vavau şi Annamuka, se numea Tubo. El veni să viziteze navele şi aduse înapoi o puşcă furată unei sentinele cu cîteva zile mai înainte. Tubo îi dărui lui D'Entrecasteaux două bucăţi de pînză ţesută din scoarţă de dud [32], atît de mari încît fiecare dintre ele, cînd era întinsă, ar fi putut acoperi cu uşurinţă fregata ; apoi dărui rogojini şi porci, în schimbul cărora căpătă o secure frumoasă şi un costum roşu, de general, cu care se îmbrăcă imediat.

Peste două zile, o femeie neobişnuit de grasă, în vîrstă de vreo cincizeci de ani, şi căreia băştinaşii îi arătau un deosebit respect, veni la bord. Era regina Tine. Ea gustă din toate mîncărurile oferite, dar dădu preferinţă bananelor păstrate în zahăr. Bucătarul şef stătea la spatele ei aşteptînd să strîngă masa, dar regina îl scuti de osteneală, luînd cu ea farfuria şi şervetul.

Regele Tubo ţinu să dea o serbare în cinstea lui D'Entrecasteaux. Amiralul fu primit pe uscat de două căpetenii, Finau şi Omalai, care îl conduseră pe un teren neted şi întins. Acolo sosi Tubo cu cele două fiice ale lui, care îşi turnaseră din belşug ulei de cocos pe păr şi purtau fiecare cîte un colier făcut din boabe de *Abrus precatorius,* frumoase la vedere.

„Insularii, spune relatarea, se aflau adunaţi în număr mare ; i-am socotit pe cei de faţă cam la patru mii de persoane.

Fără doar şi poate că locul de cinste era la stînga regelui, căci el îl invită pe amiral să se aşeze acolo. Amiralul porunci îndată să fie aduse darurile pentru Tubo, care se arătă foarte recunoscător. Dar nimic din cele oferite nu stîrni mai mult admiraţia numeroasei adunări decît o fîşie de damasc roşu, a cărei culoare vie făcu să se strige din toate părţile : *Eho! Eho!* Indigenii scoaseră aceleaşi strigăte şi cînd desfăcură cîteva panglici printre

care dominau unele roşii. Amiralul dărui apoi o capră cu ied în pîntece, un ţap şi doi iepuri (un mascul şi o femelă). Regele îi făgădui că va avea cea mai mare grijă de ei şi că îi va lăsa să se prăsească în insulă.

Omalai, despre care Tubo ne-a spus că e fiul lui, primi şi el cîteva daruri de la amiral, o dată cu mai multe alte căpetenii.

La dreapta, către nord-est, aveam treisprezece muzicanţi, care, aşezaţi la umbra unui arbore-de-pîine încărcat cu un număr uimitor de fructe, cîntau împreună pe diferite voci. Patru din ei ţineau în mîini o bucată de bambus lungă de un metru, un metru şi jumătate, cu care băteau măsura pe pămînt ; cel mai lung dintre bambuşi servea uneori ca să marcheze toţi timpii. Instrumentele acestea scoteau sunete asemănătoare cu ale unei tamburine şi păstrau între ele următoarele proporţii : cei doi bambuşi de mărime mijlocie formau unisonul ; cel mai lung era la un ton şi jumătate mai jos, iar cel mai scurt la două tonuri şi jumătate mai sus. Muzicantul care cînta alto se făcea auzit cu mult deasupra celorlalţi, deşi vocea îi era puţin răguşită, şi se acompania totodată bătînd cu două beţişoare de casuarină într-un bambus lung de şase metri, despicat în toată lungimea lui.

Trei muzicanţi, aşezaţi în faţa celorlalţi, căutau să înfăţişeze subiectul cîntecului prin gesturi, pe care fără îndoială că le studiaseră bine, căci le repetau laolaltă în acelaşi fel. Din cînd în cînd, întorceau capul spre rege, făcînd cu braţele mişcări pline de graţie ; alteori, înclinau repede capetele pînă pe piept şi le scuturau în mai multe rînduri.

Între timp, Tubo îi oferi amiralului ţesături făcute din scoarţă de dud şi puse să fie desfăcute, cu multă lăudăroşenie, ca să ne facă să aflăm cît de mult preţuieşte darul lui.

Ministrul, aşezat la dreapta regelui, porunci să fie pregătită *kava*, care ni se aduse mai apoi într-un soi de copaie ovală, din lemn, lungă de un metru.

Fără doar şi poate că muzicanţii păstraseră pentru momentul acesta cele mai alese cîntece, căci, la fiecare gest de-al lor auzeam strigîndu-se de pretutindeni : *Mali ! Mali !* iar aplauzele repetate ale localnicilor ne arătau că muzica aceasta le făcea o impresie foarte vie şi foarte plăcută.

Kava fu apoi împărţită diverselor căpetenii de către cel ce avea ordin să o prepare..."

Concertul acesta, după cum se vede destul de bine, era departe de a întrece splendidele serbări care avuseseră loc pentru primirea lui Cook.

Regina Tine dădu apoi un mare bal, care fu precedat de un concert ce atrăsese numeroşi băştinaşi ; printre aceştia se strecurăseră cîţiva care îşi însuşiseră cu forţa un cuţit. Urmăriţi fără răgaz de fierarul de pe „Recherche", făptaşii se întoarseră şi, cînd văzură că acesta e singur, se năpustiră asupra lui şi-i sparseră capul cu o lovitură de măciucă. Din fericire, încăierarea fu zărită de pe „Esperance", care trase o salvă de tun, împrăştiindu-i pe cei ce atacau. Cu prilejul acesta, mai mulţi insulari fură ucişi de ofiţeri sau de mateloţi care nu ştiau exact ce se întîmplase şi vedeau duşmani în toţi insularii întîlniţi în cale.

Totuşi, bunele relaţii se restabiliră curînd şi ajunseră atît de cordiale încît în momentul plecării mai mulţi indigeni cerură să se îmbarce spre a merge în Franţa.

„Informaţiile date de nişte insulari foarte inteligenţi despre navele care ancoraseră în arhipelag, spune relatarea, ne-au făcut să fim siguri că La Perouse nu poposise aici... Ei îşi aminteau foarte bine diferitele epoci în care îl văzuseră pe căpitanul Cook, şi pentru a ne face să cunoaştem intervalele

dintre ele socoteau pe recolte de ignam, arătîndu-ne cîte două pentru fiecare an".

Informaţia aceasta în legătură cu La Perouse e în absolută contradicţie cu informaţiile pe care Dumont d'Urville le-a cules, e drept că peste treizeci şi cinci de ani, de la regina Tamaha, care domnea pe atunci.

„Am vrut să aflu, spune el, dacă între Cook şi D'Entrecasteaux nu mai veniseră şi alţi europeni în Tonga. După ce s-a gîndit cîteva clipe, ea mi-a explicat foarte limpede că, cu puţini ani înainte de trecerea lui D'Entrecasteaux, două nave mari, asemănătoare cu ale lui, avînd pe ele tunuri şi o mulţime de europeni, ancoraseră la Annamuka, unde rămăseseră zece zile. Pavilionul lor era complet alb, şi nu asemănător cu al englezilor. Străinii s-au înţeles foarte bine cu băştinaşii ; li s-a dat o casă pe ţărm, unde se făceau schimburile. Un băştinaş care îi dăduse, în schimbul unui cuţit, un suport de lemn unui ofiţer, fusese împuşcat de acesta pentru că voise să-şi ia înapoi marfa după ce făcuse tîrgul. Altminteri, incidentul nu tulbură pacea, căci băştinaşul fusese cel ce greşise de data aceasta".

Cinstea lui Dumont d'Urville punîndu-l la adăpost de orice bănuială de înşelătorie, nu ne putem opri să nu recunoaştem că mai multe părţi ale acestei mărturii par a fi pe deplin adevărate. Cele spuse în legătură cu pavilionul, de altă culoare decît al englezilor, par în special convingătoare, Trebuie oare să conchidem că cercetările lui D'Entrecasteaux au fost cu totul superficiale ? Atunci ar fi destul de grav. Vom arăta totuşi, îndată, două împrejurări care par să confirme că s-a făcut vinovat de acest păcat.

La 11 aprilie, spre marea părere de rău a băştinaşilor, cele două fregate franceze ieşiră în larg. Şase zile mai tîrziu, „Esperance" semnala Erronam, cea mai răsăriteană dintre Insulele Espiritu Santo (Noile Hebride), descoperită de Queiroz, în 1606 ; apoi se iviră, rînd pe rînd, Annatom, Tana, al cărui vulcan e mereu în erupţie etc., şi Insulele Beautemps-Beaupre. Curînd, mînate de curenţi, fregatele începură să vadă munţii din Noua Caledonie, şi ancorară în portul Balade, ca şi Cook în 1774.

Indigenii cunoşteau fierul, dar nu-l apreciau ca alţii, fără îndoială fiindcă pietrele pe care le foloseau erau extrem de tari şi-i făceau să îndure mai puţin lipsa. Primele lor cuvinte, cînd se urcară la bord, fură rostite ca să ceară de mîncare, şi nu era posibil să te înşeli în privinţa aceasta, căci îşi arătau pîntecele grozav de supte. Pirogile nu erau făcute cu aceeaşi măiestrie ca ale băştinaşilor din Insulele Prieteniei (Tonga), şi stăpînii lor le mînuiau destul de stîngaci, — după cum remarcase şi căpitanul Cook. Cei mai mulţi dintre localnici, cu părul creţ şi cu pielea aproape la fel de neagră ca a băştinaşilor din Van Diemen, erau înarmaţi cu suliţe şi cu măciuci ; printre altele, purtau la brîu un săculeţ cu pietre ovoidale pe care le aruncau cu praştiile.

După o plimbare pe uscat, în timpul căreia vizitară colibele băştinaşilor în formă de stupi, ofiţerii şi naturaliştii se gîndiră să se reîntoarcă la nave.

„În drum spre locul nostru de debarcare, spune relatarea, am întîlnit peste şapte sute de băştinaşi care dăduseră fuga din toate părţile. Aceştia ne-au cerut stofe şi fier în schimbul produselor lor, iar cîţiva dintre ei se dovediră a nu fi prea cinstiţi.

Printre diferitele lor farse, am să amintesc una pe care mi-au jucat-o. Unul dintre ei îmi oferi spre vînzare un săculeţ cu pietricele tăiate oval pe care îl purta la brîu. Apoi îl scoase de la brîu şi se făcu că mi-l dă cu o mînă, în timp ce cu cealaltă mînă primea preţul asupra căruia convenisem.

Băştinaşi din Noua Caledonie

Dar, în aceeaşi clipă, un alt băştinaş, care se aşezase în spatele meu, scoase un strigăt puternic ca să mă facă să întorc capul spre el şi imediat primul o şterse cu sacul şi cu lucrurile mele, căutînd să se piardă în mulţime. N-am vrut să-l pedepsim, deşi eram înarmaţi cu puşti ; totuşi, ne puteam teme că dovada aceasta de blîndeţe va fi privită de indigeni ca o dovadă de slăbiciune. Ceea ce s-a întîmplat îndată după aceea pare să fi confirmat temerile noastre.

Cîţiva dintre indigeni deveniră atît de îndrăzneţi încît zvîrliră cu pietre într-un ofiţer aflat la abia două sute de paşi de noi. Nici de data aceasta n-am vrut să ne purtăm cu asprime, căci povestirea lui Forster arătase prea

multe lucruri bune despre indigeni, însă am avut dovezi incontestabile despre cruzimea lor.

Băştinaşii veniţi la bord îşi însuşiseră atîtea lucruri, încît marinarii fuseseră nevoiţi să-i alunge. A doua zi, îndată ce francezii debarcară la uscat, îi găsiră pe băştinaşi luîndu-şi masa.

Aceştia le oferiră carne proaspăt friptă care fu recunoscută drept carne omenească.

Cîţiva dintre ei se apropiară chiar de francezi şi «le pipăiră de cîteva ori părţile mai muşchiuloase ale mîinilor şi ale picioarelor, rostind cuvîntul *karapek* cu un aer de admiraţie şi de poftă, ceea ce nu era prea liniştitor pentru noi».

Mai mulţi ofiţeri fură asaltaţi şi chiar furaţi. Intenţiile băştinaşilor erau clare ; curînd ei căutară să pună mîna şi pe topoarele cîtorva marinari veniţi pe uscat după lemne, şi numai cu cîteva focuri de flintă scăpară de ei.

Ostilităţile acestea se reînnoiră de mai multe ori şi se sfîrşiră totdeauna prin fuga băştinaşilor, care avură cîţiva morţi şi răniţi. Dar slabul succes al atacurilor nu-i împiedica să le reînceapă de cîte ori li se ivea prilejul".

La Billardiere povesteşte că a fost martorul unui fapt observat de mai multe ori de-atunci încoace, dar care a părut multă vreme de necrezut ; i-a văzut pe indigeni mîncînd talc. Piatra aceasta moale „serveşte la potolirea senzaţiei de foame, căci umple stomacul ; şi, cu toate că substanţa aceasta n-are nimic hrănitor în ea, poate fi totuşi folositoare unor oameni care trebuie să sufere foarte adesea îndelungi lipsuri alimentare pentru că se ocupă prea puţin cu cultura pămîntului, altminteri destul de sterp... Nimeni nu şi-ar fi putut închipui că nişte antropofagi pot recurge la asemenea mijloace cînd sînt îmboldiţi de foame".

Cît timp au stat în Noua Guinee, navigatorii n-au putut afla nimic despre soarta lui La Perouse. Şi totuşi, o legendă auzită de Jules Garnier spune că, la puţină vreme după trecerea lui Cook, două nave s-ar fi apropiat de extremitatea nordică a Insulei Pinilor şi ar fi trimis acolo cîteva bărci.

„După ce trecură primele clipe de spaimă, spune d. Jules Garnier, într-o comunicare publicată în «Buletinul Societăţii de geografie», din noiembrie 1869, indigenii se apropiară de străini şi fraternizară cu ei ; la început, insularii se minunară văzînd atîtea bogăţii ; apoi, lăcomia îi îmboldi să nu-i mai lase pe marinari să plece ; dar aceştia, trăgînd o salvă care doborî cîţiva indigeni, le potoli avîntul. Nemulţumiţi de primirea aceasta neospitalieră, cele două nave plecară în direcţia pămîntului mare, după ce trăseseră o salvă de tun, pe care indigenii o luară drept tunet".

E de mirare cum D'Entrecasteaux, care a avut legături cu indigenii din Insula Pinilor, n-a auzit vorbindu-se despre aceste evenimente. Insula Pinilor nu e prea mare, iar populaţia ei n-a fost niciodată prea numeroasă. Se vede deci că indigenii au tăinuit întîlnirea lor cu La Perouse.

Dacă, în timp ce naviga de-a lungul recifului madreporic, care apără de asalturile oceanului coasta occidentală a Noii Caledonii, D'Entrecasteaux ar fi ştiut să descopere una din numeroasele treceri aflate acolo — ar fi avut din nou prilejul să găsească vreo urmă a trecerii lui La Perouse, navigator atent şi îndrăzneţ, rival al lui Cook, care pesemne că a debarcat în mai multe puncte ale acestui litoral. O balenieră, al cărei raport e citat de Rienzi, afirmă că a văzut în mîinile neocaledonienilor nişte medalii şi o cruce a sf. Ludovic provenind de la expediţia franceză.

Rîul Lebedelor

În timpul unei călătorii de la Noumea la Canala, Jules Garnier a văzut, în luna martie 1865, în mîinile unuia dintre indigenii din escorta sa, „o sabie veche şi ruginită, subţire şi lungă cum erau cele din secolul trecut, şi avînd pe gardă flori de crin". Tot ce s-a putut scoate de la posesorul săbiei a fost mărturisirea că o avea de foarte multă vreme.

Nu prea e de crezut că vreun membru al expediţiei le-a făcut cadou o sabie băştinaşilor, şi cu atît mai puţin o cruce a sf. Ludovic. Vreun ofiţer a fost, fără îndoială, ucis într-o ciocnire, şi astfel obiectele acestea au ajuns în mîinile indigenilor.

Ipoteza aceasta are avantajul de a se potrivi cu explicaţia dată de Garnier în legătură cu izbitoarele nepotriviri privind caracterul populaţiei din Ba-

lade, întîlnite în descrierile lui Cook și D'Entrecasteaux. Pentru Cook, indigenii aceștia au toate calitățile : sînt buni, sinceri, pașnici ; pentru D'Entrecasteaux, au toate defectele : sînt hoți, trădători, antropofagi.

Oare nu cumva, așa cum presupune Garnier, niște evenimente deosebite ar fi schimbat între cele două vizite felul de a se purta al băștinașilor ? N-o fi avut loc vreo luptă ? N-or fi fost cumva siliți europenii să folosească armele ? N-or fi distrus plantațiile și incendiat colibele ? Nu trebuie pusă pe seama vreunui eveniment de acest fel primirea dușmănoasă făcută lui D'Entrecasteaux ?

Povestind o excursie în munții din extremitatea nordică a Noii Caledonii, și de unde se zărește marea în ambele părți, La Billardière spune :

„Nu mai eram urmați decît de trei băștinași, care fără îndoială că ne văzuseră cu un an mai înainte navigînd de-a lungul coastei occidentale a insulei, căci, înainte de a ne părăsi, ne-au vorbit despre cele două nave pe care le zăriseră de pe partea aceasta".

Rău a făcut La Billardière că n-a stăruit cu întrebările în privința aceasta ! Văzuseră indigenii navele lui D'Entrecasteaux sau pe ale lui La Pérouse ? Și le văzuseră oare exact „cu un an înainte ?"

Se vede după amănuntele pe care le dăm aici, cît e de regretabil că D'Entrecasteaux nu și-a făcut cercetările cu mai multă rîvnă, căci, fără îndoială, ar fi dat de urmele compatrioților săi. Vom vedea îndată cum, cu ceva mai mult interes, i-ar fi putut regăsi în viață, dacă nu pe toți, măcar parte din ei.

În timpul popasului acestuia, căpitanul Huon de Kermadec murise ucis de frigurile rele care îl chinuiau de cîteva luni. În locul său, D'Hesmivy d'Auribeau luă comanda navei „Espérance".

Plecat din Noua Caledonie la 11 mai, D'Entrecasteaux cercetă, rînd pe rînd, Insula Moulin, Huon și Insula Santa Cruz a lui Mendana, separată de Insula New Jersey printr-o strîmtoare unde au fost atacate navele lui La Pérouse.

Spre sud-est se zărea o insulă pe care D'Entrecasteaux o numi Ile de la Recherche (Insula Căutării) și pe care ar fi putut-o numi a Descoperirii, dacă s-ar fi gîndit să se apropie de ea. Era Vanikoro, insulă înconjurată de recife madreporice, pe care naufragiaseră fregatele lui La Pérouse ; aici, după toate aparențele, mai trăiau încă în epoca aceea o parte din nefericiții navigatori. Uluitoare întîmplare ! Să ajungi atît de aproape de țintă și să treci pe lîngă ea. Dar vălul care acoperea soarta expediției lui La Pérouse nu avea să fie sfîșiat decît mult mai tîrziu.

După ce cercetă amănunțit extremitatea meridională a Insulei Santa Cruz, fără să poată culege nici cea mai mică informație despre ceea ce căuta, D'Entrecasteaux se îndreptă spre Țara Arsacizilor a lui Surville și-i vizită extremitatea sudică ; apoi navigă de-a lungul coastei Louisiadei, pe care La Pérouse anunțase că vrea s-o viziteze cînd plecase din Insulele Solomon, și întocmi harta Capului Eliberării, care nu aparține Noii Guinee cum își închipuise Bougainville, ci formează extremitatea unei insule numite Rossel, după numele unuia dintre ofițeri, care avea să devină principalul cronicar al expediției.

După ce navigă în lungul unor insule joase și stîncoase, care primiră numele principalilor ofițeri, cele două fregate atinseră coastele Noii Guinee, apoi schimbară drumul ca să pătrundă în Strîmtoarea Dampier, după care navigară de-a lungul coastei septentrionale a Noii Britanii, în nordul căreia descoperiră mai multe insulițe muntoase, necunoscute pînă atunci. La 17 iulie, expediția se afla în fața unei insulițe vecină cu Insula Anahoreților.

D'Entrecasteaux, care suferea de multă vreme de dizenterie şi de scorbut, ajuns la capătul puterilor, cedă stăruinţelor ofiţerilor şi se hotărî să se despartă de „Esperance", ca să ajungă mai degrabă în Insula Vaigeo. Dar la 20 iulie 1793 se stinse din viaţă, după o lungă şi grea suferinţă.

După un popas la Vaigeo şi la Buru, al căror rezident îi copleşi pe francezi cu atenţii şi unde cîţiva localnici mai păstrau amintirea lui Bougainville, expediţia, aflată mai întîi sub comanda lui D'Auribeau, care se îmbolnăvi curînd, şi apoi a lui Rossel, străbătu Strîmtoarea Butuan şi Sallyer şi la 19 octombrie, ajunse la Surabaja (Djawa).

Acolo, membrii expediţiei aflară că Ludovic al XVI-lea fusese decapitat şi că Franţa se afla în război cu Olanda şi cu toate puterile Europei. Deşi „Recherche" şi „Esperance" aveau nevoie de numeroase reparaţii, iar sănătatea echipajelor cerea odihnă îndelungată, D'Auribeau se pregătea să plece spre Ile de France cînd guvernatorul olandez îl reţinu. Dezbinarea care se ivi curînd între membrii expediţiei, ale căror păreri politice erau foarte diferite, îl făcu pe guvernator să se teamă că în colonia sa ar putea să izbucnească tulburări, şi-l îndemnă să-şi pună „prizonierii" în situaţii foarte umilitoare, cărora aceştia trebuiră să li se supună. Mînia şi ura izbucniră cînd D'Auribeau crezu că s-ar cuveni să arboreze pavilionul alb. Dar majoritatea ofiţerilor şi a savanţilor, printre care La Billardiere, se împotriviră cu dîrzenie şi, arestaţi de autorităţile olandeze, fură împrăştiaţi prin diferite porturi ale coloniei.

La moartea lui D'Auribeau, întîmplată în ziua de 21 august 1794, Rossel deveni şeful expediţiei şi-şi luă sarcina de a face să ajungă în Franţa documentele şi datele care fuseseră culese în timpul expediţiei. Fu însă făcut prizonier de o fregată engleză şi i se luă totul fără a se ţine seama de dreptul naţiunilor. Cînd Franţa reintră în posesia colecţiilor de ştiinţe naturale, ele se aflau într-o stare atît de proastă încît aproape că nu mai aveau nici o valoare.

Aşa a luat sfîrşit această călătorie nefericită. Dacă principalul ei scop nu fusese de loc atins, cel puţin se făcuseră cîteva descoperiri geografice, se completaseră sau se rectificaseră cele datorate altor navigatori ; apoi fuseseră adunate numeroase date, observaţii şi descoperiri din domeniul ştiinţelor naturii, datorite în mare parte devotamentului dovedit de naturalistul La Billardière.

III

Călătoria căpitanului Marchand. Insulele Marchize. Descoperirea Insulei Nouku-Hiva. Moravuri şi obiceiuri ale locuitorilor. Insulele Revoluţiei. Coasta Americii şi portul Ketchikan. Canalul lui Cox. Popas în Insulele Sandwich. Macau. Decepţie. Reîntoarcere în Franţa. Descoperirile lui Bass şi Flinders pe coastele Australiei. Expediţia căpitanului Baudin. Ţara Endracht şi Ţara de Witt. Popas la Timor. Explorarea Ţării Van Diemen. Despărţirea navei „Géographe" de nava „Naturaliste". Odihnă la Port Jackson. Deţinuţii. Bogăţia de vite a Noii Galii de Sud. Reîntoarcerea navei „Naturaliste" în Franţa. Croaziera navei „Géographe" şi a navei „Casuarine" în apele din preajma ţărilor Nuyts, Edels, Endracht, de Witt. Al doilea popas la Timor. Reîntoarcerea în Franţa.

În 1788, pe cînd se reîntorcea din Bengal, un căpitan din marina comercială numit Etienne Marchand îl întîlni în rada Insulei Sfînta Elena pe căpitanul englez Portlock şi discutară amîndoi, firesc, despre comerţ, despre obiectele

de schimb, despre articolele a căror vînzare aducea cele mai mari cîştiguri. Ca om priceput ce era, Marchand îl lăsă pe celălalt să vorbească şi nu-i răspunse decît atîta cît trebuia ca să întreţină conversaţia. Astfel, află de la Portlock faptul interesant că blănurile, şi mai ales cele de vidră, se vindeau ieftin de tot pe coasta răsăriteană a Americii de Nord şi atingeau preţuri fabuloase în China.

Reîntors în Franţa, Marchand le împărtăşi armatorilor săi, domnii Baux din Marsilia, preţioasa informaţie şi aceştia hotărîră să profite imediat de pe urma ei. Navigaţia în apele Pacificului cerea nave foarte rezistente şi cu calităţi speciale. Domnii Baux construiră deci o navă de trei sute de tone şi o prevăzură cu tot ce era necesar pentru apărare în caz de atac, pentru reparare în caz de avarie şi pentru întreţinerea sănătăţii echipajului în timpul campaniei care trebuia să dureze trei sau patru ani.

Căpitanului Marchand, comandantul navei „Solide", i se dădură doi secunzi, căpitanii Masse şi Prosper Chanal, trei locotenenţi, doi chirurgi şi trei voluntari. Împreună cu cei treizeci şi nouă de marinari, echipajul se ridica la cincizeci de persoane.

Patru tunuri, două obuziere, patru tunuri mici, plus muniţiile şi armele necesare, completau armamentul.

Nava „Solide" plecă din Marsilia la 14 decembrie 1790. După un scurt popas în Praya, pe Insulele Capului Verde, Marchand se îndreptă spre Ţara Statelor, unde ajunse la 1 aprilie 1791, ocoli Ţara de Foc şi pătrunse în Oceanul Pacific. Intenţia căpitanului Marchand era să ajungă fără escală pe coasta de nord-vest a Americii ; dar, de la începutul lunii mai, apa de băut i se stricase în aşa hal încît trebuia să se gîndească s-o schimbe.

Căpitanul Marchand se hotărî pentru Insulele Marchize situate la 10° latitudine sudică şi spre al 141-lea meridian la vest de Paris. „Situarea acestor insule, spune Fleurieu care a publicat interesanta relatare a călătoriei, convenea cu atît mai mult cu cît, în vederea evitării acalmiilor în care nimereşti adesea cînd te îndrepţi prea spre est, Marchand îşi propuse să taie ecuatorul pe la 142° longitudine vestică".

Descoperit în 1595 de Mendana, arhipelagul fusese vizitat de Cook în 1774.

La 12 iunie, navigatorii întîlniră Insula Fatu Hiva, cea mai mică din grup. Calculele lui Marchand şi ale căpitanului Chanal fuseseră făcute cu atîta precizie, încît nava „Solide" ancoră în Insulele Marchize „după o traversare de şaptezeci şi trei de zile, de la Capul San Juan din Ţara Statelor, fără să întîlnească în cale nici un pămînt şi întemeindu-şi numai pe observaţiile astronomice comanda navei, în mijlocul unui ocean plin de curenţi în diferite sensuri, ale căror urmări dau peste cap şi zădărnicesc toate mijloacele, toate calculele, toate metodele obişnuite ale pilotajului".

Marchand se îndreptă spre Montana, care se afla spre vest. Curînd zări Tahuata, Hiva Oa, şi Insula Hatutu cea mai nordică din grup, şi ancoră în Golful Madre-de-Dios, unde băştinaşii îi făcură o primire din cele mai entuziaste, strigînd de mii de ori *tayo ! tayo !*

Imposibilitatea de a-şi procura numărul de porci de care avea nevoie îl hotărî pe căpitanul Marchand să viziteze mai multe alte golfuri ale Insulei Tahuata, pe care le găsi mai populate, mai roditoare şi mai pitoreşti decît cel de la Madre-de-Dios.

Englezii stătuseră prea puţin timp în Marchize ca să poată aduna observaţii exacte şi amănunţite asupra locuitorilor şi oamenilor de acolo. Vom împrumuta deci cîteva rînduri din descrierea lui Etienne Marchand.

Rege din Insula Timor

Indigenii sînt înalţi, voinici şi extrem de sprinteni ; au pielea măslinie, dar mulţi dintre ei abia dacă se deosebesc de europenii oacheşi. În afara tatuajului n-au alt veşmînt, căci climatul nu le cere să-şi acopere corpul. Desenele tatuajelor sînt distribuite cu cea mai mare regularitate ; cele de pe un braţ sau de pe un picior corespund întocmai cu cele de pe celălalt braţ sau picior şi încîlceala desenului e plăcută la vedere, datorită simetriei. Pieptănătura variază de la om la om, iar moda e la fel de suverană în Marchize ca şi în oricare altă parte a lumii. Unii băştinaşi poartă coliere din boabe roşii, alţii au un fel de platoşă mică în jurul gîtului, făcută din bucăţele de lemn uşor. Deşi toţi, şi bărbaţii, şi femeile, au urechile găurite, în mod obişnuit nu-i vezi purtînd cercei. Totuşi „o tînără indigenă a fost văzută mîndrindu-se că poartă la gît lighenaşul de tablă ruginită pe care îl luase de la bărbierul de pe «Solide» ; iar un bărbat

purta fără sfială vergeaua de la flinta căpitanului Marchand, vîrîtă în locul cercelului şi lăsată să atîrne pe lîngă gît".

Cook spune că băştinaşii cunosc *kava* tahitienilor. Ceea ce se poate afirma e că ei dădeau numele plantei de piper rachiului cu care au fost cinstiţi la bordul lui „Solide". Cu siguranţă că nu abuzează de băutura aceasta, căci niciodată n-a fost văzut vreunul dintre ei în stare de ebrietate.

Englezii nu pomenesc despre un gest de politeţe obişnuit la locuitorii din Madre-de-Dios, pe care căpitanul Chanal a crezut necesar să-l menţioneze în mod special ; gestul acesta constă din a oferi prietenului bucăţica gata mestecată, aşa fel încît să nu se mai ostenească decît pentru a o înghiţi. Se înţelege că, oricît de mişcaţi or fi fost francezii în faţa acestui semn deosebit de bunăvoinţă şi de prietenie din partea băştinaşilor, n-au ţinut deloc să abuzeze pînă într-atîta de amabilitatea lor !

O altă observaţie, datorită lui Marchand, e că atît locuinţele indigenilor, nişte colibe clădite pe platforme de piatră, cît şi picioroangele de care se servesc, arată că Tahuata este expusă inundaţiilor.

Îndeletnicirea principală a băştinaşilor din Tahuata, după pescuit şi de la caz la caz meşteşugitul armelor, pirogilor şi uneltelor de folosinţă zilnică, o constituie cîntul, dansul şi distracţia. Expresia vulgară „a omorî timpul" pare să fi fost creată pentru a da o idee despre absurditatea existenţei pe care o duc.

În primele zile ale popasului în Golful Madre-de-Dios, Marchand făcuse o observaţie care l-a condus la descoperirea unui grup de insule, necunoscute de vechii navigatori şi de Cook. Într-un amurg, cînd vremea era nespus de senină, căpitanul observă la orizont o pată fixă care semăna oarecum a vîrf de munte, iar peste cîteva zile observă din nou acelaşi lucru. Fără îndoială că acolo se afla pămînt ; şi cum hărţile nu indicau nimic în direcţia aceea, nu putea fi decît o insulă necunoscută.

Părăsind Tahuata la 20 iunie, Marchand hotărî să se convingă dacă e vorba sau nu de pămînt, şi avu satisfacţia să descopere spre nord-vest, la şapte grade latitudine sudică, un grup de insuliţe dintre care cea mai importantă primi numele său. Locuitorii erau, fireşte, înrudiţi cu cei ce locuiau în Marchize. Curînd după aceea, Marchand descoperi şi alte cîteva insule, cum sînt Insula Baux, care nu-i alta decît Nouku Hiva, Doi Fraţi, insulele Masse şi Chanal (Hatutu), iar întregul arhipelag, reunit de geografi cu Marchizele, primi numele de Insulele Revoluţiei.

De îndată ce părăsi meleagurile acestea, Marchand se îndreptă spre coasta Americii. Sezonul era prea înaintat pentru a se putea ridica pînă la paralela 60 în „Williams Sound" şi „Cook's River". Marchand hotărî deci să ajungă la Capul Enganno şi să-şi facă negoţul în Golful Norfolk al lui Dixon, care nu e altul decît Golful Guadelupei al spaniolilor.

La 7 august se ivi ţărmul şi Capul Enganno, iar după cinci zile de acalmie, nava ancoră în Golful Guadelupei. Pînă atunci nici un om de la bord nu fusese atacat de scorbut şi, după două sute patruzeci şi două de zile de navigaţie, dintre care numai zece de escală la Praya şi Madre-de-Dios, după cinci mii opt sute de leghe parcurse, starea sănătăţii marinarilor era un rezultat măreţ, datorit în întregime armatorilor, care nu neglijaseră nimic şi luaseră toate măsurile dictate de experienţă.

Cît timp stătu în golful a cărui denumire indigenă era Ketchikan, căpitanul Marchand cumpără o mare cantitate de blănuri de vidră, multe dintre ele de prima calitate.

Femeie din Insula Ti[illegible] cărînd apă (Facsimil. Gravură veche)

Băştinaşii, mărunţi şi îndesaţi, deşi destul de proporţionaţi, cu faţa rotundă şi turtită, sînt destul de urîţi. Ochii mici, înfundaţi şi urduroşi, şi pomeţii ieşiţi în afară, nu-i înfrumuseţează de loc. Cît despre culoarea pielii, e destul de greu să le-o deosebeşti sub stratul gros de grăsime şi sub amestecul de substanţe negre şi roşii care o acoperă. Părul, aspru, ţepos, zburlit, acoperit cu ocru, cu pene de păsări şi cu toate murdăriile pe care neglijenţa şi trecerea timpului le adună în el, contribuie şi mai mult să-i urîţească.

Femeile sînt mai puţin negre decît bărbaţii, dar mai urîte şi au talia groasă şi scurtă. Ca să-şi întregească darurile naturale, cochetăria care e înnăscută în femei le-a îndemnat să folosească o podoabă labială pe cît de ciudată, pe atît de incomodă, despre care am mai pomenit cîteva cuvinte, cu prilejul şederii lui Cook prin aceste meleaguri.

„Ceva mai jos de buza inferioară, se face, prin incizie, o tăietură longitudinală, paralelă cu gura ; acolo se vîră, în principiu, o sîrmă sau un beţişor, mărindu-se treptat şi din timp în timp volumul acestui corp străin, o dată cu vîrsta. Pînă la urmă, se ajunge să se vîre acolo o bucată de lemn meşteşugit lucrată a cărui formă şi mărime sînt aproape ca ale găvanului unei linguri. Rostul podoabei acesteia este să coboare, prin greutatea părţii sale ieşite în afară, buza de jos peste bărbie, să sporească farmecele unei guri mari şi căscate, care ia forma unui cuptor, şi să scoată la lumină un şir de dinţi galbeni şi murdari. Cum găvanul se poate scoate şi pune oricînd la loc, cînd e înlăturat, tăietura transversală a buzei pare o a doua gură, care, prin deschizătura ei, nu e cu nimic mai prejos decît gura adevărată, iar la unele femei atinge o lungime destul de respectabilă".

La 21 august, „Solide" părăsi Golful Ketchikan şi se îndreptă spre sud-est pentru a explora Arhipelagul Regina Charlotte, văzut, în 1786, de la Perouse. Insulele acestea se întind pe o lungime de aproape şaptezeci de leghe. La 23, Etienne Marchand zări Cloak Bay al lui Dixon, iar căpitanul Chanal îl cercetă cu cea mai mare grijă.

A doua zi, bărcile navei intrară în Canalul lui Cox şi negociară cumpărarea cîtorva blănuri de la băştinaşi. Navigatorii rămaseră uimiţi văzînd două tablouri imense, pictate de foarte multă vreme, şi nişte sculpturi uriaşe, care, deşi n-aveau decît o asemănare foarte depărtată cu capodoperele Greciei antice, vădeau totuşi un gust artistic pe care nu te-ai fi aşteptat să-l întîlneşti la un popor atît de nedezvoltat.

Ţărmurile care formează golful şi Strîmtoarea lui Cox sînt joase şi acoperite de brazi. Solul, compus din resturi de plante şi de stînci, nu pare să aibă o grosime prea mare, iar vegetaţia este aceeaşi ca la Ketchikan.

Numărul locuitorilor poate fi evaluat cam la patru sute. Înălţimea lor nu diferă prea mult de a europenilor şi sînt mai puţin urîţi decît cei din Ketchikan.

Cum escala în Cloak Bay nu aducea cantitatea de blănuri la care se aşteptase, Marchand trimise, sub comanda căpitanului Chanal, o ambarcaţie care vizită insulele situate spre sud. Recunoaşterea avu drept scop trecerea pe hartă a majorităţii insulelor din partea locului, care nu mai fuseseră vizitate. Doar nava lui Dixon mai străbătuse meleagurile acestea, dar nimeni din echipajul lui nu debarcase la uscat. Nu e de mirare deci că multe din afirmaţiile lui au fost dezminţite sau rectificate în urma acestei cercetări mai aprofundate.

După ce văzu Golful Nootka (Insula Vancouver), Marchand se îndreptă spre Golful Berkeley, dar în clipa cînd „Solide" se pregătea să pătrundă în el, se ivi o navă cu trei catarge, care, după drumul urmat, arăta că are de gînd să viziteze litoralul la sud, ceea ce plănuise să facă şi căpitanul Marchand. Constatarea aceasta îl îndemnă pe navigatorul francez să pornească imediat spre coastele Chinei, ca să-şi desfacă acolo mărfurile, mai înainte ca nava pe care o zărise să sosească şi ea şi să-l concureze.

Drumul cel mai bun de urmat trecea prin Insulele Sandwich şi, la 5 octombrie, francezii putură să vadă piscurile Mauna-Loa şi Mauna-Koa în întregime deszăpezite, ceea ce era în totală contradicţie cu afirmaţia căpitanului King.

Cînd ajunse în faţa Insulei Hawaii, Marchand luă înţeleapta hotărîre de a-şi face toate tîrguielile cu velele întinse. Din insula aceasta luă porci, păsări de curte, nuci-de-cocos, banane şi alte fructe, printre care se bucură să recunoască dovlecii şi pepenii verzi, proveniţi fără îndoială din seminţele semănate de căpitanul Cook.

Aprovizionarea cu alimente ţinu patru zile, apoi „Solide" porni mai departe spre China, trecînd pe lîngă Tinian, una din Insulele Mariane.

Ne amintim cît de încîntătoare era priveliştea insulei, descrisă de comodorul Anson. Şi am mai spus că Byron se mirase foarte mult cînd îi găsise o cu totul altă înfăţişare. Aceasta pentru că înainte cu cincizeci de ani Tinian fusese înfloritoare şi avusese treizeci de mii de locuitori, dar o molimă adusă de cuceritorii spanioli decimase populaţia ale cărei biete rămăşiţe fuseseră smulse de aici pentru a fi transportate în Guam.

Marchand nu debarcă în Tinianul pe care sălbăticia naturii pusese din nou stăpînire, după spusele tuturor călătorilor care se opriseră acolo de la Byron încoace, şi schimbă drumul către partea meridională a Formosei (Taivan).

La Macau (Aomîn), unde ajunse în ziua de 28 noiembrie, Marchand află veşti descurajatoare. Chinezii interziseseră, sub pedepsele cele mai aspre, orice aducere de blănuri în porturile din sudul imperiului. Şi cu siguranţă că oprelişte a aceasta nu putea fi înfrîntă.

Marchand le scrise reprezentanţilor casei Baux, la Canton. Aceeaşi oprelişte exista şi în oraşul acela şi nu trebuia să se gîndească să meargă la Wampu, unde nava ar fi fost taxată cu impozite al căror total s-ar fi ridicat la cel puţin şase mii de piaştri.

Lui Etienne Marchand nu-i mai rămăsese decît să se ducă în Ile de France, şi, de acolo, la Marsilia, portul lui de origine. Şi asta şi făcu. Asupra călătoriei acesteia de reîntoarcere, în decursul căreia nu s-au petrecut decît incidentele obişnuite în asemenea împrejurări, nu avem motive să stăruim.

Care au fost rezultatele ştiinţifice ale călătoriei lui Marchand ? Puţin însemnate din punct de vedere geografic, ele constau în următoarele : descoperirea părţii Insulelor Marchize care îi scăpase lui Cook şi înaintaşilor săi ; cercetarea mai aprofundată a naturii, a moravurilor şi a obiceiurilor locuitorilor din Tahuata şi Cloak Bay, a Arhipelagului Regina Charlotte de lîngă coastele Americii. Toate acestea ar fi însemnat puţin lucru pentru o expediţie oficială, dar însemnau mult pentru o navă a unor simpli particulari. În acelaşi timp, căpitanii Marchand, Chanal şi Masse ştiuseră să folosească atît de bine noile metode şi studiaseră cu atîta grijă relatările înaintaşilor lor, încît ajunseseră să navigheze cu o precizie la care puţini navigatori izbutiseră să ajungă. La rîndul lor, ei au contribuit la instruirea urmaşilor, prin exactitatea hărţilor şi a măsurărilor pe care le-au făcut.

Împrejurările aveau să fie mai puţin favorabile publicării jurnalului unei expediţii ştiinţifice pe care guvernul francez avea s-o trimită cîţiva ani mai tîrziu să cerceteze coastele Australiei. Deşi rezultatele campaniei căpitanului Nicolas Baudin au fost mai bogate, s-ar părea că, pînă în ziua de astăzi, toate dicţionarele biografice şi relatările de călătorii s-au înţeles să vorbească despre ea cît mai puţin cu putinţa.

Din ziua cînd Tasman cercetase coasta nordică a Noii Olande, se făcuseră multe progrese în ce priveşte cunoaşterea acestui misterios continent. Cook întocmise harta întregii coaste orientale, semnalase Strîmtoarea Endeavour şi înfăţişase cu multă căldură guvernului englez avantajele pe care le-ar fi putut aduce întemeierea unei aşezări în Golful Botany Bay. În 1788, căpitanul englez Philip, cu deţinuţii săi, pusese temelia Portului Jackson şi a puterii engleze în această a cincea parte a lumii.

În 1795 şi 1796, micimanul Flinders şi chirurgul Bass, cu o mică ambarcaţie, „Tom-Pouce" (Tom-Degeţel), exploraseră pe o lungime de douăzeci de mile rîul George şi făcuseră hărţi amănunţite pe o mare întindere a coastei.

În 1797, Bass semnalase existenţa unui port spaţios, pe care îl numise Western (Portul Vestic), din cauza aşezării sale.

„Proviziile îi erau atunci pe sfîrşite, spune Desborough Cooley, în a sa *Istorie a călătoriilor* şi, cu toată dorinţa lui arzătoare de a stabili poziţia exactă şi amănunţită a noii sale descoperiri, Bass se văzu silit să se întoarcă. Nu luase provizii decît pentru şase săptămîni, şi totuşi, cu ajutorul peştilor şi al păsărilor de mare întîlnite din belşug, izbuti să-şi prelungească navigaţia cu încă cinci săptămîni, cu toate că ducea la bord doi deţinuţi pe care îi întîlnise. Călătoria aceasta de şase sute de mile, într-o barcă fără punte, e una dintre cele mai remarcabile din cîte se cunosc. Şi n-a fost întreprinsă în urma unei necesităţi absolute, ci doar cu intenţia hotărîtă de a explora ţărmuri necunoscute şi primejdioase".

Bass, însoţit de Flinders, descoperise în 1798 strîmtoarea care îi poartă astăzi numele şi desparte Tasmania de Australia, şi înfăptuise, pe o goeletă de douăzeci şi cinci de tone, înconjurul Insulei Van Diemen (Tasmania). Informaţiile aduse de aceşti doi îndrăzneţi navigatori despre ţărmurile şi porturile ţării, erau dintre cele mai importante pentru viitoarea colonizare. De aceea Bass şi Flinders fură primiţi cu entuziasm la Port Jackson.

Reîntors în Anglia, Flinders primise, o dată cu brevetul de locotenent, comanda navei „Investigator", special armată pentru o călătorie de descoperiri pe ţărmurile Australiei. Coastele sudică şi nord-vestică, Golful Carpentaria şi Strîmtoarea Torres, trebuiau să fie etapele călătoriei lui.

În Franţa, atenţia publică era de multă vreme atrasă spre Australia prin povestirile lui Cook şi D'Entrecasteaux. Pămînt tainic, cu animale ciudate, pe alocuri acoperit cu păduri de eucalipţi gigantici, pe alocuri sterp, acoperit doar de tufe pipernicite, continentul acesta avea să-şi ascundă încă multă vreme tainele de ochii noştri curioşi şi să pună în calea exploratorilor stavile aproape de netrecut.

Dar iată că Academia de Ştiinţe din Franţa se făcu purtătoarea de cuvînt a opiniei publice şi ceru guvernului organizarea unei expediţii în ţările australe. La propunerea ei, douăzeci şi patru de savanţi fură aleşi să participe la expediţie.

„Niciodată nu se dăduse atîta importanţă componenţei călătoriilor de descoperiri, niciodată nu fuseseră pregătite mijloace atît de bogate în vederea asigurării succesului. Astronomi, geografi, mineralogi, botanişti, zoologi, desenatori, grădinari, toţi se găseau acum în număr de două, de trei sau chiar de cinci ori mai mare decît de obicei.

Compunerea şi scopul călătoriei, spune relatarea, făgăduiau rezultate dintre cele mai bune, pe care planul operaţiilor părea că le asigură. Tot ce arătase experienţa altor navigatori pînă în ziua aceea asupra meleagurilor pe care trebuia să le străbatem, tot ce teoria şi raţionamentele puteau să deducă sau să mai adauge, serviseră ca bază a acestei munci importante. Vînturile neregulate, musonii, curenţii fuseseră calculaţi cu atîta exactitate, încît principala sursă a necazurilor încercate mai apoi a fost faptul că ne-am abătut de mai multe ori de la aceste preţioase instrucţiuni".

După ce aveau să echipeze în Ile de France o a treia navă, navigatorii trebuiau să exploreze toată Tasmania, strîmtorile D'Entrecasteaux şi Banks, apoi, după determinarea situării insulelor Hunter şi Saint François, să viziteze partea continentului mascată de ele şi să caute acolo strîmtoarea care, după cum se credea, răspundea în Golful Carpentaria şi tăia în două Australia.

După terminarea acestei prime părţi a campaniei, trebuiau recunoscute Ţarile lui Leewin, Edels, Endracht, trebuia să se pătrundă cît mai mult pe Rîul Lebedelor, să se întocmească harta Insulei Rottnest şi a coastei învecinate, să se completeze recunoaşterea Golfului Cîinilor-de-mare, să se fixeze unele poziţii ale Ţării de Witt ; după ce aveau să părăsească ţărmul la Capul Nord-Vest, navigatorii urmau să se bucure, la Timor, în Moluce, de-o odihnă pe deplin meritată.

Imediat ce echipajele aveau să-şi recapete puterile, trebuia parcursă coasta Noii Guinee, ca să se vadă dacă nu cumva unele strîmtori o separau în mai multe insule ; apoi trebuia vizitat în amănunţime Golful Carpentaria, să se recunoască o parte din Ţara Arnheim, după care avea să urmeze plecarea spre Ile de France, de unde navele aveau să revină în Europa.

În programul acesta minunat întocmit se poate recunoaşte mintea celui care a trasat instrucţiunile lui La Perouse şi D'Entrecasteaux. Rezultatele expediţiei, în cazul cînd avea să fie condusă cu pricepere, făgăduiau să fie bogate.

O corvetă de treizeci de tunuri, „Geographe" şi o navă mare de transport, „Naturaliste", fuseseră armate la Le Havre în vederea expediţiei. Fusese prevăzut totul ca aprovizionarea să fie abundentă şi de bună calitate ; instrumente de fizică şi de astronomie construite de cei mai pricepuţi meşteri, biblioteci formate din cele mai bune lucrări, pe fiecare navă, paşapoarte dintre cele mai măgulitoare semnate de toate guvernele Europei, credite nelimitate, deschise pe toate pieţele Asiei şi Africii. Într-un cuvînt, fuseseră luate toate măsurile pentru asigurarea succesului importantei expediţii.

În ziua de 19 octombrie 1800, cele două nave părăseau Le Havre în aclamaţiile unei mulţimi imense. Portul Santa Cruz, din Tenerife, îi reţinu cîtăva vreme pe navigatori, care nu se mai opriră pînă în Ile de France unde, la 25 aprilie 1801, fură lăsaţi mai mulţi ofiţeri prea grav bolnavi ca să mai poată continua campania.

Începutul călătoriei nu fusese de loc încurajator. Şi nemulţumirea marinarilor spori la vestea că se va da numai o jumătate de livră de pîine proaspătă pe săptămînă, că raţia de vin va fi înlocuită cu *tafia* un rachiu prost făcut în Ile de France din spuma şi siropul trestiei-de-zahăr, că pesmeţii şi carnea sărată vor forma pe viitor mîncarea obişnuită. Măsurile acestea, luate prea de timpuriu, aveau să fie pricina bolilor care au lovit echipajele şi a nemulţumirii unei părţi a conducerii ştiinţifice.

Durata traversării din Europa în Ile de France, popasul îndelungat de aici făcuseră să se piardă o parte din anotimpul prielnic călătoriei. Temîndu-se să se îndrepte spre Tasmania, Baudin hotărî să înceapă explorarea pe coasta de nord-vest a Australiei, fără să se gîndească la faptul că, procedînd astfel, va trebui să navigheze spre regiunile australe şi că înaintînd în acest sens avea să meargă în întîmpinarea iernii.

La 27 mai fu atinsă coasta Australiei, care era joasă, stearpă şi nisipoasă. Rînd pe rînd, expediţia recunoscu şi numi Golful Geografului, Capul Naturalistului, Golfuleţul Depuch şi Capul Picquet. Aici, naturaliştii debarcară la uscat şi făcură o recoltă bogată de plante şi de scoici. În acest timp însă, marea înfuriată depărtă cele două nave, şi douăzeci şi cinci de oameni din echipaj fură siliţi să petreacă mai multe zile pe uscat, neavînd de băut decît apa sălcie, neputînd ucide vînatul, nici patrupedele, nici păsările, neavînd drept hrană decît un soi de umbeliferă marină care produce o mare cantitate de carbonat de sodiu şi conţine un suc foarte acru.

Colibe ale băştinaşilor din Ţara lui Endracht (Facsimil. Gravură veche)

Membrii expediţiei se văzură siliţi să lase în părăsire o şalupă pe care valurile o aruncaseră pe uscat, numeroase puşti, săbii, cartuşe, parîme, palancuri şi un mare număr de alte obiecte.

„Dar faptul cel mai de plîns în această ultimă nenorocire a fost pierderea unuia dintre cei mai buni marinari de pe «Naturaliste» numit Vasse, din oraşul Dieppe. Luat de trei ori de valuri în clipa cînd căuta să se reîmbarce, Vasse a pierit în mijlocul lor, fără să i se poată da ajutor sau măcar să i se constate moartea, într-atît erau valurile de furioase şi bezna de adîncă".

Vremea rea avea să mai dureze încă ; vîntul bătea în rafale ; cădea necontenit o ploaie mocnită, iar ceaţa deasă făcu să fie pierdut din vedere „Naturaliste", care n-avea să mai fie regăsit decît la Timor.

Imediat ce atinse ţărmul Insulei Rottnest, unde îi dăduse căpitanului Hamelin loc de întîlnire în caz că vor fi despărţiţi, Baudin, spre mirarea tuturor, dădu ordin de pornire în direcţia Golfului Cîinilor-de-mare, în Ţara Endracht.

Toată această parte a Australiei nu-i decît o înşiruire de coaste joase, aproape uniforme ca nivel, nisipoase, sterpe, roşietice sau cenuşii, brăzdate pe alocuri de rîpe superficiale, aproape pretutindeni verticale, apărate adesea de recife inaccesibile şi justificînd pe deplin epitetul de „coasta de fier" pe care i l-a dat inginerul hidrograf Boullanger.

Pornind din Insula Dirck-Hatichs, unde începe Ţara Endracht, au fost rînd pe rînd cercetate insulele Doore, Bernier, populate de numeroşi canguri, şi rada lui Dampier, pînă la Golful Cîinilor-de-mare, pe care l-au explorat cu toată atenţia.

După Ţara Endracht, care nu oferea nici un fel de mijloace de trai, urmară Ţara de Witt, întins între Capul Nord-Vest şi Ţara Arnheim şi cuprinzînd cam zece grade latitudine, pe cincisprezece longitudine. Exploratorii trecură prin aceleaşi încercări şi primejdii şi numiră, rînd pe rînd, insulele L'Hermite, Forestier, Dupuch, cu sol vulcanic, insulele Bedout, Lacepede, Capul Borda şi Capul Mollien, insulele Champagny, d'Arcole, Freycinet, Lucas etc.

„În mijlocul acestor numeroase insule, spune relatarea, nimic nu-ţi bucură privirea ; solul e pustiu ; cerul dogorîtor e veşnic străveziu şi fără nori ; valurile nu sînt agitate decît de furtuni nocturne ; oamenii par să fi ocolit ţărmurile acestea neprielnice ; nicăieri, cel puţin, nu întîlneşti urmele trecerii sau ale şederii lor.

Navigatorul înfricoşat, ca să zicem aşa, de pustietatea aceasta hidoasă, asaltat de primejdii necontenite, se miră şi-şi întoarce privirile ostenite de la ţărmurile acestea jalnice ; iar cînd se gîndeşte la ce cuprind insulele acestea neospitaliere în comparaţie cu insulele din marele arhipelag al Asiei, unde natura a risipit comori şi binefaceri, abia îi vine să creadă că atîta sterilitate poate fi întîlnită lîngă o fecunditate atît de mare".

Explorarea coastei acesteia jalnice se sfîrşi cu descoperirea Arhipelagului Bonaparte, la 13° 15′ latitudine sudică şi 123° 30′ longitudine estică faţă de meridianul Parisului.

„Alimentele deosebit de proaste pe care le consumam de la plecarea din Ile de France îi sleiseră pînă şi pe cei mai puternici dintre noi ; scorbutul începuse să bîntuie cu furie, şi mulţi marinari zăceau grav bolnavi. Proviziile de apă erau şi ele pe sfîrşite şi eram siguri că nu puteam să le reînnoim pe aceste ţărmuri jalnice. Epoca schimbării musonului se apropia, iar uraganele care aveau să urmeze trebuiau evitate pe aceste coaste ; în sfîrşit, trebuia neapărat să ne procurăm o şalupă şi să ne reîntîlnim cu nava «Naturaliste».

Toate aceste considerente îl hotărîră pe comandant să se îndrepte spre Insula Timor, unde ancoră la 22 august în rada din Kupang".

Nu vom da amănunte asupra primirii făcute navigatorilor. Fără doar şi poate că inima omului se bucură cînd întîlneşte purtări prietenoase ; dar, dacă amintirea lor e totdeauna preţioasă celui căruia i-au fost adresate, pentru cititorul dezinteresat, repetarea lor n-are nici un farmec. Ceea ce trebuie ştiut e că echipajul avea mare nevoie de odihnă şi că zece oameni grav loviţi de scorbut fuseseră debarcaţi. Şi se mai aflau numeroşi alţii ale căror gingii iritate şi însîngerate arătau în ce jalnică stare au ajuns !

Scorbutul cedă repede în fața leacurilor folosite în asemenea cazuri, dar, din nefericire, fu înlocuit de dizenterie care, în cîteva zile, trînti la pat optsprezece oameni.

În sfîrșit, la 21 septembrie se ivi „Naturaliste", care îl așteptase cu multă răbdare pe „Géographe" în Golful Cîinilor-de-mare, loc de întîlnire pe care Baudin îl fixase fără să se ducă acolo. Ofițerii profitaseră de acest lung popas ca să ridice, în cele mai mici amănunte, planul coastei și al insulelor Rottnest și al Rîului Lebedelor.

Pe Insula Dirck-Hatichs, căpitanul Hamelin descoperise două inscripții olandeze gravate pe farfurii de metal. Una informa despre trecerea, la 5 octombrie 1616, a navei „Eendracht", din Amsterdam ; cealaltă, șederea în 1697 în acest loc a navei „Geelwinck", sub comanda căpitanului Valming,

Din cercetările întreprinse de „Naturaliste" rezultă că „pretinsul Golf al Cîinilor-de-mare formează o adîncitură cam de cincizeci de leghe, începînd de la Capul Cuvier, spre nord, pînă la extremitatea Golfului Henri Freycinet ; că toată coasta orientală este formată exclusiv de continent ; că, în ceea ce privește coasta de vest, ea se compune din Insulița Cox, insulele Bernier, Doore, Dirck-Hatichs, plus o parte din pămîntul continental. Centrul acestei vaste adîncituri e ocupat de Peninsula Peron, la estul și vestul căreia se află locurile de debarcare Hamelin și Henri Freycinet".

Bolile cărora le căzuseră pradă navigatorii nu avură alt rezultat decît potolirea vremelnică a încordării dintre comandantul Baudin și statul său major. Comandantul însuși suferise atacul unei febre atît de puternice încît, timp de mai multe ore, ceilalți îl crezuseră mort. Aceasta nu-l împiedică însă ca, la opt zile după însănătoșire, să ordone arestarea unuia dintre ofițeri, sublocotenentul Picquet, căruia statele-majore ale celor două nave nu încetară să-i dea dovezi de stima și prietenia cea mai măgulitoare. La reîntoarcerea în Franța, Picquet a fost avansat locotenent. Aceasta arată îndeajuns că nu era vinovat !

Căpitanul Baudin răsturnase ordinea planului de operații întocmit de Academia de Științe. Acum urma să se îndrepte spre Țara Van Diemen. Plecați din Timor la 13 noiembrie 1801, francezii zăriră, două luni după aceea, coastele australe ale insulei acesteia. Boala continua să bîntuie cu aceeași furie și numărul victimelor ei era destul de mare.

Cele două nave intrară în Strîmtoarea D'Entrecasteaux, care scăpase cercetărilor lui Tasman, lui Furneaux, lui Cook, lui Marion și a cărei descoperire era rezultatul unei erori care ar fi putut să devină periculoasă.

Escala aceasta avea drept scop reîmprospătarea proviziilor de apă. De aceea mai multe bărci fuseseră trimise imediat să descopere apa de băut.

„La nouă și jumătate, spune Peron, ne aflam la intrarea Portului Lebedelor. Dintre toate locurile pe care le-am putut vedea în decursul lungii noastre călătorii, acesta mi s-a părut cel mai pitoresc și cel mai plăcut. Șapte șiruri de munți, care se ridică parcă pe grade spre interiorul ținutului, formează perspectiva portului. La dreapta și la stînga, coline înalte îl împrejmuiesc din toate părțile și prezintă, în desfășurarea lor, numeroase mici capuri rotunde și mici golfulețe romantice. Pretutindeni, vegetația cea mai abundentă își înmulțește roadele ; țărmurile sînt mărginite de arbori viguroși, atît de apropiați între ei, încît e aproape cu neputință să pătrunzi în pădurile pe care le formează. Numeroși papagali-cacatoeși, cu penajul în cele mai bogate culori, zboară pe orengile lor, iar pițigoii încîntători, cu gîturile albastre se

zbenguie la umbră. În port, valurile erau foarte domoale, iar suprafaţa lor abia dacă era clintită de trecerea numeroaselor cîrduri de lebede negre".

Nu toate detaşamentele trimise în căutarea locului pentru luat provizii de apă se arătară la fel de încîntate de contactul cu locuitorii pe cît se arătase cel de sub comanda lui Peron. Căpitanul Hamelin, însoţit de naturaliştii Leschenaut şi Petit, de mai mulţi ofiţeri şi marinari, întîlnise cîţiva băştinaşi, cărora le făcuse numeroase daruri. Dar în clipa cînd se reîmbarcau, băştinaşii îi atacară cu o ploaie de pietre, dintre care una îl lovi destul de grav pe căpitanul Hamelin. Localnicii zadarnic îşi agitară suliţele şi-şi înmulţiră gesturile ameninţătoare, căci francezii nu traseră nici un foc de armă împotriva lor. Rar exemplu de stăpînire de sine şi de omenie !

„Lucrările geografice ale amiralului D'Entrecasteaux referitoare la Tasmania sînt atît de perfecte, spune relatarea, încît ar fi poate imposibil de găsit în altă parte ceva mai complet, iar Beautemps-Beaupré, autorul lor principal, şi-a dobîndit prin ele drepturi incontestabile la stima compatrioţilor săi şi la recunoştinţa navigatorilor din toate ţările. Pretutindeni unde împrejurările i-au îngăduit să facă cercetări suficiente, acest iscusit hidrograf n-a lăsat urmaşilor nici un gol de completat. Strîmtoarea D'Entrecasteaux, golfurile şi porturile numeroase legate de el fac mai ales parte dintre lucrările desăvîrşite. Din nefericire, nu tot aşa e cu porţiunea din Tasmania aflată la nord-est de strîmtoare şi care n-a fost decît superficial explorată de bărcile amiralului francez".

Coasta aceasta se străduiră în special să o cerceteze hidrografii, în aşa fel încît să-şi lege observaţiile de cele ale compatrioţilor lor şi să formeze un ansamblu care să nu lase nimic de dorit. Lucrările lor, care le rectificară şi le completară pe ale lui D'Entrecasteaux, ţinură navele în loc pînă la 5 februarie. În ziua aceea, expediţia porni să facă recunoaşterea coastei sud-estice a Tasmaniei. Amănuntele explorării nu conţin nimic nou. Incidentele n-au variat de loc şi nu oferă interes decît pentru geografi. De aceea, cu toată importanţa şi grija acestor măsurări, nu ne vom opri asupra lor decît atunci cînd vom găsi ceva de povestit.

„Naturaliste" şi „Géographe" explorară apoi coasta orientală a Tasmaniei şi strîmtorile Banks şi Bass.

„La 6 martie, dimineaţa, navigam în larg de-a lungul Insuliţelor Taillefer şi a Insulei Schouten. Cam pe la amiază, ne aflam în faţa Capului Forestier, cînd hidrograful nostru, Boullanger, plecă cu barca mare comandată de Maurouard, ca să schiţeze mai de aproape detaliile coastei. Nava trebuia să urmeze un drum paralel cu al bărcii şi să n-o scape din ochi ; dar, abia plecase Boullanger de un sfert de oră, cînd comandantul, pornind fără nici un motiv vădit de-a dreptul spre larg, se depărta ; curînd pierdurăm barca din ochi. Abia noaptea ne-am reîntors spre uscat. Se iscase o furtună puternică ; vîntul se înteţea clipă de clipă ; manevrele deveniseră nesigure şi căderea nopţii ne acoperise vederea ţărmului în lungul căruia îi părăsisem pe nefericiţii noştri tovarăşi".

Următoarele trei zile fură folosite, zadarnic, pentru căutarea lor.

Din cuvintele atît de reţinute ale relatării, nu s-ar părea că aceasta este străbătută de o adevărată indignare împotriva purtării comandantului Baudin ? Care putea să-i fie scopul ? La ce-i putea folosi părăsirea marinarilor şi a doi dintre ofiţeri ? Iată o taină pe care citirea oricît de atentă a relatării lui Peron nu ne-o poate lămuri.

O navă se zăreşte la orizont (Facsimil. Gravură veche)

A pătrunde în strîmtorile Banks şi Bass însemna a merge pe urmele acestuia din urmă şi ale lui Flinders. Dar cînd, la 29 martie 1802 „Géographe" începu să navigheze de-a lungul coastei de sud a Australiei, singură porţiunea care merge de la Cap Leeuwin la insulele Saint Pierre şi Saint François era cunoscută ; cu alte cuvinte, spaţiul care se întinde de la limita orientală Ţării lui Nuyts pînă la portul Western nu mai fusese călcat de nici un european. Se va înţelege întreaga importanţă a navigaţiei acesteia cînd vom spune că era vorba de a stabili dacă Australia forma un singur continent, şi dacă de partea aceasta a coastei nu se aflau cumva gurile unor rîuri mari.

Rînd pe rînd, insuliţele şi golfurile întîlnite fură cercetate şi numite. Tocmai se încheiase o vînătoare minunată de delfini, cînd o velă fu sem-

Bolnavii sînt transportați pe uscat

nalată la orizont. Mai întîi, se crezu că era „Naturaliste", pe care vîntul puternic din noaptea de 7 spre 8 martie îl despărțise de „Géographe". Cum nava naviga în sens opus, ajunse curînd în fața navei „Géographe" și arboră culorile engleze. Era „Investigator", plecat din Europa de opt luni, sub comanda lui Flinders, cu scopul de a completa recunoașterea Australiei. De trei luni Flinders explora coasta ; avusese și el de îndurat, ca și francezii, de pe urma uraganelor și a furtunilor ; una din ele îl făcuse să-și piardă, în Strîmtoarea Bass, o barcă în care se aflau opt oameni și primul său ofițer.

Capul Kretet, Peninsula Fleurieu, lungă cam de douăzeci de mile, Golful Saint Vincent, numit așa de Flinders, Insula Cangurilor, Insulele Altorpe, Golful Spencer, pe a cărui coastă occidentală se găsește portul Lincoln, unul

dintre cele mai frumoase şi mai sigure din cîte are Australia, insulele Saint François şi Saint Pierre fură vizitate, rînd pe rînd, de „Géographe". Fireşte, pentru a completa campania aceasta hidrografică ar fi fost necesar să se pătrundă, aşa cum cereau instrucţiunile nautice înmînate căpitanului Baudin, dincolo de insulele Saint Pierre şi Saint François ; dar furtunile stăteau împotrivă, şi aceasta avea să rămînă sarcina unei noi expediţii.

Între timp, scorbutul continua să bîntuie cu furie în rîndurile exploratorilor. Mai mult de jumătate dintre marinari erau incapabili de serviciu. Dintre timonieri, numai doi se mai ţineau pe picioare. Şi cum ar fi putut să fie altfel, fără vin, fără rachiu, cînd echipajul n-avea la îndemînă decît o apă clocită şi insuficientă, pesmeţi ciuruiţi de larvele insectelor, şi carne sărată putrezită, al cărei gust şi miros provocau greaţă ?

În plus, în regiunile australe începea iarna. Echipajul avea nevoie absolută de odihnă. Punctul de popas cel mai apropiat era Port Jackson, iar drumul cel mai scurt pentru a se ajunge acolo trecea prin Strîmtoarea Bass. Baudin, care se pare că n-a ţinut niciodată să folosească drumurile bătute, socoti altfel şi dădu ordin să se ocolească extremitatea meridională a Tasmaniei.

La 20 mai, „Géographe" ancoră în Golful Aventurii. Bolnavii în stare să se mişte fură duşi pe uscat şi echipajul refăcu destul de uşor proviziile de apă. Dar oceanul începuse să devină neospitalier ; o ceaţa deasă îl acoperise şi numai zgomotul înspăimîntător al talazurilor enorme care se spărgeau de stînci mai vestea apropierea ţărmului. Numărul bolnavilor sporea. În fiecare zi, oceanul înghiţea noi victime. La 4 iunie, mai rămăseseră doar şase oameni în stare să rămînă pe punte, iar furtuna fusese mai puternică decît oricînd. Şi totuşi, „Géographe" izbuti încă o dată să scape din primejdie !

La 17 iunie, se ivi o navă care le aduse la cunoştinţă navigatorilor că „Naturaliste", după ce îi aşteptase în Port Jackson, pornise în căutarea lor, că barca părăsită fusese culeasă de o navă engleză şi că echipajul ei se îmbarcase pe „Naturaliste". „Géographe" era aşteptat cu cea mai vie nerăbdare la Port Jackson, unde îi fuseseră pregătite ajutoare de toate felurile.

De trei zile „Géographe" se afla în faţa Portului Jackson, fără ca slăbiciunea marinarilor să-i îngăduie să se apropie de ţărm, cînd o şalupă engleză se desprinse de mal aducîndu-i un pilot şi oamenii necesari pentru manevre.

„De la o gură care n-are mai mult de două mile lărgime, spune relatarea, Port Jackson se lăţeşte şi formează un bazin spaţios, cu apă suficientă pentru cele mai mari nave, oferind destul spaţiu pentru a-i adăposti pe toţi cei ce ar voi să se adune acolo ; o mie de nave de linie ar putea manevra cu uşurinţă în port, spusese comodorul Phillip.

Către mijlocul portului acestuia minunat şi pe marginea sudică, într-una din principalele adînciturі, se înalţă oraşul Sydney. Aşezat în spatele a două colnice învecinate unul cu altul, străbătut în toată lungimea lui de apele unui rîuleţ, oraşul acesta, care abia se naşte, oferă o priveliişte plăcută şi pitorească.

Ceea ce izbeşte mai întîi privirea sînt bateriile de coastă, apoi spitalul, care poate cuprinde două sau trei sute de bolnavi şi a cărui utilare e făcută cu piese aduse aproape toate din Anglia de comodorul Phillip. Apoi, sînt magaziile imense, lîngă care cele mai mari nave îşi pot lăsa încărcătura. Pe şantiere se aflau în construcţie goelete şi bricuri făcute în întregime din lemn local.

Consacrată, ca să zicem aşa, prin descoperirea strîmtorii care separă Tasmania de Australia, ambarcaţia lui Bass este păstrată în port cu un

Vedere din Sydney

fel de respect religios; cîteva tabachere făcute din lemnul chilei acestei ambarcaţii sînt socotite relicve ale căror posesori se arată pe cît de mîndri, pe atît de geloşi, iar guvernatorul n-a crezut că-i poate face un dar mai onorabil comandantului nostru, decît o aşchie din şalupa lui Bass, încadrată într-o bandă lată de argint, şi în jurul căruia se aflau gravate principalele date ale descoperirii Strîmtorii Bass".

În vecinătatea închisorii, care poate cuprinde de la o sută cincizeci pînă la două sute de deţinuţi, se aflau magaziile cu vin şi cu alte mărfuri, piaţa pentru parăzi, spre care dă locuinţa guvernatorului, cazărmile, observatorul şi biserica, ale cărei temelii abia ieşiseră din pămînt pe vremea aceea.

Primirea de care s-a bucurat la Port Jackson expediţia franceză a fost cît se poate de prietenească. Savanţilor li s-au făcut toate înlesnirile pentru

a-şi putea continua cercetările. În acelaşi timp, alimentele şi toate celelalte ajutoare le-au fost date din belşug francezilor atît de autorităţile militare, cît şi de simplii particulari.

Excursiile prin împrejurimi au fost cît se poate de rodnice. Naturaliştii au avut prilejul să examineze faimoasele plantaţii de vie de la Ross-Hill. Butaşii cei mai de soi de la Cap, din Canare, de la Madeira, Xeres şi Bordeaux, fuseseră transportaţi aici.

În nici o parte a lumii, răspundeau cultivatorii întrebaţi, viţa nu creşte cu mai multă forţă şi vigoare decît aici. Timp de două sau trei luni, toate speciile făgăduiesc recolte îmbelşugate, ca răsplată pentru muncile noastre; dar dacă suflă cea mai uşoară adiere de vînt dinspre nord-vest, totul e pierdut, fără scăpare; muguri, flori şi frunze, nimic nu rezistă suflului arzător; totul se usucă şi piere".

Curînd după aceea, cultura viţei-de-vie transplantată într-un mediu mai prielnic avea să capete o extindere uriaşă, iar viile australiene, fără să fi devenit podgorii renumite, produc un vin plăcut la gust şi bogat în alcool.

La treizeci de mile de Sydney se întinde lanţul Munţilor Albaştri, care au format multă vreme hotarul părţii cunoscute de europeni. Locotenentul Dawes, căpitanul Teuch Paterson, care au urcat de-a lungul rîului Hawkesburg, un fel de Nil al Australiei, Hacking, Bass, Baraillier încercaseră pînă atunci, fără succes, să treacă peste înălţimile acestea povîrnite.

Încă din epoca aceea, distanţa dintre arborii pădurilor din vecinătate, cît şi abundenţa şi calitatea excelentă a ierbii făcuseră ca Noua Galie de Sud să fie socotită o păşune minunată şi determinaseră importul numeroaselor cornute mari şi al ovinelor.

Şi s-au înmulţit într-atît, încît numai cirezile statului numărau, într-o epocă apropiată de epoca şederii noastre în Port Jackson, 1 850 de cornute mari. Înmulţirea acestor animale era atît de rapidă, încît numai în unsprezece luni numărul boilor şi al vacilor a crescut la 2 450, ceea ce presupune pentru întregul an un spor de 650 de capete sau o treime din total.

Echipajele se însănătoşiseră oarecum; dar numărul marinarilor în stare să continue călătoria era atît de redus, încît membrii expediţiei se hotărîră să-l trimită pe „Naturaliste" înapoi, în Franţa, după ce opri oamenii cei mai sănătoşi din echipaj. Locul navei îl luă o goeletă de treizeci de tone „Casuarina" a cărei comandă îi fu încredinţată lui Louis de Freycinet. Greutatea mică a navei avea s-o facă preţioasă pentru serviciul de-a lungul litoralului.

„Naturaliste", o dată cu darea de seamă a expediţiei şi cu rezultatele observaţiilor de toate genurile făcute în cele două expediţii, mai ducea, spune Peron, „peste 40 000 de animale împăiate din toate speciile, adunate de pe numeroase plăji în timpul celor doi ani care se scurseseră. Treizeci şi trei de lăzi mari conţineau aceste colecţii, cele mai bogate din cîte trimisese cîndva vreun călător în Europa; colecţia, expusă parţial în casa în care locuiam cu d. Bellefin, stîrni admiraţia tuturor englezilor instruiţi şi mai ales a celebrului naturalist Paterson".

„Géographe" şi „Casuarina" părăsiseră Port Jackson la 18 noiembrie 1802. În decursul acestei noi campanii, navigatorii descoperiră şi explorară, rînd pe rînd, Insula King, Insulele Hunter, partea de nord-vest a Tasmaniei, completînd astfel harta geografică a litoralului acestei mari insule; apoi, de la 27 decembrie 1802 şi pînă la 15 februarie 1803, comandantul Baudin făcu

recunoaşterea coastei de sud-vest a Australiei, a Insulei Cangurilor şi a celor două golfuri care se deschid în faţă.

„E un fenomen cu totul ciudat, spune Peron, uniformitatea, sterilitatea, atît de caracteristice diverselor părţi ale Australiei şi numeroaselor insule care sînt legate de ea ; un asemenea fenomen devine şi mai de neînţeles prin contrastul care există între continent şi pămînturile învecinate. Astfel, către nord-vest am văzut insulele roditoare ale Arhipelagului Timor, oferind privirilor munţii înalţi, ţărmurile, rîurile numeroase şi pădurile dese, abia la patruzeci şi opt de ore după ce părăsiserăm coastele joase, sterpe şi goale ale Ţării de Witt ; de asemenea, spre sud admiraserăm vegetaţia luxuriantă a Tasmaniei şi munţii mîndri care se înalţă pe toată suprafaţa lui ; iar ceva mai înainte savurasem răcoarea Insulei King şi fertilitatea ei.

Dar priveliştea se schimbă ; ne apropiem de coastele Australiei şi, orice punct de observaţie ne-am alege, va trebui să reproducem aceleaşi sumbre tablouri care, de atîtea ori, au obosit mintea cititorului, după cum l-au mirat pe filozof şi l-au întristat pe navigator".

Hidrografii, trimişi la bordul navei „Casuarina" să facă recunoaşterea Golfului Spencer şi a Peninsulei York care îl separă de Golful Saint Vincent, după ce făcură măsurări cît se poate de amănunţite şi constatară că nici un fluviu nu se varsă aici în mare, fură siliţi să renunţe în parte la recunoaşterea portului Lincoln, căci termenul prescris pentru reîntoarcerea în Insula Cangurilor se apropie de sfîrşit. Siguri că vor fi lăsaţi în părăsire dacă vor întîrzia, ei nu se grăbiră, totuşi, îndeajuns, căci, atunci cînd ajunseră în Insula Cangurilor, la 1 februarie, „Géographe" ridicase pînzele, fără să-i pese de „Casuarina", deşi la bordul ei abia dacă se găseau alimente.

Baudin continuă singur explorarea coastei şi întocmirea hărţii Arhipelagului Saint François, lucrare foarte importantă, căci, de la descoperirea acestor insule de către Peter Nuyts, în 1627, nici un navigator nu le vizitase amănunţit. Flinders tocmai operase recunoaşterea aceasta, dar Baudin nu ştia şi se credea primul european venit aici, de la descoperire.

Cînd „Géographe", ajunse, la 6 februarie, în Portul Regele George, o găsi acolo pe „Casuarina" atît de avariată încît trebui să fie trasă pe mal.

Descoperit în 1791 de Vancouver, Portul Regele George are o importanţă cu atît mai mare cu cît, pe o întindere a coastelor cel puţin egală cu distanţa de la Paris la Petersburg, e primul punct bine cunoscut al Australiei unde se poate găsi apă de băut în orice anotimp al anului.

Cu toate acestea, împrejurimile radei sînt sterpe şi pustii. „Aspectul interior al ţinutului în acest punct, spune Boullanger în jurnalul său, e cu adevărat înspăimîntător ; pînă şi păsările sînt rare în deşertul acesta tăcut".

În fundul uneia dintre adînciturile golfului, numită Portul Stridiilor, un naturalist, Faure, descoperi un curs de apă, Rîul francezilor, a cărui gură era largă cît Sena la Paris. Naturalistul porni în susul rîului şi pătrunse astfel cît putu mai mult în interior. Cam la două leghe de gura rîului, barca i se opri în faţa a două diguri solid construite din pietre uscate.

„Zidul acesta era sprăpuns de metereze aşezate, în majoritatea lor, deasupra liniei refluxului, şi a căror parte dinspre mare era foarte largă, pe cînd cea dinspre uscat era cu mult mai îngustă. În felul acesta, peştele, care în timpul fluxului urca în susul rîului, putea lesne să străbată stăvilarul, dar retragerea îi era aproape oprită, şi se pomenea într-un fel de rezervor, de unde pescarii îl puteau apoi pescui în voie.

Faure avea să mai găsească încă cinci asemenea ziduri, pe o distanță mai mică de o treime de milă. Neobișnuit exemplu de ingeniozitate, la o populație care se afla pe o treaptă de dezvoltare extrem de joasă.

În același port, unul dintre ofițerii de pe „Géographe", Ransonnet, mai norocos decît Vancouver și D'Entrecasteaux, putu să aibă o întrevedere cu băștinașii din partea locului. Era pentru prima oară cînd un european izbutea să se apropie de ei.

„De-abia ne-am ivit, spune Ransonnet, că opt băștinași, pe care i-am chemat zadarnic prin gesturi și prin strigăte în prima zi a apariției noastre pe coasta aceasta, se înfățișară mai întîi toți laolaltă ; apoi trei dintre ei, care fără îndoială că erau femei, se retraseră. Ceilalți cinci, după ce-și aruncară suliițele departe, probabil ca să ne convingă de intențiile lor pașnice, veniră să ne ajute să debarcăm. Marinarii, urmîndu-mi exemplul, le oferiră diferite daruri, pe care ei le primiră cu un aer de mulțumire, dar fără grabă. Fie din apatie, fie din încredere, după ce primiră darurile, ni le înapoiară cu un fel de plăcere, și cînd le-am dăruit din nou aceleași obiecte, le lăsară pe jos sau pe stîncile vecine.

Cu ei se aflau mai mulți cîini foarte mari și foarte frumoși ; am făcut tot posibilul să-i conving să-mi cedeze și mie unul ; pentru asta le-am oferit tot ce eram în stare să le ofer, dar voința lor a rămas neclintită. Se pare că băștinașii folosesc adeseori cîinii la vînatul cangurilor, cu care se hrănesc, ca și cu peștele pe care i-am văzut cu ochii mei împungîndu-i cu suliițele. Băștinașii băură cafea, mîncară pesmeți și carne sărată de vită ; dar refuzară să mănînce slănina pe care le-am oferit-o și o lăsară pe pietre fără să se atingă de ea.

Oamenii aceștia sînt înalți, slabi și foarte sprinteni ; au părul lung, sprîncenele negre, nasul scurt, turtit și înfundat spre partea de sus, ochii adînciți în fundul capului, gura mare, buzele ieșite în afară, dinții foarte frumoși și foarte albi.

„Trei mai vîrstnici dintre ei, care să tot fi avut între patruzeci și cincizeci de ani, purtau barbă mare și neagră, aveau dinții parcă piliți și membrana despărțitoare a nărilor străpunsă ; părul, tăiat rotund, le era încrețit de la natură. Ceilalți doi, cărora le-am dat între șaisprezece și optsprezece ani, nu erau de loc tatuați ; își purtau pletele lungi strînse la ceafă și pudrate cu un fel de țărînă roșie, cu care cei vîrstnici își frecaseră trupurile.

În rest toți erau goi și nu aveau altă podoabă în afara unui brîu lat făcut dintr-o mulțime de șirețele țesute din păr de cangur. Băștinașii vorbeau extrem de repede și cîntau din cînd în cînd, totdeauna pe același ton, acompaniindu-se cu aceleași gesturi. În ciuda bunei înțelegeri care a domnit tot timpul între noi, n-au vrut să ne îngăduie să mergem spre locul unde ceilalți băștinași, probabil femeile lor, se ascunseseră".

După un popas de douăsprezece zile în Portul Regele George, navigatorii ieșiră iar în larg. De data aceasta, rectificară și completară hărțile lui D'Entrecasteaux și Vancouver, relativ la Țările Leeuwin, Edels și Endracht, de-a lungul cărora „Géographe" navigă și le măsură rînd pe rînd, de la 7 la 26 martie. De acolo, Baudin se îndreptă spre Țara de Witt, foarte superficial cunoscută cînd se apropiase de ea pentru prima oară. Comandantul nădăjduia să fie mai norocos decît de Witt, Vianen, Dampier și de Saint-Allouran, care fuseseră necontenit respinși de pe țărmurile acestea ; dar locurile cu ape scăzute, recifele, bancurile de nisip făceau ca navigația să fie extrem de periculoasă aici.

Primejdiilor acestora li se mai adăugă curînd o iluzie ciudată, mirajul. Efectul lui era de aşa natură, încît „Géographe" care naviga la peste o leghe de stîncile care ieşeau din mare, părea înconjurat din toate părţile de stînci şi toată lumea de la bordul navei „Casuarina" îl crezu în pericol. Magia iluziei nu fu spulberată decît datorită propriului ei exces".

La 3 mai, „Géographe", însoţit de „Casuarina", ancora pentru a doua oară în portul Kupang din Timor. Exact cu o lună mai tîrziu, după ce se reaprovizionase din plin cu alimente, comandantul Baudin pleacă din Timor şi se îndreptă mai întîi spre Ţara de Witt, unde spera să întîlnească brize de la uscat şi brize marine, prielnice pentru a naviga spre vest. Apoi, porni, în sfîrşit, spre Ile de France, unde muri, la 16 septembrie 1803. Nu cumva starea din ce în ce mai jalnică a sănătăţii influenţase într-un fel ciudat firea lui Baudin, şi statul său major s-ar fi putut oare plînge atîta de el dacă facultăţile mintale i-ar fi fost în echilibru ?

La 23 martie 1804, „Géographe" intra în rada din Lorient, iar trei zile mai tîrziu se începu debarcarea colecţiilor de ştiinţe naturale pe care le adusese.

„În afara numeroaselor lăzi cu minereuri, plante uscate, peşti, reptile şi zoofite [33] păstrate în alcool, patrupede şi păsări împăiate sau disecate, mai aveam şaptezeci de lăzi mari, pline cu plante în stare naturală, cuprinzînd aproape două sute de soiuri de plante utile, cam şase sute soiuri de seminţe ; şi mai aveam în sfîrşit, vreo sută de animale vii".

Vom completa aceste informaţii prin cîteva amănunte extrase din raportul făcut de Academia de Ştiinţe către guvern. Ele se referă în special la colecţia zoologică adunată de Péron şi Lesueur.

„Peste o sută de mii de probe de animale din specii mari şi mici o compun ; ea a şi dat mai multe genuri importante şi rămîn şi mai multe încă de adus la cunoştinţă, iar numărul speciilor noi, după raportul profesorului de la Muzeul de ştiinţe naturale, se ridică la peste două mii cinci sute".

Dacă reamintim acum că a doua călătorie a căpitanului Cook n-a adus, totuşi, decît două sute cincizeci de specii, şi că toate călătoriile puse laolaltă ale lui Carteret, Wallis, Furneaux, Meares şi Vancouver însuşi n-au adus împreună un număr atît de mare, dacă se ţine seama că acelaşi lucru e valabil pentru toate expediţiile franceze — rezultă că Péron şi Lesueur au făcut, ei singuri, să fie cunoscute mai multe animale noi decît au făcut toţi naturaliştii călători din ultima vreme.

Rezultatele geografice şi hidrografice erau deosebit de însemnate. Stăpînirea engleză a refuzat întotdeauna să le recunoască, iar Desborough Cooley în a sa *Istorie a călătoriilor*, subapreciază cu totul descoperirile lui Baudin celor ale lui Flinders. De altfel, s-a mers pînă acolo încît s-a bănuit că Flinders n-a fost reţinut prizonier vreme de şase ani şi jumătate în Ile de France decît pentru a li se lăsa redactorilor francezi răgazul de a-i consulta hărţile şi de a combina după ele relatarea călătoriei lor. Considerăm această acuzaţie absolut neîntemeiată.

Cei doi navigatori, atît cel englez, cît şi cel francez, au jucat fiecare un rol destul de însemnat în istoria explorării coastelor Australiei, ca să mai fie necesar să-l înălţăm pe unul în dauna celuilalt.

Capitolul II

EXPLORATORI ÎN AFRICA

Shaw în Algeria și Tunis. Hornemann în Fezzan. Adanson în Senegal. Mungo-Park și cele două călătorii ale lui pe Djoliba sau Niger. Ségou. Tombouctou. Sparrmann și Le Vaillant la Cap, la Natal și în interior. Lacerda în Mozambic și la negrii cazembe. Bruce în Abisinia. Izvoarele Nilului Albastru. Lacul Tana. Călătoria lui Brown în Darfur.

Un englez, Thomas Shaw, trimis ca duhovnic la contoarul din Alger, își folosise cei doisprezece ani de ședere în părțile acelea ca să adune o bogată colecție de curiozități naturale, de medalii, de inscripții și de obiecte de artă. Dacă n-a vizitat el însuși părțile meridionale ale Algeriei, a știut cel puțin să se înconjure cu oameni serioși, bine informați, care i-au dat o mulțime de date și de informații prețioase asupra multor localități puțin cunoscute. Lucrarea pe care a publicat-o cu numeroase figuri în text se ocupă de întreaga fostă Numidie.

Cartea lui Shaw e mai mult opera unui erudit decît a unui călător, iar erudiția, trebuie să mărturisim, e adesea foarte greu digerată. Dar oricum ar fi lucrarea aceasta de geografie istorică, ea nu e lipsită de valoare pentru epoca aceea, și nimeni n-ar fi fost în stare să adune și să prelucreze mai bine decît Shaw un material atît de voluminos.

Rîndurile de mai jos vor putea da o idee despre felul cum a fost concepută lucrarea.

„Principala meserie a kabililor și a arabilor este de a face *hykes*-uri (așa își numesc ei păturile de lînă) și țesăturile din păr de capră cu care își acoperă corturile. Numai femeile se îndeletnicesc cu munca aceasta, ca odinioară Andromaca [34] și Penelopa [35]; ele nu folosesc suveica, ci conduc fiecare fir al bătăturii cu degetele. Unul din aceste *hykes* măsoară de obicei în lungime șase coți englezești, iar în lărgime cinci sau șase picioare, și le servește kabililor și arabilor drept veșmînt complet în timpul zilei și drept pătură și așternut în timpul nopții. E un veșmînt ușor, dar foarte incomod, pentru că se strîmbă și cade adesea, din care pricină cei ce-l poartă sînt nevoiți să-l tot ridice și să-l îndrepte într-una. Iată de ce va fi lesne de înțeles cît folos aduce un brîu, cînd e vorba de făcut o treabă, și, prin urmare, cît de nimerită este expresia alegorică atît de des întîlnită în Biblie : a avea șalele încinse.

Felul de a purta veșmîntul acesta și obiceiul kabilului sau al arabului de a se înveli totdeauna cu el, cînd se culcă, ne-ar putea face să credem că măcar *hykes*-urile cele mai fine, cum sînt cele pe care le poartă femeile și oamenii mai de seamă dintre kabili, sînt aceleași pe care cei vechi le numeau *peplus*. De asemenea, e foarte posibil ca veșmîntul numit *toga* la romani, pe care

ei şi-l aruncau numai pe umeri şi se înfăşurau cu el, să fi fost de acest fel, căci, judecînd după îmbrăcămintea statuilor, *toga* sau mantia se purta la fel ca *hykes*-ul arabilor".

E inutil să zăbovim mai mult asupra acestei lucrări, al cărei interes, din punctul de vedere care ne preocupă, e aproape nul. Mai bine vom stărui puţin asupra călătoriei lui Frederik-Konrad Hornemann în Fezzan.

Tînărul german avea să întreprindă expediţia sub auspiciile societăţii fundate la Londra pentru explorarea Africii *. Fiindcă învăţase limba arabă şi avea cîteva cunoştinţe în domeniul medicinei, Hornemann căpătă aprobarea definitivă a planurilor sale din partea „Societăţii Africane", care, după ce-i înmînă scrisorile de recomandaţie şi un act de liberă trecere, îi deschise un credit nelimitat.

Hornemann părăsi Londra în luna iulie 1797 şi veni la Paris unde făcu cunoştinţă cu un turc, care îi dădu scrisori de recomandaţie cît se poate de călduroase către nişte negustori din Cairo care aveau legături de afaceri cu interiorul Africii.

Hornemann îşi folosi şederea la Cairo ca să se perfecţioneze în limba arabă şi să studieze moravurile şi obiceiurile indigenilor.

Pentru Hornemann, cel mai sigur mijloc de a călători era să se deghizeze în negutător musulman. De aceea, el se grăbi să înveţe cîteva rugăciuni şi să adopte unele obiceiuri, după părerea lui suficiente, ca să-i înşele pe cei nepreveniţi. De altfel, exploratorul pleca împreună cu un compatriot de-al său, Josef Frendenburgh, care, îmbrăţişînd de doisprezece ani religia musulmană, făcuse trei călătorii la Mekka şi vorbea cu uşurinţă diferitele dialecte turceşti şi arabe mai des folosite. Frendenburgh avea să-i servească de tălmaci lui Hornemann.

La 5 septembrie 1798, călătorul plecă din Cairo cu o caravană de negustori şi începu prin a vizita faimoasa oază a lui Jupiter Ammon sau a lui Siuah, situată în deşert, la vest de Egipt. Oaza aceasta era un mic stat independent care îl recunoştea pe sultan, dar nu-i plătea tribut. În jurul oraşului Siuah se află mai multe sate, la una sau două mile distanţă. Oraşul e clădit pe o stîncă în care locuitorii şi-au scobit locuinţele. Uliţele îi sînt atît de înguste şi de întortocheate, încît un străin nu se poate descurca în ele.

Oaza e foarte întinsă. Partea ei cea mai fertilă e o vale bine udată, avînd cam cincizeci de mile de jur împrejur, care produce grîu şi felurite legume. Cel mai avantajos produs local e curmala, cu un gust excelent, a cărei faimă e proverbială la arabii din Sahara.

Mai întîi, Hornemann zărise ruinele pe care îşi propunea să le viziteze, căci informaţiile culese de la localnici nu-i spuneau mare lucru. Dar, ca de fiecare dată, cînd pătrunse în incinta monumentelor, fu urmărit de un număr oarecare de localnici, care îl împiedicară să le viziteze amănunţit. Ba chiar un arab îi spuse : „Pesemne că încă mai eşti ghiaur în inima ta, dacă vii să vizitezi atît de des lucrările necredincioşilor".

După asemenea cuvinte, se înţelege că Hornemann trebui să renunţe la orice fel de altă cercetare. Pe cît putu să-şi dea seama de vizitele lui fugitive, se afla în oaza lui Ammon, iar ruinele păreau să fie de origine egipteană.

* „Societatea Africană" a fost înfiinţată în 1788, din iniţiativa lui Joseph Banks (însoţitorul lui Cook). Societatea avea menirea de a explora continentul african, în vederea dezvoltării comerţului britanic.

O dovadă a desimii populației străvechi în oaza aceasta e numărul imens de catacombe întîlnite la fiecare pas, și mai ales sub colina pe care este așezat orașul. Dar călătorul căută zadarnic un craniu întreg în necropolele acestea ; printre oasele craniene culese nu putu găsi dovada că ar fi fost umplute cu rășină. Cît despre veșminte, Hornemann găsi numeroase frînturi, dar într-o asemenea stare de descompunere încît îi fu cu neputință să le atribuie o origine sau o provenienţă.

După ce zăbovi opt zile prin aceste locuri, Hornemann porni, în ziua de 29 septembrie, spre Siahu, și trecu munții care mărginesc oaza Siwa. Dar la Siahu fu acuzat că e ghiaur și că ar străbate țara ca spion. Trebuia folosită îndrăzneala pe care Hornemann știu cum s-o întrebuinţeze. Îl salvă un coran adus de el în odaia unde era interogat și din care citi fără să se fi pregătit mai înainte. Dar, în acest timp, tălmaciul său, temîndu-se să nu-i fie percheziționate bagajele, aruncă în foc fragmentele de mumii, specimenele de botanică, jurnalul amănunțit al călătoriei și toate cărțile. A fost o pierdere ireparabilă.

Ceva mai departe, caravana atinse Audjila, orașul bine cunoscut de Herodot, care îl situează la zece zile de oaza lui Ammon. Distanța concordă cu mărturia lui Hornemann, căruia îi trebuiră nouă zile de marș forțat ca să facă drumul dintre aceste două localități. Caravana spori, la Audjila, cu cîțiva negustători din Bengal, Merote și Mojabra și număra acum o sută douăzeci de inși. După un marș lung printr-un deșert de nisip, călătorii pătrunseră într-un ținut deluros și brăzdat de rîpe, unde, pe alocuri, se vedeau iarbă și copaci. Era deșertul Haruș, pe care trebuiră să-l traverseze ca să ajungă la Temissa, localitate neînsemnată, clădită pe o colină și împrejmuită de un zid înalt. La Zuila, caravana intră pe teritoriul Fezzanului. Obișnuitele curse călări se repetau la fiecare intrare a orașului, ca și ploconelile interminabile și urările de sănătate. Saluturile acestea, adesea atît de înșelătoare, par să ocupe un loc de seamă în viața arabilor ; necontenita lor repetare a avut darul să-i uimească de multe ori pe călători.

La 17 noiembrie, caravana ajunse la Murzuk, capitala Fezzanului și ținta călătoriei. Cea mai mare lungime a părții cultivate a regatului Fezzan este, după Hornemann, de trei sute de mile, de la nord la sud, iar cea mai mare lățime de două sute de mile, de la vest la est ; dar trebuie să mai adăugăm regiunea muntoasă Haruș, la est, și celelalte deșerturi, la sud și vest. Aici, climatul nu e niciodată plăcut : vara, se strînge toată dogoarea, iar cînd suflă vîntul de sud căldura e de nesuportat chiar pentru localnici ; iarna, vîntul din nord e atît de pătrunzător și de rece, încît îi silește pe locuitori să facă focul.

Curmalele în primul rînd, apoi legumele constituie aproape singurele mijloace de trai ale ținutului. Murzuk e principala piață a țării. Acolo se aduc mărfuri din Cairo, Benghazi, Tripoli, Ghadames, Toat și Sudan. Se face negoț cu sclavi de ambele sexe, cu pene de struț, piei de fiare sălbatice, aur, fie în pulbere, fie în pepite. Din Burnu se aduce aramă, din Cairo mătăsuri, pînză de bumbac, veșminte de lînă, imitații de coral, brățări, mărfuri din Indii. Negustorii din Tripoli și din Ghadames importă arme de foc, săbii, cuțite etc.

Fezzanul e guvernat de un sultan care descinde din familia șerifilor. Deși are puteri nelimitate, sultanul îi plătește, totuși, un tribut echivalent cu patru mii de dolari beiului din Tripoli. Populația țării poate fi evaluată (Hornemann nu ne spune pe ce își bizuie afirmația) la șaptezeci și cinci de mii de locuitori, toți mahomedani.

Călătoriile lui Hornemann şi Frendenburgh în Fezzan

În relatarea lui Hornemann se mai găsesc şi alte amănunte cu privire la moravurile şi obiceiurile acestui popor. Călătorul îşi termină raportul către „Societatea Africană" spunînd că îşi propune să se reîntoarcă la Fezzan şi că speră să trimită date noi.

Ceea ce ştim, în plus, e că la Murzuk a murit credinciosul însoţitor al lui Hornemann, Frendenburgh. Atins şi el de o febră violentă, Hornemann fu silit să facă, tot acolo, un popas mult mai îndelungat decît ar fi vrut. Îndată ce se simţi mai bine, exploratorul plecă la Tripoli ca să se odihnească şi să prindă noi puteri în tovărăşia cîtorva europeni. La 1 decembrie 1799, Hornemann porni din nou spre Murzuk, de unde plecă definitiv, la 7 aprilie 1800, cu o caravană. Îl atrăgea Bornu, groapa aceea aflată la vest de lacul Ciad, care avea să înghită atîtea vieţi.

În tot cursul secolului al XVIII-lea, Africa e asediată ca o fortăreață. Exploratori din toate părțile dibuie terenul și încearcă să pătrundă în interior. Cîte unii izbutesc, dar fie că sînt alungați, fie că își găsesc moartea acolo. Abia în zilele noastre *, continentul acesta misterios avea să-și destăinuie secretele și să arate, spre uimirea generală, că era plin de bogății imense pe care nimeni nu le bănuia.

Informațiile culese de Brue cu privire la Senegal aveau nevoie să fie completate. Dar francezii nu mai aveau întîietatea, ca pe vremuri. Se iviseră niște rivali noi și foarte activi, englezii, convinși de importanța pe care datele culese asupra continentului african le-ar fi putut avea pentru dezvoltarea comerțului lor. Totuși, înainte de a începe relatarea explorărilor maiorului Houghton și ale lui Mungo-Park, trebuie să spunem cîteva cuvinte despre călătoria naturalistului francez Michel Adanson.

Ocupîndu-se din copilărie cu studiul științelor naturale, Adanson vru să-și facă un renume prin descoperirea unor specii noi de plante și de animale. Nici nu-i trecea însă prin gînd că ar putea să le găsească în Europa. În ciuda tuturor așteptărilor, Adanson își alese drept cîmp al cercetărilor Senegalul.

„Aceasta, spune el într-o notă, pentru că dintre toate coloniile europene, în Senegal se pătrunde cel mai greu, este ținutul cel mai cald, cel mai nesănătos, cel mai primejdios în toate privințele, și prin urmare, cel mai puțin cunoscut de naturaliști".

Fără îndoială că pentru a te conduce după asemenea motive este nevoie de mult curaj și ambiție.

Firește, Adanson n-a fost primul naturalist care a înfruntat asemenea primejdii ; dar nu s-a mai pomenit, pînă la el, nici unul care să facă lucrul acesta cu atîta rîvnă, pe cheltuială proprie și fără nici o nădejde de răsplată ; căci, la întoarcere nu-i mai rămăseseră nici măcar banii necesari pentru publicarea descoperirilor.

La 3 martie 1749, Adanson se îmbarcă pe nava „Cavalerul Mării", sub comanda lui D'Apres de Mannevillette, făcu un popas la Santa Cruz, în Tenerife, și debarcă la gura Senegalului, care, după ei, e Nigerul vechilor geografi. Timp de cinci ani, Adanson străbătu țara în toate direcțiile, purtîndu-și pașii cînd la Podor, cînd la Portudal, cînd la Albreda, la gura Gambiei, și adună, cu o însuflețire și o rîvnă uimitoare, o colecție extrem de bogată din cele trei regnuri ale naturii.

Lui i se datoresc primele informații exacte despre un arbore gigantic, baobabul, numit adeseori și *Adansonia ;* despre obiceiurile lăcustelor care formează hrana de bază a unor populații băștinașe ; despre furnicile-albe, care clădesc adevărate case ; despre anumite scoici de la gura Gambiei, care „se cațără" pe copaci.

„Băștinașii, spune el, nu se ostenesc atît cît s-ar crede ca să le culeagă ; căci nu fac decît să taie creanga de care s-au prins. Pe o singură creangă se găsesc uneori pînă la două sute de bucăți și, dacă creanga are ramificații, formează un mănunchi de scoici pe care un om cu greu l-ar putea căra".

Dar printre toate aceste observații, oricît ar fi ele de interesante, un geograf găsește foarte puține de cules : cîteva date noi sau mai complete despre yolofi, despre mandingi, și atîta tot. Dacă, datorită lui Adanson, cunoaștem în amănunt niște țări vizitate mai înainte, în schimb nu aflăm nimic nou...

* Este vorba despre a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Baobab

Nu acelaşi lucru se poate spune despre expediţia ale cărei peripeţii le vom povesti acum.

Mungo-Park, un tînăr chirurg scoţian care tocmai se întorsese dintr-o călătorie făcută în Indiile Răsăritene, află că „Societatea Africană" căuta un călător care să pătrundă în inima continentului prin Gambia. Mungo-Park, care dorea de multă vreme să cerceteze natura Africii centrale, moravurile şi firea populaţiei de pe meleagurile acelea, se oferi să îndeplinească sarcina cerută; deşi aflase că înaintaşul său, maiorul Houghton, pierise încercînd acelaşi lucru.

Acceptat imediat de Societate, Mungo-Park îşi făcu pregătirile de plecare şi porni din Porthsmouth, la 22 mai 1795, cu recomandaţii serioase către doctorul Laidley şi cu un credit de două sute lire sterline.

Debarcat în Gillifrie, la gura Gambiei, în țara Barra, călătorul merse în amontele rîului și ajunse la Pisania, factorie engleză condusă de doctorul Laidley. Prima lui grijă fu să învețe limba cea mai răspîndită, mandinga; apoi adună informațiile necesare pentru a-și pune în aplicare planurile.

Popasul acesta de inițiere îi îngădui să adune date noi exacte și mai precise decît înaintașii săi asupra felupșilor, yolofilor, fulahilor și mandingilor. Primii sînt triști, certăreți și răzbunători, dar curajoși și devotați; yolofii formează un popor puternic și războinic, cu pielea extrem de neagră. În afară de culoarea pielii și de limbă, ei se așeamănă foarte mult cu mandingii. Aceștia sînt blînzi și prietenoși. Înalți și bine făcuți, ei au femei destul de frumoase. În sfîrșit, fulahii, care sînt cei mai puțin închiși la culoare, par foarte legați de viața pastorală și agricolă. Majoritatea acestor populații sînt mahomedane și practică poligamia.

La 2 decembrie, însoțit de doi negri tălmaci și de puțin bagaj, Mungo-Park înaintă în interiorul continentului. Mai întîi pătrunse în mica țărișoară Wuli, a cărei capitală, Medina, cuprinde vreo mie de case, apoi vizită Kolor, oraș foarte mare, și, după două zile de drum străbătute în deșert, ajunse în țara Bondu. Locuitorii, fulahi, sînt mahomedani și cînd nu sînt agricultori sau păstori se ocupă cu negoțul de fildeș.

Călătorul ajunse, curînd după aceea, pe malul rîului Faleme, care izvorăște din munții Dalaba, lîngă ale cărui izvoare se află importante zăcăminte aurifere. La Fatteconda, capitala țării Bondu, Mungo-Park fu primit de sultan, care nu vru să creadă că numai curiozitatea îl face să călătorească. Întrevederea exploratorului cu nevestele sultanului e destul de nostimă.

„De-abia intrasem în curtea lor, spune Mungo-Park, că m-am și pomenit înconjurat de tot seraiul. Unele îmi cereau leacuri, altele chihlimbar, și toate voiau să încerce marele leac african, luarea de sînge. Femeile acestea, vreo zece sau douăsprezece la număr, cele mai multe tinere și drăguțe, aveau pe cap podoabe de aur și boabe de chihlimbar.

Nevestele sultanului glumeau cu multă voioșie. Rîdeau mai ales de albeața pielii și de lungimea nasului meu, susținînd că și una, și alta sînt artificiale. Spuneau că pielea mi se albise fiindcă fusesem scăldat în lapte pe cînd eram încă mic, și că nasul mi se lungise fiindcă mi-l ciupisem în fiecare zi, pînă ce căpătase forma aceasta și neplăcută, și nefirească".

Ieșind din Bondu prin nord, Mungo-Park intră în Kajaaga, căruia francezii i-au spus Galam. Clima acestui ținut pitoresc, udat de apele Senegalului, e mult mai sănătoasă decît a ținuturilor apropiate de coastă. Localnicii se numesc seravuliți iar francezii îi numesc seracoleți. Ei au culoarea pielii extrem de neagră și, în privința aceasta, nu se deosebesc de yolofi.

„Seravuliții, spune Mungo-Park, se ocupă de obicei cu negoțul pe care, odinioară, îl făceau în stil mare cu francezii, vînzîndu-le pulbere de aur și sclavi. Astăzi, ei mai furnizează din cînd în cînd sclavi factoriilor engleze de pe malurile Gambiei".

La Joag, trimișii sultanului îl jefuiră pe Mungo-Park de jumătate din lucruri, sub cuvînt că-l fac să plătească o taxă de trecere. Din fericire pentru el, nepotul lui Demba-Jego-Jalla, sultan din Kasson, care se pregătea să se reîntoarcă în țara de baștină, îl luă sub ocrotirea lui. Și astfel, ajunseră împreună la Gongadi, unde se aflau plantații frumoase de curmali, și la Sami, pe malurile Senegalului, la granița Kassonului.

Prima localitate întîlnită pe acest teritoriu a fost Tisi, unde Mungo-Park ajunse la 31 decembrie. Bine primit de populație, care îi vîndu foarte ieftin

proviziile trebuitoare, călătorul îndură acolo, din partea fratelui şi a nepotului sultanului, tot felul de jigniri.

Mungo-Park plecă din Tisi la 10 ianuarie 1796, ca să meargă la Kuniakari, capitala Kassonului, ţinut fertil, bogat şi bine populat, care putea să adune patruzeci de mii de bărbaţi sub arme. Sultanul, plin de bunăvoinţă faţă de călător, îl sfătui să rămînă în ţara lui atîta timp cît va dura războiul între Kasson şi Kajaaga. În războiul acesta nu puteau să nu se amestece şi Kaarta şi Bambara, pe care Mungo-Park dorea să le viziteze. Sfatul sultanului era bun şi Mungo-Park se căi apoi de mai multe ori că nu-l ascultase.

Dar, nerăbdător să înainteze în interiorul continentului, călătorul nu vru să ţină seama de nimic şi porni spre Kaarta, cea cu cîmpii netede şi nisipoase. În drum, întîlni numeroşi băştinaşi care se refugiau la Kasson, ca să evite grozăviile războiului. Dar faptul acesta nu-l opri, şi exploratorul îşi continuă drumul pînă în capitala Kaartei, situată într-o cîmpie roditoare şi deschisă.

Sultanul Daisy-Kurabari îl primi cu bunăvoinţă pe călător. Ba chiar încercă să-l facă să-şi schimbe gîndul de a intra în Bambara, dar văzînd că e zadarnic, îl sfătui să evite trecerea prin mijlocul luptătorilor şi să intre în ţara Ludamar, locuită de mauri. De acolo, putea să pătrundă în Bambara.

În timpul călătoriei acesteia, Mungo-Park văzu negri hrănindu-se cu un fel de pîine, cu gust de turtă dulce, făcută din boabe de lotus. Planta aceasta, *Rhamnus lotus*, creşte singură în Senegambia şi Tunis.

„Deci, spune Mungo-Park, nu poate exista îndoială că e fructul aceluiaşi lotus cu care Pliniu spunea că se hrănesc lotofagii din Libia. Am mîncat pîine de lotus şi cred că o armată poate foarte bine să fi trăit hrănindu-se cu asemenea pîine, după cum spune Pliniu că au trăit libienii. Gustul ei e atît de dulce şi de plăcut, încît se pare că ostaşii n-ar avea motive să se plîngă de el.

La 22 februarie, Mungo-Park a ajuns în Jarra, localitate mare, cu case de piatră, locuită de negri veniţi din sud ca să se pună sub ocrotirea maurilor, cărora le plătesc un tribut enorm. Călătorul obţinu de la Ali, sultanul din Ludamar, îngăduinţa de a străbate ţara fără nici un fel de neajunsuri. Cu toată asigurarea aceasta, Mungo-Park fu jefuit de maurii fanatici din Dina. La Sampaka, la Dalli, localităţi de seamă, la Samea, cătun frumos aşezat, călătorul se bucură de o primire atît de bună, încît se şi vedea ajuns în centrul Africii, cînd se iviră nişte ostaşi de-ai lui Ali, care îl duseră cu ei la Benoum, locul de tabără al sultanului.

„Ali, spune Mungo-Park, aşezat pe o perniţă de marochin negru, era ocupat să-şi taie cîteva fire din mustaţă, pe cînd o femeie sclavă îi ţinea oglinda dinainte. Ali era un bătrîn din neamul arabilor ; purta o barbă lungă şi albă şi avea o înfăţişare posomorîtă. După ce m-a privit cîteva clipe atent, a întrebat călăuzele mele dacă vorbeam araba. Călăuzele i-au răspuns că nu. Ali păru foarte mirat şi rămase tăcut. Dar cei din jurul lui, şi mai ales femeile, nu făcură de loc aşa, ci mă copleşiră cu întrebări, privindu-mi veşmintele cu mare curiozitate, scotocindu-mi buzunarele şi silindu-mă să-mi deschei vesta ca să-mi examineze albeaţa pielii. Ba merseră pînă la a-mi număra degetele de la picioare şi de la mîini, ca şi cum ar fi avut îndoieli că aparţin cu adevărat speciei umane".

Străin, fără protecţie, ghiaur, trecînd drept spion, Mungo-Park le dădu maurilor prilejul să-şi desfăşoare în voie cruzimea. Şi avu parte de toate soiurile de jigniri, de lovituri şi insulte. Cît timp rămase prizonier, Mungo-

Park culese cîteva informaţii despre Tombouctou, oraşul în care europenii pătrund atît de greu, şi spre care se îndreaptă gîndul tuturor călătorilor africani.

„Haussa, îmi spuse un şerif, e cel mai mare oraş pe care l-am văzut în viaţa mea. Walet e mai mare decît Tombouctou dar cum e aşezat departe de Niger, şi cum principalul său obiect de comerţ e sarea, întîlneşti în el mult mai puţini străini. De la Benoum la Walet sînt zece zile de mers. Cînd mergi dintr-un loc ca acesta la altul, nu întîlneşti nici un oraş mai de seamă şi eşti nevoit să te hrăneşti cu laptele pe care-l cumperi de la arabii ale căror turme pasc pe lîngă fîntîni sau pe lîngă bălţi. Timp de două zile străbaţi un ţinut nisipos în care nu găseşti pic de apă.

Îţi trebuie apoi unsprezece zile ca să ajungi de la Walet la Tombouctou. Dar pe drum apa nu mai e chiar atît de rară şi călătoreşti, de obicei, călare pe boi. La Tombouctou vezi numeroşi evrei, care vorbesc araba şi spun aceleaşi rugăciuni ca maurii".

Între timp, războiul îl sili pe Ali să se ducă la Jarra. Mungo-Park, care ştiuse să-şi facă o aliată din Fatima, favorita sultanului, obţinu învoirea de a-l însoţi pe sultan. Apropiindu-se astfel de cîmpul de luptă, călătorul spera să găsească un prilej favorabil pentru fugă. Într-adevăr, curînd sultanul din Kaarta, Daisy Kurabari, înaintă victorios spre Jarra. Majoritatea localnicilor fugiră, iar Mungo-Park făcu şi el acelaşi lucru. Dar cînd găsi prilejul să scape, tălmaciul refuză să-l însoţească. Mungo-Park plecă deci, spre Bambara, singur şi lipsit de orice mijloace.

Prima localitate întîlnită se numea Wawra şi aparţinea de fapt lui Kaarta, care, în momentul acela, era tributarul lui Mansong, sultanul din Bambara.

„La 7 iulie, dimineaţa, cînd eram gata de plecare, spune Mungo-Park, gazda, foarte stingherită, mă rugă să-i dau o şuviţă din părul meu. I se spusese, adaugă el, că părul de alb e un *safis* (talisman) care-i dă celui ce-l poartă toată învăţătura albilor. Nu mai auzisem pînă atunci despre un mijloc de instruire atît de simplu ; dar i-am satisfăcut imediat dorinţa. Bietul om era atît de dornic de învăţătură încît, pe jumătate tăind, pe jumătate smulgînd, îmi tunse o întreagă parte a capului. Şi ar fi făcut la fel şi cu cealaltă parte, dacă n-aş fi manifestat oarecare nemulţumire şi dacă nu i-aş fi spus că aş vrea să păstrez şi pentru alte ocazii un pic din preţiosul talisman".

Callu, apoi Murja, localitate mare şi vestită pentru negoţul ei de sare, fură străbătute cu multe peripeţii, cu oboseli şi lipsuri nenumărate. Apropiindu-se de Segou, Mungo-Park putu în sfîrşit să zărească Djoliba.

„Privind drept înainte, spune el, am văzut cu nespusă bucurie ţinta principală a misiunii mele, măreţul Niger pe care îl căutam de atîta vreme. Larg cît Tamisa la Westminster, fluviul scînteia în razele soarelui şi curgea domol spre răsărit. Am alergat pe mal, şi, după ce am sorbit din apa Nigerului, am ridicat mîinile spre cer, mulţumindu-i cu însufleţire celui ce le rînduieşte pe toate că mi-a încununat eforturile cu un succes atît de deplin.

Totuşi, faptul că Nigerul curge spre est, devierile lui spre sud-est şi nord-est nu m-au mirat de loc ; căci, deşi la plecarea din Europa aveam mari îndoieli în privinţa aceasta, în decursul călătoriei pusesem atîtea întrebări despre fluviu iar negrii din diferite locuri mă asiguraseră de atîtea ori şi cu certitudine că Nigerul curge spre soare-răsare, încît nu mai aveam îndoieli în privinţa aceasta, cu atît mai mult cu cît ştiam că Houghton culesese, în acelaşi fel, informaţii asemănătoare.

Ségou, capitala Bambariei, unde ajunsesem atunci, e formată de fapt din patru localităţi distincte, dintre care două sînt aşezate pe malul nordic al fluviului şi se numesc Ségou-Korro şi Ségou-Bu. Celelalte două sînt aşezate pe malul sudic şi poartă numele de Ségou-Su-Korro şi Ségou-Si-Korro. Toate sînt înconjurate cu ziduri mari, de lut. Casele sînt făcute tot din lut, au formă pătrată şi acoperişuri plate. Unele dintre ele au cîte două etaje; cîteva sînt văruite.

„În afara acestor locuinţe se mai văd, în toate cartierele, moschei clădite de mauri. Uliţele, deşi înguste, sînt destul de largi pentru un ţinut în care orice fel de trăsuri sau de căruţe sînt absolut necunoscute. După toate datele pe care le-am putut culege, cred că Ségou cuprinde, în totalitatea sa, vreo treizeci de mii de locuitori.

Sultanul din Bambara îşi are reşedinţa permanentă la Ségou-Si-Korro şi foloseşte un mare număr de sclavi pentru trecerea localnicilor de la un mal al fluviului la celălalt. Banii încasaţi din munca aceasta, deşi transportul costă numai zece scoici cauri de persoană, îi aduc sultanului, în decurs de un an, un venit considerabil".

Influenţat de mauri, sultanul refuză să-l primească pe călător şi-i interzise să rămînă în capitală, unde, altminteri, n-ar fi putut să-l scape de purtarea duşmănoasă a localnicilor. Dar pentru ca răspunsul să nu-i pară pornit din rea-voinţă, îi trimise lui Mungo-Park un sac cu cinci mii de cauri, ca să-şi cumpere alimente. Printre altele, trimisul sultanului trebuia să-i servească drept ghid călătorului, pînă la Sansanding. Orice împotrivire era imposibilă: lui Mungo-Park nu-i mai rămînea decît să se supună, ceea ce şi făcu.

Înainte de-a ajunge la Sansanding, exploratorul asistă la recoltarea untului vegetal pe care îl produce un arbore numit *Shea*.

„Arborele, spune relatarea, creşte din belşug în toată partea aceasta a Bambarei, în păduri, fără să fie plantat de locuitori. Arborele seamănă mult cu stejarul american, iar fructul din al cărui sîmbure uscat la soare şi fiert în apă se scoate untul vegetal, aduce puţin cu măslina de Spania. Sîmburele e învelit într-o pulpă dulce, acoperită cu coajă subţire şi verde. Untul scos din el, în afara avantajului pe care îl are de a se conserva tot anul fără sare, e mai alb, mai tare, şi, după gustul meu, mai plăcut decît oricare unt din lapte de vacă pe care l-am gustat vreodată. În ţinuturile acestea, untul vegetal e unul din principalele articole de comerţ".

Sansanding, localitate cu opt pînă la zece mii de locuitori, e un tîrg frecventat de mauri, care aduc aici, de pe ţărmul Mediteranei, podoabe din mărgele de sticlă şi le schimbă pe pulbere de aur şi pe pînză de bumbac. Lui Mungo-Park nu i se îngădui să poposească aici şi trebui, din pricina necazurilor pricinuite de localnici şi a perfidelor insinuări ale maurilor fanatici, să-şi continue călătoria. Şi, deoarece calul îi era istovit de drum şi de nemîncare, trebui să se îmbarce pe Niger sau pe Djoliba, cum îi spun băştinaşii.

La Murzan, sat de pescari situat pe malul nordic al fluviului, Mungo-Park fu silit să renunţe la continuarea cercetărilor. Cu cît înainta mai spre est, coborînd pe fluviu, cu atît se dădea mai mult pe mîna maurilor. Începuse anotimpul ploilor, şi curînd n-avea să mai fie posibilă călătoria decît cu barca; iar cumplita sărăcie a lui Mungo-Park nu-i îngăduia să închirieze o barcă şi îl silea să trăiască din milă. Dacă înainta mai mult în direcţia aceasta, însemna nu numai să-şi caute singur moartea, dar să-şi şi îngroape rodul atîtor munci şi osteneli. Fireşte, reîntoarcerea la Gambia nu era uşoară; avea de făcut,

pe jos, mai multe sute de mile prin ţinuturi greu de străbătut ; dar fără îndoială că-l susţinea speranţa reîntoarcerii !

„Înainte de a pleca din Silla, spune călătorul, am crezut nimerit să iau, de la neguţătorii mauri, toate informaţiile pe care mi le-au putut procura, fie asupra cursului ulterior al Nigerului spre est, fie asupra aşezării şi întinderii ţărilor vecine.

La două zile de mers de Silla se află localitatea Djenne, situată pe o mică insulă a fluviului, şi care are, după cît se spune, mai mulţi locuitori decît Segou şi chiar decît oricare alt oraş din Bambara. La încă două zile distanţă, fluviul se lăţeşte şi formează un lac uriaş, numit Dibby «lacul întunecat». Tot ce am putut afla despre întinderea lacului e că, traversîndu-l de la vest la est, luntrele nu-i văd malul o zi întreagă. Apa iese din lac prin mai multe cursuri care, pînă la urmă, sfîrşesc prin a forma două mari braţe, din care unul curge spre nord-est şi altul spre est. Dar braţele acestea se reunesc la Kabra, care se află la o zi de mers spre sud de Tombouctou, şi formează portul sau locul de îmbarcare al acestui oraş. Spaţiul cuprins între cele două braţe se numeşte Jinbala şi e locuit de negri. Toată distanţa pe uscat, între Djenne şi Tombouctou, măsoară douăsprezece zile de mers.

La nord-est de Masina se află sultanatul de Tombouctou, ţinta principală a cercetătorilor europeni. Capitala ţării e una din principalele pieţe ale marelui negoţ pe care-l fac maurii cu negrii. Speranţa de a se îmbogăţi din negoţ şi zelul religios al populaţiei au umplut oraşul acesta mare cu mauri şi cu negri convertiţi la islamism. Sultanul însuşi, precum şi principalele căpetenii ale ţării au principii mai severe şi sînt mai intoleranţi faţă de creştini decît în oricare alt trib maur din partea aceasta a Africii".

Mungo-Park trebui deci să se reîntoarcă, şi, pe drumuri desfundate de ploi şi de inundaţii, să străbată Murzan, Kea, Modibu, unde îşi regăsi calul pe care-l lăsase pentru a fi hrănit, Nyara, Sansanding, Samea, Sai, înconjurată de şanţuri adînci şi de ziduri înalte cu turnuri pătrate, Jabbea, oraş mare de unde se vedeau nişte munţi înalţi şi, în sfîrşit, Taffara, unde fu primit cu puţină ospitalitate.

În satul Suha, Mungo-Park încercă să capete de pomană cîteva boabe de la un *duti*, care îi răspunse că n-are nimic de prisos.

„Pe cînd priveam faţa omului acestuia neospitalier, spune Mungo-Park, şi căutam să desluşesc pricina supărării şi a nemulţumirii care i se aflau zugrăvite pe chip, el chemă un sclav care lucra pe un cîmp învecinat şi porunci să-şi aducă şi sapa ; arătîndu-i apoi un loc nu prea îndepărtat, îi spuse să facă o groapă în pamînt. Sclavul începu să sape iar duti, care părea nerăbdător, mormăi şi vorbi singur, pînă cînd groapa fu aproape terminată. Duti rosti apoi de două ori la rînd cuvintele *dankatu* (bun de nimic) şi *jankra lemen* (adevărată ciumă), expresii care am socotit că nu mi se pot adresa decît mie.

Cum groapa semăna mai mult a mormînt, mi s-a părut prudent să încalec pe cal şi era s-o şterg, cînd sclavul, care plecase spre sat, se reîntoarse şi aduse cadavrul complet gol al unui copil, în vîrstă de vreo nouă sau zece ani. Negrul ţinea copilul de o mînă şi de un picior şi-l aruncă în groapă cu o nepăsare atît de cumplită cum nu mi-a mai fost dat să văd. Şi pe cînd îl acoperea cu pămînt, duti repeta : *nafula atiniata* (bani pierduţi), cuvinte din care am priceput că bietul copil trebuie să-i fi fost sclav".

La 21 august, Mungo-Park plecă din Kulikorro, unde îşi făcuse rost de alimente scriind *safis*-uri pentru mai mulţi localnici, şi ajunse la Bamako,

Băştinaşi din Senegal

unde se ţinea un mare tîrg de sare. Aproape de-acolo, de pe o înălţime, călătorul putu să zărească un mare lanţ de munţi situat în ţara Kong, al cărui sultan putea să adune oricînd o armată mai numeroasă decît a sultanului din Bambara.

După ce îl jefuiră tîlharii şi de puţinul pe care îl mai avea, nefericitul Mungo-Park, în mijlocul unui deşert imens, în timpul sezonului ploilor, la cinci sute de leghe de cea mai apropiată aşezare europeană, se simţi o clipă ajuns la capătul puterilor şi al nădejdilor. Dar criza nu ţinu mult. Recăpătîndu-şi curajul, călătorul ajunse în Sibidulu, al cărei *mansa* sau căpetenie făcu să i se regăsească hainele şi calul, furate de tîlhari, apoi trecu prin Kamalia, unde căpetenia locală, Karfa Tora îi propuse să meargă la Gambia, după sezonul ploilor, cu o caravană de sclavi. Istovit, lipsit cu totul de mij-

loace, bolnav de friguri, care timp de cinci săptămîni îl ţinură la pat, Mungo-Park se văzu silit să aleagă calea aceasta.

Caravana porni spre coastă în ziua de 19 aprilie. Se poate lesne închipui cu cîtă bucurie a salutat Mungo-Park în ziua aceea ivirea zorilor! După ce străbătu deşertul Jallonka şi trecu braţul principal al Senegalului şi apoi Faleme, caravana atinse, în sfîrşit, malurile Gambiei şi intră în portul englez Pisania, unde Mungo-Park căzu, la 12 iunie 1797, în braţele doctorului Laidley, care nu mai credea că are să-l revadă vreodată.

La 22 septembrie, Mungo-Park reintră în Anglia. La vestea descoperirilor făcute, entuziasmul şi nerăbdarea cu care publicul aştepta relatarea călătoriei, cu siguranţă cea mai importantă din cîte fuseseră făcute în partea aceasta a Africii, fură atît de mari, încît „Societatea Africană" trebui să-i îngăduie exploratorului să publice, pentru propriul său beneficiu, o relatare scurtată a aventurilor sale.

În privinţa geografiei, a moravurilor şi a obiceiurilor locale, lui Mungo-Park i se datorau mai multe date importante decît culeseseră toţi călătorii care îl precedaseră. În plus, el determinase poziţia izvoarelor Senegalului şi ale Gambiei, făcuse harta Nigerului sau Djolibei, care curge spre est, în timp ce Gambia se îndreaptă spre vest.

Aceasta însemna că se punea capăt, pe bază de fapte, unei dispute care, pînă atunci, îi împărţise în două tabere pe geografi. În acelaşi timp, nu mai era cu putinţă să fie confundate cele trei fluvii, aşa cum făcuse, în 1707, geograful francez Delisle, care ne arăta Nigerul curgînd spre est de la Bornu şi sfîrşindu-se la vest, prin fluviul Senegal. Dar însuşi Delisle recunoscuse şi îndreptase greşelile acestea pe hărţile publicate în 1722 şi 1727, fără îndoială după informaţiile culese de André Brue, guvernatorul Senegalului.

Mungo-Park a fost acela care a determinat definitiv, *de visu*, poziţia primelor două localităţi, şi ne-a dat, asupra ţării şi a diferitelor populaţii care o locuiesc, amănunte mult mai precise decît cele ştiute pînă la el.

De aceea, după cum am mai spus, opinia publică nu s-a înşelat în privinţa importanţei călătoriei acesteia, a iscusinţei, curajului şi dragostei de adevăr a celui ce o săvîrşise.

Ceva mai tîrziu, guvernul englez voi să-i încredinţeze lui Mungo-Park comanda unei expediţii în interiorul Australiei, dar călătorul refuză.

Cîţiva ani după aceea, în 1804, „Societatea Africană" hotărî să completeze descoperirea Nigerului şi-i propuse o nouă campanie de explorare. De data aceasta Mungo-Park socoti că nu putea să refuze şi, la 30 ianuarie 1805, părăsi Anglia. Două luni mai tîrziu, exploratorul debarca în Gorea.

Mungo-Park era însoţit de chirurgul Anderson, cumnatul său, de desenatorul George Scott şi de cinci puşcaşi. Fusese autorizat, printre altele, să-şi ia cu el cîţi soldaţi va socoti necesar, şi i se deschisese un credit de o sută de mii de franci.

„Mijloacele acestea, spune Walckenaer în *Istoria călătoriilor*, atît de mari în comparaţie cu cele pe care putuse să i le procure subscripţia particulară a «Societăţii Africane», au contribuit în parte, după părerea noastră, la pieirea lui. Căci lăcomia cîrmuitorilor africani a sporit pe măsura bogăţiilor presupuse la călătorul nostru; iar necesitatea de a scăpa de enormitatea cererilor pe care nu le-ar fi putut satisface a pricinuit, în parte, catastrofa care a pus capăt expediţiei".

Patru dulgheri, un ofiţer, treizeci şi cinci de soldaţi şi un negustor manding numit Isaac, care trebuia să servească drept călăuză, formau, împreună cu

şefii expediţiei pe care i-am numit mai sus, o caravană destul de mare. La 27 aprilie 1805, Mungo-Park porni din Cayee, ajunse a doua zi în Pisania de unde plecase cu zece ani în urmă în prima călătorie, şi se îndreptă spre sat, pe drumul parcurs odinioară, pînă la Bamako, pe malurile Nigerului. Cînd caravana ajunse acolo, dintre toţi europenii nu mai rămăseseră în viaţă decît şase soldaţi şi un dulgher. Toţi ceilalţi pieriseră de istovire, de friguri şi de bolile pricinuite de inundaţii. Jaful dărilor cerute de micii suverani prin ale căror state trecuse expediţia, fusese atît de mare încît stocul de mărfuri de schimb scăzuse considerabil.

Curînd, Mungo-Park săvîrşi o imprudenţă gravă. La Sansanding, localitate cu unsprezece mii de locuitori, observase că piaţa era foarte vie şi că se vindeau mărgele, indigo, antimoniu, inele, brăţări şi o mie de alte obiecte care n-aveau timp să se strice înainte de a fi luate de cumpărători.

„Mungo-Park deschise o prăvălie cu obiecte de acest soi, spune Walckenaer, şi etală un sortiment ales de mărfuri din Europa, spre vînzare, cu ridicata sau cu amănuntul. Pesemne-însă că marea vînzare făcută acolo i-a atras invidia confraţilor săi negustori. Oamenii din Djenne, maurii, negustorii din Sansanding, se uniră cu cei din Segou şi se oferiră, de faţă cu Modibin, care îi raportă el însuşi faptul lui Mungo-Park, să-i dea lui Mansong o cantitate de mărfuri cu un preţ mult mai mare decît toate darurile primite de la călătorul nostru, dacă voia să-i confişte bagajele, şi apoi să-l ucidă sau să-l alunge din Bambara. Dar Mungo-Park continuă să-şi deschidă în fiecare zi prăvălia şi primi, într-o singură zi de tîrg, 25 760 de monede sau scoici cauri".

La 28 octombrie, Anderson muri, după patru luni de boală, iar Mungo-Park se pomeni, pentru a doua oară, singur în inima Africii. Cu învoirea sultanului Mansong, îşi construi la Sansanding o ambarcaţie cu care să poată coborî pe cursul Nigerului, îşi boteză nava „Djoliba" şi îşi fixă ca dată a plecării ziua de 16 noiembrie.

Aici i se încheie jurnalul cu note referitoare la populaţiile riverane ale fluviului şi la geografia acestor ţinuturi pe care el le descoperise, primul. Ajuns în Europa, jurnalul acesta, cît era el de ciuntit, a fost publicat de îndată ce s-a aflat cu certitudine că autorul său pierise în apele Djolibei. La drept vorbind, jurnalul nu conţinea nici o nouă descoperire, dar se ştia că va fi de folos ştiinţei geografice. Posedînd de data aceasta cunoştinţe mai numeroase, Mungo-Park determinase poziţia astronomică a localităţilor mai importante, ceea ce reprezenta o bază serioasă pentru o hartă a Senegambiei. Realizarea hărţii îi fu încredinţată lui Arrow-Smith, care, într-o scurtă introducere, se mulţumeşte să declare că, găsind prea mari diferenţe între poziţiile locurilor date de zilele de marş şi cele furnizate de observaţiile astronomice, i-a fost cu neputinţă să le pună în acord — fusese obligat să împingă mult mai spre nord drumul urmat de Mungo-Park în prima lui călătorie.

Exista în toate acestea un fapt ciudat, pe care avea să-l descurce un om cu spirit enciclopedic, francezul Walckenaer, fost, rînd pe rînd, sau în acelaşi timp, un perfect geograf şi literat. Walckenaer descoperi în jurnalul lui Mungo-Park o eroare neobişnuită, pe care nici editorul englez şi nici traducătorul francez nu le remarcaseră. Jurnalul cuprindea povestirea a ceea ce Mungo-Park efectuase „în ziua de 31 aprilie". Or, toată lumea ştie că luna aprilie nu are decît treizeci de zile. De aici rezultă că în tot cursul călătoriei,

Boşiman

Mungo-Park făcuse eroarea unei zile întregi şi că, în calculele lui, folosise declinaţiile din ajun, convins că le foloseşte pe cele ale zilei. Existau deci modificări importante de făcut în harta lui Arrow-Smith ; dar fiind recunoscute inexactităţile lui Mungo-Park, nu rezulta mai puţin că el a pus primele baze serioase la întocmirea unei hărţi a Senegambiei.

Deşi rapoartele pe care le primea guvernul englez nu lăsau nici urmă de îndoială că Mungo-Park pierise, totuşi, cum unele zvonuri anunţau că nişte albi fuseseră văzuţi în interiorul Africii, guvernatorul din Senegal trimise o expediţie, a cărei conducere fu încredinţată negustorului negru Isaac, fosta călăuză a lui Mungo-Park, care dăduse dovadă de fidelitate predînd autorităţilor engleze jurnalul exploratorului. Nu vom stărui asupra povestirii

acestei călătorii, care nu cuprinde nimic nou, şi nu vom reţine decît partea privitoare la ultimele zile ale lui Mungo-Park.

La Sansanding, Isaac îl regăsi pe Amadi Fatuma, un negru care îl însoţise pe Mungo-Park în călătoria pe Djoliba şi fusese martorul pieirii acestuia. El primi din partea lui următoarea declaraţie :

„Ne-am îmbarcat la Sansanding şi am ajuns în două zile la Silla, locul unde Mungo-Park îşi încheiase prima călătorie.

Apoi, după două zile de navigaţie, am ajuns la Djenne. Pe cînd treceam la Dibbi, trei luntre pline cu băştinaşi înarmaţi cu suliţe, lănci şi arcuri, dar fără arme de foc, veniră după noi. Am trecut rînd pe rînd pe dinaintea aşezărilor de la Racbara şi Tombouctou, unde am fost din nou urmăriţi de trei luntre, care au trebuit alungate cu forţa, ucigînd de fiecare dată cîţiva băştinaşi *. La Gurumo, şapte luntre au mai încercat să ne atace şi au fost învinse. Apoi am mai avut de dus şi alte lupte, cu mari pierderi pentru băştinaşi, pînă la Kaffo, unde ne-am oprit pentru o zi. Am coborît apoi pe fluviu şi am ancorat la Gurmon. A doua zi, am zărit o armată de mauri, care ne-a lăsat să trecem liniştiţi cu luntrea.

* Relatările de mai tîrziu spun că Mungo-Park poruncea — după cît se pare fără nici o justificare — să se tragă asupra negrilor ; din această pricină locuitorii de pe ambele maluri ale rîului îl numeau „albul turbat". Călătorii care au întreprins mai tîrziu călătorii pe Niger povesteau că după zeci de ani negrii îşi aminteau cu groază de Mungo-Park.

Am intrat apoi în țara negrilor Haussa. În ziua următoare, am sosit la Yaur. Amadi Fatuma a fost trimis în această localitate să ducă daruri căpeteniei și să cumpere provizii. Înainte de a primi darurile, căpetenia a întrebat dacă călătorul alb are de gînd să revină ca să-i viziteze țara. Mungo-Park, căreia i-a fost adusă la cunoștință întrebarea, a răspuns că nu va mai reveni niciodată. De aici se crede că i s-a tras moartea. Căpetenia băștinașa, fiind sigură că nu-l va mai revedea niciodată pe Mungo-Park, se hotărî din clipa aceea să pună mîna pe darurile hărăzite sultanului.

Căpetenia, aflînd că albii se pregăteau să plece a doua zi, trimise mai mulți ostași în sătulețul Bussa, pe malul fluviului. Cînd ambarcația se ivi, negrii o atacară cu o ploaie de pietre și de săgeți. Mungo-Park porunci să fie aruncate bagajele în fluviu, apoi se aruncă și el, împreună cu însoțitorii săi, în apă ; toți pieriră înecați".

Acesta a fost sfîrșitul primului european care a navigat pe Djoliba și a vizitat Tombouctou. În direcția aceasta s-au mai făcut numeroase încercări și aproape toate au eșuat.

Spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea, doi dintre cei mai buni elevi ai lui Linné, Sparrmann și Thunberg, străbăteau Africa în calitate de naturaliști. Povestirea expediției lui Sparrmann, întreruptă, după cum am spus, prin călătoria făcută în Oceania, pe urmele lui Cook, s-a publicat pentru prima oară și a fost tradusă în franceză de Le Tourneur. În prefață, după cum obișnuiesc traducătorii, Le Tourneur deplînge pierderea acestui savant, mort în timpul unei călătorii pe coasta de Aur. Chiar în momentul cînd apărea lucrarea, Sparrmann putu să-l liniștească pe bunul Le Tourneur, destul de buimăcit de greșeala făcută, asigurîndu-l că se mai află încă în viață.

La 30 aprilie 1772, Sparrmann călcă pe pămîntul Africii debarcînd la Capul Bunei Speranțe [36]. Pe vremea aceea, orașul Capetown era mic și nu măsura decît vreo două mile în lungime și cam tot atîtea în lărgime, punînd la socoteală grădinile și livezile care îl mărgineau. Străzile îi erau largi, plantate cu stejari, iar casele văruite pe dinafară sau colorate în verde, fapt care îl miră pe Sparrmann. Sosit la Cap, naturalistul folosi prilejul acesta pentru a face cîteva excursii prin împrejurimi și pentru cîteva ascensiuni pe Muntele Mesei, lucru destul de periculos. Excursiile îi îngăduiră totodată să cunoască felul de viață al burilor și relațiile pe care le aveau cu sclavii lor. Starea de spirit a acestora din urmă ajunsese la asemenea tensiune încît fiecare fermier trebuia să-și încuie ușa casei pe timpul nopții și să țină arma încărcată la îndemînă. Cît despre colonești, cei mai mulți dintre ei vădeau un soi de ospitalitate primitivă, pe care Sparrmann ne-o face cunoscută prin mai multe exemple destul de curioase.

„Am sosit, spune el, la locuința fermierului Van der Spoei, văduv ; era născut în Africa și tată al proprietarului viilor Constanța roșie sau Constanța veche.

Prefăcîndu-se că nu mă vede, Van der Spoei rămase neclintit pe poteca ce ducea spre locuința lui. Cînd am ajuns lîngă el, abia dacă a făcut un pas să mă întîmpine, și, luîndu-mi mîna, m-a salutat spunîndu-mi : «Bună ziua și bine ai venit ! — Cum o duci cu sănătatea ? — Cine ești ? — Vrei un pahar de vin ? — O pipă de tutun ? — Vrei să mănînci ceva ?» I-am răspuns la întrebări cu același laconism și i-am primit ofertele, pe măsură ce mi le făcea. Fiica lui, tînără, bine făcută și prietenoasă din fire, avînd între doisprezece și paisprezece ani, puse pe masă un piept de miel minu-

nat, gătit la cuptor, cu garnitură de carote ; după-masă, mi-a oferit ceaiul cu atîta grație și bunăvoință prietenească, încît abia dacă mai știam cui să dau preferință : bucatelor minunate sau tinerei gazde. Discreția și bunătatea inimii se puteau citi limpede pe chipul și în gesturile tatălui și ale fetei. M-am adresat de mai multe ori stăpînului casei, cu gîndul să-l fac să-și iasă din mutenia lui ; răspunsurile au fost scurte și discrete ; dar am observat mai ales că n-a încercat niciodată să înceapă el însuși conversația, cu excepția cuvintelor spuse ca să mă convingă să rămîn la ei pînă a doua zi. Totuși, m-am despărțit de omul acesta, adînc mișcat de bunăvoința lui atît de rară...".

Sparrmann făcu apoi mai multe excursii, mai ales la Hout Bay și la Paarl, în timpul cărora avu prilejul să constate exagerarea care domnește de cele mai multe ori în povestirile lui Kolbe, care îl precedase pe meleagurile acestea.

Sparrmann își propunea tocmai să înmulțească numărul excursiilor pe timpul iernii și plănuise o călătorie spre interiorul continentului pe timpul primăverii, cînd fregatele „Resolution" și „Adventure", comandate de căpitanul Cook, sosiră la Cap. Forster îl hotărî pe tînărul naturalist suedez să-l urmeze, ceea ce îi îngădui lui Sparrmann să viziteze rînd pe rînd Noua Zeelandă, Țara Van-Diemen, Noua Olandă, Tahiti, Țara de Foc, ghețurile polului antarctic și Noua Georgie, înainte de a se reîntoarce la Cap, unde debarcă la 22 martie 1775.

Aici, prima grijă a lui Sparrmann fu să-și pregătească proiectata călătorie în interior, și, ca să-și poată spori mijloacele băneşti, practică medicina și chirurgia în tot cursul iernii. Astfel, izbuti să adune și să încarce pe un car imens, tras de cinci perechi de boi, grîne, medicamente, cuțite, amnare, cutii cu plută și alcool pentru păstrarea exemplarelor adunate.

„Cel ce mînă boii, spune Sparrmann, trebuie să aibă nu numai dexteritatea și cunoașterea practică a vitelor, dar să mai știe în plus să mînuiască bicele cărăușilor africani. Bicele acestea au o codirișcă de cincisprezece picioare, o curea ceva mai lungă și un șfichi de piele albă, lung de trei picioare. Cărăușul ține cumplita unealtă cu amîndouă mîinile și, stînd pe leagănul carului, poate lovi, de-acolo, a cincea pereche de boi. Iar loviturile trebuie date necontenit, aplicate cu pricepere acolo unde vrea cărăușul și în așa fel încît «părul vitei să zboare de sub sfîrcul biciului»".

Sparrmann, călare, trebuia să însoțească uriașul car în tovărășia unui tînăr colonist numit Immelman, care, pentru propria sa plăcere, mai făcuse o călătorie în interior. Naturalistul porni la 25 iulie 1775 și traversă mai întîi Rente-River, trecu peste Hottentot-Holland-Kloof, traversă Palmitul și pătrunse într-un ținut înțelenit, brăzdat de cîmpii, de munți și de văi, lipsit de apă, dar plin de tot soiul de antilope, zebre și struți.

Acolo, veni să-l întîlnească tînărul Immelman și porniră apoi amîndoi spre Zwellendam, unde ajunseră la 2 septembrie. Aici culeseră o mulțime de date prețioase în legătură cu băștinașii, pe care le rezumăm mai jos.

Hotentoții sînt la fel de înalți ca europenii. Au mîinile și picioarele mici și pielea gălbuie-negricioasă, iar buzele nu le sînt groase ca ale cafrilor [37] sau ca ale negrilor din Mozambic. Părul îl au ca o lînă neagră, creț, fără a fi însă prea des. În genere, hotentoții sînt mînjiți din creștet pînă-n talpi cu grăsime și cu funingine. Un hotentot care obișnuiește să se picteze astfel

pare mai puţin gol, e mai îmbrăcat, ca să spun aşa, decît unul care se spală.

De obicei, hotentoţii poartă un fel de mantie numită *kross*, făcută dintr-o piele de oaie cu blana întoarsă spre interior. Femeile îi adaugă o bucată triunghiulară, care formează un fel de glugă ; în gluga aceasta îşi poartă pruncii, cărora le dau sînul peste umăr. De obicei, bărbaţii şi femeile poartă la mîini şi la picioare brăţări de piele ; de aici a ieşit vorba că hotentoţii îşi înfăşoară în jurul picioarelor caltaboşi, ca să-i poată mînca la nevoie. Fireşte că mai au şi brăţări de fier sau de aramă, dar acestea sînt prea scumpe.

Kraal-ul sau satul hotentot este o adunare în formă de cerc a mai multor colibe, toate asemănătoare între ele şi avînd forma unor stupi de albine. Uşile, care se deschid spre centru, sînt atît de joase încît trebuie să te laşi pe genunchi ca să poţi intra în colibe. Vatra se află la mijloc, iar acoperişul n-are gaură prin care să poată ieşi fumul.

Hotentoţii nu trebuie confundaţi cu boşimanii. Aceştia din urmă trăiesc numai din vînătoare. Iscusinţa în aruncarea săgeţilor înveninate, curajul şi obişnuinţa lor cu viaţa în condiţii primitive, îi fac de temut.

La Zwellendam, Sparrmann văzu *cuagga*, un soi de cal care seamănă mult cu zebra la statură, dar are urechile mai scurte.

Călătorul vizită apoi Mossel Bay, port nu prea frecventat, din pricină că e prea deschis vînturilor de vest, şi ţara hutnicuaşilor, sau antinicuaşilor, de pe harta lui Burchell. Acoperit de păduri, ţinutul acesta pare fertil, iar coloniştii stabiliţi acolo o duc cît se poate de bine. Sparrmann avu prilejul să vadă şi să studieze prin partea locului o mare parte din patrupedele Africii : elefanţi, lei, leoparzi, pantere, hiene, maimuţe, iepuri, antilope şi gazele.

Nu-l putem urma pas cu pas pe Sparrmann prin toate cătunele pe care le-a vizitat. Iar simpla enumerare a cursurilor de apă şi a *kraal*-urilor sau a satelor prin care a trecut nu i-ar folosi cu nimic cititorului. Preferăm deci să reproducem cîteva amănunte destul de curioase şi de noi în legătură cu două dintre animalele pe care a avut prilejul să le observe : oaia de la Cap şi cucul-albinelor.

„Cînd localnicii vor să taie o oaie, spune călătorul, o aleg totdeauna pe cea mai slabă din turmă. Altfel, ar fi cu neputinţă de mîncat. Cozile acestor oi sînt triunghiulare, cîntăresc de obicei între opt şi douăsprezece livre fiecare, şi sînt formate mai ales dintr-o grăsime foarte fină, pe care unii o mănîncă unsă pe pîine, în loc de unt ; grăsimea aceasta mai e folosită şi pentru gătit şi cîteodată se fac din ea lumînări".

După o descriere a rinocerilor cu dublu corn, pînă atunci necunoscuţi, a antilopei numită *gnu*, care, prin forma ei, aminteşte şi de cal şi de bou, a popîndăului african, a maimuţei-babuin, a hipopotamului ale cărui obiceiuri nu prea erau pînă atunci cunoscute, Sparrmann vorbeşte despre o pasăre ciudată, care le e de foarte mare folos localnicilor, şi pe care el o numeşte cucul-albinelor.

„Pasărea aceasta, spune Sparrmann, nu se deosebeşte prea mult de celelalte păsări, nici prin mărime şi nici prin culoare. La prima vedere, ai lua-o drept o vrabie obişnuită, dacă n-ar fi ceva mai mărişoară şi cu penele ceva mai deschise la culoare şi dacă n-ar avea cîte o mică pată gălbuie pe fiecare aripă, iar penele din coadă nu i-ar fi stropite cu alb.

Pasărea despre care vorbim le descoperă oamenilor cuiburile albinelor, pentru propriul ei interes, căci îi plac foarte mult mierea şi mai ales ouăle de albină. Ea ştie că de cîte ori se distruge un asemenea cuib, se risipeşte totdeauna un pic de miere pe care ea şi-o însuşeşte, dacă nu cumva cei ce distrug cuibul îi lasă mierea dinadins, ca răsplată pentru serviciile ei.

Pesemne că orele cînd i se trezeşte pofta de miere sînt seara şi dimineaţa ; cel puţin atunci iese pasărea din cuibul ei, şi, prin chemări puternice, pare că încearcă să atragă atenţia hotentoţilor sau a coloniştilor. Rar se întîmplă ca unii sau alţii să nu dea fuga spre locul unde se află pasărea ; şi atunci ea, repetîndu-şi necontenit chemările, zboară, încet şi din loc în loc, spre locul

unde s-a așezat roiul de albine... În sfîrșit, cînd ajunge la cuibul aflat în vre-o crăpătură de stîncă, în scorbura vreunui copac sau în vreun loc sub pămînt, pasărea se rotește deasupra timp de cîteva secunde (am fost de două ori eu însumi martorul acestui fapt), după care se așază tăcută și așteaptă, de obicei ascunsă, cele ce vor urma, cu speranța că va avea și ea o parte din pradă".

La 12 aprilie 1776, revenind la Cap, Sparrmann află că de curînd fusese descoperit un mare lac, singurul existent în colonie, ceva mai la nord de ținutul Sneeuwberg. Puțin după aceea, călătorul pornea de la Cap spre Europa, cu bogata colecție din domeniul științelor naturale pe care o adunase.

În aceeași epocă, de la 1772 la 1775, suedezul Thunberg, pe care Sparrmann îl întîlnise la Cap, făcea trei călătorii consecutive în interiorul Africii. Ca și cele întreprinse de Sparrmann, călătoriile lui nu sînt făcute pentru descoperiri și nu-i datorăm lui Thunberg cunoașterea nici unui fapt geografic nou. Naturalistul a adunat doar un imens număr de observații neobișnuite asupra păsărilor de la Cap și lui i se datoresc unele date importante cu privire la diferitele triburi care populează acest vast teritoriu, mult mai fertil decît s-ar fi putut crede.

Thunberg fu urmat curînd, pe aceleași meleaguri, de către un ofițer englez, locotenentul William Paterson, al cărui scop principal era să recolteze plante și să facă alte colecții din domeniul științelor naturii. Paterson pătrunse în nord, ceva mai sus de fluviul Orange, și în est, pînă în țara cafrilor, mult peste Rîul Peștilor. Lui i se datorește prima descriere a girafei, și în povestirea călătoriei lui se găsesc multe observații importante asupra naturii, a organizării sociale a țării și a locuitorilor ei.

E demn de remarcat faptul că numele europenilor atrași în Africa australă numai de pasiunea descoperirilor geografice e cu mult mai mic decît cel al călătorilor a căror principală preocupare o formează științele naturale. I-am pomenit, rînd pe rînd, pe Sarrmann, Thunberg și Paterson ; la lista aceasta trebuie adăugat numele ornitologului Le Vaillant.

Născut la Paramaribo, în Guyana olandeză, din părinți francezi, care făceau negoț de păsări, Le Vaillant se reîntoarse împreună cu părinții săi în Europa și străbătu, din cea mai fragedă copilărie, Olanda, Germania, Lorena, Vosges, înainte de a sosi la Paris. E ușor de înțeles că această existență cosmopolită a putut să-i stîrnească interesul pentru călătorii. Pasiunea lui pentru păsări, sporită și de vederea colecțiilor naționale sau particulare iscă în el dorința de a îmbogăți știința prin descrieri și reprezentări de specii necunoscute.

Care parte a lumii îi putea oferi, sub aspectul acesta, cea mai bogată recoltă ? Ținuturile din vecinătatea coloniei Capului fuseseră explorate de botaniști și de un savant care făcuse din patrupede principalul obiect al cercetărilor sale. Dar nimeni nu le parcursese ca să-și procure păsări.

Sosit la Cap, în ziua de 29 martie 1781, după catastrofa care făcuse să-i explodeze nava, Le Vaillant se pomeni fără nimic altceva în afară de hainele pe care le purta, de zece taleri și de o pușcă.

Alții, poate că și-ar fi pierdut cumpătul. Dar Le Vaillant își păstra speranța că va ieși din impas. Încrezător în iscusința lui de a trage cu pușca și cu arcul, în puterea și în agilitatea pe care le avea, ca și în talentul său de a prepara pieile animalelor și de a împăia păsările cărora știa să le dea înfă-

ţişarea firească, Le Vaillant intră curînd în legătură cu cei mai bogaţi colecţionari din Cap.

Unul dintre ei, Boers, îi procură toate mijloacele necesare pentru a călători cu succes, care, boi, provizii, obiecte de schimb, cai, pînă şi servitorii şi călăuzele care trebuiau să-l însoţească. Genul de cercetări cărora Le Vaillant avea de gînd să li se dedice îi determină itinerarul. În loc să caute locuri frecventate şi aşezări, Le Vaillant se sili mereu să rămînă în afara drumurilor bătute, în ţinuturi ocolite de europeni, considerînd că numai acolo va putea întîlni noi tipuri de păsări, necunoscute savanţilor. Şi, aşa cum era de aşteptat, Le Vaillant găsi aproape totdeauna o natură virgină şi băştinaşi ale căror obiceiuri nu fuseseră alterate de contactul cu albii. De aceea informaţiile pe care i le datorăm oglindesc cu mult mai bine viaţa adevărată a triburilor primitive decît observaţiile înaintaşilor sau ale urmaşilor săi. Singura greşeală a lui Le Vaillant o constituie faptul că a încredinţat redactarea notelor sale de călătorie unui tînăr, care le-a schimbat ca să le pună în acord cu propriile lui idei. Acest redactor exageră întîmplările şi, accentuînd mai mult decît se cuvine asupra iscusinţei călătorului, dădu povestirii acestei explorări un ton de laudă care nu a făcut decît să-i strice.

După trei luni de şedere la Cap şi prin împrejurimi, Le Vaillant porni, la 18 decembrie 1781, însoţit de cinci hotentoţi într-o primă călătorie spre est şi în Cafreria. El luă cu sine treizeci de boi, dintre care douăzeci trăgeau carele, iar ceilalţi zece îi înlocuiau la nevoie, trei cai şi nouă cîini.

Mai întîi de toate, Le Vaillant străbătu Olanda hotentotă, binecunoscută din explorările lui Sparrmann ; acolo întîlni turme imense de zebre, de antilope şi cîrduri de struţi, şi ajunse, în sfîrşit, în Zwellendam, unde cumpără nişte boi, un car şi un cocoş, care-i servi tot timpul campaniei drept ceas deşteptător. O maimuţă domesticită, care îndeplini folositoarea şi onorabila slujbă de degustător îi fu, de asemenea, extrem de folositoare. Dacă dădea de vreun fruct sau de vreo rădăcină necunoscută hotentoţilor, nimeni n-avea voie să se atingă de ea pînă ce „meşterul Kees“ nu-şi dădea părerea.

Kees servea totodată şi de santinelă, iar simţurile lui, ascuţite în lupta pentru existenţă, depăşeau ca fineţe simţurile celui mai subtil băştinaş. El îi înştiinţa pe cîini de apropierea pericolului. Fie că se afla prin apropiere vreun şarpe, fie că vreo bandă de maimuţe se hîrjoneau în desişurile din vecinătate, spaima lui Kees, ţipetele lui jalnice arătau îndată despre ce era vorba.

Din Zwellendam, pe care îl părăsi la 12 ianuarie 1782, Le Vaillant îşi continuă drumul spre est, la oarecare distanţă de mare. Pe malurile Rîului Hulubăriei (Duywen-Hock), Le Vaillant îşi instală tabăra şi făcu mai multe partide de vînătoare, foarte fructuoase, în ţinutul acesta mişunînd de vînat. Apoi ajunse la Mossel Bay, unde urletele hienelor îi înspăimîntară boii.

Mai departe, Le Vaillant ajunse în ţara hutnicuaşilor, — cuvînt care în limba hotentoţilor înseamnă „om plin de miere“. În ţinutul acesta nu poţi face un pas fără să întîlneşti roiuri de albine. Florile răsar sub paşii călătorului, aerul e încărcat de mireasma lor iar culorile lor plăcute fac din locul acesta un adevărat rai. Ispita de a rămîne acolo ar fi putut să pună stăpînire pe cîţiva dintre slujitorii călătorului. De aceea Le Vaillant îşi grăbi plecarea Tot ţinutul acesta, pînă la mare, e ocupat de colonişti care cresc vite, prepară unt, taie lemn de construcţii şi adună mierea pe care o transportă la Cap.

© [illegible]

Ceva mai încolo de ultimul post al Companiei Indiilor Răsăritene, Le Vaillant, cercetînd un ţinut unde zburau cu miile *turacos* şi alte păsări rare, îşi stabili tabăra de vînătoare ; dar ploile, care începuseră să cadă pe neaşteptate, cu violenţă şi necontenit, i se împotriviră şi aproape că-l făcură să piară de foame împreună cu însoţitorii lui.

După diverse peripeţii şi numeroase isprăvi de vînătoare, a căror povestire ar fi amuzantă, dar nu s-ar potrivi cadrului nostru, Le Vaillant ajunse la Mossel Bay. Acolo găsi — vă închipuiţi cu cîtă bucurie — scrisori venite din Franţa. Drumurile şi vînătorile continuară în diferite direcţii, pînă cînd expediţia pătrunse la cafri. Legăturile cu aceştia se închegară însă destul de greu, căci ei se fereau cît puteau de albi. Coloniştii îi făcuseră să sufere pierderi imense de oameni şi de vite, iar tambukii, profitînd de situaţia lor

critică, năvăliseră în Cafreria şi săvîrşiseră mii de jafuri ; în sfîrşit, boşimanii nu le dădeau nici ei pace. Fără arme de foc, strînşi în mai multe părţi o dată, cafrii căutau să scape retrăgîndu-se spre nord.

După informaţiile căpătate, ar fi fost inutil să mai înainteze în ţinutul care devenea muntos, şi Le Vaillant făcu cale întoarsă. Apoi vizită Munţii de zăpadă, cîmpiile sterpe din Karru, malurile lui Buffles-River şi reintră în oraşul Cap la 2 aprilie 1783.

Rezultatele acestei îndelungate expediţii erau importante. Le Vaillant aducea date precise despre gonacuaşi, popor numeros care nu trebuie confundat cu hotentoţii propriu-zişi, şi care, prin toate caracterele lor, par a fi rezultatul unui amestec între cafri şi hotentoţi. Cît despre aceştia din urmă, datele

culese de Le Vaillant sînt aproape în toate privinţele de acord cu cele ale lui Sparrmann.

„Cafrii, pe care Le Vaillant a avut prilejul să-i vadă, spune Walckenaer, sînt în general mai înalţi decît hotentoţii şi chiar decît gonacuaşii. Feţele lor nu sînt nici îngustate în partea de jos şi nici n-au umerii obrajilor neplăcut scoşi în afară ca la hotentoţi. Cafrii n-au nici faţa plată sau lată, nici buzele groase, cum au vecinii lor, negrii din Mozambic ; dimpotrivă, au faţa rotundă, nasul ridicat, nu prea cîrn, şi gura cu cei mai minunaţi dinţi din lume... Culoarea lor e de un negru frumos cu luciu metalic ; şi dacă e lăsată la o parte deosebirea aceasta, spune Le Vaillant, unele femei cafre ar putea să treacă drept mai frumoase pe lîngă europene".

Şaisprezece luni de absenţă în interiorul continentului fuseseră de ajuns pentru ca Le Vaillant să nu-i mai recunoască pe locuitorii oraşului Cap. La plecare, călătorul admirase cumineţenia olandeză a femeilor ; la reîntoarcere, femeile păreau că nu se mai gîndesc decît la distracţii şi la găteli. Penele lor de struţ erau aşa de mult la modă, încît trebuiau comandate în Europa şi în Asia. Toate cele aduse de călător se vîndură imediat. Cît despre păsările împăiate, din care expediase de cîte ori avusese ocazia, numărul lor se ridica la o mie optzeci de bucăţi, iar casa lui Boers, unde se aflau depozitate, se transformase într-un adevărat muzeu de ştiinţe naturale.

Le Vaillant făcuse o călătorie prea rodnică pentru a nu dori s-o reînceapă. Deşi asociatul său Boers se reîntorsese în Europa, el izbuti, datorită sprijinului numeroşilor prieteni pe care ştiuse să şi-i facă, să adune cele trebuitoare pentru o nouă expediţie. La 15 iunie 1783, călătorul plecă în fruntea unei caravane formate din nouăsprezece persoane. Ducea cu el treisprezece cîini, un ţap şi zece capre, trei cai, trei vaci cu lapte, treizeci şi şase de boi de jug, paisprezece boi de rezervă şi doi pentru căratul bagajelor slujitorilor hotentoţi.

Se înţelege că nu-l vom urma pe călător în vînătorile făcute. E important de ştiut doar faptul că Le Vaillant a reuşit să adune o colecţie minunată de păsări, că el a adus în Europa prima girafă văzută aici şi că a străbătut imensul spaţiu cuprins între Tropicul Capricornului la vest şi al paisprezecelea meridian estic. Reîntors la Cap în 1784, călătorul se îmbarcă pentru Europa şi ajunse la Paris în primele zile ale anului 1785.

Primele triburi primitive întîlnite de Le Vaillant în această a doua călătorie au fost micii namacuaşi, un neam de oameni puţin numeroşi, hărăziţi pieirii rapide, cu atît mai mult cu cît ocupau un ţinut sterp şi mereu supus atacurilor boşimane.

Deşi sînt destul de înalţi, micii namacuaşi sînt mai puţin evoluaţi decît cafrii şi namacuaşii propriu-zişi, iar obiceiurile lor nu diferă prea mult de ale acestor două triburi.

Caminucuaşii sau comeinacuaşii, despre care Le Vaillant ne dă apoi cîteva amănunte, sînt oameni înalţi.

„Ei par, spune Le Vaillant, chiar mai înalţi decît gonacuaşii, deşi poate că în realitate nu sînt aşa ; dar totul contribuie să creeze iluzia aceasta : şi oasele lor mai înguste, şi înfăţişarea lor firavă, şi talia lor peste măsură de subţire, şi picioarele lor firave şi uscăţive. Privind trupurile acestea, deşirate ca nişte trestii, ai zice că vezi oameni trecuţi printr-o boală grea. Mai puţin închişi la culoare decît cafrii, caminucuaşii sînt mai plăcuţi la înfăţişare

decît ceilalţi hotentoţi, fiindcă au nasurile mai puţin turtite şi umerii obrajilor mai puţin ieşiţi în afară".

Dar, dintre toate triburile pe care Le Vaillant le-a vizitat în lunga sa călătorie, cel mai curios şi mai străvechi este al huzuanaşilor. Tribul acesta n-a mai fost regăsit de nici un călător modern, dar se crede că din el fac parte betjuanii, deşi teritoriul în care îi plasează călătorul nu corespunde de loc cu ţinutul ocupat de multă vreme de către betjuani.

„Huzuanaşii, spune relatarea călătoriei, sînt foarte mici de statură ; cei mai înalţi dintre ei abia dacă ating cinci picioare înălţime. Trupurile lor micuţe dar perfect proporţionate au, în afară de o forţă şi o agilitate uimitoare, un aer de siguranţă şi de îndrăzneală care impun şi plac. Din toate triburile africane pe care Le Vaillant le-a cunoscut, nici unul nu i s-a părut înzestrat cu o fire atît de activă şi cu o constituţie atît de rezistentă. Capetele lor, deşi au principalele caracteristici ale hotentoţilor, sînt totuşi mai rotunde la bărbie. Huzuanaşii sînt mult mai puţin negri... În sfîrşit, părul lor, mai creţ, e atît de scurt încît la început Le Vaillant i-a crezut tunşi...

Călătorul dă apoi nenumărate amănunte, pe care sîntem nevoiţi să le trecem sub tăcere, în legătură cu conformaţia şi cu obiceiurile acestor felurite populaţii astăzi complet dispărute sau contopite în cîteva triburi mai puternice. Nu aceasta e partea cea mai puţin curioasă a lucrării, dar fiind [illegible], exagerarea descrierilor cuprinse în ea ne [illegible]

Călătorii, neguţătorii şi negustorii de sclavi portughezi au încercat de la mijlocul secolului al XVII-lea să pătrundă în regiunile interioare ale Africii ecuatoriale. Portughezii pătrunseseră treptat cu explorările lor în bazinul fluviilor Congo şi Zambezi.

În 1797, un călător portughez, Francisco José de Lacerda y Almeida, pornea, de pe ţărmul Mozambicului pentru a explora coasta orientală a Africii, spre interiorul continentului. Povestirea acestei expediţii prin locuri care n-au mai fost vizitate din nou decît în zilele noastre * ar fi extrem de interesantă. Din nenorocire, jurnalul lui Lacerda n-a fost niciodată publicat, cel puţin după cîte ştim noi. Numele lui Lacerda este foarte des citat de geografi ; se ştie prin ce ţinuturi a călătorit ; dar e imposibil, cel puţin în Franţa, să găseşti o lucrare care să stăruie ceva mai mult asupra acestui explorator şi să redea particularităţile călătoriilor lui. Tot ce se ştie despre Lacerda, vom spune în cîteva rînduri, regretînd din toată inima că nu putem vorbi mai pe larg despre viaţa unui om care a făcut descoperiri atît de importante, şi faţă de care posteritatea este cumplit de nedreaptă lăsîndu-i numele pradă uitării.

Lacerda, căruia nu-i cunoaştem data naşterii, era inginer. În calitatea aceasta, a primit sarcina de a proceda la determinarea frontierelor între posesiunile spaniole şi cele portugheze din America de Sud. În felul acesta, îi datorăm o mulţime de observaţii interesante asupra ţinutului Mato Grosso. Ce împrejurări l-au mînat, după expediţia aceasta, atît de bine condusă, în posesiunile portugheze din Africa ? Ce scop îşi propunea, căutînd să traverseze Africa australă, de pe coasta răsăriteană spre Ţara Luanda ? Nu ştim. Dar ceea ce ştim, e că Lacerda a pornit în 1797 din Tete, o localitate bine

* Adică în a doua jumătate a secolului al XIX.

cunoscută, în fruntea unei caravane impunătoare, ca să meargă în Ţara Cazembe *.

Foarte bine primit de sultan, Lacerda ar fi rămas vreo două săptămîni lîngă el, apoi ar fi declarat că vrea să-şi continue călătoria. Din nenorocire, la o zi sau două după plecarea din Luanda, exploratorul a murit istovit de drum şi doborît de climatul nesănătos.

Căpetenia neagră adună notele călătorului portughez şi porunci să fie transportate, împreună cu rămăşiţele lui, pe coasta Mozambicului. Dar, în drum, caravana încărcată cu preţioasele rămăşiţe fu atacată, iar osemintele lui Lacerda rămaseră părăsite pe pămîntul african. Cît despre observaţiile notate, unul din nepoţii exploratorului, care făcea parte din expediţie, le-a adus în Europa.

Ne-a mai rămas acum să terminăm turul continentului african şi să povestim explorările încercate prin est în secolul al XVIII-lea. Una dintre cele mai importante, prin rezultatele obţinute, este aceea a cavalerului Bruce.

Născut în Scoţia, ca şi mulţi alţi călători ai Africii, James Bruce fusese îndemnat de familie către studiul legilor şi profesiunea de avocat. Dar profesiunea aceasta, cu totul sedentară, nu putea să-i fie pe plac. De aceea, Bruce folosi bucuros prilejul de a intra în comerţ. Cînd, după cîţiva ani de căsătorie, îi muri soţia, Bruce plecă în Spania, unde se pasionă după studiul monumentelor arabe. Ar fi vrut să publice descrierea tuturor celor aflate la Escorial [38], dar stăpînirea spaniolă îi refuză autorizarea.

Reîntors în Anglia, Bruce începu să studieze limbile orientale şi mai ales etiopiana. În iunie 1768, Bruce părăseşte cerul ceţos al Angliei pentru priveliştile însorite ale ţărmurilor Mediteranei, avînd ca ţel descoperirea izvoarelor Nilului.

În mare grabă şi pentru a se deprinde cu drumul, Bruce parcurge rînd pe rînd cîteva insule din arhipelagul grecesc, apoi Siria şi Egiptul. Plecat din Djeddah, călătorul englez vizitează Mokha, Loheia, şi debarcă la Massaua, în ziua de 19 septembrie 1769. Fireşte că avusese grijă să se înarmeze cu un firman din partea sultanului Turciei şi cu scrisori de la beiul din Cairo şi de la şeriful din Mekka.

De la Massaua la Adowa, drumul urcă treptat şi trece peste munţii care despart Tigrul de coastele Mării Roşii.

Pe vremuri, Adowa nu era capitala Tigrului. Acolo fusese instalată o manufactură de ţesut pînzele acelea groase din bumbac, răspîndite prin toată Abisinia şi care servesc drept monedă curentă. Prin împrejurimi, solul e destul de mănos pentru a se putea cultiva grîul.

„În ţinuturile acestea, spune Bruce, se strîng trei recolte pe an. Primele însămînţări se fac în iulie şi în august. Ploile cad atunci din belşug; cu toate acestea se seamănă grîu, *tocusso, teffa* [39] şi orzul. Pe la 20 noiembrie începe să fie secerat orzul, apoi grîul şi tocusso. Apoi, imediat, localnicii seamănă iar, în locul tuturor acestor grîne, şi fără nici o pregătire, orzul pe care îl recoltează în februarie; apoi seamănă, pentru a treia oară, teffa şi, mai adesea, un soi de mazăre numită *şimbra*, a cărei recoltare are loc înaintea primelor ploi din aprilie. Dar cu toate avantajele acestei triple recolte,

* Ţara Cazembe se află în bazinul cursului superior al rîului Kafue, afluentul cel mai mare de pe malul stîng al fluviului Zambezi.

care nu cere nici îngrăşăminte, nici plivit şi care nu obligă nici la deşelenitul ogoarelor, plugarii Abisiniei sînt totdeauna foarte săraci".

La Fremona, nu departe de Adowa, se află rămăşiţele unei mănăstiri a iezuiţilor, care seamănă mai degrabă a fort decît a locuinţă de oameni paşnici. La două zile de marş de acolo, se văd ruinele Axumului, vechea capitală a Abisiniei.

„Într-o piaţă largă şi care cred că a fost centrul oraşului, spune Bruce, se văd patruzeci de obeliscuri, dar nici unul dintre ele nu e împodobit cu hieroglife. Două, cele mai frumoase, sînt răsturnate ; dar un al treilea, ceva mai mare decît acestea două şi mai mare decît toate celelalte, e încă în picioare. Obeliscurile sînt făcute toate din cîte un singur bloc de granit, şi, în vîrful celui care a mai rămas în picioare, se vede o cupă sculptată cu multă artă, în stil grecesc...

După ce am trecut de mănăstire şi de micul obelisc, situat pe o stîncă deasupra mănăstirii, am mers pe un drum care duce spre sud şi e croit pe un munte de marmură extrem de roşie, unde aveam, la stînga, un perete de marmură formînd un parapet de cinci picioare înălţime. Din loc în loc, în zidul acesta, se văd nişte piedestale trainice, pe care numeroasele semne gravate le arată a fi servit la susţinerea statuilor uriaşe ale lui Sirius, ale lătrătorului Anubis sau ale lui Canicula. Se mai află încă pe locurile lor o sută treizeci şi trei de asemenea piedestale, cu semnele despre care am pomenit. Dar n-au mai rămas decît două chipuri de cîine, care, deşi foarte mutilate, arată clar că sînt sculptate în stil egiptean...

Mai sînt şi nişte piedestale pe care au fost puse chipuri de sfincşi. Două rînduri măreţe de trepte de granit, lungi de cîteva sute de paşi, lucrate cu multă fineţe şi încă intacte, sînt singurele resturi ale unui templu superb. Într-un colţ al platformei pe care se înălţa acest templu se mai vede şi astăzi bisericuţa din Axum. Mică, îngustă, neîngrijită, biserica aceasta e plină de găinaţ de porumbei".

Din ţinutul Tigru, Bruce trecu în provincia Sire, al cărui nume se trage de la capitala sa, oraş mai mare decît Axum, dar pustiit mereu de frigurile rele. Pe aproape curge Takaze, vechiul Siris, cu malurile umbrite de arbori măreţi, cu apele pline de peşti. În provincia Samen, unde a întîlnit lei şi hiene, unde furnicile mari şi negre i-au ros o parte din bagaje, în mijlocul Munţilor Waldubba, ţinut nesănătos şi dogorîtor, Bruce nu se opri decît atîta cît avu nevoie să-şi odihnească vitele de povară.

Pe cînd făcea unul din drumurile acestea, Bruce descoperi izvoarele Nilului Albastru, pe care îl luă drept adevăratul Nil. Ajuns la locul unde fluviul nu avea decît patru paşi lărgime şi cîţiva centimetri adîncime, Bruce îşi dădu seama că izvoarele trebuiau să se afle prin apropiere. „«Vedeţi înălţimea acoperită cu iarbă, în mijlocul terenului acestuia umed ? îmi spuse călăuza. Acolo se găsesc cele două izvoare ale Nilului. Dacă mergeţi pînă lîngă izvoare, descălţaţi-vă, aşa cum aţi făcut şi ieri».

M-am descălţat, am coborît în fugă colina şi-am alergat spre insuliţa plină de verdeaţă care se afla cam la două sute de paşi distanţă. Tot povîrnişul colinei era presărat cu flori, ale căror radăcini mari străpungeau pămîntul. Şi cum, pe cînd alergam, nu-mi mai luam ochii de la coaja rădăcinilor şi a bulbilor acestora, am căzut rău, de două ori, înainte de a ajunge pe malul mlaştinii ; dar mă apropiam, în sfîrşit, de insula acoperită cu iarbă ; şi

mi-am încîntat privirea contemplînd izvorul principal care este obîrşia marelui fluviu.

Nici vorbă, e mai uşor să imaginezi decît să descrii ce am simţit eu atunci. Am rămas în picioare în faţa izvoarelor la care, de trei mii de ani, geniul şi curajul omenesc încercaseră zadarnic să ajungă".

Relatarea lui Bruce mai cuprinde şi alte observaţii curioase ; dar noi trebuie să ne limităm. De aceea nu vom mai reproduce decît ceea ce călătorul spune în legătură cu lacul Tana.

„Lacul Tana, după relatare, este, fără doar şi poate, cel mai vast rezervor din aceste ţinuturi. Totuşi, întinderea lui a fost mult exagerată. Lacul are cea mai mare lărgime între Dingleber şi Lamgue, adică de la est la vest, şi măsoară treizeci şi cinci de mile în linie dreaptă ; dar se îngustează mult la capete. În unele locuri nu trece de zece mile. Cea mai mare lungime a lacului e de patruzeci şi nouă de mile de la nord la sud, şi merge de la Bab-Baha cam spre sud-vest cart vest de locul unde Nilul, după ce a traversat lacul, printr-un curent mereu vizibil, se întoarce spre Dara, în ţinutul Allata. În anotimpul secetos, adică din octombrie în martie, lacul scade mult ; dar, cînd ploile umflă foarte mult rîurile care vin să se reverse în el adunîndu-se ca spiţele unei roţi, lacul creşte şi inundă o parte din cîmpie.

Dacă îi credem pe abisinieni, cărora le place totdeauna să scornească, în lacul Tana există patruzeci şi cinci de insule locuite. Cea mai importantă dintre ele este Dek, Daka sau Daga ; cele mai mari sînt apoi Halimun, în partea dinspre Gondar, Brighida, spre Gorgora, şi Galila, care se află dincolo de Brighida. Toate insulele acestea erau odinioară temniţe pentru mărimile Abisiniei, sau locuri de surghiun alese de ele însele cînd erau nemulţumiţi de ceea ce se petrecea la palat, sau cînd, în sfîrşit, în vremuri de restrişte, voiau să-şi pună la adăpost bunurile cele mai de preţ".

După ce am vizitat Abisinia cu Bruce, să ne îndreptăm din nou spre nord.

Începuse să se facă lumină asupra anticei civilizaţii a Egiptului. Rezultatele călătoriilor arheologice ale lui Pococke, Norden, Niebuhr, Volney, Savary fuseseră publicate rînd pe rînd, iar comisia pentru Egipt lucra la redactarea marii şi măreţei sale opere. Numărul călătorilor sporea din zi în zi şi astfel englezul W. G. Brown, după pilda atîtor altora, voi să cunoască şi el pămîntul faraonilor.

Lucrarea lui Brown oferă totodată şi o descriere a monumentelor şi ruinelor care fac ţara aceasta atît de interesantă şi un tablou al moravurilor populaţiei locale. Partea absolut nouă e aceea despre Darfur, ţinut în care nu pătrunsese încă nici un european. În sfîrşit, ceea ce îi asigură lui Brown un loc aparte printre atîţia călători, este faptul că el a înţeles cel dintîi că Bahr-el-Abiad era adevăratul Nil şi că a căutat să se apropie îndeajuns de el pentru a-i putea determina direcţia şi latitudinea.

Sosit în Egipt la 10 ianuarie 1792, Brown făcu prima călătorie la Siuah, unde recunoscu, aşa cum avea să facă şi Hornemann, oaza lui Jupiter Ammon. Şi se pricepu tot atît cît şi urmaşul său la explorarea ruinelor şi a catacombelor, în care văzu numeroase cranii şi oseminte omeneşti.

„Ruinele din Siuah, spune Brown, seamănă prea mult cu cele din Egiptul de Sus ca să ne putem îndoi că edificiile din care provin ar fi clădite de acelaşi neam de oameni. Printre sculpturile de acolo, pot fi deosebite cu uşurinţă chipurile lui Isis şi Anubis, iar proporţiile arhitecturii lor, deşi ceva mai mici, sînt aceleaşi ca în templele egiptene.

Stîncile pe care le-am văzut în vecinătatea ruinelor de la Siuah erau nisipoase şi n-aveau nici o legătură cu calitatea pietrelor acestor ruine ; de aceea cred că, atunci cînd au fost clădite edificiile, materialele n-au putut fi luate de la faţa locului. Locuitorii din Siuah n-au păstrat despre aceasta nici un fel de tradiţie verosimilă ; şi îşi închipuie doar că edificiile ascund comori şi că sînt bîntuite de diavoli".

Îndată ce plecă din Siuah făcu mai multe drumuri prin Egipt şi veni să se stabilească la Cairo, unde învăţă araba. Din oraşul acesta, plecă la 10

septembrie 1792 şi vizită rînd pe rînd Kaw, Achmin, Girgeh, Denderah, Kus, Teba, Asuan, Kossier, Memphis, Suez, Muntele Sinai; apoi, dornic să pătrundă în Abisinia, dar sigur că nu va izbuti prin Massaua, porni din Assiut spre Darfur, în luna mai 1793, cu caravana de Sudan.

Arestat la Sueini, bolnav, Brown nu putu să ajungă la El Fasher decît după o îndelungată zăbavă. Aici, jignirile şi stoarcerile de bani reîncepură, iar Brown nu izbuti să ajungă pînă la sultan. Călătorul trebui să-şi petreacă iarna la Kobbe, aşteptînd o convalescenţă care nu avu loc decît în vara anului 1794. Totuşi, Brown nu-şi irosi zadarnic timpul pierdut aici, şi învăţă să cunoască moravurile şi limba din Darfur.

Cînd veni vara, Brown se reîntoarse la El Fasher unde îşi reîncepu demersurile şi izbuti, în sfîrşit, să aibă întrevederea cu sultanul, pe care o cerea de atîta vreme.

„L-am găsit pe monarh (Abd-el-Raşman) pe un tron, şi sub un baldachin foarte înalt, împodobit cu felurite stofe de Siria şi de India, care fluturau de-a valma. Locul tronului era acoperit cu mici covoraşe turceşti. *Melekii* (ofiţerii palatului) stăteau la dreapta şi la stînga, dar la oarecare distanţă de tron. Înapoia lor, se afla un şir de ostaşi ale căror fesuri erau împodobite în partea din faţă cu cîte o plăcuţă de aramă şi o pană de struţ negru. Armele acestor ostaşi erau lancea, pe care o ţineau în mîna dreaptă, şi scutul din piele de hipopotam, care le acoperea braţul stîng. Drept veşminte, ostaşii aveau doar o cămaşă de bumbac, ţesută în ţară. Înapoia tronului se vedeau paisprezece sau cincisprezece eunuci înveşmîntaţi în stofe bogate de diferite soiuri şi ale căror culori nu erau de loc armonioase. Numărul solicitatorilor şi al spectatorilor care ocupau locul din faţa tronului se ridica la peste o mie cinci sute.

Un lăudător cu leafă stătea în picioare, la stînga sultanului, şi striga necontenit, cît îl ţinea gura: — Iată bivolul! Fiul bivolului! Taurul taurilor! Elefantul cu forţă neîntrecută! Puternicul sultan Abd-el-Raşman-el-Raşid! Dumnezeu să-ţi ocrotească viaţa, o stăpîne! Dumnezeu să-ţi ajute şi să-ţi dea numai biruinţe!"

Sultanul primi bucuros darurile lui Brown şi-i făgădui să-i îngăduie să-şi continue drumul spre sud. Se scurgeau zilele una după alta, o lună după alta şi călătorul tot nu căpăta autorizaţia făgăduită. Acum nu mai dorea altceva decît să plece cît mai curînd din Darfur. După îndelungi şi umilitoare rugăminţi, izbuti să capete îngăduinţa de a se înfăţişa din nou sultanului.

„La 11 decembrie 1795, adică după trei luni de şedere, îl însoţeam, spune Brown, pe *şatib* (unul din fruntaşii împărăţiei) la audienţa sultanului. I-am repetat pe scurt ce aveam de cerut; şatibul mi-a sprijinit cererea, dar nu cu atîta rîvnă pe cît mă aşteptam. Sultanul n-a dat nici cel mai mic răspuns cererii mele de a mă lăsa să-mi continui călătoria şi despotul acesta nedrept, care primise de la mine marfă în valoare de şapte sute cincizeci de piaştri, nu consimţi să-mi dea decît douăzeci de boi slabi pe care îi preţuia la 120 de piaştri! Trista stare a finanţelor mele nu-mi îngădui să refuz plata aceasta nedreaptă. Am luat boii şi mi-am luat rămas bun de la El Fasher, cu speranţa că n-o să mai mă reîntorc niciodată acolo".

Dar Brown nu putu să părăsească Darfurul decît în primăvara lui 1796, cînd se alătură unei caravane pornite spre Egipt.

Localitatea Kobbe, deşi nu e capitala negoţului, trebuie socotită drept capitală a Darfurului. Avînd o lungime de peste două mile, Kobbe e totuşi o aşezare foarte îngustă. Fiecare casă e clădită în mijlocul unui cîmp înconjurat de palisade, între care se află cîte un teren părăginit.

Cîmpia pe care e aşezat oraşul se întinde la vest şi la sud-vest, pînă la douăzeci de mile distanţă. Aproape toţi locuitorii sînt neguţători şi fac negoţ cu Egiptul. Numărul locuitorilor poate să se ridice pînă la şase mii, şi sînt mai mulţi sclavi decît oameni liberi. Întreaga populaţie din Darfur nu depăşeşte două sute de mii de oameni ; dar Brown n-a putut ajunge la evaluarea aceasta decît după numărul recruţilor adunaţi pentru războiul împotriva Kordofanului.

„Locuitorii din Darfur, spune relatarea, sînt de diferite origini. Unii vin de pe malurile Nilului, alţii din părţile apusene, şi sînt fie *fukkaraşi* (preoţi), fie neguţători. Şi mai sînt printre ei mulţi arabi, dintre care unii nu sînt stabiliţi aici. Arabii aceştia fac parte din triburi felurite şi duc o viaţă nomadă la graniţele Darfurului, unde îşi pasc cămilele, caii şi boii, şi nu sînt îndeajuns de supuşi faţă de sultan ca să-i dea totdeauna ajutor la vreme de război sau ca să-i plătească tribut la vreme de pace...

Poligamia este, după cum se ştie, îngăduită de religia mahomedană, iar locuitorii din Darfur abuzează cît pot de ea. Cînd sultanul Teraub a pornit cu război împotriva Kordofanului, avea în suita sa cinci sute de femei şi lăsase tot atîtea la palat. Lucrul acesta poate să pară mai întîi ridicol ; dar trebuie să ne gîndim că femeile trebuiau să macine grîul, să care apa, să pregătească de mîncare şi să facă toate muncile casnice pentru un mare număr de persoane".

Relatarea lui Brown mai conţine şi unele observaţii medicale foarte interesante, sfaturi asupra felului cum se călătoreşte în Africa şi amănunte despre animalele, peştii, uneltele şi plantele din Darfur. Nu insistăm asupra lor, căci n-am găsit printre ele nimic care să ne atragă atenţia în mod special.

Capitolul III

EXPLORATORI ÎN ASIA

Siberia, după Witzen. China descrisă de iezuiţi şi de abatele Du Halde. Macartney în China. Popas la Susang. Sosirea la Pekin. Negocieri. Primirea solilor de către împărat. Serbări şi ceremonii la Tzehol. Reîntoarcerea la Pekin şi în Europa. Volney. Choiseul-Gouffier. Le Chevalier în Troia. Olivier în Persia. O ţară semiasiatică. Rusia, după Pallas.

La sfîrşitul secolului al XVII-lea, călătorul Nicolas Witzen parcursese Siberia de nord şi nord-est şi întocmise o foarte curioasă povestire de călătorie pe care o publicase în 1692. Lucrarea aceasta, scrisă în olandeză şi netradusă în nici o altă limbă europeană, nu-i aduse autorului ei celebritatea la care ar fi avut dreptul. Ilustrată cu numeroase gravuri, nu prea artistice, e adevărat, dar a căror simplitate pare o dovadă de veracitate, cartea a fost redactată în 1705, iar ultimele exemplare ale acestei a doua ediţii au fost întinerite, ca să spunem aşa, prin schimbarea titlului. Şi totuşi, nu se simţi nevoie de ea, căci, în epoca aceea, existau relatări mult mai interesante şi mai complete.

Din ziua cînd izbutiseră să pună piciorul în Cerescul Imperiu, iezuiţii lucraseră prin toate mijloacele cu putinţă la adunarea documentelor de toate soiurile asupra acestui imens ţinut care, înainte de ei, nu fusese cunoscut decît din povestirile minunate ale lui Marco Polo. Deşi China se afla într-o stare de stagnare, iar obiceiurile locuitorilor ei rămîneau neschimbate, prea multe evenimente se petrecuseră de la călătoria întreprinsă de Marco Polo pentru ca oamenii să nu dorească să fie informaţi mai precis despre o ţară cu care Europa ar fi putut începe relaţii avantajoase.

Rezultatele cercetărilor călugărilor iezuiţi, care pînă atunci fuseseră publicate în culegerea „Scrieri edificatoare", au fost adunate la un loc, revizuite şi completate de unul dintre cei mai zeloşi reprezentanţi ai iezuiţilor, Du Halde.

La sfîrşitul secolului al XVIII-lea, abatele Grosier publica la rîndul lui, şi sub o formă prescurtată, o nouă descriere a Chinei şi a Mongoliei. În ea, Grosier folosea lucrările înaintaşului său Du Halde, rectificate şi completate. Uriaşa lucrare a abatelui Grosier, după descrierea celor cincisprezece provincii din China şi Mongolia chineză, cît şi a statelor tributare cum sînt Coreea, Tonkinul, Cochinchina şi Tibetul, consacră lungi capitole populaţiei, faunei şi florei din China. Apoi descrie rînd pe rînd orînduirea, religia, moravurile, literatura, ştiinţele şi artele chinezilor.

În ultimii ani ai secolului al XVIII-lea, dorind să înceapă relaţii comerciale cu China, guvernul englez îl trimise acolo ca ambasador extraordinar

pe George de Macartney. Acesta mai călătorise prin Europa, în special prin Rusia, şi fusese rînd pe rînd guvernator al coloniilor engleze din Antile, guvernator al Madrasului, dobîndind în acest contact îndelungat cu oameni din latitudini şi climate atît de diferite o cunoaştere profundă a vieţii şi a obiceiurilor lor. De aceea, relatarea călătoriei lui conţine o mulţime de fapte şi observaţii care le-au îngăduit europenilor să-şi facă o idee mult mai exactă despre China.

O escadră formată din trei nave: „Leul", „Hindustan" şi „Şacalul" porni din Portsmouth la 26 decembrie 1792, ducîndu-l pe Macartney cu suita lui. După mai multe popasuri la Rio de Janeiro, în insulele St. Paul şi Amsterdam, unde au fost întîlniţi nişte vînători de foci, în Batavia şi la Bantam, în Insula Djawa, navele ancorară la Turon (Hansan), în Cochinchina, un golf întins a cărui unică hartă era foarte prost întocmită. Sosirea navelor engleze îi nelinişti la început, întrucîtva, pe localnici; dar de îndată ce aflară motivele care făcuseră escadra să poposească acolo, un înalt demnitar veni să-i aducă daruri lui Macartney, care fu invitat, curînd după aceea, de guvernator la un ospăţ urmat de o reprezentaţie artistică. Amănuntele acestea sînt completate prin cîteva observaţii, culese prea în grabă pentru a fi întru totul exacte, asupra obiceiurilor şi diferitelor neamuri de oameni din Cochinchina.

După ce-şi întremară bolnavii şi-şi procurară proviziile necesare, navele ieşiră din nou în larg. După o escală în Insulele Hoţilor, escadra intră în Strîmtoarea Formosei (Taivanului), unde întîmpină o furtună mare, şi ancoră în portul Susang. Macartney profită de escala aceasta pentru a corecta harta arhipelagului şi pentru a vizita oraşul Shanghai, unde englezii stîrniră tot atîta interes pe cît simţiră ei văzînd atît de multe lucruri noi: casele, pieţele, veşmintele chinezilor, micimea picioarelor femeilor, lucruri astăzi cunoscute nouă, erau privite cu mult interes. Vom stărui totuşi asupra felului în care cultivau chinezii arborii pitici.

„Specia aceasta de plante pipernicite, spune Macartney, pare mult preţuită în China, căci găseşti acolo prin toate casele înstărite numeroşi arbori pitici. Talentul grădinarului constă în mare parte în a şti să-i sădească, şi de fapt această artă aparţine chinezilor. În afara artei propriu-zise, chinezii pot să-şi împodobească încăperile cu asemenea plante care, în mărime naturală, n-ar putea să intre în casă.

Iată în ce constă metoda: cînd s-a ales arborele din care grădinarul vrea să scoată unul pitic, i se pune pe trunchi, şi cît mai aproape cu putinţă de locul unde încep crengile, o cantitate oarecare de argilă sau de pămînt învelită într-o faşă din pînză de in sau de bumbac, care e stropită cît mai des ca să-şi păstreze umiditatea. Stratul de pămînt rămîne acolo unde a fost pus un an întreg şi, în tot acest timp, lemnul pe care îl acoperă dă nişte lăstari care seamănă a rădăcini. Apoi, partea trunchiului care a dat lăstari şi creanga aflată imediat deasupra ei sînt despărţite cu grijă de restul arborelui şi plantate într-un pămînt nou unde lăstarii devin curînd rădăcini adevărate. Creanga formează tulpina unei plante care e oarecum metamorfozată. Această creangă, care mai înainte de a fi desprinsă de arborele-mamă dădea rod, continuă şi acum să înflorească şi să aibă fructe, deşi nu mai face parte din vechiul trunchi. Mugurii de la capetele crengilor care urmează să devină arbori pitici sînt smulşi şi astfel crengile nu mai cresc în lungime,

ci sînt forţate să dea alţi muguri şi crengi laterale. Aceste crenguţe sînt legate cu fire de alamă căpătînd forma pe care vrea să le-o dea grădinarul.

Cînd grădinarul doreşte ca arborele să pară bătrîn şi gîrbov, îl unge de mai multe ori cu melasă, care atrage nenumărate furnici. Acestea, nemulţumite să înghită numai melasă, atacă scoarţa arborelui şi o rod în aşa fel încît dau curînd efectul dorit".

Plecînd din Susang, escadra intră în Marea Galbenă, pe care n-o brăzdase încă nici o navă europeană. În această mare îşi varsă apele fluviul Huanhe (Hwangho) care, în lungul şi întortocheatul lui drum, cară o imensă cantitate de mîl galben, de unde se trage şi numele mării. Navele engleze ancorară în Golful Cifu, intrară curînd în Golful Pekin şi se opriră la gurile rîului Peiho. Cum la gura lui Peiho se depusese atîta mîl încît în timpul refluxului apa nu avea decît trei sau patru picioare adîncime, navele nu putură să-l treacă.

Mandarinii [40], numiţi de stăpînire ca să-l primească pe ambasadorul englez, sosiră curînd, aducînd numeroase daruri. Darurile pentru împărat fură şi ele transbordate în jonci. Pentru ambasador fusese pregătit anume un iaht.

Primul oraş în care s-au oprit a fost Taku, unde Macartney primi vizita viceregelui provinciei şi a principalului mandarin, amîndoi oameni cu înfăţişare distinsă şi foarte politicoşi.

„Englezii putură să-şi dea seama, observă Macartney, de efectul pe care îl avea asupra chinezilor teama de mîna apăsătoare a stăpînirii. Cînd se aflau la adăpost de această teamă ei păreau veseli şi încrezători din fire; dar, în faţa slujbaşilor împăratului erau grozav de sfioşi şi de stingheriţi".

Urcînd pe Peiho, alaiul înainta spre Pekin extrem de încet, din pricina numeroaselor cotituri ale fluviului. Cîmpia, admirabil cultivată, casele şi satele împrăştiate pe malul apei sau prin ostroave, cimitirele, piramidele de saci plini cu sare se desfăşurau într-o priveliişte încîntătoare şi mereu nouă; apoi, la căderea nopţii, felinarele multicolore, prinse de catargele joncilor şi ale iahtului, aruncau lumini neobişnuite, învaluind totul în fantasme.

Tiantzin însemnează „loc ceresc", iar oraşul îşi datoreşte numele climatului său plăcut, cerului curat şi senin şi fertilităţii ogoarelor. Ambasadorul fu primit de guvernator şi de trimisul împăratului. Aceştia îl vestiră pe Macartney că împăratul se afla la reşedinţa sa de vară, în Manciuria, şi că voia să-şi serbeze acolo ziua de naştere, 13 septembrie. Trebuiau deci să urce pe fluviu pînă la Tongsu, la douăsprezece mile de Pekin, şi să ajungă pe jos la Tzehol, unde se afla împăratul. Cît despre daruri, acestea trebuiau să-i urmeze. Faptul că împăratul se afla la reşedinţa de vară îi făcu plăcere lui Macartney, dar că darurile — o serie de instrumente foarte fragile — trebuiau să mai străbată atîta drum nu-i convenea de loc.

Ambarcaţiile care îl duceau pe Macartney cu suita lui navigară de-a lungul lui Tiantzin. Oraşul acesta li se păru englezilor tot atît de lung cît Londra: avea nu mai puţin de şapte sute de mii de locuitori. O mulţime uriaşă venise pe mal ca să vadă trecînd ambasada, iar pe fluviu numeroase jonci se îngrămădeau una într-alta gata, gata să se scufunde.

Casele erau clădite din cărămizi albastre — cîteva erau făcute din cărămizi roşii —, iar unele aveau două caturi. Călătorii văzură şi acolo roabe cu pînze, despre care se crezuse multă vreme că erau de domeniul fanteziei. Aceste roabe, făcute din trestie, sînt duble şi au o roată mare între ele.

„Cînd nu e destul vînt pentru a pune în mişcare trăsurica, un om, care e înhămat cu adevărat, o trage înainte, pe cînd un altul o ţine în echilibru şi o împinge dinapoi. Cînd vîntul e favorabil, pînza ia locul omului care se află în faţă. Aceasta este, de fapt, o rogojină prinsă de două prăjini puse de o parte şi de alta a trăsuricii".

Malurile lui Peiho sînt pe alocuri întărite cu parapete de granit ca să preîntîmpine revărsările, iar din loc în loc au diguri de granit, prevăzute cu ecluze, care permit irigarea cîmpurilor aşezate mai jos decît ele.

Acest ţinut, deşi părea admirabil cultivat, era adeseori bîntuit de foamete ca urmare a inundaţiilor sau a prăpădului făcut de lăcuste.

Pînă atunci, ambasadorii navigaseră prin mijlocul imensei cîmpii aluvionare a lui Peceli. Abia în a patra zi de la plecarea din Tiantzin se ivi în zare linia albastră a munţilor. Călătorii se apropiau de Pekin. La 6 august 1793, iahturile ancorară la două mile de capitală.

Ambasadorii trebuiră să debarce ca să depună în palatul numit *Gradina veşnic înverzită* darurile aduse, care nu puteau fi transportate la Tzehol, fără primejdia de a fi distruse. Curiozitatea locuitorilor, îndeajuns de stîrnită la vederea englezilor, atinse culmea la apariţia unui servitor negru.

„Pielea, culoarea lui ca de tăciune, părul lînos, trăsăturile lui caracteristice erau absolut noi pentru această parte a Chinei. Nimeni nu-şi mai amintea să fi văzut vreodată ceva asemănător. Unii dintre privitori se îndoiau că au în faţă un om, iar copiii credeau că văd un diavol. Dar voioşia negrului îi împăcă destul de repede cu chipul lui, şi localnicii continuară să-l privească fără teamă".

Englezii rămaseră uimiţi cînd văzură desenată pe un perete eclipsa de lună care trebuia să aibă loc peste cîteva zile. Călătorii constatară de asemenea că argintul era un obiect de schimb pentru chinezi, deoarece ei n-aveau monedă bătută şi foloseau lingouri pe care însemnau doar greutatea.

Pentru transportul darurilor trimise de guvernul britanic au fost necesare nouăzeci de trăsurici, patruzeci şi patru de roabe, peste două sute de cai şi aproape trei mii de oameni. Ambasadorul împreună cu alţi trei englezi însoţiră convoiul în palanchine; ceilalţi ataşaţi ai ambasadei, ca de altfel şi mandarinii, merseră călare, de o parte şi de alta a ambasadorului. O mulţime uriaşă se îmbulzea să vadă trecerea alaiului. Cînd Macartney sosi la porţile Pekinului, fu întîmpinat cu salve de tun; îndată ce trecu dincolo de ziduri, se pomeni într-o uliţă largă, nepavată, dar mărginită de case cu unu sau două caturi. Peste uliţa aceasta se întindea un frumos arc de triumf, din lemn, cu trei porţi acoperite şi bogat împodobite.

„Se spune că sosirea ambasadei a constituit subiectul nesfîrşitelor poveşti care captivaseră în clipa aceea minţile poporului. Se zvonea că darurile aduse împăratului constituiau tot ce se găsea mai rar în ţările celelalte, şi că erau necunoscute în China. Se afirma cu toată seriozitatea că — între animalele aflate printre aceste curiozităţi — exista un elefant de mărimea unei mici maimuţe, dar fioros ca un leu, şi că se mai afla şi un cocoş care se hrănea cu jeratic. Tot ce venea din Anglia era socotit ca deosebit de ceea ce fusese văzut pînă atunci la Pekin".

La Pekin se află ogorul pe care împăratul îl însămînţează în fiecare primăvară, conform unei datine străvechi. Tot acolo se mai află şi Templul Pămîntului, unde se duce suveranul în momentul solstiţiului de vară, ca să

preamărească puterea astrului ce luminează lumea şi să-i mulţumească pentru binefăcătoarea lui influenţă.

Pekin nu e decît oraşul de scaun al împărăţiei ; acolo nu există nici ateliere meşteşugăreşti, nici port, nici negoţ.

Populaţia Pekinului este evaluată de Macartney la trei milioane de locuitori. Casele cu un singur cat ale oraşului par să nu poată cuprinde atîta mulţime de oameni ; dar uneori o singură casă poate să adăpostească o familie formată din trei generaţii. Această densitate a locuitorilor se mai explică şi prin căsătoriile încheiate de timpuriu. La chinezi, căsătoriile pretimpurii sînt o măsură de prevedere, căci copiii, şi mai ales fiii, sînt obligaţi să poarte de grijă părinţilor.

La 2 septembrie 1793, ambasadorul părăsi Pekinul. Macartney îşi continuă drumul în diligenţă, şi probabil că o asemenea trăsură gonea pentru prima oară pe drumurile Manciuriei.

Cu cît drumul se depărta de Pekin, cu atît urca mai mult, iar solul devenea mai nisipos şi conţinea mai puţină argilă şi pămînt negru. Curînd, englezii întîlniră ogoare întinse plantate cu tutun ; Macartney nu a luat obiceiul fumatului din America, ci, spontan, de pe pămîntul asiatic.

Pe măsură ce scădea calitatea solului, scădea şi desimea populaţiei şi aceasta se vădi curînd. Totodată sporea şi numărul manciurienilor.

În a cincea zi de călătorie, englezii zăriră Marele Zid devenit legendar.

„Cît poate cuprinde ochiul dintr-o privire din zidul acesta fortificat, prelungit cu lanţul munţilor şi cu crestele cele mai înalte, coborînd în cele mai adînci văi, traversînd rîurile cu bolţile care îl susţin, dublat, triplat în mai multe locuri, pentru a face trecerea mai anevoioasă, şi avînd turnuri sau bastioane puternice aproape la fiecare sută de paşi, toate acestea, spune Macartney, înfăţişează ideea unei lucrări de o măreţie uimitoare...

Ceea ce stîrneşte mirarea şi admiraţia este marea greutate de a înţelege cum de au putut fi cărate atîtea materiale şi clădite ziduri în locuri care par inaccesibile. Unul din munţii cei mai înalţi, pe care se prelungeşte Marele Zid, are, după o măsurătoare exactă, cinci mii două sute douăzeci şi cinci de picioare înălţime...

Această fortificaţie, căci numele simplu de zid nu dă o idee justă despre structura ei, are, se spune, o mie cinci sute de mile lungime ; dar, ce-i drept, nu este la fel de perfectă pretutindeni. Întinderea de o mie cinci sute de mile era a graniţelor care despărţeau China civilizată de diversele triburi nomade de mongoli. Dar nu asemenea stavile pot hotărî soarta naţiunilor care se războiesc între ele...

Multe dintre construcţiile mărunte aflate înăuntrul Marelui Zid cedează presiunii timpului şi încep să se năruie ; altele au fost reparate ; dar aproape pretutindeni, se pare că zidul a fost clădit cu atîta grijă şi pricepere, încît, fără să fi avut nevoie vreodată de a fi reparat, se păstrează întreg de aproape două mii de ani, şi pare încă la fel de puţin supus degradării ca şi drumurile de piatră pe care natura le-a ridicat ea însăşi între China şi Manciuria".

Dincolo de ziduri, chiar natura părea să-ţi arate că intri în altă ţară. Temperatura era mai rece, drumurile mai gloduroase, munţii mai puţin înveşmîntaţi. Numărul guşaţilor era considerabil în valea aceea a Manciuriei şi se ridica, după doctorul Gillan, medic al ambasadei, la o şesime din populaţie. Acea parte a Manciuriei, în care este răspîndită această boală seamănă foarte mult cu unele cantoane din Elveţia şi Savoia.

Marele Zid chinezesc

În sfîrşit, se zări valea Tzehol, unde împăratul avea un palat, înconjurat de un parc, în care locuia vara. Reşedinţa se numea *Popasul plăcutei răcori*, iar parcul *Grădina arborilor nenumăraţi*. Ambasada fu primită cu onoruri militare, în mijlocul unei mulţimi imense, în care se remarcau numeroşi oameni înveşmîntaţi în galben. Aceştia erau lama sau călugări din secta lui Fo, de care ţinea şi împăratul.

Negocierile care avuseseră loc la Pekin, cu privire la prosternarea în faţa împăratului, reîncepură. În sfîrşit, Cien-Lung binevoi să se mulţumească cu forma respectuoasă în care englezii obişnuiau să-şi salute cîrmuitorul. Primirea se desfăşură cu toată pompa şi cu un ceremonial inimaginabil. Îmbulzeala curtenilor şi a slujitorilor era de neînchipuit.

Mînuitor al lanternei magice

„Îndată după răsăritul soarelui, spune relatarea, sunetele mai multor instrumente şi vocile nedesluşite ale unor oameni anunţară de departe că se apropie împăratul. Curînd, el se ivi, venind de după un munte înalt, mărginit cu arbori, ca şi cum ar fi ieşit dintr-o pădure ; în faţa lui venea un număr oarecare de oameni care îi lăudau cu glas tare virtuţile şi puterea. Împăratul stătea pe un jilţ descoperit şi triumfal, purtat de şaisprezece oameni, şi era însoţit de gărzile şi ofiţerii palatului, de stegar, de purtătorul umbrelei şi de muzică. Avea ca veşmînt un fel de halat de mătase de culoare închisă şi purta pe cap o scufă de catifea destul de asemănătoare ca formă cu aceea a muntenilor din Scoţia. Pe fruntea lui se vedea o perlă mare, singurul giuvaer sau podoabă pe care părea că o poartă".

Intrînd în cort, împăratul se urcă pe tron călcînd pe treptele din faţă, pe care numai el are dreptul să păşească. Marele *colao* (primul ministru) Ho-Cio-Tong şi doi dintre cei mai de frunte ofiţeri ai palatului stăteau lîngă el şi nu-i vorbeau decît în genunchi. După ce principii din familia imperială, vasalii şi marii ofiţeri ai statului se aşezară potrivit rangului, maestrul de ceremonii îl conduse pe Macartney pînă la piciorul din partea stîngă a tronului, care, după obiceiul chinez, e socotit drept locul de onoare. Ambasadorul era urmat de pajul şi de interpretul său. Îl însoţea şi ministrul plenipotenţiar.

După indicaţiile maestrului de ceremonii, Macartney ţinu cu amîndouă mîinile şi ridică deasupra capului marea şi minunata casetă de aur bătută cu diamante şi avînd o formă pătrată, în care se afla închisă scrisoarea regelui Angliei către împărat. Apoi, urcînd puţinele trepte care duceau la tron, îşi îndoi genunchiul, făcu o plecăciune foarte uşoară şi înmînă caseta împăratului. Monarhul o primi, o puse lîngă el şi spuse „că îl bucură mult mărturia de stimă şi de bunăvoinţă pe care i-o dă maiestatea sa britanică trimiţîndu-i o solie cu o scrisoare şi cu daruri preţioase ; că, la rîndul lui, şi el avea aceleaşi simţăminte faţă de suveranul Marii Britanii, şi că nădăjduia ca pacea să domnească veşnic între supuşii lor".

Convorbirea dură cîteva minute după care, la rîndul său, împăratul oferi daruri. Apoi demnitarii fură conduşi către nişte perne în faţa cărora se aflau mese acoperite cu o piramidă de ceşti mari pline cu carne şi cu fructe din care se înfruptară cu toţii. Apoi, Macartney şi suita lui fură poftiţi să viziteze grădinile din Tzehol.

Macartney străbătu apoi o vale înverzită, în care se aflau mulţi arbori şi mai ales sălcii cu trunchiuri nespus de groase. Între arborii aceştia iarba creştea din belşug şi în voie.

Cîteva zile mai tîrziu, la 13 septembrie, Macartney şi suita lui asistară la ceremonia care avu loc cu prilejul aniversării naşterii împăratului şi la serbările care ţinură zile în şir.

„Unele numere erau noi pentru spectatorii englezi, spune relatarea. Iată unul din ele. O cutie mare fu ridicată la înălţime de unde, ca din întîmplare, i se desprinse fundul ; deodată începu să cadă din ea mulţime de lampioane de hîrtie, strînse şi turtite, care se desfăcură încetul cu încetul, depărtîndu-se unul de altul.

Fiecare lampion căpătă o formă regulată. Deodată se zări o lumină admirabil colorata... Chinezii par că stăpînesc în totul cunoştinţele de pirotehnie. De fiecare parte a cutiei celei mari se aflau alte cutii mai mici care, deschizîndu-se în acelaşi fel, lăsau să cadă o reţea de foc în fel şi chip de forme, strălucind ca arama şi învăpăindu-se ca fulgerul la fiecare adiere de vînt. Măreţul spectacol se încheie cu erupţia unui vulcan artificial".

La sfîrşitul serbărilor Macartney gîndi că era momentul să-şi încheie misiunea. Macartney primi curînd de la Cien-Lung răspunsul la scrisorile regelui Angliei, darurile pe care trebuia să le predea regelui şi cele hărăzite lui şi tuturor ofiţerilor şi slujitorilor din suită. Aceasta însemna că i se îngăduia să plece.

Ajunse la Tong Ciufu prin canalul imperial. În timpul acestei călătorii de întoarcere, englezii putură să vadă faimoasa pasăre *leutze* care pescuia pentru stăpînul ei, un soi de cormoran atît de bine dresat încît nu mai e nevoie să-i pui la gît un lanţ sau vreun inel pentru a-l împiedica să înghită prada.

„Pe fiecare joncă sau plută există cîte zece sau douăsprezece asemenea păsări, care se scufundă imediat ce stăpînul lor le face semn. Şi, pe drept cuvînt,

Ciudata pasăre leutze

te cuprinde mirarea cînd vezi mulţimea de peşti pe care păsările acestea îi prind şi-i aduc în cioc".

Macartney povesteşte despre un fel neobişnuit de a vîna raţe sălbatice şi alte păsări acvatice. Se lasă timp de mai multe zile să plutească pe apă nişte tigve cu care păsările urmează să se deprindă în acest răstimp. Apoi, un om intră în apă, îşi pune pe cap o tigvă şi înaintează încet apropiindu-se de pasăre pe care o trage de picioare ; o înăbuşă apoi sub apă şi-şi continuă fără zgomot vînătoarea pînă cînd îşi umple sacul pe care îl are cu el.

Ambasadorul trecu prin Canton, apoi prin Macau urmînd drumul Angliei. Asupra întîmplărilor din călătoria de reîntoarcere nu avem de ce stărui.

Vom trece acum în altă parte a Asiei, pe care am putea-o numi Asia interioară. Primul călător despre care vom vorbi va fi Volney.

Cred că nu există om care să nu cunoască, măcar din auzite, cartea lui Volney *Ruinile* deşi povestirea călătoriei făcute în Egipt şi în Siria este mult mai palpitantă.

Volney se pregătise în mod serios pentru această călătorie deosebit de importantă pentru el. De îndată ce ajunse în Siria, călătorul nostru, dîndu-şi seama că nu va putea să cunoască niciodată cu adevărat viaţa acestui popor, decît dacă ar duce acelaşi trai, i-ar învăţa limba şi şi-ar culege singur informaţiile, se retrase la mănăstirea Mar Hanna, din Liban, ca să înveţe araba.

Tot în acest scop se împrieteni cu un şeic şi se deprinse atît de bine să poarte lancea şi să gonească pe cal, încît putea să pornească fără grijă la drum prin deşert. Îşi făcu prietene mai multe triburi şi, ocrotit de acestea, putu să viziteze ruinele Palmirei şi Balbekului, oraşe dispărute, cărora pe vremea aceea nu li se cunoştea decît numele.

„Stilul lui, spune Sainte Beuve[41], lipsit de orice exagerări şi sobru, se distinge printr-o limpezime neobişnuită şi prin rigurozitate. Cînd defineşte calitatea solului din Egipt şi prin ce se deosebeşte acesta de cel din deşertul Africii, cînd ne vorbeşte despre «mîlul negru, gras şi uşor» pe care îl cară şi-l depune Nilul ; cînd ne descrie natura vîntului fierbinte al deşertului, a cărui dogoare uscată «poate fi comparată cu cea pe care o simţi la gura cuptorului atunci cînd se scoate pîinea» ; acel freamăt din aer care se produce imediat ce vîntul începe să adie, acest aer «care nu e ceţos, ci prăfos, cenuşiu şi încărcat cu o pulbere fină care nu se depune ci pătrunde pretutindeni» ; soarele «care nu se mai vede decît ca un disc vioriu», toate aceste descrieri, în ansamblu şi amănunţite, sînt de o reală frumuseţe — dacă poate fi îngăduită o asemenea expresie la un scris riguros — o frumuseţe pe care o poţi simţi chiar, o frumuseţe în faţa căreia te simţi destins şi care aminteşte de măiestria lui Hipocrate[42] din al său *Tratat despre aer, despre locuri şi despre ape*.

Volney nu a făcut nici o descoperire geografică care să-i fi ilustrat numele, dar trebuie să recunoaştem măcar că a fost unul dintre primii călători care a căutat să înfăţişeze realitatea, şi aceasta într-o epocă în care exploratorii erau preocupaţi mai mult să-şi înfrumuseţeze povestirile, decît să se gîndească la sarcina pe care aveau s-o aducă la îndeplinire.

Prin relaţiile lui în societate, prin situaţia sa în lumea ştiinţifică, abatele Barthélémy, care avea să publice în 1788 *Călătoria tînărului Anacharsis*, începea să exercite o oarecare influenţă şi să trezească la contemporani interesul pentru Grecia şi ţările învecinate ei. Fără doar şi poate că în lecţiile abatelui Barthélémy şi-a găsit De Choiseul vocaţia pentru istorie şi arheologie.

Numit ambasador la Constantinopol, De Choiseul îşi propuse să folosească răgazul pe care i-l lăsau treburile străbătînd ca arheolog şi ca artist Grecia lui Homer şi a lui Herodot. Această călătorie avea să-i servească tînărului ambasador, în vîrstă de douăzeci şi patru de ani, la completarea educaţiei.

De fapt, s-ar părea că De Choiseul era conştient de insuficienţa cunoştinţelor sale, întrucît s-a înconjurat de savanţi şi de artişti serioşi, ca abatele Barthélémy, elenistul d'Anse de Villoison, poetul Delille, sculptorul Fauvel şi pictorul Cassas. Singurul rol pe care De Choiseul a rămas să-l joace în publicarea cărţii sale *Călătorie pitorească în Grecia*, scrisă de însoţitorii săi, a fost acela de Mecena[43].

De Choiseul-Gouffier angajase ca secretar particular pe abatele Jean-Baptiste Le Chevalier, care vorbea cu uşurinţă limba lui Homer. Acesta, după o călătorie la Londra, unde interesele personale ale lui De Choiseul îl reţinuseră îndeajuns ca să aibă timp să înveţe engleza, plecă în Italia. O boală gravă îl reţinu la Veneţia timp de şapte luni. Numai după aceea secretarul particular putu să-l întîlnească, la Constantinopol, pe De Choiseul.

Cercetările lui Le Chevalier se îndreptară mai ales spre cîmpiile unde fusese cîndva Troia. Bun cunoscător al *Iliadei*, Le Chevalier căută şi crezu că găseşte toate localităţile indicate în poemul homeric. Această ingenioasă lucrare de geografie istorică, această reconstituire, stîrni, imediat după apariţie, numeroase controverse. Unii, ca Bryant, declarară iluzorii descoperirile lui Le Chevalier, pentru simplul motiv că Troia şi, cu atît mai mult războiul de zece ani, n-ar fi existat decît în imaginaţia celui care le-a cîntat. Mulţi alţii, aproape toţi englezi, adoptară concluziile arheologului francez. Discuţiile se credeau de multă vreme încheiate, cînd, nu de mult, descoperirile lui Schlieman [44] veniră să le readucă în actualitate.

Guillaume-Antoine Olivier, care a străbătut o mare parte a Orientului la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, a avut o soartă neobişnuită. Berthier de Sauvigny îi solicită redactarea unei statistici privind departamentul Parisului, dar din cauza revoluţiei care tocmai începuse, Olivier se pomeni lipsit de ocrotitor şi de posibilitatea de a plăti lucrările. Atunci se dedică cercetărilor de naturalist şi plecă într-o misiune în părţile cele mai depărtate şi mai puţin cunoscute ale Imperiului Otoman, împreună cu un alt naturalist numit Bruguière.

Plecară din Paris pe la sfîrşitul anului 1792, aşteptară patru luni la Marsilia ca să li se dea o navă mai bună şi sosiră la Constantinopol la sfîrşitul lui mai al anului următor. Ambasadorul Semonville, căruia îi fuseseră adresate scrisorile relative la misiunea lor, fusese rechemat însă în ţară ; dar De Saint Croix, urmaşul său, nu auzise vorbindu-se despre această călătorie. Ce puteau face pînă la primirea răspunsului cerut la Paris de De Saint Croix ?

În nici un caz nu puteau sta degeaba. Se hotărîră deci să viziteze coastele Asiei Mici, cîteva insule din arhipelagul grecesc şi Egiptul. Cum ministrul Franţei avea motive temeinice să le pună la dispoziţie cît mai puţini bani, şi cum ei înşişi aveau mijloace foarte restrînse, savanţii nu putură să viziteze decît în treacăt aceste ţări atît de interesante.

La reîntoarcerea la Constantinopol, Olivier şi Bruguière găsiră un nou ambasador, pe Verninac, care primise însărcinarea să-i trimită în Persia, unde trebuiau să facă tot posibilul pentru a căpăta simpatia stăpînirii faţă de Franţa.

Pe vremea aceea în Persia domnea o anarhie înspăimîntătoare, iar uzurpatorii se urcau pe tron unul după altul, spre marea nenorocire a poporului. La sosirea celor doi savanţi, în Persia domnea Mehmet-Han, care se războia în Korasan [45]. Cei doi francezi fură poftiţi să-l întîlnească pe şah în acel ţinut nevizitat încă de nici un călător european. Dar starea sănătăţii lui Bruguière îi reţinu vreme de patru luni într-un sat pierdut în creierul munţilor.

În septembrie 1796, Mehmet se reîntoarse la Teheran. Prima lui ispravă fu măcelărirea a o sută de marinari ruşi, prinşi pe malurile Caspicei, şi ţintuirea membrelor lor, calde încă, pe porţile palatului. Dezgustătoare emblemă, vrednică de un asemenea călău !

În anul următor, Mehmet fu asasinat, iar nepotul său Fehtah-Ali-Şah îi urmă la tron, nu fără luptă.

În asemenea împrejurări, lui Olivier îi era greu să-şi îndeplinească misiunea primită din partea guvernului francez. La urcarea pe tron a fiecărui nou şah trebuia să ia de la capăt negocierile. Cei doi diplomaţi naturalişti-călători, înţelegînd că nu vor obţine nimic atîta vreme cît stăpînirea va fi nestatornică şi incapabilă să întărească puterea în mîinile unui şah oarecare, porniră înapoi spre Europa şi lăsară pentru zile mai bune sau pentru diplomaţi mai iscusiţi grija de a încheia alianţa între Franţa şi Persia. Bagdad, Ispahan, Alep, Cipru, Constantinopol, iată etapele călătoriei lor de reîntoarcere.

Ce rezultate obţinuseră în lunga lor şedere în Orient? Dacă scopul diplomatic propus nu fusese atins, dacă, din punct de vedere geografic, nici o observaţie nouă nu fusese făcută, Cuvier[46], în elogiul pe care i-l face lui Olivier, ne asigură că, în ceea ce priveşte ştiinţele naturale, datele obţinute nu erau lipsite de valoare. Şi trebuie să-l credem, deoarece, la trei luni după reîntoarcere, Olivier era numit membru al Academiei de Ştiinţe.

Cît despre relatarea călătoriei publicate în trei volume, ea s-a bucurat de primirea cea mai aleasă din partea publicului, spune Cuvier, în stil academic.

Din Persia vom trece în Rusia. „Dacă ne gîndim că ne aflăm în secolul al XVIII-lea, această tranziţie nu poate să pară bruscă. Rusia a intrat propriuzis în concertul european abia cu Petru cel Mare. Pînă atunci, această ţară rămînea, prin istoria, legăturile şi moravurile locuitorilor ei, cu desăvîrşire asiatică. Sub domnia lui Petru cel Mare şi a Ecaterinei a II-a se construiesc drumuri, comerţul se dezvoltă, se creează marina, poporul rus se uneşte într-o singură naţiune. Imperiul supus ţarilor era încă de pe atunci uriaş. Prin cuceririle lor, Petru I şi Ecaterina a II-a i-au lărgit şi mai mult graniţele. Dar ei n-au făcut numai acest lucru. Petru cel Mare întocmeşte hărţi, trimite expediţii în toate părţile pentru a fi informat asupra climatului, bogăţiilor naturale, locuitorilor fiecăreia din guberniile sale; în sfîrşit, îl trimite pe Bering să descopere strîmtoarea care-i poartă numele.

Ecaterina a II-a merge pe urmele marelui împărat, ale aceluia care a transformat atît de mult ţara. Ea atrage în Rusia savanţi din alte ţări şi intră în relaţii cu scriitori din întreaga lume. În acest fel împărăteasa încearcă să reţină atenţia lumii în jurul poporului ei. Curiozitatea, interesul nu întîrzie; vine o epocă în care toţi îşi aţintesc ochii asupra Rusiei. În aer pluteşte acel simţămînt că o mare naţiune este pe cale de a se naşte. Unii sînt neliniştiţi, fireşte, în privinţa urmărilor pe care le vor aduce, cu siguranţă, naşterea şi amestecul ei în treburile europene. Prusia s-a şi ridicat, iar spada ei, aruncată în balanţă de Frederic al II-lea, a schimbat toate condiţiile echilibrului european. Rusia poseda posibilităţi imense în oameni, bani, bogăţii de tot felul, necunoscute şi neexploatate încă.

De aceea, toate publicaţiile despre Rusia erau citite imediat de oamenii politici, de toţi cei ce se interesau de destinele patriei lor, cît şi de curioşii cărora le plăceau descrierile unor obiceiuri atît de variate şi de diferite.

Pînă atunci nu fusese publicată o lucrare mai valoroasă decît a naturalistului Pallas, intitulată *Călătorie prin cîteva provincii ale imperiului rus*[47], tradusă în franceză în 1788—1789. Nici o lucrare nu avusese atîta succes şi trebuie să mărturisim că succesul ei era binemeritat în toate privinţele.

Petru Simon Pallas, naturalist german, fu chemat de Ecaterina a II-a în 1768 la Petersburg, unde fu numit imediat adjunct al Academiei de Ştiinţe. Pallas publică peste puţin timp un memoriu asupra osemintelor-fosile din

Siberia. Anglia şi Franţa trimiseră în acea perioadă expediţii pentru a observa trecerea planetei Venus pe discul Soarelui. Nevoind să rămînă mai prejos, Rusia trimise în Siberia un număr mare de savanţi, printre care se afla şi Pallas.

Şapte astronomi şi matematicieni, cinci naturalişti şi mai mulţi studenţi trebuiau să străbată acest imens teritoriu în toată lungimea. Timp de şase ani încheiaţi, Pallas nu se cruţă explorînd succesiv Orenburgul, loc de întîlnire al nomazilor de pe ţărmurile sărate ale Caspicei ; Guriev, situat pe ţărmul acestei mări sau mai degrabă al acestui lac uriaş care scade an de an ; Munţii Urali cu numeroasele lor mine de fier ; Tobolsk, capitala Siberiei ; versantul nordic al Altaiului ; Krasnoiarskul pe Enisei şi marele lac Baikal. Apoi, înainte de a se reîntoarce la Petersburg la 30 iulie 1774, Pallas cercetă Astrahanul, Caucazul, cu populaţia lui atît de diversă şi de interesantă, şi în cele din urmă Donul.

Dar Pallas nu este numai un călător obişnuit. El nu călătoreşte doar ca naturalist, ci, mai presus de orice, este om şi se interesează de tot ceea ce are legătură cu oamenii. Geografia, istoria, politica, negoţul, religia, artele frumoase, ştiinţele, totul îl interesează ; şi lucrul acesta este atît de adevărat încît nu-i poţi citi povestirea călătoriei fără să-i admiri diversitatea cunoştinţelor.

După ce își scrise și își publică relatarea, Pallas nu se gîndește să se culce pe lauri și nici să se lase amețit de glorie. Pentru el, munca e o odihnă. Pallas participă deci la operațiile necesare întocmirii unei hărți a Rusiei.

Curînd, firea lui, mereu entuziastă, îl îndeamnă să se ocupe în special de studiul botanicii, iar lucrările sale îi asigură un loc de frunte printre naturaliștii ruși.

Una din ultimele lucrări ale lui Pallas e o descriere a Rusiei meridionale, *Tabloul fizic și topografic al Tauridei*, lucrare publicată în limba franceză și tradusă în germană și rusă. Îndrăgostit de locurile acestea pe care le-a vizitat în 1793 și 1794, savantul își mărturisește dorința de a merge să se stabilească acolo. Împărăteasa îi dăruiește îndată mai multe moșii aparținînd coroanei și savantul călător se mută cu familia la Simferopol.

Pallas folosi prilejul ca să facă o nouă călătorie în provinciile meridionale ale imperiului, în stepele Volgăi și în ținuturile care mărginesc Marea Caspică, pînă în Caucaz ; în sfîrșit, străbate Crimeea în toate sensurile. O parte din locurile acestea le mai văzuse, cu douăzeci de ani înainte, și putu să-și dea seama de adîncile transformări petrecute acolo. Dacă se plînge de exploatarea exagerată a pădurilor, Pallas e obligat să recunoască dezvoltarea agriculturii în numeroase locuri, apariția centrelor meșteșugărești importante, într-un cuvînt mersul de netăgăduit spre progres al țării. Cît despre Crimeea, deși nu de mult realipită Rusiei, se puteau constata și acolo îmbunătățiri serioase. Și cît de departe vor ajunge ele peste cîțiva ani !

Bunul Pallas, entuziasmat de această provincie, avu de îndurat din partea tătarilor, în noua sa reședință, toate necazurile. Soția îi muri, și, în sfîrșit, bătrîn și ostenit, savantul părăsi Crimeea, în ziua de 8 septembrie 1811, ca să-și încheie zilele la Berlin.

De la el au rămas două lucrări de o importanță capitală, din care geograful, omul de stat, naturalistul, negustorul puteau scoate din belșug date sigure și precise asupra unor ținuturi pînă atunci puțin cunoscute și ale căror posibilități și nevoi aveau să modifice profund condițiile pieței europene.

Capitolul IV

CELE DOUĂ AMERICI

Coasta apuseană a Americii. Juan de Fuca şi de Fonte. Cele trei călătorii ale lui Bering. Vancouver. Explorarea Strîmtorii Fuca. Recunoaşterea Arhipelagului Noua Georgie şi a unei părţi din coasta americană. Explorarea interiorului Americii. Samuel Hearne. Descoperirea Rîului Minelor de cupru. Mackenzie şi fluviul care îi poartă numele. Ţărmul lui Fraser. America de Sud. Explorarea Amazonului de către La Condamine. Călătoria lui A. von Humboldt şi Bonpland. Tenerife. Peştera Guachero. „Llanos". Ţiparii. Amazonul, Rio Negro şi Orinoco. Mîncătorii de pămînt. Rezultatele călătoriei. A doua călătorie a lui Humboldt. Volcanitos. Cascada Tequendama. Punţile Icononzo. Trecerea Quindiului pe spatele oamenilor. Quito şi Pichincha. Ascensiunea pe Chimborazo. Anzii. Lima. Trecerea planetei Mercur. Explorarea Mexicului. Mexico. Reîntoarcerea în Europa.

Am avut prilejul, în mai multe rînduri, să povestim unele expediţii care aveau drept scop recunoaşterea coastelor Americii, ca de pildă despre încercarea lui Hernando Cortés, despre cursele şi explorările lui Drake, Cook, La Perouse şi Marchand. Să ne întoarcem acum cu cîtva timp înapoi şi să privim, cu Fleurieu, urmarea călătoriilor care s-au succedat pe ţărmul apusean al Americii, pînă la sfîrşitul secolului al XVIII-lea.

În 1537, Cortés şi Francisco de Ulloa recunoscuseră marea Peninsulă California şi exploraseră în cea mai mare parte lungul şi îngustul golf al Californiei.

După ei, Vasco Coronado, pe uscat, şi Francisco Alarcon, pe mare, porniseră în căutarea strîmtorii legendare care făcea legătura, după cît se spunea, între Atlantic şi Pacific, dar nu izbutiseră să depăşească paralela 36.

Doi ani mai tîrziu, în 1542, portughezul Rodrigues de Cabrillo atinsese 44° latitudine nordică. Acolo, frigul, bolile, lipsa de provizii şi starea proastă a navei îl siliseră să dea înapoi. Cabrillo nu făcuse descoperiri geografice, e drept, dar constatase că din portul Natividade, adică de la 19°45′ latitudine nordică şi pînă în punctul pe care îl atinsese, coasta se continua fără întrerupere. Strîmtoarea părea că se trage înapoi în faţa exploratorilor.

S-ar părea că puţinul succes al acestor explorări i-a descurajat pe spanioli, căci, începînd din epoca aceea, nu-i mai găsim pe lista exploratorilor. Un englez, Drake, după ce a navigat de-a lungul coastei apusene a Americii, de la Strîmtoarea Magellan şi a pustiit posesiunile spaniole, a ajuns pînă la paralela 48 ; la întoarcere a explorat tot ţărmul pe o lungime de zece grade şi a dat acestei imense întinderi de coastă numele de Noul Albion.

Urmă apoi, în 1592, călătoria, în mare parte fabuloasă, a lui Juan de Fuca, călător care pretindea că a găsit Strîmtoarea Anian, căutată de atîta vreme ;

în realitate, el nu descoperise decît strîmtoarea ce desparte de continent Insula Vancouver.

În 1602, Vizcaynos[48] punea temeliile portului Monterey, din California, iar patruzeci de ani mai tîrziu, avea loc expediția amiralului de Fonte — expediție care a făcut obiectul atîtor disertații savante și discuții ingenioase. Lui i se datorește descoperirea Arhipelagului Saint Lazare la nord de Insula Vancouver. Totuși, trebuie socotit de domeniul fantezici tot ce povestește el despre lacurile și orașele mari pe care ne asigură că le-a vizitat și despre calea de trecere dintre cele două oceane, pe care pretinde că a descoperit-o.

În secolul al XVIII-lea, începuseră să nu mai fie crezute orbește povestirile călătorilor. Oamenii le cercetau, le controlau și nu rețineau din ele decît pasajele care nu intrau în contradicție cu relatările cunoscute pînă atunci. Buache, Delisle și mai ales Fleurieu au deschis primii calea atît de fecundă a criticii istorice. Și trebuie să le fim cît se poate de recunoscători pentru aceasta.

După cum am văzut, rușii își întinseseră considerabil domeniul cunoștințelor și existau motive temeinice să se creadă că exploratorii lor vor atinge foarte curînd America, mai ales dacă, așa cum se bănuia în epoca aceea, cele două continente erau reunite pe la nord.

Țarul Petru I schițase cu mîna lui, puțin înainte de a muri, planul și instrucțiunile unei călătorii al cărei proiect îl întocmise el însuși de multă vreme și al cărei scop era să se încredințeze dacă Asia și America sînt unite sau sînt despărțite printr-o strîmtoare. Cum nu era cu putință să fie găsite mijloacele necesare în arsenalele și porturile din Kamceatka, Petru trimise din Europa căpitani, matrozi, echipamente și provizii.

Vitus Bering[49] și Alexei Cirikov[50], care dăduseră și unul și altul dovezi de mare pricepere și de iscusință, primiră comanda expediției. Pregătirile de plecare nu fură încheiate decît la 20 iulie 1728. Navigînd spre nord-est, în lungul coastei Asiei, pe care n-o pierdu nici o clipă din vedere, Bering ajunse la 15 august la 67°18′ latitudine nordică în fața unui cap dincolo de care țărmul devia spre vest.

În această primă călătorie, Bering nu numai că nu recunoscu coasta Americii, dar depăși fără să știe strîmtoarea căreia posteritatea avea să-i dea numele lui. Imaginara Strîmtoare Anian era înlocuită prin Strîmtoarea Bering.

O a doua călătorie, întreprinsă în anul următor de aceiași călători, nu dădu rezultatele așteptate.

Abia în anul 1741, la 4 iunie, putură Bering și Cirikov să pornească din nou. De data aceasta socoteau să se îndrepte spre est, imediat ce aveau să ajungă la 50° latitudine nordică, pînă cînd vor întîlni coasta Americii. Dar cele două nave, despărțite la 20 iunie de furtună, nu izbutiră să se mai reîntîlnească în tot decursul expediției. La 18 iulie, Bering descoperi continentul american la 58°28' latitudine nordică. Zilele următoare fură hărăzite întocmirii hărții unui mare golf, cuprins între cele două capuri St. Elias și St. Hermogen.

Toată luna august, Bering navigă în mijlocul insulelor care mărginesc Peninsula Alaska, dădu nume Arhipelagului Șumaghin, luptă pînă la 24 septembrie cu vînturile potrivnice, cercetă extremitatea peninsulei și descoperi o parte din Insulele Aleutine.

Dar, bolnav de multă vreme, navigatorul se văzu curînd incapabil să mai calculeze drumul navei şi nu putu evita eşuarea pe malul unei insuliţe care căpătă numele de Bering. Acolo, la 8 decembrie 1741 muri, în condiţii mizerabile, acest om curajos, acest navigator iscusit.

Cît despre restul echipajului, al cărui număr se redusese din pricina lipsurilor duse în timpul hibernării pe meleagurile acestea pustii, bieţii oameni izbutiră să-şi construiască o barcă mare din rămăşiţele navei şi să se reîntoarcă în Kamceatka.

După ce-şi aşteptase comandantul pînă la 25 iunie, Cirikov se apropie de ţărmul Americii, între 55 şi 56° latitudine nordică, unde pierdu două ambarcaţii cu întregul lor echipaj, fără să poată descoperi ce se întîmplase cu ele. Apoi, nemaiavînd mijloace de comunicare cu uscatul, se reîntoarse în Kamceatka.

Acum calea era deschisă. Aventurierii, negutătorii, marinarii porniră s-o străbată cu hotărîre. Descoperirile lor se concentrară mai ales asupra Insulelor Aleutine şi a Peninsulei Alaska.

Dar expediţiile trimise de englezi pe coastele Americii şi izbînzile ruşilor stîrniseră invidia şi neliniştea spaniolilor. Aceştia se temeau ca nu cumva rivalii lor să se stabilească în ţinuturi care le aparţineau cu numele, deşi nu aveau nici o aşezare în ele.

Viceregele Mexicului, marchizul de Croix, amintindu-şi atunci că Vizcaynos descoperise un port excelent, hotărî să instaleze acolo o garnizoană. Două expediţii simultane, una pe uscat, sub comanda lui don Gaspar de Portola, alta pe mare, compusă din două nave „San Carlos" şi „San Antonio", plecară din La Paz în ziua de 19 ianuarie 1769, ajunseră în portul San Diego şi regăsiră, după un an de căutări, portul Monterey, indicat de Vizcaynos.

În urma acestei expediţii, spaniolii continuară să exploreze coastele Californiei. Cele mai cunoscute călătorii sînt cele ale lui don Juan de Ayala şi Juan Bodega, care avură loc în 1775 şi în timpul cărora fură cercetate amănunţit atît Capul Enganno cît şi Golful Gundalupa.

Pentru că am povestit mai înainte despre recunoaşterile făcute de Cook, La Perouse şi Marchand, e locul acum să vorbim mai amănunţit despre expediţia lui Vancouver. Ofiţerul acesta, care îl însoţise pe Cook în cea de-a doua şi de-a treia călătorie, era indicat în mod firesc să ia comanda expediţiei trimise de guvernul englez pe coasta Americii cu scopul de a pune capăt litigiilor survenite cu stăpînirea spaniolă în privinţa Golfului Nootka.

George Vancouver primi ordin să obţină de la autorităţile spaniole o concesiune formală a acestui port atît de important pentru comerţul cu blanuri. După obţinerea cesiunii, Vancouver trebuia să cerceteze şi să traseze harta întregii coaste de nord-vest, de la 30° latitudine nordică pînă la rîul Cook, la paralela 61°. În sfîrşit, i se atrăgea atenţia în mod cu totul special asupra Strîmtorii Fuca şi asupra golfului explorat în 1789 pe nava „Washington".

Cele două nave, „Descoperirea" de 340 t şi „Chatam" de 135 t, aceasta din urmă sub comanda căpitanului Broughton, porniră din Plymouth la 1 aprilie 1791.

După două escale, la Tenerife şi în Golful Simon, apoi la Capul Bunei Speranţe, Vancouver pătrunse în apele Sudului, făcu recunoaşterea Insulei Sf. Paul şi navigă spre Noua Olandă, între drumurile pe care le urmaseră Dampier şi Marion, pe meleaguri nestrăbătute încă. La 27 septembrie, expe-

diţia făcu recunoaşterea unei părţi din coasta Noii Olande, terminată printr-un cap format din faleze înalte, care primi numele de Capul Chatham. Cum mai mulţi marinari se îmbolnăviseră de dizenterie, Vancouver hotărî să se oprească în primul port întîlnit, ca să-şi procure apă, lemne şi mai ales alimente proaspete, care îi lipseau. Navele se opriră în portul Regele George unde găsiră raţe sălbatice, lebede, o mare cantitate de peşti şi de stridii, dar nu putură să facă legătura cu nici un locuitor, deşi descoperiseră un sat cu vreo douăzeci de colibe recent părăsite.

Nu vom urma călătoria lui Vancouver pe coasta de sud-vest a Noii Olande, căci nu vom afla nimic nou.

La 26 octombrie, navele trecură de Ţara Van Diemen, iar la 2 noiembrie întîlniră coasta Noii Zeelande, unde cele două nave englezeşti ancorară în Golful Dusky. Acolo Vancouver completă ridicările topografice pe care Cook le lăsase neterminate. Curînd însă, un uragan despărţi cele două nave şi „Chatam" fu regăsit în Golful Matavai, din Tahiti. În decursul acestei ultime călătorii, Vancouver zări cîteva insule stîncoase pe care le numi Capcanele *(The Snares)* şi o insulă deosebit de mare, numită Oparri. La rîndul său, căpitanul Broughton descoperise Insula Chatham la est de Noua Zeelandă. Escala de la Tahiti aminteşte prea mult de cea făcută de Cook pentru a mai trebui să vorbim despre ea.

La 24 ianuarie 1792, cele două nave porniră spre Insulele Sandwich şi se opriră cîtăva vreme la Hawaii, la Oahu şi la Attoway. De la uciderea

lui Cook, în arhipelag se petrecuseră multe schimbări. Navele englęze şi americane, care pescuiau balene sau făceau negoţ de blănuri, veneau pe acolo tot mai des. De la ei începuseră să prindă gustul rachiului şi să-şi dorească arme de foc băştinaşii. Certurile dintre micile căpetenii deveniseră tot mai dese ; pretutindeni domnea cea mai deplină anarhie iar numărul locuitorilor scăzuse în mod neobişnuit.

La 17 martie 1792, Vancouver părăsi Insulele Sandwich şi se îndreptă spre America, unde recunoscu peste puţin timp partea de coastă pe care Drake o numise Noul Albion. Acolo se întîlni cu căpitanul Gray, despre care se spune că intrase cu nava „Washington" în Strîmtoarea Fuca şi străbătuse mari întinderi de apă. Gray se grăbi să dezmintă descoperirile care îi fuseseră puse în seamă cu atîta mărinimie, spunînd că nu navigase decît cincizeci de mile în strîmtoarea care se întindea de la vest la est, pînă la un punct, de unde băştinaşii îl asiguraseră că strîmtoarea se înfunda spre nord.

Vancouver pătrunse şi el în Strîmtoarea Fuca, recunoscu acolo Portul Descoperirii, Golful Amiralităţii, Birch Bay, Desolation-Sound, Strîmtoarea Johnstone şi Arhipelagul Broughton. Înainte de a ajunge la capătul acestui lung braţ de mare, englezii întîlniră două mici nave spaniole sub comanda lui Quadra. Cei doi comandanţi îşi comunicară lucrările şi dădură numele lor (Vancouver-Quadra [51] principalei insule din numerosul arhipelag numit apoi Noua Georgie.

Vancouver vizită apoi Nootka, rîul Columbia şi veni să poposească la San Francisco. Se înţelege că nu putem urmări în toate detaliile ei această explorare, care îi ceru nu mai puţin decît trei campanii succesive. Uriaşa întindere a coastelor cuprinse între Capul Mendocino şi portul Conclusion la 56°14′ nord şi 134°23′ est a fost cercetată de navele engleze.

„Acum, spune călătorul, cînd am atins scopul principal pe care şi-l propusese regele poruncind efectuarea acestei călătorii, îmi place să mă gîndesc că recunoaşterea foarte amănunţită a coastei de nord-vest a Americii, recunoaştere făcută de noi, va risipi toate falsele păreri cu privire la o trecere prin nord-vest ; de acum înainte nu se va mai crede că există o comunicare între Marea Pacificului de Nord şi interiorul continentului american, pe întinsul distanţei parcurse de noi".

Plecat din Nootka pentru a face recunoaşterea coastei meridionale a Americii înainte de a se reîntoarce în Europa, Vancouver se opri în Insulele Nucilor-de-Cocos, care nu prea îşi merită numele, după cum am mai avut prilejul să spunem, apoi poposi la Valparaiso, ocoli Capul Horn, luă apă de băut la Sf. Elena şi reintră pe Tamisa la 12 septembrie 1795.

Dar oboselile acestei lungi călătorii vătămaseră într-atît sănătatea iscusitului navigator încît se stinse din viaţă în luna mai 1798, înainte de a-şi putea isprăvi redactarea călătoriei, pe care o termină fratele său.

În cei patru ani cît fuseseră folosite pentru greaua muncă de cercetare şi pentru întocmirea hărţii pe nouă mii de leghe de coaste necunoscute, „Descoperirea" şi „Chatam" nu pierduseră decît doi oameni. După cum se vede, discipolul căpitanului Cook folosise din plin lecţiile maestrului său şi e greu de ştiut dacă trebuie să admirăm mai mult la Vancouver grija faţă de marinari ca şi omenia faţă de indigeni sau minunata iscusinţă de care a dat dovadă în toată această periculoasă navigaţie.

Între timp, navigatorii se succedau pe coasta occidentală a Americii, dar nici coloniştii nu stăteau cu braţele în sîn. Stabiliţi mai întîi pe coastele Atlanticului, unde întemeiaseră numeroase state pînă în Canada, coloniştii începuseră să pătrundă în interior. Traperii [52] şi cercetaşii lor străbătuseră spaţii imense de

teren bun pentru agricultură, iar squaterii [53] englezi le ocupaseră una după alta. Fireşte că aceasta se făcuse printr-o luptă necontenită cu indienii, primii stăpîni ai pămîntului, pe care coloniştii îi sileau să se înghesuie zi de zi în interiorul continentului. Ademeniţi de fertilitatea unui pămînt virgin şi de legiuirile mai liberale din diferite state, coloniştii începuseră curînd să vină cu duiumul.

Numărul lor ajunse atît de mare, încît la sfîrşitul secolului al XVII-lea, moştenitorii lordului Baltimore preţuiau la trei mii de livre produsul vînzării pămînturilor lor, iar la mijlocul secolului următor, în 1750, urmaşii lui William Penn îşi făceau în acelaşi fel un venit de zece ori mai mare. Şi totuşi, emigraţia era socotită insuficientă ; stăpînirea începu să-i deporteze acolo pe condamnaţi — în 1750 în Maryland se aflau 1981 de deportaţi.

Deşi nu toate pămînturile cumpărate sau luate cu forţa de la indieni erau ocupate, coloniştii englezi înaintau în interiorul continentului, avînd într-una încăierări cu posesorii legali ai pămîntului pe care pătrundeau.

În nord, Compania Golfului Hudson, care avea monopolul comerţului cu blănuri, era veşnic în căutare de noi terenuri de vînătoare, căci de pe cele exploatate vînatul începuse să dispară. Ea îi îndemna pe vînători să meargă tot înainte şi culegea de la indieni, pe care mai întîi îi îmbăta, informaţii preţioase. Astfel, conducătorii companiei au aflat de existenţa unui rîu care se varsă la nord, lîngă bogatele zăcăminte de aramă (Rîul Minelor de cupru), din care cîţiva indigeni aduseseră la fortul Prince de Galles probe bogate. Compania luă imediat hotărîrea organizării unei expediţii de cercetări (1769) a cărei conducere i-o încredinţă lui Samuel Hearne.

Pentru o călătorie în ţinuturile acestea îngheţate, unde nu găseşti decît cu greu provizii şi unde gerul e deosebit de aspru, trebuiau oameni bine căliţi, puţini la număr, capabili să îndure ostenelile unui marş istovitor în mijlocul zăpezii şi să reziste la chinurile foamei. Hearne nu luă cu el decît doi albi şi cîţiva indieni.

Cu toată deosebita pricepere a călăuzelor, care cunoşteau ţinutul şi obiceiurile vînatului, alimentele începură curînd să lipsească. La două sute de mile de fortul Prince de Galles, indienii nu mai voiră să înainteze. Ceilalţi fură nevoiţi să se întoarcă din drum.

Dar şeful expediţiei era un marinar călit, deprins să îndure orice. De aceea n-a dat înapoi. Dacă nu ţi-a izbutit prima încercare, nu poţi oare să fii mai norocos în cea de-a doua ?

În luna februarie 1770, Hearne porni din nou să străbată ţinuturile acelea necunoscute. De data aceasta nu-l însoţeau decît cinci indieni, căci îşi dăduse seama că lipsa de rezistenţă la oboseală a albilor aducea după sine dispreţul băştinaşilor. Dar, după ce se depărtă cinci sute de mile, asprimea gerului îl sili să se oprească şi să aştepte o temperatură mai uşor de suportat. A fost un moment greu de trecut. Exploratorii acestor ţinuturi îngheţate se pomeneau cînd cu mai mult vînat decît puteau să consume, cînd fără o îmbucătură sau chiar siliţi să mestece zile în şir piei vechi, să roadă oasele pe care le aruncaseră, să caute pe copaci cine ştie ce boabe care nu se găsesc oricînd, şi să îndure, în sfîrşit, geruri cumplite !

Hearne porni mai departe în luna aprilie şi continuă să străbată pădurile pînă în august ; tocmai cînd se pregătea să-şi petreacă iarna lîngă un trib indian care îl primise prietenește, un accident îl sili să-şi continue drumul.

Lipsurile, mizeriile, decepţiile nu zdruncinară neclintitul curaj al lui Samuel Hearne. Pornind la drum în ziua de 7 decembrie se înfundă spre vest pe pa-

În sfîrşit, se zăreşte marea

ralela 60 şi întîlni un rîu. Iată-l construindu-şi o luntre şi coborînd de-a lungul rîului, care trecea printr-o salbă nesfîrşită de lacuri mari şi mici. În sfîrşit, la 13 iulie 1771 ajunse la Rîul Minelor de cupru. Pe aici trăiau eschimoşi. Indienii care îl însoţeau îşi făgăduiau ca, în cazul în care le vor ieşi în cale eschimoşi, să-i măcelărească pînă la unu.

Aceasta se întîmplă destul de curînd.

„Văzîndu-i pe eschimoşi cum se odihneau în iglurile [34] lor, spune Hearne, indienii ieşiră din ascunzători şi năvăliră pe neaşteptate asupra bieţilor oameni ; am fost nevoit să privesc măcelul fără să mişc măcar un deget".

Din cei douăzeci de eschimoşi cîţi formau tribul întîlnit, nici unul nu scăpă setei de sînge a indienilor.

„După acest măcel îngrozitor, continuă Hearne, ne-am așezat pe iarbă și ne-am ospătat din belșug cu somon proaspăt".

Acolo, rîul se lărgea neobișnuit de mult. Oare călătorul ajunsese la gurile lui ? Totuși, apa era cu desăvîrșire dulce. Cu toate acestea, pe țărm se vedeau urmele unui fel de maree. Numeroase foci se jucau în mijlocul apei. În corturile eschimoșilor fuseseră găsite multe fanoane de balenă. Toate acestea păreau să le arate călătorilor că ajunseseră la mare. Hearne luă un ochean. In fața lui se întindea pînă dincolo de zare o imensă pînză de apă întreruptă din loc în loc de insule. Fără doar și poate că era marea.

La 30 iunie 1772, Hearne se reîntoarse la așezările englezilor, după o absență care durase nu mai puțin de un an și cinci luni.

Compania recunoscu imensul serviciu adus de Hearne numindu-l guvernator al fortului Prince de Galles. În decursul expediției în Golful Hudson, La Perouse ocupă această așezare și găsi acolo jurnalul de călătorie al lui Samuel Hearne. Navigatorul francez i-l înapoie cu condiția să-l publice. Nu știm ce pricină a întîrziat, pînă în 1795, îndeplinirea făgăduielii pe care călătorul englez o făcuse marinarului francez.

Nesfîrșitul șirag de lacuri, rîuri și canale care, pornind din Lacul Superior, adună toate apele coborîte din Munții Stîncoși și le cară către Oceanul Înghețat, a fost cunoscut abia în ultimul sfert al secolului al XVIII-lea. Descoperirea lui se datorește în cea mai mare parte negustorilor de blănuri, fraților Frobisher și lui Pond.

Datorită acestor călătorii de recunoaștere drumul deveni mai puțin anevoios, exploratorii se succedară, așezările de comerț se apropiară și, în sfîrșit, ținutul fu descoperit. Curînd se auzi vorbindu-se despre un mare fluviu care se îndrepta spre nord-vest.

Acestui fluviu, Alexander Mackenzie avea să-i dea numele său. Plecat la 3 iunie 1789 din fortul Chippewayan, pe plaja din sudul Lacului Colinelor, Mackenzie luase cu el cîțiva canadieni și mai mulți indieni, dintre care unul îl însoțise pe Samuel Hearne. Ajuns într-un punct situat la 67°45′ latitudine nordică, Mackenzie află că nu departe, la est, se afla marea, și că la vest era și mai aproape. Evident că se apropia de extremitatea nord-vestică a Americii.

La 12 iulie, Mackenzie întîlni o mare întindere de ape pe care, din pricina micii ei adîncimi și a ghețurilor care o acopereau n-o putea lua drept mare, deși nu se zărea nici un pămînt la orizont. Și totuși, Mackenzie dăduse de apele Oceanului Înghețat. El se convinse de acest lucru cînd văzu apele urcînd, deși vîntul nu era puternic. Era fluxul. Călătorul se îndreptă apoi spre o insulă care se zărea la oarecare distanță de țărm. De acolo zări mai multe cetacee jucîndu-se în mijlocul valurilor. De aceea insula, aflată la 69°14′ latitudine nordică, primi numele de Insula Balenelor. La 12 septembrie, expediția se reîntoarse cu bine în fortul Chippewayan.

Trei ani mai tîrziu, Mackenzie, căruia nu i se stinsese setea de descoperiri, urcă pe Rîul Păcii *(Peace River)*, ale cărui izvoare se găsesc în Munții Stîncoși. În 1793, după ce izbutise să-și croiască drum prin lanțul acesta anevoios, călătorul întîlni pe partea cealaltă a muntelui un rîu, Tacuce-tesse, care curgea spre sud-vest. Înfruntînd pericole și lipsuri mai ușor de imaginat decît de descris, Mackenzie coborî de-a lungul acelei ape, pînă la gurile ei, adică mai jos de Insulele Prince de Galles. Acolo, pe un perete de stîncă, scrise cu un amestec de grăsime și de chinovar inscripția aceasta, pe cît de laconică pe

atît de grăitoare: *„Alexander Mackenzie, venit din Canada pe uscat, astăzi 22 iulie 1793"*. La 24 august, Mackenzie reintră în fortul Chippewayan.

În America de Sud nu a fost întreprinsă nici o călătorie ştiinţifică în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Ne mai rămîne să vorbim doar despre La Condamine. Am povestit mai înainte despre cercetările care îl mînaseră pe La Condamine spre America şi am spus că, o dată măsurările terminate, călătorul francez îl lăsase pe Bouguer să se reîntoarcă în Europa, pe Jussieu să-şi prelungească o şedere care avea să îmbogăţească ştiinţele naturale cu o mulţime de plante şi de animale necunoscute, în timp ce el însuşi avea să coboare Amazonul pînă la locul de vărsare în ocean.

„La Condamine, spune Maury în a sa *Istorie a Academiei de Ştiinţe*, poate fi numit Alexandru Humboldt al secolului al XVIII-lea. Minte luminată şi savant de profesie totodată, el a dovedit, în această memorabilă expediţie, un eroic devotament faţă de ştiinţă. Deoarece fondurile acordate de rege pentru călătorie nu i-au ajuns, La Condamine a cheltuit din propria sa pungă o sută de mii de livre; osteneala, chinurile l-au făcut să-şi piardă auzul şi facultatea de a se folosi de picioare. Victimă a pasiunii sale pentru ştiinţă, el n-a găsit, vai! la reîntoarcere, la oameni, care nu erau în stare să înţeleagă martirajul îndurat pentru o idee, decît batjocura amară şi răutatea. Ei nu vedeau în La Condamine pe neobositul explorator care înfruntase atîtea primejdii, ci numai omul cu gîndul aiurea, surdul plictisitor, ţinîndu-şi mereu în mînă cornetul acustic. Satisfăcut de stima pe care i-o arătau confraţii, al căror elocvent interpret se făcuse într-o bună zi Buffon (răspuns la discursul de recepţie al lui La Condamine la Academia Franceză), «La Condamine se consola compunînd cîntece, şi pînă la moarte a păstrat viu interesul pentru tot ce-l înconjura...»".

Înaintea lui La Condamine, puţini călători avuseseră prilejul să pătrundă în vasta regiune a Braziliei. De aceea, savantul explorator nădăjduia să-şi facă utilă călătoria întocmind o hartă a cursului fluviului Amazon şi adunînd observaţiile pe care avea prilejul să le facă, într-un ţinut atît de rar călcat, asupra obiceiurilor ciudate ale indienilor.

După Orellana, a cărui călătorie aventuroasă am povestit-o, Pedro de Ursua fusese trimis, în 1559, de viceregele din Peru, în căutarea lacului Parima şi a lui *El Dorado*. Ursua pieri ucis de un soldat răzvrătit care săvîrşi, coborînd pe cursul fluviului, tot soiul de tîlhării şi sfîrşi prin a fi spintecat în patru în Insula Trinidad.

Asemenea tentative nu prea izbutiseră să aducă prea multă lumină în privinţa cursului fluviului. Portughezii au fost ceva mai norocoşi. În 1636—1637, Pedro Texeira, cu patruzeci şi şapte de luntre şi cu un numeros detaşament de spanioli şi de indieni, ţinuse cursul Amazonului pînă la afluentul acestuia Napo. Texeira urcase pe Napo, apoi pe Coca, şi ajunsese astfel pînă la treizeci de leghe de Quito, unde se duse cu cîţiva oameni. În anul următor, Texeira se reîntorcea la Paro pe acelaşi drum, însoţit de călugării iezuiţi D'Acunha şi D'Artieda, care publicară povestirea acestei călătorii, a cărei traducere apăru în 1682.

Harta făcută de Sanson pe baza acestei relatări, copiată, fireşte, de toţi geografii, avea nenumărate greşeli, dar pînă în 1717 n-a existat alta. În acea epocă a fost publicată copia unei hărţi întocmite în 1690 de către misionarul german Fritz. În ea se vede că Napo nu era adevăratul izvor al Amazonului şi că acesta din urmă, sub numele de Marañon, izvorăşte din-

Călătoriile lui Hearne și Mackenzie

veche)

tr-un lac, Guanuco, la treizeci de leghe spre est de Lima. Partea inferioară a cursului fluviului era destul de prost desenată, pentru că părintele Fritz, cînd călătorise pe-acolo, fusese prea bolnav ca s-o poată desena cu exactitate.

Plecat din Tarqui, la cinci leghe de Cuenca, în ziua de 11 mai 1743, La Condamine trecu prin Zaruma, oraş odinioară faimos prin minele lui de aur, şi traversă mai multe rîuri pe poduri de liane legate de cele două ţărmuri şi asemănătoare unui imens hamac întins de pe un mal pe altul. Apoi ajunse la Loxa, situat la patru grade sud de ecuator. Oraşul fiind aşezat mai jos de Quito, se observă o însemnată deosebire de temperatură, iar munţii, acoperiţi de păduri, par nişte biete coline pe lîngă cei din Quito.

De la Loxa la Jaen de Bracamoros, treci ultimul lanț al Anzilor. Aici, ploaia cade zilnic în toate cele douăsprezece luni ale anului ; de aceea nu trebuie să poposești vreme mai îndelungată. Străvechea prosperitate dispăruse din întreg ținutul ; Loyola, Valladolid, Jaen și cele mai multe orașe din Peru, depărtate de ocean și de marele drum de la Cartagena la Lima, se transformaseră în niște biete cătune. Și totuși, întregul ținut din preajma lui Jaen era plin de arbori de cacao, cărora, de altfel, indienii nu le dădeau mai multă atenție decît nisipurilor aurifere cărate de rîurile lor.

La Condamine se îmbarcă pe rîul Chincipe, mai larg în locul acela decît Sena la Paris, și coborî pînă la confluența lui cu Maranonul. De acolo înainte, Maranonul începe să fie navigabil, deși are numeroase cascade și chei și se îngustează pînă la cîțiva metri în mai multe locuri. Cele mai celebre dintre aceste chei sînt *pongo* sau, cum se mai numesc, Cheile Manseriche, săpate de Maranon în Cordilieri. Sînt tăiate aproape vertical și au abia cîțiva metri lățime. Acolo, La Condamine, rămas singur cu un negru pe o plută, avu o aventură aproape unică.

„Rîul, spune el, a cărui înălțime scăzuse cu douăzeci și cinci de picioare în treizeci și șase de ore, continua să descrească. În toiul nopții, prinzîndu-se printre lemnele plutei mele o bucată dintr-un trunchi mare de copac ascuns sub apă și pătrunzînd tot mai adînc, pe măsură ce pluta cobora o dată cu nivelul apei, m-am pomenit în primejdia, dacă n-aș fi fost atent și treaz, să rămîn cu pluta agățată și suspendată în aer de o creangă a copacului. Cea mai mare nenorocire care mi s-ar fi putut întîmpla ar fi fost pierderea jurnalelor și a caietelor mele de note, rodul a opt ani de muncă. Din fericire, am găsit pînă la urmă mijlocul de a desprinde pluta și de a o repune pe apă".

Lîngă orașul ruinat Santiago, unde La Condamine sosi în ziua de 10 iulie, locuiau în mijlocul pădurii, indienii hibaros, răsculați de un veac împotriva spaniolilor, care îi puneau la muncă în minele de aur.

Dincolo de *pongo* era o lume nouă, un ocean de apă dulce, un labirint de lacuri, de rîuri și de canaluri în mijlocul unor păduri de netrecut. Deși obișnuit de peste șapte ani să trăiască în sînul naturii, La Condamine nu se mai sătura privind spectacolul acesta uniform : apă, vegetație și nimic altceva. Plecînd din Borja la 14 iulie, călătorul depăși curînd locul de confluență al rîului Morona, care coboară dinspre vulcanul Sangay, a cărui cenușă e purtată uneori de vînt pînă la Guayaquil. Apoi traversă cele trei guri ale lui Pastaca, rîu care crescuse atît de mult încît nu-i putu măsura nici unul din brațe. La 19 iulie, La Condamine sosi în Laguna, unde îl aștepta de șase săptămîni don Pedro Maldonado, guvernator al provinciei Esmeraldas, care venise acolo din Pastaca. Laguna forma pe vremea aceea o mare așezare, cu cîteva sute de indieni în stare să poarte armele și adunați din mai multe triburi sub autoritatea misionarilor.

„Angajîndu-mă să fac harta cursului Amazonului, spune La Condamine, am găsit un mijloc de a alunga inactivitatea îngăduită de o navigare liniștită, dar care ar fi putut să devină plictisitoare din cauza lipsei de variație a lucrurilor. Trebuia să fiu continuu atent și să observ, cu compasul și cu ceasul în mînă, schimbările de direcție ale cursului rîului, și timpul scurs de la un cot la altul, să cercetez diferitele lărgimi ale albiei fluviului și ale gurilor rîului pe care le primea, unghiul format de acestea cînd se vărsau în fluviu, întîlnirea cu ostroavele și lungimea lor și mai ales să măsor viteza curentului și a luntrei, cînd pe uscat, cînd chiar pe luntre, prin diverse

Indi[illegible] omagua

metode, a căror explicare nu şi-ar avea locul aici. N-aveam nici o clipă liberă. Adeseori am sondat şi am măsurat geometric lărgimea fluviului şi a riurilor care se unesc cu el, am luat aproape zilnic înălţimea meridiană a soarelui şi i-am observat amplitudinea la răsărit şi în amurg din toate locurile unde am poposit".

La 25 iulie, după ce trecuse de gurile rîului Tigru, La Condamine ajunse la o nouă aşezare a indienilor yameos pe care misionarii îi scoseseră de curînd din pădure. Limba lor era dificilă, iar felul de a o pronunţa era şi mai extraordinar. Unele cuvinte cuprindeau nouă sau zece silabe. Indienii ştiau să numere doar pînă la trei. În schimb, foloseau cu multă dibăcie sarbacane [55], cu care aruncau mici săgeţi muiate într-o otravă atît de puternică încît ucidea pe loc.

A doua zi, La Condamine întîlni gura lui Ucayali, unul dintre cele mai mari rîuri care se varsă în Maranon și care poate că este izvorul Amazonului. Începînd de aici albia fluviului se lărgește considerabil.

La 27 iulie, călătorul ajunse la așezarea indienilor omagua, trib odinioară puternic, care popula malurile Amazonului pe o lungime de două sute de leghe mai jos de Napo. Străini pe aceste meleaguri, se crede că au venit aici coborînd cursul vreunui rîu din regatul Grenadei, ca să scape de jugul spaniolilor. Cuvîntul *omagua* înseamnă „cap turtit" în limba indienilor din Peru, și oamenii aceștia au într-adevăr ciudatul obicei de a presa între două scînduri fruntea nou-născuților, ca să-i facă, după cîte spun ei, să semene cu luna plină. De asemenea, omaguașii obișnuiesc să folosească două plante cu însușiri deosebite, *floripondio* și *curupa*, care îi îmbată timp de douăzeci și patru de ore și le dau vise nespus de ciudate.

Chinchina, *ipecacuanha*[56], *sarsaparila*[57], *gaiacul*[58], arborele-de-cacao și de vanilie, se găseau pretutindeni, pe malurile Maranonului. La fel și cauciucul, din care indienii își făceau butelii, încălțăminte și „clistire care n-au nevoie de piston, spune La Condamine. Ele au forma unei pere goale înăuntru, cu o găurică la unul din capete, unde indienii îi adaugă o canulă. Obiectul acesta e foarte des folosit la omaguași. Cînd se adună pentru vreo sărbătoare, stăpînul casei nu uită să dea cîte unul, din politețe, fiecărui oaspete, și folosirea lui precede totdeauna ospățurile ceremoniei".

Schimbînd ambarcația la San Joaquin, La Condamine sosi la gura lui Napo tocmai la timp ca să observe, în noaptea de 31 iulie spre 1 august, reapariția unui satelit al lui Jupiter, ceea ce îi îngădui să determine cu precizie longitudinea și latitudinea locului aceluia, observație prețioasă pe care aveau să se bizuie toate măsurările făcute în restul călătoriei.

Pevas, unde ajunse a doua zi, e ultima dintre misiunile spaniole de pe malurile Maranonului. Indienii reuniți acolo aparțineau unor triburi diferite și nu erau toți creștinați. Unii dintre ei mai purtau încă în nări și în buze podoabe din oase de animale și de pește, iar în obrajii lor ciuruiți erau fixate pene de toate culorile.

São Paulo este prima misiune a portughezilor. Acolo, fluviul e foarte lat și adesea se stîrnesc pe el furtuni puternice. Călătorul a fost plăcut surprins cînd a văzut femeile indiene purtînd cămăși de pînză și avînd cufere cu încuietoare, chei de fier, ace, oglinzi, foarfece și alte obiecte europene, pe care și le procurau de la Para, cînd își duceau acolo recolta de cacao. Luntrele lor, mult mai comode decît ale indienilor din posesiunile spaniole, adevărate brigantine lungi de șaizeci de picioare și largi de șapte, sînt manevrate de cîte patruzeci de vîslași.

Din Sao Paulo la Coari se varsă în Amazon marile și frumoasele rîuri Yutay, Jurná, Tefe, Coari, din sud și Putumayo, Japurá, care vin din nord. Pe malurile acestuia din urmă mai trăiau încă populații antropofage. Acolo fusese înfipt, la 26 august 1639, de către Texeira, un stîlp care trebuia să servească drept semn de graniță. Pînă în locul acela, călătorul folosise limba din Peru pentru a se înțelege cu indienii ; mai departe trebuia vorbită limba triburilor din Brazilia, care e folosită în toate misiunile portugheze.

Rîul Purus și Rio Negro, care face legătura între Orinoco și Amazon, au fost rînd pe rînd explorate. Primele afirmații serioase asupra geografiei bazinului Amazonului se datoresc lucrărilor lui La Condamine și aprecierii făcute de el călătoriilor anterioare ale misionarilor.

Gura rîului Madeira — numit astfel după marea cantitate de lemn pe care o cară — fortul Pauxis, dincolo de care Maranonul capătă numele de Amazon şi unde mareele încep să se facă simţite, deşi pînă la mare mai e încă o distanţă de peste două sute de leghe, fortăreaţa Tapajos, la gura unui rîu care coboară din minele Braziliei şi pe malurile cărora locuiesc topinambaşii, fură depăşite pe rînd.

Abia în luna septembrie călătorul nostru zări munţii spre nord, priveliişte nouă, căci de două luni La Condamine naviga fără să fi văzut cea mai mică movilă. Acum avea în faţă primele înălţimi ale podişului Guyanei.

La 5 septembrie, în faţa portului Paru, La Condamine părăsi Amazonul pentru a intra, printr-un canal natural pe rîul Xingu, pe care călugărul D'Acunha îi numeşte Paramaribo. Astfel ajunse la fortul Curupa şi, în sfîrşit, la Para, un oraş mare, cu străzi drepte, cu case clădite din piatră. La Condamine care, pentru a-şi termina harta, ţinea să viziteze gura Amazonului, se îmbarcă pentru Cayenne, unde sosi la 26 februarie 1744.

Această călătorie extraordinară avu rezultate considerabile. Pentru prima dată fusese stabilit într-un mod cu adevărat ştiinţific cursul Amazonului ; se putea bănui că Orinoco ar comunica cu acest fluviu ; în sfîrşit, La Condamine făcuse o mulţime de observaţii interesante privind ştiinţele naturale, fizica, astronomia şi noua ştiinţă, care era la primii ei paşi, antropologia.

Vom continua acum cu călătoriile unuia dintre savanţii care au înţeles cel mai bine raportul geografiei cu celelalte ştiinţe ale naturii, Alexander von Humboldt. Lui îi revine gloria de a fi atras călătorii pe această cale fecundă.

Născut în 1769, la Berlin, Humboldt l-a avut ca prim dascăl pe Kampe, editorul binecunoscut al mai multor povestiri de călătorii. Înzestrat cu un gust foarte viu pentru botanică, Humboldt s-a împrietenit, la Universitatea din Gottingen, cu Forster-fiul, care tocmai făcuse ocolul pămîntului pe urma căpitanului Cook. Legătura aceasta şi mai ales povestirile entuziaste ale lui Forster stîrniră, precum se pare, patima călătoriilor în sufletul lui Humboldt. Tînărul studia în acelaşi timp geologia, botanica, chimia, electricitatea animală şi, pentru a se perfecţiona în aceste diferite ştiinţe, călători în Anglia, în Olanda, în Italia şi în Elveţia. În 1797, după moartea mamei sale, care se împotrivise oricărei călătorii în afara Europei, Humboldt veni la Paris unde îl cunoscu pe Aimé Bonpland, tînăr botanist cu care începu imediat să facă mai multe planuri de explorări.

Se stabilise ca Humboldt să-l însoţească pe căpitanul Baudin ; dar întîrzierile la care a fost supusă plecarea acestei expediţii îl făcură pe tînărul savant să-şi piardă răbdarea şi să plece la Marsilia, cu gîndul să urmeze armata franceză în Egipt. Timp de două luni, Humboldt aşteptă plecarea vreunei fregate care trebuia să-l ducă pe consulul suedez la Alger ; apoi, plictisit de toate aceste amînări, plecă în Spania cu prietenul său Bonpland, nădăjduind că va căpăta permisiunea de a vizita posesiunile spaniole din America.

Lucrul acesta nu era de loc uşor ; dar Humboldt poseda o rară perseverenţă, avea cunoştinţe de seamă, recomandaţii călduroase şi o oarecare faimă. De aceea, cu toată neplăcerea stăpînirii spaniole, i se îngădui să exploreze coloniile din America de Sud şi să facă toate observaţiile astronomice şi măsurările geodezice pe care le dorea.

Portretul lui Humboldt (Kerseboom - Gravură)

Cei doi prieteni porniră din Coruna la 5 iunie 1799 şi, după treisprezece zile, ajunseră în Canare. Să debarce la Tenerife fără să facă ascensiunea muntelui, ar fi însemnat pentru nişte naturalişti să-şi trădeze îndatoririle.

„Aproape toţi naturaliştii, spune Humboldt într-o scrisoare către La Mettrie, care (ca şi mine) au trecut în Indiile Apusene, n-au avut timp decît să meargă pînă la poalele colosului vulcanic şi să admire grădinile încîntătoare din portul Orotava. Eu am avut norocul ca fregata noastră „Pizarro" să se oprească aici vreme de şase zile. Am cercetat amănunţit straturile din care e format piscul Teyde... Am dormit sub cerul liber, la aproape 3 000 de metri înălţime. Noaptea, la două, am pornit spre culme, unde, cu tot vîntul puternic, cu toată dogoarea pămîntului care îmi ardea cizmele şi cu tot frigul

înţepător, am sosit la ora opt. N-am să vă spun nimic despre această măreaţă privelişte, despre insulele vulcanice Lanzarote, Canare, Gomero, pe care le vezi la picioare ; despre deşertul de douăzeci de leghe pătrate acoperit cu lavă pietrificată, mort, fără insecte, fără păsări, deşert care ne desparte de crîngurile stufoase, de văile împodobite cu palmieri, bananieri şi dracene cu rădăcinile scăldate de valuri... Am pătruns aproape în craterul adînc abia de 40—60 de picioare. Vîrful se află cam la 4 000 m deasupra nivelului mării, aşa cum l-a găsit Borda printr-o măsurare foarte exactă... Craterul piscului, adică al vîrfului, nu mai aruncă de veacuri lavă (lava nu mai ţîşneşte decît de pe laturi). Dar craterul degajă o cantitate imensă de sulf şi de sulfat de fier..."

În luna iulie, Humboldt şi Bonpland sosiră la Cumaná, oraş aflat în nordul Americii de Sud, pe teritoriul Venezuelei. Acolo petrecură mai întîi cîteva săptămîni ca să examineze urmele marelui cutremur din 1797. Apoi determinară poziţia Cumanei, plasată pe toate hărţile cu o jumătate de grad mai spre sud, datorită faptului că navigatorii au fost înşelaţi de curentul care curge spre nord, lîngă Trinidad. În luna decembrie 1799, Humboldt îi scria din Caracas astronomului Lalande :

„Tocmai am terminat o călătorie nespus de interesantă în interiorul lui Para, pe Cordilierii de Cocolar, Tumari, Guiri ; am avut doi sau trei catîri încărcaţi cu instrumente, cu plante uscate etc. Am pătruns în misiunile capucinilor, care nu mai fuseseră vizitate de nici un naturalist ; am descoperit un mare număr de plante, mai ales soiuri noi de palmieri şi sîntem pe punctul de a pleca spre Orinoco, pentru a pătrunde, de acolo, poate pînă la San Carlos de pe Rio Negro, dincolo de ecuator... Am uscat peste 1 600 de plante şi am descris peste 500 de păsări, am adunat cochilii şi insecte ; eu am făcut vreo cincizeci de desene. Cred că, ţinînd seama de arşiţa arzătoare din zona aceasta, veţi socoti că am lucrat destul de mult în patru luni".

În acest prim drum, Humboldt vizitase aşezările indienilor chaymas şi guaronos. Se căţărase pe culmea lui Tumiriquiri şi coborîse în grota Guacharo, „peşteră imensă şi locuită de mii de păsări de noapte, a căror grăsime dă uleiul de Guacharo". Intrarea peşterii e cu adevărat maiestuoasă, împodobită şi încoronată cu vegetaţia cea mai luxuriantă. De acolo izvorăşte o apă uriaşă, iar în interior răsună cîntecul lugubru al păsărilor. E Aheronul[59] indienilor chaymas, căci, după mitologia indienilor de pe Orinoco, sufletele răposaţilor intră în peştera aceasta. A coborî în Guacharo înseamnă, în limba lor, a muri.

„Indienii intră în *cueva* Guacharo o dată pe an, pe la mijlocul verii, înarmaţi cu prăjini, cu ajutorul cărora nimicesc cea mai mare parte din cuiburi. În epoca aceea, multe mii de păsări pier astfel de moarte violentă, iar bătrînii *guacharos*, ca şi cum ar vrea să-şi apere puii, zboară pe deasupra capetelor indienilor scoţînd strigăte oribile. Puii care cad sînt spintecaţi pe loc. Peritoneul lor e acoperit cu un strat gros de grăsime care se întinde de la abdomen pînă la anus, formînd astfel un soi de perniţă între picioarele păsărilor. La epoca numită recoltatul uleiului, indienii clădesc la intrare şi chiar în prima încăpere a peşterii, colibe din foi de palmier, apoi, aprinzînd cîteva focuri de vreascuri, topesc în oale de lut grăsimea păsărilor tinere ucise. Grăsimea aceasta, cunoscută sub numele de unt sau ulei de Guacharo, e semilichidă, transparentă, inodoră şi atît de curată încît poate fi păstrată un an întreg, fără să se rîncezească".

Apoi Humboldt continuă spunînd: „Am petrecut vreo două săptămîni în valea Caripe, situată la o mare înălţime deasupra nivelului mării şi locuită de indieni goi. Am văzut acolo maimuţe negre, cu barbă roşie".

Din valea Caripe, cei doi călători s-au reîntors la Cumaná prin munţii Santa Maria şi misiunile de pe Catuaro, iar la 21 noiembrie au ajuns pe mare la Caracas, oraş aşezat în mijlocul unei văi bogate în cacao, bumbac şi cafea, care are o climă asemănătoare cu cea din Europa.

Humboldt profită de şederea în Caracas ca să studieze bolta cerească a emisferei sudice, căci observase că mai multe stele, mai ales în constelaţiile Cocorului, Altarului, Tucanului şi Centaurului, păreau că se schimbaseră de pe timpul lui La Caille.

În acelaşi timp, îşi puse în ordine colecţiile, expedie o parte din ele în Europa şi începu să examineze amănunţit stîncile, ca să poată studia structura scoarţei terestre în această parte a lumii.

După ce explorară împrejurimile Caracasului şi făcură ascensiunea lui la Silla, sau Selle, pe care nici un locuitor al oraşului nu-l urcase pînă în vîrf, deşi se afla în vecinătatea oraşului, Humboldt şi Bonpland sosiră la Valencia, mergînd pe malurile unui lac numit de indieni Tacarigua şi care întrece ca mărime lacul Neufchâtel din Elveţia. Bogăţia şi diversitatea vegetaţiei nu pot fi descrise. Dar lacul acesta atrage atenţia nu numai prin frumuseţile lui pitoreşti şi romantice. Problema scăderii treptate a apelor sale îl interesa în mod deosebit pe Humboldt, care atribuia această descreştere exploatării nesocotite a pădurilor şi deci secătuirii izvoarelor.

În apropierea lacului s-a convins Humboldt de adevărul povestirilor auzite despre un arbore ciudat, *el palo de la vaca*, arborele vacii, care dă, printr-o tăietură făcută în trunchi, un lapte balsamic foarte hrănitor.

Partea grea a călătoriei începe la Puerto Cabello, unde se deschideau *llanos*-urile, cîmpii de o uniformitate absolută, care se întind între colinele coastei şi valea Orinocului.

„Nu ştiu dacă prima vedere a *llanos*-urilor stîrneşte mai puţină uimire decît a Anzilor", scrie Humboldt.

Într-adevăr, nimic nu e mai uimitor decît marea aceasta de ierburi deasupra cărora se ridică necontenit vîrtejuri de praf, fără să simţi cea mai uşoară adiere de vînt. În mijlocul nesfîrşitei cîmpii, la Calabozo, Humboldt încearcă pentru prima oară puterea gimnoţilor, un soi de ţipari electrici întîlniţi la tot pasul în toţi afluenţii Orinocului. Indienii, care se temeau să se expună descărcărilor electrice, propuseră să fie vîrîţi cîţiva cai în balta unde se aflau gimnoţii.

„Zgomotul extraordinar pricinuit de copitele cailor, spune Humboldt, i-a făcut pe gimnoţi să iasă din nămol şi să înceapă lupta. Ţiparii aceştia gălbui şi livizi seamănă cu şerpii, înoată la suprafaţa apei şi se strîng sub pîntecele patrupedelor care le tulbură liniştea. Lupta încinsă între animale cu alcătuire atît de diferită prilejuieşte un spectacol rar. Indienii înarmaţi cu harpoane şi cu bastoane lungi înconjură balta din toate părţile urcîndu-se pînă şi în copacii ale căror crengi se întind orizontal peste suprafaţa apei. Strigătele lor sălbatice şi bastoanele lor lungi nu lasă caii să fugă şi să iasă pe malul bălţii. Asurziţi de zgomot, ţiparii se apără descărcîndu-şi rapid bateriile electrice. Multă vreme, ei par victorioşi; cîţiva cai se prăbuşesc sub violenţa zguduirilor electrice primite de pretutindeni, în organele cele mai esenţiale ale vieţii, şi, buimăciţi de forţa şi de numărul zguduirilor, cad şi dispar sub apă.

Alţii, gîfîind, cu coamele zbîrlite, cu ochii rătăciţi şi exprimînd durerea cea mai vie, caută să fugă cît mai departe de cîmpul de luptă, dar indienii îi împing fără milă în mijlocul apei. Cei, foarte puţini, care izbutesc să înşele vigilenţa activă a pescarilor, ajung pe mal, se clatină la fiecare pas şi merg să se întindă pe nisip, istoviţi, cu membrele amorţite de şocurile electrice ale gimnoţilor.

Nu-mi amintesc să fi primit vreodată de la descărcarea vreunei butelii de Leyda un şoc mai înspăimîntător decît cel pe care l-am încercat călcînd prosteşte pe un gimnot care tocmai ieşise din apă".

După ce determinară poziţia astronomică a Calabozei, Humboldt şi Bonpland îşi reluară drumul spre Orinoco. Uritucu, plin de crocodili fioroşi, Apure, unul din afluenţii Orinocului, ale cărui maluri sînt acoperite de vegetaţie îmbelşugată şi luxuriantă, care nu se găseşte decît la tropice, fură rînd pe rînd traversate şi străbătute. Malurile ultimului dintre aceste rîuri erau mărginite de crînguri dese, avînd din loc în loc bolţi care îngăduiau animalelor sălbatice să vină la adăpost. Cînd noaptea îşi întindea vălurile, pădurea, care pînă atunci părea pustie, răsuna de răgetele fiarelor şi de cîntecele păsărilor care par că se întrec să facă zgomot cît mai mult.

Dacă în Uritucu trăiesc crocodili îndrăzneţi, în schimb în Apure trăieşte un peştişor, *carabito*, care îi atacă atît de năprasnic pe cei ce intră în apă, încît le smulg adesea bucăţi de carne destul de mari. Peştişorul acesta, lung abia de cîţiva centimetri, e mai de temut decît cel mai mare crocodil. De aceea indienii nu riscă să se afunde în apele locuite de el cu toată plăcerea pe care le-o face baia şi cu toată necesitatea de a-şi răcori pielea pişcată necontenit de ţînţari şi de furnici.

Călătorii coborîră apoi în lungul Orinocului pînă la Temi unit printr-o gură nu prea mare cu Cano-Pimichin, afluent al lui Rio Negro.

Temi îşi inundă adesea, pînă la mari depărtări, pădurile de pe maluri. De aceea indienii sapă printre arbori şanţuri largi de un metru sau doi. Nu există nimic mai curios şi mai impunător decît un navigator care înaintează printre arborii aceştia gigantici, pe sub cupolele de frunze. Acolo, pînă la trei-patru sute de leghe în interiorul continentului, întîlneşti delfini de apă dulce, care fac să ţîşnească jeturi de apă şi de aer, din pricina cărora li se spune suflători.

Pentru căratul luntrelor de la Temi la Cano-Pimichin au fost necesare patru zile şi a trebuit să fie croit un drum cu lovituri de *machete*.

Pimichin se varsă în Rio Negro, care este el însuşi un afluent al Amazonului.

Humboldt şi Bonpland coborîră pe Rio Negro pînă la San Carlos, şi urcară pe Casiquiare, un braţ puternic al Orinocului, care face legătura între acesta din urmă şi Rio Negro. Malurile lui Casiquiare sînt locuite de indieni ydapaminores, care nu mănîncă decît furnici uscate la fum.

În sfîrşit, călătorii urcară pe Orinoco pînă aproape de izvoare, la poalele vulcanului Duida, unde îi opri locului cruzimea guahariboşilor, şi a indienilor guaicas, iscusiţi trăgători cu arcul.

În locul acesta se află faimoasa lagună a lui *El Dorado*, în care se oglindesc cîteva insuliţe.

Astfel fusese definitiv rezolvată problema joncţiunii dintre Orinoco şi Maranon, joncţiune care se face la graniţa posesiunilor spaniole şi portugheze, la două grade nord de ecuator.

Cei doi călători se lăsară apoi duşi de forţa curentului Orinocului care îi făcu să străbată peste cinci sute de leghe în mai puţin de douăzeci şi şase de zile ; se opriră trei săptămîni la Angostura pentru a lăsa să treacă marile călduri şi epoca frigurilor, apoi se reîntoarseră la Cumaná, în luna octombrie 1800.

„Sănătatea mea, spune Humboldt, a rezistat oboselilor unei călătorii de peste o mie trei sute de leghe, dar bietul meu tovarăş Bonpland a fost cuprins, imediat ce ne-am reîntors, de o febră însoţită de vărsături de care se vindecă foarte greu. Ca să rezişti ostenelilor, lipsurilor, grijilor de tot soiul care îi năpădesc pe călători în aceste ţinuturi ucigătoare, e nevoie de un organism excepţional de viguros. Să te afli mereu înconjurat de fiare sălbatice, să ai corpul ciuruit de înţepăturile formidabililor *mosquitos* sau ale furnicilor, să n-ai, vreme de trei luni, altă hrană decît apa, bananele, peştii şi maniocul, să străbaţi ţinutul otomacilor, care mănîncă pămînt, să înaintezi de-a lungul ecuatorului pe malurile rîului Casiquiare, unde pe trei sute de leghe de drum nu vezi suflet de om, puţini pot face faţă unor asemenea oboseli şi primejdii, dar şi mai puţini sînt aceia care, ieşind victorioşi din luptă, au destul curaj şi putere s-o mai înfrunte o dată".

Am văzut ce importante descoperiri geografice răsplătiseră tenacitatea exploratorilor care străbătuseră întregul ţinut situat la nord de Amazon, între Popayan şi munţii Guyanei franceze. Rezultatele obţinute în domeniile celorlalte ştiinţe erau la fel de numeroase şi de noi.

Humboldt constatase că, printre indienii din partea de sus a Orinocului şi de pe Rio Negro, există nişte populaţii cu pielea extrem de albă, care constituie un neam cu totul aparte de cele de pe coastă. În acelaşi timp, observase tribul atît de curios al otomacilor.

„Oamenii aceştia, spune Humboldt, hidoşi prin zugrăveala care le desfigurează corpul, cînd Orinocul e prea crescut şi cînd nu mai găsesc broaşte ţestoase, nu mănîncă, vreme de trei luni, nimic altceva decît lut. Unii călugări au afirmat că otomacii amestecă lutul cu coadă de crocodil, dar această afirmaţie e cu totul falsă. Noi am găsit la otomaci provizii de lut curat, pe care îl mîncau ; îl prăjesc doar puţin şi-l umezesc".

Printre cele mai curioase descoperiri ale lui Humboldt trebuie pomenite *curara*, otrava aceea atît de puternică pe care o prepară indienii catarapeni şi maquiritari, şi din care a trimis o probă Academiei de Ştiinţe, şi *dapiche* un fel de gumă elastică necunoscută pînă atunci. Guma aceasta iese singură din rădăcinile a doi arbori, *jacio* şi *cucurma*, şi se usucă pe pămînt.

Aceasta primă călătorie a lui Humboldt s-a încheiat cu explorarea provinciilor din sudul lui San Domingo şi al Jamaicăi, şi printr-un popas în Cuba, unde cei doi călători încercară diferite experienţe pentru îmbunătăţirea fabricării zahărului, întocmiră harta coastelor insulei şi făcură observaţii astronomice.

Lucrările acestea fură întrerupte de vestea plecării din Franţa a căpitanului Baudin, care trebuia, după cît se spunea, să ocolească Capul Horn şi să facă o recunoaştere a coastelor din Chile şi Peru. Humboldt, care făgăduise să însoţească expediţia, plecă imediat din Cuba, traversă America de Sud pentru a se afla pe coasta Perului la sosirea navigatorului francez. Abia la Quito află Humboldt că Baudin trebuia, dimpotrivă, să intre în Pacific trecînd pe la Capul Bunei Speranţe. Nu e mai puţin adevărat însă că toate aceste acţiuni

ale călătorului fuseseră subordonate dorinței de a se afla la data fixată pe meleagurile unde credea că-l va putea întîlni pe Baudin.

În luna martie 1801, Humboldt, însoțit de credinciosul Bonpland, debarcă la Cartagena, de unde își propunea să ajungă la Santa-Fé-de-Bogota, apoi pe cîmpiile înalte de la Quito. Cei doi călători locuiră mai întîi, ca să evite căldurile, în frumosul sat Turbaco, pe înălțimile care domină coasta, și se ocupară cu pregătirile de călătorie. În timpul unei excursii prin împrejurimi, exploratorii vizitară o regiune cu totul neobișnuită, despre care le vorbise adeseori călăuzele indiene și care se numește Volcanitos.

Volcanitos e o întindere de pămînt mlăștinos, așezată în mijlocul unei păduri de palmieri și de arbori *tolu*, cam la două zile spre est de Turbaco.

În mijlocul unei vaste cîmpii, Humboldt găsi vreo douăzeci de conuri dintr-o argilă cenușie, înalte cam de douăzeci și cinci de picioare, al căror orificiu, aflat în vîrf, era plin cu apă. Cînd te apropii de conurile acestea, auzi, la intervale regulate, un sunet cu un gîlgîit și, după cîteva minute, vezi ieșind o mare cantitate de gaz. După spusele indienilor, conurile se aflau în aceeași stare de foarte multă vreme.

Humboldt stabili că gazul care se degaja din vulcanii aceia mici este un azot mai pur decît cel care se putea procura pe atunci în laboratoarele de chimie.

Santa-Fe-de-Bogota e situat într-o vale mult ridicată deasupra nivelului mării, închisă din toate părțile de munți înalți și care pare să fi fost odinioară un lac imens. Rio Bogota, care adună toate apele din valea aceasta, își croiește drum la sud-vest de Santa-Fé-de-Bogota și aproape de Tequendama ;

apoi, părăsind cîmpia printr-un canal îngust, trece în bazinul rîului Magdalena. De aici rezultă că, dacă i s-ar astupa trecerea aceasta, toată cîmpia Bogotei ar fi inundată, iar marele lac, existent odinioară, ar fi reconstituit. Așa cum există în Pirinei o legendă despre spărtura făcută în munte de Rolland [60], indienii povestesc să unul dintre eroii lor, Bochica, a spart stîncile care astupau trecerea și a uscat valea Bogotei. După care, mulțumit de opera sa, a plecat să viețuiască în sfîntul oraș Eraca, unde a trăit două mii de ani în pocăință și în posturile cele mai strașnice.

Cataracta Tequendama, deși nu e cea mai mare de pe glob, oferă totuși un spectacol grandios. Rîul, umflat de toate apele văii, e încă destul de lat, ceva mai sus de locul căderii ; dar, în clipa cînd se prăbușește în spărtura care pare să fi fost făcută de un cutremur, se îngustează enorm. Adîncimea prăpastiei în care se aruncă Rio Bogota atinge aproape două sute de metri. Deasupra acestei minunate căderi de apă se află totdeauna nori de vapori care cad și ei aproape imediat și contribuie, se spune, la fertilizarea văii.

Nimic mai izbitor decît contrastul dintre valea rîului acestuia și valea Magdalenei. Sus, clima și vegetația Europei, grîul, stejarii și arborii de pe la noi ; jos, palmierii, trestia-de-zahăr și toate vegetalele tropicale.

Una din curiozitățile naturale cele mai interesante pe care călătorii noștri le-au întîlnit în calea lor e puntea Icononzo, peste care Humboldt și Bonpland au trecut în septembrie 1801. În fundul uneia din acele adînciturі sau *canioane*, atît de strînse între maluri cum nu poți vedea decît în Anzi, un pîrîiaș, Suma-Paz, și-a croit drumul printr-o spărtură îngustă. Și ar fi cu neputință să-l treci, dacă natura n-ar fi avut grijă să așeze acolo, una deasupra alteia, două punți socotite pe drept cuvînt minuni ale ținutului.

Trei blocuri de stîncă, despărțite de unul din munți cu prilejul cutremurului care a dat naștere crăpăturii acesteia gigantice, au căzut în așa fel încît se sprijină una pe alta și formează un fel de arcadă naturală, la care ajungi pe o potecă îngustă, situată de-a lungul prăpastiei. În mijlocul acestei punți se află o spărtură, prin care poți vedea adîncimea aproape de nemăsurat a genunei, în fundul căreia torentul curge cu un zgomot înfricoșător, în mijlocul țipetelor neîncetate ale păsărilor care zboară cu miile. Pe marginea ei, în loc de parapet, băștinașii au așezat o balustradă firavă, din trestii, și de acolo, călătorul poate vedea priveliștea măreață ce i se întinde la picioare.

Ploile și greutățile drumului făcuseră deosebit de anevoioasă calea pînă la Quito. Totuși, Humboldt și Bonpland n-au zăbovit acolo decît timpul strict necesar pentru odihnă ; apoi au străbătut valea Magdalenei și mărețele păduri care acoperă poalele lui Quindi, în Anzii centrali.

Trecerea acestui munte e socotită drept una dintre cele mai anevoioase din întregul lanț. În timpul sezonului celui mai favorabil tot ai nevoie de douăsprezece zile ca să-i străbați pădurile în care nu întîlnești nici picior de om și unde nu găsești nimic de mîncare. Punctul culminant se înalță cam cu 4 000 de metri deasupra mării, iar poteca pe care trebuie să mergi spre el are, adesea, abia două palme lățime. De obicei, treci punctul acesta stînd legat pe un scaun pe care indienii cargueros îl poartă în spinare.

„Am preferat să mergem pe jos, scrie Humboldt într-o scrisoare către fratele său, și, vremea fiind foarte frumoasă, n-am petrecut decît șaptesprezece zile prin aceste meleaguri unde nu găsești nici o urmă care să arate că ar fi fost vreodată locuite de oameni. Acolo se doarme în colibe făcute din frunze de heliconia pe care le porți cu tine special pentru asta. Pe povîrnișul

apusean al Anzilor sînt mlaştini în care intri pînă la genunchi. Timpul se schimbase. În ultimele zile ploua cu găleata. Ne-au putrezit cizmele pe picioare şi am ajuns desculţi şi plini de vînătăi la Carthago, dar îmbogăţiţi cu o frumoasă colecţie de plante noi.

De la Cartagena ne-am dus la Popayan pe Buga, traversînd valea rîului Cauca şi avînd mereu alături Munţii Choca şi minele de platină aflate acolo.

La Popayan am rămas toată luna noiembrie a anului 1801 şi ne-am dus să vizităm Munţii bazaltici Julusuito şi gurile vulcanului Purace, care, cu un zgomot înspăimîntător, emite vapori de apă hidrosulfuroasă.

Cea mai grea stavilă a rămas s-o înfrîngem pe drumul de la Popayan la Quito. A trebuit să trecem aşa-numitele *Paramos* de la Pasto, şi asta în anotimpul ploios, care începuse. În Anzi, se spune *paramo* oricărui loc pe care, la o înălţime de 3 300 şi 4 000 m, nu mai creşte absolut nimic iar frigul te pătrunde pînă la oase. Pentru a evita căldurile din valea lui Patia, unde capeţi într-o singură noapte frigurile care durează trei sau patru luni şi sînt cunoscute sub numele de *calenturas de Patia*, am trecut pe culmea Cordilierilor peste prăpăstii înfiorătoare, ca să mergem de la Popayan la Almager, şi de acolo la Pasto, situat la poalele unui vulcan cumplit..."

Tot ţinutul Pasto e un podiş îngheţat, aproape în întregime deasupra punctului unde vegetaţia mai poate creşte, şi împrejmuit de vulcani şi de zăcăminte de pucioasă care aruncă necontenit vîrtejuri de fum. Drept hrană, localnicii n-au decît batata, şi dacă ea le lipseşte, sînt nevoiţi să-şi ţină zilele cu fructele unui arbust numit *achupalla*, pe care le culeg luptîndu-se de fiecare dată cu urşii din Anzi. După ce au fost muiaţi de ploaie zi şi noapte vreme de două luni, după ce erau cît pe-aci să se înece lîngă localitatea Ibarra, în urma unei creşteri subite a apelor însoţită de un cutremur, Humboldt şi Bonpland sosiră, la 6 ianuarie 1802, în Quito, unde marchizul de Selva Alegre le oferi o caldă ospitalitate.

Oraşul Quito e frumos ; dar frigul prea înţepător şi vecinătatea munţilor golaşi care îl înconjură fac şederea acolo cît se poate de tristă. De la marele cutremur de pămînt din 4 februarie 1797, temperatura a scăzut considerabil, şi Bouguer, care constatase pe vremuri la Quito o temperatură constantă de 15—16°, fu mirat s-o vadă la 4—10° Reaumur. Cotopaxi şi Pichincha, Antisana şi Ilinaça, aceste guri diferite ale unui aceluiaşi cuptor plutonian, au fost cercetate amănunţit de cei doi călători, care au rămas cîte două săptămîni lîngă fiecare din ele.

De două ori a ajuns Humboldt pe malul craterului lui Pichincha, pe care nimeni, în afară de La Condamine, nu-l mai văzuse încă.

„Am făcut prima călătorie, spune el, doar cu un indian. Pentru că La Condamine s-a apropiat de crater prin partea joasă a marginii acoperite de zăpadă, tot pe acolo, mergînd pe urmele lui, am făcut şi eu prima tentativă. Dar era cît pe-aci să pierim. Indianul intră pînă la piept într-o crăpătură, şi am văzut cu groază că ne aflam pe un pod de zăpadă îngheţată, căci, la cîţiva paşi de noi, se aflau găuri prin care străbătea lumina. Ne aflam deci fără să ştim, pe nişte bolţi care ţineau chiar de crater. Înspăimîntat dar nu descurajat, am schimbat planul. Dinăuntrul craterului ies înălţîndu-se, ca să zic aşa, peste prăpastie, trei ţancuri, trei stînci neacoperite de zăpadă, pentru că vaporii ieşiţi din gura vulcanului o topesc neîncetat. M-am urcat pe una din stîncile acelea şi am găsit în vîrful ei o lespede, care fiind sprijinită numai dintr-o parte şi scobită pe dedesubt, înainta ca un balcon deasupra prăpastiei. Dar

lespedea aceea nu era nici prea lungă, nici prea lată şi o clătinau mereu cutremurele din care am numărat şi noi optsprezece, în mai puţin de treizeci de minute. Ca să examinăm bine fundul craterului, ne-am culcat pe burtă şi nu cred că imaginaţia îşi poate închipui ceva mai trist, mai lugubru şi mai înfricoşător decît ce am văzut atunci. Gura vulcanului formează o gaură circulară cu o circumferinţă de aproape o leghe, ale cărei margini, tăiate drept, sînt acoperite de zăpadă în partea de sus. Interiorul e cu desăvîrşire negru ; dar hăul e atît de imens încît se zăresc în el piscurile mai multor înălţimi aşezate înăuntrul lui ; vîrful lor părea să fie cam la şase sute de metri sub noi. Gîndiţi-vă deci unde trebuie să li se afle baza !"

Pe vulcanul Antisana, Humboldt se urcă pînă la peste cinci mii de metri ; dar sîngele care îi ţîşni din buze, din ochi şi din gingii, îl împiedică să se urce mai sus. Cît despre Cotopaxi, i-a fost cu neputinţă să ajungă pînă la gura lui.

La 9 iunie 1802, Humboldt, însoţit tot de Bonpland, plecă din Quito ca să cerceteze Chimborazo şi Tunguragua. Călătorii ajunseră pînă la cinci sute de metri de vîrful primului dintre aceşti vulcani, dar acelaşi accident ca şi pe Antisana îl sili să dea înapoi. Cît despre Tunguragua, vîrful lui s-a prăbuşit în timpul cutremurului din 1797, iar înălţimea sa, apreciată de La Condamine la peste cinci mii două sute de metri, Humboldt a găsit că e mai redusă.

Din Quito, călătorii se îndreptară spre ţărmul Amazonului, trecînd prin Lactacunga, Hambato şi Rio Bamba, ţinut pustiit de cutremurul din 1797, unde apele şi nămolul înghiţiseră peste patruzeci de mii de locuitori. Coborînd Anzii, Humboldt şi însoţitorii săi putură să admire ruinele drumului Yega, care merge de la Cuzco la Assuay şi e numit Calea incasului. Calea aceasta, pavată în întregime cu lespezi şi foarte dreaptă, ai zice că e unul dintre cele mai frumoase drumuri construite vreodată. Tot pe acolo se află şi ruinele palatului incasului Tupayupangi, pe care La Condamine le-a descris în *Memoriile Academiei din Berlin.*

După zece zile de popas la Cuenca, Humboldt se îndreptă spre districtul Jaen, întocmi harta Maranonului, pînă la Rio Napo, şi completă, datorită observaţiilor astronomice, lacunele pe care le prezenta harta făcută de La Condamine. La 23 octombrie 1802, Humboldt intra în Lima, unde putu să observe cu succes trecerea planetei Mercur prin faţa discului soarelui.

După ce se odihni o lună în această capitală, călătorul porni spre Guayaquil, de unde merse pe mare la Acapulco, în Noua Spanie.

Imensa mulţime a notelor culese de Humboldt în anul cît a stat în această ţară, şi care l-a îndemnat să-şi publice *Eseul asupra Noii Spanii,* ar fi de ajuns ca să dovedească, dacă ar mai fi nevoie după cele ce am spus în legătură cu drumurile străbătute de el pînă acum, cît de mare îi era pasiunea de a se instrui, cît de nestăvilită îi era energia şi cît de uimitoare îi era puterea de muncă.

Humboldt se ocupa în acelaşi timp şi de istoria Mexicului ; studia caracterul, moravurile şi limba locuitorilor ; făcea totodată şi observaţii de ştiinţe naturale, de fizică, de chimie, de astronomie şi de geografie. Universalitatea lui era cu adevărat uimitoare.

Minele din Tasco, Moran, Guanajuato, care aduceau un venit de mai multe milioane de piaştri pe an, atraseră mai întîi atenţia lui Humboldt, ale cărui prime studii fuseseră în domeniul geologiei. Apoi savantul studie vulcanul din Jerullo, care ţîşnise din pămînt şi formase un munte de cenuşă şi de zgură

la 29 septembrie 1759, în mijlocul unei cîmpii imense, la cincizeci şi şase de leghe de mare, la peste patruzeci de leghe de orice vatra vulcanică.

În Mexic, cei doi călători găsiră toate mijloacele necesare pentru a-şi pune ordine în colecţiile imense pe care le adunaseră, pentru a-şi clasa şi a-şi coordona observaţiile, pentru a pregăti atlasul geologic pe care aveau să-l publice.

În sfîrşit, în luna ianuarie 1804, părăsiră amîndoi oraşul pentru o recunoaştere a versantului răsăritean al Cordilierilor şi măsurarea celor doi vulcani gigantici din împrejurimile oraşului Puebla.

După această ultimă explorare, Humboldt coborî la Veracruz, avu norocul să scape de frigurile galbene care pustiau ţinutul, ajunse în Havana, unde, în 1800, îşi depozitase cea mai preţioasă parte a colecţiilor, consacră cîteva săptămîni, în Philadelphia, studiului, fireşte foarte general, al organizării politice a Statelor Unite, şi se reîntoarse în Europa în luna august 1804.

Rezultatele călătoriilor lui Humboldt sînt de aşa natură încît se poate spune că el e adevăratul descoperitor al Americii tropicale. Înaintea lui, pămîntul acesta era exploatat fără a fi cunoscut, şi numeroase bogăţii de aici erau cu totul ignorate. Trebuie spus fără rezerve că niciodată un călător n-a adus o contribuţie atît de mare în geografia fizică şi în toate ştiinţele înrudite cu ea. Humboldt este tipul desăvîrşit al călătorului.

CĂLĂTORII
SECOLULUI AL XIX-LEA

P A R T E A Î N T Î I

Capitolul I

ZORILE UNUI VEAC AL DESCOPERIRILOR

Ritmul încetinit al descoperirilor în timpul războaielor Republicii şi Imperiului. Călătoriile lui Seetzen în Siria şi în Palestina. Hauranul şi înconjurul Mării Moarte. Decapolis. Călătorie în Arabia. Burckhardt în Siria. Plimbări în Nubia, pe cele două maluri ale Nilului. Pelerinaj la Mekka şi Medina. Englezii în India. Webb la izvoarele Gangelui. Darea de seamă a unui călător în Punjab. Christie şi Pottinger în Sindhi. Aceiaşi exploratori traversînd Belucistanul pînă în Persia. Elphinstone în Afganistan. Persia după relatările lui Gardanne, Ad. Dupre, Morier, Macdonald-Kinner, Price şi Ouseley. Guldenstaedt şi Klaproth în Caucaz. Lewis şi Clarke în Munţii Stîncoşi. Raffles în Sumatra şi Djawa

Sfîrşitul veacului al XVIII-lea şi începutul veacului al XIX-lea se disting prin ritmul simţitor încetinit al marilor descoperiri geografice.

Am văzut Republica Franceză organizînd expediţia pentru căutarea lui La Perouse şi importanta croazieră a căpitanului Baudin de-a lungul coastelor Australiei.

Acestea sînt singurele mărturii ale interesului care, în răstimpul dezlănţuirii patimilor şi al luptelor fratricide, au îngăduit guvernului să dea geografiei caracterul ei de ştiinţă.

Mai tîrziu, în Egipt, Bonaparte s-a înconjurat de un stat-major de savanţi şi de artişti de seamă.

Cu acest prilej au fost strînse materialele marii şi frumoasei lucrări care, cea dintîi, a dat o idee precisă, deşi incompletă, a civilizaţiei antice din ţara faraonilor. Dar, cînd Napoleon „răzbi pe de-a-ntregul din Bonaparte", suveranul egoist, sacrificînd totul pentru război, detestabila lui patimă, nu mai vru să audă vorbindu-i-se de explorări, de călătorii şi de viitoare descoperiri, căci asemenea întreprinderi l-ar fi lipsit de bani şi de oameni.

El făcea prea mare abuz de oameni şi de bani în scopuri războinice ca să-şi mai îngăduie o cît de măruntă risipă.

Am avut o dovadă în acest sens atunci cînd, pentru cîteva milioane, a vîndut Statelor Unite cel din urmă ciob al imperiului colonial francez din America.

Din fericire, celelalte popoare nu erau asuprite de această mînă de fier. Cu toate că ele erau îndeosebi preocupate de lupta lor contra Franţei, mai găseau, totuşi, voluntari care să lărgească domeniul cunoştinţelor geografice, să aşeze arheologia pe baze cu adevărat ştiinţifice şi să purceadă la cele dintîi cercetări lingvistice şi etnografice.

Savantul geograf Maltbren[61], într-un articol publicat în 1817 în „Noile anale de călătorii", arată, în mod amănunţit şi cu o mare precizie, starea cunoştinţelor noastre geografice la începutul veacului al XIX-lea şi numeroasele „deziderate" ale ştiinţei. El scoate în relief progresele — realizate încă de pe atunci — ale navigaţiei, astronomiei, lingvisticii.

Departe de a-şi tăinui descoperirile — cum a făcut-o din gelozie Compania Golfului Hudson — Compania Indiilor întemeiază academii, publică memorii, încurajează călătorii[62]. Pînă şi războiul este folosit în acest scop şi armata franceză adună, în Egipt, materiale pentru o operă imensă. Aşa cum vom vedea în curînd, această întrecere a cuprins toate popoarele.

Şi totuşi, la începutul acestui veac există o ţară care ia iniţiativa descoperirilor de noi pămînturi : este Germania. Exploratorii săi, manifestînd o voinţă neclintită, urzesc planuri atît de bine întocmite, încît urmaşii lor nu vor avea decît să le verifice şi să le completeze descoperirile.

Primul dintre ei este Ulrich Jasper Seetzen.

Născut în 1767 la Oostfrise, Seetzen, după ce-şi termină studiile la Gottingen, începu prin a publica unele încercări în domeniul statisticii şi al ştiinţelor naturale, de care se simţea atras. Visul lui Seetzen — ca şi cel de mai tîrziu al lui Burckhardt — este o călătorie în Africa centrală ; dar el vrea să înceapă cu explorarea Palestinei şi a Siriei, ţări asupra cărora avea să atragă atenţia „Palestine association", înfiinţată la Londra în 1805. Dar Seetzen n-aşteptă pînă atunci şi, înarmat cu numeroase recomandaţii, plecă în 1802 la Constantinopol.

Deşi „pămîntul făgăduinţei" şi Siria fuseseră străbătute şi în trecut de un mare număr de pelerini şi călători, nu se ştiau prea multe despre aceste ţinuturi. Geografia lor fizică nu era prea bine cunoscută şi nici nu existau referiri în această privinţă ; unele regiuni, ca, de pildă, Libanul şi Marea Moartă, nu fuseseră niciodată explorate. Cît despre geografia comparată, nici nu exista încă. Numai studiile „Asociaţiei engleze" şi priceperea călătorilor ci au întemeiat această ştiinţă. Seetzen, care se grăbise să studieze diverse regiuni, era bine pregătit pentru a explora o ţară care, deşi străbătută de atîtea ori, rămînea pentru el tot o ţară nouă.

După ce a parcurs toată Asia Mică, Seetzen ajunse la Alep, în luna mai 1804. El rămase acolo aproape un an, consacrîndu-se studiului practic al limbii arabe, adunînd extrase din lucrările istoricilor şi geografilor Orientului, verificînd poziţia astronomică a oraşului, făcînd cercetări de istorie naturală, strîngînd manuscrise şi traducînd mulţime de cîntece populare şi legende, atît de preţioase pentru cunoaşterea îndeaproape a unui popor.

În aprilie 1805 Seetzen a plecat din Alep, pornind către Damasc. Întîiul lui drum l-a condus prin cantoanele Hauran şi Djolan, situate la sud-est de acest oraş. Pînă atunci, nici un călător nu ajunsese încă în aceste două provincii, care, sub numele de Auranitis şi Gaulonitis, avuseseră pe vremea romanilor un rol atît de însemnat în istoria evreilor. Seetzen a cules, cel dintîi, date despre geografia lor.

Acest cutezător călător a făcut recunoaşterea ţinuturilor Liban şi Balbek ; el şi-a continuat drumul la miazăzi de ţara Damascului, a coborît în Iudeea şi a explorat partea răsăriteană a Hermonului, a Iordanului şi a Mării Moarte. Acolo sălăşluiau popoarele atît de cunoscute în istoria evreilor : amoniţii, moabiţii, galadiţii, bataneenii etc. Pe timpul cuceririi romane, partea de sud a acestui ţinut se numea Pereea ; acolo exista şi renumita Decapolis, adică „Liga celor zece oraşe". Nici un călător din epoca modernă nu

trecuse prin acea regiune. Un motiv mai mult ca Seetzen să-şi înceapă, acolo, cercetările.

Prietenii lui din Damasc încercară să-l oprească de la această călătorie, zugrăvindu-i greutăţile şi primejdiile unui drum stăpînit de beduini[63], — dar nimic nu-l putea opri. Totuşi, înainte de a cerceta Decapolisul şi de a constata starea ruinelor lui, Seetzen străbătu o mică ţărişoară, anume Ladscha, defăimată în Damasc din pricina beduinilor care o locuiau, dar despre care se pretindea că ascunde antichităţi de seamă.

Plecat din Damasc la 12 decembrie 1805, cu o călăuză armeană care îl făcu să se rătăcească încă din prima zi, asigurat cu un paşaport, pe care avu prudenţa să-l ceară paşei, Seetzen porni mai departe din sat în sat, însoţit de un călăreţ înarmat.

El scrie, într-o dare de seamă reprodusă în fostele „Anale de călătorii", următoarele :

„Partea pe care am străbătut-o din Ladscha nu oferă ochiului — aidoma Hauranului — decît bazalt, adesea foarte poros şi care formează în mai multe locuri întinse pustiuri de piatră. Satele, în cea mai mare parte distruse, sînt aşezate în coasta stîncilor. Culoarea neagră a bazaltului, casele, bisericile şi turnurile prăbuşite, lipsa oricăror arbori, a oricărei vegetaţii, totul dă acestor ţinuturi o înfăţişare întunecată şi tristă, care îţi umple inima de spaimă. Aproape în fiecare sat găseşti fie inscripţii greceşti, fie coloane sau alte rămăşiţe antice. (Între altele am copiat o inscripţie a împăratului Marc Aureliu.) Canaturile uşilor sînt, pe aici, de bazalt, ca şi în Hauran".

Abia ajunse în satul Gerata, unde se odihni cîteva clipe, cînd o duzină de călăreţi îl anunţară că din ordinul viceguvernatorului Hauranului urmează să fie arestat. Stăpînul lor, Aga-Omar, le dăduse porunca să-l aducă în faţa lui, căci aflase că anul trecut călătorul mai fusese o dată prin partea locului şi viceguvernatorul bănuia că Seetzen are paşaport fals.

Nici un fel de rezistenţă nu era cu putinţă. Fără a pune la inimă acest incident, care i se părea doar pentru moment potrivnic, Seetzen, după o zi şi jumătate de mers în Hauran, întîlni pe Aga-Omar în calea caravanei spre Mekka.

Primit foarte bine, călătorul îşi reluă drumul a doua zi ; cum însă întîlni cîteva trupe de arabi, pe care le impresionă prin calmul său, rămase cu convingerea că Aga-Omar voise — cu ajutorul oamenilor săi — să-l jefuiască.

Reîntors în Damasc, Seetzen găsi cu mare greutate o călăuză care să-l însoţească de bunăvoie în călătoria lui de-a lungul malului răsăritean al Iordanului şi în jurul Mării Moarte. Totuşi, un oarecare Yusuf-al-Milki, de religie ortodoxă, care făcuse, vreme de treizeci de ani, negoţ cu triburile arabe şi străbătuse cantoanele care-l interesau pe Seetzen, consimţi să-l însoţească.

Cei doi călători părăsiră Damascul la 19 ianuarie 1806. Seetzen nu luase cu el, ca bagaj, decît puţină îmbrăcăminte, cărţile absolut trebuincioase, hîrtie de uscat plantele şi leacurile necesare pretinsei lui calităţi de medic.

Cele două judeţe, Rascheia şi Hasbeya, situate la poalele Muntelui Hermon, al cărui pisc se afla atunci acoperit cu un strat de zăpadă, fură explorate pentru întîia dată de Seetzen ; ele erau dintre regiunile cele mai puţin cunoscute din Siria.

De cealaltă parte a muntelui, călătorul vizită rînd pe rînd : Achha, sat locuit de druzi ; Rascheia, reşedinţa emirului ; Hasbeya, unde fu oaspetele

savantului episcop grec al Szurului, sau al Szeidei, pentru care avea o scrisoare de recomandare.

Ceea ce atrase în chip deosebit atenţia călătorului în acest ţinut muntos fu o mină de asfalt — materie întrebuinţată aici spre „a feri viile de gîngănii".

De la Hasbeya, Seetzen ajunse apoi la Baniass, fosta *Caesarea Filippi*, care nu mai era decît un cătun sărac lipit pămîntului, cu vreo douăzeci de colibe. Mai puteai găsi acolo urmele zidului de apărare interioară ; nu rămăsese însă nici un vestigiu al măreţului templu zidit de Irod [64] în cinstea împăratului August [65].

Rîul din Baniass trecea, după părerea vechilor savanţi, drept izvorul Iordanului, dar acest nume se cuvine pe drept rîului Hasbeny, care formează cel mai larg braţ al Iordanului şi pe care Seetzen l-a recunoscut, precum a identificat şi lacul Meron sau Samachonitis din antichitate.

Călătorul fu însă părăsit acolo atît de însoţitorii care îl urmaseră călare pe catîri, ei neconsimţind pentru nimic în lume să-l ducă pînă la podul Dşir-Behat-Jakub, cît şi de ghidul Yusuf, pe care a fost nevoit să-l trimită la Tiberiada, unde să-l aştepte, în timp ce el se îndrepta pe jos, urmat doar de un singur arab, către acel pod atît de temut.

Dar la Dşir-Behat-Jakub Seetzen nu putu găsi omul care să consimtă a-l însoţi pe malul stîng al Iordanului. Deodată, un localnic, aflînd că Seetzen e medic, l-a rugat să vină să-l vadă pe şeicul lui, bolnav de oftalmie. El locuia pe malul răsăritean al lacului Tiberiadei.

Seetzen se grăbi să nu scape acest prilej. Şi bine a făcut, căci avu vreme să examineze pe îndelete lacul Tiberiadei şi rîul Wadi-Şemmak, deşi era cît p-aci să fie jefuit şi asasinat de călăuza lui. Ajunse, în sfîrşit, cu bine la Tiberiada — fosta Tabaria a arabilor — unde Yusuf îl aştepta de cîteva zile.

„Oraşul Tiberiada, scrie Seetzen, este aşezat chiar pe malurile lacului ce-i poartă numele ; dinspre partea uscatului este înconjurat de un zid masiv din blocuri de bazalt. El nu merită totuşi decît denumirea de tîrguşor. Nu găseşti aici nimic din vechea lui măreţie ; recunoşti însă ruinele fostei cetăţi care se întindea pînă la băile calde ce se aflau la o leghe depărtare către răsărit. Faimosul paşă Djezar [66] a construit acolo o sală de baie, deasupra izvorului principal. Dacă aceste băi s-ar găsi instalate în Europa, ele ar fi preferate, desigur, tuturor celorlalte băi cunoscute. Valea unde se găseşte lacul uşurează, prin concentrarea căldurii, vegetaţia curmalilor, lămîilor, portocalilor şi arbuştilor de indigo, în timp ce solul mai ridicat ar putea da produsele climatelor temperate".

La apus de capătul meridional al lacului zac rămăşiţele fostului oraş Tarichea. Acolo începe frumoasa cîmpie El-Ghor, între două şiruri de munţi, puţin cultivată şi străbătută de arabii nomazi.

Seetzen şi-a urmat fără vreun incident deosebit drumul prin Decapolis. El fu nevoit, totuşi, să se deghizeze în cerşetor, spre a scăpa de prădăciunile localnicilor.

El ne spune :

„Mi-am acoperit cămaşa cu un vechi *kamba* sau halat vechi şi pe deasupra am îmbrăcat o cămaşă femeiască, albastră şi ruptă. Mi-am înfăşurat capul în cîteva zdrenţe şi m-am încălţat cu papuci. O veche flenderiţă, şi ea zdrenţuită, ce o purtam pe umeri, mă apăra de frig şi de ploaie, iar un ciot îmi slujea drept toiag. Călăuza mea, un grec ortodox, adoptă, încetul cu încetul, cam acelaşi costum ; astfel, puturăm colinda ţinutul vreme de zece zile, deşi

adeseori ploile reci ne muiau pînă la os. Eu am fost chiar nevoit să umblu, o zi întreagă, cu picioarele goale prin noroi, căci îmi era cu neputință să mă folosesc de papucii mei pe drumurile clisoase și muiate de apă".

Draa, localitate întîlnită ceva mai departe, nu mai este decît un maldăr de ruine pustii. Nu mai găsim acolo nici o rămășiță din monumentele care, altădată, o făcuseră vestită.

În județul El-Botthin care urmează sînt cîteva mii de caverne, scobite în stîncă, în care locuiau în vechime băștinașii. Cînd Seetzen l-a străbătut, el se găsea cam în aceeași stare.

Mkes era odinioară un oraș bogat și important, precum o dovedesc prea numeroasele cioburi de columne și sarcofage. Seetzen l-a identificat cu Gadara, unul din orașele de mîna a doua ale ținutului decapolitan.

La cîteva leghe mai departe se găsesc ruinele cetății Abil — numită în vechime *Abila*. Seetzen nu-și putu convinge călăuza, Aoser, să meargă pînă acolo, căci omul era înspăimîntat de veștile care circulau despre arabii beni-șazhar. O porni deci de unul singur într-acolo.

Seetzen scrie:

„Cetatea este pe de-a-ntregul ruinată și părăsită; nici un edificiu nu mai stă în picioare, însă ruinele și sfărîmăturile arată vechea ei splendoare. Sînt în ea frumoase rămășițe ale zidului împrejmuitor de altădată și o mulțime de bolți și columne de marmură, bazalt și granit cenușiu. Dincolo de acel zid, am găsit un mare număr de columne, dintre care două de o mărime extraordinară. Am tras concluzia că acolo fusese un templu de mari proporții".

Părăsind județul El-Botthin, Seetzen pătrunse în acela numit Edșlun, unde nu întîrzie să descopere însemnatele ruine din Dșerraș care pot fi asemănate cu cele din Palmira și Balbek.

Seetzen scrie:

„E de neînțeles de ce acest oraș, odinioară atît de faimos, a putut scăpa pînă astăzi atenției amatorilor de antichități. Așezat într-un cîmp deschis, destul de roditor, orașul e străbătut de un rîu. Înainte de a intra în oraș, am întîlnit mai multe sarcofage, cu foarte frumoase basoreliefuri, printre care am observat, la marginea drumului, pe unul ce purta o inscripție grecească.

Zidurile orașului sînt cu totul prăbușite; se mai poate însă observa toată întinderea lor, care ar măsura aproape o leghe. Ele erau construite numai din blocuri de marmură. Spațiul dinăuntru este inegal și coboară spre rîu. Nici o casă particulară n-a fost păstrată; în schimb am observat mai multe edificii publice, care izbeau ochii prin prea frumoasa lor arhitectură. Am găsit aici două impunătoare amfiteatre, construite temeinic în marmură, cu columne, firide etc., totul bine păstrat; cîteva palate și trei temple, din care unul avea un peristil [67] de douăsprezece columne corintiene, unsprezece din ele fiind încă intacte. În alt templu am văzut o columnă răsturnată, construită din cel mai frumos granit egiptean șlefuit. De asemenea, am găsit o frumoasă poartă a orașului, bine păstrată, formată din trei arcade și împodobită cu pilaștri [68]. Cel mai frumos monument îl constituia o stradă lungă, care se încrucișa cu o alta și era împodobită pe ambele laturi de cîte un șir de columne corintiene de marmură; capătul uneia dădea într-o piață semicirculară, înconjurată de șaizeci de columne ionice... În punctul de răscruce al celor două străzi, se vedea, în fiecare din cele patru unghiuri, cîte un mare piedestal de blocuri de piatră pe care, probabil, se aflau odinioară diferite statui... Se vedea, de asemenea, o parte a pavajului, construit și el tot din blocuri de piatră. În general, am numărat aproape două sute de columne,

cîteva din ele sprijinite încă de acoperiş ; numărul celor prăbuşite este însă cu mult mai mare, căci eu nu am străbătut decît jumătate din întinderea oraşului. Şi desigur, în cealaltă jumătate a oraşului, dincolo de rîu, se vor mai găsi încă alte numeroase curiozităţi demne de a fi luate în seamă".

După Seetzen, Dşerraş nu poate fi decît vechea *Gerasa,* cetate care pînă atunci era foarte greşit însemnată pe toate hărţile.

Călătorul străbătu în curînd Serka — fosta Jabok a istoricilor evrei, care forma graniţa de miazănoapte a ţării amoniţilor — pătrunse în judeţul El-Belka, ţinut odinioară înfloritor, dar pe atunci cu totul necultivat şi sterp, unde nu se găsea decît un singur tîrguşor, Szalt (vechea Amatusa). Seetzen vizită apoi Ammanul, vestit printre oraşele decapolitane, sub numele de Filadelfia, unde se găsesc încă frumoase antichităţi, iar în urmă, pe rînd : Eleab, fost oraş al amoniţilor, Madaba care, pe vremea lui Moise, se chema Madba, Muntele Nebo, Diban, ţara Karakul, patria moabiţilor, ruinele din Robba (Rabbath), reşedinţă a vechilor regi ai ţării, şi, după numeroase osteneli, ajunse — trecînd printr-un ţinut muntos — în regiunea situată la capătul de miazăzi al Mării Moarte şi numită Gor-es-Szophia.

Era o vreme foarte călduroasă şi trebuiau străbătute largi întinderi de sare pe care nu le uda nici o apă. La 6 aprilie Seetzen ajunse la Bethlehem, iar după puţină vreme la Ierusalim, nu fără a fi suferit groaznic de sete, în schimb străbătuse regiuni cu totul deosebite, necercetate pînă atunci de nici un călător modern.

În acelaşi timp, el strînsese preţioase informaţii despre natura apelor Mării Moarte, combătuse multe poveşti grosolane, îndreptase numeroase greşeli în hărţile cele mai precise, contribuise la identificarea unor cetăţi antice din Peroea şi constatase existenţa multor ruine care dovedeau gradul de prosperitate atins de acea regiune sub stăpînirea romanilor. La 25 iunie 1806 Seetzen părăsea Ierusalimul şi se reîntorcea, pe mare, la Accra (Akka).

D. Vivien de Saint-Martin [69], într-un articol publicat în „Revue germanique" din 1858, scrie : „Aceasta traversare a mării a fost o adevărată călătorie de descoperiri".

Totuşi, Seetzen nu voi să se mărginească la aceste descoperiri. Zece luni mai tîrziu, el înconjură încă o dată lacul Asfaltit (Marea Moartă — *N.T.)* şi în această nouă călătorie putu să adauge multe primelor sale observaţii.

Călătorul ajunse apoi la Cairo, unde rămase doi ani încheiaţi. Acolo, el cumpără cea mai mare parte a manuscriselor orientale care fac bogăţia bibliotecii din Gotha, strînse toate informaţiile cu putinţă despre ţinuturile din interiorul Egiptului, dar călăuzit de un instinct foarte sigur nu primi decît pe cele care păreau a avea caracterul unei autenticităţi aproape absolute.

Această relativă odihnă, deşi atît de departe de trîndăvie, nu putea dăinui prea mult, dată fiind nesăţioasa sa sete de descoperiri. În luna aprilie 1809, el părăsea definitiv capitala Egiptului, pornind spre Suez şi Peninsula Sinai, pe care spera să le viziteze înainte de a pătrunde în Arabia — ţară prea puţin cunoscută — care nu fusese străbătută decît de negutători sosiţi acolo spre a cumpăra „cafeaua Mokha". Pînă la Niebuhr, nici o expediţie ştiinţifică nu fusese organizată spre a studia geografia ţării şi obiceiurile locuitorilor.

Această expediţie a fost finanţată de regele Frederic al V-lea al Danemarcei, şi la ea au participat savanţi cu renume, ca : matematicianul Von

Haven, naturalistul Forskaal, medicul Cramer, pictorul Braurenfeind şi ofiţerul genist Niebuhr.

Din 1762 pînă în 1764 aceşti savanţi vizitară Egiptul, Muntele Sinai, Djeddah, debarcară la Loheia şi pătrunseră în interiorul Arabiei fericite[70], fiecare explorînd, după specialitatea lui, ţinuturile. Însă oboseala şi bolile îi copleşiră pe aceşti călători curajoşi şi, curînd, Niebuhr rămase singur să folosească observaţiile strînse de el şi de tovarăşii lui. Lucrarea sa cuprinde o bogăţie de date interesante şi folositoare.

Prin urmare lui Seetzen îi rămîneau multe de făcut pentru a lăsa în umbră călătoria înaintaşului său. Spre a atinge acest ţel, el nu se dădu înapoi de la nimic. La 31 iulie, după ce, faţă de toată lumea şi-a proclamat credinţa în Islam, s-a îmbarcat la Suez pentru Mekka, voind să pătrundă în acest oraş în straie de pelerin. Tor şi Djeddah (Djedda) fură cele două escale care au precedat intrarea lui în cetatea sfîntă.

Este de prisos să stăruim asupra acestei părţi a călătoriei, ca şi asupra excursiei la Medina. Descrierea acestor locuri o vom împrumuta din darea de seamă atît de precisă şi de veridică a lui Burckhardt. De altfel, multă vreme n-am avut din lucrările lui Seetzen decît extrasele publicate în „Analele călătoriilor" şi în *Corespondenţa* baronului de Zach. Abia în 1858 fură editate în limba germană jurnalele de călătorie ale lui Seetzen — de altminteri foarte incomplete.

De la Medina, călătorul se întoarse la Mekka, unde începu în taină studierea oraşului, a ceremoniilor religioase, făcu şi unele observaţii astronomice, care slujiră la determinarea poziţiei acestei capitale a islamismului.

La 23 martie 1810, Seetzen se reîntoarse la Djedda, apoi, împreună cu arabul care îi slujise de învăţător la Mekka, se îmbarcă pentru Hodeia, unul dintre porturile principale ale Yemenului. După ce trecu prin Beth-el-Fatih, cantonul muntos unde se cultivă cafeaua şi după ce fu reţinut, din pricina unei boli, aproape o lună la Doran, ajunse la 2 iunie la Sana, capitala Yemenului, pe care îl consideră cel mai frumos oraş al Orientului. La 22 iulie coborî pînă la Aden şi, în noiembrie, pătrunse în Mokha, de unde sînt datate cele din urmă scrisori primite din partea-i. Reîntors la Yemen, el fu, ca şi Niebuhr, prădat de colecţiile şi bagajele sale, sub pretextul că adună animale spre a fabrica vreun farmec menit să otrăvească izvoarele.

Dar Seetzen nu se lăsă jefuit fără a protesta. El plecă de îndată la Sana, unde spera să prezinte imamului[71] plîngerile sale. Era în luna decembrie 1811. Cîteva zile mai tîrziu, s-a răspîndit vestea morţii lui subite la Taes, veste care nu întîrzie să ajungă la urechile europenilor aflaţi în porturile arabe.

Pe cine să facem răspunzători de această moarte? Pe imam sau pe cei care l-au jefuit pe explorator? Astăzi puţin ne interesează a cui e vina; dar ne e îngăduit totuşi să regretăm faptul că un călător atît de bine organizat şi pus la curent cu toate practicile şi moravurile arabe n-a izbutit să-şi ducă mai departe explorările şi că a fost cu putinţă să se piardă pentru totdeauna cea mai mare parte a jurnalelor şi a observaţiilor sale.

D. Vivien de Saint-Martin a scris:

„Seetzen era, după Ludovico Barthema[72] (1503), cel dintîi călător care fusese la Mekka şi nici un european nu văzuse, înaintea lui, cetatea sfîntă a Medinei, consacrată ca atare prin mormîntul profetului".

De aici înţelegem imensa valoare ce ar fi avut darea de seamă a acestui călător dezinteresat, bine informat şi veridic în expunerile lui.

În clipa cînd o moarte năprasnică punea capăt misiunii asumate de Seetzen, Burckhardt porni pe urmele lui şi — tot ca şi el — începu o lungă şi minuţioasă explorare a Arabiei, pe drumurile din Siria.

D. Vivien de Saint-Martin scrie:

„Este un lucru puţin obişnuit în istoria ştiinţei să vezi doi oameni atît de valoroşi urmînd unul după altul sau, mai exact, continuîndu-se unul pe altul în aceeaşi carieră. În adevăr, Burckhardt avea să urmărească, în multe puncte, drumul deschis de Seetzen; şi ajutat de împrejurări favorabile, care i-au îngăduit să-şi înmulţească explorările, el a putut să sporească considerabil descoperirile făcute de predecesorul său".

Deşi Jean-Louis Burckhardt nu era englez, fiind născut la Lausanne, el trebuie totuşi considerat ca unul dintre călătorii care aparţin Marii Britanii. În adevăr, graţie legăturilor lui cu naturalistul sir Joseph Banks, coleg al lui Cook, cu Hamilton, secretarul „Asociaţiei Africane" şi, graţie de asemenea sprijinului temeinic pe care i-l dădură aceştia, Burckhardt fu în măsură să exploreze terenul cu folos.

Burckhardt, care avea o cultură vastă, căci îşi făcuse întîile studii la universităţile din Leipzig, Gottingen (unde urmase cursurile lui Blumenbach [73]), apoi din Cambridge, unde învăţase limba arabă, se îmbarcă în 1809 pentru Orient. Pregătindu-se a înfrunta mizeriile legate de viaţa de călător, el s-a constrîns de bunăvoie să postească multă vreme şi să sufere chinurile setei, iar în locul pernelor şi-a ales pietrele de pe străzile Londrei, şi drept pat, praful şoselelor.

Dar ce însemnau aceste copilăreşti încercări de antrenament, dacă le compari cu mizeriile legate de acceptarea apostolatului ştiinţific?

Plecat din Londra spre a ajunge în Siria, unde urma să-şi perfecţioneze cunoştinţele de limbă arabă, Burckhardt plănuia să meargă apoi la Cairo şi să ajungă la Fezzan pe drumul deschis odinioară de Hornemann. O dată ajuns în acea ţară, împrejurările aveau să-i arate calea care-i convenea s-o urmeze.

După ce îşi luă numele de Ibrahim-Ibn-Abdallah, lăsă să se creadă că este indian musulman. Spre a izbuti în această deghizare, el trebui să recurgă la mai multe şiretlicuri. O notiţă necrologică apărută în „Analele călătoriilor" arată că atunci cînd era rugat să vorbească în limba indiană, Burckhardt răspundea totdeauna în limba germană. Un tălmaci, care îl bănuia că este ghiaur, îndrăzni chiar să-l tragă de barbă; cea mai gravă jignire ce se poate aduce unui musulman. Burckhardt devenise însă una cu personajul creat de el şi deci ripostă de îndată printr-un ghiont magistral care, zvîrlindu-l pe bietul tălmaci de-a dura la zece paşi distanţă, îi făcu pe toţi să rîdă, convingîndu-i de sinceritatea lui.

Din septembrie 1809 pînă în februarie 1812, el rămase la Alep, neîntrerupîndu-şi studiile limbii şi ale moravurilor siriene decît pentru a face o excursie de şase luni la Damasc, la Palmira şi în Hauran — ţinuturi pe care doar Seetzen le străbătuse înaintea lui.

Se spune că, în timpul unei călătorii făcute la Zor, canton aşezat la nord-est de Alep, pe malurile Eufratului, Burckhardt fu jefuit de bagaje şi de veşminte de către o bandă de hoţi la drumul mare. Nu-i mai rămăseseră decît pantalonii, dar şi pe aceştia fu cît p-aci să-i fure nevasta unuia dintre şefi, care nu-şi primise partea din pradă.

„Revue germanique" scrie:

„Aceste călătorii ne-au adus o cantitate considerabilă de informaţii asupra ţărilor despre care nu aveam pînă atunci alte noţiuni decît cele cuprinse în comunicările, oarecum incomplete, ale lui Seetzen. Chiar în cantoanele mai des vizitate înainte, spiritul de observaţie al lui Burckhardt ştia să adune numeroase fapte interesante, desconsiderate de călătorii obişnuiţi... Aceste materiale preţioase fură editate de colonelul Martin-William Leake, el însuşi călător distins, savant geograf şi cărturar de seamă".

Burckhardt văzuse Palmira şi Balbek, coamele munţilor Liban şi valea rîului Oronte, lacul Huleh şi izvoarele Iordanului. El semnalase pentru întîia oară un mare număr de vechi aşezări. Indicaţiile sale ne-au ajutat să fixăm cu certitudine locul vestitei Apameea — deşi atît el, cît şi savantul lui editor s-au înşelat în aplicarea acestor date. În fine, drumurile sale în Auranitis sînt de asemenea — chiar după cele făcute de Seetzen — bogate în informaţii geografice şi arheologice care fac cu putinţă cunoaşterea ţinutului în starea lui de astăzi şi aruncă o lumină vie asupra geografiei comparate a tuturor epocilor.

În 1812 Burckhardt părăsi Damascul, cercetă Marea Moartă, valea Agaba şi fostul port Aziongaber, — regiuni vizitate în zilele noastre de grupuri de englezi avînd însă în mînă ghidurile Murray, Cook sau Baedecker, dar pe care nu le puteai străbate pe atunci fără să-ţi primejduieşti viaţa. Într-o vale lăturalnică a găsit el măreţele ruine ale cetăţii Petra, vechea capitală a Arabiei Petree.

La sfîrşitul anului, Burckhardt se afla la Cairo. Socotind că nu ar fi bine să se alăture caravanei care pornea spre Fezzan, el s-a simţit atras cu deosebire de Nubia, ţinut care stîrnea mult mai mult curiozitatea istoricului, geografului şi arheologului. Leagăn al civilizaţiei egiptene, Nubia nu mai fusese vizitată, după portughezul Alvarez, decît de francezii Poncet şi Lenoir Duroule, la sfîrşitul veacului al XVII-lea şi la începutul veacului al XVIII-lea, de Bruce (a cărui dare de seamă a fost de atîtea ori pusă la îndoială) şi de Norden, care însă nu înaintase dincolo de Derr.

În 1813, Burckhardt exploră adevărata Nubie. Această plimbare nu l-a costat decît patruzeci şi doi de franci, sumă destul de modestă, dacă o comparăm cu cheltuielile necesare astăzi pentru cele mai neînsemnate încercări de călătorie în Africa. Este adevărat că Burckhardt ştia să se mulţumească la cină, cu o mînă de *durra* [74] şi că întreaga lui caravană se reducea la doi dromaderi.

În acelaşi timp doi englezi, Legh şi Smelt, parcurgeau şi ei ţinutul, împărţind pe unde treceau aur şi daruri, făcînd astfel foarte costisitoare sarcina celor care veneau în urma lor.

Burckhardt străbătu cascadele Nilului. Darea de seamă spune:

„Ceva mai departe, lîngă un loc numit Djebel-Lamoul, călăuzele arabe au obiceiul să pretindă un dar important celor pe care îi conduc. Iată cum procedează: se opresc din drum, descalecă şi strîng la un loc nisip şi pietre întocmind o moviliţă asemănătoare celor pe care nubienii o pun pe mormintele lor; ei numesc asta: «a săpa groapa călătorului». Această demonstraţie este urmată de o cerere de bani sau cadouri, făcută pe un ton semeţ şi în chip de poruncă. Burckhardt, cînd îşi văzu călăuza făcînd această demonstraţie, începu şi el să o imite, liniştit; apoi îi zise: «Iată şi mormîntul tău, căci doar sîntem fraţi şi e firesc să fim îngropaţi împreună»".

Arabul rîse fără voia lui; amîndoi îşi distruseră apoi munca lor sinistră şi se urcară din nou pe cămile, rămînînd tot atît de buni prieteni ca pînă atunci. Arabul i-a citat apoi versetul din Coran care sună aşa: „Nici un muritor nu ştie dinainte în ce colţ de pămînt îi va fi săpată groapa".

Burckhardt ar fi ţinut să pătrundă în Dongola; trebui să se mulţumească însă numai cu adunarea informaţiilor, de altfel interesante, despre ţinut şi despre mamelucii [75] care se refugiaseră acolo, după masacrarea acestei puternice miliţii poruncită de paşa Egiptului şi săvîrşită de arnăuţii [76] lui.

Ruinele templelor şi oraşelor antice reţineau, în fiecare clipă, paşii călătorului; printre ele cele mai curioase erau ale Ibsambulului.

Darea de seamă spune:

„Templul, situat chiar pe malurile Nilului, este precedat de şase statui colosale, măsurînd, de la pămînt şi pînă la genunchi şase picioare jumătate. Ele reprezintă pe Isis [77] şi pe Osiris [78] în diferite poziţii. Toate zidurile şi capitelurile [79] columnelor sînt acoperite de picturi şi de sculpturi hieroglifice, în care Burckhardt păru că recunoaşte stilul unei antichităţi de seamă. Totul era cioplit în plină stîncă. Chipurile lor fuseseră parcă vopsite cu galben şi părul în negru. Cam la două sute de iarzi [80] depărtare de acel templu, se vedeau rămăşiţele unui monument şi mai uriaş: erau patru figuri imense, aproape îngropate în nisip, aşa încît nu puteai stabili dacă se aflau în picioare, sau dacă şedeau...".

Dar, la ce bun să continuăm a descrie monumentele care astăzi sînt cunoscute, măsurate, desenate şi fotografiate? Dările de seamă ale călătorilor din acea vreme nu prezintă alt interes decît acela de a ne indica starea ruinelor şi a ne arăta schimbările produse, de atunci încoace, de prădăciunile arabilor.

Spaţiul străbătut de Burckhardt în această dintîi călătorie nu cuprinde decît malurile Nilului, o fîşie mult prea strîmtă, o serie de văi mici care ajung pînă la marele fluviu. El socoti cam la o sută de mii de suflete populaţia acelor ţinuturi, răspîndită pe o fîşie de pămînt agricol lungă cam de patru sute cincizeci mile şi largă cam de un sfert de milă.

„Oamenii sînt de obicei bine făcuţi, vînjoşi şi musculoşi, ceva mai mici de statură decît egiptenii, avînd doar puţină barbă, abia cîteva fire sub bărbie şi nici pic de mustăţi. Înfăţişarea lor e plăcută şi în ce priveşte îndrăzneala şi deşteptăciunea îi întrec pe egipteni.

Curioşi să afle şi să întrebe, ei nu se îndeletnicesc de loc cu furtişagurile. Cîteodată izbutesc să adune, din munca lor în Egipt, ceva avere, dar nu sînt înzestraţi cu spirit negustoresc. Femeile prezintă şi ele aceleaşi însuşiri fizice; cîteva sînt chiar frumoase şi toate sînt bine făcute. Pe faţa lor citeşti blîndeţea, dublată de un profund simţ al pudorii. D. Denon a nesocotit prea mult valoarea nubienilor; trebuie să arătăm însă că înfăţişarea lor se schimbă de la canton la canton; acolo unde pămîntul arabil se află în abundenţă, ei sînt viguroşi; în locurile unde nu se află decît o fîşie îngustă de pămînt roditor, locuitorii par mai firavi şi uneori seamănă a schelete ambulante".

Ţinutul gemea sub jugul tiraniei kaşefilor, scoborîtori ai comandantului bosniacilor, care nu plăteau Egiptului decît un mic bir anual. Totuşi, aceasta nu-i împiedica să exploateze pînă la istovire pe nefericiţii felahi [81]. Burckhardt citează un exemplu destul de curios al modului crud şi sfidător, în care kaşefii îi jefuiesc pe ţărani. El spune:

„Hassan-Kaşef avea nevoie de orz pentru cai. El se plimba peste cîmpuri urmat de un mare număr de şerbi şi întîlni un ţăran care îşi păzea pămîntul semănat cu un orz de toată frumuseţea.

Strigă la el:

— Îţi lucrezi prost pămîntul: semeni orz acolo unde puteai să recoltezi minunaţi pepeni verzi, care preţuiesc de două ori mai mult decît ce culegi tu. Na, ţine seminţele astea de pepeni (şi îi dădu o mînă de seminţe) pentru pămîntul tău; iar voi, sclavilor, culegeţi orzul ăsta şi duceţi-l la mine".

În luna martie 1814, după ce se odihni puţin, Burckhardt întreprinse o nouă expediţie, de data aceasta nu pe malurile Nilului, ci chiar în pustiul Nubiei. Socotind că cea mai sigură pavăză este aceea a sărăciei, prudentul călător se dispensă de servitor, îşi vîndu cămila şi, mulţumindu-se doar cu un măgar, se alătură unei caravane de negustori nevoiaşi.

Caravana plecă din Darau, sat locuit pe jumătate de felahi, pe jumătate de ababdeşi [82]. Avu mari neplăceri cu cei dintîi, nu pentru că îl socoteau a fi european, ci tocmai dimpotrivă, pentru că îl luau drept turc sirian, sosit cu intenţia de a acapara o parte din negoţul cu sclavi, al căror monopol îl aveau. De prisos să mai reamintim aici denumirile puţurilor, colinelor şi văilor acestui pustiu. Ni se pare mai potrivit să rezumăm, după Burckhardt, înfăţişarea fizică a ţinutului.

Bruce, care îl străbătuse, îl zugrăveşte în culori prea întunecate şi, ca să se împăuneze cu merite, exagerează greutăţile drumului. Dacă ar fi să-l credem pe Burckhardt, acest drum a fost mai puţin anevoios decît cel de la Alep la Bagdad, sau cel de la Damasc la Medina. Pustiul nubian nu este un cîmp nesfîrşit de nisip, a cărui tristă monotonie n-ar fi întreruptă de nici un relief al solului. El este presărat cu stînci, din care unele sînt înalte de două pînă la trei sute de picioare, — umbrite din loc în loc de enorme tufişuri de salcîmi şi de palmieri arabi [83]. Vegetaţia firavă a acestor pomi este doar un adăpost înşelător în patria razelor verticale ale soarelui. Deci, pe drept spune proverbul arab: „Pune preţ pe ocrotirea de care te bucuri din partea unui om de seamă, precum şi pe umbra salcîmului".

Caravana atinsese Nilul la Ankeira (sau Uadi-Berber), după ce trecuse prin Şiggra, unde, în mijlocul munţilor, se află un izvor din cele mai abundente. În rezumat, singura primejdie în străbaterea acestui pustiu ar fi fost să găseşti puţul din Nedjeym secat, afară de cazul în care ai rătăci drumul, lucru greu de admis cînd ai călăuze bune.

Descrierea suferinţelor îndurate de Bruce pe acele meleaguri trebuie deci mult micşorată, deşi darea de seamă a călătorului scoţian respectă de cele mai multe ori adevărul.

Locuitorii ţinutului Berber par a fi *barbarinii* lui Bruce, *barabaşii* lui D'Anville şi *baraurăşii* lui Poncet. Trupul lor este bine făcut, înfăţişarea lor cu totul deosebită de cea a negrilor. Ei îşi menţin această puritate a sîngelui şi nu se însoară legitim decît cu fete din tribul lor sau din alte seminţii arabe.

Burckhardt descrie caracterul şi obiceiurile foarte curioase ale acestui trib şi, în orice caz, o face în chip edificator. Ar fi greu să dăm o idee despre corupţia şi starea înjositoare a locuitorilor din Berber. Acest orăşel prezintă toate caracteristicile unui adevărat bîrlog de tîlhari: antrepozite de negoţ, etape de întîlniri ale caravanelor, ţarcuri de sclavi.

Negustorii din Darau — pe a căror protecţie Burckhardt în chip greşit se sprijinise pînă atunci, căci ei căutau să-l exploateze în fel şi chip — îl alun-

gară din tovărăşia lor, la ieşirea din Berber, iar călătorul fu nevoit să caute protecţie pe lîngă călăuzele şi conducătorii de catîri. Oamenii îl primiră cu bucurie printre ei.

La 10 aprilie caravana fu jefuită de Mekul din Damer, ceva mai la miazăzi de confluenţa rîurilor din Mogren (Marebul lui Bruce). Mogrenul este un sat de fachiri, curat şi bine îngrijit, care contrastează plăcut cu murdăria şi ruinele Berberului. Aceşti fachiri se îndeletnicesc cu tot felul de vrăjitorii, de magii şi cu cele mai neruşinate şarlatanii. Se zicea că unul din ei făcuse chiar şi pe un mieluşel să behăie în burta omului care îl furase şi-l mîncase!

Aceste populaţii înapoiate cred cu tărie în asemenea minuni şi, trebuie să mărturisim cu regret, că numai cu aceste enormităţi se pot asigura bunul mers, liniştea şi chiar prosperitatea, atît ale oraşelor, cît şi ale ţinutului.

De la Damer, Burckhardt ajunse la Şendy, unde stătu o lună întreagă, fără ca cineva să-l bănuiască de păgîn. Şendy, puţin important în timpul călătoriei lui Bruce, avea în acel moment vreo mie de case. Se făcea acolo un negoţ considerabil, iar banii erau înlocuiţi cu saci de mei, sclavi şi cămile. Mărfurile cele mai oferite erau răşinile, fildeşul, lingourile de aur şi penele de struţ.

Numărul şerbilor vînduţi anual la Şendy se urca, după Burckhardt, la cinci mii, din care două mii cinci sute luau drumul Arabiei, patru sute al Egiptului şi o mie al Dongolei şi al litoralului Mării Roşii.

Călătorul profită de popasul lui la graniţa Sennarului, spre a aduna cîteva informaţii privind acest regat. I s-a povestit — între alte curioase isprăvi — că regele, într-una din zile, poftise pe ambasadorul lui, Mehmet-Ali [84], la o demonstraţie a cavaleriei sale, pe care el o socotea formidabilă.

Ambasadorul, la rîndul său, l-a poftit pe rege să asiste la exerciţiile artileriei turceşti. Dar la primele lovituri trase doar de două mici tunuri de campanie, montate pe cămile, cavaleria, infanteria, curioşii, curtea regală şi regele chiar, — toţi o luară la goană, înspăimîntaţi.

Burckhardt îşi vîndu modesta sa marfă şi apoi, sătul de persecuţiile negustorilor egipteni, tovarăşii lui de drum, se alătură caravanei din Suakim, spre a străbate ţinutul cu totul necunoscut care despărţea acel oraş de Şendy. La Suakim, el nădăjduise să se îmbarce pentru Mekka, crezînd că hagiul [85] îi va fi de cel mai mare folos pentru realizarea proiectelor sale de mai tîrziu. El scrie:

„Hagiii formează un corp şi nimeni nu îndrăzneşte să-l atace pe vreunul dintre ei, de teamă să nu-i sară toţi în cap".

Caravana căreia i se alipise Burckhardt era alcătuită din o sută cinci zeci de negustori şi din trei sute de sclavi. Două sute de cămile erau încărcate cu tutun şi *damnur* (stofă fabricată în Sennar).

Întîiul obiectiv interesant care izbi pe călătorul nostru fu Atbara, fluviul ale cărui maluri mărginite de ciucuri de pomi înalţi odihneau plăcut ochii după pustiurile aride străbătute pînă atunci.

Cursul apei fu urmărit pînă la mănosul ţinut Taka. Pielea albă a şeicului Ibrahim (ştim că acesta era numele ce-şi luase Burckhardt) provoca, în multe sate, ţipetele de groază ale femeilor nu prea obişnuite să vadă arabi.

El scrie:

„Într-o zi, o ţărancă, de la care cumpărasem ceapă, îmi spuse că mi-ar da mai multă, dacă i-aş arăta capul meu fără turban. Îi cerui, pentru asta, opt cepe în plus. Mi le dădu de îndată. Cînd văzu însă pe urmă un chip alb, cu ţeasta complet rasă, se dădu înapoi îngrozită şi cînd — în glumă — am în-

trebat-o dacă s-ar mărita cu un astfel de bărbat, ea şi-a exprimat faţă de o asemenea perspectivă o scîrbă fără margini, jurîndu-mi că mai repede ar lua pe sclavul cel mai urît din caravana de la Darfur decît pe un alb".

Puţin înainte de a ajunge la Goz-Radjeb, Burckhardt zări un monument despre care i se spuse că ar fi o biserică, sau un templu, căci cuvîntul rostit întrunea ambele sensuri. El se repezi într-acolo, dar tovarăşii săi îl rechemară, strigîndu-i :

„Toate împrejurimile sînt înţesate de bandiţi ; nu vei putea face o sută de paşi fără a fi atacat !"

Era, oare, un templu egiptean ? Nu cumva era, mai de grabă, un monument al imperiului Axum [86] ? El nu se putu lămuri.

În fine, caravana ajunge în ţinutul Taka, sau El-Gaş, vastă cîmpie inundată, în iunie şi iulie, de micile rîuri umflate, al căror mîl este minunat de roditor. De aceea, meiul care creşte acolo este foarte căutat şi se vinde la Djeddah (Djedda) cu douăzeci la sută mai scump decît cel mai bun mei egiptean.

Dacă pleci din Taka spre Suakim şi spre ţărmul Mării Roşii, trebuie să străbaţi un lanţ de munţi de calcar în care nu dai de granit decît la Şinterab. Trecerea acestui lanţ nu prezintă nici o greutate.

Astfel, după un drum lung şi obositor, călătorul ajunse la Suakim, în ziua de 26 mai.

Suferinţele pe care avea să le îndure nu luaseră însă sfîrşit. Emirul [87] şi aga [88] erau înţeleşi să-l jefuiască şi el era tratat ca cel din urmă sclav, cînd, deodată, arătîndu-le firmanul pe care i-l dăduseră Mehmet-Ali şi Ibrahim-Paşa, situaţia se schimbă pe loc, în întregime. Departe de a fi aruncat în temniţă, cum era ameninţat, el fu condus la aga, care ţinu să-l găzduiască şi îi dărui o tînără sclavă.

„Această traversare de douăzeci — douăzeci şi cinci de zile — spune Vivien de Saint-Martin — între Nil şi Marea Roşie a fost făcută pentru prima oară de un european. Ea a adus Europei cele dintîi informaţii precise despre triburile acestor cantoane, parte nomade, parte sedentare şi observaţiile lui Burckhardt sînt de un vădit interes. Cunoaştem puţine lecturi mai pline de substanţiale învăţăminte şi în acelaşi timp mai atrăgătoare ca aceste note de drum".

Burckhardt se putu îmbarca, la 7 iulie, pe o navă localnică şi ajunse după unsprezece zile la Djeddah, (Djedda) socotit a fi portul cetăţii Mekka.

Djeddah, construit pe ţărmul mării şi înconjurat de ziduri ce n-ar fi rezistat unui foc de artilerie, îl putea însă foarte bine apăra contra wahabiţilor. Aceştia, denumiţi şi „puritanii islamismului", alcătuiau o sectă disidentă, care urmărea cu sîrg să readucă mahomedanismul la simplitatea lui din primele timpuri.

Burckhardt scrie :

„O baterie păzeşte intrarea dinspre mare şi străjuieşte întregul port. Pe un afet se vede o enormă piesă de artilerie care poate trage o ghiulea de două sute cincizeci de livre ; ea este atît de vestită de-a lungul Golfului Arabiei, încît doar reputaţia ei constituie o pavăză pentru Djeddah".

Unul dintre neajunsurile acestui oraş este lipsa apei de băut, pe care eşti nevoit s-o scoţi din puţurile săpate cam la trei kilometri depărtare. Fără grădini, fără verdeaţă, fără curmali, Djeddah, cu toată populaţia lui de douăsprezece pînă la cincisprezece mii de suflete — număr îndoit în timpul pelerinajelor — prezintă totuşi o înfăţişare originală. Locuitorii lui sînt departe de

Negustor de pîine din Djeddah (Facsimil. Gravură veche)

a fi băştinaşi, fiind originari din Hadramant şi din Yemen, indieni din Surat şi din Bombay şi malaiezi, care, veniţi în pelerinaj, s-au stabilit în oraş, întemeind acolo familii şi lăsînd urmaşi.

Întîlnim în darea de seamă a lui Burckhardt unele anecdote interesante, — în puzderia atîtor amănunte migăloase despre modul de viaţă al locuitorilor, preţul mărfurilor, numărul negustătorilor de prin partea locului.

Vorbind despre obiceiurile stranii ale locuitorilor din Djeddah, el spune:

„Aproape toţi obişnuiesc să dea pe gît dimineaţa o ceaşcă de cafea plină de *ghi* (unt topit). Apoi, ei îşi beau cafeaua, considerată ca un tonic puternic; oamenii aceştia s-au obişnuit atît de mult cu ea, încă din fragedă copilărie, încît dacă n-ar mai bea-o, s-ar simţi foarte prost. Cei din protipendadă se mul-

Hiru pe Marea Roșie

ţumesc să bea doar ceşcuţe de unt topit, însă poporul bea încă o jumătate de ceaşcă, pe care o aspiră prin nări, crezînd că astfel vor împiedica miasmele să le pătrundă prin acele cavităţi în trup".

La 24 august el plecă din Djeddah spre Taif. Drumul străbate un lanţ de munţi şi văi cu aspecte romantice şi cu verdeaţă foarte îmbelşugată, de care rămîi tare mirat că le întîlneşti pe aici. Burckhardt, bănuit a fi spion englez, fu supravegheat de aproape şi, cu toată primirea în aparenţă cordială pe care i-a făcut-o paşa, nu se putu mişca de fel în voie şi nu putu da curs liber preocupărilor sale de observator.

Pe cît se pare, Taif este vestit prin frumuseţea grădinilor sale ; trandafirii şi strugurii lui sînt preţuiţi în toate cantoanele Hedjazului [89]. Acest oraş făcea

un comerţ considerabil şi, înainte de a fi jefuit de wahabiţi, atinsese o mare prosperitate.

Supravegherea care-l stingherea pe Burckhardt îi grăbi plecarea şi, la 7 septembrie, luă drumul spre Mekka. Foarte priceput în studierea Coranului, cunoscînd la perfecţie practicile islamismului, el fu în stare să-şi joace cu măiestrie rolul de pelerin. Întîia lui precauţie fu să se îmbrace — precum legea o ordonă oricărui credincios care pătrunde în Mekka — cu *ihramul* de pînză, fără cusături, din care, o parte îi acoperea şalele, iar cealaltă era aruncată peste gît şi umeri. Cea dintîi datorie a pelerinului este să se ducă la templu, înainte chiar de a se gîndi să-şi găsească un adăpost. Burckhardt se supuse obligaţiei şi respectă ritualurile şi ceremoniile stabilite cu acest prilej. Toate acestea prezintă doar un interes special, deci prea restrîns ca să ne oprim mai mult asupra lor.

Burckhardt scrie :

„Mekka poate fi considerat un oraş frumos. Străzile ei sînt în genere mai largi decît ale altor oraşe din Orient. Casele ei sînt înalte şi zidite în piatră ; ferestrele numeroase, care se deschid în stradă, dau oraşului un aspect vesel şi mai european decît îl au oraşele din Egipt sau din Siria, ale căror locuinţe n-au, la stradă, decît puţine ferestre... Fiecare casă are terasa ei, a cărei pardoseală, dată cu var, este cam în pantă, pentru ca apa să se poată scurge, prin jgheaburi, în uliţă. Aceste platforme sînt ascunse îndărătul unor mici parapete de zid. Căci în tot Orientul, bărbaţii n-au voie să se arate acolo, întrucît ar fi învinuiţi că vin să spioneze femeile care îşi petrec o mare parte din timp tocmai pe acele terase, fie cu uscarea grînelor, fie cu întinsul rufelor sau cu alte treburi gospodăreşti. Singura piaţă publică a oraşului este curtea întinsă a Marii moschei. Pomi puţini ; nici o grădină nu-ţi desfată ochii, iar priveliştea nu este însufleţită, cît ţine pelerinajul, decît de nenumăratele prăvălioare, bine aprovizionate, pe care le întîlneşti pretutindeni. În afară de patru-cinci case spaţioase care aparţin şerifului, de două colegii care acum sînt prăvălii de grîne şi de moschei (cu cele cîteva clădiri şi şcoli care îi sînt ataşate), Mekka nu se poate mîndri cu nici un edificiu public şi, din acest punct de vedere, ea nu se poate compara cu celelalte oraşe de aceeaşi mărime, din Orient".

Străzile nu sînt pavate şi, deoarece canalele lipsesc cu totul, se formează băltoace de apă şi noroaie cum nici nu ţi le poţi închipui.

În ce priveşte apa, nu poţi conta decît pe aceea de ploaie, strînsă în cisterne, căci apa din puţuri este sălcie şi nu se poate folosi.

„Acolo unde valea se lărgeşte cel mai mult, în mijlocul oraşului, se înalţă moscheea numită Beithu'Illah, sau El-Haram, clădire remarcabilă doar prin Kaaba [90] pe care o adăposteşte căci, în alte oraşe din Orient, găsim moschei aproape tot atît de vaste şi mult mai frumoase".

Această moschee este situată într-o piaţă dreptunghiulară, înconjurată la răsărit de o colonadă cu patru şiruri, iar pe celelalte trei laturi de colonade cu trei rînduri. Columnele sînt reunite între ele prin arcade ogivale ; din patru în patru ele suportă o mică turlă, tencuită şi văruită pe dinafară. Unele din aceste columne sînt de marmură albă, de granit sau de porfir ; cele mai multe însă sînt din piatră comună, scoasă din munţii ce înconjură Mekka.

Cît despre Kaaba, ea a fost atît de des ruinată şi refăcută, încît nu mai găsim urmele unei antichităţi îndepărtate ; ea exista înainte de a fi moscheea de astăzi.

Burckhardt scrie :

„Kaaba este așezată pe o temelie înaltă de șaptezeci centimetri și ușor înclinată. Acoperișul moscheii fiind orizontal, ea prezintă, de la oarecare depărtare, aspectul unui cub perfect. Singura poartă de intrare, care nu se deschide decît de două-trei ori pe an, se află pe latura de miazănoapte, cam la 2,50 metri deasupra solului. Nu poți pătrunde deci prin ea decît urcînd pe o scară de lemn... În colțul de nord-est al Kaabei, lîngă poartă, este încrustată faimoasa «piatră neagră», care alcătuiește o parte a unghiului clădirii, la patru sau cinci picioare (circa 1,70 metri) deasupra solului. Este foarte greu să determinăm cu exactitate structura acestei pietre, a cărei suprafață a fost uzată și adusă în starea actuală de săruturile și mîngîierile atîtor milioane de pelerini. Kaaba este integral acoperită, în afară, de o perdea de mătase neagră, care o înfășoară de jur împrejur, lăsîndu-i descoperit doar acoperișul. Acest văl se cheamă *kesua*. El e reînnoit în fiecare an, în vremea pelerinajului. Vălul acesta e adus de la Cairo, unde este lucrat pe cheltuiala sultanului".

Pînă atunci, nu am avut nici o descriere atît de amănunțită a orașului Mekka și a sanctuarului său. Iată ce ne-a făcut să extragem unele fragmente din darea de seamă originală, fragmente pe care le-am putea înmulți, căci ele cuprind informațiile cele mai precise despre fîntîna sfîntă numită Zemsen — a cărei apă este considerată a fi un leac ce nu dă greș în nici o boală — despre *Poarta mîntuirii*, despre Makam-Ibrahim, monument în care se află piatra pe care a stat Abraham [91] cînd a clădit Kaaba și care-i păstrează urma genunchilor, cum și despre toate edificiile aflate în incinta templului.

Isprăvim citatele noastre din povestirea lui Burckhardt despre Mekka prin înregistrarea opiniilor sale privitoare la locuitorii ei :

„Cu toate că mekkauiții au mari virtuți, fiind prietenoși, bucuroși de oaspeți, voioși și mîndri, ei calcă în văzul tuturor prescripțiile Coranului, bînd, practicînd jocuri de noroc și fumînd. La ei, înșelăciunile și falsele jurăminte au încetat să fie crime ; își dau perfect de bine seama de scandalurile pe care le provoacă practicarea acestor vicii. Fiecare condamnă cu glas tare astfel de moravuri corupte, dar nici unul nu dă exemplul unei schimbări de conduită".

La 15 ianuarie 1815, Burckhardt părăsi Mekka împreună cu o caravană mică de pelerini care se duceau să viziteze mormîntul profetului. Drumul pînă la Medina, ca și cel între Mekka și Djeddah, se face doar în timpul nopții, așa că observatorul profită mai puțin de peisaj. Pe timp de iarnă drumul e mai anevoios decît ar fi dacă s-ar face vara. Trebuie să străbați o vale plină de tufișuri și de curmali, a cărei extremitate răsăriteană e bine cultivată și care se cheamă Uadi-Fatme, dar care e mai cunoscută sub numele simplu de El-Uadi. Puțin mai departe se află valea El-Safra, vestită prin vastele ei plantații de curmali și ca piață a tuturor triburilor învecinate.

Călătorul spune :

„Livezile de curmali se întind pe aproape patru mile. Ele aparțin locuitorilor din Safra și beduinilor din împrejurimi, care tocmesc lucrători zileri, spre a le uda pămîntul. Proprietarii livezilor nu vin pe aici decît la culesul curmalelor. Curmalii trec de la un proprietar la altul ; se vînd, negustorește, chiar și unul cîte unul... Prețul plătit tatălui unei fete pe care o iei de nevastă e adesea de trei curmali. Aceștia sînt sădiți într-un strat adînc de nisip, strîns din mijlocul văii și grămădit în jurul rădăcinilor arborilor. Nisipul trebuie primenit în fiecare an și, de obicei, curentele repezi de apă îl duc cu ele. Fiecare mică livadă este înconjurată de un zid de pămînt, sau de piatră ; cultivatorii locuiesc

în mai multe cătune, sau în căsuțe izolate, răspîndite printre pomi. Pîrîul principal țîșnește într-un crîng de lîngă piață ; alături se vede o mică moschee, umbrită de cîțiva castani — singurii pe care i-am putut întîlni în Hedjaz...".

Treisprezece zile i-au trebuit lui Burckhardt ca să ajungă la Medina. Dar această prea lungă călătorie îi fu de folos, căci strînse interesante documente cu privire la arabi și wahabiți. Ca și la Mekka, cea dintîi datorie a pelerinului este să meargă la mormîntul și la moscheea lui Mahomed. Totuși aici ceremoniile sînt mult mai simple și mai scurte și nu-i trebuie călătorului decît un sfert de ceas ca să participe la toate.

Șederea la Mekka nu i-a priit lui Burckhardt. La Medina fu scuturat de friguri intermitente care, curînd, deveniră zilnice, apoi fu cuprins de o febră infecțioasă însoțită de vomitări care îl făcu să nu se mai poată scula de pe covor, fără sprijinul sclavului său „un biet om care, prin felul și apucăturile sale, se pricepea mai bine să îngrijească de o cămilă, decît de un stăpîn slăbit și răpus de boală".

Țintuit la pat timp de mai bine de trei luni de o febră pricinuită de clima neprielnică, de calitatea dezgustătoare a apei de băut, de marele număr de molime ce bîntuiau pe atunci regiunea, Burckhardt fu nevoit să renunțe la planul pe care și-l făcuse de a străbate deșertul pînă la Agaba, spre a ajunge mai repede la Yambo, unde s-ar fi putut îmbarca pentru Egipt.

El scrie :

„După Alep, Medina este orașul cel mai temeinic construit pe care l-am văzut în Orient. E zidit numai în piatră, casele au de obicei două caturi și acoperișurile sînt orizontale. Întrucît ele nu sînt date cu var, pietrele fiind de culoare închisă, străzile au o înfățișare întunecată, cele mai multe rămînînd foarte strîmte, neavînd adesea decît vreo doi metri lărgime. Acum, Medina are un aspect dezolant : casele sînt lăsate în ruină. Proprietarii lor, care altădată cîștigau bani buni grație mulțimii pelerinilor, își văd micșorate veniturile din pricina opreliștii impuse de wahabiți de a se vizita mormîntul lui Mahomed, pe care aceștia îl consideră doar un simplu muritor. Giuvaerul de preț al Medinei, care pune acest oraș pe același plan cu Mekka, este Marea moschee, cuprinzînd mormîntul lui Mahomed... Moscheea este mai mică decît cea de la Mekka... De altfel, ea a fost construită după același plan : o curte mare pătrată, închisă de jur împrejur cu galerii acoperite și avînd, la centru, un mic edificiu.

Vestitul mormînt se găsește în colțul de sud-est al curții. Un grilaj de fier vopsit în verde înconjură mormîntul ; el este lucrat artistic, ca și un filigran, și împletit cu inscripții în aramă.

Intri în această incintă prin patru porți, din care trei rămîn permanent închise. Autorizația de intrare se acordă gratis vizitatorilor de seamă ; ceilalți și-o pot procura de la eunucii principali cu vreo cincisprezece piaștri. În interiorul moscheii se distinge o draperie care înconjură mormîntul doar la cîțiva pași..."

Așa cum arată savantul istoric al Medinei, această draperie acoperă un edificiu pătrat, construit din blocuri de piatră neagră și sprijinit pe două columne, în mijlocul căruia se află mormîntul lui Mahomed, precum și acelea ale lui Abu-Bekir și Omar — cei doi mai vechi discipoli ai săi. Aceste morminte sînt săpate în cripte adînci, iar coșciugul care adăpostește rămășițele pămîntești ale lui Mahomed este bătut în argint și pe deasupra are o lespede de marmură cu următoarea inscripție : „În numele Domnului, fii milostiv cu el !"

Poveştile despre mormîntul profetului (care se spunea că ar fi suspendat în aer), răspîndite altădată în Europa, sînt necunoscute în Hedjaz.

Tezaurul moscheii a fost, în mare parte, jefuit de wahabiţi, dar trebuie să credem că aceştia au fost precedaţi deseori de succesivii paznici ai mormîntului.

În darea de seamă a lui Burckhardt găsim, multe alte amănunte interesante despre Medina şi locuitorii ei, despre împrejurimile ei şi despre locurile obişnuite de pelerinaj. Am luat pasaje destul de însemnate din povestirea lui, pentru ca, astfel, cititorul doritor să pătrundă mai adînc în moravurile şi deprinderile arabilor să simtă plăcerea de a citi chiar textul integral.

La 21 aprilie 1815, Burckhardt se alătură unei caravane care îl conduse în portul Yambo, unde bîntuia ciuma. Călătorul fu repede răpus de boală şi slăbi într-atît, încît îi fu cu neputinţă să se refugieze la ţară. Cît despre îmbarcare, nici pomeneală : toate navele gata de plecare erau înţesate de soldaţi bolnavi. El fu astfel nevoit să rămînă optsprezece zile în acest oraş insalubru, înainte de a se îmbarca pe o navă mică, care îl duse la Kosseir şi, de acolo, în Egipt.

Reîntors la Cairo, Burckhardt află de moartea tatălui său. Trupul călătorului fusese adînc zdruncinat de boală. El nu se putu deci urca pe Muntele Sinai decît în 1816. Studiile de istorie naturală, redactarea notelor sale de călătorie, grija de corespondenţa lui, toate acestea îl ocupară pînă la sfîrşitul lui 1817, epocă la care el nădăjduia să se alăture caravanei din Fezzan. Fiind însă cuprins pe neaşteptate de friguri violente, el muri în cîteva zile spunînd : „Scrieţi mamei mele că cel din urmă gînd mi-a fost la ea".

Burckhardt a fost un desăvîrşit călător. Iniţiat pînă în cele mai minuţioase amănunte, curajos şi răbdător, dotat cu o fire dreaptă şi energică, el a lăsat scrieri deosebit de preţioase. Darea lui de seamă asupra călătoriei în Arabia — ţară în care, din păcate, nu putuse pătrunde adînc — este atît de completă şi de precisă, încît, datorită lui, aceste ţinuturi au putut fi cunoscute mai bine chiar decît unele regiuni europene.

Într-o scrisoare trimisă din Cairo părintelui său, el scria la 13 martie 1817 : „Niciodată, niciodată n-am spus, despre cele ce am văzut şi am întîlnit, vreun cuvînt pe care conştiinţa mea să nu-l justifice pe de-a-ntregul, căci nu spre a scrie un roman m-am expus la atîtea pericole..."

Exploratorii care i-au urmat în aceste ţări certifică, în unanimitate, exactitatea acestor rînduri şi laudă devotamentul, cunoştinţele şi înţelepciunea lui.

„Revue germanique" scrie :

„Puţini călători au avut, în acelaşi grad ca el, facultatea observării fine şi repezi, care este un dar al naturii, rar, ca toate însuşirile eminente. Găsim la el un fel de intuiţie care-l ajută să descopere adevărul, chiar în afară de observaţiile lui personale ; astfel relatările lui orale au, de obicei, o valoare pe care nu o prezintă decît rar asemenea informaţii. Spiritul lui ferm, maturizat încă din tinereţe de meditaţii şi de studii (cînd a murit, Burckhardt nu avea decît 33 de ani), merge drept la ţintă şi se opreşte exact unde trebuie ; povestirea lui, mereu sobră, cuprinde, ca să spunem aşa, mai multe fapte decît cuvinte. Şi totuşi, scrierile lui le citim cu o nespusă desfătare. În ele ne place *omul* pur şi simplu tot atît de mult cît omul-savant şi cît excelentul observator".

Pe cînd ţinuturile biblice făceau obiectul cercetărilor lui Seetzen şi Burckhardt, India, ţara de obîrşie a celor mai multe limbi europene, avea să ajungă centrul unor studii multiple, cuprinzînd lingvistica, literatura, religia, în acelaşi timp cu geografia. Deocamdată, nu ne vom ocupa decît de cercetările privitoare la numeroasele probleme ale geografiei fizice, cărora cuceririle Companiei Indiilor aveau să le asigure, încetul cu încetul, completa dezlegare.

Am povestit, în primul volum, cum s-a înscăunat în India stăpînirea portugheză. Unirea Portugaliei cu Spania, în 1599, provocase prăbuşirea coloniilor portugheze, care căzură în mîinile Olandei şi ale Angliei. Aceasta din urmă acordă fără întîrziere monopolul negoţului cu India unei companii care avea să joace un însemnat rol istoric.

În acel moment, marele împărat mongol, Akbar, al şaptelea urmaş al lui Timur, clădise un vast imperiu în Hindustan şi Bengal. Acest imperiu, datorită însuşirilor personale ale lui Akbar — însuşiri care îi aduseseră porecla de „binefăcător al oamenilor" — era în toată strălucirea splendorii lui. Şahul Djahan a continuat tradiţia părintelui său, dar Aureng-Zeb, nepot al lui Akbar, împins de o ambiţie nesăţioasă, îşi ucise fraţii, îşi băgă părintele în puşcărie şi puse mîna pe putere. Intoleranţa religioasă a lui Aureng-Zeb şi politica lui şireată provocară răscoala radjpuţilor şi o luptă care, devorînd resursele cele mai preţioase ale imperiului, îi şubrezi puterea. Aşa încît, moartea marelui uzurpator fu urmată de decăderea imperiului.

Pînă atunci, Compania Indiilor nu-şi putuse lărgi şuviţa de pămînt ce stăpînea în jurul porturilor ei, însă ştiu să profite cu îndemînare de rivalităţile dintre nababii [92] şi rajahii [93] din Hindustan. Totuşi, numai după cucerirea Madrasului de către La Bourdonnais, în 1746 şi în timpul luptelor contra lui Dupleix, Compania engleză putu să-şi lărgească în chip simţitor înrîurirea şi domeniile.

Graţie politicii viclene, necinstite şi cinice a guvernatorilor englezi Clive şi Hastings care, întrebuinţînd rînd pe rînd forţa, perfidia şi corupţia, au întemeiat, pe ruinele onestităţii lor, lărgirea domeniilor, Compania stăpînea, la sfîrşitul veacului trecut, un teritoriu imens, populat de şaizeci de milioane de suflete şi cuprinzînd : Bengalul, Beharul, provinciile Benares, Madras şi ţinuturile cicarilor de la miazănoapte. Singur, sultanul Mysorei, Tippo-Saeb, luptă cu îndîrjire contra englezilor, însă nu putu ţine piept coaliţiei pe care colonelul Wellesley a ştiut s-o înjghebeze contra lui. Nemaiavînd nici un duşman de temut, Compania suprimă unele încercări de rezistenţă locale, prin acordări de pensii şi, sub pretextul că îi apără, impuse ultimilor rajahi independenţi o garnizoană engleză pe care ei erau datori să o întreţină pe cheltuiala lor.

Compania Indiilor, îndată ce putu pune capăt preocupărilor politice, încurajă pe exploratorii întinselor sale domenii. În acelaşi timp, ea îi îndruma către ţările vecine pe călătorii însărcinaţi să-i aducă informaţii. Vom trece repede în revistă aceste diverse explorări, dintre care una din cele mai curioase şi mai vechi a fost cea întreprinsă de Webb la izvoarele Gangelui.

Noţiunile cunoscute pînă atunci despre acest fluviu erau din cele mai nesigure şi mai contradictorii. Astfel, guvernămîntul Bengalului, înţelegînd importanţa ce avea pentru el cunoaşterea acestui vast drum pe apă pentru dezvoltarea negoţului, organiză, în 1807, o expediţie formată din Webb, Raper şi Hearsay, care urmau să fie însoţiţi de tălmaci şi de slugi băştinaşe.

Expediţia ajunse, la 1 aprilie 1808, la Herduar, oraş de mîna a doua situat pe malul stîng al fluviului, dar a cărui aşezare, la intrarea în bogata cîmpie a Hindustanului, a făcut din el un loc de pelerinaj foarte umblat, căci acolo se fac, vara, purificările în apele fluviului sacru.

Cum nu există pelerinaj fără expuneri şi vînzare a relicvelor, Herduar este sediul unei pieţe importante, unde găsim cai, cămile, antimoniu, fructe uscate, şaluri, săgeţi, tulpane şi ţesături de bumbac sau de lînă lucrate în Punjab, în Kabul şi în Kaşmir. Trebuie adăugat că acolo se vindeau sclavi, în vîrstă de la trei la treizeci de ani, pe preţuri care variau între zece şi o sută cincizeci

de rupii [94]. Curios spectacol era acest bîlci unde întîlneai atîtea aspecte, atîtea limbi şi atîtea veşminte deosebite unele de altele !

La 12 aprilie, expediţia engleză merse pe un drum sădit cu duzi şi smochini pînă la Guruduar. Ceva mai încolo, se învîrteau roţile unor mori de apă, foarte simplu construite, pe rîuri mărginite de sălcii şi de arbuşti de zmeură. Pămîntul era roditor, însă tirania guvernului îi împiedica pe locuitori să profite de el cum trebuie. Ţinutul devenea repede muntos, fără să înceteze a fi plantat cu piersici, caişi, nuci şi cu alţi arbori europeni. Expediţia engleză fu nevoită să se afunde în mijlocul lanţurilor muntoase care păreau că ţin de Himalaya.

Curînd, la poalele unui vîrf de munte, se zări rîul Baghirati care, mai încolo, se numeşte Gange. La stînga lui, fluviul era mărginit de munţi înalţi, destul de sterpi ; la dreapta, se întindea o vale rodnică. În satul Chivali se cultivă pe suprafeţe mari macul din care se extrage opiul ; ţăranii erau toţi guşaţi, desigur din pricina calităţii necorespunzătoare a apei de băut. La Djosvara, expediţia trecu o punte de frînghie, numită *djula*, construcţie stranie şi periculoasă. Webb scria în această privinţă :

„Se înfig în pămînt, pe fiecare mal al rîului, doi stîlpi foarte puternici, cam la un metru distanţă unul de altul şi, de-a curmezişul lor, se bate o scîndură groasă ; de ea se leagă o duzină, ba chiar mai multe, de funii groase care se fixează de pămînt cu mulţi ţăruşi de lemn. Funiile sînt împărţite în două grămezi, distanţate între ele cu vreo treizeci şi cinci de centimetri. Dedesubtul lor se întinde o scară de frînghie care ţine loc de parapet. Mici crengi puse cam la distanţă de două picioare şi jumătate, şi cîteodată de trei picioare unele de altele, alcătuiesc podeaua punţii. Cum sînt, de obicei, foarte subţiri, ele par, în fiecare clipă, gata să se rupă, ceea ce îl face pe călător să recurgă la ajutorul frînghiilor ce formează parapetul şi de care se ţine mereu. Primul pas riscat pe o punte atît de instabilă îţi produce, firește, ameţeală ; căci, mergînd pe ea, îi imprimi o mişcare ce o face să se legene de fiecare parte — iar zgomotul asurzitor al torentului deasupra căruia este suspendată nu-i de loc liniştitor. Trecerea este, de altfel, atît de strîmtă, încît, dacă doi oameni se întîlnesc, trebuie ca unul dintre ei să se dea cu totul deoparte, ca să-i facă loc celuilalt".

Expediţia străbătu apoi oraşul Baharat. Cele mai multe case nu fuseseră reconstruite după cutremurul din 1803. Tîrgul ce se ţine în acest oraş, greutatea de a găsi alimente prin satele deluroase, aşezarea lui centrală — căci acolo duc drumurile de la Djemohi, Kedar-Nath şi Srinagar — au contribuit să dea acestei localităţi, încă de mult, o oarecare însemnătate. De la Batheri, drumul deveni atît de prost, încît oamenii fură nevoiţi să abandoneze bagajele. Drumul nemaifiind curînd decît o potecă pe lîngă prăpăstii, în mijlocul prăvălirilor de pietre şi de stînci, expediţia se văzu nevoită să renunţe de a merge mai departe.

Devaprayaga este aşezat la confluenţa rîurilor Baghirati şi Alcananda. Cel dintîi din aceste cursuri de apă, care coboară de la miazănoapte, curge zgomotos şi vijelios ; celălalt, mai liniştit, mai adînc şi mai larg, se umflă, totuşi, în timpul ploilor, cam la doisprezece metri deasupra nivelului său obişnuit. Împreunarea acestor două rîuri dă naştere fluviului Gange.

Acolo se află locul sfînt şi venerat, pe care brahmanii [95] au ştiut să-l folosească la maximum, săpînd un fel de piscine unde pelerinii pot, plătind o taxă, să-şi facă băile rituale, fără riscul de a fi duşi de curentul fluviului.

Rîul Alcananda fu trecut pe o punte lunecoasă, numită *dindla*.

Punte de frînghii

„Această punte — spune darea de seamă — este alcătuită din trei-patru funii fixate pe cele două maluri ; de ele atîrnă, prin cercuri așezate la fiecare din cele două margini ale punții, un cufăr pătrat cu latura de șase metri. Călătorul intră în cufăr și, prin mijlocirea unei frînghii trase de un om care stă pe malul opus, este trecut pe celălalt țărm".

La 13 mai, expediția pătrunse în Srinagar. Curiozitatea locuitorilor fu atît de ațîțată, încît magistrații locali trimiseră englezilor un mesaj, rugîndu-i să se plimbe prin oraș.

Srinagar, vizitat mai înainte de colonelul Hardwich, în 1796, fusese dărîmat aproape în întregime, în urma cutremurului din 1803 și, pe lîngă acest cataclism, fusese cucerit, în același an, de gorkhali.

Webb fu ajuns aici din urmă de cei pe care îi trimisese la Gangautri, pe drumul ce nu-l putuse urma el însuşi. Ei cercetaseră izvoarele Gangelui.

Webb scrie :

„O stîncă mare, de-a lungul marginilor căreia curgea apa nu prea adîncă, semăna, în chip grosolan, cu trupul şi botul unei vaci. Închipuirea băştinaşilor a dat unui gol de la o margine a suprafeţei apei aparenţa obiectului pe care credeau că-l văd, dîndu-i numele de *gaumokhi*, adică botul vacii, de unde, după legenda populară, ţîşnea apa fluviului sfînt. Ceva mai încolo înaintarea fu cu neputinţă : hinduşii aveau în faţă un munte povîrnit ca un zid ; Gangele părea că izvorăşte din zăpada aflată la poalele lui ; aici se sfîrşea valea. Nimeni n-a putut străbate vreodată mai departe".

La întoarcere, expediţia nu urmă acelaşi drum. Ea întîlni afluenţii Gangelui şi ai fluviului Keli-Ganga, sau Mandacni, izvorît din Munţii Kerdarului, tăie cruciş, în cale, nesfîrşitele turme de capre şi văile încărcate cu cereale, străbătu multe poteci muntoase înguste, trecu prin oraşele Badrinath şi Manah şi ajunse, în fine, la cascada din Barsu, pe un ger de crăpau pietrele şi pe o ninsoare cumplită.

Webb scrie :

„Aici cucernicia pelerinilor ia sfîrşit, unii dintre ei venind la cascadă doar ca să fie stropiţi cu apa ei sfîntă. Tot aici se vede, spre sud-est, pînă la capătul văii, rîul Alcananda ; însă albia lui este în întregime ascunsă sub mari grămezi de zăpadă, strînse acolo, de bună seamă, de veacuri şi de veacuri".

Tot Webb ne mai dă şi unele amănunte despre femeile din Manah. Ele purtau la gît, la urechi şi la nas şiraguri de podoabe de aur şi argint care contrastau cu straiele lor ordinare. Unii copii purtau pe braţ şi pe gît inele şi coloane de argint care valorau şase sute de rupii.

Iarna, acest oraş, care face o intensă negustorie cu Tibetul, este îngropat cu totul sub zăpadă. De aceea, locuitorii lui se refugiază în oraşele învecinate.

La Badrinath, expediţia vizită templul vestit pînă în locuri depărtate datorită caracterului lui sacru. Structura şi înfăţişarea locaşului nu dau, nici pe dinafară, nici pe dinăuntru, vreo idee de sumele imense pe care le înghite întreţinerea lui. Este unul din sanctuarele cele mai vechi şi mai venerate ale Indiei. Îmbăierile rituale se fac acolo în piscine umplute cu apă sulfuroasă fierbinte.

Darea de seamă arată :

„Sînt multe izvoare calde care au fiecare numele şi faima lor purificatoare, pe care brahmanii le speculează cu mult folos. Astfel, bietul pelerin, îmbăindu-se de atîtea ori, după tipic, vede că îi scade numărul păcatelor, dar şi banii din pungă, iar numeroasele vămi de trecere ce i se cer pe acest drum către rai îl pot face să creadă că poteca îngustă nu este aceea care îl costă mai puţin".

Acest templu are în proprietatea sa şapte sute de sate cedate de guvern, ca garanţii ale împrumuturilor sau cumpărate de simpli particulari, care i le-au adus drept prinos.

La 1 iunie expediţia se afla la Djosimah. Acolo, brahmanul care îi slujea de călăuză primi ordin, de la guvernul Nepalului, să-i readucă de grabă pe călători în ţinuturile Companiei. Guvernul înţelesese, ce e drept cam tîrziu, că recunoaşterea făcută de englezi avea şi un scop politic, nu numai geografic.

O lună mai tîrziu Webb şi tovarăşii săi se reîntorceau la Delhi, după ce stabiliseră definitiv cursul Gangelui, la începutul lui, şi descoperiseră izvoarele

rîurilor Baghirati şi Alcananda — deci după ce atinseseră pe deplin ţinta ce-şi propusese Compania.

În 1808, guvernul englez se hotărî să trimită în Punjab, stăpînit pe atunci de Rendjeit-Singh, o nouă expediţie. Darea de seamă anonimă publicată în „Analele călătoriilor" cuprinde unele amănunte interesante. De aceea redăm cîteva din ele :

La 6 aprilie 1808, ofiţerul englez, comandantul expediţiei, ajunse la Herduar, oraş pe care îl descrie ca fiind locul de întîlnire al unui milion de oameni, în timpul bîlciului anual. La Boria, aşezat între Jumna şi Setledje (Sutlej), călătorul fu prada curiozităţii indiscrete a femeilor, care îi cerură îngăduinţa să-l viziteze.

Darea de seamă spune :

„Privirile şi gesturile lor trădau nedumerirea. Ele se apropiară de mine rîzînd din toată inima ; culoarea feţei mele stîrnea rîsul tuturor. Femeile îmi puseră nesfîrşite întrebări ; ţineau să ştie dacă purtam pălărie, dacă îmi lăsam obrazul în bătaia soarelui, dacă stăteam mereu închis în casă — sau dacă nu mă plimbam decît sub umbrelă, dacă dormeam pe masa din cortul meu. Patul îmi era totuşi alături, însă perdelele erau trase. Apoi, ele se uitară în chip amănunţit la pat, la căptuşeala cortului şi la toate accesoriile lui.

Feţele tuturor femeilor erau drăguţe. Trăsăturile lor regulate vădeau blîndeţe ; tenul măsliniu contrasta plăcut cu dinţii lor albi şi bine rînduiţi — o particularitate a tuturor locuitorilor Punjabului".

Ofiţerul englez vizită, rînd pe rînd, Mustafabad, Mulana şi Umballa. Ţinutul pe care l-a străbătut era locuit de sikhi [96], oameni al căror caracter dovedea profunde însuşiri, inimă bună, simţ al ospitalităţii, dragoste de adevăr.

După cum arată autorul, este cel mai evoluat popor din India.

Apoi, după ce străbătu mai multe oraşe din Punjab, ajunse la Amritsar.

Amritsar, mai bine clădit decît principalele oraşe din Hindustan, este cel mai mare antrepozit comercial de şaluri, de şofran şi de alte mărfuri din Deccan. Călătorul scrie :

„În ziua de 14, încălţînd pantofi albi, am vizitat, cu ceremonialul tradiţional. Amritsarul, adică bazinul cuprinzînd băutura nemuririi, care i-a dat oraşului propriul său nume. Este un bazin cam de un kilometru pătrat, zidit din cărămizi arse, în mijlocul căruia se ridică un templu frumos, consacrat lui Gurugovind-Singh. Ajungi la el pe o alee ; este elegant împodobit pe dinăuntru şi pe dinafară, iar de multe ori rajahul îi mai adaugă, pe cheltuiala sa, şi alte podoabe. În acest locaş sfînt se află, sub un baldachin de mătase, cartea legilor, scrisă de Guru cu litere guru-mukhtise. Templul se cheamă Hermendel, adică locaşul lui Dumnezeu. Cam şase sute de *akali* (preoţi) sînt în serviciul lui ; ei şi-au construit locuinţe confortabile din produsul contribuţiilor benevole ale drept-credincioşilor care vin să viziteze templul. Preoţii, deşi profund respectaţi de credincioşi, nu sînt cu totul lipsiţi de vicii. Cum dau de bani, cum îi toacă, tot atît de uşor cum i-au dobîndit. Femeile frumoase care merg în fiecare dimineaţă la templu îi ajută să-i risipească în chip cu adevărat uimitor ; aceste grupe de frumuseţi întrec cu mult femeile din popor ale Hindustanului, prin formele lor atrăgătoare şi prin trăsăturile feţei lor".

După Amritsar, ofiţerul vizită Lahore. E cu deosebire interesant să ştim ce mai rămăsese din acest mare oraş, pe la începutul veacului nostru. „Zidurile foarte înalte — scrie el — sînt împodobite pe dinafară cu tot luxul

gustului oriental, însă cad în ruină, ca şi moscheile şi casele oraşului. Timpul îşi apasă mîna lui distrugătoare asupra-i, întocmai ca la Delhi şi la Agra. De pe acum ruinele din Lahore sînt tot atît de întinse ca cele ale fostei capitale (Agra — *N.T.)*".

După trei zile de la sosire, călătorul fu primit de Rendjeit-Singh care îl întîmpină cuviincios şi discută cu el mai ales probleme de artă militară. Rajahul era atunci în vîrstă de 27 de ani şi plăcut la înfăţişare, deşi din pricina vărsatului rămăsese doar cu un singur ochi. Ţinuta îi era simplă, blîndă. După ce vizită mormîntul şahului Djahan, Şalomarul şi celelalte monumente din Lahore, ofiţerul se reîntoarse la Delhi, în posesiunile Companiei. Datorită lui cunoaştem ceva mai bine un ţinut interesant, care nu întîrzie să ispitească nesăţioasa lăcomie a guvernului englez.

În anul următor (1809), Compania trimise emirilor din Sindhi o ambasadă alcătuită din Nicolas Hankey Smith, Henry Ellis, Robert Taylor şi Henry Pottinger. Escorta ei era comandată de căpitanul Charles Christie.

O navă transportă expediţia la Karaci. Guvernatorul acestui fort nu vru să îngăduie debarcarea ambasadei, pînă nu avea să primească instrucţiunile emirilor. Urmă un schimb de scrisori în urma cărora Smith, unul din membrii ambasadei, constată cîteva nepotriviri privitoare la titlul şi la rangul guvernatorului general şi al emirilor. Guvernatorul se scuză, arătînd că nu cunoaşte limba persană. Îi spuse apoi că, nevrînd să lase a dăinui între ei nici măcar urma unei neînţelegeri, e gata să ucidă pe cel care a redactat scrisoarea, sau să-i scoată ochii, după cum ar fi preferat Smith. Această declaraţie îi mulţumi pe englezi, care se împotriviră, totuşi, pedepsirii vinovatului. În scrisorile lor, emirii îşi dădeau aere de dispreţuitoare superioritate ; în acelaşi timp chemară lîngă ei un corp de opt mii de soldaţi şi puneau cele mai neînchipuite piedici încercărilor englezilor de a-şi procura orice fel de informaţii. După îndelungate tratative cu prilejul cărora mîndria britanică fu umilită nu o dată, ambasada primi dezlegare să plece la Hyderabad [97].

Dincolo de Karaci cel mai de seamă port de export din Sindhi, se desfăşoară de-a lungul coastei o întinsă cîmpie, fără pomi, sau vegetaţie. Ca să ajungi la Tatah, fosta capitală a Sindhiului, pe atunci pustie şi în ruină, trebuia să străbaţi cîmpia timp de cinci zile. Tatah era odinioară legată, prin canale, de Indus, fluviu de seamă, adevărat braţ de mare la gura lui, despre care Pottinger a strîns amănuntele cele mai precise, mai complete şi mai folositoare ce se puteau obţine pe atunci.

Fusese hotărît mai dinainte că ambasada, pe motive valabile, să se împartă în două, ajungînd la Hyderabad pe două drumuri deosebite — spre a-şi procura astfel cît mai multe date geografice asupra ţării. De fapt, ea ajunse foarte curînd acolo aşa împărţită cum era ; oamenii au fost însă nevoiţi să reînceapă aceleaşi tîrguieli anevoioase spre a fi primiţi, ei neputînd să admită pretenţiile umilitoare ale emirilor.

Pottinger scrie :

„Prăpastia pe care se sprijină faţada de răsărit a fortăreţei Hyderabad, acoperişul caselor şi chiar fortificaţiile, totul era tixit de o puzderie de oameni de ambe sexe care îşi arătau simpatia faţă de noi prin aclamaţii şi aplauze".

Ajunşi în palatul unde urmau să locuiască, englezii fură primiţi de hanul Uli-Mahomed şi de alţi cîţiva ofiţeri superiori ; ei mergeau înaintea noastră, spre o largă platformă în aer liber, la capătul căreia se aşezară emirii. Cum

platforma era acoperită cu cele mai fine covoare persane, ne-am descălţat. Îndată ce trimisul Smith făcu întîiul pas înspre prinţi, toţi aceştia se sculară şi rămaseră în picioare pînă ce el ajunse la locul ce-i fusese desemnat. Locul era acoperit de o velinţă brodată, ceea ce îl deosebea de celelalte rezervate restului ambasadei. Prinţii ne întrebară fiecare cu bună-cuviinţă deosebită, de sănătate. De altfel, fiind o audienţă pur protocolară, totul se mărginea la complimente şi la formule de politeţe... Emirii purtau pe ei nenumărate pietre scumpe, fără a le socoti pe cele care străluceau pe mînerele şi tecile spadelor şi pumnalelor, iar pe centiroanele lor se vedeau sclipind smaragde şi rubine neasemuit de mari. Erau aşezaţi după vîrstă, cel mai bătrîn în mijloc, cel de-al doilea la dreapta, cel mai tînăr la stînga lui. Un covor de pîslă subţire acoperea tot cercul ; deasupra lui se afla o saltea de mătase groasă cam de patru centimetri şi, bineînţeles, destul de largă ca să poată lua loc pe ea cei trei prinţi".

Darea de seamă sfîrşeşte printr-o descriere a Hyderabadului, fortăreaţă ce cu greu s-ar fi putut împotrivi unor atacuri duşmane ale europenilor, şi prin cîteva aprecieri asupra rosturilor ambasadei, al cărei scop parţial era să închidă francezilor intrarea la Sindhi. Îndată ce tratatul fu încheiat, englezii se reîntoarseră la Bombay.

Datorită acestei călătorii, Compania cunoscu mai îndeaproape unul din ţinuturile învecinate şi strînse documente valoroase asupra resurselor şi produselor unei regiuni străbătute de un fluviu imens, fostul Indus din vechime care, izvorînd din Himalaya, putea înlesni scurgerea bunurilor unei uriaşe zone teritoriale. Scopul atins era mai curînd politic decît geografic, însă ştiinţa putu — în acest fel — să profite, o dată mai mult, de pe urma exigenţelor politice.

Puţinul ce se ştia pînă atunci despre spaţiul cuprins între Kabul, Indus, Persia şi Oceanul Indian era şi incomplet, şi greşit.

Compania, foarte mulţumită de felul cum căpitanul Christie şi locotenentul Pottinger îşi îndepliniseră misiunea, hotărî să le încredinţeze o însărcinare mult mai delicată şi mai anevoioasă : să-l ajungă, pe uscat, prin Belucistan, pe generalul Malcolm, ambasadorul Persiei, şi să strîngă, asupra acestui întins ţinut, date mai precise şi mai complete decît cele cunoscute pînă atunci.

Nici gînd însă pentru ei să străbată, în straie europeneşti, Belucistanul, a cărui populaţie era fanatică. Aşadar, Christie şi Pottinger se adresară unui negustor indian, care furniza cai guvernelor din Madras şi Bombay, şi acesta îi acredită ca mandatari ai săi la Kelat, capitala Belucistanului.

La 2 ianuarie 1810, cei doi ofiţeri se îmbarcară la Bombay pentru Sonminy, singurul port la mare al provinciei Lhossa, unde ajunseră după o oprire la Porebender, pe coasta Guzarate.

Întregul ţinut parcurs de călători spre a sosi la Bela este doar o imensă mlaştină sărată, copleşită de junglă. *Djamul*, guvernatorul oraşului Bela, era un om deştept. El puse englezilor o seamă de întrebări, care dovedeau dorinţa lui de a se instrui şi încredinţa căpeteniei tribului bezendjoşilor (care sînt belucistani) sarcina de a-i duce pe călători la Kelat.

Timpul se schimbase simţitor după plecarea lor din Bombay. Pottinger şi Christie suferiră, prin munţi, de un frig deosebit de aspru, care le îngheţă chiar apa în burdufuri.

Pottinger scrie :

„Kelat, capitala întregului Belucistan, de unde i se trage numele, care înseamnă «Cetatea», este aşezată pe o înălţime la apusul unei cîmpii, sau văi,

bine cultivate, lungă cam de treisprezece kilometri şi lată cam de cinci kilometri. Cea mai mare parte a acestei întinderi de pămînt este o grădină. Oraşul formează un pătrat, trei din cele patru laturi ale lui fiind înconjurate de un zid de pămînt, înalt cam de douăzeci de picioare şi străjuit cam din două sute cincizeci în două sute cincizeci de paşi de bastioane, care, ca şi zidul însuşi, sînt găurite de numeroase creneluri pentru puşti... Nu am avut prilejul să vizitez palatul pe dinăuntru, însă el nu oferă ochiului decît o grămadă pestriţă de clădiri obişnuite de pămînt, cu acoperişuri orizontale formînd terase ; totul străjuit de ziduri joase, prevăzute cu parapete şi găurite de asemenea de barbacane (orificii pentru arme de foc). În oraş sînt cam două mii cinci sute de case — mahalalele cuprinzînd şi ele vreo mie' două sute cincizeci — zidite din cărămizi pe jumătate arse şi din scînduri, tencuite de jur împrejur cu chirpici. Străzile sînt de obicei mai largi decît cele ale oraşelor locuite de asiatici. Cele mai multe au, de fiecare parte, trotuare ceva mai înalte, pentru pietoni ; în mijlocul lor este un şanţ neacoperit — foarte supărător din cauza mulţimii gunoaielor şi murdăriilor ce se aruncă înăuntru ca şi din cauza apei stătătoare pe care ploaia o varsă într-însul, căci nici un regulament scris nu-i sileşte pe locuitori să-l curețe. O altă stavilă de seamă împotriva frumuseţii şi curăţeniei oraşului este obiceiul de a zidi etajele caselor în afară, deasupra străzii, ceea ce împiedică pătrunderea soarelui şi menţine umiditatea în încăperile de la parter. Bazarul din Kelat este întins şi bine aprovizionat cu tot felul de mărfuri. Acolo găseşti în orice zi carne, verdeţuri şi tot felul de mărfuri ieftine".

După relatările lui Pottinger, populaţia este împărţită în două grupuri, bine deosebite una de alta : belucii şi brahuiţii, fiecare din ele, la rîndul ei, împărţindu-se în numeroase triburi. Clasa întîi aparţine, prin înfăţişare şi grai, populaţiei persane moderne ; limba brahuie, dimpotrivă, a păstrat un mare număr de vechi cuvinte hinduse. Numeroasele căsătorii între cele două clase au dat naştere însă unei a treia.

Belucii, originari din Munţii Mekranului, sînt tunniţi, adică îi socotesc pe cei dintîi patru imami drept moştenitorii legitimi ai lui Mahomed. Popor de ciobani, ei au calităţile şi cusururile acestora. Ţintaşi ageri, dar şi vînători pătimaşi ; viteji fără pereche, dau deseori iama în avutul vecinilor. Ei numesc aceste jafuri *cepaos*. De obicei, ele sînt făcute de aheruiţi, adică de belucii cei mai hrăpăreţi.

Cît îi priveşte pe brahuiţi, ei împing şi mai departe deprinderile lor de nomazi. Unii dintre ei sînt mai întreprinzători şi mai vînjoşi, înfruntînd cu aceeaşi tărie şi frigul aspru din munţi, şi arşiţa cîmpiilor. De obicei, mici de statură, tot atît de viteji, de îndemînatici trăgaci şi de credincioşi cuvîntului dat, ca şi belucii, ei sînt mult mai puţin ca aceştia porniţi pe jafuri.

După cum scrie Pottinger, „ei nu seamănă cu nici unul din popoarele asiatice pe care le-am văzut, căci cei mai mulţi au barba şi părul negru".

După un scurt popas la Kelat, cei doi călători, care continuau să pretindă că sînt negustori de cai, găsiră cu cale să-şi reia drumul ; în loc să meargă însă pe şoseaua de la Kandahar, ei străbătură un ţinut trist şi sterp, prea puţin populat, udat de Caisser, rîu fără apă pe timpul verii, şi ajunseră la graniţa Afganistanului, într-un orăşel numit Noşky sau Nuşky. Acolo, unii beluci care păreau că le vor binele le arătară greutatea de a ajunge la Korasan şi la Herat, capitala ţinutului, pe drumul către Sedjistan. „Ajungeţi în Kerman — le spuneau ei — trecînd prin Kedje şi Benpur, sau prin Serhed (sat de la graniţa de apus a Belucistanului) şi, de acolo, pătrundeţi în Nermanşir".

Războinici din Belucistan (Facsimil. Gravură veche)

Ideea de a merge pe două căi deosebite surise îndată lui Christie şi lui Pottinger. Această hotărîre a lor era oarecum contrară instrucţiunilor pe care le primiseră, însă: „găseam o scuză — zice Pottinger — în netăgăduitul avantaj ce l-am fi obţinut prin dobîndirea unor cunoştinţe geografice şi statistice mai ample asupra regiunilor ce fusesem însărcinaţi să explorăm, decît cele pe care le puteam spera dacă am fi călătorit împreună".

Christie plecă cel dintîi, luînd drumul Duşakului; îl vom urmări ceva mai încolo.

După cîteva zile, Pottinger primi la Nuşky, de la corespondentul lui din Kelat, scrisori care îl anunţau că oamenii emirilor din Sindhi erau pe urma

lor, întrucît fuseseră descoperiţi şi că grija propriei lui securităţi îl obliga să plece de acolo cît mai curînd.

La 25 martie, locotenentul englez porni deci pe drumul Sarawanului, orăşel de foarte mică însemnătate, situat lîngă graniţa afgană. Înainte de a ajunge acolo, Pottinger întîlnise în cale monumente stranii, morminte sau altare, construite, pare-se, de *ghebri*, acei slăvitori ai focului care, astăzi, se numesc *parşi*.

Sarawan se afla cam la şase mile (10 kilometri) depărtare de Munţii Sarawani, în mijlocul unor ţinuturi sterpe şi nepopulate. Oraşul a fost clădit doar pentru capacitatea lui de aprovizionare permanentă şi abundentă cu apă potabilă, furnizată de rîul Beli, avantaj nepreţuit într-un ţinut necontenit expus secetei, lipsurilor şi foametei.

Pottinger vizită apoi judeţul Kharan, vestit prin puterea şi sprinteneala cămilelor sale şi străbătu pustiul ce formează marginea de miazăzi a Afganistanului. Aici nisipul este extrem de mărunt ; sub acţiunea vîntului, el formează coline înalte de zece pînă la douăzeci de picioare, fiind despărţite între ele prin văi adînci. Chiar pe vreme frumoasă, grăunţele se învolbură în aer, numeroase, creînd un miraj original şi pătrunzîndu-ţi în ochi, în gură, sau în nări. Ele îţi provoacă astfel o iritaţie covîrşitoare şi în acelaşi timp o sete cumplită.

Pătrunzînd pe pămîntul Mekranului, Pottinger trebui să se dea drept *pirzadeh*, adică un sfînt, pentru a evita astfel eventualele conflicte cu localnicii. Calitatea lui aparentă de neguţător i-ar fi prilejuit, fără îndoială, aventuri din cele mai neplăcute.

Satului Gul, din judeţul Daizuk, îi urmează tîrgul ruinat numit Asmanabad, sau Hafter şi oraşul Purah, unde Pottinger fu nevoit să-şi mărturisească, în fine, calitatea sa de *franghi* *, scandalizîndu-şi la culme călăuza care, de două luni de cînd trăiau unul lîngă altul, habar n-avea de aşa ceva, şi căruia îi dăduse, de altfel, atîtea dovezi de sfinţenie.

Pînă la sfîrşit oboseala îl slei de puteri şi abia ajunse la Benpur, localitate vizitată în 1809 de un căpitan din Bengal, Grant. Contînd pe excelenta amintire lăsată de acel ofiţer, călătorul se duse la *serdar* [98]. Însă acesta, în loc să-i pună la dispoziţie ajutorul necesar continuării drumului şi, în loc să se mulţumească cu darul modest făcut de Pottinger, găsi cu cale, pe lîngă toate, să-i ia, cu sila, şi două pistoale care, în peregrinările sale, i-ar fi fost atît de necesare.

Basman este cea din urmă aşezare temeinică a Belucistanului. Acolo întîlnim un izvor de apă sufluroasă fierbinte, considerat de beluci ca fiind un leac absolut indicat împotriva bolilor de piele.

Graniţele Persiei sînt departe de a fi stabilite în mod ştiinţific. Există, aşadar, o largă fîşie de teritoriu, dacă nu neutră, supusă însă contestaţiilor şi, ca atare, teatru obişnuit de lupte sîngeroase.

Orăşelul Rigan, din Nermanşir, este foarte frumos : un fort, sau mai de grabă, un sat fortificat, înconjurat de ziduri înalte, bine întreţinute şi prevăzute cu bastioane.

Mai departe, în Persia chiar, întîlnim oraşul Bam, odinioară foarte însemnat, precum o dovedesc ruinele întinse care îi dau ocol. Aici, Pottinger a fost primit de guvernator, cu multă prietenie. El scrie :

„Cînd guvernatorul se apropie de locul unde mă aflam, se întoarse către cineva din suită, întrebîndu-l cine era acel *franghi*. I se dădură lămuririle cuvenite. El îmi făcu semn cu mîna să vin după dînsul şi, în acelaşi timp,

* Francez, în limba arabă.

privirea sa aţintită asupră-mi, măsurîndu-mă din creştet pînă în tălpi, vădea mirarea ce-i provoca înfăţişarea mea. Era, într-adevăr, destul de stranie ca să scuze lipsa de politeţe a privirii sale. Purtam o cămaşă groasă de-a belucilor şi nişte pantaloni care, odinioară, fuseseră albi ; dar de şase săptămîni, de cînd îi aveam pe mine, băteau mai mult în negru şi erau aproape ferfeniţă. Unde mai pui şi turbanul albastru, centura făcută dintr-o bucată de frînghie şi reteveiul din mînă, care îmi slujise atît de mult ajutîndu-mă să umblu şi să mă apăr de cîini".

În ciuda înfăţişării prăpădite a personajului zdrenţăros care i se înfăţişa, guvernatorul îl primi pe Pottinger cu toată prietenia la care te poţi aştepta de la un musulman şi îi dădu o călăuză să-l conducă la Kerman.

El pătrunse, la 3 mai, în acest oraş, cu convingerea că trecuse hopul cel mai anevoios al călătoriei sale şi că era, oarecum, salvat.

Kerman este capitala vechii Karamanîi ; sub stăpînirea afganilor era un oraş înfloritor şi avea o fabrică de şaluri care le concurau pe cele din Kaşmir.

Aici, Pottinger fu martorul unei întîmplări obişnuite pe aceste meleaguri, unde viaţa unui om nu înseamnă mare lucru, dar care lasă totdeauna unui european o impresie de groază şi dezgust.

Guvernatorul oraşului era, în acelaşi timp, ginerele şi nepotul şahului, dar şi fiul soţiei acestuia. Pottinger ne spune următoarele :

„La 15 mai, prinţul judecă, chiar el, personal pe nişte oameni învinuiţi că şi-ar fi omorît un servitor. Greu îţi poţi da seama de starea de nesiguranţă şi de alarmă în care au trăit locuitorii în ziua aceea. Porţile oraşului fură zăvorîte, pentru ca nimeni să nu poată ieşi din cetate. Ofiţerii guvernămîntului lăsară baltă toate treburile. Cîţiva oameni fură aduşi ca martori, fără a fi fost de mai-nainte înştiinţaţi. Văzui pe vreo doi sau trei dintre ei, conduşi la palat, mai înspăimîntaţi decît dacă ar fi fost tîrîţi spre spînzurătoare, sau spre locul a cine ştie ce suplicii. Către ora trei, prinţul dădu sentinţa contra acuzaţilor, a căror crimă fusese dovedită. Unora dintre ei li se scoaseră ochii, altora li se spintecă limba în două. Celor dintîi li se tăiară urechile, nasul, buzele ; celorlalţi mîinile şi degetele picioarelor. Aflai că, tot timpul cît durase supliciul acestor nefericiţi, astfel sfîrtecaţi, prinţul a stat nemişcat la aceeaşi fereastră unde îl văzusem şi că dădea cumplitele ordine fără să trădeze cel mai mic semn de milostivire sau de groază în faţa scenelor care se desfăşurau în faţa sa".

De la Kerman, Pottinger plecă la Şere-Bebig, oraş situat la aceeaşi depărtare de Yezd, Shiraz şi Kerman, — apoi la Ispahan unde îşi regăsi cu plăcere tovarăşul de drum, Christie, şi, în fine, la Meragha, unde îl întîlni pe generalul Malcolm. Se împliniseră şapte luni de cînd călătorii părăsiseră Bombayul ; Christie străbătuse 2 250 de mile, iar Pottinger 2 412 mile.

Trebuie, totuşi, să ne reîntoarcem şi să vedem cum izbutise Christie să scape teafăr mult mai uşor, desigur, şi mai ieftin din periculoasa călătorie pe care o pusese la cale, decît sperase el însuşi.

El plecase la 22 martie, din Nuşky, trecuse prin Munţii Yaşuţi şi printr-un ţinut necultivat, aproape pustiu, pînă la malurile rîului Hilmend, care se varsă în lacul Hamun-Sabari. În raportul lui către Companie, el scrie :

„Hilmendul, după ce trece aproape de Kandahar, curge spre sud-vest şi spre apus, apoi pătrunde în Sistan, cam la patru zile de mers de Duşak. El coteşte de-a lungul munţilor, apoi formează un lac. La Pellalek, unde ne aflam, lacul era lat cam de 1 250 de picioare şi foarte adînc ; apa lui era foarte bună. Pe o întindere lată cam de o jumătate de milă (un kilometru), pe ambele sale maluri, pămîntul este cultivat prin irigări ; apoi începe deşertul, ridicîndu-se

Costume afgane (Facsimil. Gravură veche)

în stînci rîpoase, perpendiculare. Malurile rîului sînt pline de arbuşti ; acolo vitele îşi găsesc hrana".

Sistanul, situat pe malurile lui, nu cuprinde decît vreo 500 de mile pătrate. Case de locuit nu se află decît pe aceste maluri ale Hilmendului, a cărui albie se afundă tot mai mult, în fiecare an.

La Elomdar, Christie trimise după un hindus, către care avea scrisori de recomandare. Acesta îl sfătui să se scape de beluci şi să-şi ia înfăţişarea de pelerin. Cîteva zile mai tîrziu pătrunse în Duşak, căruia i se mai spune şi Djellahabad. El scrie :

„Ruinele vechii cetăţi acoperă o întindere de pămînt cel puţin tot atît de vastă ca şi cea a Ispahanului. Ca toate oraşele Sistanului, Duşakul este construit din cărămizi pe jumătate arse ; casele cu acoperişuri boltite aveau două caturi.

Oraşul modern Djellahabad este îngrijit, frumos şi mereu în creştere ; el cuprinde vreo două mii de case şi are un bazar modest".

De la Duşak la Herat, Christie călători destul de uşor, neluînd decît unele precauţii spre a nu-şi trăda deghizarea.

Herat este situat într-o vale înconjurată de munţi înalţi şi udată de un rîu ; de aceea întîlnim peste tot numai livezi şi grădini. Oraşul are o întindere de vreo patru mile pătrate. De jur împrejur se află un zid care susţine turnuri şi şanţuri pline cu apă. Cele mai însemnate monumente locale sînt marile bazaruri, cu numeroase prăvălii şi Meşede-Djuma, adică Moscheea Vinerii.

Nici un alt oraş nu are atîtea locuri virane şi atîta populaţie înghesuită şi îngrămădită, pe care Christie o socoteşte la vreo sută de mii de suflete. Este poate oraşul cel mai negustoresc din întreaga Asie stăpînită de prinţii indigeni. Herat, antrepozit de trafic între Kabul, Kandahar, Hindustan, Kaşmir şi Persia, produce unele mărfuri căutate, ca : mătăsuri, şofran, cai şi face negoţ cu dracilă. „Această plantă, ne spune Christie, este înaltă cam de două sau trei picioare ; e groasă de vreo două degete şi în vîrful ei are un fel de umbreluţă care, învoaltă, se îngălbeneşte şi aduce cu conopida. Hinduşilor şi belucilor le place în mod deosebit ; ei o mănîncă, după ce i-au copt tulpina sub spuză şi i-au fiert în aburi fructul, la fel ca pe celelalte plante potajere ; totuşi, ea păstrează un gust şi un iz greţos".

Ca atîtea oraşe orientale, Herat are frumoase grădini publice, însă ele nu mai erau pe atunci cultivate decît pentru produsele lor care se vindeau la piaţă, în bazar.

După o şedere de o lună la Herat, deghizat în negustor de cai, Christie, în aceeaşi îmbrăcăminte, părăsi oraşul, avînd grija să împrăştie cu îndemînare zvonul că se va reîntoarce în curînd, după pelerinajul ce plănuia să-l facă la Meshed. El se îndreptă spre Yezd, trecînd printr-un ţinut pustiit de uzbeci, care distruseseră rezervoarele colectoare ale apei de ploaie.

Yezd este un oraş foarte mare, bine populat, la marginea unui deşert nisipos. El se mai cheamă şi „Dar-ul-Ebadet", adică Jilţul adorării. Este vestit pentru siguranţa în care se simte oricine trăieşte acolo, fapt care a contribuit în largă măsură la dezvoltarea negoţului său cu Hindustanul, Korasanul, Persia şi Bagdadul.

„Bazarul — scrie Christie — este vast şi bine aprovizionat cu mărfuri. Acest oraş cuprinde 20 000 de case, afară de cele ale ghebrilor, socotiţi cam la 4 000 de suflete. Este un popor activ şi muncitor, deşi e împilat de cruzime".

De la Yezd la Ispahan, unde fu găzduit la palatul emirului Ud-Daule, Christie străbătuse cam şaptezeci de mile, pe drumuri bune. El avu plăcerea să-l întîlnească la Ispahan pe tovarăşul său Pottinger, după cum am arătat mai înainte ; cei doi ofiţeri se felicitară pentru că duseseră la un atît de bun sfîrşit misiunile şi că scăpaseră din toate primejdiile inerente unui drum atît de lung prin ţinuturi sălbatice.

Darea de seamă făcută de Pottinger prezintă o excepţională curiozitate, aşa cum se poate constata din rezumatul de mai sus. Mult mai precis decît majoritatea predecesorilor săi, el a adus la cunoştinţa publicului o mulţime de fapte istorice, de anecdote, de aprecieri şi de descrieri geografice foarte interesante.

Încă din mijlocul veacului al XVIII-lea, Kabul nu încetase să fie un teatru de înverşunate războaie civile. Rivalii, care socoteau că au drepturi asupra tronului, pustiiseră totul prin foc şi sabie şi făcură din această regiune, odinioară bogată şi înfloritoare, un pustiu unde ruinele cetăţilor dispărute erau cele din urmă mărturii ale unei prosperităţi ce părea apusă pentru totdeauna.

Pe la 1808, la Kabul domnea Şujo-Ul-Mulk.

Anglia — mai neliniştită decît se bănuise multă vreme, de planurile lui Napoleon de o a ataca în India şi de încercările acestuia de a se alia cu şahul Persiei, prin generalul Gardanne — hotărî să trimită o ambasadă regelui de la Kabul, spre a-l cîştiga de partea Companiei.

Fu ales ca ambasador Mountstuart Elphinstone, care ne-a lăsat, cu privire la misiunea lui, o interesantă dare de seamă. Lui îi datorăm ştiri absolut noi despre această întreagă regiune şi despre triburile care o populau. Cartea lui se bucură astăzi de o reîmprospătată actualitate căci în ea citim cu interes paginile consacrate kyberienilor şi celorlalte seminţii muntene părtaşe la evenimentele ce se desfăşoară sub ochii noştri.

Plecat din Delhi în luna octombrie 1808, Elphinstone ajunse la Canund, unde începe un pustiu de nisipuri mişcătoare (dune), apoi pătrunse în Şekhavuttea, canton locuit de rajputani. La sfîrşitul lui octombrie, ambasada sosi la Singauna, oraş frumos, al cărui rajah era un pătimaş fumător de opiu. Călătorul ne spune : „Era un omuleţ cu ochii holbaţi şi înroşiţi de fumul opiului. Barba lui, ridicată spre urechi pe fiecare obraz, îi dădea un aer sălbatic şi fioros".

Djunjunha, ale cărei grădini lasă o impresie de prospeţime în mijlocul acestor deşerturi, nu este încă stăpînită de rajahul Bikanerului, al cărui venit nu trece de 1 250 000 de franci. Cum mai poate oare acest prinţ să-şi procure venituri atît de considerabile dintr-un teritoriu pustiit, străbătut de la un capăt la altul de milioane de şobolani, de turme de gazele şi de herghelii de măgari sălbatici ?

Elphinstone mai scrie următoarele, cu privire la drumul caravanei sale :

„Poteca printre munţii de nisip era foarte strîmtă : două cămile abia puteau să treacă pe ea, una lîngă alta. Iar cînd vreo cămilă ieşea din rînd, cît de puţin, ea se înfunda în nisip ca în zăpadă, aşa încît cea mai mică încurcătură din capul coloanei oprea în loc toată caravana. Avangarda nu mai putea înainta dacă urma coloanei era blocată şi, de teamă ca acestea, rupte de călăuzele lor, să nu se piardă printre munţii de nisip, sunetele tobelor şi trompetelor slujeau drept semnal spre a împiedica ruperea coloanei.

Nu părea mai de grabă că aveam de-a face cu mersul unei oştiri ? Aceste zgomote războinice, strălucirea uniformelor şi a armelor puteau da ele, oare, ideea unei ambasade paşnice ?"

Ambasadorul mai scrie :

„Apa era foarte rară, iar proasta calitate a celei pe care o beam o făcea nesuferită soldaţilor şi slujitorilor noştri. Belşugul de pepeni verzi le potolea, ce e drept, setea, însă le zdruncina şi sănătatea. Cei mai mulţi dintre indienii băştinaşi care ne însoţeau se îmbolnăviseră de friguri şi de dizenterie. Patruzeci din ei muriră chiar în prima săptămînă a popasului făcut la Bikaner".

Am putea spune despre Bikaner ceea ce La Fontaine spunea despre un miraj : „De departe, crezi că ar fi ceva ; de aproape însă nu mai e nimic".

Privită din afară, înfăţişarea oraşului pare plăcută ; el nu este însă decît o grămadă de colibe fără şir, cu ziduri de „chirpici".

În acel moment ţinutul era invadat de cinci armate, iar cei doi beligeranţi trimiteau ambasadorului englez emisari după emisari, spre a încerca să obţină, dacă nu un ajutor material, cel puţin un sprijin moral.

Elphinstone fu primit de rajahul Bikanerului.

Iată ce scrie el :

„Această curte se deosebea cu totul de cele pe care le vizitasem în India. Oamenii erau mai albi la faţă decît hinduşii, semănau cu evreii după trăsăturile

O trupă de baiadere

obrazului şi purtau turbane maiestuoase. Rajahul şi rudele lui aveau căciuli de diferite culori, împodobite cu pietre scumpe. El se sprijinea pe un scut de oţel încrustat cu rubine şi diamante, bombat la mijloc şi la margini. Îndată după intrarea noastră, rajahul ne propuse să ne pună la adăpost de arşiţă, dar şi de curiozitatea mulţimii... Ne aşezarăm pe pămînt, după datina indiană, iar el pronunţă un discurs, spunînd că este vasalul suveranului de la Delhi şi deci Delhi fiind sub stăpînire engleză, el recunoaşte, în persoana mea, fără întîrziere, suveranitateta guvernului meu. Ceru să i se aducă cheile fortăreţei şi mi le oferi, însă eu nu le primii, neavînd vreo împuternicire în această privinţă. După multe stăruinţe, rajahul consimţi să-şi păstreze cheile. Puţin după aceea sosi o trupă de baiadere, ale căror dansuri şi cîntece nu încetară decît după plecarea noastră".

La ieşirea din Bikaner pătrunserăm într-un deşert în mijlocul căruia se ridică cetăţile Mujghur şi Bahawulpore, unde o mulţime imensă aştepta ambasada. Hyfasul, fluviul pe care navigase flota lui Alexandru cel Mare, nu se arăta a fi la înălţimea acestei amintiri. A doua zi veni şahul Bahaweel, guvernatorul unei provincii a Kabulistanului de răsărit. El aduse daruri bogate ambasadorului englez, pe care-l însoţi pe malul drept al Hyfasului pînă la Multan, oraş vestit prin mătăsurile sale. Guvernatorul oraşului, aflînd de sosirea englezilor, se îngrozi cumplit şi ţinu sfat despre cum trebuiau să se poarte căpeteniile oraşului, dacă englezii l-ar fi cucerit prin surprindere, sau ar fi pretins capitularea lui.

Spaimele sale se potoliră însă şi întrevederea fu destul de cordială. Elphinstone o descrie în chip foarte curios, deşi, pe alocuri, arătarea lui poate să pară oarecum exagerată :

„Guvernatorul — relatează el — salută pe D. Strachey (secretarul ambasadei), după obiceiul persan. Apoi plecară împreună spre cort, în timp ce neorînduiala creştea necontenit. Aici, oamenii se înghionteau ; dincolo călăreţii îşi băgau caii printre pietoni. Calul domnului Strachey era cît p-aci să fie zvîrlit la pămînt, iar secretarul îşi găsi cu mare greutate echilibrul. În apropiere de cort, hanul şi suita lui greşiră drumul şi se năpustiră asupra călăreţilor cu atîta repeziciune, încît aceştia abia avură timp să-şi întoarcă armăsarii spre a le face loc de trecere. Trupele se adunară, învălmăşite, aproape de cort, servitorii hanului o luară la sănătoasa, paravanele fură smulse şi călcate în picioare şi chiar frînghiile cortului erau gata să ne cadă în cap. Cortul fu, într-o clipă, înţesat de lume şi lipsit cu totul de lumină. Guvernatorul şi cei zece însoţitori se aşezară jos, ceilalţi rămaseră în picioare, cu armele gata pregătite de atac. Această vizită nu ţinu mult ; guvernatorul nu ştia decît să-şi rostească pe de rost şi cu evlavie, rugăciunea, şi îmi spuse cu glas grăbit : «Eşti binevenit ! Fii binevenit !» în fine, el se retrase, pretextînd că-i era teamă să nu fiu stînjenit de mulţimea din jurul meu".

Expunerea este hazlie. O fi, oare, adevărată în toate amănuntele ei ? Puţin importă.

La 31 decembrie ambasada trecu rîul Indus şi pătrunse într-un ţinut cultivat metodic şi cu grijă, care nu amintea, prin nimic, de Hindustan. Cei de prin partea locului nu auziseră niciodată de englezi, pe care îi luau drept mongoli, afgani, sau indieni. Astfel, în sînul populaţiei, pasionată după miracole, circulau zvonurile cele mai stranii despre englezi.

Ambasada fu nevoită să rămînă la Dera-Ismail-Han o lună întreagă, aşteptînd un *mehmandar :* un fel de introducător al ambasadorilor. Doi din misiune profitară de acest răgaz spre a escalada vîrful Muntelui Tukte-Soleiman, adică tronul lui Soliman, pe care, precum spune legenda, s-ar fi aşezat corabia lui Noe, după încetarea potopului.

La 7 februarie plecarăm din Dera-Ismail-Han şi, de atunci încolo, ambasada străbătu numai ţinuturi foarte plăcute pînă la Peshawar, unde sosi la rîndul lui şi regele, acest oraş nefiind reşedinţa obişnuită a curţii.

Darea de seamă arată următoarele :

„În ziua sosirii noastre, cina ne-a fost pregătită de bucătarii regelui. Mîncărurile erau delicioase. Mai pe urmă însă, comandarăm mîncăruri cu carne preparate după gustul nostru ; totuşi regele continuă să ne ofere prînzul şi cina fără a mai pune la socoteală hrana necesară pentru două mii de oameni, două sute de cai şi un mare număr de elefanţi. Dar suita noastră era cu mult mai

restrînsă şi avui destulă bătaie de cap pînă ce, de-abia după o lună, izbutii ca regele să mai reducă din această risipă inutilă".

Aşa cum era de aşteptat, tratativele în vederea prezentării noastre la curte fură lungi şi anevoioase. Totul se orîndui însă pînă la sfîrşit şi recepţia fu cordială, bineînţeles atît cît o îngăduiau uzanţele diplomatice locale. Veşmintele regelui erau înţesate de diamante şi pietre scumpe; avea o coroană falnică şi, pe una din brăţări, scînteia „Kohi-noorul", cel mai mare diamant din lume, al cărui desen îl găsim în lucrarea intitulată *Călătoriile lui Tavernier* [99].

„Trebuie să declar — spune Elphinstone — că, deşi unele obiecte, mai ales bogăţia fără seamăn a veşmintelor regale, mi-au produs mirare, găsii însă multe alte lucruri cu totul mai prejos aşteptărilor mele. La urma-urmei, totul dovedea mai puţin prosperitatea unui stat puternic, decît simptomele decadenţei unei monarhii odinioară înfloritoare".

Şi, în această privinţă, ambasadorul relatează despre cumplita lăcomie cu care ofiţerii regelui se bătură pe darurile oferite de englezi, precum şi cîteva alte amănunte care l-au impresionat în chip penibil. O nouă întrevedere cu regele îi produse lui Elphinstone o impresie mai favorabilă. „Cu greu ai crede — arată el — că un monarh oriental poate avea comportări atît de alese, păstrîndu-şi demnitatea şi forţîndu-se totodată să impresioneze în chip plăcut oaspeţii".

Cîmpia Peshawarului, înconjurată de munţi înalţi — afară de partea ei de răsărit, este scăldată de trei braţe ale rîului Kabul, care se unesc acolo — şi de cîteva rîuleţe.

Datorită acestui fapt, cîmpia este deosebit de roditoare. La tot pasul găsim aici: prune, piersici, pere, gutui, rodii, curmale. Populaţia — atît de răzleţită în ţinuturile aride străbătute mai înainte de ambasadă — îşi dăduse întîlnire în mare număr în cîmpie: locotenentul Macartney a numărat, de pe un deal învecinat, nu mai puţin de treizeci şi două de sate.

Cît despre Peshawar, el avea o sută de mii de locuitori, trăind în case de cărămidă cu trei caturi. Monumentele locale cele mai de seamă sînt: cîteva moschei, a căror construcţie n-are nimic deosebit, un mare şi frumos bazar şi *ballahissaurul* — castelul fortificat unde regele primi ambasada. Adunarea, la un loc, a locuitorilor de rase osebite şi cu port specific fiecăreia, înfăţişează un tablou mereu schimbător, adevărat caleidoscop omenesc, făcut parcă să desfete privirile străinilor. Un naturalist găseşte aici multe lucruri demne de observat şi de notat, printre: perşi, afgani, kyberieni, hazorei, durani [100] etc. şi, de asemenea, printre cai, cămile, dromaderi şi cămile din Bactriana şi atîtea alte bipede şi patrupede.

Ceea ce dă însă farmec acestui oraş — ca şi întregii Indii — sînt grădinile lui şi belşugul de flori, mai ales de trandafiri.

Totuşi, cum situaţia regelui nu era consolidată, fratele său, pe care-l detronase în urma unei răzmeriţe a poporului, reluase armele şi puse stăpînire pe Kabul. Deci, rămînerea mai departe a ambasadei în localitate era cu neputinţă. Ea o porni astfel, din nou către India şi trecu prin Attok şi prin valea Hussun-Abdul, vestită prin frumuseţea ei. Aici, Elphinstone urma să rămînă pînă ce armele ar fi hotărît soarta tronului Kabulului, dar, între timp, ambasadorul primi scrisorile de rechemare. De altfel, soarta îi fu potrivnică lui Siuhau care, învins definitiv, trebui să-şi găsească scăparea în fugă.

Misiunea îşi urmă deci drumul şi străbătu ţinutul sikhilor, munteni grosolani şi pe jumătate goi. Despre ei, Elphinstone scrie:

„Sikhii (despre care, cîţiva ani mai tîrziu avea să se vorbească în chip groaznic) — sînt nişte oameni de statură înaltă, slabi la trup şi totuşi destul de puternici. Ei nu poartă alte straie decît pantaloni pînă mai sus de genunchi. Adesea îşi pun pe umeri mantale de piele strînse doar la gît. Turbanele lor nu sînt largi, ci înalte şi turtite în faţă. Foarfecele nu le ating vreodată nici barba, nici părul. Ca arme au arcul sau flinta. Cei mai de seamă poartă arcuri foarte elegante şi nu se duc nicăieri fără ele. Aproape tot Punjabul aparţine lui Rendjeit-Sing care, în 1805, era doar una dintre numeroasele căpetenii ale ţării. La data călătoriei noastre, el devenise, de curînd, suveranul întregii regiuni ocupate de sikhii şi îşi luase titlul de rege".

Nici un fapt mai însemnat nu se întîmplă pînă la reîntoarcerea la Delhi a misiunii. Ea aducea acolo, pe lîngă relatarea evenimentelor petrecute sub ochii lor, documentele cele mai de preţ asupra geografiei Afganistanului şi Kabúlistanului, precum şi asupra climei şi produselor animale, vegetale şi minerale ale acestor imense întinderi de pămînt.

Obîrşia, istoria, orînduirea de stat, legislaţia, regimul aplicat femeilor, religia, limba, negoţul ţării alcătuiesc subiectele atîtor capitole foarte interesante din darea de seamă a lui Elphinstone, pe care ziariştii cei mai bine informaţi au jefuit-o pur şi simplu, cînd s-a hotărît recenta expediţie engleză în Afganistan.

În fine, lucrarea se sfîrşeşte printr-un studiu foarte amănunţit asupra triburilor din care e alcătuită populaţia Afganistanului şi cu o strîngere de documente, nepreţuite pentru acea epocă, despre regiunile învecinate.

În rezumat, darea de seamă a lui Elphinstone este curioasă, interesantă, preţioasă din multe puncte de vedere şi chiar şi astăzi poate fi consultată cu folos.

Zelul Companiei era neobosit. Misiunea abia se reîntorsese, cînd o nouă expediţie porni într-o altă direcţie, cu noi indicaţii. Era vorba de sondarea terenului de jur împrejur, de a fi neîncetat în curent cu această politică asiatică, veşnic schimbătoare, de a zădărnici vreo coaliţie a triburilor de naţionalităţi deosebite contra uzurpatorilor pămîntului lor. În 1812, un alt gînd — mai pacific — puse la cale călătoria lui Moorcroft şi a căpitanului Hearsay la lacul Mansarovar, din provincia Undes, care aparţine Micului Tibet.

Era vorba, de astă dată, să se aducă o turmă de capre din Kaşmir, cu părul lung şi mătăsos din a căror lînă se fabrică şalurile vestite în toată lumea.

În afară de această sarcină, se propunea să fie spulberată definitiv afirmaţia hinduşilor că Gangele izvorăşte din lacul Mansarovar, dincolo de Himalaya.

Grea şi primejdioasă misiune! Trebuia mai întîi să se pătrundă în Nepal, ceea ce era destul de greu, apoi să se ajungă într-un ţinut din care sînt excluşi locuitorii Nepalului şi deci, cu atît mai mult, englezii. Acest ţinut se chema Undes.

Exploratorii se deghizară deci în pelerini hinduşi. Suita lor se compunea din douăzeci şi cinci de oameni şi, lucru ciudat, unul dintre aceşti servitori se obligase să meargă tot timpul cu paşi de 1,20 metri. Precum vedem, era un mijloc foarte îndoielnic de măsurare a drumului străbătut.

Moorcroft şi Hearsay, trecură prin Bereily şi urmară drumul lui Webb pînă la Djosimah, pe care-l părăsiră la 26 mai 1812. Ei fură nevoiţi să treacă, în curînd, peste cel din urmă lanţ al Munţilor Himalaya, cu preţul unor greutăţi mereu reînnoite: raritatea satelor şi, ca urmare, chiar a hranei şi a slujitorilor — şi reaua stare a drumurilor, aflate la foarte mare înălţime deasupra nivelului mării.

Costume persane (Facsimil. Gravură veche)

Totuşi, ei putură vedea Daba, unde se găsea o lamaserie, Gortope, apoi Maisar şi, cam la un sfert de milă de Tirtapuri, nişte curioase izvoare de apă caldă.

Darea de seamă originală, reprodusă în „Analele călătoriilor" arată că:

„Apa ţîşnea din două izvoare cu un diametru de douăzeci de centimetri, dintr-un podiş calcaros în suprafaţă de aproape trei mile patrate, ridicat mai peste tot la patru-şase metri deasupra cîmpiei înconjurătoare. Podişul se formase din aluviunile mîloase lăsate de apele care se răceau. Apa se urcă la cincisprezece centimetri deasupra nivelului podişului. Ea este foarte limpede şi atît de fierbinte încît nu poţi ţine mîna în ea decît cîteva clipe. De jur împrejurul podişului se vedea un nor gros de fum. Apa, curgînd pe o suprafaţă aproape orizontală, scobeşte bazinuri de diverse forme care, pri-

mind mereu depozite calcaroase, se strîng ; albiile li se ridică şi apa sapă apoi un nou rezervor, care se umple şi el la rîndul lui. Astfel, apa trece dintr-un bazin într-altul, pînă ce ajunge în cîmpie. Stratul de pămînt pietros lăsat de apă este, lîngă întîia gură, alb ca cea mai curată tencuială de ghips ; ceva mai încolo, galben ca paiul şi — şi mai departe — galben ca şofranul. La celălalt izvor pămîntul este mai întîi trandafiriu, apoi devine de un roşu-închis. Aceste nuanţe diferite se regăsesc în podişul calcaros, care trebuie să fie opera multor veacuri".

Tirtapuri, reşedinţă a unui lama (preot budist — *N.T.)*, este, încă din timpuri străvechi, cel mai frecventat locaş de adunare a credincioşilor, aşa cum o arată un zid lung de patru sute de picioare şi lat de patru picioare alcătuit din lespezi pe care sînt săpate rugăciuni.

Călătorii plecară de acolo la 1 august, spre a ajunge la lacul Mansarovar, lăsînd în urmă, pe partea dreaptă a drumului, lacul Ravahnard, despre care se spunea că dă naştere celui mai larg braţ al fluviului Setledje.

Lacul Mansarovar este scobit la poalele unor imense livezi în povîrniş, dominate, spre miazăzi de munţi uriaşi. Este locul cel mai sacru, dintre toate cele venerate de hinduşi. Aceasta se datoreşte, desigur, depărtării lui de Hindustan, oboselilor şi primejdiilor drumului, şi, în fine, nevoii pelerinilor de a lua cu ei bani şi de-ale mîncării.

După geografii hinduşi, din acest lac izvorau fluviile : Gange, Setledje şi Kali. Moorcroft era convins că, în ce priveşte Gangele, această afirmaţie era inexactă. Hotărît să le verifice şi pe celelalte două, el merse de-a lungul malurilor lacului, abrupte şi pe alocuri cu văgăuni adînci, şi întîlni numeroase rîuri care se vărsau în el ; dar nici unul nu se revărsa în afara lacului. Se poate ca, înainte de cutremurul care ruinase Srinagarul, lacul Mansarovar să fi dat naştere vreunui rîu, însă Moorcroft nu găsi nici urmă de aşa ceva. Lacul, aşezat între Himalaya şi lanţul Munţilor Cailas, are o formă lungăreaţă, neregulată ; este lung de cinci leghe şi lat de patru leghe.

Scopul misiunii fiind atins, Moorcroft şi Hearsay se înapoiară către India, trecură prin Gangri şi vizitară Ravahnradul ; dar Moorcroft se simţea prea slăbit ca să-i facă înconjurul. El se întoarse la Tirtapuri, apoi la Daba şi avu mult de suferit cu prilejul străbaterii Ghatului — trecătoare ce desparte Hindustanul de Tibet.

Darea de seamă ne spune :

„Vîntul care suflă dinspre Munţii Buthan, acoperiţi de zăpadă, este rece şi pătrunzător. Urcuşul lor fu lung şi anevoios, scoborîşul lor rîpos şi lunecos ; astfel fură necesare multe precauţii. În general am avut mult de suferit. Caprele noastre, din vina şi din delăsarea conducătorilor lor, se abătură din drum şi se căţărară pe marginea unei prăpăstii ce se afla la o înălţime de cinci sute de picioare. Un muntean le alungă din acel loc periculos şi ele porniră să coboare, în fugă, o coastă cu povîrnişul zdrenţuit. Cele din urmă, în fugă, zvîrleau cu copitele pietre care, în precipitata lor cădere, ameninţau să atingă caprele pornite înainte ; era curios să vezi cum acestea, deşi continuau să fugă, se fereau cu multă dibăcie de pietrele care le puteau răni picioarele".

În curînd, gorkhalii, care pînă atunci se mulţumiseră să pună călătorilor beţe în roate, îi înghesuiră din toate părţile, vrînd să-i aresteze. Dîrzenia englezilor îi ţinu în frîu multă vreme pe aceşti fanatici, dar pînă la urmă, faptul că erau în număr mare, le dădu curaj şi ei se năpustiră asupra taberei.

Iată ce ne spune Moorcroft :

„Douăzeci de oameni se aruncară asupra mea : unul mă apucă de gît şi, sprijinindu-şi genunchiul de şalele mele, încercă să mă sugrume trăgînd de cravată ; altul mă legă de picior cu o frînghie şi mă trase îndărăt ; era cît p-aci să leşin. Puşca pe care mă rezemam, îmi scăpă din mîini, căzui, dar fui tîrît de picioare pînă mă legară fedeleş. Cînd mă ridicai, expresia de fioroasă bucurie a celor care m-au biruit a fost dincolo de orice închipuire.

De teamă să nu le scap, doi soldaţi mă ţineau de un capăt al funiei, cu care mă loveau din cînd în cînd, desigur ca să-mi aduc aminte că sînt prizonier. Hearsay nu se aştepta de loc să fim atacaţi atît de curînd ; cînd începu tărăboiul, el tocmai îşi clătea gura şi nu auzi strigătele mele de ajutor. Oamenii noştri se aflau la mare distanţă de cele cîteva arme pe care le aveam cu noi ; unii din ei izbutiră să scape, nici eu nu ştiu cum, ceilalţi fură arestaţi, împreună cu Hearsay. Dar pe el nu-l legară, ci se mulţumiră să-i imobilizeze braţele".

Căpetenia bandei spuse englezilor că fuseseră recunoscuţi. Au fost arestaţi, fiindcă străbătuseră ţinutul, deghizaţi în pelerini hinduşi. Un fachir, pe care Moorcroft îl angajase ca îngrijitor de capre, izbuti, totuşi, să fugă şi să ducă autorităţilor engleze două scrisori. Imediat se făcură demersurile cuvenite şi, la 1 noiembrie, exploratorii fură puşi în libertate. Nu numai că primiră scuze, dar li se dădu înapoi tot ce li se furase ; iar rajahul Nepalului le îngădui să plece de acolo. Totul e bine, dacă se sfîrşeşte bine !

Rămîne să reamintim, ca să fim compleţi, drumul făcut de Fraser prin Munţii Himalaya şi explorarea făcută de Hodgson la izvoarele Gangelui, în 1817.

Căpitanul Webb recunoscuse, el însuşi, precum am mai arătat, cursul acestui fluviu, de la valea Dhunului şi pînă la Cadjani, în apropiere de Reital. Căpitanul Hodgson porni chiar de aici, la 28 mai 1817, şi ajunse, după trei zile, la izvoarele Gangelui, dincolo de Gangautri. El văzu cum fluviul ţîşneşte dintr-o boltă joasă, în mijlocul unui firn [101] uriaş, înalt de peste trei sute de picioare. Cursul apei era acum destul de mare, avînd nu mai puţin de douăzeci şi şapte de picioare lărgime mijlocie şi optsprezece degete adîncime.

După cum era foarte probabil, Gangele apărea acolo la lumina zilei pentru întîia oară. Care era lungimea lui, sub zăpezile îngheţate ? Era el, oare, produsul topirii acestor zăpezi ? Ţîşnea el chiar din pămînt ? Iată ceea ce ar fi dorit să afle căpitanul Hodgson ; vrînd să pătrundă însă de-a lungul fluviului, mai departe decît i-au dat voie călăuzele, el se împotmoli în zăpadă pînă la gît şi, doar cu mare greutate, izbuti să se reîntoarcă de unde pornise. Locul de unde izvorăşte Gangele se află chiar în mijlocul Munţilor Himalaya, la o înălţime de 12 914 de picioare deasupra nivelului mării.

Hodgson cercetă de asemenea izvorul fluviului Jumna. La Djemautri, mormanul de zăpadă din care ţîşneşte rîul este lat de nu mai puţin o sută optzeci de picioare şi înalt de mai bine de patruzeci de picioare, fiind cuprins între două ziduri verticale de granit. Acest izvor este situat pe coasta sudestică a Munţilor Himalaya.

* * *

Deşi stăpînirea engleză asupra Indiei se întinde pe un teritoriu foarte mare, nu este totuşi mai puţin adevărat că tocmai această întindere era, prin ea însăşi, o primejdie. Toate populaţiile de diverse rase — unele din ele avînd

un trecut glorios — nu fură supuse decît graţie principiului politic atît de binecunoscut că, spre a domni, trebuie să-ţi asmuţi adversarii, unii împotriva altora. Dar nu puteau ele, într-o bună zi, să pună capăt potrivniciei şi zîzaniilor dintre ele, spre a se reîntoarce, unite, împotriva străinilor ?

Întrucît Compania examinase cu sînge rece această perspectivă, toate acţiunile ei trebuiau să tindă către aplicarea sistemului care izbutise atît de bine pînă atunci. Unele state vecine, încă destul de tari ca să adumbrească forţa britanică, puteau sluji drept refugiu al celor nemulţumiţi, devenind focarul unor intrigi periculoase. Or, din toate aceste ţări învecinate, cea care trebuia supravegheată mai de aproape era Persia : nu numai pentru că era vecină cu Rusia, dar fiindcă Napoleon avusese o idee genială pe care nu o putuse realiza din pricina războaielor lui din Europa.

În luna februarie 1807, generalul De Gardanne, care-şi cucerise galoanele în timpul războaielor Republicii şi se distinsese în bătăliile de la Austerlitz, Jena şi Eylau, fu numit ministru plenipotenţiar în Persia, cu misiunea de a se alia cu şahul Feth-Ali, împotriva Angliei şi a Rusiei. Alegerea era bine făcută, căci unul dintre strămoşii generalului izbutise, într-o misiune asemănătoare, la curtea şahului, să facă treabă bună. Gardanne străbătu Ungaria, ajunse la Constantinopol şi în Asia Mică. Dar cînd sosi în Persia, află că Abbas Mirza urmase la tron pe tatăl său, Feth-Ali.

Noul şah primi pe ambasadorul francez cu multă amabilitate, îl umplu de daruri şi acordă oarecare privilegii catolicilor şi negustorilor francezi. Acesta era, de altfel, singurul rezultat al misiunii, care fu zădărnicită de generalul englez Malcolm, a cărui înrîurire în Persia era, pe atunci, preponderentă. După un an, Gardanne, descurajat şi văzîndu-şi toate încercările zădărnicite, se reîntoarse în Franţa, înţelegînd că misiunea lui nu mai putea avea, în Persia, sorţi de izbîndă.

Fratele lui, Ange de Gardanne, care-i servise de secretar, a lăsat o scurtă dare de seamă asupra călătoriei — lucrare care cuprinde unele amănunte curioase despre antichităţile Persiei, dar care fu cu mult depăşită de lucrările publicate de englezi.

Trebuie, de asemenea, să menţionăm, alături de misiunea lui Gardanne, darea de seamă făcută de un consul francez, Adrien Dupre, care fusese ataşat al acelei ambasade. Ea a apărut sub titlul *Călătorie în Persia, în anii 1807—1809, străbătînd Anatolia, Mesopotamia, de la Constantinopol pînă la capătul Golfului Persic şi de acolo la Irvan — urmată de amănunte despre obiceiurile, datinile şi negoţul persanilor, despre curtea de la Teheran şi de o notiţă asupra triburilor persane.* Lucrarea îşi ţine, în bună parte, făgăduiala din titlu şi rămîne o contribuţie utilă la geografia şi etnografia Persiei.

Englezii, care au stat în Persia mult mai mult timp decît francezii, au putut, fireşte, să strîngă, cu o mai sigură competenţă, materiale cît mai numeroase, relatînd în mod judicios informaţiile.

Îndeosebi, două dintre lucrările lor se bucurară multă vreme de toată preţuirea. Mai întîi, cele două dări de seamă ale lui James Morier ; el profită de timpul liber ce i-l lăsa postul lui de secretar de ambasadă, spre a se iniţia în toate amănuntele moravurilor persane şi, reîntors în Anglia, publică mai multe romane orientale, cărora varietatea tablourilor, fidelitatea minuţioasă a descrierilor şi noutatea cadrului, le asigurară un succes răsunător.

În al doilea rînd, cităm marele memoriu geografic al lui John Macdonald-Kinner, despre imperiul persan. Această lucrare de seamă, care lasă mult în

urma ei tot ce se publicase pînă atunci, nu se mărginește să ne dea doar informațiile cele mai precise despre hotarele, munții, apele și climatul țării — așa cum ne-ar face să credem titlul cărții — ci cuprinde totodată și documentarea cea mai exactă asupra formei de guvernămînt, constituției, forțelor militare, negoțului, produselor animale, vegetale și minerale, populației și veniturilor Persiei.

Apoi, după ce a descris într-un vast și luminos tablou de ansamblu forțele materiale și morale ale imperiului persan, Kinner a trecut la descrierea diferitelor provincii, asupra cărora strînsese o mulțime de prea interesante documente. Acestea au dat lucrării sale o autoritate deosebită, ea rămînînd pînă acum cîtva timp tratatul cel mai complet și mai obiectiv din cîte fuseseră publicate în acest domeniu.

Este știut că, din 1808 și pînă în 1814, Kinner străbătuse în lung și-n lat Asia Mică, Armenia și Kurdistanul [102]. Posturile diverse pe care le ocupase și misiunile cu care fusese însărcinat i-au dat putința să vadă just și să compare. Fie că fusese căpitan în serviciul Companiei, agent politic pe lîngă nababul Carnaticului [103], sau doar simplu călător, spiritul critic al lui Kinner rămase mereu treaz și, astfel, multe din întîmplările și revoluțiile, ale căror cauze scăpaseră atenției celorlalți exploratori, își găsiră, prin dînsul, grație cunoștințelor cîștigate despre moravurile, uzanțele și caracterul orientalilor, explicația.

La aceeași epocă, un alt căpitan din serviciul Companiei Indiilor, William Price, care fusese în 1810 atașat ca interpret și secretar adjunct pe lîngă ambasada lui sir Gore Ouseley, în Persia, se consacrase studierii scrierii cuneiforme. Mulți alții încercaseră aceasta înaintea lui, dar nu obținuseră decît rezultatele cele mai stranii și mai fantastice. Ca toate expunerile contemporanilor săi, cea a lui Price era și ea hazardată și prea puțin satisfăcătoare în explicațiile ei ; el avu însă talentul să intereseze un anumit public la studierea acestei anevoioase probleme și să continue în același timp tradiția științifică a lui Niebuhr și a celorlalți orientaliști.

Astfel, lui îi datorăm povestirea călătoriei ambasadei engleze la curtea persană, în urma căreia a publicat două memorii privitoare la antichitățile din Persepolis [104] și Babilon.

La rîndul său, William Ouseley, fratele lui sir Gore Ouseley care-l însoțea pe acesta în calitate de secretar, profitase de șederea lui la curtea din Teheran, spre a studia Persia. Din păcate, lucrările lui nu se ocupară nici de geografie, nici de economie politică, ci fură restrînse doar la studierea inscripțiilor, medaliilor, manuscriselor și literaturii, cu un cuvînt la tot ce privea istoria țării. Lui îi datorăm, prin urmare, publicarea unei ediții din lucrarea lui Firdusi [105], precum și multe alte opere care, alături de cele citate pînă aici de noi, vin să întregească în chip fericit cunoștințele noastre despre țara șahilor.

Rămînea însă o altă regiune, semiasiatică, semieuropeană, care abia începea să fie cunoscută. Vrem să vorbim despre ținutul caucazian.

Încă din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, un medic rus, Jean-Antoine Guldenstaedt, vizitase Astrahanul și Kislarul așezat pe rîul Terek, la granița extremă a posesiunilor rusești ; el pătrunsese în Gruzia (Georgia) unde fu primit cu cinste ; văzuse Tiflis (Tbilisi) și țara turkmenilor și ajunsese pînă în Imeriția. În anul următor — 1773 — vizitase marea Kabardie și Kumania de răsărit, explorase ruinele cetății Madjary, merse pînă la Cerkask

şi la Marea Azov, descoperi gurile Donului — şi îşi făgăduia să sfîrşească acea vastă explorare prin studierea Crimeei, cînd fu rechemat pe neaşteptate la St. Petersburg.

Cartea de călătorii a lui Guldenstaedt n-a fost tradusă în franţuzeşte; publicată doar parţial de autorul ei, surprins de moarte chiar în timpul redactării, cartea fu editată la St. Petersburg de un tînăr prusian, Henri Jules de Klaproth, care avea să exploreze şi el aceleaşi ţinuturi.

Născut la Berlin, la 11 octombrie 1783, Klaproth dovedi, încă din frageda sa copilărie, aptitudini surprinzătoare pentru studiul limbilor orientale. La 15 ani el învăţă singur limba chineză şi, îndată după terminarea studiilor la universităţile din Halle şi Dresda, începu publicarea ziarului său „Magazinul asiatic". Atras în Rusia de contele Potocki, el fu numit numaidecît membru adjunct pentru limbile orientale, al Academiei din St. Petersburg.

Klaproth nu făcea parte din acea rasă respectabilă de savanţi de cabinet, care se mulţumesc să obosească asupra cărţilor. Pentru el ştiinţa avea un sens mai larg. Considera că nu există un mijloc mai sigur de a ajunge la o cunoaştere perfectă a limbilor asiatice şi a moravurilor şi datinilor Orientului, decît acela de a le cerceta la faţa locului.

Klaproth ceru deci autorizaţia de a-l întovărăşi pe ambasadorul Golovkin, care pleca în China, prin Asia. Îndată ce primi autorizaţia cuvenită, savantul călător porni de unul singur spre Siberia, făcînd halte rînd pe rînd la: samoezi, tunguşi, başkiri, iakuţi, kirghizi, precum şi la o mulţime de alte triburi, fineze sau tătăreşti, care rătăceau prin acele nesfîrşite pustietăţi. El sosi apoi în Iakuţia, unde fu, în curînd, ajuns de către ambasadorul Golovkin. După o haltă la Kiatka, el trecu graniţa chineză la 1 ianuarie 1806.

Viceregele Mongoliei voi să-l supună pe ambasador unor formalităţi pe care acesta le considera umilitoare. Cum nici unul, nici altul nu înţeleseseră să lase nimic din pretenţiile lor, ambasada fu nevoită să se reîntoarcă la St. Petersburg. Klaproth, puţin dispus de a relua drumul pe care-l străbătuse mai înainte şi, preferînd să cerceteze triburile, pentru el necunoscute, merse prin Siberia de miazăzi şi strînse, în timpul acestei lungi călătorii de douăzeci de luni, o însemnată colecţie de cărţi chinezeşti, manciuriene, tibetane şi mongole, pe care le-a folosit în cunoscuta lui lucrare intitulată *Asia polyglotta*.

Numit, la întoarcerea sa în St. Petersburg, membru extraordinar al Academiei, el fu, puţin după aceea, însărcinat, în urma propunerii contelui Potocki, cu o misiune istorică, arheologică şi geografică, în Caucaz. Klaproth petrecu un an întreg pe drumuri adesea primejdioase, în mijlocul unor populaţii prădalnice, prin meleaguri anevoioase şi cercetă ţări pe care le străbătuse Guldenstaedt la sfîrşitul veacului trecut.

„Tiflis — scrie Klaproth, şi descrierea sa este ciudată dacă o asemuim cu cele ale autorilor contemporani cu el — numit astfel datorită apelor sale termale, se împarte în trei: Tiflis propriu-zis, sau «oraşul vechi», Kala, adică «fortăreaţa» şi mahalaua Isni.

Scăldat de rîul Cura, acest oraş nu prezenta, în jumătatea cuprinsului său, decît dărîmături. Străzile lui erau atît de strîmte încît o *arba* — una din acele trăsuri cocoţate pe roate, pe care le vedem atît de des în pozele Orientului — nu se putea strecura uşor, deşi faţă de alte străzi ele erau destul de largi. Pe celelalte, un călăreţ de-abia putea să treacă. Clădirile erau prost zidite, din piatră şi cărămizi şi tencuite cu pămînt galben; ele nu dăinuiau decît vreo cincisprezece ani. Tiflis avea două pieţe, dar şalurile şi stofele

de mătase produse de manufacturile asiatice învecinate atingeau acolo preţuri mult mai urcate decît la St. Petersburg".

A pomeni de Tiflis, fără a spune ceva despre apele lui termale, e cu neputinţă.

Citămi deci acest pasaj al lui Klaproth :

„Faimoasele băi calde erau odinioară minunate, dar pe zi ce trece ele se ruinează. Totuşi mai sînt cîteva, care au pereţii şi pardoseala căptuşite cu marmură. Apa conţine sulf în cantitate mică. Folosirea ei dă rezultate din cele mai bune. Băştinaşii, şi mai ales femeile, o întrebuinţează peste măsură ; acestea din urmă rămîn zile întregi acolo, unde li se aduce şi masa".

Principala hrană, cel puţin în regiunile muntoase, este *puri*, un soi de pîine foarte uscată şi neplăcută la gust, a cărei stranie pregătire e potrivnică obişnuinţelor noastre. Darea de seamă spune :

„Cînd coca este destul de frămîntată, se aprinde un foc luminos şi viu, cu lemne bine uscate, în vase de pămînt înalte de peste un metru, largi de şaptezeci şi cinci de centimetri şi vîrîte în pămînt.

Îndată ce focul s-a aprins bine, se pune în oale aluatul împărţit în bucăţi groase ca de doi pumni ; oalele se astupă numaidecît cu un capac, iar pe deasupra se rînduiesc zdrenţe, aşa ca să se menţină căldura şi pîinea să se coacă bine. Acest *puri* rămîne, totuşi, de obicei nu îndeajuns de copt, iar mistuirea lui se face foarte greu".

După ce am descris hrana de căpetenie a oricărui prînz al bieţilor munteni, să asistăm acum, cu Klaproth, la un ospăţ princiar. Iată ce ne spune el :

„Ni se întinsese o faţă de masă lungă şi dungată, largă de un cot şi jumătate şi foarte murdară ; fiecărui oaspe i se puse dinainte o pîine ovală de grîu, lungă cam de un sfert de metru, lată cam de cincisprezece centimetri şi groasă de-abia cît degetul. Ni se aduse apoi un mare număr de mici strachini de cositor pline cu carne de oaie şi cu orez fiert în zeamă, găini fripte şi brînză tăiată felii. Prinţului şi gruzinelor li se dădu somn afumat garnisit cu salată verde, pentru că era o zi de post religios. În Gruzia (Georgia) nu se cunosc lingurile, furculiţele şi nici cuţitele ; supa se bea chiar din strachină ; carnea se ia cu mîinile şi se rupe cu degetele în bucăţi de mărimea unei înghiţituri.

Cînd eşti bun prieten cu cineva, îi azvîrli bucata de carne mai de soi. Mîncărurile se pun de-a dreptul pe faţa de masă.

O dată masa terminată, ni se dau struguri şi fructe uscate. În timpul mesei s-a servit tuturor la discreţie un foarte bun vin roşu de regiune denumit *traktir* în limba tătărască şi *ghwino* în limba gruzină.

Îl băurăm dintr-o foarte plată farfurie de argint, asemănătoare cu o farfurioară de ceaşcă".

Dacă această descriere a moravurilor este pitorească, nici modul în care Klaproth povesteşte diversele întîmplări din călătoria sa nu este lipsit de interes.

Să ascultăm mai degrabă această povestire a excursiei călătorului făcută la izvoarele rîului Terek, izvoare cărora Guldenstaedt le indicase locul destul de exact, dar pe care nu le văzuse :

„Am plecat din satul Utsfar-Han, la 17 martie, într-o dimineaţă frumoasă, dar friguroasă. Cincisprezece oseţi (popor din Caucaz. — *N.T.)* mă întovărăşeau. După o jumătate de oră de mers începurăm să suim pe un drum povîrnit şi anevoios pînă la locul unde Utsfar-Dona se varsă în Terek. Am

avut apoi de parcurs pe o distanță de o leghe un drum și mai prost de-a lungul malului drept al acestui rîu care aici e lat de numai zece picioare; rîul era în timpul acela umflat în urma topirii zăpezilor. Această parte a malurilor sale e nelocuită. Continuarăm să urcăm și ajunserăm la poalele Muntelui Hoki, numit și Istir-Hoki. Am ajuns, în sfîrșit, într-un loc în care imensele pietre îngrămădite în rîu ne-au ușurat trecerea apei ca să putem intra în satul Țivratte-Han unde luarăm masa; aici se reunesc micile ape curgătoare care formează, apoi, Terekul. Mulțumit că am izbutit să ajung la capătul călătoriei mele, am zvîrlit un pahar de vin în fluviu și am făcut alt chef în cinstea geniului muntelui de unde izvorăște Terekul. Oseții care credeau că-mi îndeplinesc o obligație religioasă mă priveau într-o atitudine de reculegere.

Am însemnat cu roșu pe o stîncă uriașă de șist cu fața netedă data călătoriei mele, precum și numele meu și al însoțitorilor mei; am urcat apoi încă puțin pînă la satul Ressi".

În continuarea acestei dări de seamă a călătoriei, din care putem spori citatele, Klaproth rezumă informațiile pe care le-a cules cu privire la populațiile Caucazului și stăruie în chip deosebit asupra asemănărilor izbitoare pe care diversele dialecte gruzine le au cu limbile ugro-finice și vogulă (mausă).

Aceasta reprezenta alte și alte noi și fecunde cunoștințe.

Datele adunate de Klaproth sînt foarte interesante și aruncă o lumină surprinzătoare asupra migrațiunilor popoarelor din antichitate. Totodată el a adus astfel lingvisticii date prețioase.

Vom părăsi acum Lumea Veche pentru cea Nouă și vom descrie explorările din tînăra republică a Statelor-Unite.

Îndată ce guvernul federal scăpă din încurcăturile războiului, îndată ce existența lui fu recunoscută ca o putere cu adevărat constituită, atenția publică se îndreptă către aceste ținuturi ale blănurilor care, rînd pe rînd, îi atrăsese acolo pe englezi, spanioli și francezi. Golful Nootka și coastele învecinate care fuseseră descoperite de marele Cook și de îndemînaticii Quadra, Vancouver și Marchand erau sub stăpînirea americanilor. Însăși doctrina Monroe[106] care avea să stîrnească mai tîrziu atîta zgomot se afla chiar de atunci în germene, în mintea conducătorilor de stat.

În urma unei propuneri făcute Congresului, căpitanul Meryweather Lewis și locotenentul William Clarke fură însărcinați să cerceteze cursul fluviului Missouri, de la vărsarea în Mississippi pînă la locul de unde izvorăște și să străbată Munții Stîncoși prin trecătoarea cea mai scurtă și mai ușoară, care putea lega Golful Mexic de Oceanul Pacific. Pe lîngă aceasta, ofițerii urmau să intre în legături comerciale cu indienii pe care i-ar fi putut întîlni pe parcursul explorărilor.

Expediția era alcătuită din trupe regulate și din voluntari, al căror număr cu șefi cu tot, era patruzeci și trei de oameni.

Echipamentul lor era completat de o corabie și două bărci cu rame.

Americanii părăsiră, la 14 mai 1804, „Wood-River care se varsă în Mississippi și pătrunseră în fluviul Missouri. După cele consemnate în jurnalul de bord publicat de Gass, membrii expediției se așteptau să înfrunte cele mai mari primejdii ale naturii și să lupte împotriva unor sălbatici de statură uriașă, foarte înverșunați.

În primele zile ale acestei extrem de importante călătorii, făcută cu barca, călătorie care la acea dată nu se putea asemui decît cu cele întreprinse pe

Descoperirea fluviului Missouri

fluviul Amazon de către Orellana şi La Condamine, americanii avură marele noroc să întîlnească un bătrîn francez, unul dintre acei cutreierători ai pădurilor canadiene, care, cunoscînd limbile celor mai multe populaţii din regiunile fluviului Missouri, consimţi să-i însoţească în calitate de interpret.

Rînd pe rînd, ei străbătură confluenţele rîurilor Kansas, Osage, Plata numit şi Shallow-River, precum şi a Rîului Alb. Ei au întîlnit numeroase triburi de indieni, osegi, siouxi sau mahaşi, care li se prezentau, toţi, într-o stare de cumplită decădere.

În tribul mahaşilor, mulţi căzuseră victime vărsatului, în aşa hal, încît supravieţuitorii, cuprinşi de un fel de turbare şi înnebuniţi în chip subit, îşi uciseseră soţiile şi copiii, contaminaţi de molimă şi fugiră din ţinutul infectat.

Ceva mai departe, ei întîlniră indienii numiţi ricari sau reeşi, socotiţi la început a fi mai cinstiţi, mai binevoitori şi mai dibaci decît locuitorii tuturor celorlalte triburi. Unele furturi săvîrşite de reeşi avură curînd darul să le schimbe părerea favorabilă pe care şi-o făcuseră despre caracterul lor. Fapt ciudat, această populaţie nu se îndeletnicea numai cu vînătoarea ; ea cultiva şi grîu, mazăre şi tutun.

Mandanii, mai temeinic organizaţi decît consîngenii lor, se dovediră a fi alt fel de oameni. Aceştia păstrau strania tradiţie polinesiană de a nu-şi îngropa morţii.

Darea de seamă a lui Clarke ne dă cîteva amănunte despre acest trib ciudat. Pentru mandani divinitatea nu era altceva decît puterea în stare să-i lecuiască de boli. Ei recunoşteau deci două divinităţi pe care le numeau : Marele vraci şi Geniul (Duhul). Trebuie oare să deducem de aici că pentru ei viaţa avea o însemnătate atît de mare, încît să-i determine a adora tot ceea ce ar fi putut să le-o prelungească ?

Obîrşia lor părea, de asemenea, stranie. Mai întîi ei locuiau într-un mare sat săpat sub pămînt pe malul unui lac. Cum însă, aşa cum spune legenda, o viţă-de-vie îşi adîncise rădăcinile într-atîta încît ajunseseră pînă la dînşii, unii mandani, slujindu-se de această scară improvizată, izbutiră să ajungă la suprafaţă. Oamenii întorşi acasă descriseră în chip entuziast rodnicia regiunilor de vînătoare de care au dat şi cantitatea mare de vînat şi de pomet ; iar tribul, cucerit de atîta belşug, hotărî de îndată să pună stăpînire pe o regiune atît de binecuvîntată. Cînd însă jumătate din trib ajunse la suprafaţă, viţa-de-vie, sub greutatea unei femei mult prea trupeşă, se rupse şi făcu, astfel, cu neputinţă ascensiunea celorlalţi mandani.

După moarte ei se aşteaptă să se întoarcă în patria lor subterană ; nu tuturor însă le va fi dată această favoare, ci doar celor cu conştiinţa curată. Ceilalţi vor fi zvîrliţi într-un lac mare cît vezi cu ochii.

Exploratorii îşi fixară la 1 noiembrie locul de iernat în mijlocul acestui trib. Ei îşi construiră cabane pe atît de rostuite, pe cît le îngăduiau mijloacele de care dispuneau şi, aproape toată iarna, în pofida climei atît de aspre, practicară cu plăcere vînătoarea care nu întîrziase să devină pentru ei o necesitate.

Îndată după dezgheţarea fluviului Missouri exploratorii chibzuiră să-şi urmeze drumul. Cum însă ei trimiseră la Saint Louis corabia încărcată cu pieile şi blănurile pe care izbutiseră să le adune, n-au mai rămas decît treizeci de bărbaţi energici gata să îndure orice spre a-şi atinge ţelul.

Călătorii trecură în curînd dincolo de gura Rîului de Piatră Galbenă (Yellowstone), rîu aproape tot atît de lat cît Missouri, şi de meleagurile de pe maluri pline de vînat.

Se aflară însă în mare încurcătură, cînd ajunseră la o răscruce. Care din cele două rîuri aproape egale ca întindere era Missouri ?

Căpitanul Lewis, în fruntea unei trupe de iscoade, merse în susul apei, pe braţul de miazăzi şi nu întîrzie să dea de Munţii Stîncoşi, pe de-a-ntregul acoperiţi de zăpadă.

Orientîndu-se după un zgomot înspăimîntător, văzu în curînd cum fluviul Missouri se precipita, într-o singură întindere de apă, către coama unei stînci, spre a forma apoi pe o distanţă de cîteva mile o serie neîntreruptă de cascade.

Războinic javanez (Facsimil. Gravură veche)

Detaşamentul îşi continuă deci drumul pe acest braţ afundat în mijlocul munţilor şi care, pe o distanţă de trei sau patru mile, se precipita printre două ziduri de stînci perpendiculare.

Curentul se împărţi, în sfîrşit, în trei braţe de apă care primiră numele conducătorilor de stat americani : Jefferson, Madison şi Gallatin.

Cele două povîrnişuri fură în curînd străbătute şi expediţia coborî pe versantul dinspre Oceanul Pacific. Americanii luaseră cu dînşii o femeie sohronită, răpită încă din tinereţe de către indienii răsăriteni ; ea nu numai că le-a slujit ca o foarte devotată interpretă, dar, ceva mai mult, îşi recunoscu fratele într-una din căpeteniile tribului care manifestase intenţii duşmănoase faţă de călători. Şi din ziua aceea străinii fură trataţi cu foarte

multă bunăvoință. Din păcate însă, ținutul era sărac și locuitorii lui nu se hrăneau decît cu struguri sălbatici, cu scoarța arborilor și cu carnea animalelor, atunci cînd izbuteau s-o găsească, ceea ce li se întîmpla arareori.

Americanii, nu prea obișnuiți cu o astfel de hrană frugală, fură nevoiți, spre a nu suferi de foame, să-și mănînce propriii lor cai, și aceștia de altfel foarte slăbiți, și să cumpere de la indigeni toți cîinii pe care aceștia consimțeau să-i vîndă. Fură chiar porecliți „mîncători de cîini".

Pe măsură ce clima se încălzea, firea locuitorilor se îmbuna și ea — alimentele deveneau mai abundente și cînd porniră să coboare pe fluviul Oregon, numit și Columbia, pescuitul somonilor le aduse, tocmai la vreme, un supliment de hrană. Cînd fluviul Columbia, cu curenții lui primejdioși, se apropia de mare, el forma un liman foarte larg în care valurile venite din largul mării luptau împotriva curentului fluviului.

Americanii, cu barca lor șubredă, erau, de cîteva ori, cît p-aci să se scufunde înainte de a fi ajuns la țărmul oceanului.

Fericiți că și-au îndeplinit misiunea, ei iernară acolo și, o dată cu revenirea timpului frumos, își reluară drumul către Saint Louis, unde ajunseră în luna mai 1806, după o absență de doi ani, patru luni și zece zile. După socoteala lor, ei făcuseră cel puțin 1 378 de leghe de la Saint Louis pînă la gura Oregonului.

Imboldul fusese dat. În curînd expedițiile de recunoaștere aveau să urmeze una după alta în inima noului continent și să capete, ceva mai tîrziu, un caracter științific cu totul deosebit, care le situează pe un important piedestal în istoria descoperirilor geografice.

Cîțiva ani mai tîrziu, unul dintre cei mai mari colonizatori cu care Anglia se poate onora, sir Stamford Raffles, organizatorul expediției care puse mîna pe coloniile olandeze, fu numit locțiitor de guvernator al Djawei. În timp de cinci ani de administrare a Djawei, Raffles înfăptui reforme considerabile și desființă sclavia. Dar activitatea sa, oricît ar fi fost ea de intensă, nu l-a împiedicat să adune materialele necesare redactării a două enorme tomuri care sînt dintre cele mai interesante și mai ciudate lucrări.

Ele cuprind, în afară de istoria Djawei, o mulțime de amănunte asupra populațiilor din interiorul insulei pînă atunci puțin cunoscute, informațiile cele mai temeinice asupra geologiei și istoriei naturale. Așa fiind, nu trebuia să ne surprindă faptul că numele de *Rafflesia* a fost dat, în onoarea celui care a făcut atît de cunoscută insula, unei flori enorme care atinge uneori un metru în diametru și cîntărește pînă la cinci kilograme.

Raffles a fost, de asemenea, cel dintîi care a pătruns în inima Sumatrei, căreia nu i se cunoștea încă decît litoralul, vizitînd cantoanele ocupate de pasumahi, cultivatori de statură atletică, fie pătrunzînd în nord pînă la Memang-Kabu, vestita capitală a imperiului malaiez, fie în sfîrșit străbătînd întreaga insulă de la Benculen pînă la Palembang.

Ceea ce constituia însă gloria cea mai trainică a lui sir Thomas Stamford Raffles este de a fi indicat guvernului Indiei poziția excepțională a Singaporelui ca port deschis, care n-a întîrziat să se dezvolte extraordinar de mult.

Capitolul II

EXPLORAREA ŞI COLONIZAREA AFRICII

Peddie şi Kambel în Sudan. Richtie şi Lyon în Fezzan. Denham, Oudney şi Clapperton în Fezzan, în ţinutul tibbuilor. Lacul Ciad şi afluenţii lui. Kukawa şi principalele oraşe din Bornu. Mandera. Un iureş în ţara felatahilor. Înfrîngerea arabilor şi moartea lui Bu-Khalum. Loggunul. Moartea lui Toole. În drum către Kano. Moartea doctorului Oudney. Kano. Sokoto. Sultanul Bello. Reîntoarcerea în Europa.

De-abia se prăbuşise puterea lui Napoleon I şi o dată cu ea şi dominaţia Franţei, de-abia luaseră sfîrşit războaiele uriaşe, pornite din ambiţia unui singur om — războaie care întotdeauna stăvilesc propăşirea ştiinţifică a omenirii, că de pretutindeni se afirmară nobilele aspiraţii de dezvoltare a ştiinţei.

Astfel a început o eră nouă.

În fruntea puterilor care încurajară şi organizară călătorii de descoperire trebuie să situăm, ca întotdeauna, Anglia. Pe această linie activitatea ei s-a îndreptat către Africa centrală, regiune care, potrivit cercetărilor lui Hornemann şi ale lui Burckhardt, părea a fi extrem de bogată.

Mai întîi, în 1816, maiorul Peddie plecă din Senegal, îndreptîndu-se spre Kakondy, oraş situat pe Rio Nunez.

Abia ajuns acolo, Peddie muri din pricina oboselilor drumului şi a climei nesănătoase. Maiorul Campbell îi urmă la conducerea expediţiei şi străbătu munţii înalţi din Fouta-Djalon, însă pierdu în cîteva zile o parte din animalele sale de povară, precum şi mai mulţi oameni.

O dată ajunsă în regiunile stăpînite de *almamy*, titlu purtat de cei mai mulţi dintre suveranii acestei părţi a Africii, expediţia fu oprită pe loc şi nu căpătă autorizaţie de întoarcere decît după ce plăti o sumă de bani considerabilă.

Dezastruoasă fu această retragere, în timpul căreia expediţia a fost nevoită nu numai să străbată din nou rîurile a căror trecere se dovedise atît de anevoioasă, dar, pe deasupra, să mai sufere şi alte sîcîieli şi prădăciuni, aşa încît, pentru a scăpa de toate aceste buclucuri, maiorul Campbell se văzu silit să-şi ardă mărfurile, să-şi distrugă armele şi să-şi arunce în apă praful de puşcă.

Campbell nu putu rezista atîtor osteneli, nici să îndure ruinarea speranţelor lui şi insuccesul total al expediţiei sale. El muri, împreună cu cîţiva din ofiţerii săi, chiar în locul unde se prăpădise maiorul Peddie. Ceilalţi

membri ai expediţiei care au mai rămas în viaţă s-au reîntors, după multă trudă, la Sierra Leone.

Puţin mai tîrziu, Richtie şi căpitanul Georges-Francis Lyon pornesc pe drumul deschis de Hornemann spre a pătrunde chiar în inima Africii.

La 25 martie 1819, călătorii plecară din Tripoli împreună cu Mohamed-el-Mukni, bei al Fezzanului, care luă titlul de sultan pe teritoriul său. Datorită acestei puternice escorte, Richtie şi Lyon ajunseră fără greutate pînă la Murzuk. Aici însă, oboselile călătoriei prin pustiu şi privaţiunile i-au istovit în aşa hal, încît Richtie muri la 20 noiembrie. Lyon, multă vreme bolnav, nu s-a restabilit decît pentru a dejuca manevrele perfide ale sultanului care, anticipînd asupra morţii călătorilor, căută să pună mîna pe bagajele lor. Lyon nu putu deci să treacă dincolo de graniţele de miazăzi ale Fezzanului ; avu însă timpul necesar să adune preţioase informaţii asupra principalelor oraşe ale acestui stat şi asupra limbii locuitorilor săi.

În acelaşi timp, lui i se datoresc primele informaţii autentice cu privire la tuaregi, aceşti locuitori ai întinselor pustiuri, la religia lor, la obiceiurile lor, la limba şi la portul lor ciudat.

Darea de seamă a căpitanului Lyon e tot atît de bogată în amănunte, nu numai culese, dar şi alese cu grijă, asupra ţinuturilor Bornu, Wadai şi Sudan.

Rezultatele obţinute nu erau în măsură să satisfacă lăcomia Angliei, care voia să deschidă negustorilor ei bogatele pieţe din interiorul regiunilor. Astfel, propunerile făcute guvernului de către un scoţian, doctorul Walter Oudney, înflăcărat de relatările lui Mungo-Park, au fost primite cu bunăvoinţă.

Oudney avea ca prieten un locotenent de marină, cu trei ani mai vîrstnic decît dînsul, Hugues Clapperton, care se distinsese în multe împrejurări pe lacurile canadiene, dar căruia pacea încheiată în 1815 îi dăduse, fără voia lui, destul timp liber, reducîndu-i însă solda la jumătate.

Doctorul Oudney, împărtăşindu-i lui Clapperton proiectul său de călătorie, îl decise imediat pe acesta din urmă să facă parte din aventuroasa expediţie. Doctorul Oudney solicită ministerului să i-l pună la dispoziţie pe acest ofiţer întreprinzător, ale cărui cunoştinţe speciale urmau să-i fie de cel mai mare folos. Lordul Bathurst nu opuse nici o rezistenţă proiectului şi cei doi prieteni, după ce au primit instrucţiuni amănunţite, s-au îmbarcat pentru Tripoli, unde aflară în curînd că-l vor avea ca şef pe maiorul Dickson Denham.

Născut la Londra, la 31 decembrie 1785, Denham a început prin a fi funcţionar la un administrator de mari proprietăţi rurale. Intrat ca practicant la un avocat, lipsa lui de vocaţie pentru afaceri şi firea lui cutezătoare, în goană după aventuri, l-au făcut să se înroleze curînd într-un regiment care pornea spre Spania, unde a luptat pînă în 1815 cînd, folosindu-şi timpul liber, a vizitat Franţa şi Italia.

Însetat de glorie, a ales cariera care-i putea da repede, chiar cu primejdia propriei sale vieţi, satisfacţiile către care tindea şi, astfel, s-a hotărît pentru îndeletnicirea de explorator. Acţiunea îi urma de aproape gîndul.

El propuse ministerului să plece la Tombouctou, pe drumul pe care Laing avea să-l străbată mai tîrziu. Cînd află de misiunea încredinţată locotenentului Clapperton şi doctorului Oudney, el le ceru acestora permisiunea de a-i însoţi.

Fără întîrziere, aprovizionîndu-se cu obiectele pe care le credea trebuincioase expediţiei sale, Denham, după ce a angajat un dulgher îndemînatic, pe nume William Hillman, s-a îmbarcat pentru Malta, întîlnindu-şi viitorii tovarăşi de călătorie la Tripoli, la 24 noiembrie 1821. Numele de englez se bucura, la acea epocă, de un foarte mare prestigiu, datorită faptului că reprezentantul consular al Marii Britanii la Tripoli ştiuse, printr-o politică abilă, să se menţină în bune legături cu guvernul Regenţei.

De altfel, influenţa Angliei n-a întîrziat să se facă simţită şi dincolo de acest cerc restrîns. Ocrotirea acordată Porţii [107] de guvernul englez, izbînzile Angliei în luptele din India, toate aceste fapte pătrunseseră, e drept, destul de vag, în inima Africii, dar suficient pentru ca numele de englez să fie cunoscut prin partea locului, fără însă a se şti prea multe amănunte.

Dacă ar fi să-l credem pe consulul britanic, drumul de la Tripoli la Bornu era tot atît de lipsit de primejdii, ca şi cel de la Londra la Edinburgh. Era, aşadar, timpul prielnic de a beneficia de anumite împrejurări, care nu s-ar mai fi putut ivi curînd.

Cei trei călători, după ce fură primiţi cu bunăvoinţă de către bei, care le puse totul la dispoziţie, se grăbiră să părăsească oraşul Tripoli. Datorită escortei date de bei, ei putură să ajungă cu uşurinţă la Murzuk, capitala Fezzanului, la 8 aprilie 1822.

În unele localităţi fură întîmpinaţi chiar cu o astfel de bunăvoinţă şi cu asemenea manifestări de bucurie, încît primirea exploratorilor devenise aproape entuziastă.

„La Socna — relatează Denham — guvernatorul veni în întîmpinarea noastră şi ne întîlni în cîmp deschis. El era întovărăşit de locuitorii fruntaşi ai regiunii şi de cîteva sute de ţărani, care ne înconjurară caii şi ne sărutară mîinile, lăsîndu-ne să credem că o făceau cu toată sinceritatea, cu toată dragostea. În felul acesta pătrunserăm în oraş. Cuvintele: *«inglesi»! «inglesi»!* fură repetate de către mulţime şi această primire am resimţit-o cu atît mai mare plăcere, cu cît eram cei dintîi europeni, care nu-şi schimbaseră de fel îmbrăcămintea; şi sînt încredinţat că primirea care ni s-ar fi făcut ar fi fost mult mai puţin prietenoasă, dacă am fi vrut să trecem drept mahomedani, coborîndu-ne astfel la rolul de impostori".

La Murzuk însă urmau să reînceapă toate sîcîielile care l-au imobilizat pe Hornemann. Cu toate acestea, împrejurările nu mai erau aceleaşi, ca de altfel nici oamenii. Fără a se lăsa orbiţi de marile dovezi de cinste manifestate faţă de ei de către sultan, englezii, care urmăreau o treabă serioasă, îi cerură escorta necesară spre a ajunge la Bornu. Nu le va fi cu putinţă să plece înainte de primăvara viitoare — li s-a răspuns — din pricina greutăţii de a strînge *kafila*, sau caravana şi trupele ce urmau să-i escorteze pe parcursul ţinuturilor pustii.

Totuşi, un negustor bogat, pe nume Bu-Baker-Bu-Khalum, prieten intim al paşei, dădu a înţelege englezilor că, în schimbul cîtorva daruri, lua asupra lui sarcina de a le înlătura multe neajunsuri. El se însărcină chiar să-i conducă la Bornu, unde pleca el însuşi, dacă paşa din Tripoli îi va da încuviinţarea.

Denham, convins că Bu-Khalum spunea adevărul, înţelese că trebuia să obţină acea autorizaţie şi astfel se duse la Tripoli.

O kafilă de sclavi (Facsimil. Gravură veche)

Neprimind însă decît răspunsuri în doi peri, el ameninţă că se va reîntoarce în Anglia, unde, spunea el, va încunoştinţa pe cei în drept de piedicile puse de paşă misiunii cu care fusese însărcinat.

Ameninţările neavînd nici o urmare, Denham se îmbarcă pe o corabie şi cînd să debarce la Marsilia, primi din partea beiului un mesaj prin care era rugat să se înapoieze, acordîndu-i în acest chip satisfacţie şi autorizînd pe Bu-Khalum să-i însoţească pe cei trei călători.

La 30 octombrie, Denham se reîntoarse la Murzuk, unde îşi regăsi tovarăşii grav atinşi de friguri şi doborîţi de cumplitele urmări ale climei.

Convins că o schimbare de aer le va reda sănătatea şubrezită, Denham îi obligă să plece de-acolo. De altfel plecă şi el la 29 noiembrie cu o caravană de negustori din Misurata, Tripoli, Socna şi Murzuk, însoţită de o escortă

de peste două sute de arabi, comandaţi de Bu-Khalum, — luptători aleşi din sînul triburilor celor mai inteligente şi mai disciplinate.

Expediţia urmă drumul pe care îl străbătuse locotenentul Lyon, ajungînd în curînd la Tegerhy oraşul cel mai de miazăzi al Fezzanului şi ultima aşezare pe care au întîlnit-o înainte de a pătrunde în pustiul Bilmei.

Denham ne spune :

„Izbutii să desenez o vedere a castelului din Tegerhy, de pe malul de miazăzi al unui lac de apă sărată, aflat în preajma acestui oraş.

În Tegerhy se pătrunde printr-o trecătoare îngustă, scundă şi boltită, după care se află un al doilea zid şi o poartă ; zidul este străpuns de creneluri care îngreuiază mult intrarea în această strîmtă trecătoare.

Deasupra celei de-a doua porţi se găseşte încă o deschizătură de pe care se pot arunca împotriva asediatorilor săgeţi şi cărbuni aprinşi, arme mult folosite odinioară de arabi.

În cuprinsul oraşului se găsesc puţuri de apă destul de bună de băut. Aşa încît, dacă această cetate ar fi pusă la punct şi aprovizionată cu muniţii şi cu de-ale mîncării, cred că ar putea face faţă oricărui atac.

Tegerhy se află situat într-o poziţie cu adevărat plăcută. De jur împrejur cresc curmali, iar apa de băut e foarte bună. Un lanţ de movile înconjură oraşul la răsărit. Sitarii, raţele şi gîştele sălbatice sînt în număr mare pe lacurile sărate care se învecinează cu oraşul".

Părăsind acest oraş, călătorii pătrunseră într-un pustiu nisipos pe parcursul căruia n-ar fi fost de loc uşor să te orientezi, dacă drumul n-ar fi fost presărat cu schelete de animale şi de oameni de care dădeai mai cu seamă în preajma puţurilor de apă.

„Unul din cadavrele pe care le văzurăm astăzi, redus aproape la un schelet, relatează Denham, părea a fi de dată cu totul recentă ; barba i se ţinea încă de bărbie ; i se puteau distinge şi trăsăturile feţei. Unul dintre negustorii *kafilei* (caravanei) izbucni într-un strigăt : «E sclavul meu ! Acum patru luni l-am lăsat în apropierea pustiului ăstuia». «Du-l repede, repede, în tîrg, strigă un negustor poznaş, să nu care cumva să ţi-l sufle altul» !".

Străbătînd pustiul, făceai popasuri însemnate prin oaze în mijlocul cărora întîlneai oraşe mai mult sau mai puţin importante. Kişi este unul din locurile de întîlnire cele mai des frecventate de caravane. Aici se plăteşte vama de trecere prin ţară. Sultanul acestui oraş — vom întîlni mai mulţi potentaţi mărunţi de acest soi, arogîndu-şi titlul de conducător al credincioşilor — sultanul Kişiului — te izbea prin cumplita lui murdărie, iar curtea sa n-avea nici ea un aspect mai plăcut, dacă ar fi să-l credem pe Denham.

„El veni, arată călătorul, în cortul lui Bu-Khalum, însoţit de o jumătate de duzină de tibbui, unii dintre ei avînd o înfăţişare cu adevărat respingătoare. Dinţii lor erau de culoare galbenă-închisă, datorită faptului că au o atît de mare patimă pentru tutun, încît îl trag pe nas şi-l mestecă şi în gură. Nasul lor semăna cu o bucăţică de carne rotundă înfiptă în obraz ; nările le erau atît de late, încît îşi puteau băga în ele degetele pînă la rădăcini".

Ceasul, busola şi tabacherea mea cu muzicuţă nu le stîrniseră o prea mare uluire.

Oraşul Kirby, pe care îl întîlneşti ceva mai departe, în vecinătatea unui lanţ de dealuri, din care cel mai înalt nu depăşeşte înălţimea de patru sute de picioare, este situat pe un *uadi*[108], între două lacuri de apă sărată care,

Soldat din garda şeicului din Bornu (Facsimil. Gravură veche)

după toate aparenţele, s-au format în gropile de unde s-a scos pămîntul necesar construcţiilor. În mijlocul acestor lacuri se înalţă, în chip de insulă, un morman de carbonat de sodiu.

Această sare, care se extrage din *uadi*-urile destul de numeroase în regiune, formează obiectul unui însemnat comerţ cu Bornu şi cu întreg Sudanul.

Cît despre Kirby, e cu neputinţă să vezi un oraş mai sărăcăcios. „În case nu găseşti nimic, nici măcar o rogojină".

Şi cum ar putea să fie altfel într-un oraş prădat necontenit de către tuaregi ?

Caravana străbătea în acel moment ţinutul tibbuilor [109], popor cumsecade şi primitor de oaspeţi, căruia călătorii îi plăteau vamă pentru paza puţurilor şi cisternelor de pe parcursul deşertului.

Sprinteni şi întreprinzători, călărind pe cai foarte vioi, cei mai mulţi tibbu sînt deosebit de îndemînatici în mînuirea sulitei, pe care luptătorii cei mai vînjoşi o azvîrlă pînă la două sute patruzeci de picioare distanţă.

Capitala ţinutului şi reşedinţa sultanului lor se numeşte Bilma.

Darea de seamă arată :

„Sultanul apăru în faţa străinilor, urmat de o numeroasă suită de bărbaţi şi de femei. Acestea din urmă se prezentau mult mai bine decît suratele lor din oraşele mici ; unele din aceste femei aveau o înfăţişare foarte plăcută, dinţii albi şi bine rînduiţi, contrastînd admirabil cu pielea lor neagră-lucioasă şi cu codiţa triunghiulară care le atîrna de fiecare parte a feţei, unsă cu ulei ; inelele de mărgean înfipte în nas şi marile şiraguri de chihlimbar le făceau foarte atrăgătoare. Parte din ele purtau un *seiş* sau evantai făcut din fire de iarbă subţiri sau din păr, cu care se apărau de muşte ; altele se foloseau în acest scop de o crenguţă de arbore. Fiecare ţinea cîte ceva în mîini şi în timp ce mergea, flutura deasupra capului fie un evantai de pene de struţ, fie o legătură de chei. Ele purtau o fîşie de stofă sudaneză pe umărul stîng, cel drept rămînînd gol ; o altă stofă mai îngustă le înfăşura capul şi le atîrna pe umeri sau cădea pe spate.

În pofida faptului că erau atît de sumar îmbrăcate, nu apăreau de fel indecente, nici ca aspect, nici ca ţinută".

La o milă depărtare de Bilma, dincolo de un izvor limpede care pare pus acolo de natură spre a îndemna pe călător să se aprovizioneze cu apă, începe un pustiu a cărui străbatere cere nu mai puţin de zece zile. Fără îndoială, pe această întindere a fost odinioară un imens lac sărat.

La 4 februarie 1828, caravana ajunse la Lari, oraş situat pe ţărmul de miazănoapte al Bornului, la 14°40′ latitudine nordică.

Locuitorii, înspăimîntaţi de ivirea puternicei caravane, o luară la fugă, cuprinşi de groază.

„Tristeţea pe care ne-o pricinui acest spectacol — spune Denham — făcu în curînd loc unui simţămînt cu totul deosebit, cînd descoperirăm mai departe, la mai puţin de o milă distanţă de locul unde fusesem, marele lac Ciad, în care se oglindea soarele.

Ivirea acestui lac, atît de interesant pentru noi, îmi produse o mulţumire şi o emoţie pe care nici o descriere nu va fi atît de puternică spre a le reda în toată vigoarea şi intensitatea lor".

Plecînd din Lari, înfăţişarea ţării se schimbă cu totul. Pustiurilor nisipoase le urmează un pămînt argilos, acoperit cu verdeaţă, plantat cu salcîmi şi cu arbori de diverse soiuri, în mijlocul cărora se zăresc turme de antilope, în timp ce găinile guineze şi turturelele africane îşi fîlfîie strălucitoarele lor pene prin iarbă. Oraşele urmează satelor, alcătuite din baraci în formă de clopot şi acoperite cu paie.

Călătorii continuară înaintarea lor spre miazăzi, ocolind lacul Ciad, la care răzbiseră în partea lui dinspre miazănoapte. Lîngă malurile acestei pînze de apă, pămîntul era mlăştinos, negru şi bătut. Apa, care vine mare în timpul iernii, scade vara în aceeaşi măsură ; e dulce, plină de peşti, de hipopotami şi de păsări acvatice. Cam în mijlocul lacului, spre sud-est se află insulele locuite de biddomahi, popor obişnuit să trăiască din prădăciunile pe care le face pe continent.

Străinii trimiseseră un curier şeicului El-Khanemi, cerîndu-i autorizaţia de a intra în capitala sa. Un trimis al său ajunse în curînd caravana, spre a-l pofti pe Bu-Khalum şi pe tovarăşii lui de drum să vină la Kukawa.

În drum, străinii trecură prin Berwa, fortăreaţă care, pînă atunci, ţinuse piept atacurilor date de tuaregi, şi străbătură fluviul Yeu, larg pe alocuri de mai bine de o sută cincizeci de picioare. Acest afluent al lacului Ciad izvorăşte din Sudan.

Pe malul sudic al acestui rîu se află un frumos oraş încercuit cu ziduri, numit tot Yeu şi care e pe jumătate cît Berwa.

Caravana ajunse curînd la porţile Kukawei, fiind primită la 17 februarie, după două luni şi jumătate de mers, de către un corp de armată ce însuma patru mii de soldaţi. Ei manevrau ca o unitate perfectă. Printre aceste trupe se găsea un detaşament de negri care forma garda personală a şeicului şi al cărei armament îl reamintea pe cel al cavalerilor medievali.

Denham ne spune :

„Ei erau îmbrăcaţi în zale de fier, care le acopereau pieptul pînă la gît, treceau deasupra capului, lăsîndu-se apoi în jos, în două părţi separate în faţă şi la spate ca, astfel, să acopere şi coastele calului şi coapsele călăreţului. Pe cap purtau un soi de căşti, sau coifuri de fier, strînse cu turbane galbene, roşii sau albe, legate sub bărbie. Capetele cailor erau şi ele apărate de plăci de fier. Şeile lor erau mici şi uşoare ; scările erau de cositor. Nu puteai băga în ele decît vîrful piciorului, încălţat cu un papuc împodobit cu piele de crocodil. Toţi călăreau de minune şi se îndreptară către noi în goana cailor, oprindu-se doar la cîţiva paşi, mînuind lăncile îndreptate spre Bu-Khalum şi strigîndu-ne : *«Barca ! Barca !»* (Bine-aţi venit ! Bine-aţi venit !)".

Înconjuraţi de acest pîlc strălucitor de călăreţi arabi, englezii şi arabii pătrunseră în oraş, unde fusese organizat, în cinstea lor, un alt fast militar, asemănător celui dintîi.

Ei fură de îndată primiţi de şeicul El-Khanemi, care părea în vîrstă de 45 de ani. Înfăţişarea lui era atrăgătoare : surîzătoare, spirituală şi plină de bunăvoinţă.

Englezii îi predară scrisorile paşei. După ce le citi, şeicul îl întrebă pe Denham ce căutau, în Bornu, el şi tovarăşii săi.

Denham îi răspunse : „Vrem doar să vizităm ţinutul şi să ne informăm asupra locuitorilor, solului şi produselor lui".

Şeicul îi răspunse atunci : „Fiţi bineveniţi : Va fi o plăcere pentru mine să vă arăt totul, cu de-amănuntul. Am dat ordin să se construiască, în oraş, locuinţe pentru voi : duceţi-vă să le vedeţi şi dacă le veţi găsi cumva vreun cusur, spuneţi-mi-l fără teamă".

Călătorii primiră îndată autorizaţia să ia cu ei pielea jupuită a animalelor şi păsărilor care le păreau interesante şi să noteze tot ce puteau observa mai deosebit. Ei putură astfel să adune numeroase date despre oraşele învecinate Kukawei.

Kukawa, pe atunci capitala Bornului, avea un tîrg unde se vindeau sclavi, oi, catîri, făină de grîu, orez, alune americane, fasole, indigo şi multe alte produse ale regiunii. O deosebită forfotă înviora necontenit străzile oraşului, care număra nu mai puţin de cincisprezece mii de suflete.

Mongonu, fosta capitală a ţării, era, de asemenea, un mare oraş întărit cu ziduri, numărînd cel puţin treizeci de mii de locuitori. Piaţa era cu deosebire importantă. Am întîlnit acolo aproape o sută de mii de oameni, care tîrgu-

iau, cu bani peşin, peşte, păsări, carne de vită, crudă sau friptă, cositor, aramă, chihlimbar şi mărgean. Pînza de in era, în acea regiune, atît de ieftină, încît mai toţi locuitorii purtau cămăşi şi pantaloni de in. Aici cerşetorii aveau un fel al lor straniu de a provoca mila : ei se aşezau la intrarea în piaţă şi, ţinînd în mînă zdrenţele unor vechi nădragi, se jeluiau trecătorilor : „Uitaţi-vă, n-am nici pantaloni, amărîtul de mine !" Noutatea procedeului şi cerşitul acelor straie, pe care milogii le socoteau mai necesare decît însăşi hrana lor, îi făcură pe călătorii, care-i vedeau pentru întîia oară, să rîdă cu hohote.

Pînă atunci englezii nu avură de-a face decît cu şeicul. Singular personaj, pe acest sultan nu-l puteai zări decît printre gratiile unei cuşti de trestii, lîngă poarta grădinii sale — întocmai ca pe un animal straniu şi nărăvaş.

La curtea lui domneau apucături bizare. Acolo oricine dorea să fie apreciat, trebuia să aibă un pîntece voluminos, dîndu-şi astfel, prin mijloace artificiale, aparenţa unui burtă-verde ce plesnea de osînză — fapt considerat, de obicei, de noi ca foarte stînjenitor ! Unii dintre aceşti „rafinaţi" cînd ieşeau călare, aveau chiar o burtă atît de umflată şi atît de proeminentă, încît părea că atîrna peste ciochina şelei. Ceva mai mult, eleganţa le impunea să poarte un turban atît de lat şi de greu, încît de multe ori erau siliţi să-şi ţină capul aplecat într-o parte.

Asemenea fantezii stranii aduceau leit cu cele ale turcilor care frecventau balurile mascate, aşa încît călătorii abia putură să-şi păstreze atitudinea serioasă în faţa acestor paiaţe.

Totuşi, în afară de aceste recepţii în acelaşi timp solemne şi de mascaradă, ei făcură noi observaţii şi strînseră multe date interesante.

Denham ar fi voit să pătrundă de îndată pe meleagurile dinspre miazăzi. Dar şeicul nu înţelesese să pună în primejdie securitatea călătorilor ce-i fuseseră recomandaţi de beiul Tripoliului. Căci, o dată intraţi pe teritoriul Bornului, autoritatea lui Bu-Khalum încetase şi cel care răspundea de călători era şeicul.

Denham însă stărui cu atîta străşnicie, încît obţinu de la El-Khanemi încuviinţarea să-l însoţească pe Bu-Khalum într-o raită pe care acesta plănuia s-o facă prin ţinutul cafrilor sau al necredincioşilor.

Armata şeicului şi trupa arabilor străbătură, rînd pe rînd, Yedie, mare oraş înconjurat de ziduri, la douăzeci de mile de Mongonu, Affagay, cum şi alte cîteva cetăţi ridicate pe un pămînt mîlos care părea un fel de argilă de culoare închisă.

La Delov, arabii pătrunseră în Mandera, al cărei sultan le ieşi înainte în fruntea a cinci sute de călăreţi.

„Mohamed-Beker era mic de stat — ne spune Denham — în vîrstă cam de 50 de ani şi avea barba vopsită într-un albastru-azuriu de cea mai frumoasă nuanţă".

Se făcură prezentările şi sultanul, după ce-l privi îndelung pe maiorul Denham, îl întrebă deodată cine este, de unde vine, ce anume vrea şi, în fine, dacă e de religie musulmană.

În urma răspunsului oarecum stingherit dat de Bu-Khalum, sultanul îşi îndreptă privirile în altă direcţie, spunînd : „Cum adică, prietenii paşei sînt cafrii ?"

Acest incident produse o foarte urîtă impresie şi, din clipa aceea, lui Denham nu-i mai fu îngăduit să se înfăţişeze sultanului.

Duşmanii paşei Bornului şi ai sultanului Manderei se numeau fellatahi. Numeroasele lor triburi ocupau ţinutul pînă mult dincolo de Tombouctou. Erau oameni frumoşi cu obrazul foarte bronzat, ceea ce îi deosebea cu totul de negri, alcătuind o rasă aparte. Ei ţineau de religia islamică şi întreţineau cu negrii relaţii permanente. De altfel, vom reveni puţin mai încolo asupra fellatahilor, fullahilor, peulilor sau fauilor, aşa cum sînt ei numiţi în întreg Sudanul.

La miazăzi de oraşul Mora se ridica un lanţ de munţi ale căror piscuri nu depăşeau două mii cinci sute de picioare înălţime şi care se întindea, precum susţineau indigenii, pe o distanţă de mai bine de două luni de mers.

Descrierea acestei ţări făcută de Denham este destul de curioasă spre a o reproduce în părţile ei esenţiale. El spune :

„Privirea noastră era zăgăzuită din toate părţile de un lanţ muntos căruia nu-i vedeam sfîrşitul. Deşi aceşti munţi nu se puteau compara ca dimensiuni uriaşe şi ca sălbatică măreţie nici cu Alpii, nici cu Apeninii, nici cu Jura, nici măcar cu Sierra Morena, totuşi, sub latura pitorească, ei le erau egali. Vîrfurile Valmy, Savah, Djogghiday, Vayah, Moyung şi Memay, ale căror flancuri de piatră erau acoperite de grupuri de sate, se înălţau spre răsărit şi spre apus ; Horza, vîrf mai înalt şi mai frumos decît toate celelalte, ni se înfăţişa către miazăzi, plin de rîpe şi de prăpăstii".

Derkolla, unul dintre oraşele de seamă ale fellatahilor, fu distrus de invadatori pînă la temelii, rămînînd din el doar cenuşă. Invadatorii nu întîrziară să asedieze Mosfeia, cetate foarte întărită, care era apărată de redute păzite de numeroşi arcaşi. Călătorul englez fu nevoit să asiste la acest asediu. Arabii dădură un prim asalt căruia inamicul nu i se putu împotrivi. Detunăturile armelor de foc, faimoasa vitejie şi cruzimea care caracterizau pe Bu-Khalum şi pe acoliţii săi îi făcură pe fellatahi să treacă prin clipe de teamă. Fără îndoială că, dacă manderanii şi bornuenii ar fi continuat să dea un vertiginos asalt colinei, oraşul ar fi fost cucerit. Asediaţii băgînd însă de seamă că duşmanii lor şovăiesc, luară la rîndul lor ofensiva şi-i chemară jos pe arcaşi, ale căror săgeţi otrăvite nu întîrziară să facă numeroase victime în rîndurile arabilor. Contingentele din Bornu şi din Mandera dădură bir cu fugiţii chiar din clipa aceea.

Generalului şef Barca Gama îi fuseseră ucişi trei cai, doborîţi chiar sub el. Bu-Khalum era rănit, calul lui de asemenea. Calul lui Denham fusese şi el rănit ; el însuşi avea obrazul atins de o săgeată, iar alte două i se înfipseseră în burnuz (manta de lînă, specific arabă).

Retragerea degeneră în curînd într-o fugă dezordonată. Calul lui Denham căzu, iar el abia avu timpul necesar să se ridice, cînd se văzu înconjurat de fellatahi. Doi din aceştia o luară la goană cînd văzură pistolul cu care îi ameninţa englezul ; un al treilea fu împuşcat în umăr.

Denham se credea scăpat, cînd deodată calul i se prăbuşi din nou în chip atît de violent încît fu zvîrlit departe către trunchiul unui copac. Cînd maiorul se sculă în picioare, constată că-i dispăruse calul şi că rămăsese fără nici o armă asupra-i. Înconjurat imediat de duşmani, Denham, rănit la ambele mîini şi în partea dreaptă a pieptului, fu jefuit de aproape tot ce avea pe el şi numai teama să nu-i distrugă bogatele-i veşminte îi împiedică pe fellatahi să-l ucidă.

Jefuitorii se luară însă la ceartă la împărţeala prăzii. Maiorul profită de prilej şi se strecură dedesubtul unui cal, făcîndu-se nevăzut în inima unui tufiş.

Gol-puşcă şi însîngerat ajunse, într-o goană nebună, la marginea unei rîpe prin adîncul căreia curgea un puhoi de ape.

Iată ce spune el :

„Puterile mă părăsiră aproape cu desăvîrşire ; strînsei în braţe crengile unui arbore bătrîn aflat deasupra rîpei. Intenţionam să lunec în felul acesta pînă la puhoiul de apă, deoarece malurile sale erau foarte povîrnite. Crengile se şi încovoiau sub greutatea trupului meu, cînd un şarpe foarte gros, — *tiffa* — cel mai veninos din aceste ţinuturi, ţîşni din gaura lui sub mîna mea, gata să mă muşte.

Groaza de care fui năpădit mă zăpăci cu totul. Scăpai din mîini crengile şi mă pomenii prăbuşit în apă.

Această cădere mă învioră totuşi şi, prin cîteva mişcări ale braţelor, ajunsei pe celălalt mal, unde urcai cu mare greutate. Numai atunci şi pentru întîia oară mă simţii la adăpost de urmărirea fellatahilor".

Spre norocul său, Denham zări un grup de călăreţi, de care, în pofida zgomotului produs de urmăritori, reuşi să se facă auzit. El străbătu astfel pe crupa goală a unui cal slab nu mai puţin de treizeci şi şapte de mile, fără alt veşmînt decît o pătură mîncată de molii.

Ce suferinţe a trebuit să îndure pe o căldură de 36°C care îi învenina rănile !

Treizeci şi cinci de arabi ucişi, în cap cu conducătorul lor, Bu-Khalum, aproape toţi ceilalţi răniţi, caii prăpădiţi sau pierduţi, — iată bilanţul unei expediţii la care participase şi Denham şi care ar fi trebuit să cucerească o imensă pradă de război şi un număr considerabil de sclavi. Cele o sută optzeci de zile care despărţeau Mora de Kukawa fură străbătute în şase zile. Denham fu primit la Kukawa cu multă bunăvoinţă de către şeicul El-Khanemi, care îi trimise veşminte potrivite cu portul local.

Abia tămăduit de rănile şi de urmarea eforturilor sale istovitoare, maiorul porni într-o nouă expediţie pe care şeicul o trimitea în Monga, ţinut situat la apus de lacul Ciad, pentru că locuitorii nu-i recunoscuseră încă pe de-a-ntregul autoritatea şi se opuneau la plata birurilor.

Denham şi doctorul Oudney plecară din Kukawa la 22 mai, străbătînd rîul Yeu aproape secat în acest anotimp, dar foarte umflat în epoca ploilor, vizitară Birniul şi ruinele vechiului Birni, fosta capitală a ţării, care număra pînă la două sute de mii de locuitori. Apoi vizitară rămăşiţele Gambarului, cu edificii măreţe, reşedinţa preferată a fostului sultan, distrusă de către fellatahi, apoi Kabbary, Bassecour, Bately şi atîtea alte oraşe sau sate, a căror numeroasă populaţie se supuse fără rezistenţă sultanului din Bornu.

Iernatul n-a fost prielnic membrilor expediţiei. Pe Clapperton îl năpădiră nişte friguri cumplite. Starea doctorului Oudney, bolnav de piept încă de pe cînd părăsise Anglia, se înrăutăţea pe zi ce trecea. Dulgherul Hillman se afla într-o stare desperată. Singur Denham mai rezista.

La 14 noiembrie, vremea ploilor fiind pe sfîrşite, Clapperton plecă, împreună cu doctorul Oudney înspre Kano. Îl vom urmări mai jos în această parte atît de interesantă a călătoriei.

După şapte zile, un sublocotenent de marină, pe nume Toole, ajunse la Kukawa, sosind din Tripoli, după numai trei luni şi paisprezece zile de drum.

În luna februarie 1824, Denham şi Toole dădură o raită prin Loggun, la extremitatea de miazăzi a lacului Ciad. Întreg ţinutul învecinat cu lacul şi cu rîul Şary, afluentul său, era mlăştinos şi inundat în vremea ploilor.

Clima acestei regiuni, extrem de nesănătoasă, fu fatală tînărului Toole, care muri la 26 februarie, la Angala ; nu împlinise încă 22 de ani. Stăruitor, întreprinzător, vesel, săritor, cu sînge rece şi prudent, Toole avea însuşirile care îl caracterizează pe autenticul călător.

Loggunul era pe-atunci o ţară foarte puţin cunoscută, pe care nu o străbăteau caravanele, şi a cărei capitală, Kernok, număra pe puţin cincisprezece mii de locuitori. Poporul e mai plăcut la înfăţişare, mai inteligent decît bornuenii — constatarea e valabilă mai cu seamă pentru femeile de aici — e cît se poate de muncitor şi fabrică pînzeturi foarte frumoase şi ţesături din cele mai dese.

Prezentarea la sultan, de care nu putu scăpa, se sfîrşi după un schimb de vorbe bune şi după primirea de către satrap a unor daruri preţioase, cu oferta cea mai stranie pe care un suveran ar fi putut-o face unui călător : „Dacă ai venit să cumperi sclave, este de prisos să mergi mai departe, pentru că eu ţi le voi vinde tot atît de ieftin ca oricare altul".

Denham se osteni foarte mult pînă să-l facă pe acest suveran afacerist să înţeleagă că nu o asemenea ţintă avea călătoria sa şi că nu era mînat, în peregrinările făcute, decît de pasiunea sa pentru ştiinţă.

La 2 martie, Denham se reîntoarse la Kukawa, iar la 20 mai sosi aici locotenentul Tyrwhit, care aducea şeicului daruri de preţ, urmînd să-şi ia reşedinţa la Bornu, în calitate de consul.

După o ultimă raită spre Manu, capitala Kanuemului, şi prin ţinutul doggunahilor, care locuiau odinioară prin împrejurimile lacului Fitri, la 16 august maiorul îşi reluă, împreună cu Clapperton, drumul spre Fezzan şi ajunse la Tripoli în urma unei lungi şi anevoioase călătorii, la ale cărei rezultate geografice, şi la ora aceea destul de importante, Clapperton adăugase o întreagă serie de alte informaţii.

A venit, într-adevăr, timpul să relatăm incidentele ivite acestui ofiţer pe parcursul călătoriei şi descoperirile făcute de el. Plecat la 14 decembrie 1823, împreună cu doctorul Oudney înspre Kano, mare oraş al fellatahilor, situat la apus de lacul Ciad, Clapperton a mers de-a lungul rîului Yeu pînă la Damasc, vizitînd vechiul Birni, numit pe-atunci Bera, situat la marginea unui lac minunat, format din revărsările Yeului ; a mai vizitat şi oraşele Dogamu şi Bekidarfi, care mai toate fac parte din Haussa. Locuitorii acestei provincii, care înainte de năvălirea fellatahilor erau în număr foarte mare, sînt înarmaţi cu arcuri şi săgeţi şi se îndeletnicesc cu negoţul de tutun, de nuci, de antimoniu şi de piei de capră tăbăcite, de ţesături de bumbac, bucăţi, sau veşminte gata lucrate.

În curînd, caravana părăsi cursul Yeului sau al Gambarului, spre a pătrunde într-un ţinut plin de păduri, care, pe timpul ploilor, era desigur în întregime inundat.

Călătorii ajunseră apoi în provincia Katagum, al cărei guvernator îi primi cu deosebită amabilitate, asigurîndu-i că venirea lor constituia pentru dînsul o adevărată sărbătoare şi că prezenţa lor acolo va fi cît se poate de plăcută sultanului fellatahilor, dat fiind că acesta în viaţa lui n-a avut prilejul să vadă englezi. El îi încredinţă, în acelaşi timp, că vor găsi toate cele necesare în ţinutul lui, ca şi la Kukawa.

Sultanul se arătă adînc mirat de un singur lucru, şi anume : călătorii nu alergau nici după sclavi, nici după cai, nici după argint şi nu-i cereau decît, o dată cu prietenia, îngăduinţa de a culege flori şi plante şi dreptul de a cutreiera ţinutul.

Suliţaş din garda sultanului din Begharmi (Facsimil. Gravură veche)

Provincia Katagum este situată la 12°17′11″ latitudine şi cam la 12° longitudine, precum a observat Clapperton. Înainte de a fi fost cucerită de fellatahi, localitatea constituia graniţa Bornului. Ea putea pune pe picior de război patru mii de cavalerişti şi două mii de infanterişti, înarmaţi cu arcuri, cu spade şi cu suliţe. Provincia producea cereale şi se ocupa cu creşterea vitelor, care împreună cu cumpărarea şi vînzarea de sclavi alcătuiau principalele ei articole de comerţ. În ce priveşte oraşul însuşi, el era cel mai întărit din toate cîte întîlniseră englezii de la plecarea lor din Tripoli. Străjuit de porţi care se închideau în fiecare seară, el era apărat de două ziduri paralele şi de trei şanţuri fără apă, unul înăuntru, celălalt afară, iar al treilea săpat între cele două ziduri, înalte de douăzeci de picioare şi late la baza

lor de zece picioare. De altminteri, în afară de o moschee ruinată, nu mai găseai nici un monument în acest oraş cu case de pămînt în care trăiau între şapte şi opt mii de suflete. Aici, pentru întîia oară, englezii văzură cauri [110] — scoicile care slujeau băştinaşilor drept monedă. Pînă atunci singurul mijloc de schimb fusese pînza lucrată în ţinut sau orice alt articol asemănător.

La miazăzi de provincia Katagum se află Yacoba, ţară numită de musulmani Muşi. După relaţiile primite de Clapperton, locuitorii acestei provincii, străjuită de munţi calcaroşi, ar fi fost antropofagi. Musulmanii însă, care manifestă faţă de cafri o adîncă oroare, nu aduceau cu privire la această acuzare altă dovadă decît faptul de a fi văzut ţeste şi membre omeneşti atîrnate de zidurile caselor băştinaşilor.

Din Yacoba se pare că izvorăşte Yeul, rîu pe de-a-ntregul secătuit în timpul verii, dar, ale cărui ape se umflă şi scad alternativ, din şapte în şapte zile, în vremea ploilor, dacă ar fi să dăm crezare spuselor locuitorilor.

Clapperton relatează :

„La 11 ianuarie pornirăm din nou în călătorie. La amiază însă furăm obligaţi să poposim la Murmur. Doctorul era atît de slăbit şi de sleit de puteri, încît nu mai speram să poată rezista încă o zi. De cînd cu plecarea noastră din Munţii Obarri, în Fezzan, pe zi ce trecea, el se istovea tot mai mult ; se îmbolnăvise acolo de o inflamaţie a gîtului, fiindcă, plin de năduşeală, stătuse într-un curent.

La 12 ianuarie, doctorul luă, în zorii zilei, o ceaşcă de cafea şi, potrivit dorinţei sale, pregătii cămilele în vederea plecării. Îl ajutai apoi să se îmbrace şi, sprijinit de servitor, ieşi din cort. În clipa însă în care urma să fie urcat pe cămilă, îi văzui pe faţă întipărite îngrozitoarele semne prevestitoare ale morţii.

Îl obligai să intre de îndată în cort, mă aşezai lîngă dînsul şi, pătruns de un simţămînt dureros pe care mă străduiam să nu-l trădez, îl văzui murind fără a se plînge şi aparent fără durere. Cerui guvernatorului îngăduinţa să-l înmormîntez. Cererea mi-a fost imediat satisfăcută.

Pusei să se sape o groapă la rădăcinile unei tufe de mimoze, lîngă una din porţile oraşului.

Cadavrul, după ce fu spălat, aşa cum cereau datinile locului, îl învelii cu şaluri şi turbane pe care le aveam puse deoparte cu intenţia de a le oferi în dar celor în drept. Servitorii purtară mortul pe umeri şi înainte de a fi îngropat, îi citii rugăciunea cea de pe urmă, potrivit canoanelor bisericii anglicane. Ridicai apoi în jurul modestului său mormînt un zid de pămînt spre a-l feri de atacurile fiarelor şi pusei să se sacrifice două oi pe care le împărţii săracilor".

În acest chip nefericit se stinse din viaţă doctorul Oudney, chirurg de marină, îndeajuns de pregătit pentru studiul ştiinţelor naturale. Cumplita boală ai cărei germeni îi adusese încă din Anglia nu-i îngăduise să îndeplinească toate sarcinile pe care guvernul le aştepta de la el. Şi totuşi el nu-şi drămuia sforţările, spunînd că se simţea mai bine călătorind decît odihnindu-se. Deşi ştia că are un organism istovit care nu-i permitea o muncă neîntreruptă, niciodată nu voi să stăvilească zelul tovarăşilor săi.

După această tristă ceremonie, Clapperton îşi continuă drumul spre Kano. Iată care fură principalele etape ale călătorului, înainte de a pătrunde în Kano, unde ajunse la 20 ianuarie :

Digu, oraş situat în inima unui ţinut foarte roditor, datorită căruia creşteau acolo numeroase turme de vite, Katunga, care nu mai aparţinea pro-

vinciei Katagum, Zangeia (situată către marginea lanțului de dealuri ale Dușiului) și care avusese, desigur, o întindere considerabilă, dată fiind grosimea zidurilor rămase, în parte, încă vizibile, Girkua, cu o piață mai frumoasă decît la Tripoli, și Șokwa, care era înconjurată de un zid înalt de lut.

Kano este marele loc de întîlnire al călătorilor care parcurg regatul Haussa.

Clapperton ne spune:

„Nici n-apucai bine să trec de porțile orașului, cînd fui în chip straniu dezamăgit în așteptările mele. După strălucita descriere pe care mi-o făcuseră arabii, eram sigur că voi vedea un oraș de o întindere imensă. Casele se aflau cam la cinci sute de metri depărtare de zidurile orașului și, pe alocuri, alcătuiau mici grupe despărțite prin întinse băltoace de ape stătătoare. Aș fi putut să renunț la veșmintele de mare ținută (el își pusese uniforma de ofițer de marină) căci locuitorii, prinși toți cu treburile lor, mă lăsară să trec, nestingherit, fără măcar să mă bage în seamă și fără a întoarce capul după mine".

Kano, capitala provinciei cu același nume și unul dintre orașele de frunte ale Sudanului, este situat la 12°0′19″ latitudine nordică și la 9°20′ longitudine estică.

Această capitală putea să aibă cam între treizeci și patruzeci de mii de locuitori, din care mai mult de jumătate erau sclavi.

Piața, care era mărginită la răsărit și la apus de mari mlaștini plantate cu trestii, este locul de refugiu al numeroaselor stoluri de rațe sălbatice, de berze și de vulturi care, de fapt, fac oficiul de gunoieri ai orașului.

În această piață aprovizionată cu toate mărfurile obișnuite în partea locului, se găsește carne de vacă, de oaie, de capră și cîteodată chiar de cămilă.

Călătorul ne spune: „Măcelarii ținutului sînt tot atît de îndemînatici ca și colegii lor de la noi. Ei taie carnea în așa chip, încît îi scot la vedere grăsimea, o umflă cu aer și uneori lipesc chiar o bucată de piele de oaie pe o ciosvîrtă de capră".

Iată ce găsim în abundență la piața din Kano: hîrtie de scris, produse ale manufacturilor franceze, foarfece și cuțite de fabricație indigenă, antimoniu, cositor, mătase roșie, brățări de aramă, tot felul de pietricele de sticlă, mărgean, chihlimbar, inele de zinc, unele podoabe de argint, șaluri cu turban, țesături de bumbac, indian, straie arăbești și încă multe alte mărfuri.

Clapperton cumpără, plătind trei piaștri, o umbrelă englezească de bumbac, adusă din Ghadames. El vizită și tîrgul de sclavi unde acești nenorociți sînt foarte îndeaproape verificați, „cu aceeași grijă cu care medicii îi examinează pe voluntarii care urmează să devină marinari".

Orașul are un climat foarte nesănătos; băltoacele care aproape că-l despart în două și gropile săpate în vederea procurării lutului necesar construcțiilor mențin acolo un fel de malarie permanentă.

La Kano, moda cea mare pretinde ca dantura și buzele să fie vopsite în roșu-sîngeriu. Nuca-de-guro se mestecă și se trage chiar pe nas, împreună cu un praf numit *trona* — obicei care nu se întîlnește numai la Haussa, căci îl regăsim și la Bornu, unde însă folosirea acestor coloranți nu e în-

Portretul lui Clapperton

găduită femeilor. În fine, haussanii fumează un tutun provenit chiar din acest ţinut.

La 23 februarie, Clapperton plecă spre Sokoto. El străbătu un ţinut pitoresc şi foarte rodnic, ale cărui boschete împrăştiate pe coline îl făceau să semene oarecum cu un parc englezesc.

Peisajul era însufleţit de cirezi de boi albi sau cenuşii de toată frumuseţea.

Localităţile cele mai importante, întâlnite de Clapperton în drumul său au fost : Gadania, oraş puţin populat, ai cărui locuitori fuseseră vînduţi ca sclavi de către fellatahi, Doncami, Zirmia, capitala Zambrei, Kagaria, Kuara şi puţurile din Kamun, unde îl ajunse o escortă trimisă de sultan.

Sokoto era oraşul cel mai populat din cîte văzuse călătorul în Africa.

Casele sale, bine construite, alcătuiau străzi drepte, spre deosebire de clădirile înghesuite în grupuri aşa cum le-a întîlnit în celelalte oraşe ale Haussei. Înconjurat de un zid înalt cam de şapte pînă la zece metri, străpuns de douăsprezece porţi care se închideau în fiecare zi după apusul soarelui, Sokoto avea două moschei mari, un tîrg spaţios şi, în faţa reşedinţei sultanului, o piaţă foarte întinsă.

Locuitorii, în cea mai mare parte, erau fellatahi ; ei posedau numeroşi sclavi, parte dintre aceştia, care nu erau puşi la treburi domestice, exercitau cîte un meşteşug pe seama stăpînului lor ; erau ţesători, zidari, fierari, cizmari sau agricultori.

Pentru a-şi cinsti gazdele şi pentru ca acestea să-şi facă o înaltă idee despre puterea şi bogăţia Angliei, Clapperton nu voi să apară în faţa sultanului Bello decît într-o ţinută strălucitoare. El îşi puse uniforma cu fireturi de aur, pantaloni albi şi ciorapi de mătase ; apoi spre a-şi completa costumul carnavalesc îşi înfăşură capul într-un turban şi se încălţă cu papuci turceşti. Bello îl primi, aşezat pe un covor, între două coloane care susţineau acoperişul de stuf al unei cabane destul de asemănătoare cu un conac englezesc de ţară. Sultanul era un bărbat chipeş, în vîrstă cam de 45 de ani, îmbrăcat într-o mantie albastră de bumbac şi purta un turban alb, al cărui voal, potrivit modei turceşti, îi acoperea nasul şi gura. Bello primi cu o bucurie copilărească darurile călătorului. Ceea ce îi făcu, îndeosebi, plăcere erau ceasul, telescopul şi termometrul ; pe acest din urmă obiect îl numi, în chip năstruşnic, „un ceas de măsurat căldura". Dar din tot ceea ce vedea şi care pentru el erau ciudate, cel mai minunat îi păru însuşi călătorul. El nu mai înceta să-l descoasă asupra moravurilor, obişnuinţelor şi comerţului Angliei. În mai multe rînduri, Bello îşi arătă dorinţa să intre în relaţii comerciale cu această mare putere ; ar fi vrut ca într-un port numit de el Raka, să-şi aibă reşedinţa un consul şi un medic englez.

În sfîrşit, îl rugă ca anumite produse fabricate în Marea Britanie să-i fie trimise pe coasta maritimă, unde sultanul stăpînea un oraş comercial, numit Funda. După multe convorbiri privitoare la diferite probleme, Bello îi dădu înapoi cărţile, ziarele şi veşmintele de care fusese jefuit Denham cu prilejul nenorocitei invazii în care Bu-Khalum îşi găsise moartea.

La 3 mai călătorul îşi luă rămas bun de la sultan. El relatează :

„După multe tărăgăneli mi se îngădui, în sfîrşit, să rămîn singur cu Bello, care îmi încredinţă numaidecît o scrisoare către regele Angliei, asigurîndu-mă de sentimentele prieteneşti pe care le nutrea faţă de naţiunea noastră. El îşi exprimă din nou toată dorinţa de a întreţine legături cu noi şi mă rugă să-l informez asupra datei la care expediţia engleză (aşa cum îi făgăduise Clapperton) va ajunge pe coasta mării, la Funda".

Clapperton se întoarse pe acelaşi drum pe care venise şi, la 8 iulie, ajunse la Kukawa, unde îl regăsi pe maiorul Denham. El aducea cu sine un manuscris arab care cuprindea un tablou istoric şi geografic al regatului Takururului, stăpînit de Mahomed-Bello din Haussa, tablou alcătuit de sultanul însuşi. El strînsese, în acelaşi timp, în afară de numeroase şi preţioase informaţii despre zoologia şi botanica Bornuului şi Haussei, o sumedenie de cuvinte alcătuind un vocabular al limbilor vorbite în Begharmi, Mandera, Bornu, Haussa şi Tombouctou.

Roadele acestei expediţii se iviră curînd. Era pentru întîia dată cînd se auzea vorbindu-se de fellatahi şi identitatea lor cu fanii urma să fie dovedită în cea de-a doua călătorie a lui Clapperton.

Se ştia că ei fundaseră în centrul şi în partea de apus a Africii un imens imperiu.

Studierea limbii băştinaşilor şi asemănările pe care aceasta o are cu unele dialecte neafricane aveau să proiecteze o lumină cu totul nouă asupra istoriei migraţiunii popoarelor. În sfîrşit, fu descoperit lacul Ciad, dacă nu în întregimea lui, cel puţin în cea mai mare parte. I se cunoşteau doi afluenţi: Yeul, al cărui curs era în parte identificat şi al cărui izvor era indicat de indigeni, şi Şary, căruia Denham îi cercetase cu atenţie partea inferioară şi gura de vărsare. Cît priveşte Nigerul, informaţiile adunate de Clapperton din spusele băştinaşilor erau încă destul de încîlcite; din totalitatea lor se putea însă deduce că el se vărsa în Golful Benin. De altminteri, Clapperton îşi făgăduia să se reîntoarcă acolo după o scurtă odihnă în Anglia şi, pornind de pe coasta Atlanticului, să meargă în susul apei Nigerului, numit pe parcurs cînd Kuara, cînd Djoliba, şi astfel să pună capăt unei controverse care dăinuia de atîta amar de vreme, izbutind să precizeze că acest fluviu era cu totul deosebit de Nil, să lege noile sale descoperiri de cele făcute de Denham şi, în sfîrşit, să străbată Africa de la un capăt la altul pe o diagonală care mergea de la Tripoli pînă la Golful Benin.

II

A doua călătorie a lui Clapperton. Sosirea la Badagry. Yurriba şi capitala sa Katunga. Bussa. Încercări făcute spre a se obţine o fidelă relatare a împrejurărilor în care a murit Mungo-Park. Regiunile Nyffe, Guari şi Zegzeg. Sosirea la Kano. Neajunsuri. Moartea lui Clapperton. Lander se înapoiază la ţărmul fluviului. Tuckey în Congo. Bowdish la aşantizi. Mollien la izvoarele Senegalului şi ale Gambiei. Maiorul Grey. Caillie la Tombouctou. Laing la izvoarele Nigerului. Richardet şi John Lander la gurile Nigerului. Caillaud şi Letorzec în Egipt, în Nubia şi în oaza Siwa.

De îndată ce Clapperton reveni în Anglia, se grăbi să spună lordului Bathurst proiectul pe care şi-l alcătuise de a pleca spre Kukawa, pornind din Benin, cu alte cuvinte să urmeze drumul cel mai scurt, drum pe care nici unul dintre predecesorii săi nu-l străbătuse încă şi pe Niger, de la revărsarea apei pînă la Tombouctou.

Trei persoane îl însoţeau în această expediţie a cărei conducere o avea Clapperton: chirurgul Dickson, căpitanul de navă Pearce, excelent desenator, şi chirurgul de marină militară Morrison, perfect cunoscător al tuturor ramurilor istoriei naturale.

Expediţia sosi, în ziua de 26 noiembrie 1825, la Golful Benin. Cerînd, nu se ştie din ce motiv, să călătorească de unul singur pînă la Sokoto, Dickson debarcă la Juidah.

Un portughez, De Souza, l-a întovărăşit pînă la Dahomey, împreună cu Columbus, fostul servitor al lui Denham.

La şaptesprezece zile distanţă de acest oraş, Dickson ajunse la Char, apoi la Yuri şi de-atunci nimeni n-a mai ştiut nimic de el.

Ceilalţi exploratori au ajuns la rîul Benin pe care un negustor englez, Hutson, i-a sfătuit să nu-l urce pentru că regele ţinutului nutrea o ură adîncă împotriva englezilor care puneau beţe în roate celor mai bănoase afaceri ale sale: comerţul cu sclavi. „E mai bine — susţinea el — să plece

la Badagry, localitate situată tot atît de aproape de Sokoto şi al cărei guvernator, foarte binevoitor cu călătorii, le va da, fără nici o îndoială, o escortă care să-i însoţească pînă la hotarele regatului Yurriba". Hutson era stabilit în ţară de mai mulţi ani ; îi cunoştea moravurile şi limba ; Clapperton găsi deci util să fie întovărăşit de acest negustor pînă la Eyes sau Katunga, capitala Yurribei.

Expediţia debarcă, la 29 noiembrie 1825, la Badagry, urcă un braţ al rîului din Lagos, apoi, pe un parcurs de aproape două mile, pe micul rîu Gazi, care străbate o parte a Dahomeyului şi descinzînd pe ţărmul stîng, pătrunse în inima ţinutului. Ţara era cînd mlăştinoasă, cînd admirabil cultivată şi plantată cu igname (plantă agăţătoare, a cărei rădăcină e comestibilă). Totul vădea bunăstarea regiunii. Cu toate acestea, negrii se arătau foarte îndărătnici cînd era vorba să muncească. Ar fi cu neputinţă să arătăm la cîte nesfîrşite *palabre* trebuia să recurgi, la cîte tratative, cîte bacşişuri trebuia să dai ca să găseşti hamali.

În pofida acestor greutăţi, exploratorii ajunseră în răstimp la Djannah, la şaizeci de mile de ţărm.

„Am văzut aici — spune Clapperton — mai multe războaie de ţesut în plină activitate. Într-o singură casă se găseau opt sau zece războaie ; era, într-adevăr, un atelier serios... Aceşti oameni fabricau şi faianţă, dar o preferau pe cea care venea din Europa, deşi nu prea ştiau totdeauna să se servească, aşa cum se cuvine, de diversele obiecte lucrate din acest material. Vasul din care *kabocirul* (şeful) ne dădu să bem apă fu recunoscut de Hutson ca fiind o frumoasă oală de noapte pe care o vînduse chiar dînsul la Badagry".

Toţi membrii expediţiei s-au îmbolnăvit grav de friguri din pricina căldurii umede şi nesănătoase a ţinutului. Înainte de a ajunge la ţărm, Pearce şi Morrison îşi găsiră moartea, la 27 septembrie, — cel dintîi lîngă Clapperton, celălalt în oraşul Djannah.

În toate oraşele străbătute de Clapperton, — la Assuda, care număra cel puţin zece mii de suflete, şi la Daffu, care avea cincisprezece mii, se părea că un zvon straniu îl precedase. Pretutindeni se spunea că el venise acolo să restabilească pacea în ţările dominate de război şi să îmbunătăţească starea regiunilor pe care urma să le exploreze.

La Tchow, caravana se întîlni cu trimisul regelui Yurribei care era însoţit de o numeroasă suită, şi pătrunse în curînd în Katunga. Acest oraş „e înconjurat de copaci pletoşi, alcătuind un brîu, la poalele unor munţi stîncoşi de granit, lung cam de trei mile ; era una din cele mai frumoase privelişti care ne-a fost hărăzit s-o admirăm".

De la 24 ianuarie pînă la 7 martie 1826, Clapperton rămase în acest oraş, unde fu primit cu multă cordialitate de către sultan.

Îi ceru autorizaţia de a intra în Nyffe, sau Toppa, spre a putea, în acest fel, să ajungă la Haussa şi Bornu.

„Nyffe era pradă războiului civil şi unul din pretendenţii la tron îi chemase în ajutorul său pe fellatahi". Acesta fu răspunsul sultanului care adăugă : „N-ar fi deci prudent să mergeţi pe drumul acela şi ar fi mai bine să luaţi calea provinciei Yurribei". Cu multă părere de rău, Clapperton fu nevoit să dea ascultare acestei recomandări.

El a profitat însă de şederea sa la Katunga spre a face unele observaţii interesante asupra regiunii. Oraşul avea nu mai puţin de şapte tîrguri de mărfuri, unde se vindeau : igname, cereale, banane, smochine, unt vegetal,

Harta expediției din Africa Occidentală a locotenentului [illegible]

seminţe medicinale de castravete-amar, capre, găini, oi, miei, pînzeturi şi o mulţime de unelte agricole.

Casele regelui şi ale soţiilor lui se aflau în inima a două mari parcuri. Porţile şi stîlpii de susţinere a verandelor erau împodobite cu sculpturi destul de bine lucrate, înfăţişînd fie un şarpe boa care ucide o antilopă sau un porc, fie trupe de războinici însoţite de toboşari. Călătorul ne spune:

„Aspectul general al yurribanilor mi se părea că aduce mult mai puţin cu trăsăturile caracteristice ale negrilor, decît înfăţişarea tuturor popoarelor întîlnite pînă atunci; buzele lor nu sînt atît de groase, nasul lor e mai mult cocîrjat decît îndeobşte al negrilor. Bărbaţii sînt bine făcuţi şi îndemînatici, şi în acest fel au o ţinută caracteristică oamenilor mulţumiţi — ceea ce nu întîrzie să ne atragă atenţia.

Aproape toate femeile au o înfăţişare mult mai comună decît bărbaţii, fapt explicabil prin muncile obositoare pe care sînt obligate să le facă pe cîmp în bătaia soarelui".

Cîtva timp după ce părăsi Katunga, Clapperton trecu rîul Mussa, afluent al Kuarei, şi ajunse la Kiama, unul dintre oraşele din drumul caravanei, care de la Haussa şi Borgu se îndreaptă către Gandja, spre graniţele Aşantiei. Oraşul numără nu mai puţin de treizeci de mii de locuitori, care aveau faima celor mai şmecheri oameni din întreaga Africă.

Plecînd din Kiama, călătorul întîlni caravana pornită din Haussa. Boi, măgari, cai, femei şi bărbaţi, cam vreo mie la număr, mergeau unii în spatele altora, alcătuind un şir nesfîrşit care oferea ochiului o privelişte monotonă şi stranie.

Era într-adevăr ciudată această învălmăşeală pestriţă de tinere fete despuiate, de bărbaţi cu grumajii îndoiţi de poveri şi de negustori gandjani îmbrăcaţi în straie neînchipuit de ridicole şi călătorind pe cai betegi, care şchiopătau la fiecare pas!

Clapperton se îndrepta acum spre Bussa, unde Mungo-Park îşi găsise moartea pe Niger. Înainte de a ajunge în oraş, fu nevoit să treacă Oliul, afluentul Kuarei şi să străbată Uaua, capitala unei provincii a Borgului; în cuprinsul zidurilor pătrate ale cetăţii se puteau adăposti optsprezece mii de locuitori.

Era unul dintre oraşele cele mai curate şi mai bine zidite pe care le-am întîlnit de cînd părăsisem Badagryul. Străzile erau bine întreţinute, drepte, şi casele de o construcţie rotundă; acoperişul lor, în formă conică, era de stuf. Dar era cu neputinţă să-ţi închipui că ar exista, pe întreg pămîntul, un oraş în care patima beţiei să fie atît de generalizată. Guvernator, preoţi, laici, bărbaţi, femei beau pînă nu mai puteau vin de palmier, rom, adus de pe ţărmul mării, şi *buza*.

Această din urmă licoare era făcută dintr-un amestec de cereale, de miere, de piper din Chile şi din rădăcinile unei ierbi ordinare pe care o pasc vitele, — căreia i se adăuga o anumită cantitate de apă.

Clapperton relatează:

„Uauanii se bucură de renumele unor oameni foarte cinstiţi. Ei sînt vioi, binevoitori şi bucuroşi de oaspeţi. N-am întîlnit în Africa un alt popor care să ne dea, cu mai multă tragere de inimă, informaţii asupra ţinutului lor şi, ceea ce era cu deosebire uimitor, n-am dat, printre ei, nici măcar de un singur cerşetor. Ei neagă că-şi au obîrşia din Borgu, susţinînd că se trag din haussani şi nyffeni. Vorbirea lor este un dialect al limbii yurribanilor, însă femeile uauanilor sînt frumoase, pe cînd cele ale yurribanilor lasă de dorit; bărbaţii sînt viguroşi, bine legaţi şi par porniţi pe desfătări. Religia lor ţinea, în parte, de un islamism îmblînzit şi, în parte, de idolatrie".

Îndepărtîndu-se de ţărm, Clapperton — şi precizarea lui e preţioasă — întîlni triburi fellatahe însă păgîne, care vorbeau aceeaşi limbă, aveau aceeaşi înfăţişare şi aceeaşi culoare a pielii, ca şi fellatahii musulmani. Erau, desigur, de aceeaşi rasă.

Bussa, unde ajunse în sfîrşit călătorul, nu era tocmai un oraş propriu-zis, fiind alcătuit din grupuri de case răvăşite pe o insulă a rîului Kuara, la 10°14′ latitudine nordică şi la 6°11′ longitudine estică faţă de meridianul Greenwich. Este capitala celei mai populate provincii a Borgului. Locuitorii erau păgîni, precum era şi sultanul, deşi îl chema Mahomed. Ei se hrăneau cu carne de maimuţă, cu cîini, pisici, şoareci, peşte, carne de vită şi de berbec.

Clapperton ne spune:

„În timp ce mă găseam la sultan, i se oferi prînzul, iar el mă pofti să luăm masa împreună. Masa se compunea dintr-un şobolan prăjit cu piele cu tot, dintr-o mîncare cu orez fiert, plăcută la gust, din peşte fiert înăbuşit în ulei de palmier, din ouă de crocodil răscoapte sau fierte tot la foc înăbuşit şi, în sfîrşit, din apă proaspătă din Kuara. Mîncai aşadar peşte

fiert la foc înăbuşit şi orez, însă toţi rîseră de mine că nu vrui să gust nici din şobolan, nici din ouăle de crocodil".

Sultanul îl primi cu multă bunăvoinţă pe călător şi îl înştiinţă că sultanul Yuriului pregăteşte, de şapte zile, ambarcaţiile cu care urma să ajungă în oraşul Bussa, navigînd pe fluviu în sus. Clapperton îi răspunse că, deoarece războiul blocase toate ieşirile între Bornu şi Yuri, îi convenea să ia drumul spre Kulfa şi Nyffe. „Ai dreptate — îi spuse sultanul — bine ai făcut că ai venit să mă vezi ; poţi merge pe orice cale vei voi".

Într-o nouă audienţă, călătorul se informă asupra europenilor care, cu douăzeci de ani mai înainte, îşi găsiseră moartea pe rîul Kuara.

Această întrebare puse, fireşte, pe sultan în încurcătură. De aceea, el nu-i dădu un răspuns sincer : era, pe-atunci (după cum pretindea el), prea tînăr ca să fi putut şti precis ce se întîmplase.

Clapperton îi replică : „N-am nevoie decît de cărţile şi actele ce le aparţineau, — şi vreau să văd locul unde au pierit".

— Eu nu am nici cărţile şi nici documentele lor — îi spuse din nou sultanul ; cît despre locul morţii lor, te sfătuiesc să nu te duci acolo ; drumul ţi-ar fi plin de primejdii.

— Am aflat că în locul acela se mai găseşte şi astăzi o parte a corăbiei pe care călătoreau ei ; este adevărat ? — îl întrebă Clapperton.

— Nu, nu ; ai fost greşit informat — îi răspunse sultanul. E mult de cînd valurile au dus cu ele sfărîmăturile corăbiei strivite între stînci.

Fiind din nou întrebat despre actele şi jurnalele de drum ale lui Mungo-Park, sultanul răspunse că el nu avea nimic din toate acestea, deoarece unele documente se aflau în mîinile unor sfetnici de-ai săi — nu ştia care — dar că va pune pe cineva să i le caute, întrucît vedea că Clapperton ţinea mult să le aibă.

Mulţumindu-i pentru bunăvoinţă, călătorul îi ceru voie să stea de vorbă cu bătrînii din oraş, dintre care mulţi fuseseră martori ai catastrofei. La această cerere, sultanul se arătă încurcat şi nu-i dădu nici un răspuns. Clapperton socoti deci că era de prisos să mai stăruie.

Clapperton relatează :

„Această batere în retragere a sultanului dădu o lovitură mortală cercetărilor ce urma să întreprind, pentru că de cîte ori ceream amănunte asupra catastrofei, mi se răspundea în doi peri : «Nu-mi aduc aminte să fi fost acolo cînd s-a produs nenorocirea» — sau : «Eu n-am fost de faţă !» Mi se arătă locul unde se oprise corabia şi unde pierise nefericitul său echipaj ; totul se făcu însă cu teamă şi oarecum pe furiş".

Cîteva zile mai tîrziu Clapperton află că ultimul imam, care era fellatah, avusese în posesia sa cărţile şi actele lui Mungo-Park. Din păcate însă acest imam părăsise de cîtva timp Bussa. În sfîrşit, la Kulfa, călătorul adună informaţii din care reieşea cu precizie că Mungo-Park fusese asasinat.

Călătorul va încerca acum să ajungă la Kano, străbătînd ţinutul Kuara şi trecînd prin Guari şi Zegzeg. El ajunse în curînd la Tabra situat pe rîul May-Yarrou, unde îşi avea reşedinţa regina-mamă din Nyffe ; apoi se duse să-l vadă pe rege la tabăra lui care nu era prea departe de oraş. Acesta era, după relatările lui Clapperton, ticălosul cel mai nerușinat, mai dezgustător şi mai hrăpăreţ din cîţi întîlnise vreodată : cerea fiecăruia tot ce-i trecea prin cap, nelăsîndu-se descurajat de nici un refuz.

Călătorul ne spune :

„Şi-a dus ţara de rîpă prin firea lui ambiţioasă şi prin alianţa ce făcuse cu fellatahii care îi săriseră în ajutor şi care urmau să se descotorosească de el îndată ce nu le-ar mai fi fost de vreun folos.

Lui i se datoreşte faptul că cei mai mulţi locuitori dintre cei mai harnici din rîndurile populaţiei Nyffei fuseseră ucişi — ori vînduţi ca sclavi — sau fugiseră din patrie".

Clapperton fu silit din pricina bolii să rămînă mai mult decît ar fi voit la Kulfa, oraş negustoresc pe malul de miazănoapte al rîului May-Yarrou şi a cărui populaţie număra douăsprezece pînă la cincisprezece mii de locuitori. Acest oraş, care timp de douăzeci de ani era mereu ţinta cotropitorilor fellatahi, fusese — în şase ani — de două ori dat pradă focului. Clapperton a fost acolo martor la sărbătorirea craiului-nou. În ziua aceea fiecare locuitor făcea şi primea vizite. Femeile îşi lăsau părul pe spate în coade, vopsindu-l în culoare liliachie, ca şi sprîncenele ; buzele şi le colorau în galben iar dinţii în roşu ; mîinile şi picioarele le pictau cu *henne* (o plantă-colorant).

După ce părăsi ţinutul Kotong-Kora, călătorul ajunse, în curînd, în provincia Guari. Cucerită, cu resturile provinciei Haussa de către fellatahi, Guari s-a răsculat, după moartea lui Belb I, şi de-atunci a ştiut, în pofida tentativelor fellatahilor, să-şi păstreze independenţa. Capitala acestei provincii, care poartă, de asemenea, numele de Guari, este situată la 10°54' latitudine nordică şi 8°1' longitudine estică Greenwich.

La Fatika, Clapperton intră în Zegzeg, teritoriu aflat sub stăpînirea fellatahilor ; vizită, apoi Zariyul, oraş ciudat unde întîlneai cîmpuri de mei, grădini de zarzavat, plantaţii de arbori stufoşi, mlaştini şi pajişti verzi — şi chiar şi case de locuit. Populaţia, se zicea că era mai numeroasă decît aceea a Kanoului, socotită fiind la patruzeci sau patruzeci şi cinci de mii de locuitori, aproape toţi fellatahi.

La 19 septembrie, după atîta mers şi oboseli, Clapperton ajunse, în sfîrşit, la Kano. Din prima zi, el îşi dădu seama că ar fi fost de preferat să fi ajuns prin est, căci războiul cu Bornul tăiase toate comunicaţiile cu Fezzanul şi cu Tripoli. Lăsîndu-şi bagajul în paza servitorului său Lander, Clapperton se duse aproape imediat să-l caute pe sultanul Bello, care se găsea — zice-se — în împrejurimile Sokotoului. Această călătorie fu extrem de penibilă. Clapperton îşi pierdu cămilele, caii, şi nu-şi putu procura, pentru a-şi transporta bagajele, decît un bou rîios şi bolnav, aşa încît el şi servitorii săi fură nevoiţi să ducă în spinare o parte din calabalîc.

Bello îl primi pe Clapperton cu bunăvoinţă şi-i trimise provizii de alimente precum şi cămile. Cum însă sultanul căuta tocmai atunci să supună provincia Gouberia, răsculată împotrivă-i, el nu putu să acorde imediat o audienţă călătorului pentru a se întreţine cu dînsul cu privire la multiplele probleme pe care Clapperton fusese însărcinat de către guvernul englez să le trateze.

În fruntea a cincizeci pînă la şaizeci de mii de soldaţi dintre care nouăzeci la sută erau pedeştri şi înzestraţi cu armuri vătuite, Bello atacă provincia Cunia, capitala Gouberiei.

A fost bătălia cea mai săracă în peripeţii care se poate închipui şi războiul se sfîrşi după această tentativă neizbutită.

Clapperton, a cărui sănătate era adînc şubrezită, ajunse la Sokoto, apoi la Magoria, unde îl văzu pe sultan.

O dată ce primi darurile care-i fuseseră destinate, Bello nu se mai arătă atît de prietenos.

În curînd, pretinse, chiar, că a primit din partea şeicului El-Khanemi o scrisoare prin care acesta îl sfătuia să se descotorosească de călător, care nu era decît un spion şi să se ferească de englezi care intenţionau, după ce se vor fi informat asupra resurselor ţării, să se instaleze acolo, să-şi atragă oamenii şi să profite apoi de tulburările provocate de ei, spre a pune mîna pe Haussa, aşa cum au făcut cu India.

Ceea ce rezulta în chip limpede din toate obiecţiile, ridicate de Bello, era că el dorea, cu toată ardoarea, să-şi însuşească şi darurile destinate sultanului Bornului. Îi trebuia totuşi, în acest scop, un pretext; crezu că l-a găsit răspîndind zvonul că exploratorul transportă tunuri şi muniţii la Kukawa. Aşadar, Bello nu putea îngădui, precum susţinea el în mod ipocrit, — ca un străin să-i străbată ţara şi să dea posibilitatea duşmanului său de moarte să-i declare război. Ceva mai mult, Bello pretindea că-l va forţa pe Clapperton să-i citească scrisoarea lordului Bathurst către sultanul din Bornu. Călătorul îi ripostă:

„Dacă vrei, poţi să mi-o iei cu de-a sila, eu însă de bunăvoie n-am să ţi-o dau. Tu poţi face ce vrei pentru că ai de partea ta forţa, însă utilizînd-o, te vei dezonora. Pentru mine, a deschide această scrisoare înseamnă a face mai mult decît preţuieşte capul meu. Am venit la tine cu o scrisoare şi cu daruri din partea regelui Engliterei, în urma încrederii pe care i-a inspirat-o scrisoarea ta de anul trecut. Nădăjduiesc că n-ai să-ţi calci cuvîntul şi făgăduiala ce-ai făcut-o, numai ca să vezi ce conţine această scrisoare".

Sultanul făcu atunci un gest cu mîna pentru a-l concedia pe călător, care se retrase.

Această tentativă n-a fost totuşi ultima şi lucrurile au mers chiar mult mai departe. Peste cîteva zile i se ceru din nou lui Clapperton să predea darurile destinate lui El-Khanemi. Refuzînd, ele îi fură luate cu sila.

Vă purtaţi cu mine ca nişte hoţi, strigă Clapperton. Călcaţi în picioare jurămîntul făcut. Nici un popor din lume nu s-ar purta aşa. Mai bine mi-aţi fi tăiat capul decît să comiteţi o asemenea ticăloşie, dar presupun că o s-o faceţi şi pe asta, după ce mă veţi fi jefuit de tot ce mai am".

Ceva mai mult, voiră să-i ia armele şi muniţiile. Clapperton se opuse cu ultima energie. Servitorii săi, îngroziţi, îl părăsiră, dar nu întîrziară să revină, gata să se supună aceloraşi primejdii pe care le va înfrunta stăpînul, pentru care nutreau cea mai vie dragoste.

Aici, în acest moment critic, se termină jurnalul lui Clapperton. Trecuseră mai mult de şase luni de cînd se afla la Sokoto, fără a putea întreprinde nici o explorare, fără a izbuti să ducă la bun sfîrşit tratativele pentru care venise de pe ţărmul mării. Supărările, oboselile, bolile nu i-au îngăduit de loc să se odihnească şi starea sa deveni cu totul îngrijorătoare. Servitorul său, Richard Lander, care l-a regăsit la Sokoto, căuta zadarnic, în fel şi chip, să-i vină în ajutor.

La 12 martie 1827, Clapperton se îmbolnăvi de o dizenterie pe care nimic n-a putut-o opri şi omul nu înceta să slăbească zi de zi. Cum se aflau tocmai în epoca ramadanului [111], Lander nu putu căpăta nici un ajutor, nici măcar din partea celorlalţi servitori.

Boala însă se înrăutăţea din zi în zi, dată fiind căldura copleşitoare a ţinutului. Timp de douăzeci de zile, Clapperton rămase în aceeaşi stare de slăbiciune şi de istovire; apoi, simţind că-şi va da sfîrşitul, îi dădu lui

Caravana înaintează anevoie

Richard Lander, devotatul său servitor, ultimele instrucţiuni şi muri în braţele lui la 11 aprilie.

Lander relatează :

„Anunţai pe sultanul Bello de cumplita pierdere pe care o încercasem, cerîndu-i îngăduinţa să-mi îngrop stăpînul, potrivit datinei ţării mele şi rugîndu-l să-mi indice locul unde i-aş putea înmormînta rămăşiţele pămînteşti. Trimisul meu se reîntoarse în curînd, aducîndu-mi încuviinţarea sultanului, care, în aceeaşi zi, la amiază, îmi trimise patru sclavi însărcinaţi să sape mormîntul.

Cum doream să-i urmez, ducînd cu mine cadavrul, urcai corpul stăpînului meu pe cămilă şi-l înfăşurai în steagul Marii Britanii.

Drumul nostru fu anevoios şi ne oprirăm la Djungari, un sătuleţ clădit pe un deal, cam la opt kilometri spre sud-est de Sokoto. Cadavrul fu coborît de pe cămilă şi depus mai întîi sub un şopron, în timp ce sclavii săpau mormîntul.

Cînd groapa fu gata, transportară acolo şi cadavrul. Deschisei atunci o carte de rugăciuni şi, cu glas întretăiat de suspine, citii rugăciunile morţilor. Nimeni nu dădu vreo atenţie acestei triste ceremonii, şi nici nu-mi împărtăşi durerea — spre a mi-o uşura. Solavii se aşezară ceva mai departe ; ei se certau făcînd un zgomot necuviincios. O dată sfîrşit serviciul divin, şi steagul scos de pe cadavru, ultimele rămăşiţe pămînteşti ale lui Clapperton fură coborîte, lin, în mormînt. Iar eu plînsei amar deasupra trupului neînsufleţit al celui mai bun, mai cutezător şi mai cumsecade dintre stăpîni".

Căldura, oboseala şi durerea copleşiră într-atît pe bietul Lander, încît timp de mai bine de zece zile îi fu cu neputinţă să-şi părăsească bordeiul.

Bello s-a interesat, în cîteva rînduri, de starea sănătăţii sărmanului servitor, care însă nu se lăsa amăgit de atenţiile sultanului. Aceste demonstraţii nu se explicau decît prin pofta lui de a pune mîna pe lăzile şi bagajele defunctului pe care sultanul le presupunea pline de aur şi argint.

Mare fu mirarea lui Bello cînd constată că Lander nu poseda nici măcar banii necesari drumului pînă la ţărmul de îmbarcare. Dar sultanul nu putu să afle niciodată că Lander avusese prevederea să ascundă sub haine ceasul său de aur împreună cu cele rămase de la căpitanii Pearce şi Clapperton. Lander înţelegea, totuşi că trebuia, cu orice preţ şi cît mai repede, să ajungă la ţărmul de îmbarcare. Prin unele daruri, cu îndemînare împărţite, cîştigă de partea sa pe cîţiva sfetnici ai sultanului, care îşi convinseră stăpînul că, dacă servitorul ar muri şi el, se va răspîndi, în mod sigur, zvonul că însuşi Bello l-ar fi asasinat şi pe Lander şi pe Clapperton. Deşi Clapperton îl sfătuise pe Lander să se alăture negustorilor arabi care mergeau la Fezzan, el se temu ca nu cumva să i se fure actele şi dările de seamă ale expediţiei, şi hotărî astfel s-o pornească de-a dreptul spre litoral.

La 3 mai, Lander plecă, în sfîrşit, din Sokoto, îndreptîndu-se spre Kano. Dacă în prima parte a călătoriei sale era cît p-aci să moară de sete, în a doua se simţi mai puţin ostenit, căci regele Djakobei pe care îl avu ca tovarăş de drum, se purtă cît se poate de binevoitor cu dînsul, poftindu-l chiar să-i viziteze ţara. El îi spuse că avea ca vecini popoarele numite nyamnyami, cu care fusese aliat împotriva sultanului Bornului. Aceştia, în urma unei bătălii, au ridicat cadavrele duşmanilor, le-au fript şi le-au mîncat.

Noi socotim că e pentru prima oară, după relatarea lui Hornemann, cînd apare într-o dare de seamă de călătorie, acest popor care se pretindea a fi antropofag şi care urma să devină subiectul atîtor fabulaţii ridicole.

La 25 mai, Lander ajunse la Kano, unde nu rămase decît foarte puţin timp şi porni, apoi, spre Funda, pe malul Nigerului, urmîndu-şi drumul pînă la Benin. De altfel, călătorul avea unele înlesniri luînd această direcţie. Dacă drumul era mult mai sigur, avea în acelaşi timp avantajul de a nu fi fost încă străbătut ; Lander putea deci s-adauge ceva descoperirilor făcute pînă atunci de stăpînul său.

El vizită rînd pe rînd : Kanfu, Karifo, Gowgia, Gatas, constatînd că locuitorii acestor rase aparţineau rasei haussiene şi plăteau tribut fellatahilor. Străbătu, de asemenea, oraşele : Danoy, Drammalik, Cudonia, întîlni un fluviu care curgea înspre Kuara şi vizită Kottopul, mare tîrg de vite şi de sclavi, Cudgi şi Dunrora, lînga un lanţ de munţi înalţi care se întindea spre răsărit.

La Dunrora, chiar în clipa cînd Lander îşi încărca bagajele pe vitele de povară, patru călăreţi pe cai cu spume la zăbale se grăbiră să-l ajungă pe şef şi, în bună înţelegere cu el, îl siliră pe călător să se întoarcă spre a se întîlni cu regele Zegzegului care avea, pretindeau ei, o mare dorinţă să-l vadă. Aceasta nu-i fu de loc pe plac lui Lander. El ţinea, dimpotrivă, să ajungă la Niger, care nu era prea departe şi al cărui curs voia să-l urmeze pînă la mare. El fu nevoit, totuşi, să se încline în faţa forţei. Călăuzele lui Lander nu urmară exact aceeaşi cale parcursă de dînsul spre a ajunge la Dunrora, fapt care îngădui călătorului să cunoască oraşul Eggebi, guvernat de unul dintre războinicii de seamă ai suveranului Zegzegului.

La 22 iulie, Lander ajunse la Zegzeg. El fu de îndată primit de rege care îi declară că l-a întors din drum pentru că izbucnise războiul între Bello şi regele Fundei, aşa că acesta din urmă l-ar fi ucis, desigur, dacă ar fi aflat că adusese daruri sultanului fellatahilor.

Lander avu acrul că preţuieşte aceste dovezi de prietenie, — înţelese însă că regele Zegzegului nu fusese mînat decît de curiozitatea de a-l vedea şi de dorinţa de a primi şi el daruri.

El îl satisfăcu de îndată, cerîndu-i iertare, că darurile sale erau atît de sărăcăcioase, ştiut fiind că fusese jefuit de celelalte obiecte şi astfel obţinu în curînd încuviinţarea de a-şi relua drumul.

Uari, Uomba, Kulfa, Bussa şi Uaua fură haltele pe care le făcu în drum spre Badagry, unde ajunse la 22 noiembrie 1827. După două luni, el se îmbarcă pentru Anglia.

Dacă ţelul comercial, principalul scop al călătoriei lui Clapperton, eşuase pe de-a-ntregul, datorită geloziei arabilor care nesocotiseră dispoziţiile lui Bello, întrucît deschiderea unui drum nou le-ar fi distrus negustoria, ştiinţa în schimb a cîştigat în mare măsură de pe urma lucrărilor şi ostenelilor exploratorului englez.

Desborough Coolley, în lucrarea sa despre istoria călătoriilor apreciază astfel rezultatele obţinute la acea epocă de călătorii ale căror lucrări le-am rezumat pînă acum :

Descoperirile făcute în inima Africii de către căpitanul Clapperton depăşesc cu mult, atît în ce priveşte studiul în sine cît şi importanţa lor, pe cele ale tuturor predecesorilor săi. Gradul 24 de latitudine era ultima limită atinsă la miazăzi de căpitanul Lyon ; maiorul Denham însă pătrunse în expediţia sa la Mandera, pînă la 9°15′ latitudine, adăugînd, astfel, 14°45′ sau aproape o mie şase sute de kilometri ţinuturilor descoperite de europeni. Hornemann, e drept, că traversase la acea epocă deşertul, pătrunzînd spre miazăzi pînă la Nyffe, la 10°30′ latitudine, dar nu avem nici o relatare asupra călătoriei. În prima sa expediţie, Park ajunsese la Silla, la 1°34′ longitudine vestică, la o depărtare cam de o mie şapte sute de kilometri de gurile Gambiei.

În sfîrşit, Denham şi Clapperton, plecînd de pe coasta de răsărit a lacului Ciad (17° longitudine) şi înaintînd pînă la Sokoto (3°30′ longitudine) explorează cam opt sute de kilometri de la răsăritul la apusul Africii, aşa încît doar şase sute patru zeci de kilometri rămăseseră neexploraţi între Silla şi Sokoto. Căpitanul Clapperton obţinu însă în a doua sa călătorie rezultate de zece ori mai importante.

Într-adevăr, el descoperi drumul cel mai scurt şi cel mai uşor care îl putea duce în regiunile atît de populate ale Africii centrale şi se putu lăuda că fusese primul călător care trasase itinerarul continentului negru pînă la Benin.

Nu ne rămîne de adăugat decît foarte puţin acestor observaţii şi aprecieri atît de întemeiate care îi fac cinste.

Informaţiile geografilor arabi şi mai cu seamă ale lui Leon Africanul erau verificate şi astfel obţinusem în parte cunoaşterea unei părţi considerabile a Sudanului. Dacă rezolvarea problemei care îi frămînta de atîta vreme pe savanţi — cursul Nigerului —, şi care determinase trimiterea expediţiilor de care vom vorbi mai jos, nu era încă definitivă, ea se putea totuşi întrevedea.

Într-adevăr, înţelesesem, în urma acestor explorări, că fluviul Niger, Kuara sau Djoliba, sau oricum ar fi fost numit, de o parte, şi Nilul de altă parte, erau două fluvii deosebite, cu albiile total separate. Aşadar, se făcuse şi un mare pas înainte în această privinţă. În 1816 însă se mai punea întrebarea dacă fluviul, cunoscut sub numele de Congo, nu era însăşi gura Nigerului.

Lămurirea acestei controverse fu deci încredinţată unui ofiţer de marină care dăduse numeroase dovezi de pricepere şi de bravură. Iacob Kingston Tuckey, căzut prizonier în 1805, nu fusese eliberat decît în 1814, în urma unui schimb de prizonieri. Îndată ce află că se organiza o expediţie în vederea explorării Zairului (Congo), ceru să facă parte dintr-însa şi obţinu, chiar comanda ei. În acest scop i se dădură ca ajutoare ofiţeri destoinici, precum şi cîţiva savanţi.

Tuckey părăsi Anglia la 19 martie 1816, avînd sub conducerea lui navele de transport „Congo" şi „Dorothea". La 20 iunie el ancoră pe malul fluviului Congo, la Malembe, la 4°39′ latitudine sudică. Regele ţinutului fu indignat, pe cît se pare, de faptul că englezii nu veniseră să cumpere sclavi şi se porni cu injurii împotriva acestor europeni care îi distrugeau comerţul.

La 18 iulie, Tuckey porni cu vasul „Congo" spre larga îmbucătură a Golfului Zair, apoi, cînd înălţimea coastelor fluviului nu-i mai îngădui să continue drumul cu nava cu vele, ei se îmbarcară, împreună cu o parte a personalului, în şalupe* şi în bărci. La zece august, vîrtejurile fluviului şi stîncile uriaşe care îi împînzeau matca îl obligară să înainteze cînd pe uscat, cînd pe apă. Zece zile mai tîrziu, bărcile se opriră definitiv în faţa unei cascade cu neputinţă de trecut. Înaintară deci pe uscat. Greutăţile însă creşteau pe zi ce trecea, negrii refuzau să ducă bagajele şi mai bine de jumătate din europeni se îmbolnăviră.

În sfîrşit, cînd izbutiseră să ajungă la două sute optzeci de mile distanţă de mare, Tuckey se văzu obligat să se reîntoarcă. Începuse vremea ploilor. Numărul bolnavilor creştea. Comandantul, mîhnit de jalnicul dezastru al acestei excursii, se îmbolnăvi, la rîndul său, de febră şi nu se întoarse pe corabia lui decît pentru a-şi da acolo sfîrşitul la 4 octombrie 1816.

Singurul rezultat al acestei jalnice încercări fu, aşadar, recunoaşterea exactă a îmbucăturii Zairului (Congoului) şi îndreptarea unei profunde erori privitoare la zăcămintele minerale de pe coastă.

Nu departe de locul unde Clapperton urma să debarce puţin mai tîrziu, pe Coasta de Aur, un popor viteaz, dar cu instincte sălbatice, îşi făcuse apariţia în 1807.

Aşantizii, veniţi de fapt nu se ştie precis de pe ce meleaguri, s-au năpustit asupra fantizilor şi, după ce, în 1811 şi în 1816, i-au învins, şi-au pus stăpînirea lor asupra întregului teritoriu care se întinde între Munţii Kong şi ocean.

* Pe vremea aceea şalupă se numea cea mai mare barcă de la bord ; a nu se confunda cu şalupa cu motor.

Văere e [illegible] fluviului Congo (Fantezie [illegible])

Fără voia nimănui a rezultat de-aici o mare perturbare în legăturile dintre fantizi şi englezi care posedau, pe ţărm, cîteva întreprinderi negustoreşti, magazine sau agenţii comerciale.

În 1816, mai cu seamă, regele aşantizilor a înfometat aşezările britanice, pustiind teritoriul fantizilor împotriva cărora se ridicaseră. Astfel, guvernatorul din Cape-Coast s-a adresat guvernului său, rugîndu-l să trimită o ambasadă acestui învingător. Purtătorul acestui mesaj fu Thomas Eduard Bowdish, tînăr care, ameţit de pasiunea călătoriilor, s-a scuturat de jugul patern, a renunţat la practicarea comerţului şi, după ce s-a căsătorit împotriva voinţei familiei, şi-a luat o funcţie modestă la Cape-Coast, al cărui viceguvernator era unchiul său.

Fără a şovăi, ministrul, primind propunerea făcută de guvernatorul din Cape-Coast, l-a retrimis pe Bowdish în acel ţinut, învestindu-l cu această ambasadă.

Sub pretextul că Bowdish era prea tînăr, guvernatorul numi însă ca şef al misiunii, un om care, datorită îndelungatei sale experienţe, cunoaşterii ţării şi a moravurilor locuitorilor ei, îi părea mult mai în stare să îndeplinească această misiune importantă. Evenimentele şi-au luat sarcina să-i arate că se înşelase. Bowdish, ataşat expediţiei, fu însărcinat cu partea ştiinţifică şi mai ales cu observaţiile privitoare la longitudine şi latitudine.

Frederic James şi Bowdish părăsiră aşezarea engleză la 22 august 1817 şi ajunseră la Kumasi, capitala aşantizilor, fără a fi întîlnit altă stavilă în cale lor, în afară de delăsarea hamalilor.

Tratativele care aveau ca scop încheierea unui tratat de comerţ şi deschiderea unei căi de comunicaţii între Kumasi şi coastă, fură duse cu oarecare succes de către Bowdish, întrucît James era cu desăvîrşire lipsit de iniţiativă şi de curaj. Modul în care se comportă Bowdish făcu să primească o aprobare atît de completă, încît James fu rechemat.

S-ar părea că geografia avea puţine lucruri de aşteptat de la o misiune diplomatică, a cărei activitate se desfăşurase în ţinuturi cercetate odinioară de mulţi călători de la care rămăseseră însemnări bogate. Cele cinci luni petrecute la Kumasi, deci la zece zile numai de mers de la coasta Atlanticului, au fost folosite de Bowdish pentru a cerceta ţara, moravurile, obiceiurile şi instituţiile unuia dintre cele mai interesante popoare ale Africii.

Vom rezuma aici, pe scurt, relatarea chipului măreţ în care misiunea şi-a făcut intrarea în Kumasi. Toată populaţia era în picioare, alcătuind un gard viu ; erau şi trupe pe care Bowdish le evaluă la cel puţin trei mii de oameni înarmaţi.

Înainte de a li se îngădui să apară în faţa regelui, englezii fură martorii unui spectacol făcut anume ca să le dea o idee despre cruzimea şi sălbăticia aşatizilor. Un om, cu mîinile legate la spate, cu obrajii străpunşi de un tăiş de sabie, cu o ureche smulsă de tot şi cu alta atîrnată doar ca o zdreanţă de carne, cu spinarea crestată şi cîte un cuţit înfipt în piele deasupra fiecărui omoplat, era plimbat prin oraş ; nenorocitul era tras de o funie care-i străbatea nasul, în zgomotul tobelor, înainte de a fi jertfit în onoarea englezilor.

Bowdish relatează :

„Toate cele ce văzusem ne pregătiseră pentru un spectacol extraordinar, şi totuşi nu ne aşteptam la măreaţa privelişte care ne fură ochii. Un teren cu latura cam de o mie şase sute de metri fusese pregătit pentru primirea noastră.

Regele, supuşii săi şi căpeteniile sale se aflau pe ultimul plan, înconjuraţi fiecare de suitele lor.

În faţa lor vedeam ostaşi în număr atît de mare, încît ni se părea cu neputinţă să ne apropiem de mărimi. Razele soarelui se răsfrîngeau pe podoabele de aur masiv care scînteiau la fiecare pas cu o strălucire aproape tot atît de insuportabilă ca şi căldura astrului. Peste o sută de echipe de muzicanţi ne întîmpinară cîntînd laolaltă — fiecare făcînd să răsune ariile rezervate doar şefului căruia îi aparţineau.

Uneori ne zăpăcea zgomotul iscat de o sumedenie de goarne şi de tobe ; alteori ne zăpăceau sunetele scoase de fluiere lungi, care aveau totuşi armonia lor, precum şi cele scoase de un instrument asemănător cu cimpoiul, care realiza o unitate de un farmec deosebit.

Căpetenie aşantiză în costum de război (Facsimil. Gravură

Cam o sută de umbrele şi baldachine, fiecare din ele putînd adăposti cel puţin treizeci de oameni, erau duse de colo pînă colo, într-un necontenit du-te-vino, de cei care le susţineau. Umbrelele şi baldachinele erau de mătase purpurie, galbenă şi de alte culori şi aveau deasupra lor podoabe lucrate numai în aur masiv, care închipuiau cornuri de lună, pelicani, elefanţi, săbii, precum şi diferite alte arme. Curtenii regelui, avînd pe piept tăblii mari de aur, ne făcură loc de trecere şi astfel înaintarăm, precedaţi de bastoanele lor cu măciulii de aur * şi de stindardul englez. Ne oprirăm locului spre a strînge mîna

* Bastoanele cu măciulii de aur constituie semnul distinctiv al tălmacilor.

fiecărui demnitar în parte. Toate aceste căpetenii purtau costume strălucitoare, cu şiraguri de aur masiv în jurul gîtului, cu cercuri de aur în jurul genunchiului, cu tăblii de aur în jurul pulpelor, cu brăţări şi bijuterii de aur pe braţul stîng, atît de grele, încît erau nevoiţi să şi-l sprijine de capul unui copil. În sfîrşit, capete de lup sau de berbec, în mărime naturală, atîrnau de minerul săbiilor, turnate de asemenea în aur al căror tăiş era mînjit cu sînge.

Cîte o tobă mare era purtată pe cap de un om ; alţi doi, care îl urmau, băteau într-însa cu beţe de lemn. La încheietura mînecilor aveau clopoţei şi bucăţi de fier care, în timp ce ei băteau în toba mare, făceau la rîndul lor zgomot. Brîul le era împodobit cu craniile şi femururile duşmanilor pe care i-au ucis în timpul bătăliilor. Deasupra capului marilor demnitari, aşezaţi pe scaune de lemn negre, acoperite cu aur şi fildeş, se vînturau evantaie imense din pene de struţ şi în spatele lor se aflau tinerii cei mai vînjoşi, care purtau în spinare o raniţă de piele de elefant, plină cu cartuşe şi ţineau în mîini lungi flinte daneze încrustate cu aur ; la centură aveau cozi de cal, cele mai multe de culoare albă şi brîuri de mătase. Tumultul prelung al goarnelor, zgomotul asurzitor al tobelor mari şi, la intervale, sunetul altor instrumente dădeau de veste că ne apropiam de rege. Ne şi aflam aproape de principalii demnitari ai curţii sale ; şambelanul, ofiţerul purtător al trompetei de aur, căpetenia solilor, şeful călăilor, comandantul pieţei, gardianul păzitor al mormintelor regale şi dirijorul (şeful) muzicanţilor se aflau aşezaţi în mijlocul suitei lor, strălucind de o măreţie care vădea importanţa demnităţilor cu care erau învestiţi. O imensă îngrămădire de servicii de argint, de farfurii, de ibrice, de cupe şi de veselă de tot felul îi înconjurau pe bucătari. Căpetenia călăilor, un om de o statură aproape uriaşă, avea atîrnată pe piept o bardă de aur masiv şi în faţa lui se vedea trunchiul pe care cădeau capetele retezate ale osîndiţilor. Trunchiul era pătat de sînge şi, pe alocuri, mînjit de enorme pete de grăsime. Cei patru tălmaci se înfăţişau într-o splendoare vestimentară care nu era mai mică decît a celorlalţi mari demnitari, iar bastoanele cu măciulii de aur, semnul lor distinctiv, erau purtate în faţa lor, legate în mănunchi. Trezorierul adăuga luxului său personal pe acela al funcţiei pe care o deţinea şi în faţa lui se vedeau cufere, cîntare şi greutăţi turnate în aur masiv. Răstimpul de cîteva minute care s-au scurs pînă ne-am apropiat de rege, pentru a-i strînge, rînd pe rînd, mîna, ne îngădui să-l vedem mai bine. Ceea ce îmi stîrni mai întîi atenţia, era înfăţişarea lui.

E ciudat să întîlnim, la aceşti prinţi pe care ne place să-i considerăm barbari, un aer de demnitate naturală. Comportările sale vădeau în aceeaşi măsură distincţie şi amabilitate şi surpriza de a ne vedea nu-l făcu să piardă o singură clipă înfăţişarea sa calmă şi stăpînită. Părea să tot aibă vreo 38 de ani şi predispus la îngrăşare ; chipul său vădea bunăvoinţă".

Urmează o descriere de mai multe pagini a veşmintelor regelui, a defilării demnitarilor, trupelor, mulţimii şi a recepţiei care ţinu pînă la căderea nopţii.

Cînd citim această surprinzătoare relatare a lui Bowdish, ne întrebăm dacă nu cumva ea este rodul închipuirii exaltate a călătorului, dacă luxul fără seamăn al acestei curţi, dacă sacrificarea a mii de oameni la anumite epoci ale anului, dacă straniile obiceiuri ale acestei populaţii războinice şi făr-de milă, dacă acest amestec de civilizaţie şi de sălbăticie, nemaiîntîlnit pînă atunci în Africa, dacă toate acestea oglindesc realitatea.

Am fi înclinaţi să credem că Bowdish a exagerat realitatea, dacă exploratorii contemporani şi călătorii care l-au urmat n-ar fi adeverit relatarea sa. Ră-

mînem deci uluiţi cum o asemenea stăpînire, întemeiată doar pe teroare, a putut dăinui vreme atît de îndelungată !

Printre atîţia călători străini care îşi jertfesc viaţa pentru a contribui la propăşirea ştiinţei geografice, francezul e fericit cînd întîlneşte numele vreunui compatriot. Fără să înceteze de a fi nepărtinitor în preţuirea lucrărilor acestuia, el se simte mai mişcat cînd citeşte relatarea primejdiilor şi oboselilor prin care a trecut exploratorul. Este tocmai ceea ce s-a întîmplat, — pentru că vom vorbi acum de francezii Mollien, De Caillie, De Caillaud şi De Letorzec.

Gaspard Mollien era nepotul ministrului Finanţelor al lui Napoleon I. Imbarcat pe corabia „Meduza", avu fericirea să scape din naufragiul acestei nave, datorită unei şalupe care atinsese coasta Saharei şi putu, astfel, să ajungă pînă la Senegal.

Dezastrul din care Mollien abia scăpase ar fi distrus gustul aventurilor şi pasiunea călătoriilor în orice altă făptură mai puţin dîrză. Ceea ce nu se întîmplă cu Mollien. Îndată ce guvernatorul coloniei, maiorul Fleuriau, primi oferta tînărului călător de a porni cercetări cu privire la izvoarele marilor fluvii ale Senegambiei şi, mai cu deosebire, ale fluviului Djoliba, Mollien părăsi oraşul Saint Louis.

Plecat din Djeddah la 29 ianuarie 1818, Mollien, îndreptîndu-se spre răsărit, între a 15-a şi a 16-a paralelă, străbătu regatul Domalului şi pătrunse în ţara yoloffilor. Împiedicat să urmeze drumul spre Wuli, luă calea spre Fouta-Toro şi, în pofida fanatismului şi a setei de prădăciuni a băştinaşilor, el izbuti să ajungă la Bondu, fără accidente. Îi trebuiră trei zile ca să străbată pustiul care desparte Bondul de ţările aflate dincolo de fluviul Gambia ; intră apoi în Niokolo, ţinut muntos, locuit de peuli şi de djallonezi, popoare aproape sălbatice.

Plecînd din Bandeia, Mollien intră în Fouta-Djalon şi ajunse la izvoarele Gambiei şi ale fluviului Rio Grande, care se află unul alăturea de altul. Cîteva zile mai tîrziu, el descoperi izvoarele fluviului Faleme. Deşi călăuza lui se arăta sătulă de drum şi înspăimîntată, Mollien ajunse, totuşi, la Timbu, capitala Foutei.

Faptul că regele şi cei mai mulţi locuitori lipseau din oraş l-a cruţat, desigur, de grozăviile unei sclavii care ar fi putut fi de lungă durată, dacă nu cumva cumplitele schingiuiri i-ar fi scurtat-o.

Fouta este o provincie întărită, unde regele posedă colibe ale căror ziduri de lut sînt cam de un metru douăzeci grosime şi de cinci metri înălţime.

La mică depărtare de Timbu, Mollien se îndreptă către izvoarele Senegalului, cel puţin aşa pretindeau negrii care îl însoţeau ; nu i-a fost însă posibil să facă cercetări astronomice.

Exploratorul nu-şi considera totuşi misiunea sfîrşită. Rezolvarea importantei probleme a izvoarelor Nigerului îl preocupa în chip stăruitor. Dar proasta stare a sănătăţii sale, vremea ploilor, fluviile care inundau regiunea şi călăuzele sale stăpînite de groază, care refuzară să-l însoţească în Kuranko şi în Sulimanu cu toate că el le oferi puşti, mărgele de chihlimbar şi chiar propriu-i cal, îl obligară să renunţe la traversarea lanţului Munţilor Kong şi să se reîntoarcă la Saint Louis.

Oricum, Mollien a trasat mai multe drumuri noi într-o parte a Senegambiei care nu fusese încă vizitată de nici un european.

De la Renaudiere ne spune :

„E de regretat că datorită oboselilor care îl istoviseră, de-abia putînd să se mişte, într-o stare de cumplită sărăcie şi lipsit de mijloace de cercetare, Mollien n-a mai fost în stare să înfrunte munţii înalţi care despărţeau bazinul Senegalului de cel al Djolibei (Nigerului), fiind nevoit să se mărginească, doar, la indicaţiile date de indigeni cu privire la ţelurile cele mai importante ale misiunii sale.

Întemeindu-se numai pe afirmaţiile negrilor, el credea că a cercetat izvoarele fluviilor Rio Grande, Faleme, Gambia şi Senegal. Căci, dacă i-ar fi fost cu putinţă să urmeze cursul acestor fluvii şi mai departe decît izvoarele lor, el ar fi dat acestor descoperiri un grad de certitudine pe care, din păcate, nu le au. Totuşi, precizările lui privitoare la izvorul fluviului Bafing sau Senegal nu se pot raporta la nici un alt mare fluviu din această parte a Africii. De altfel, comparate cu informaţiile dobîndite de alţi călători, rămînem convinşi de autenticitatea acestor descoperiri. Pare, de asemenea, bine stabilit că aceste două ultime izvoare erau situate mult mai sus decît se presupunea şi că fluviul Djoliba (Nigerul) izvora dintr-un loc şi mai înalt.

La sud şi la sud-est, ţinutul se ridica treptat-treptat în terase paralele. Acest lanţ de munţi, pe măsură ce se întinde către miazăzi, sporeşte în înălţime".

De la Renaudière conchide :

„Acestea sînt datele care rezultă din interesanta călătorie făcută de Mollien în Senegal. Acest ţinut urma să fie, de asemenea, punctul de pornire al unui alt explorator, pe nume Réné Caillié".

Născut la 1800, în judeţul Deux-Sèvres, Caillié n-a absolvit decît clasele primare ; citirea cărţii despre Robinson Crusoe însă, stîrni într-însul gustul aventurilor. Caillié nu se linişti pînă ce nu-şi cumpără, cu puţinii bani pe care îi avea, hărţi şi povestiri de călătorii. În 1816, măcar că nu împlinise decît 16 ani, el se îmbarcă pentru Senegal, pe corabia „La Loire".

Guvernul englez organiza la acea dată, sub conducerea maiorului Grey, o expediţie în inima Africii. Pentru a nu da ochi cu cruntul *almamy* (şeful tribului Timbu din Senegal), întîlnire care îi fusese atît de fatală lui Peddie, englezii luaseră drumul mării spre a ajunge în Gambia. Fură, astfel, străbătute ţinuturile Wuli şi Gabon şi expediţia pătrunse în Bondu, ţară locuită de un popor pe cît de fanatic, pe atît de feroce, aidoma celui din Fouta-Djalon, — ţară unde Mollien avea s-ajungă cîţiva ani mai tîrziu. Pretenţiile acelui *almamy*, sub pretextul unei vechi datorii neachitate de guvernul englez, erau atît de mari, încît maiorul Grey fu prădat de aproape tot avutul echipei şi nevoit să trimită în Senegal un ofiţer însărcinat cu reaprovizionarea expediţiei.

Caillié, străin de acest debut nenorocit, înţelegînd că maiorul Grey ar fi fost bucuros să primească pe oricare nou colaborator, porni din Saint Louis, însoţit de doi negri şi ajunse în Gorea. Dar acolo, mai multe persoane care se interesau de el, îl convinseră că nu e bine să se alăture expediţiei şi-i procurară un post la Guadalupe. Caillié nu rămase decît şase luni în această insulă, apoi se reîntoarse la Bordeaux şi, în sfîrşit, se înapoie în Senegal.

Un ofiţer al maiorului Grey, pe nume Partarieu, era pe punctul să-şi regăsească şeful, căruia îi aducea proviziile pe care le obţinuse. Caillié îi ceru să-l însoţească, însă fără salariu şi fără vreun angajament ferm. Oferta îi fu imediat primită. Caravana era alcătuită din şaptezeci de persoane, albi şi negri şi din treizeci şi două de cămile abundent încărcate. Ea părăsi, la

Réné Caillié (Facsimil. Gravură [illegible]

5 februarie 1819, oraşul Gandioll, aflat în ţinutul Cayor şi, înainte de a pătrunde în ţara yoloffilor, străbătu un pustiu unde suferi în chip groaznic de sete, căci, spre a lua cu ei cît mai multe mărfuri, nu fuseseră prea chibzuiţi ca să se aprovizioneze şi cu o cantitate suficientă de apă.

La Bulibaba, caravana putu să bea pe săturate şi să-şi umple burdufurile în vederea traversării unui nou pustiu.

Ocolind ţinutul Fouta-Toro, ai cărui locuitori sînt fanatici, Partarieu pătrunse în Bondu. El ar fi vrut, cu dragă inimă, să evite de a intra în Bulibane, capitala ţinutului şi reşedinţa *almamy*-ului, dar îndărătnicia locuitorilor care refuzau să furnizeze caravanei grîne şi apă, precum şi ordinele precise ale maiorului Grey care se aştepta ca *almamy*-ul să dea drumul ca-

ravanei, după ce-i storsese un tribut, îl constrînseră totuşi să se îndrepte către acel oraş.

Cumplitul *almamy* începu prin a primi o mare cantitate de daruri, dar el refuză englezilor autorizaţia de a intra în Bakal pe calea Senegalului. Ei puteau, pretindea dînsul, să se îndrepte spre Clego, străbătînd statele sale şi acelea ale lui Kaarta, sau să ia drumul Foutei-Toro. Din aceste două drumuri, primul nu preţuia mai mult ca ultimul, căci trebuiau să treacă prin ţări fanatice. Intenţia *almamy*-ului era, aşadar, precum au înţeles-o englezii, ca oamenii caravanei să fie jefuiţi şi masacraţi, fără ca el să fie responsabil de cele ce s-ar întîmpla.

Expediţia hotărî să-şi deschidă cu forţa un drum. Pregătirile în acest scop de-abia începuseră, cînd expediţia se văzu înconjurată de o mulţime de soldaţi, care, ocupînd puţurile de apă, o puse materialmente în imposibilitate de a trece la executarea planului.

În acelaşi timp tobele de război răsunară din toate părţile. Lupta nu era posibilă. Trebuia să recurgi la o *palabră* (la o discuţie cu *almamy*-ul), cu alte cuvinte : să-ţi recunoşti neputinţa.

Almamy-ul dictă condiţiile păcii, obţinînd de la englezi daruri noi şi pretinse ca ei să se retragă prin Fouta-Toro.

Ceva mai mult — sîngeroasă ocară adusă orgoliului britanic — englezii se văzură escortaţi de către o gardă, care trebuia să-i împiedice să ia oricare altă cale. Şi o dată cu căderea nopţii, chiar în prezenţa fullahilor care voiau să se opună, ei au dat foc tuturor mărfurilor pe care aceştia intenţionau să pună mîna.

Traversarea ţinutului Fouta-Toro, în mijlocul populaţiilor duşmănoase, fu şi mai dureroasă.

Sub pretexte de nimica toată, izbucneau certuri şi era cît pe-aci să se ajungă la încăierări. Alimentele, şi îndeosebi apa, nu erau vîndute decît în schimbul aurului.

În sfîrşit, într-o noapte, Partarieu, spre a adormi vigilenţa indigenilor, după ce declarase că nu putea duce cu dînsul tot ce i-a mai rămas, puse să i se umple cuferele şi bagajele cu pietre. Apoi, lăsîndu-şi pe loc corturile şi focurile aprinse, porni, împreună cu întreaga caravană, către Senegal.

În curînd, aceasta nu mai fu o retragere, ci o adevărată fugă. Efecte, bagaje, arme, animale, totul fu părăsit, împrăştiat pe drum. Datorită acestei şiretenii şi iuţelii cu care fugeau, putură ajunge la colonia din Bakal, unde francezii primiră cu toată căldura rămăşiţele expediţiei.

În ce-l priveşte pe Caillie îmbolnăvit de nişte friguri care luară în curînd caracterul cel mai alarmant, el se întoarse la Saint Louis ; dar neizbutind nici acolo să se restabilească, fu nevoit să se înapoieze în Franţa. De-abia în 1824 fu în stare să revină în Senegal. Această colonie era pe-atunci guvernată de baronul Roger, un om căruia îi plăcea progresul, fiind doritor să dezvolte, o dată cu relaţiile comerciale, cunoştinţele geografice. Baronul Roger furniză deci lui Caillie mijloacele necesare spre a pleca să se stabilească printre braknaşi, pentru a învăţa limba arabă şi practicarea cultului musulman.

Viaţa, printre aceşti păstori mauri, bănuitori şi fanatici, nu fu uşoară. Călătorul, care întîmpină multe greutăţi pentru ca să-şi ţină la zi jurnalul, fu nevoit să întrebuinţeze nenumărate şiretlicuri spre a obţine libertatea de a parcurge împrejurimile locuinţei sale. El făcu o serie de observaţii

[illegible] rîului Bafing

curioase asupra modului de viaţă al braknaşilor, asupra hranei lor care era alcătuită în întregime aproape numai din lapte, asupra locuinţelor lor care nu erau decît nişte corturi incapabile să reziste intemperiilor climatului, asupra cîntăreţilor lor ambulanţi sau *ghebuiezi*, asupra mijloacelor întrebuinţate spre a-şi îngrăşa femeile — grăsimea acestora părîndu-le a fi idealul frumuseţii — asupra înfăţişării ţării, asupra fertilităţii şi produselor solului.

Cele mai interesante dintre toate informaţiile culese de Caillie sînt cele privitoare la cinci clase distincte în care e împărţită naţiunea maurilor braknaşi : sînt *hassanii* sau războinicii, de o trîndăvie şi de un orgoliu neîn-

chipuit de mare, *marabuţii,* sau preoţii, *zenaghezii,* tributari hassanilor, *laratinii* şi sclavii.

Zenaghezii formează o clasă foarte sărăcăcioasă, dispreţuită de toate celelalte, dar îndeosebi de hassani, cărora le plătesc un tribut, care, deşi stabilit în chip precis, nu e niciodată considerat a fi destul de mare. Sînt buni lucrători, pricepuţi în meşteşuguri, în agricultură şi în creşterea vitelor.

„În pofida tuturor sforţărilor mele — spune Caillie — n-am putut afla nimic cu privire la originea acestui popor şi nici cum a fost silit să plătească tribut altora. Cînd puneam întrebări cu privire la această problemă, mi se răspundea că aşa a vrut Dumnezeu.

Erau, oare, aceşti mauri rămăşiţele triburilor învinse, dar atunci cum de n-au păstrat nici o tradiţie ?

Nu pot s-o cred, pentru că maurii, mîndri de obîrşia lor, nu uită niciodată numele celor care au făcut cinste familiilor lor, iar zenaghezii, alcătuind cea mai mare parte a populaţiei şi fiind de altfel deprinşi cu războiul, s-au răsculat, conduşi de un urmaş al şefilor lor de odinioară, şi şi-au scuturat jugul robiei".

Laratinii sînt copiii născuţi dintr-un maur şi o sclavă neagră. Deşi sclavi, ei nu erau niciodată vînduţi ; rînduiţi în tabere proprii, sînt trataţi aproape ca zenaghezii. Fiii unui hassan sînt războinici. Cei care se trag dintr-un preot mahomedan sînt instruiţi şi îmbrăţişează meseria tatălui lor.

În ce priveşte sclavii, toţi sînt negri. Trataţi prost, hrăniţi prost, biciuiţi la cel mai mic capriciu al stăpînului lor, nu există jignire pe care să nu fie obligaţi s-o îndure.

În luna mai a anului 1825, Caillie s-a înapoiat la Saint Louis. Baronul Roger lipsea din localitate, iar cel care îl înlocuia nu părea a fi animat de intenţii binevoitoare faţă de dînsul. Călătorul trebui să aştepte, mulţumindu-se cu tainul de soldat, întoarcerea ocrotitorului său, căruia îi remise însemnările făcute cu privire la braknaşi, dar constată că toate ofertele sale de serviciu fuseseră respinse. I se făgădui o anumită sumă la înapoierea sa din Tombouctou. Dar cum ar fi putut el să plece, neavînd nici un fel de mijloace personale ?

Cu toate acestea, nimic nu-l putea descuraja pe întreprinzătorul Caillie. Negăsind la guvernămîntul colonial nici încurajare, nici ajutor, plecă la Sierra Leone, al cărei guvernator, nevoind să răpească maiorului Laing gloria de a ajunge primul la Tombouctou, îi respinse propunerile.

Datorită economiilor pe care le făcuse în timpul în care se aflase la conducerea unei fabrici de indigo, Caillie strînsese, în scurtă vreme, două mii de franci — sumă care i se părea îndestulătoare spre a merge pînă la capătul lumii. El se grăbi deci să-şi procure mărfurile necesare şi se alătură mandingilor * şi seracoleţilor, negustori ambulanţi care străbăteau Africa. El le povesti, în mare taină, că se născuse în Egipt din părinţi arabi şi că fusese adus, la cea mai fragedă vîrstă, în Franţa. Apoi fusese trimis în Senegal, pentru a conduce afacerile negustoreşti ale patronului său care, mulţumit de serviciile sale, l-a dezrobit. El adăugă că dorinţa sa cea mai vie era să se înapoieze în Egipt şi să revină la religia musulmană.

La 22 martie 1827, părăsind Freetown pentru Kakondy, sat aflat pe Rio Nunez, Caillie profită de şederea sa în această localitate spre a aduna cîteva

* Populaţie aparţinînd rasei negre în regiunea Senegalului şi a Nigerului.

informaţii asupra landamaşilor şi naluşilor, popoare supuse fullahilor din Fouta-Djalon, care, nefiind de religie mahomedană, se lăsau pradă patimei beţiei.

Ei locuiesc în împrejurimile acestui rîu, întocmai ca bagoşii, trib idolatru de la îmbucătura lui Rio Nunez. Veseli, întreprinzători, cultivatori pricepuţi, bagoşii trag mari foloase de pe urma recoltelor lor de orez şi a sării. Ei n-au rege, n-au altă religie decît o idolatrie barbară, sînt guvernaţi de cel mai bătrîn din sat, şi nu se simt mai puţin mulţumiţi decît celelalte triburi.

La 19 aprilie 1827, Caillié, însoţit de un singur hamal şi de o călăuză, porni, în sfîrşit, spre Tombouctou. N-avea decît cuvinte de laudă pentru fullahi şi djallonezi, ale căror ţinuturi bogate şi pline de rod le străbatea; trecu Bafingul, principalul afluent al Senegalului, foarte aproape de izvoarele lui, într-un loc care putea fi lat de cel mult o sută de picioare şi adînc de un picior şi jumătate. Violenţa curentului însă şi enormele stînci de granit negru care îi copleşeau albia făceau trecerea grea şi primejdioasă. După o haltă de nouăsprezece zile în satul Gambaya, unde locuia călăuza care l-a întovărăşit pînă atunci, Caillié se îndreptă spre Kankan, printr-un ţinut străbătut de rîuri şi de gîrle mari care tocmai începuseră atunci să se reverse, inundîndu-l în întregime.

La 30 mai, Caillié străbătu Tankissoul, rîu larg cu albia povîrnită, aparţinînd văii Djolibei, fluviu la care călătorul ajunse, la 11 iunie, la Curussa.

„Avea — spune Caillié — chiar în apropierea locului de unde izvora o lăţime de nouă sute picioare şi o viteză de două mile şi jumătate".

Înainte însă de a intra, împreună cu exploratorul francez în ţinutul Kankanului, este locul să rezumăm aprecierile sale cu privire la fullahii din Fouta.

În general sînt oameni înalţi şi bine făcuţi, cu obrazul castaniu deschis, cu părul creţ, cu fruntea mare, cu nasul cocîrjat, cu trăsături aducînd cu acelea ale europenilor. Mahomedani fanatici, ei îi duşmănesc pe creştini. Neîndrăgind călătoriile, ţin la căminul lor şi sînt fie agricultori pricepuţi, fie negustori isteţi. Bătăioşi şi patrioţi, ei nu-şi lasă în sate, la vatră, pe timp de război, decît bătrînii şi femeile.

Oraşul Kankan e situat în mijlocul unui cîmp înconjurat de munţi înalţi. Găseşti acolo, din belşug, boababi şi arborele-de-unt, numit şi *cé* (denumit de Mungo-Park *şa*). Caillié rămase în acest oraş douăzeci şi opt de zile, pînă găsi un prilej să ajungă la Sambatikila; aici fu jefuit mişeleşte de gazda lui şi nu putu obţine de la căpetenia oraşului restituirea mărfurilor de care fusese prădat.

Călătorul ne relatează:

„Kankan, reşedinţă a cantonului cu acelaşi nume, este un orăşel situat la două bătăi de puşcă de malul drept al rîului Milo, care vine dinspre miazăzi şi udă ţinutul Kissi, din care izvorăşte; el curge către nord-est şi se pierde în Djoliba, cam la două-trei zile depărtare de Kankan. Acest oraş, înconjurat de un gard viu frumos şi stufos, şi care nu are mai mult de şase mii de locuitori, este aşezat într-o frumoasă cîmpie de nisip cenuşiu, foarte roditoare. Vedem, oriunde am privi, sătuleţe simpatice cărora locuitorii le spun *Urondé*; acolo ei îşi plasează sclavii. Aceste locuinţe înfrumuseţează cîmpia şi sînt înconjurate de cele mai frumoase plantaţii: igname, porumb, orez, fîneţuri, ceapă, fistic, care cresc acolo din plin".

Din Kankan pînă la Uassulo, drumul străbatea pămînturi foarte rodnice, cultivate, în acel sezon, la tot pasul şi aproape pretutindeni inundate. Locuitorii acestei provincii îi părură lui Caillié foarte blînzi, veseli şi curioşi să afle cît mai multe ; ei îl primiră cu multă plăcere.

Caillié străbătu mai mulţi afluenţi ai Djolibei — cu deosebire rîul Sarano — înainte de a poposi la Sigala, reşedinţa şefului ţinutului Uassulo, pe nume Baramisa care, tot atît de murdar ca şi supuşii săi, bea, ca şi ei, tutun şi trăgea tutun pe nas. Acest şef trecea drept foarte bogat, avînd aur şi sclavi ; supuşii lui îi dădeau adesea în dar vite de muncă ; avea numeroase femei, fiecare posedînd o colibă a ei proprie. Aceste colibe alcătuiau un sătuleţ cu împrejurimile cultivate gospodăreşte. Acolo văzu Caillié, pentru întîia oară, acel *Rhamnus lotus* despre care vorbea Mungo-Park.

Părăsind Uassulo, Caillié pătrunse în Fulu, ai cărui locuitori, ca şi uassulii, vorbeau dialectul mandinghez, erau idolatri sau, mai bine zis, nu ţineau de nici un cult şi tot atît de neîngrijiţi, murdari, ca şi aceia. La Sambatikila, călătorul făcu o vizită *almamy*-ului.

Caillié ne relatează :

„Intrarăm într-o odaie care slujea, în acelaşi timp, şi de dormitor pentru el, şi de grajd pentru calul său. Patul prinţului se afla în fund ; el era alcătuit dintr-un piedestal înalt de şase picioare pe care se afla o piele de bou ; piedestalul era acoperit de o perdea murdară, care-l ferea de insecte. În această locuinţă regală nu era nici o mobilă, ci doar două şei de cai, agăţate pe zid, în coarne de lemn, o largă pălărie de paie, o tobă care nu servea decît pe timp de război, cîteva suliţe, un arc, o tolbă cu săgeţi — care constituiau toată ornamentaţia încăperii — împreună cu o lampă făcută dintr-o bucată de fier neted, sprijinită de altă bucată din acelaşi metal, înfiptă în pămînt. În ea ardea unt vegetal, care nu era atît de vîrtos ca să poată fi fabricat şi turnat în lumînări".

Acest *almamy* îl vesti în curînd pe călător că i se ivise un prilej să ajungă la Timé, oraş de unde pleca o caravană înspre Djenné. Caillié pătrunse atunci în ţinutul bambaraşilor şi, în scurtă vreme, ajunse în frumosul sătuleţ Timé, locuit de mandingii mahomedani şi străjuit la răsărit de un lanţ de munţi, înalţi cam de cinci sute cincizeci de metri.

Intrînd în acest sat, către sfîrşitul lui iulie, Caillié nu se gîndea de fel că avea să rămînă acolo, fără voia lui, atîta vreme. El căpătase o rană la picior, pe care mersul prin buruienile umede o inflamase peste măsură. Hotărî deci să lase caravana să plece fără el şi să rămînă la Timé pînă ce se va vindeca pe deplin. Era prea primejdios pentru el să străbată, în atare condiţii, ţinutul bambaraşilor, popor idolatru care, desigur, l-ar fi jefuit de tot ce avea.

Călătorul ne spune :

„Aceşti bambaraşi au puţini sclavi, sînt aproape goi şi merg totdeauna înarmaţi cu arcuri şi săgeţi. Ei sînt guvernaţi de nenumăraţi şefi mărunţi şi independenţi, care adesea se războiesc între ei. Cu un cuvînt, sînt un fel de brute sălbatice, dacă îi comparăm cu popoarele care ţin de religia profetului (Mahomed)".

Caillié, a cărui rană nu se vindecase, fu reţinut la Timé pînă la 10 noiembrie. Totuşi, la acea dată el întrezărea clipa cînd va putea pleca spre Djenné.

El mai spune :

„Însă durerile vii din maxilar şi inflamaţia gingiilor îmi dădură certitudinea că mă îmbolnăvisem de scorbut, boală cumplită, care mă făcu să sufăr

îngrozitor. Cerul gurii mi se jupuise cu totul, iar dinţii păreau că nu se mai ţin în alveole; înduram chinuri nespus de grele; mi-era teamă ca nu cumva durerile adînci pe care le simţeam în ţeasta capului să nu-mi atace creierul. Timp de mai bine de 15 zile nu putui dormi nici măcar o clipă".

Ca o agravare a situaţiei, plaga lui Caillié se redeschise şi nu se vindecă, precum nu se lecui nici de scorbut, decît datorită unui viguros tratament aplicat de o negresă bătrînă, obişnuită să îngrijească astfel de boli, destul de răspîndite în acel ţinut.

În sfîrşit, la 9 ianuarie 1828, Caillié plecă din Timé şi ajunse în Kimba, sătuleţ unde se strînsese caravana ce urma să pornească spre Djenné. Aproape de acest sat se înălţa lanţul muntos numit, în mod greşit, „Kong", căci această denumire nu înseamnă decît „munte" pentru toţi mandingii.

Numele satelor străbătute de călător şi întîmplările, mereu aceleaşi, legate de drum, nu prezintă prea mult interes, în acest ţinut locuit de bambaraşi.

Toate femeile bambaraşe poartă, încrustată în buza de jos, o bucată de lemn foarte subţire — obicei straniu, asemănător în totul celui observat de Cook pe coasta de apus a Americii de Nord. Aceşti bambaraşi vorbesc limba mandingă, avînd totuşi un jargon propriu, pe nume kissur, despre care călătorul nu putu strînge documentări complete şi pozitive.

Djenné se numea pe vremuri „ţara aurului". La drept vorbind, împrejurimile sale nu sînt producătoare de aur, însă neguţătorii din Buré şi mandingii din ţinutul Kongului aduceau acolo, destul de des, cantităţi de aur.

Djenné este înconjurată pe o întindere de cinci kilometri de un zid de pămînt înalt cam de patru metri. Casele, construite din cărămidă arsă la soare, sînt tot atît de spaţioase ca şi cele ale ţăranilor europeni. Toate sînt prevăzute sus cu cîte o terasă. Casele n-au ferestre spre stradă. Este un oraş zgomotos, plin de vioiciune, unde soseşte în fiecare zi cîte o caravană de negustori. Intîlnim deci acolo străini în mare număr. Oraşul are cam 8—10 000 de locuitori. Foarte îndemînatici şi deştepţi, ei se îndeletnicesc cu toate meşteşugurile şi-i pun pe sclavi să muncească pentru ei. Totuşi, maurii sînt cei care au acaparat comerţul pe mare. Ei încarcă, în fiecare zi, corăbii cu orez, mei, bumbac, ţesături, miere, unt vegetal şi cu alte produse indigene.

Djenné, cu tot acest bogat du-te-vino comercial, se simţea totuşi lovit în prosperitatea lui. Şeful ţinutului Ségou, Ahmandu, mînat de un fanatism exagerat, se războia cumplit, la acea dată, cu bambaraşii din Ségou, pe care voia să-i aducă sub stindardul profetului. Această luptă păgubea nespus de mult traficul negustoresc al oraşului, căci întrerupea legăturile lui cu Yamina, Sansanding, Bamako, Buré şi cu o necuprinsă întindere a ţării. Acest oraş nu mai era deci, la data cînd îl vizitase Caillié, nodul central al comerţului, întrucît Yamina, Sansanding şi Bamako deveniseră antrepozitele fruntaşe ale ţinutului.

Femeile din Djenné n-ar mai fi fost femei, dacă nu şi-ar fi dovedit spiritul lor de cochetărie. Cele elegante îşi prindeau în nas cîte un inel sau cîteva mărgele, iar cele mai puţin bogate îşi prindeau de nas o fîşie de mătase trandafirie.

În timpul lungii sale şederi la Djenné, Caillié fu copleşit de îngrijirile şi de atenţiile maurilor, cărora le spusese povestea cu naşterea lui şi cu răpirea lui de către armata din Egipt.

La 23 martie, călătorul se îmbarcă pe „Niger", spre a pleca la Tombouctou — pe o mare corabie, la bordul căreia şeriful, cîştigat prin darul unei umbrele, izbutise să-i procure un loc. El lua cu sine scrisori de prezentare pentru locuitorii de seamă ai acestui oraş.

Caillie trecu pe dinaintea frumosului sat Kera, lăsă în urmă Taguetia şi Isaca — lîngă acest din urmă sat se varsă în fluviu un mare braţ de apă care, pornit din Segou, formează aici un cot imens — şi dădu, la 2 aprilie, peste gurile marelui lac Debo.

Caillie ne relatează:

„De pe toate laturile lacului poţi zări uscatul, — afară de coasta dinspre apus, unde el se desfăşoară ca o mare interioară. Mergînd pe coasta lui de miazănoapte, îndreptată către vest nord-vest, pe o lungime de două zeci şi patru de kilometri, laşi în stînga o fîşie netedă de pămînt, care înaintînd spre sud, cale de mai mulţi kilometri, pare a închide trecerea peste lac şi formează un soi de istm. Dincolo de această barieră, lacul se întinde spre apus, cît vezi cu ochii. Stavila, descrisă pînă acum, împarte astfel în două lacul Debo, formînd un lac superior şi unul inferior. Cel prin care trec navele are trei insule şi e foarte lat; el se prelungeşte puţin către răsărit şi e înconjurat de mari şi nesfîrşite mlaştini".

În urmă, se perindară pe dinaintea ochilor călătorului, una cîte una, o serie de localităţi şi ajunse, în sfîrşit, la Kabara, zidită pe o înălţime la adăpost de revărsările Djolibei, care slujeşte de port al Tombouctoului.

La 20 aprilie, Caillie debarcă şi o porni spre acest oraş, unde ajunse către asfinţitul soarelui.

Călătorul nostru ne spune:

„Vedeam, în fine, această capitală a Sudanului, care de atîta vreme era ţinta tuturor dorinţelor mele! Pătrunzînd în această cetate misterioasă, ce forma obiectul cercetărilor naţiunilor civilizate din Europa, m-am simţit cuprins de un negrăit sentiment de satisfacţie. Nu mai încercasem niciodată o astfel de impresie; eram în culmea bucuriei. Trebui totuşi, silit, să-mi înăbuş avîntul. După ce-mi slăbi entuziasmul, găsii că spectacolul pe care îl aveam înaintea ochilor nu răspundea aşteptării mele. Îmi făcusem cu totul altă idee de mărimea şi bogăţia acestui oraş care, la prima vedere, apare doar ca un morman de case de lut prost zidite; pretutindeni nu vezi decît nemărginite cîmpii de nisip mişcător de o culoare albă bătînd în galben. Erau de o neînchipuită uscăciune. În zare, cerul era roşu-spălăcit; natura se vedea peste tot tristă; o tăcere de mormînt domnea în jurul meu şi nu auzeam nici măcar glasul unei singure păsări. Este, totuşi, un spectacol oarecum impunător să vezi un mare oraş clădit în mijlocul nisipurilor şi trebuie să admiri sforţările făcute de întemeietorii săi. În ce priveşte Tombouctou, presupun că odinioară fluviul trecea foarte aproape de oraş; acum însă, Nigerul curgea cam la treisprezece kilometri depărtare de capitală, către miazănoapte şi la opt kilometri de oraşul Kabara, în aceeaşi direcţie".

Tombouctou, nefiind nici atît de mare, nici atît de populat cît se aştepta Caillie, era cu totul lipsit de animaţie. Nu poposeau acolo, fără răgaz, caravane, ca la Djenne. De asemenea, nu întîlneai mulţimea de străini, de care te izbeai în acest din urmă oraş, iar bîlciul ce se ţinea la ora trei după-amiază părea pustiu, din cauza căldurii copleşitoare.

Vedere parţială din Tombouctou (Facsimil. Gravură veche)

Tombouctou era locuit de negri kissuri, care aveau aerul destul de blînd şi se îndeletniceau cu negoţul. Administraţie nu exista ; la drept vorbind — nu exista vreo conducere centrală — fiecare oraş, fiecare sat avîndu-şi propriul său şef. Acestea erau datinile vechilor patriarhi. Mulţi mauri, stabiliţi în oraş, fac comerţ şi se îmbogăţesc iute, căci primesc mărfuri în consignaţie din Adrar, Tafilalet, Tuat, Ardamas, Alger, Tunis şi Tripoli.

La Tombouctou se aduce, toată sarea din minele de la Tudeyni, încărcată pe cămile, asemenea unor stive de scînduri legate cu frînghii de nimica toată, făcute dintr-o iarbă care creşte prin împrejurimile acestei mine.

Zidul ce înconjură Tombouctou, în formă de triunghi, are cam cinci kilometri. Clădirile oraşului sînt vaste, nu prea înalte şi construite din cărămizi

rotunde. Străzile sînt late şi curate. În sfîrşit, am numărat şapte moschei, cu cîte un turn de cărămidă ; din el, muezinul [112] îi chema pe credincioşi la rugăciune. Numărînd şi populaţia flotantă, această capitală a Sudanului nu părea să aibă mai mult de zece — douăsprezece mii de locuitori.

Tombouctou, aşezat în mijlocul unei nesfîrşite cîmpii de nisip albicios, nu are alte resurse în afară de exploatarea sării, căci pămîntul nu oferă condiţiile prielnice agriculturii. Aşa fiind, dacă tuaregii ar opri numeroasele flotile care vin de pe cursul Djolibei inferioare, locuitorii capitalei ar rămîne pradă celei mai groaznice înfometări.

Vecinătatea acestor triburi rătăcitoare şi pretenţiile lor necontenit reînnoite stînjenesc, la fiecare pas, activitatea comercială. Tombouctou este aglomerat tot timpul de oameni care vin să-i smulgă aşa-zise daruri ; însă aceste pretinse daruri nu sînt, la drept vorbind, decît nişte contribuţii forţate. Cînd şeful tuaregilor vine la Tombouctou, este o adevărată calamitate publică. El rămîne în oraş două luni, fiind hrănit, ca şi numeroasa lui suită, de către locuitori şi nu pleacă de acolo decît după ce a primit daruri de mare preţ.

Aceste triburi nomade şi-au întins stăpînirea — datorită groazei ce răspîndesc — asupra tuturor popoarelor vecine, pe care le jefuiesc şi le împilează fără milă.

Veşmintele tuaregilor nu se deosebesc de cele ale arabilor decît prin găteala capului. Ei poartă pe cap, zi şi noapte, o fîşie de bumbac, care le acoperă ochii şi, astfel, lăsîndu-se în jos pînă la jumătatea nasului, îi sileşte să ridice capul, spre a putea vedea în jurul lor. Aceeaşi fîşie, după ce le-a înfăşurat ţeasta, o dată sau de două ori, vine să le ascundă gura şi se lasă în jos pînă sub bărbie. Deci, nu li se vede decît vîrful nasului.

Călăreţi de mîna întîi, pe cai minunaţi, sau pe cămile, iuţi de picior, tuaregii sînt înarmaţi cu o suliţă, un scut şi un pumnal. Ei sînt jefuitorii deşertului ; nenumărate sînt caravanele prădate sau jecmănite de ei.

Caillie era la Tombouctou de patru zile, cînd află de apropiata plecare a caravanei spre Tafilalet. Ştiind că altă caravană nu mai putea părăsi oraşul decît peste trei luni şi, temîndu-se mereu ca nu cumva să fie descoperit, călătorul se alipi acestui grup de neguţători, care plecau cu şase sute de cămile. Plecat la 4 mai 1828, Caillie, după ce suferise cumplit de arşiţă şi din pricina simunului, vînt ce ridica în vîrtejuri nisipurile deşertului, ajunse, după cinci zile, la El-Aruan, oraş fără resurse proprii, care slujea de antrepozit al sării din Tudeyni, exportată la Sansanding, pe malurile fluviului Djoliba.

La El-Aruan sosesc caravanele de la Tafilalet, Mogador, Drah, Tuat, şi Tripoli, cu mărfuri europene, pe care negustorii le schimbă cu fildeş, aur, sclavi, ceară, miere, precum şi cu ţesături lucrate în Sudan.

La 19 mai 1828 caravana plecă din El-Aruan, spre a ajunge în Maroc, după ce va fi străbătut Sahara.

Zăpuşeala, chinurile setei, lipsurile de tot soiul, oboselile, precum şi rana pe care o căpătase călătorul căzînd de pe o cămilă, toate acestea îl impresionară mai puţin decît jignirile, batjocurile şi insultele pe care le suferi la tot pasul din partea maurilor ca şi din partea sclavilor. Oamenii aceştia ştiau să găsească mereu noi pricini ca să rîdă de obiceiurile, sau de neîndemînarea lui Caillie ; ei mergeau pînă acolo, încît îl loveau şi aruncau cu pietre într-însul îndată ce omul se întorcea cu spatele la ei.

Caillie ne relatează :

„Maurii îmi spuneau adesea cu dispreţ: «Îl vezi pe sclavul ăsta? Ei bine, în locul tău îl prefer pe el: dă-ţi seama, aşadar, cît de puţin te preţuiesc». Această obrăznicie era însoţită de rîsete nesfîrşite".

Caillie străbătu, în asemenea condiţii mizerabile, adînciturile Trarzas, lîngă care se găseau bogate mine de sare, precum şi pe cele de la El-Ekreif, umbrite de un frumos crîng de curmali, de trestii şi de stuf, de la Marabuty şi El-Harib.

Teritoriul El-Harib se află între două şiruri de dealuri care îl despart de Maroc, căruia îi plăteşte tribut. Locuitorii săi, împărţiţi în cîteva triburi nomade, se ocupă îndeosebi cu creşterea cămilelor. Ei ar fi fericiţi şi bogaţi, de n-ar plăti însemnate tributuri berberilor, care, pe deasupra, mai găsesc mijlocul de a-i hărţui la tot pasul.

La 12 iulie caravana plecă din El-Harib şi după unsprezece zile pătrunse în ţinutul Tafilaletului, care poseda impunătoare plantaţii de curmali. La Ghurland, Caillie fu destul de bine primit de mauri, fără însă a fi poftit în locuinţele lor; căci femeile, care nu trebuiau să vadă alţi bărbaţi decît pe cei din familie, puteau fi expuse privirilor necuviincioase ale vreunui străin.

Caillie vizită tîrgul, care se ţinea de trei ori pe săptămînă lîngă un sat, pe nume Boheim, cam la cinci kilometri depărtare de Ghurland. El fu mirat de varietatea mărfurilor cu care era aprovizionată piaţa: legume, fructe indigene, lucernă, păsări, oi, toate acestea se găseau acolo din belşug. Negustorii de apă, cu burdufurile pline, se plimbau prin tîrg, sunînd dintr-un clopoţel, spre a-i vesti pe cei dornici să-şi astîmpere setea; zăpuşeala era cumplită. În tîrg n-aveau circulaţie decît bani marocani şi spanioli.

Districtul Tafilalet numără cîteva sate mari şi cîteva mici oraşe. Solul e foarte roditor. Se cultivă acolo, în abundenţă, grîu, legume, curmali nenumăraţi, fructe europene şi tutun; oi nespus de frumoase — din lîna cărora se ţes pături plăcute la vedere; boi, cai minunaţi, măgari şi catîri în număr mare, iată bogăţiile naturale ale Tafilaletului.

La 2 august, caravana îşi reluă drumul şi Caillie, după ce străbătu o serie de oraşe, ajunse la Fes, unde nu rămase decît puţin timp, căci plecă la Rabat, fosta Salé. Istovit de acest drum atît de lung, neavînd ca hrană decît cîteva curmale, nevoit să ceară de pomană musulmanilor care, de cele mai multe ori, îl alungau fără să-i dea nimic, negăsind, ca agent consular al Franţei în acel oraş decît pe un evreu numit Ismail care, de teamă să nu se compromită, refuză să-l îmbarce pe un brik portughez ce pleca la Gibraltar — Caillie nu lăsă să-i scape prilejul de a pleca la Tanger. Aici fu bine primit de viceconsulul Franţei, Delaporte, care se purtă cu el ca şi cum ar fi fost propriul său fiu. Consulul scrise imediat comandantului staţiei franceze de la Cádiz şi îl îmbarcă, îmbrăcat în straie de matelot, pe o corvetă care venise anume să-l ia de acolo.

Vestea că un tînăr francez, reîntors din Tombouctou, a debarcat la Toulon fu, pentru lumea savantă, cu totul neaşteptată. Căci tînărul, sprijinit doar de curajul său neclintit, izbutise, cu perseverenţă răbdare, să ducă la bun sfîrşit o explorare, pentru care Societăţile de Geografie din Londra şi Paris făgăduiseră recompense însemnate. Singur, lipsit aproape cu desăvîrşire de resurse, fără sprijinul guvernului şi nici al vreunei societăţi ştiinţifice, ci, bazîndu-se numai pe marea lui voinţă, izbutise pe deplin să proiecteze o lumină cu totul nouă asupra unei imense părţi a Africii.

Caillie nu era, desigur, cel dintîi european care pătrunsese în Tombouctou. Cu un an înainte, maiorul englez Laing putuse intra în această misterioasă cetate, însă plăti cu viaţa acea explorare, ale cărei peripeţii le vom povesti mai departe.

Caillie, aşadar, se reîntorcea în Europa, aducînd cu el curiosul jurnal de călătorie pe care l-am analizat pînă acum. Dacă profesiunea lui de credinţă musulmană l-a împiedicat să facă observaţii astronomice şi dacă el nu a putut să deseneze în voie şi să-şi ia notiţele corespunzătoare — nu e mai puţin adevărat că, doar cu preţul acestei aparente lepădări de religia creştină, a putut el să străbată acele ţinuturi fanatice.

Cîte observaţii originale, cîte amănunte noi şi exacte! Cîtă uriaşă contribuţie la cunoaşterea ţărilor africane! Dacă Clapperton izbutise, în două

călătorii succesive, să traverseze Africa de la Tripoli la Benin, în schimb, lui Caillie i-a fost de ajuns una singură, spre a străbate continentul negru, de la Senegal în Maroc, însă cu preţul atîtor oboseli, suferinţe şi mizerii! Tombouctou era deci în sfîrşit cunoscut, ca şi acel nou drum de caravane, ce traversa Sahara, prin oazele din Tafilalet şi din El-Harib.

Ajutorul trimis de îndată călătorului de Societatea de Geografie, premiul de zece mii de franci pe care ea i-l decernă, crucea Legiunii de Onoare cu care fu distins, primirea curtenitoare pe care i-o făcuseră societăţile savante, notorietatea şi gloria legate de numele lui Caillie — toate acestea erau ele în stare să-i răsplătească nenumăratele torturi fizice şi morale pe care le îndurase călătorul? Ar trebui să credem că da. El însuşi afirmă în dese rînduri, în chip stăruitor, în relatarea sa, că singură dorinţa de a mări prin descoperiri renumele Franţei, patria lui, a fost în stare să-l ajute, în multe împrejurări, să suporte jignirile ce i se aduceau la tot pasul şi suferinţele care-l năpădeau fără răgaz. Cinste deci călătorului plin de răbdare, patriotului sincer şi marelui descoperitor!

Ne rămîne să vorbim de expediţia în care avea să-şi găsească moartea Alexander Gordon Laing. Înainte însă de a începe povestirea acestei dramatice călătorii — mult mai sumară, întrucît nu avem jurnalul călătoriilor — se cuvine să dăm unele amănunte despre ofiţerul care căzu victima acelei explorări, cît şi despre o excursie foarte ciudată făcută în ţinuturile Timanni, Kuranko şi Sulimanu, în cursul căreia Laing descoperi izvoarele fluviului Djoliba (Niger).

Născut la Edinburgh în 1791, Laing intrase la vîrsta de 16 ani în armata engleză, unde nu întîrzie să se facă apreciat. În 1820 se găsea la Sierra Leone, ca locotenent-aghiotant pe lîngă sir Charles Maccarthy, guvernatorul general al Africii occidentale. La acea dată se aflau în plin război Amara, *almamy*-ul mandingilor, cu unul dintre principalele lui căpetenii de oaste, pe nume Sannassi. Comerţul din Sierra Leone nu era, în acel moment, prea înfloritor, căci războiul îi dăduse o lovitură de graţie. Maccarthy, dorind să pună capăt încăierării, hotărî să intervină spre a-i împăca pe cei doi şefi. Socoti deci oportun să trimită o ambasadă la Kambia, pe ţărmurile rîului Scarsi, iar apoi, la Malacury şi în tabăra mandingilor. Firea întreprinzătoare a lui Gordon Laing, îndemînarea şi curajul lui neînfrînt atraseră atenţia guvernatorului care, la 7 ianuarie 1822, îi trimise instrucţiuni, recomandîndu-i să culeagă informaţii despre starea industriei ţinutului şi despre topografia lui; îl rugă totodată, să afle ce gîndesc locuitorii cu privire la desfiinţarea sclaviei.

O primă întrevedere cu Yareddi, generalul comandant al oştilor sulimaşe care-l însoţeau pe *almamy*, îi dovedi că negrii din acele regiuni nu posedau decît idei foarte vagi despre civilizaţia europeană şi că legăturile lor cu albii nu fuseseră prea numeroase, nici prea strînse.

Călătorul ne relatează:

„Fiecare parte a costumului nostru le provoca uimire. Văzînd că-mi scoteam mănuşile, un negru rămase împietrit. Îşi astupă cu mîinile gura căscată de surpriză şi sfîrşi prin a striga... *Alah, Akbar!* (Doamne, milostive!...) ...uite-l că-şi jupoaie pielea de pe mîini! Apoi, familiarizîndu-se puţin cîte puţin cu înfăţişarea noastră, el porni să frece, rînd pe rînd, părul d-lui Mackie (un chirurg care-l însoţea pe Laing — *N.T.*) şi părul meu şi, după aceea, izbucnind în rîs, zise: Nu! ăştia nu sînt oameni! Şi, în re-

petate rînduri, el îl întrebă pe interpretul meu dacă noi aveam, într-adevăr, oase !"

Aceste excursii premergătoare, în cursul cărora Laing constatase că mulţi sulimaşi posedau aur şi fildeş în mari cantităţi, îl făcură să propună guvernatorului o explorare a ţinuturilor situate în partea răsăriteană a coloniei — ţinuturi ale căror produse şi resurse, o dată cunoscute mai cu precizie, ar fi putut să alimenteze comerţul din Sierra Leone.

Maccarthy aprobă ideile lui Laing şi le supuse avizului consiliului, care hotărî să autorize pe explorator să pătrundă în ţara sulimaşilor pe drumul ce i s-ar părea cît mai potrivit pentru stabilirea viitoarelor mijloace de comunicaţie.

Plecat din Sierra Leone la 16 aprilie, Laing navigă pe Rockelle şi ajunse în curînd la Rokon, oraşul cel mai important al Timanniului. Întrevederea lui cu căpetenia oraşului fu nespus de hazlie. Laing, care-l văzuse intrînd în curtea unde urma să aibă loc recepţia, puse să se tragă, în cinstea lui, o salvă de zece lovituri de puşcă.

Regele se opri în loc, auzind zgomotul salvelor, apoi se dădu brusc înapoi şi o luă la fugă, după ce aruncă asupra călătorului o privire furioasă. Cu mare greutate, acest rege bicisnic putu fi readus la locul recepţiei. El se reîntoarse, totuşi, pînă la urmă şi, instalîndu-se solemn pe jilţul regal, îl întrebă pe maior :

— De ce-ai tras salve de puşcă ?

— Ca să vă onorez prezenţa ; suveranii europeni sînt întotdeauna primiţi cu salve de artilerie.

— De ce aveau puştile ţevile aplecate spre pămînt ?

— Ca să nu vă faceţi vreo idee despre intenţiile noastre.

— Dar am fost lovit cu pietre, în faţă. De ce n-aţi tras în aer ?

— Ca să nu dăm foc papurii de pe acoperişul caselor.

— Aşa da ! Să fie într-un ceas bun ! Dă-mi rom să beau.

De prisos să adăugăm că, îndată ce maiorul îi îndeplini dorinţa, întrevederea deveni cît se poate de cordială.

Portretul acestui suveran, al unei părţi din ţinutul Timanni merită să figureze — pentru mai multe motive — în galeria noastră şi e cazul să ne reamintim zicala : *„Ab uno disce omnes"* *.

Ba-Simera era în vîrstă de 90 ani : „pielea îi era împestriţată şi tare zbîrcită, semănînd mai mult a piele de crocodil, decît a piele de om. Ochii lui, în fundul capului, erau de un verde-închis ; sub bărbie, avea o barbă albă şi cîrlionţată, lungă de vreo şaizeci de centimetri. Ca şi regele de pe malul celălalt, el purta un şirag de mărgean şi de dinţi de leopard ; mantaua lui era cafenie şi tot atît de murdară ca şi pielea lui ; picioarele, burduşite ca la elefanţi, nu îi erau decît parţial acoperite de nişte pantaloni de bumbac, care fuseseră poate albi cîndva, dar care, fiind purtaţi ani întregi de-a rîndul, păreau de un verde-spălăcit. Drept sceptru al suveranităţii lui, ţinea în mînă un toiag, la capătul căruia erau agăţaţi clopoţei de diferite mărimi".

Întocmai cu cei care-l precedaseră în explorarea Africii, călătorul fu nevoit să se tîrguiască îndelung cu privire la dreptul de trecere şi la simbriile hamalilor ; totuşi, Gordon Laing ştiu, datorită energiei sale, să-i reducă

* Cunoscînd pe unul, îi cunoşti pe toţi.

muit pretenţiile. Iată diversele etape ale drumului urmat de maiorul Laing: Toma, unde nimeni nu văzuse încă chip de alb, Balandeco, Roketşnick, căruia călătorul îi determină poziţia la 12°11′ longitudine vestică Greenwich şi la 8°30′ latitudine nordică, Mabung, peste un rîu foarte lat ce curgea la miazănoapte de Rockelle şi Ma-Yosso, oraş de frunte al graniţei ţinutului Timanni.

După informaţiile pe care Laing şi le putea procura, Timanni părea împărţit în patru ţinuturi, ai căror şefi îşi luaseră pe nedrept titlul de regi.

Solul, destul de rodnic, ar da din belşug: orez, rădăcini alimentare, manioc, arahide şi banane — dacă n-ar fi la mijloc firea leneşă, lasă-mă să te las, dezmăţată şi zgîrcenia locuitorilor, aceştia întrecîndu-se, care mai de care, în a avea darul beţiei. Ceea ce este de regretat.

„Cred, spune Laing, că o anumită cantitate de tîrnăcoape, greble, lopeţi şi alte unelte obişnuite ar fi primită, cu plăcere, de acest popor, dacă cineva s-ar îngriji să-l înveţe mînuirea lor. Aceste scule ar fi mai de folos — şi pentru interesul lor şi pentru cel al nostru — decît puştile, pălăriile drese şi peticite şi straiele de coţcari care li se furnizează de obicei".

Călătorului nu-i păru prea dezvoltat simţul matern al femeilor timanniene, căci, în două rînduri, unele din ele îi propuseră să-i vîndă copiii şi, pentru că nu voi să încheie acest tîrg, îl spurcară cu ocări. Cîteva zile mai tîrziu, o zarvă duşmănoasă se porni contra lui Laing, care, punînd piedici negoţului de copii, dăduse o lovitură simţitoare prosperităţii ţinutului.

Întîiul oraş ce întîlneşti pătrunzînd în Kuranko se cheamă Ma-Bum. Este curios să notăm în treacăt sentimentele inspirate lui Laing de activitatea locuitorilor de acolo.

El ne relatează:

„Intrai în oraş pe la apusul soarelui şi, mai întîi, îmi făcui o impresie foarte favorabilă despre locuitorii săi. Ei se reîntorceau de la lucru; se vedea bine că toţi fuseseră ocupaţi ziua întreagă. Unii îşi pregătiseră lanurile, pentru recolta ce urma să fie favorizată de ploile ce se apropiau; alţii închideau, în ţarcuri vitele, ale căror coaste netede şi lucioase dovedeau, după toate aparenţele, că erau hrănite cu bogate fîneţuri. În urechi ne suna cea din urmă lovitură de ciocan a fierarului, ţesătorul măsura cantitatea de pînză fabricată în cursul zilei, iar tăbăcarul îşi punea în sac teaca de cuţite, săculeţele pentru grîne şi alte lucruri artistic lucrate şi colorate. Muezinul, cocoţat la intrarea în minaret, repeta cu glas profund, la mici intervale, strigătul de *«Alah, Akbar»*, chemîndu-i pe drept-credincioşii musulmani la rugăciunea de seară".

Acest tablou — dacă ar fi pictat de Marilhat sau Henri Regnault [113], într-un peisaj în care lumina strălucitoare a soarelui prinde a se topi în nuanţe verzui şi trandafirii — nu s-ar putea oare intitula: *Reîntoarcerea de la cîmp*, titlu atît de uzitat în pictura unor atare aspecte din climatul nostru ceţos?

Călătorul adaugă:

„Această scenă forma, prin natura ei şi prin sentimentul ce inspira, un plăcut contrast cu larma, zăpăceala şi pierderea de vreme care la aceeaşi oră domneau într-un oraş timannian; nu trebuie totuşi să ne luăm după aparenţe şi mărturisesc, cu mult regret, că purtarea kurankonilor n-a contribuit cîtuşi de puţin la întărirea bunelor păreri ce-mi făcusem, din capul locului, despre ei".

Călătorul trecu, rînd pe rînd, prin Kufula, unde i se făcu o primire plină de bunăvoință, străbătu un ținut ce avea aerul plăcut și variat, căci munții Kuranko îl străjuiau ca un fundal, se opri la Simera, al cărei șef puse pe *ghiuirio*-ul său să cînte sosirea străinului. Însă în casele prost zidite și acoperite cu papură veche pătrundea ploaia în așa chip, încît, după o furtună, fiindcă fumul nu putea ieși din odaie decît prin crăpăturile acoperișului, Laing semăna — după înseși spusele lui — mai mult a coșar jegos decît a străin alb, cum îl numise regele Simerei.

Laing vizită apoi izvorul rîului Tongolelle, afluent al Rockellei, și plecă din Kuranko spre a ajunge la Sulimanu.

Kuranko, căruia călătorul nu-i vizitase decît marginile, are o întindere considerabilă și se împarte într-un mare număr de mici state. Locuitorii se aseamănă cu mandingii, la limbă și la port, dar nu sînt nici atît de vînjoși, nici atît de deștepți. Ei nu practică islamismul și au o încredere neșărmurită în fetișurile (vrăjitoriile) lor.

Îndeajuns de dibaci, știu să coacă și să țesă. Obiectul cel mai de seamă al negoțului lor este lemnul de trandafir *(cam)*, pe care îl exportă către coasta oceanului. Produsele ținutului sînt aproape aceleași ca în Timanni.

Komia, la 9°22′ longitudine nordică, este cel dintîi oraș pe teritoriul Sulimanului. Laing vizită apoi Semba, oraș bogat și prosper, unde fu primit de muzicanți care îi urară bun venit în sunetele trîmbițelor mult asurzitoare, dar puțin armonioase, și ajunse, în sfîrșit, în Falaba, capitala ținutului.

Regele îi dădu mărturii de deosebită stimă, mobilizînd numeroase trupe pe care le trecu în revistă și le puse să execute diferite exerciții. Un escadron de călăreți porni într-un galop lung și ciudat, în timp ce urechile călătorului îi erau asurzite de larma tobelor, de sunetele viorilor și ale celorlalte instrumente muzicale autohtone. Apoi, numeroși *ghiuiroți* (crainici religioși) cîntară, rînd pe rînd, spre a-i cinsti pe rege și pe maior, a cărui sosire urma să aducă prosperitatea țării și dezvoltarea comerțului ei.

Laing profită de toate aceste plăcute amabilități, spre a cere regelui îngăduința de a vizita izvoarele fluviului Niger. Regele insistă, în mai multe rînduri, asupra primejdiilor unei astfel de expediții; totuși, față de stăruințele călătorului de a obține autorizația cu orice preț, i-o dete, fiind convins că „inima maiorului tînjea de dorul apei".

Dar, abia ajuns la două ceasuri depărtare de Falaba, Laing află că autorizația fusese revocată; el fu constrîns să renunțe la o expediție care, pe bună dreptate, i se părea cu deosebire importantă.

Puține zile după aceea căpătă îngăduința să viziteze izvorul rîului Rockelle (sau Sale-Kongo), al cărui curs, dincolo de orașul Rokon, era aproape necunoscut.

Laing zări, de pe culmea unei stînci înalte, Muntele Loma, cel mai însemnat vîrf al întregului lanț căruia îi aparținea.

El relatează:

„Mi se arătă locul de unde izvora Nigerul; el îmi păru pe același plan cu locul unde mă găseam eu, adică la vreo cincisute de metri deasupra nivelului mării, întrucît izvorul Rockellei, pe care-l măsurasem cu puțin înainte, era la o înălțime de patru sute șaizeci de metri. După ce am stabilit, prin atentă cercetare, poziția exactă a Konkodongorei și, prin calcul aproximativ, înălțimea la care mă aflam (prima prin observații, a doua prin apreciere), îmi fu ușor să fixez precis locul unde se găsea Loma. Nu cred

Laing zărește Muntele Loma

să mă înșel prea mult, afirmînd că izvoarele Nigerului sînt situate la 9°25′ latitudine nordică și la 9°45′ longitudine vestică.

Maiorul Laing stătuse trei luni la Sulimanu, unde făcuse numeroase excursii. Era un ținut de un pitoresc deosebit, întretăiat de dealuri, de văi late și de cîmpii roditoare, înconjurat de păduri și împodobit cu desișuri de copaci stufoși.

Pămîntul este rodnic și nu cere decît puține lucrări agricole ; recoltele sînt îmbelșugate, iar orezul crește aici în voia lui. Boii, oile, caprele, păsările de curte dintr-o specie pitică și cîțiva cai sînt animalele domestice ale sulimașilor.

Cele sălbatice, destul de numeroase, sînt: elefantul, bivolul, un soi de antilopă, maimuţele şi leoparzii.

Oraşul Falaba — nume provenit din Fala-Ba, rîul pe care se află aşezat — este lung cam de doi kilometri şi jumătate şi lat de vreo o mie şase sute de metri. Casele lui sînt foarte aproape unele de altele, în comparaţie cu cele ale altor oraşe africane, iar populaţia lui numără şase mii de locuitori.

Ca cetate întărită, poziţia lui este bine aleasă. Ridicat pe o măgură, în mijlocul unei cîmpii inundate pe vremea ploilor, el e înconjurat de un gard de scînduri, făcut din lemn de esenţă tare, în stare să ţină piept tuturor maşinilor de război inferioare tunurilor.

O observaţie ciudată: în acest ţinut, bărbaţii şi femeile par a-şi fi schimbat îndeletnicirile. Femeile au, în sarcina lor, toate muncile agricole, afară de semănat şi cules; ele construiesc casele ca zidarii şi, pe deasupra, fac şi pe bărbierii şi pe chirurgii. Bărbaţii se ocupă cu treburile casnice: mulg vacile, cos şi spală rufele.

La 17 septembrie, Laing o porni înapoi, pe drumul către Sierra Leone, încărcat de daruri din partea regelui şi, după ce fusese însoţit, pînă la cîteva zile, de o mulţime nenumărată, ajunse în colonia engleză, fără nici o neplăcere.

În rezumat, această călătorie a lui Laing prin Timanni, Kuranko şi Sulimanu îşi avu însemnătatea ei. Ea ne înfăţişa ţări unde nu pătrunsese încă nici un european, ne punea în curent cu obiceiurile, industria şi comerţul locuitorilor de prin acele meleaguri, precum şi cu producţiile ţinutului. În acelaşi timp, fură descoperite cursul şi izvoarele fluviului Rockelle şi, pentru întîia oară, ni se dădură date precise asupra izvorului Djolibei. Deşi călătorul nu putuse vedea, el însuşi, acest izvor, se apropiase totuşi de el într-atît, încît să-i fixeze poziţia în chip aproximativ.

Rezultatele căpătate de Laing din călătoria aceasta nu făcură decît să-i aţîţe pasiunea descoperirilor. El se hotărî deci să încerce toate mijloacele spre a pătrunde în Tombouctou.

La 17 iunie 1825, călătorul se îmbarcă la Malta pentru Tripoli şi părăsi acest oraş cu o caravană din care făcea parte Batita, prinţul targhez sau tuareg, prieten al căpitanului Lyon, care urma să-l însoţească pînă la Tuat. După ce stătu la Ghadames două luni, Laing părăsi această oază în octombrie şi merse la Inşalah, căreia îi stabili poziţia mult mai spre apus decît se bănuia. După ce rămase în această oază din noiembrie 1825 pînă în ianuarie 1826, maiorul ajunse în Uadi-Tuat, propunîndu-şi să meargă după aceea la Tombouctou, să înconjure lacul Djenné sau Debo, să viziteze ţinutul Melli şi să urmeze cursul fluviului Djoliba, pînă la gurile lui. S-ar fi înapoiat astfel, la Sokoto, ar fi vizitat lacul Ciad şi ar fi încercat să ajungă la Nil. Precum vedem, proiectul său era măreţ, dar cumplit de riscant.

La ieşirea din Tuat, caravana căreia îi aparţinea Laing fu atacată de tuaregi — precum afirmă unii — sau de berabişi, trib vecin cu Djoliba, după cum arată alţii.

Caillié, care adunase aceste informaţii la Tombouctou, ne relatează:

„Laing, descoperit de altă credinţă, fu groaznic maltratat; fu lovit cu o bîtă pînă ce vrăjmaşii îl socotiră mort. Presupun că un altul, despre care mi se spuse că a murit în crunte bătăi, era vreunul din slujitorii maiorului. Maurii din caravana lui Laing îl ridicară de jos şi izbutiră să-l readucă la viaţă, după multe îngrijiri. Îndată ce-şi recăpătă cunoştinţa, fu urcat pe

cămilă şi legat de ea, căci era foarte slăbit şi nu se putea ţine în capul oaselor. În plus, fu jefuit de cea mai mare parte a mărfurilor pe care le avea cu dînsul.

Ajuns la Tombouctou, la 18 august 1826, Laing îşi îngriji rănile şi se însănătoşi. Convalescenţa îi fu de lungă durată, dar cel puţin nu-i fu stînjenită de vreo jignire adusă de locuitori, aceasta datorită scrisorilor de recomandare pe care le adusese din Tripoli şi îngrijirilor devotate ale gazdei sale de origine tripolitană."

Precum îl informase pe Caillie un bătrîn, ceea ce pare cu totul de necrezut, Laing nu-şi schimbase costumul europenesc şi susţinea că era trimis de regele Angliei, suveranul său, să viziteze Tombouctou şi să descrie minunăţiile acestui oraş.

Călătorul francez adăugă :

„Pe cît se pare, Laing schiţase planul în faţa tuturor, căci acelaşi maur îmi povestea, în graiul lui naiv şi colorat, că maiorul «scrisese» oraşul şi tot ce se găsea într-însul".

Îndată ce vizită amănunţit Tombouctou, Laing, care avea motive personale să se teamă de tuaregi, porni, într-o noapte, să vadă Cabra şi să contemple fluviul Djoliba. El ţinea mult ca, în loc să se reîntoarcă în Europa străbătînd pustiul Saharei, să-şi urmeze drumul prin Djenne şi Segou, spre a ajunge la aşezările franceze din Senegal. Dar, îndată ce destăinui acest plan fullahilor veniţi în grabă să-l vadă, ei îi declarară că nu vor îngădui unui *nazareh* să pună piciorul pe pămîntul lor şi că, de altfel, dacă ar îndrăzni acest lucru vor fi în măsură să-l facă să regrete.

Laing fu deci nevoit să aleagă drumul ce ducea la El-Aruan, unde spera să se alăture unei caravane de negustori mauri care transportau sare la Sansanding.

Dar abia părăsise de cinci zile Tombouctou şi caravana cu care plecase fu ajunsă din urmă de un fanatic, şeicul Hameduld-Habib, căpetenia tribului din Zuat. Laing fu pe loc arestat sub falsa învinuire că intrase fără autorizaţie în teritoriul tribului. Cerîndu-i-se să treacă la islamism, maiorul se împotrivi. Şeicul şi mercenarii lui se sfătuiră pe dată la ce supliciu să-l supună. Victima fu numaidecît strangulată de doi sclavi, iar cadavrul părăsit în pustiu.

Iată ştirile pe care Caillie le putu afla la faţa locului, la numai un an de la moartea maiorului Laing. Am completat aceste ştiri cu unele amănunte luate din „Buletinul Societăţii de Geografie", întrucît, o dată cu moartea călătorului, dispăruse pentru totdeauna şi jurnalul său de călătorie şi observaţiile pe care le putuse aduna.

Am arătat mai sus în ce mod izbutise Laing să precizeze oarecum izvoarele fluviului Djoliba. Am descris de asemenea şi încercările lui Mungo-Park şi Clapperton de a explora cursul mijlociu al acestui fluviu. Ne rămîne să relatăm călătoriile care avură de scop recunoaşterea gurilor lui şi a cursului său inferior. Cea dintîi şi cea mai concludentă din ele fu aceea întreprinsă de fostul servitor al lui Clapperton, Richard Lander.

Richard Lander şi fratele său, John, propuseră guvernului englez să plece amîndoi în Africa spre a explora cursul Nigerului pînă la vărsarea lui în ocean. Oferta lor fu numaidecît primită şi ei se îmbarcară, pe o navă a marinei engleze, pentru Badagry, unde ajunseră la 19 martie 1830.

Suveranul ţinutului, pe nume Aduly, căruia Richard Lander îi păstrase cea mai bună amintire, era mîhnit. Oraşul lui fusese incendiat de curînd; generalii şi soldaţii săi cei mai buni fuseseră ucişi într-o bătălie dată contra lagoşilor; el însuşi nu scăpase decît foarte cu greu din focul care-i mistuise casa şi bogăţiile.

Trebuia să-şi reconstituie tezaurul şi hotărî să o facă pe spinarea celor doi călători, care nu obţinură autorizaţia de a pătrunde în interiorul ţării, decît după ce se văzură jefuiţi de mărfurile cele mai scumpe pe care le luaseră cu ei. Pe deasupra, fură nevoiţi să semneze şi nişte poliţe drept preţ de cumpărare a unei nave cu tunuri, cu o sută de oameni, cu două poloboace de douăzeci de vedre cu rom, cu douăzeci de butoaie de praf de puşcă, şi, în sfîrşit, cu un număr de mărfuri care ştiau bine că nu le vor fi niciodată predate de acel rege, pe cît de nesăţios, pe atît de beţivan.

De altfel, pe cît se arătase şeful de egoist, hrăpăreţ şi lipsit de orice sentiment generos, pe atît supuşii săi nu şovăiră să se lasc mai prejos, luîndu-i pe englezi drept o pradă şi găsind, la fiece pas, prilejuri de a-i jefui.

În sfîrşit, la 31 martie, Richard şi John Lander putură să plece din Badagry, trecînd rînd pe rînd prin Wowu, — cetate fruntaşă, Bidjie (unde Pearce şi Morrison se îmbolnăviseră în precedenta expediţie), Djannah, Tchow, Eggan — oraşe vizitate înaintea lor de Clapperton, Engua, unde Pearce îşi găsise moartea, Asinara, întîia cetate înconjurată de ziduri pe care o întîlniseră pînă atunci, Bohu, fosta capitală a Yurribei, Itcho, al cărui tîrg era vestit şi ajunseră, la 13 mai, la Katunga, precedaţi de o escortă trimisă de rege spre a-i întîmpina.

Conformîndu-se datinii locale, cei doi călători se opriră lîngă trunchiul unui pom, înainte de a fi primiţi de rege. Curînd însă, obosindu-se de atîta aşteptare, ei plecară la reşedinţa lui Ebo, starostele eunucilor, şi, după rege, personajul cel mai puternic. Mansolah, care îi primi puţin după aceea, cu un tam-tam drăcesc de ţambaluri, de goarne şi de tobe mari, îi întîmpină cu atîta cordialitate, încît îi porunci lui Ebo să taie capul oricui şi-ar îngădui să-i supere cu ceva.

Totuşi, de teamă ca Mansolah să nu-i oprească acolo pînă la vremea ploilor, John şi Richard Lander, ascultînd sfatul dat de Ebo, nu-şi arătară regelui dorinţa de a ajunge la Niger. Ei se mulţumiră să-i spună că — întrucît un compatriot al lor murise la Bussa, cu vreo douăzeci de ani în urmă — regele Angliei îi trimisese la sultanul Yauriei, spre a prelua actele şi documentele mortului.

Deşi Mansolah nu se purtase faţă de fraţii Lander atît de binevoitor ca faţă de Clapperton, el îi lăsă totuşi să plece, după opt zile de la sosirea lor.

Din numeroasele relatări găsite în darea de seamă originală asupra oraşului Katunga şi asupra Yurribei, nu vom reda decît citatul următor:

„Katunga nu a corespuns nicidecum aşteptărilor noastre în ce privea bogăţia lui şi numărul populaţiei. Vasta cîmpie în mijlocul căreia a fost zidit oraşul, deşi foarte frumoasă, rămîne totuşi în urmă, cu privire la dezvoltarea plantelor, la rodnicia pămîntului şi la frumuseţea înfăţişării — faţă de ţinutul desfătător al Bohului, care se bucură însă de o faimă mai mică.

Piaţa oraşului este destul de bine aprovizionată, dar toate costă acolo prea scump. Oamenii de jos sînt astfel nevoiţi să renunţe aproape cu totul

Muntele Kesa (Facsimil. Gravură veche)

la hrana animală, sau să se mulţumească cu carnea dezgustătoare a gîzelor, reptilelor şi viermilor".

Delăsarea arătată de Mansolah şi cea a supuşilor lui îngăduiră fellanilor — sau fellatahilor — să se aşeze în Yurriba, întărindu-se acolo cu metereze şi şanţuri şi să capete recunoaşterea independenţei lor, pînă în ziua cînd se vor socoti îndeajuns de puternici, spre a-şi întinde stăpînirea lor absolută asupra întregului ţinut.

Fraţii Lander străbătură apoi Atupa, Bumbum, — loc des vizitat de neguţătorii din Haussa, din Borgu şi de prin alte părţi care fac afaceri cu Gonja, — Kişi, la graniţa Yurribei şi Mussa, pe rîul cu acelaşi nume. Ieşind

din acest oraş, ei fură ajunşi din urmă de o escortă trimisă de sultanul din Borgu, ca să-i întîmpine.

Sultanul Yarro îi primi pe călători cu mărturii de plăcere şi de bunăvoinţă, părînd mai cu seamă foarte bucuros să-l revadă pe Richard Lander.

Deşi acest suveran era de religie mahomedană, el credea totuşi mai mult în practicile superstiţioase ale părintelui său, decît în noua credinţă ce îmbrăţişase. Deasupra uşii sale erau agăţate fetişuri şi vrăjitorii, iar într-una din colibele lui vedeai un taburet pătrat, sprijinit pe cele două laturi principale de patru chipuri omeneşti sculptate în lemn.

În ce priveşte poporul din Borgu, el se deosebeşte întru totul de cel din Yurriba, ca fire, moravuri şi tradiţii.

Darea de seamă ne spune :

„Aceştia din urmă (yurribanii) sînt mereu porniţi să facă afaceri, mergînd dintr-un oraş în altul ; cei dintîi nu-şi părăsesc mai niciodată locuinţele, decît în caz de război, sau cînd se înjghebează vreo expediţie de pradă ; yurribanii sînt şi fricoşi ; borguinii sînt îndrăzneţi, curajoşi, întreprinzători, plini de energie şi se simt foarte la largul lor în mijlocul manevrelor războinice. Yurribanii sînt de obicei blînzi, liniştiţi, modeşti, cinstiţi, avînd însă o fire rece şi nepăsătoare ; borguinii sînt înfumuraţi, ţîfnoşi, prea plini de ei ca să fie politicoşi, prea isteţi ca să fie cinstiţi ; ei au, totuşi, înţelegere pentru pasiunile amoroase şi pentru iubirea aproapelui, fiind expansivi în simpatiile lor şi violenţi în urile lor".

La 17 iunie, călătorii noştri putură, în sfîrşit, să zărească oraşul Bussa. Mare le fu mirarea, văzînd că oraşul era clădit pe uscat, iar nu pe o insulă din Niger, precum arătase Clapperton. Pătrunzînd în Bussa prin poarta dinspre apus, ei fură de îndată introduşi la rege şi la *midiki* (regină) care le spuseră că, chiar în dimineaţa acelei zile, plînseseră amîndoi, cu lacrimi fierbinţi, moartea lui Clapperton.

Fraţii Lander vizitară mai întîi Nigerul sau Kuara, care curge la poalele cetăţii.

Călătorul ne spune :

„Înfăţişarea acestui fluviu vestit ne-a dezamăgit cumplit. În mijlocul lui se ridicau stînci negre şi zgrunţuroase, provocînd, la suprafaţa lui vîrtejuri spumegate şi curente de apă ce se încrucişau. Ni s-a spus că Nigerul, înainte de a intra în Bussa, era despărţit în trei braţe de către două mici insule fertile şi că, după ieşirea lui, curgea într-o singură albie pînă la Funda, fără întrerupere. Aci Nigerul, în partea lui cea mai largă, nu e mai lat decît o aruncătură de piatră.

Stînca pe care stam noi străjuia locul unde îşi găsiseră moartea Park şi tovarăşii săi".

Richard Lander îşi procură, la început, cu destulă prudenţă, informaţii asupra cărţilor şi documentelor care mai rămăseseră din călătoria lui Mungo-Park. Totuşi, încurajat de bunăvoinţa suveranului, el se hotărî să-l întrebe despre trista soartă a exploratorului. Sultanul fusese însă prea tînăr la acea dată, ca să ştie ce se petrecuse, căci această catastrofă se întîmplase în timpul domniei penultimului sultan. Oricum, el îi făgădui că va ordona să se cerceteze tot ce ar mai fi putut rămîne de pe urma celebrului călător.

Richard Lander ne spune :

„În după-amiaza acelei zile, regele veni la noi în vizită, urmat de un om ce purta sub braţ o carte găsită plutind pe Niger, după naufragiul compa-

triotului nostru. Ea era învelită într-o bucată de stambă; inimile noastre băteau pline de speranță, pe cînd omul o dezvelea cu încetul, căci, după mărimea ei, am socotit că ea conținea jurnalul de călătorie al lui Park. Dar mare ne fu dezamăgirea cînd, deschizînd cartea, aflarăm că nu era decît o veche lucrare, privind navigația din veacul trecut".

Nu mai speram, așadar, să dăm de jurnalul călătorului.

La 23 iunie, frații Lander plecară din Bussa, plini de recunoștință față de rege, care le făcuse daruri însemnate și îi sfătuise să nu primească de-ale mîncării decît de la guvernatorii orașelor ce aveau să le străbată — spre a nu se expune să fie otrăviți. Ei merseră pe uscat în susul Nigerului, pînă la Kagogia, unde se îmbarcară pe o luntre băștinașă, ca vai de lume, în timp ce caii lor își urmară drumul pe uscat, spre Yauria.

Richard Lander relatează:

„Nu străbătuserăm încă decît abia cîteva sute de metri, cînd fluviul începu să se lărgească treptat; și, pe cît ochiul nostru putea să-l cuprindă, devenise lat de mai bine de două mile, de la un mal la celălalt. El semăna aidoma unui larg canal artificial, ale cărui maluri abrupte stăvileau apele ca niște ziduri groase și scunde, în spatele cărora erau arbori și plante. Apa, foarte scăzută pe alocuri, era, prin alte părți, destul de adîncă spre a purta o navă de război. Nu-ți puteai închipui ceva mai pitoresc decît locurile pe care le străbătusem în primele două ceasuri; cele două maluri erau covîrșite de sate și cătune. Pomi uriași se încovoiau sub povara frunzișului stufos, a cărui culoare închisă, ferindu-ne ochii de strălucirea soarelui, contrasta cu verdeața sclipitoare a dealurilor și a cîmpiilor. Dar, deodată scena se schimbă cu totul. Malurilor netede de humus, lut și nisip le urmară stînci negre, zgrunțuite; iar oglinda imensă ce răsfrîngea cerul se împărți în mii de mici canale, despărțite de largi grămezi nisipoase".

Ceva mai departe, curentul fluviului era închis de un zid de stînci negre, ce nu-i lăsa decît o deschizătură strîmtă prin care apele se năpusteau furioase. Dar, după această stavilă naturală, Nigerul își reia cursul, liniștit și măreț.

După trei zile de navigație, frații Lander ajunseră într-un sat unde îi așteptau oamenii și caii. Ei ajunseră, în curînd, în orașul Yuri, după ce străbătură un ținut care urca în pantă.

Călătorii fură primiți de sultan — un om gras, murdar și respingător, care avea aerul unui chefliu — într-un soi de curte a unei ferme curat gospodărită.

Acest sultan, mîniat de faptul că nici Clapperton nu găsise cu cale să-i facă o vizită, nici Richard Lander nu socotise necesar, în călătoria lui de înapoiere, să-i dea respectul cuvenit, fu de o revoltătoare lăcomie. El nu voi să vîndă drumeților merindele de care aveau nevoie și recurse la toate șmecheriile spre a-i reține locului vreme cît mai îndelungată.

Adăugăm că la Yuri merindele erau foarte scumpe și că Richard Lander nu mai avea ca mărfuri decît ace de cusut „garantat superfine care nu tăiau ața...", fără îndoială pentru că le lipseau găurile de băgat ața! Călătorii se văzură deci nevoiți să le arunce.

Totuși, ei cîștigară ceva de pe urma cîtorva cutii de zinc, în care fuseseră comprimate de supă, ale căror etichete, deși înnegrite și spălăcite, stîrneau pofta băștinașilor. Într-o zi de tîrg, unul dintre aceștia obținu un succes de mare curiozitate, căci purta pe cap patru etichete, lipite pe patru fețe, pe care stătea scris: „Excelentă zeamă concentrată de carne".

Refuzînd englezilor îngăduinţa de a pătrunde fie în Nyffe, fie în Bornu, sultanul Yauriei le declară că nu le rămîne altceva de făcut decît să se înapoieze la Bussa. Richard Lander ceru de îndată, printr-o scrisoare adresată regelui acestui oraş, să-i dea voie să cumpere o barcă, cu care să ajungă la Funda, întrucît drumul pe uscat e bîntuit de fellani, cunoscuţi ca tîlhari de drumul mare.

În sfîrşit, la 26 iulie, un trimis al regelui din Bussa veni să se informeze cu privire la inexplicabila conduită a sultanului Yauriei şi la motivele pentru care întîrzia să le permită englezilor întoarcerea lor la Bussa. După ce au stat în închisoare timp de cinci săptămîni, fraţii Lander putură deci să părăsească acest oraş, pe-atunci aproape pe de-a-ntregul inundat.

Ei urcară pe Niger pînă la confluenţa cu rîul Kobbe, apoi coborîră din nou la Bussa, al cărui rege, încîntat că-i revede, i-a primit cu cea mai sinceră dragoste. Ei fură nevoiţi totuşi să rămînă acolo mai mult timp decît ar fi voit, pe de o parte datorită faptului că trebuiau neapărat să facă o vizită regelui Wowului şi, pe de altă parte, din pricina greutăţilor întîmpinate cu procurarea unei bărci. La acestea s-a mai adăugat şi faptul că împuterniciţii regelui, trimişi de el la diferiţi satrapi, ale căror state se învecinează cu apele fluviului, au întîrziat.

Părăsindu-l pe rege, cei doi fraţi n-au putut decît să-i mărturisească simţămintele de recunoştinţă pentru bunăvoinţa sa, pentru felul în care au fost găzduiţi, felul în care le-a purtat de grijă, zelul pe care l-a pus în apărarea intereselor lor şi ocrotirea de care n-a încetat să le dea dovadă în tot timpul celor aproape două luni petrecute în capitala sa.

Acest simţămînt de părere de rău era în egală măsură resimţit de indigeni, care, îngenuncheaţi pe drumul pe care treceau fraţii Lander, ridicau mîinile la cer, implorînd divinităţile lor să-i ocrotească pe drumeţi. După care aceştia purceseră la drum coborînd pe apa Nigerului. Din chiar capul locului fură obligaţi să facă o haltă în mica insulă a Melaliei, al cărei conducător îi rugă pe călători să primească în dar un prea frumos ied. Oaspeţii erau prea binecrescuţi ca să-l refuze. Fraţii Lander străbătură apoi marele oraş Congi („Songa" al lui Clapperton) şi Inguazi-Miligia, prin care treceau toţi neguţătorii ce făceau drumul dus şi întors din şi către Nyffe, spre ţările aflate la nord-est de Borgu şi se opriră la Pataşia, insulă mare, bogată, neasemuit de frumoasă, presărată cu boschete de palmieri şi de pomi înalţi şi măreţi.

Cum această insulă nu era departe de Wowu, Richard Lander trimise un vestitor regelui oraşului, care nu voia să-i predea barca pe care o cumpărase cu banii săi. Trimisul neizbutind să capete cîştig de cauză, călătorii fură nevoiţi astfel să meargă chiar şi la rege ; — dar, precum era şi firesc, nu obţinură decît făgăduieli care, în fond, echivalau cu un refuz. Aşa fiind, ei nu mai avură alt mijloc de scăpare, ca să-şi poată continua drumul, decît să fure bărcile pe care le împrumutaseră la Pataşia. La 4 octombrie, după alte întîrzieri, îşi reluară călătoria şi, purtaţi de curentul fluviului, se îndepărtară de Lever (sau Layaba) şi de nemernicii lui locuitori.

Aproape de acest punct, malurile fluviului se înalţă la vreo patruzeci de picioare deasupra apei, devenind aproape perpendiculare. Fluviul, scăpat din şirul de stînci, îşi urma cursul drept către miazăzi.

Primul oraş întîlnit de cei doi fraţi în drumul lor fu Bajiebo, cetate mare şi întinsă, de o murdărie şi de o neorînduială zgomotoasă de neînchipuit.

Apoi, vizitară Litci, oraş locuit de nyffeni, şi Madjia, lîngă care Nigerul se împarte în trei canale. După cîteva minute, în clipa cînd trecuseră de o nouă insulă, drumeţii se aflară faţă-n faţă cu o stîncă înaltă de două sute optzeci şi unu de picioare numită Kesa (sau Kesy), care se ridică perpendicular în mijlocul fluviului. Stînca este respectată foarte mult de indigeni, care au credinţa că ea adăposteşte un duh făcător de bine.

Puţin înainte de a ajunge la Rabba, în Insula Bili, fraţii Lander primiră vizita regelui „Apelor negre", suveran al Insulei Zangoşia, care venise într-o barcă neobişnuit de lungă şi de curată, împodobită cu pînză stacojie şi cu şireturi de aur. Chiar în aceeaşi zi, ei ajunseră în oraşul Zangoşia, aşezat în faţa oraşului Rabba, a doua cetate a fellanilor, după Sokoto.

Regele acestui oraş, pe nume Mallam-Dendo, era vărul lui Bello. Bătrîn şi orb, foarte şubred ca sănătate şi convins că nu mai avea mult de trăit, el era preocupat doar de grija de a asigura fiului său venirea la tron.

Deşi primise daruri de foarte mare valoare, Mallam-Dendo se arătă foarte nemulţumit şi spuse călătorilor că, dacă nu va primi de la ei alte daruri, mai utile şi mai scumpe decît cele date, el le va pretinde să-i dea armele : pistoalele şi praful de puşcă pe care le aveau, ca să-i lase să plece din Zangoşia.

Desperat, Richard Lander îşi pierduse capul, dar iată că Mallam — după primirea tobeei (hlamidei) lui Mungo-Park, pe care regele Bussiei i-o restituise lui Lander, fu cuprins de o bucurie nebună, se declară protectorul europenilor, făgădui să facă tot ce-i stătea în putinţă spre a-i ajuta să ajungă la mare şi le dărui rogojini împletite în cele mai frumoase culori, doi saci cu orez şi un ciorchine mare de banane. Aceste merinde fură binevenite, căci mărfurile de nimica toată pe care le luaseră cu ei : pînzeturi, oglinzi, brice, pipe se sfîrşiseră şi nu le mai rămăseseră englezilor decît ace de cusut şi cîteva brăţări de argint — păstrate spre a fi împărţite căpeteniilor pe care le-ar fi întîlnit în drumul lor pe Niger.

Lander relatează :

„Privit din Zangoşia, Rabba îţi face impresia unui oraş foarte mare, ordonat, curat, bine construit. El n-are nici metereze, nici fortificaţii, nefiind înconjurat de ziduri de apărare. Este zidit neregulat pe creasta unui deal, la poalele căruia curge Nigerul. Ca mărime, populaţie şi bogăţie, este al doilea oraş de seamă al fellanilor. Populaţia lui este un amestec de fellani, de nyffeeni, de emigranţi şi de sclavi din diferite ţinuturi. Oraşul recunoaşte autoritatea unui guvernator, pe care-l numesc sultan sau rege. Rabba este vestit pentru grîul, uleiul şi mierea lui. Cînd oamenii noştri vizitară tîrgul (piaţa), li se păru bine aprovizionat cu boi, cai, catîri, măgari, oi, capre şi păsări domestice. Pretutindeni erau de vînzare : orez, grîu, bumbac, pînzeturi, indigo, şei şi hamuri de piele galbenă şi roşie, ghete, cizme, papuci. Cei două sute de sclavi pe care îi observasem de dimineaţă, erau încă expuşi la vînzare, pe seară. Rabba nu este cîtuşi de puţin vestit prin industria lui ; totuşi acolo se fabrică, în mod neîntrecut, rogojini şi papuci. În ce priveşte însă celelalte meserii, Rabba este mai prejos de Zangoşia.

Activitatea şi dragostea de muncă a locuitorilor din Zangoşia îl surprind în mod plăcut pe călător. Bucuroşi de oaspeţi, îndatoritori, ei sînt apăraţi contra fellanilor prin chiar aşezarea insulei lor. Independenţi, ei nu recunosc decît autoritatea regelui „Apelor negre", şi aceasta doar fiindcă au interes să asculte de el.

Ameninţaţi de naufragii

La 16 octombrie, Richard Lander şi fratele său plecară, în sfîrşit, cu o luntre păcătoasă, scobită într-un trunchi, pe care regele le-o vînduse foarte scump, şi după ce furară nişte rame pe care nimeni nu consimţea să li le vîndă. Era pentru întîia oară că puteau naviga pe Niger, fără ajutor străin.

Ei coborîră pe fluviu, a cărui lărgime era foarte variabilă, evitînd pe cît le era cu putinţă marile oraşe, căci nu mai erau de loc în stare să satisfacă pretenţiile guvernatorilor.

Nici un incident nu se ivise pînă la Eggan, în această navigare liniştită. Doar într-o noapte, faţă de neputinţa de a debarca în mijlocul mlaştinilor de pe malurile fluviului, drumeţii se văzură nevoiţi să se lase tîrîţi de curent; izbucni însă o furtună înspăimîntătoare, în timpul căreia fură pe punctul de a fi scufundaţi de turmele de hipopotami care se zbenguiau la suprafaţa apei.

În acest timp, Nigerul curgea aproape mereu către răsărit şi sud-est; era larg cînd de opt mile, cînd doar de două. Curentul lui era atît de repede, încît barca naviga cu o viteză de patru sau cinci mile pe oră.

La 19 octombrie, Richard Lander trecu pe lîngă gurile Kadunei, rîu pe care-l străbătuse în apropiere de Cuttup, în prima lui misiune, şi, puţin după aceea, zări oraşul Eggan. El se apropie de îndată de locul de debarcare, mergînd în susul apei pe un golfuleţ tixit de un nesfîrşit număr de bărci mari şi masive, încărcate cu mărfuri, cu provele mînjite de sînge şi acoperite cu pene, — spre a împiedica, prin atare fetişuri, atacurile piraţilor.

Căpetenia în faţa căreia fură aduşi de îndată purta o barbă lungă şi albă; ar fi avut aerul celui mai venerabil patriarh, dacă n-ar fi rîs şi n-ar fi aruncat ocheade ghiduşe, ca un adevărat copil. Indigenii se repeziră cu sutele să-i vadă pe aceşti străini cu înfăţişări atît de ciudate. Drumeţii puseră însă trei oameni de santinelă la uşa lor, spre a ţine la distanţă sumedenia de curioşi.

Richard Lander relatează:

„Unii locuitori din Eggan vînd pînzeturi şi stofe din Benin şi din Portugalia, ceea ce ne face să credem că între oraş şi coastă ar fi vreun mijloc de comunicaţie. Indigenii sînt speculanţi, întreprinzători, mulţi dintre ei ocupîndu-se tot timpul cu traficul în josul şi în susul Nigerului. Ei nu locuiesc decît în bărcile lor, micul acoperiş sau suprastructura deschisă din barcă servindu-le de locuinţă; trăiesc acolo ca în colibe... Credinţa lor ca noi putem să izbîndim în cele mai grele întreprinderi — numai să vrem — ne-a făcut să rîdem, la început; însă, pînă la urmă, insistenţele lor ne plictisiră şi ne obosiră peste măsură. Ei ne cereau vrăji care alungă războaiele şi fetişuri prin care să se îmbogăţească, să poată împiedica crocodilii să răpească oamenii şi să poată pescui, în orice zi, o barcă plină de peşti. Această ultimă rugăminte ne-a fost adresată de starostele pescarilor, care a sprijinit-o cu un dar de o valoare proporţională cu importanţa cererii... Curiozitatea poporului de a ne vedea este atît de mare, încît nu mai putem să ieşim în stradă; iar ca să avem aer curat, sîntem nevoiţi să ţinem toată ziua uşa deschisă, plimbîndu-ne de jur împrejurul colibei noastre: singura mişcare care ni se îngăduia să o facem, ca şi cînd am fi nişte fiare în cuşcă. Oamenii se uită la noi fixîndu-ne cu priviri pline de groază şi de mirare, cam tot aşa cum, în Europa, privim tigrii dintr-o menajerie. Cînd ne apropiem de uşă, ei se dau înapoi, plini de spaimă şi scuturaţi de friguri; cum ne văd însă la celălalt capăt al colibei, se apropie din nou, atît cît le îngăduie teama lor şi cu cele mai mari precauţii".

Eggan este o cetate foarte întinsă, iar populaţia ei trebuie să fie foarte numeroasă. Ca mai toate oraşele zidite pe malul Nigerului, Eggan este inundat în fiecare an. Trebuie să credem că băştinaşii au motivele lor, cînd îşi construiesc locuinţe în locuri care ne-ar părea nouă atît de nepotrivite şi de vătămătoare sănătăţii. Nu s-ar datora, oare, aceasta faptului că pămîntul din împrejurimile oraşului este doar un mîl gras şi negru, neînchipuit de roditor, care le procură, fără prea mare muncă, toate produsele trebuincioase traiului?

Deşi părea să aibă peste 100 de ani, căpetenia oraşului Eggan era plină de voioşie. Cele mai de frunte personaje ale oraşului se întîlneau în cabana lui, unde stăteau la taifas zile întregi.

Drumeţul ne spune:

[illegible]

„Această adunare de bărbi cărunte rîde din toată inima şi face atîta haz de orice glume şi spirite, încît vedem tot mereu trecători care se opresc la poarta barăcii, ca să asculte şi să ia şi ei parte la hohotele de rîs ce răsună în afară ; aşa că noi nu auzim, de dimineaţă pînă seara, decît tunete de aplauze".

Într-o zi, căpetenia voi să-şi arate, faţă de străini, talentele lui de cîntăreţ şi dansator, spre a-i umple de surpriză şi admiraţie.

Relatarea spune :

„Ţopăind sub povara anilor şi scuturîndu-şi şuviţele de păr alb, el sări şi săltă ca un ţap, de mai multe ori, spre marea bucurie a celor de faţă, ale

căror rîsete — singurul mod de a aplauda al africanilor — gîdilară pînă într-atît deşarta mîndrie şi închipuire a moşneagului, încît, spre a-şi continua ţopăiala, fu nevoit să se sprijine într-o cîrjă. O mai ţinu astfel cîtva timp, şontîc-şontîc ; cum însă puterile i se sleiseră, el fu silit să se oprească şi să se aşeze lîngă noi, pe pragul cabanei. Pentru nimic în lume nu voia să pară şubred în ochii noştri. Deşi gîfîia peste măsură, el se străduia să respire adînc şi să-şi ţină suflarea zgomotoasă şi pripită. Mai încercă o dată să danseze şi să cînte ; însă constituţia lui nu-i sprijini sforţările şi de-abia îi mai auzeai glasul, fără putere şi tremurător. Totuşi, cîntăreţii şi cîntăreţele, împreună cu dansatorii şi muzicanţii, îşi continuară concertul lor gălăgios pînă ce, fiind obosiţi de a-i mai privi şi asculta, îi rugarăm să plece, întrucît se lăsa noaptea. Ceea ce îl mîhni adînc pe veselul şi uşuraticul moşneag".

Între timp, Mallam-Dendo îi povăţui pe englezi să nu mai meargă în josul rîului. Precum arăta el, Eggan era ultimul oraş al ţinutului Nyffei ; stăpînirea fellanilor nu se întindea dincolo de oraş şi pînă la coasta oceanului nu se mai întîlneau decît triburi primitive, veşnic în luptă unele cu altele.

Aceste poveşti spuse de localnici tovarăşilor de drum ai fraţilor Lander, în legătură cu primejdia şi cu riscul de a fi gîtuiţi sau prinşi şi vînduţi ca sclavi, îi îngroziră pînă într-atît, încît refuzară să se mai îmbarce, vrînd să se reîntoarcă la Cape-Coast Castle, tot pe drumul pe care veniseră.

Datorită curajului celor doi fraţi, la 22 octombrie, expediţia părăsi Eggan, trăgînd, în semn de salut, trei salve de flintă.

Cîteva mile mai încolo, un pescăruş se roti pe deasupra capetelor lor — semn că oceanul era aproape şi le dărui siguranţa absolută că vor ajunge în sfîrşit la capătul obositorului lor drum.

Ei trecură astfel, rînd pe rînd, prin cîteva sate, mici şi sărăcăcioase, pe jumătate inundate şi printr-un oraş foarte mare aşezat la poalele unui munte înalt, care părea că-l striveşte şi al cărui nume nu-l putură afla. Se încrucişară cu enorm de multe bărci, construite ca acelea de pe rîurile Bonny şi Calabar. Nu fără uimire priveau băştinaşii echipajele acestor oameni albi, cu care nici nu cutezau să schimbe un cuvînt-două.

Povîrnite şi văzute de departe, mlăştinoase, malurile Nigerului deveneau în curînd mai ridicate, mai bogate, mai fertile.

Kakunda, asupra căruia locuitorii Egganului i-au atras atenţia, recomandîndu-i să facă acolo un popas, se află pe ţărmul occidental al fluviului. Văzut de la oarecare distanţă, el prezintă un aspect de un pitoresc deosebit.

Indigenii se arătară la început alarmaţi de apariţia călătorilor. Un bătrîn mallam, preot şi învăţător musulman, îi luă sub ocrotirea sa. Datorită lui, cei doi fraţi avură parte de o primire plină de bunăvoinţă din partea localnicilor, în această capitală a unui regat, independent de Nyffe.

Informaţiile pe care călătorii le adunară în acest oraş, sau mai curînd, în această reuniune a patru sate, se potriveau cu cele strînse la Eggan. Astfel, Richard Lander se hotărî să călătorească numai noaptea şi să-şi încarce cu gloanţe şi cu alice mari cele patru puşti şi cele două pistoale ce-i mai rămăseseră.

Cu orice risc, exploratorii noştri, spre marea uimire a indigenilor, care nu puteau crede că oamenii pot sfida în aşa chip primejdia, părăsiră Kakunda, făcînd să răsune văzduhul de trei puternice aclamaţii.

Ei trecură deci pe lîngă mai multe oraşe de seamă, pe care le evitară cu grijă. În acest timp, cursul fluviului îşi schimbă drumul de cîteva ori, ocolind printre dealuri de la sud la sud-est, apoi la sud-vest.

La 25 octombrie, englezii se găsiră în faţa gurilor unui mare rîu. Era Chadda sau Benue. La confluenţa lui se întindea un oraş important, cu faţa spre Niger şi Benue. Era Cutumcuraffi.

În sfîrşit, după ce era cît p-aci să se scufunde într-o vîltoare şi să fie zdrobit de stînci, Richard Lander, descoperind un loc prielnic şi nelocuit de nimeni, pe malul drept al fluviului, se hotărî să debarce.

. Acel loc fusese vizitat cu puţin înainte de către indigeni, precum o dovedeau urmele de focuri, tărtăcuţe sfărîmate, cioburi de oale de lut împrăştiate pe pămînt, coji de nuci-de-cocos şi doage de butoaie cu praf de puşca, pe care exploratorii le strînseră cu oarecare teamă, căci ele dovedeau legăturile localnicilor cu europenii.

În acest timp, cîteva femei o luară la fugă, speriate de trei oameni din suita lui Lander, care pătrunseseră într-un sat ca să ceară lemne de foc. Drumeţii, rupţi de oboseală, se odihneau pe rogojini, cînd se văzură deodată înconjuraţi de o ceată de oameni aproape goi, înarmaţi cu puşti, arcuri, săgeţi, satîre, cîrlige de fier şi vîrfuri de lănci.

Doar sîngele rece şi prezenţa de spirit a celor doi fraţi fură în stare să împiedice o încăierare ce părea inevitabilă şi al cărei rezultat nu era îndoielnic. Ei aruncară armele la pămînt şi înaintară spre căpetenia băştinaşilor.

Lander ne spune :

„Apropiindu-ne deci, le făcurăm mereu semne cu braţele, spre a-i convinge să nu tragă în noi. Sacul cu săgeţi al şefului i se bălăbănea pe şold, arcul îi era întins şi o săgeată care ţintea drept în pieptul nostru sta gata să zboare. Cînd nu mai aveam decît cîţiva paşi pînă la el şi şeful era gata să destindă coarda, omul care era cel mai aproape de el se repezi să-i oprească braţul. Ne găseam atunci faţă-n faţă şi, de îndată, îi întinserăm mîinile. Toţi tremurau ca varga. Şeful ne privi drept în ochi, apoi îngenunche. Înfăţişarea lui păru nelămurită, un amestec de teamă, de groază, în care aveau aerul să se înfrunte toate pasiunile, bune şi rele ; în sfîrşit, îşi lăsă capul în piept, apucă mîna ce-i întindeam şi izbucni în plîns. Din acea clipă armonia se restabili şi gîndurile de război şi de vărsări de sînge lăsară loc celei mai depline înţelegeri.

«Credeam că sînteţi copiii cerului, căzuţi din nori — ne spuse şeful spre a ne explica brusca lui schimbare»“.

Şi Lander adăugă :

„A fost un mare noroc pentru noi că feţele noastre albe şi ţinuta noastră calmă s-au putut impune acelei mulţimi, căci altfel, un minut mai tîrziu, trupurile noastre ar fi fost zbîrlite de săgeţi şi am fi semănat cu nişte porci cu ghimpi“.

Acel loc era faimosul tîrg din Boca, despre care drumeţii auziseră vorbindu-se atît de des şi unde oamenii vin cu duiumul, dinspre coastă, spre a da mărfurile aduse de albi, în schimbul sclavilor aduşi în mare număr de la Funda, oraş situat pe ţărmul celălalt.

Informaţiile culese acolo erau cum nu se poate mai favorabile. Oceanul nu mai era decît la zece zile de drum. După cum spunea şeful din Boca, navigaţia nu prezenta nici o primejdie ; însă locuitorii de pe maluri erau oameni foarte răi.

Urmînd sfatul şefului, cei doi fraţi trecură pe dinaintea oraşului Atta, frumos şi foarte întins, fără a se opri acolo şi poposiră la Avvazaca, unde Nigerul se desparte în mai multe braţe. Şeful acestui oraş se dovedi de o nesăţioasă lăcomie. Ei refuzară apoi să rămînă în două sau trei sate, unde erau stăruitor îndemnaţi să poposească, spre a potoli curiozitatea băştinaşilor, şi se văzură siliţi să se oprească în satul Damuggo, unde un omuleţ ce purta o tunică de uniformă strigă pe englezeşte : „Hei, hei ! englezilor, veniţi încoace !". Era un trimis al regelui din Bonny, venit să cumpere sclavi pentru stăpînul său.

Căpetenia acestui oraş, care niciodată nu mai văzuse oameni de rasă albă, îi primi foarte bine pe exploratori, organiză petreceri şi distracţii publice în cinstea lor şi îi opri acolo pe tot timpul serbărilor, pînă la 4 noiembrie. Deşi regele, avertizat de vrăjitorul pe care îl consultase, le prevesti că vor trece prin grele şi numeroase primejdii, înainte de a ajunge la coastă, el le dădu totuşi încă o barcă cu vîslaşi şi cu o călăuză.

Sinistrele prevederi ale vrăjitorului se îndeplniră fără întîrziere. John şi Richard Lander se urcară în două bărci deosebite. Pe cînd treceau prin faţa unui mare oraş despre care aflară că se chema Kirri, ei fură opriţi de nişte bărci lungi de război, fiecare din ele cuprinzînd vreo patruzeci de oameni, îmbrăcaţi în straie europene, dar fără pantaloni.

Aceste bărci arborau, în vîrful unor înalte prăjini de bambus, stindardele larg desfăşurate ale Marii Britanii ; ele erau împodobite cu scaune, mese, sticle şi diferite figuri simbolice. Fiecare din mateloţii lor negri purta o flintă şi la prova fiecărei ambarcaţii se vedea cîte un tun de calibrul patru sau şase ţoli.

Cei doi fraţi fură conduşi la Kirri. Acolo se ţinu un sfat în privinţa sorţii lor. Din fericire, cîţiva mallamii le luară apărarea şi obţinură să li se restituie lucrurile care le fuseseră şterpelite ; dar cea mai mare parte din acestea se scufundaseră o dată cu barca lui John Lander.

Richard Lander relatează :

„Avui mare plăcere să recunosc numaidecît lada în care se aflau cărţile noastre şi unul dintre jurnalele de drum ale fratelui meu ; lîngă ea era cutia de medicamente, amîndouă însă fiind pline cu apă. Un sac mare de dormit, de pînză, în care se aflau hainele noastre, fusese deschis şi prădat, nemairămînîndu-ne decît o cămaşă, o pereche de pantaloni şi o haină.

Mai multe lucruri de preţ dispăruseră de asemenea. Jurnalele mele, afară de un caiet de note, în care însemnasem observaţiile făcute de la Rabba pînă aici, se pierduseră. Ne lipseau patru puşti, din care una aparţinuse lui Mungo-Park, patru satîre şi două pistoale, nouă dinţi de fildeş de elefant, cei mai frumoşi din cîţi văzusem în tot ţinutul, dăruiţi de regii din Wowu şi din Bussa, nenumărate pene de struţ, cîteva piei de leopard de toată frumuseţea, seminţe de cereale de o mare varietate, toţi nasturii, toate scoicile-monede şi acele de cusut, care ne erau atît de trebuincioase spre a cumpăra cu ele de-ale mîncării, totul dispăruse şi — aşa cum ni se dădu asigurarea — căzuseră la fund, în apă.

Aceasta însemna, cu drept cuvînt, să ne împotmolim tocmai cînd am fi putut spune doamne-ajută. Să străbatem întreaga Africă, de la Badagry la Bussa, să scăpăm din primejdiile navigaţiei pe Niger şi să ieşim teferi din ghearele atîtor regi hrăpăreţi, ca să naufragiem numai şase zile depărtare de ocean, ca să devenim sclavi sau să fim condamnaţi la moarte — în clipa cînd urma să arătăm Europei roadele preţioase ale atîtor chinuri îndurate, ale atîtor primejdii evitate, ale atîtor stavile fericit înlăturate ; şi, după ce fixaserăm cursul Nigerului, de la Bussa la vale şi eram gata să-i descoperim gurile, să ne vedem arestaţi de cîţiva piraţi ticăloşi, aceasta era, cu adevărat, prea mult !..."

Cît de amare fură gîndurile celor doi fraţi, în tot timpul cît au durat acele nemaisfîrşite discuţii !

Deşi lucrurile care li se furaseră le-au fost în parte restituite şi cu toate că cel care începuse ostilităţile fu condamnat la decapitare, spre a-şi ispăşi greşeala, cei doi fraţi erau consideraţi încă prizonieri şi urmau să fie conduşi la Obie, regele ţinutului Eboe, singurul care avea să hotărască de soarta lor.

Era clar că aceşti jefuitori nu aparţineau locului şi că veniseră acolo spre a face piraterie. Ei îşi făcuseră, desigur, socoteala să-şi înceapă jafurile în două sau trei tîrguri ca cel din Kirri, dacă ar fi întîlnit cumva flotile prea puternice, care nu s-ar fi lăsat jefuite fără luptă. De altfel, toate populaţiile acestei părţi a Nigerului se temeau unele de altele în cea mai mare măsură, iar cumpărările merindelor se făceau totdeauna cu arma în mînă.

După două zile de navigaţie, bărcile ajunseră lîngă Eboe, într-un loc unde fluviul se împarte în trei braţe neînchipuit de largi, cu malurile line, mlăştinoase şi pline cu palmieri.

Un ceas mai tîrziu, la 8 noiembrie, unul din oamenii echipajului băştinaş din Eboe strigă : „Iată ţara mea".

Acolo, noi complicaţii îi aşteptau pe exploratori. Obie, regele din Eboe, era un tînăr cu figura vioaie şi deşteaptă, care îi primi pe drumeţi cu multă bunăvoinţă. Îmbrăcămintea lui, care aducea cu cea a regelui Yurribei, era împodobită cu mărgean în aşa hal, încît i-ai fi putut da numele „regele de mărgean".

Fără îndoială, Obie păru mişcat auzind povestea atacului, în care englezii îşi pierduseră toate mărfurile lor, însă ajutorul pe care-l dădu acestora nu era la înălţimea sentimentelor lui aparente, căci îi lăsă aproape să moară de foame.

Darea de seamă relatează :

„Locuitorii din Eboe nu cultivă decît plante cu rădăcini hrănitoare, porumb şi bananieri. Ei posedă numeroase capre şi păsări de ogradă, au însă oi puţine, iar vite de muncă nu au de loc. Oraşul, foarte întins, este aşezat într-un cîmp deschis şi are o numeroasă populaţie ; fiind capitala regatului, el nu poartă alt nume decît acela de «ţinutul Eboe». Uleiul lui de palmier este vestit. Acolo se ţine, de un lung şir de ani, cel mai de seamă tîrg de sclavi, unde vin să se aprovizioneze băştinaşi care se îndeletnicesc cu acest negoţ de-a lungul coastei, între rîul Bonny şi vechiul rîu Calabar. Băştinaşii vin cu sutele, din valea acestor ape, spre a-şi face acolo comerţul lor şi, chiar acum, un mare număr dintre ei locuiesc în bărci rînduite în faţa oraşului. Aproape tot uleiul cumpărat de englezi din Bonny şi din locurile învecinate provine de acolo, ca de altminteri toţi sclavii pe care îi îmbarcă, la ţărm, corăbiile franceze, spaniole şi portugheze ce se îndeletnicesc cu negoţul de sclavi. Din mai multe părţi am auzit că poporul din Eboe este antropofag ; acest zvon este mai răspîndit printre triburile vecine, decît printre cele din inima ţării".

După spusele celor din jurul lor, călătorii erau siguri că Obie nu-i va pune în libertate, decît după plata unei importante răscumpărări. Acest rege era, poate, împins să se poarte astfel de aţîţările favoriţilor lui ; ceea ce însă îi întări hotărîrea fu, mai ales, lăcomia şi graba locuitorilor din Bonny şi Brass, căci fiecare din aceste două grupe se lupta să-i aducă pe englezi în ţinuturile lor.

Cei mai înverşunaţi în această luptă erau : un fiu al ultimului şef din Bonny, regele Peper (Piper), un oarecare Gun (Puşcă), fratele regelui Boy (Băiat) şi tatăl lor, regele Forday, care împreună cu regele Jacket (Jachetă) guvernau întreg ţinutul Brassului.

Spre a-şi dovedi bunăvoinţa, ei arătară certificatele date de căpitanii europeni cu care avuseseră legături de afaceri.

Unul dintre aceste documente, semnat de James Dow, comandant al bricului „La Susanne", din Liverpool şi datînd din septembrie 1830, de pe primul rîu al Brassului, suna astfel:

„Comandantul Dow declară că niciodată n-a întîlnit vreo şleahtă de nemernici mai mari decît aceşti locuitori, în general, şi piloţi în particular, de prin partea locului".

Apoi, urmînd pe acelaşi ton, comandantul îi blestema cumplit, făcîndu-i netrebnici afurisiţi şi afirmînd că ei încercaseră să-i împingă nava spre coastă, pe gherdapuri, la gura fluviului, spre a-l naufragia şi-apoi să-şi împartă rămăşiţele corăbiei. Pe regele Jacket el îl făcea mare pungaş. Singurul care i se păruse oarecum de treabă şi demn de încredere, era Boy. Ca urmare a nesfîrşitelor tărăgăneli, Obie declară că, după legile şi tradiţiile ţării, avea dreptul să-i considere pe fraţii Lander şi pe însoţitorii lor drept proprietate personală, dar că, nevrînd să abuzeze de prerogativele sale, s-ar mulţumi să primească, în schimbul eliberării lor, mărfuri engleze însumînd valoarea a douăzeci de sclavi.

Această hotărîre a lui Obie, asupra căreia Richard Lander încercă zadarnic să-l facă să revină, îi cufundă pe cei doi fraţi într-o mare desperare, urmată în curînd de nepăsare şi de atîta indiferenţă, încît n-ar fi fost capabili nici de cea mai mică sforţare spre a-şi recăpăta libertatea. Dacă adăugăm acestor suferinţe morale şi slăbiciunea lor fizică, datorită lipsei de hrană, vom înţelege descurajarea care îi cuprinsese pe călători.

Nemaiavînd nici un fel de resurse, jefuiţi de acele, scoicile-monedă şi mărfurile de schimb pe care le posedau, se văzură din nefericire nevoiţi să-şi cerşească hrana zilnică.

Lander ne spune:

„Dacă am fi adresat rugăminţile noastre pietrelor şi arborilor, cel puţin ne-am fi cruţat umilinţa de a înghiţi un refuz. În cea mai mare parte a oraşelor şi satelor africane, fuseserăm trataţi omeneşte. Aici, însă, vai! Ce contrast! Sîntem rînduiţi printre fiinţele cele mai degradate şi printre sclavii cei mai nemernici; sîntem obiectul batjocurii şi dispreţului".

În sfîrşit, Boy fu acela care avu cîştig de cauză, pentru că plăti bucuros lui Obie tot ce acesta pretindea ca preţ de răscumpărare a celor doi fraţi şi a însoţitorilor lor. În ceea ce-l privea, Boy se arătă foarte moderat, pretinzînd — pentru osteneala lui şi pentru riscurile transportării lor la Brass — doar valoarea a cincisprezece bare de cîrmă (eche), sau a cincisprezece sclavi, precum şi un butoi de rom. Deşi aceste pretenţii erau nemăsurat de mari, Richard Lander nu şovăi să semneze o poliţă, prin care se recunoştea dator cu treizeci-şi şase bare de cîrmă, pe care urma să le furnizeze căpitanul englez Lake, comandantul unei corăbii ancorate pe rîul Brass.

Barca regelui, pe care se urcaseră cei doi fraţi, la 12 noiembrie, cuprindea şaizeci de persoane, din care patruzeci erau vîslaşi. La prova avea un tun de calibrul patru şi era înzestrată cu un arsenal de pumnale şi muniţii, precum şi cu mărfuri de tot soiul. Era scobită într-un singur trunchi de pom şi lungă de peste cincizeci de picioare.

Nesfîrşitele plantaţii care se vedeau pe ţărmurile fluviului dovedeau că populaţia era mult mai numeroasă decît părea. Ţinutul era neted, fără obstacole, variat, şi solul — un mîl negru şi bogat — era plantat cu arbori şi arbuşti de o neînchipuită risipă de culori.

Navă băştinaşă

La 14 noiembrie, la ora şapte seara, barca lăsă braţul principal şi intră în rîul Brass. După un ceas, Richard Lander simţi cu o nespusă bucurie efectul fluxului oceanului.

Ceva mai încolo, barca lui Boy ajunse bărcile lui Gun şi Forday. Acestuia din urmă, bătrîn, cu aerul venerabil, deşi sărăcăcios îmbrăcat — pe jumătate în straie europene şi pe jumătate după moda indigenă — îi plăcea la nebunie romul, din care bău vîrtoş şi îndelung, ceea ce nu avu însă nici o înrîurire asupra ţinutei şi chipului în care se exprima.

Alaiul care îi însoţea pe cei doi englezi pînă la oraşul Brass era într-adevăr ciudat.

Lander spune :

„Bărcile se înşiruiau una după alta, desfăşurînd fiecare cîte trei pavilioane. La prova celei dintîi, stătea în picioare regele Boy, avînd capul încoronat cu pene lungi care se bălăbăneau la orice mişcare a trupului, plin de chipurile cele mai stranii, zugrăvite în alb pe fond negru. El se sprijinea pe două enorme suliţe ghimpate, pe care le azvîrlea, din cînd în cînd, în fundul bărcii, ca şi cum ar fi ucis vreo fiară ce zăcea la picioarele lui. La prova celorlalte bărci dansau preoţii, cu schimonoseli stranii. Toţi aceştia, ca şi persoanele din suita regelui, erau mîzgăliţi pe faţă ca şi regele Boy. Şi, ca o ciudăţenie, Gun îşi făcea de lucru alergînd de la un capăt la altul al bărcii, mărind efectul făcut de impozantul alai, prin salvele regulate ale singurului său tun".

Brass este format din două oraşe, unul aparţinînd lui Forday, altul regelui Jacket. Înainte de a debarca, preoţii făcură misterioase slujbe religioase, care îi priveau, desigur, pe drumeţii albi. Fost-a oare în favoarea străinilor această consultare a fetişului oraşului ? Iată ce urma să arate purtarea indigenilor faţă de ei.

Richard Lander zări pe ţărm, chiar înainte de a debarca, un om alb şi fu viu emoţionat la vederea lui. Era căpitanul unei corăbii spaniole, cu două catarge, ancorată în rîu.

Darea de seamă relatează :

„Nicăieri pe lume nu poate exista un loc mai murdar şi mai dezgustător decît acesta şi care să prezinte ochilor unui străin, o înfăţişare mai mizerabilă. În acest Brass — oraş groaznic — doar noroi şi murdărie, cîinii, caprele şi alte animale forfotesc pe străzile înglodate în noroi ; ele par lihnite de foame, întrecîndu-se în mizerie cu nefericitele creaturi umane care au trăsăturile feţei palide".

O altă localitate, numită de europeni Oraşul Piloţilor, din cauza marelui număr de piloţi ce locuiesc acolo, este aşezată la gura rîului Noun sau Nun, la şaptezeci de mile depărtare de Brass.

Regele Forday vru să împiedice plecarea din oraş a celor doi fraţi Lander, dacă aceştia nu-i dădeau patru bare de cîrmă. El spunea că orice om alb care ajunge la Brass, venind pe apă, era ţinut — după datina locului — să plătească acest tribut. Cum nu i se putu împotrivi, Richard Lander mai semnă o poliţă, care urma să fie achitată tot de căpitanul Lake.

Cu preţul acesta, Richard Lander fu autorizat să meargă cu barca regelui Boy pînă la bricul englez ancorat la gura rîului. Fratele lui şi oamenii care-l însoţeau urmau să fie puşi în libertate numai după înapoierea regelui.

Ajungînd însă pe acest bric, care nu i-a fost mirarea şi ruşinea, văzîndu-l pe căpitanul Lake că-i refuză orice fel de ajutor. Lander i-a citit atunci instrucţiunile primite din partea ministerului, spre a-l convinge că în faţa lui nu se află un şarlatan.

— Dacă credeţi — îi răspunse căpitanul — că aveţi de-a face cu un imbecil sau cu un nebun, atunci vă înşelaţi. Eu nu voi da un ban ruginit pe cuvîntul dumneavoastră, sau pe hîrtia ce-mi prezentaţi ! De toate astea puţin îmi pasă ! Dracu' să mă ia, dac-o să obţineţi de la mine o para chioară ! Apoi, înjurînd, blestemînd, Lake dădu drumul unei avalanşe de cuvinte din cele mai ofensatoare, la adresa englezilor.

Copleşit de durere datorită acestei nenorociri neprevăzute şi acestei purtări de necrezut, pe care o vădea un compatriot, Richard Lander se înapoie pe barca lui Boy, neştiind ce să facă şi ceru regelui să-l ducă la Bonny, unde se

aflau mai multe nave engleze. Regele nu vru să consimtă. Richard Lander se văzu, aşadar, nevoit să încerce a-l îndupleca pe căpitan, convingîndu-l să dea doar zece puşti, cu care, poate, regele s-ar declara mulţumit.

— V-am spus o dată că n-am să dau nici măcar o piatră de scăpărat — răspunse Lake. Aşa că, nu mă mai plictisiţi !

— Dar l-am lăsat pe fratele meu şi opt persoane la Brass — stărui Lander — şi dacă dumneavoastră nu voiţi să plătiţi nimic regelui, convingeţi-l, cel puţin, să-i aducă şi pe ei la bord ; altfel frate-meu va fi mort de foame sau otrăvit şi toţi oamenii mei vor fi vînduţi, înainte ca eu să am putinţa de a primi ajutoare din partea unei nave de război.

— Dacă găsiţi mijlocul de a-i face să urce la bord — îi răspunse căpitanul — îi voi primi. Vă repet însă că de la mine nu veţi primi nici măcar o capsă.

În sfîrşit, Richard Lander căpătă, din partea lui Boy, îngăduinţa de a se întoarce, spre a-şi căuta fratele şi tovarăşii de drum. Dintru întîi, regele nu voi să-i dea consimţămîntul, decît după ce va fi primit o arvună ; şi îi fu nespus de greu lui Lander să-l convingă a renunţa la această pretenţie. Cînd căpitanul Lake află că suita lui Richard Lander e alcătuită din vlăjgani zdraveni, în stare să-i înlocuiască pe mateloţii săi morţi sau istoviţi de friguri, se îmblînzi puţin. Dar această uşoară schimbare de atitudine nu dură mult, căci el declară că, dacă în trei zile John şi oamenii lui nu vor fi aduşi la bord, va pleca fără ei.

În pofida faptului că Richard Lander îi dovedi, în chip absolut, că acei nenorociţi vor fi vînduţi ca sclavi, se încăpăţînă să nu cedeze, nevoind să ţină seamă de nimic.

— Cu atît mai rău pentru ei — răspunse el — n-am nici o vină. Şi să nu aşteptaţi de la mine mai mult.

O asemenea purtare neomenoasă se întîlneşte din fericire foarte rar.

În sfîrşit, la 24 noiembrie, John Lander ajunse la bord, după ce un vînt puternic, care sufla dinspre mare şi zvîrlea apele peste cîrmă, făcuse aproape cu neputinţă acostarea.

El fusese nevoit să îndure imputările şi ocările lui Boy. Acesta răscumpărase cu banii săi sclavia celor doi fraţi şi a însoţitorilor lor, îi readusese în barca lui, le dăduse de mîncare — ce e drept puţină şi proastă — făgăduindu-i-se atîta carne şi atîta rom cît ar fi putut să mănînce şi să bea, ca pînă la urmă, să fie primit cu duşmănie, să i se refuze restituirea avansurilor ce dăduse şi să fie tratat ca un borfaş. Drept să spunem, avea el dreptul să fie nemulţumit, căci oricine, în locul lui, i-ar fi pus pe prizonierii ce-i mai rămăseseră să-i plătească scump atîtea speranţe dezamăgite şi atîţia bani risipiţi degeaba !

Totuşi, Boy se hotărîse să-l readucă pe John Lander pe bordul bricului. Căpitanul Lake îl primi pe călător în mod destul de cordial, dar, îndată după aceea, îşi exprimă hotărîrea de a-l concedia pe rege, fără să-i dea măcar o para chioară.

Regele avea presimţiri funeste ; comportarea lui ţîfnoasă făcuse loc unui aer umil şi pocăit. I se servi o masă suculentă, din care nu mîncă aproape nimic.

Richard Lander, dezolat de cumplita zgîrcenie şi de reaua-credinţă a lui Lake şi, fiindu-i cu neputinţă să-şi ţină făgăduielile, răscoli prin lucrurile care îi mai rămăseseră şi găsi cinci brăţări de argint şi o sabie de fabricaţie

Vedere din Sekkeh (Facsimil. Gravură veche)

indigenă, pe care o adusese de la Yurriba. I le oferi lui Boy, care le primi.

În sfîrşit, regele se hotărî să se plîngă căpitanului. Căpitanul, cu un glas răsunător pe care niciodată nu l-ai fi bănuit să poată ieşi dintr-un trup atît de şubred, îi răspunse răspicat :

— Nu vreau !

Şi însoţi acest răspuns cu o droaie de înjurături şi ameninţări. Aşa încît bietul Boy bătu în retragere şi, văzînd că nava îşi întinde velele gata de plecare, se reîntoarse în grabă la barca lui.

Astfel luară sfîrşit peripeţiile călătoriei celor doi fraţi Lander. Ei mai înfruntară riscul de a pieri, străbătînd noroiul de la gura lacului (de la estuar)

— dar aceasta le fu cea din urmă încercare. Ajunseră la Insula Fernando Poo, apoi la rîul Calabar, unde se îmbarcară pe corabia „Carnarvon" pentru Rio de Janeiro, de unde amiralul Baker, comandantul bazei navale, le înlesni plecarea pe o navă de transport.

La 9 iunie ei debarcară la Portsmouth. După ce prezentară lordului Goderich — subsecretarul de stat la Ministerul Coloniilor — darea de seamă a călătoriei, întîia lor grijă fu să-l informeze despre purtarea căpitanului Lake, purtare care compromitea buna-credinţă a guvernului englez, prin îndoiala ce lăsa asupra ei. De îndată ministrul dădu ordin să li se plătească sumele cuvenite, care erau cerute motivat şi pe bună dreptate.

Nu putem face mai mult decît să reproducem următoarea apreciere a excelentului specialist Desborough Cooley :

„Este cert deci că problema geografică ce atrăsese timp de atîtea veacuri atenţia savanţilor, dînd loc la atîtea conjecturi deosebite unele de altele, fusese astfel definitiv şi complet rezolvată. Nigerul sau Djoliba, ori Kuara, cum îi spun băştinaşii, nu se împreunează cu Nilul şi nu se pierde nici în nisipurile pustiului, nici în apele lacului Ciad ; el se varsă în ocean, prin nenumăratele braţe, pe coasta Golfului Guineei, chiar în locul de pe această coastă, cunoscut sub numele de Capul Formosei. Gloria acestei descoperiri, prevăzute, ce e drept, de ştiinţă, revine deci întreagă fraţilor Lander. Ţinuturile vaste străbătute de ei, de la Yauria şi pînă la mare, erau cu totul necunoscute înainte de călătoria lor".

Îndată ce descoperirea lui Lander fu cunoscută în toate amănuntele ei în Anglia, mai mulţi negustori se strînseră în vederea exploatării bogăţiilor naturale ale ţinuturilor. Ei echipară, în iulie 1832, două nave cu abur, „Korra" şi „Alburka", sub conducerea lui Laird, Oldfield şi Richard Lander ; acestea porniră în susul fluviului Niger, ajungînd la Bocqua. Rezultatele acestei expediţii comerciale fură foarte proaste. Nu numai că traficul realizat cu indigenii a fost cu totul neînsemnat, dar chiar echipajele fură decimate de friguri. În sfîrşit, Richard Lander, care de atîtea ori urcase sau coborîse apele fluviului, fu rănit de moarte de indigeni, la 27 ianuarie 1834. El încetă din viaţă la 5 februarie următor, la Fernando Poo.

Ne rămîne — spre a pune capăt la tot ce se referă la Africa — să spunem ceva despre numeroasele recunoaşteri făcute în valea Nilului, din care cele mai însemnate fură realizate de Caillaud, Russegger şi Rüppell.

Frederic Caillaud, născut la Nantes în 1787, ajunse în Egipt în luna mai 1815, după ce vizitase Olanda, Italia, Sicilia, o parte a Greciei şi a Turciei europene şi asiatice, în calitate de negustor de pietre scumpe. Cunoştinţele lui geografice şi mineralogice îl făcură pe Mehmet-Ali să-l primească în mod foarte binevoitor. El îi dădu, de îndată, însărcinarea de a explora cursul Nilului şi deşertul.

Această primă excursie dădu loc redescoperirii, la Labarah, a minelor de smarald menţionate de autorii arabi şi lăsate în părăsire de veacuri întregi. Caillaud regăsi, în crăpăturile munţilor, lămpile, pîrghiile, frînghiile şi sculele care serviseră exploatării acestor mine de către lucrătorii ptolemeilor. Lîngă aceste cariere, călătorul descoperi ruinele unui orăşel care, după toate aparenţele, fusese locuit, pe atunci, de foştii mineri. Spre a dovedi autenticitatea acestei preţioase descoperiri, Caillaud luă cu el zece livre de smaralde, pe care le aduse lui Mehmet-Ali.

Un alt rezultat al acestei călătorii fu descoperirea, de către exploratorul francez, a vechiului drum comercial către Indii.

[illegible] ractă a Nilului

Din luna septembrie 1819, la sfîrşitul anului 1822, Caillaud, însoţit de fostul aspirant de marină, Letorzec, străbătu toate oazele cunoscute pînă atunci de la răsăritul Egiptului şi urmă cursul Nilului pînă la al zecelea grad de latitudine. Ajuns, în prima lui călătorie, la Uadi-Ulfa, Caillaud alese această localitate ca punct de plecare.

O împrejurare fericită urma să-i înlesnească cu prisosinţă cercetările. Ismail-Paşa, fiul lui Mehmet-Ali, primise de curînd comanda unei expediţii în Nubia. Caillaud îl însoţi.

Plecat din Darau în noiembrie 1820, el ajunse la 5 ianuarie al anului următor, la Dongola, şi atinse Muntele Barka, din ţinutul Chaguy, unde se văd o mulţime de ruine, temple, piramide şi alte monumente.

Exploratorii ridică planul monumentului

Numele de Merawe, purtat de acel loc, îi făcuse pe predecesorii lui să creadă că acolo se găsea fosta capitală a Etiopiei. Caillaud urma să îndrepte această greşeală.

Însoţindu-l, ca mineralog, pe Ismail-Paşa pînă dincolo de Berber, în căutarea minelor de aur, exploratorul francez ajunse la Şendy. Apoi merse cu Letorzec să fixeze aşezarea geografică a confluentului rîului Atbara şi descoperi la Assur, cam la 17° latitudine, ruinele considerabile ale unui oraş antic. Era Meroe.

Urmîndu-şi drumul spre miazăzi, între 15 şi 16° latitudine, Caillaud descoperi apoi gurile fluviului Bahr-el-Abiad, sau Nilul Alb. În sfîrşit, ajunse îm-

preună cu Ismail, în ţara Singueului, între cele două braţe ale fluviului (Nilul Alb şi Nilul Albastru).

Nici un călător nu izbutise încă să ajungă dinspre partea aceea, atît de aproape de ecuator. Browne se oprise la 16°10′ latitudine, Bruce la 11°.

Caillaud şi Letorzec ne-au lăsat numeroase observaţii privitoare la longitudinea şi latitudinea respectivă, studii preţioase asupra variaţiilor acului magnetic, climatului, temperaturii şi naturii pămîntului, precum şi o colecţie foarte interesantă de animale şi de produse vegetale. În sfîrşit, exploratorii întocmiră planurile tuturor monumentelor naturii situate dincolo de cea de-a doua cataractă.

Cei doi francezi îşi începură descoperirile lor printr-o excursie la oaza Siwa. La finele anului 1819, ei plecaseră din Fayum cu un mic număr de tovarăşi de drum şi pătrunseră în deşertul Libiei. După un marş de 15 zile, — în cursul căruia avură o ciocnire cu arabii, ajunseră la Siwa, măsurară în lung şi-n lat templul lui Jupiter Ammon şi fixară, ca şi Browne, poziţia lui astronomică. Această oază avea să facă, puţin mai tîrziu, obiectul unei expediţii militare, în cursul căreia Drovetti avea să strîngă noi documente, foarte valoroase, spre a le completa astfel pe cele adunate de Caillaud şi Letorzec.

Ei vizitară apoi, rînd pe rînd, oazele Farafra, neexplorate pînă atunci de nici un călător european, Dakhla şi Kharga — aceasta din urmă capitala oazei Teba. Documentele strînse în această călătorie fură trimise în Franţa, domnului Jomard, care le folosi pentru redactarea lucrării sale intitulată: *Calatorie în oaza Siwa.*

Cîţiva ani mai tîrziu, Eduard Rüppell consacră şapte sau opt ani explorării Nubiei, a Sennaarului, a Kordofanului şi a Abisiniei şi merse în susul Nilului Alb, în 1824, pînă la o distanţă de şaizeci de leghe de gurile lui.

În sfîrşit, un naturalist german, consilier al minelor din Austria, Iosef Russegger, care de asemenea vizitase, din 1836 pînă în 1838, partea de sud a cursului rîului Bahr-el-Abiad, inaugură, prin această călătorie oficială, seria marilor şi fructuoaselor misiuni de recunoaştere pe care Mehmet-Ali urma să le trimită prin aceleaşi regiuni.

Capitolul III

MIŞCAREA ŞTIINŢIFICĂ ÎN ORIENT. EXPLORĂRILE AMERICANE

Descifrarea inscripţiilor cuneiforme şi studiile asiriologice pînă în 1840. Vechiul Iran şi Avesta. Cadastrarea triunghiului Indiei şi studiile hindustane. Explorarea şi măsurarea Munţilor Himalaya. Peninsula Arabia. Siria şi Palestina. Asia centrală şi Alexander Humboldt. Pike la izvoarele lui Mississippi, ale lui Arkansas şi cele ale Rîului Roşu. Cele două expediţii ale maiorului Long. Generalul Cass. Schoolcraft la izvoarele fluviului Mississippi. Explorarea Noului Mexic. Călătorii arheologice în America Centrală. Cercetările de ştiinţe naturale în Brazilia. Spix şi Martius. Maximilian de Wied-Neuwied. D'Orbigny şi tipul american.

Deşi descoperirile despre care vom vorbi mai întîi nu mai sînt, la drept vorbind, geografice, totuşi ele au aruncat o lumină atît de nouă asupra cîtorva civilizaţii antice şi au lărgit atît de mult domeniul istoriei şi pe cel al ideilor, încît nu ne putem opri de a spune cîteva cuvinte despre ele.

Citirea inscripţiilor cuneiforme şi descifrarea hieroglifelor constituie evenimente atît de însemnate, ca rezultate, şi ne relevează atîtea şi atîtea fapte, pînă atunci neştiute, sau greşit tălmăcite în povestirile mai mult sau mai puţin miraculoase ale vechilor istorici Diodor [114], Ctesius [115] şi Herodot, încît este cu neputinţă să se treacă sub tăcere descoperirile ştiinţifice de o atît de mare însemnătate.

Datorită lor, pătrundem în intimitatea unei lumi, a unei civilizaţii cu totul înaintate, a unor moravuri, obiceiuri şi datini absolut deosebite de-ale noastre.

Clădirile antice de mari dimensiuni, templele măreţe, mormintele neasemuite, obeliscurile sculptate — care, pînă atunci, erau pentru noi doar nişte monumente somptuoase — ne povestesc acum, cînd au fost descifrate inscripţiile care le acoperă, viaţa suveranilor care le-au ridicat şi împrejurările în care au fost create.

Cîte nume de popoare, despre care istoricii greci nici nu pomeneau măcar, cîte oraşe dispărute, cîte amănunte privind cultul religios, artele, industria, viaţa de toate zilele şi cîte evenimente politice, sau militare, nu ne revelează astăzi, în minuţioasele lor detalii, hieroglifele şi inscripţiile cuneiforme!

Ne putem face acum o idee şi despre literatura acestor popoare, pe care nu le cunoşteam decît în parte şi, oarecum la suprafaţă, precum şi despre viaţa lor de zi cu zi. Poate nu este departe ziua cînd vom cunoaşte viaţa egiptenilor din veacul al XVIII-lea î.e.n. tot atît de bine ca şi aceea a strămoşilor noştri din veacurile al XVII-lea şi al XVIII-lea e.n.

Carsten Niebuhr [116] adusese din Persepolis inscripţii în caractere necunoscute, după care făcu, cel dintîi, copii exacte şi complete. Pînă atunci se făcuseră

multe încercări de a le explica ; toate au rămas zadarnice pînă cînd savantul filolog din Hanovra, Grotefend [117], izbuti, printr-o genială inspirație și cu o intuiție strălucită, să dezvăluie în 1802 taina ce le acoperea. Căci aceste inscripții cuneiforme erau în adevăr stranii și greu de interpretat. Să ne închipuim un șir de cuie *(cuneus)* rînduite în diferite chipuri și formînd grupuri pe o linie orizontală. Ce exprimau aceste grupuri ? Figurau ele sunete și articulări verbale, sau litere, aidoma celor din alfabetele noastre din care se alcătuiesc cuvinte întregi ? Aveau ele oare acea valoare ideografică [118] pe care o posedă semnele scrierii chineze ? Ce limbă se ascundea în ele ? Atîtea probleme urmau să fie rezolvate ! Exista doar presupunerea că inscripțiile aduse din Persepolis trebuiau să fie scrise în limba vechilor persani ; însă pînă atunci nu fuseseră studiate încă dialectele iraniene și nu se dovedise înrudirea lor cu limba sanscrită.

Dacă am povesti prin ce deducții ingenioase, prin ce ipoteze și prin ce bîjbîieli putuse Grotefend să recunoască că era un scris alfabetic și să scoată, din anumite grupuri, nume pe care le bănuia a fi ale lui Darius și Xerxe — ceea ce îi dădu putința să cunoască mai multe litere, datorită cărora putu să citească alte cuvinte noi — ar fi să ieșim din cadrul expunerii noastre. Într-un fel sau altul, metoda era, de acum înainte, găsită. Alții urmau să aibă grijă să o completeze și să o perfecționeze.

Trecură totuși mai bine de treizeci de ani, înainte ca aceste studii să progreseze simțitor. Savantului francez Eugene Burnouf [119] îi fu dat să dezvolte în chip considerabil această știință. Întrebuințînd cu folos cunoașterea limbilor sanscrită și zendică, el dovedi că limba inscripțiilor persepolitane era doar un dialect zendic [120] vorbit în Bactria [121], încă în veacul al VI-lea î.e.n. și în care fuseseră scrise cărțile lui Zoroastru [122]. Memoriul lui apăru în 1836. La aceeași epocă, un savant german, Lassen, de la Bonn, care și el întreprinsese aceleași cercetări, ajungea la concluzii identice.

În curînd, fură citite toate inscripțiile descoperite pînă atunci ; alfabetul se desprinse din necunoscut, afară doar de un mic număr de semne, asupra cărora nu se putuse stabili încă un acord definitiv între savanți.

Totuși, aceasta nu reprezenta decît o temelie și construcția era departe de a fi înălțată. În adevăr, savanții observaseră că inscripțiile persepolitane păreau repetate în trei coloane paralele. Nu cumva era, așadar, o versiune triplă a aceleiași inscripții, în cele trei limbi principale ale Imperiului Ahemenid [123] : persana, medica și asiriana sau babiloniana ? Ipoteza era exactă ; după descifrarea uneia din aceste inscripții, aveam un punct de comparație și astfel se putu proceda, cum a procedat Champollion [124] cu lespedea de piatră de la Rozetta care, față-n față cu traducerea din grecește, purta două versiuni scrise în semne demotice [125] și hieroglifice.

În celelalte două inscripții au fost identificate un dialect asiro-caldeean, care aparține familiei semitice — ca și limbile ebraică, himiarită [126] și arabă — și un al treilea dialect, ce primi numele de medic și care semăna mult cu cele turcesc și tătar. Dar ne-am depărtat de ținta expunerii noastre și vom avea prilejul, mai încolo, să revenim.

Cunoașterea limbii sanscrite și cercetările asupra literaturii brahmane, despre care vom istorisi mai departe, inaugurează o mișcare științifică ce urma să ia din ce în ce mai mari proporții, datorită unor studii mai adînci sau mai cuprinzătoare. Un ținut uriaș, căruia orientaliștii îi spun *Iran* și care cuprinde Persia, Afganistanul și Belucistanul, fusese scaunul unei mari civilizații — mult înainte ca Ninive și Babilonul să apară în istorie. De această cultură se

leagă numele lui Zoroastru, totodată cuceritor, legiuitor şi întemeietorul unei religii. Discipolii săi, prigoniţi în epoca cuceririi musulmane şi goniţi din antica lor patrie, unde religia li se păstrase, se refugiară, sub numele de perşi, în nord-vestul Indiilor.

La sfîrşitul secolului al XVII-lea, francezul Anquetil-Duperron adusese în Europa o copie exactă a cărţilor bisericeşti ale perşilor, scrise chiar în limba lui Zoroastru. El le traduse şi vreme de şaizeci de ani toţi savanţii au găsit în ele izvoarele informaţiilor despre religia şi limba vorbită în Iran. Aceste cărţi sînt cunoscute sub denumirea de *Zend-Avesta*, care cuprinde numele limbii zend şi titlul lucrării *Avesta*.

După succesele obţinute în studiul limbii sanscrite, această ramură a ştiinţei trebuia abordată după metode noi şi riguroase. Filologul danez Rask, în 1826, apoi Eugene Burnouf, care cunoştea temeinic limba sanscrită, reluară studiile lor asupra limbii zend.

Din această confruntare între limba arhaică sanscrită şi limba zend, a reieşit adevărul că ele aveau aceeaşi obîrşie, precum şi dovada rudeniei, mai bine-zis, a unităţii popoarelor care le vorbeau.

Găsim, la originea lor, aceleaşi nume de zeităţi, aceleaşi legende, fără să mai socotim asemănarea obiceiurilor şi acelaşi nume generic dat celor două popoare care, încă în cele mai vechi documente, se chemau aryaşi. Credem de prisos să insistăm în privinţa acestei descoperiri, care aruncase o lumină cu totul nouă asupra începuturilor istoriei noastre, ce rămăseseră atîta vreme necunoscute.

Începînd cu sfîrşitul veacului al XVIII-lea, deci după epoca stabilirii colonialiştilor englezi în India, cunoaşterea geografică a provinciilor ei şi a tuturor datelor legate de ele fu reluată cu o mai mare amploare. Acest studiu, premergător etnografiei şi ştiinţelor vecine cu ea, care cer, spre a putea înflori, un teren mai sigur şi perioade de timp mai liniştite, se înţelege că era dictat de interesele colonialiştilor în ceea ce priveşte exploatarea bogăţiilor acestei ţări. Astfel, marchizul Wellesley, — în acea perioadă guvernatorul ţinuturilor aparţinînd Companiei Indiilor Răsăritene — înţelegînd cît de mare însemnătate avea alcătuirea unei hărţi a posesiunilor engleze, îl însărcinase, în 1801, pe ofiţerul de infanterie William Lambton să lege de Observatorul din Madras cele două ţărmuri — de răsărit şi de apus — ale Indiilor, printr-o reţea trigonometrică. Lambton însă nu se mulţumi să îndeplinească această sarcină. El măsură cu precizie un arc de meridian, de la Capul Comorin şi pînă în satul Takoor-Kera, situat la cincisprezece mile sud-est de Ellickpoor. Lungimea acestui arc depăşea deci 12°. Cu ajutorul ofiţerilor instruiţi, printre care este just să-l cităm pe colonelul Everest [127], guvernămîntul Indiei ar fi putut vedea terminată cu bine, înainte de 1840, misiunea pe care o încredinţase inginerilor lui, dacă repetatele anexiuni de noi teritorii nu ar fi continuat să-i amîne realizarea definitivă.

Aproape în acelaşi timp luă naştere o mişcare considerabilă, avînd drept scop cunoaşterea literaturii indiene.

În 1785, luă fiinţă la Calcutta, Societatea asiatică, datorită lui sir William Jones — primul om care ştia, în adevăr, temeinic limba sanscrită. Publicaţia „Asiatic Researches" a acestei societăţi insera toate investigaţiile ştiinţifice privitoare la Indii.

Curînd după aceea, în 1789, Jones publică traducerea dramei *Sakuntala*, acest încîntător model al literaturii hinduse, plin de atîta sentiment şi de atîta gingăşie. Unul cîte unul au început să apară dicţionarele sanscrite şi gramaticile limbii sanscrite. În Indiile britanice începu o adevărată întrecere. Ea n-ar fi

întîrziat să se extindă şi în Europa, dacă blocada continentală [128] n-ar fi împiedicat pătrunderea cărţilor publicate în străinătate. La acea epocă, un englez, Hamilton, care se afla la Paris ca prizonier, studia manuscrisele orientale aflate în Biblioteca naţională a Franţei şi îl iniţia pe Friedrich Schlegel [129] în cunoaşterea limbii sanscrite care, de atunci încoace, nu mai avea nevoie să fie studiată la faţa locului.

Schlegel îl avu ca elev pe Lassen, care începu studiul literaturii şi antichităţilor Indiei, publicarea, traducerea şi comentarea textelor respective. În acest timp, Franz Bopp [130] se îndîrjea să studieze limba, făcea tuturor accesibilă gramatica ei şi ajungea la concluzia — pe atunci surprinzătoare, însă astăzi unanim acceptată — că cele două limbi indo-europene erau înrudite de aproape.

Se constată, în curînd, că *Vedele* [131] — această culegere de precepte sacre atît de venerată de toţi, încît fu cu neputinţă strecurarea vreunor texte străine în cuprinsul ei — erau, tocmai de aceea, scrise într-un dialect străvechi, foarte pur, care nu fusese reîntinerit şi a cărui apropiată asemănare cu limba zendă dovedea că acele cărţi sacre fuseseră scrise mult înainte de despărţirea în două ramuri a familiei ariene.

În acelaşi timp, ne putem da seama în mod clar şi precis de viaţa dusă de străbunii popoarelor indo-europene şi de transformările impuse acestor rase pe parcursul civilizaţiei. Culegerea *Vede* ne înfăţişează acest popor străvechi înainte de a fi cotropit Indiile, la epoca în care stăpînea Punjabul şi Kabulul. Aceste poeme ne descriu luptele contra populaţiilor primitive ale Hindustanului, a căror rezistenţă fu cu atît mai îndîrjită, cu cît învingătorii le lăsară în clasa cea mai de jos şi mai ruşinoasă, după împărţirea locuitorilor în caste. Datorită poemelor *Vede*, pătrundem în toate amănuntele vieţii pastorale şi patriarhale a poporului care le-a creat.

Este de la sine înţeles că nu ne putem opri mai mult asupra acestei teme, însă cititorul a putut să reţină, din puţinul spus de noi, însemnătatea acestor studii din punctul de vedere al istoriei, etnografiei şi lingvisticii. Toate rezultatele obţinute pînă în anul 1820, în diferitele ramuri ale cunoaşterii, fuseseră înregistrate, cu competenţă şi nepărtinire, în vasta lucrare a lui Walter Hamilton, intitulată : *Descrierea geografică, statistică şi istorică a Hindustanului şi a ţărilor vecine*. Este una din acele opere care, marcînd o anumită etapă în istoria ştiinţei, stabileşte exact progresul realizat în epoca respectivă.

După această sumară dare de seamă asupra lucrărilor privind viaţa culturală şi socială a hinduşilor, se cuvine să înregistrăm studiile care au avut de scop cunoaşterea geofizică a ţinutului.

Unul dintre rezultatele cele mai surprinzătoare ale călătoriilor lui Webb şi Moorcroft fu înălţimea extraordinară pe care aceşti exploratori o atribuiseră Munţilor Himalaya. Înălţimea lor, după aprecierea călătorilor, trebuia să fie cel puţin egală cu aceea a piscurilor celor mai ridicate din Munţii Anzi. Măsurătorile făcute de colonelul Colebrook îi îngăduiră să afirme că acel lanţ de munţi avea o înălţime de aproximativ douăzeci şi două de mii de picioare — şi aceste calcule păreau totuşi să-i dea o cifră inferioară realităţii. Pe de altă parte, Webb măsurase unul din piscurile cele mai înalte ale munţilor, numit Jamunavatari şi stabili că avea o înălţime de douăzeci de mii de picioare, deasupra nivelului platoului pe care era aşezat, înalt şi el de cinci mii de picioare deasupra şesului. Nemulţumit de o măsurare ce i se părea cam prea aproximativă, Webb măsură atunci, cu toată precizia matematică ce era cu putinţă, vîrful Dewalgagiri, sau „Muntele Alb", constatînd că acest pisc atingea douăzeci şi şapte mii cinci sute de picioare (cifră de asemenea exagerată).

Ceea ce izbeşte ochii, în lanţul Munţilor Himalaya este şirul acestora, rîndurile de vîrfuri ce se înalţă unele deasupra altora. Aceasta lasă o impresie mult mai vie despre înălţimile lor, decît ar face-o priveliştea unui vîrf singuratic, care ar ţîşni dintr-o cîmpie, spre a-şi pierde creştetul mîndru în nori.

Măsurătorile făcute de Webb şi Colebrook fură în curînd confirmate de calculele matematice ale colonelului Crawford, care măsurase opt din cele nouă vîrfuri din Himalaya. După acesta, cel mai înalt din toate era Sumulari (Djamalari 7 300 de metri), situat lîngă graniţele Buthanului şi Tibetului, al cărui creştet putea să aibă treizeci de mii de picioare deasupra nivelului mării. Aceste rezultate îi surprinseră mult pe savanţi, deşi ele concordau unele cu altele şi deşi era greu de admis că toţi acei observatori, fără excepţie, se înşelaseră. Obiecţia cea mai de seamă era că, în aceste ţinuturi, limita zăpezilor trebuia să fie cam la treisprezece mii de picioare deasupra mării. Părea deci cu neputinţă ca Munţii Himalaya să fi fost acoperiţi cu păduri de pini uriaşi, aşa cum afirmau toţi exploratorii.

Şi totuşi, constatările ştiinţifice demonstrează că teoria era greşită. Într-o a doua călătorie, Webb se urcă pînă la Niti-Got, căruia el îi fixă altitudinea şaisprezece mii opt sute paisprezece picioare. Webb, nu numai că nu găsi zăpadă acolo, dar nici stîncile care îl dominau cu trei sute de picioare nu păstraseră zăpadă în timpul verii. Pe aceste povîrnişuri repezi, unde respiraţia ţi se taie, se întindeau măreţe păduri de pini, chiparoşi, cedri şi brazi.

Trebuie să spunem acum cîteva cuvinte despre o expediţie întreprinsă pe meleagurile vizitate mai înainte de Webb şi Moorcroft. Călătorul Fraser nu poseda nici uneltele, nici ştiinţa necesară măsurătorii înaltelor culmi către care urma să se suie, dar el era un observator atent şi relatarea, plină de interes, este uneori foarte hazlie. El cercetă izvorul rîului Djumna şi, cu toate că se urcase la o înălţime de mai bine de douăzeci şi cinci de mii de picioare, întîlnea la fiecare pas sate cocoţate în mod pitoresc pe povîrnişurile aşternute cu zăpadă. Fraser vizită apoi Gangutri, cu toată opunerea călăuzelor lui, care îi spuneau că drumul era peste măsură de primejdios, căci un vînt otrăvit de miazme îi lăsa în nesimţire pe călătorii ce s-ar fi încumetat să meargă într-acolo. Exploratorul se minună de mărimea şi mîndreţea peisajelor pe care le descoperea. Oboselile pe care le suferise îi fură astfel răsplătite de aceste satisfacţii artistice.

Fraser ne spune:

„Lanţul Munţilor Himalaya prezintă un caracter cu totul deosebit. Călătorii care l-au văzut sînt nevoiţi să recunoască aceasta. El nu seamănă, în adevăr, cu nici un alt lanţ de munţi, căci, văzute dintr-un punct înalt, crestele lui cu forme fantastice şi vîrfurile lui ascuţite, de o înălţime extraordinară, îl uimesc într-atît pe străinul căruia îi atrag privirile, încît acesta se crede uneori victima şi jucăria unui miraj înşelător".

Vom părăsi acum India şi vom merge în Peninsula Arabiei, unde vom înregistra rezultatele unor călătorii interesante. În primul rînd, trebuie să o menţionăm pe cea a căpitanului Sadler, din armata colonială engleză. Acest ofiţer, care fusese însărcinat în luna august 1819 de către guvernatorul Bombayului cu o misiune pe lîngă Ibrahim-Paşa, aflat în război cu wahabiţii, străbătu întreaga peninsulă, de la portul El-Katif la Golful Persic, pînă la Yambo, la Marea Roşie.

Această foarte curioasă relatare privind traversarea Arabiei, pe care nu o făcuse încă pînă atunci nici un european, n-a fost, din păcate, niciodată publicată separat, ci a rămas înmormîntată într-o lucrare aproape de negăsit:

Sate pitoresc cocoţate pe stînci

Transactions of the Literary Society of Bombay (Însemnările Societăţii Literare din Bombay).

Aproape în acelaşi timp, din 1821 pînă în 1826, guvernul englez, prin căpitanii de marină Moresby şi Haines, porni să execute unele lucrări hidrografice avînd ca scop determinarea poziţiei exacte a coastelor Arabiei. Aceste lucrări urmau să slujească întocmirii primei hărţi exacte a acelei peninsule.

Am vorbit la începutul acestui volum despre explorările şi cercetările arheologice şi istorice ale lui Seetzen şi Burckhardt, în Siria şi în Palestina. Ne rămîne să spunem cîteva cuvinte despre o expediţie ale cărei rezultate interesează foarte de aproape geografia fizică. Este vorba de călătoria unui naturalist bavarez, Henrich Schubert.

În 1837, Schubert pătrunse în Palestina, după ce străbătuse Egiptul de Jos şi Peninsula Sinai. Călătorul bavarez era însoţit de doi prieteni, un medic, doctorul Erdl, şi un pictor, Martin Bernatz.

Debarcaţi la El-Agaba, pe ţărmul Mării Roşii, călătorii plecară cu o caravană mică, arabă, la El-Khalil, fosta Hebron. Drumul pe care îl urmară nu fusese călcat încă de nici un picior de european. Era o vale netedă şi largă, care se sfîrşea la Marea Moartă şi părea că-i slujise odinioară acesteia drept canal de scurgere spre Marea Roşie. Burckhardt — şi mulţi alţii —, care nu putură să o observe decît de departe, avuseseră aceeaşi impresie şi atribuiau întreruperea acestei scurgeri unei ridicări a scoarţei terestre. Înălţimile descoperite de călători aveau să dovedească greşeala acestei ipoteze.

În adevăr, plecînd din adîncul Golfului Agaba, drumul suie, cale de douătrei zile, pînă la un punct numit de arabi Selle, apoi coboară şi se înfundă înspre Marea Moartă. Această răspîntie este la şapte sute de metri deasupra nivelului mării ; cel puţin aşa a constatat, în anul următor, un călător francez, contele de Bertou, care a explorat aceleaşi localităţi.

Coborînd către lacul Asfaltit (Marea Moartă), Schubert şi însoţitorii săi începură alte observaţii barometrice. Ei rămaseră foarte surprinşi văzînd că instrumentele lor le arătau că se găseau la nouăzeci şi unu de picioare „sub nivelul" Mării Roşii şi că nivelurile lacurilor scădeau din ce în ce.

Dintru început ei crezură că era vreo greşeală, însă fură siliţi să se încline în faţa evidenţei, recunoscînd că niciodată lacul Asfaltit nu s-a putut revărsa în Marea Roşie, pentru motivul foarte serios că nivelul lui era mult sub cel al Mării Roşii.

Această scufundare a Mării Moarte este şi mai evidentă pentru cel care, venind din Ierusalim, merge la Ierihon. Se străbate atunci o vale lungă cu povîrniş foarte repede, şi care pare cu atît mai înclinat, cu cît cîmpiile muntoase ale Iudeii, Pereii şi Hauranului sînt mai înalte. Cîmpiile Hauranului, mai ales, sînt la aproape trei mii de picioare deasupra nivelului mării.

Totuşi, priveliştea locurilor şi mărturia dată de aparatele de măsurat contraziceau pînă într-atît ideile acceptate mai înainte, încît Erdl şi Schubert primiră cu neîncredere aceste rezultate, pe care le atribuiau defectării barometrului lor şi unor bruşte variaţii ale presiunii atmosferice. Însă, în timp ce se reîntorceau la Ierusalim, mercurul din barometru reveni la înălţimea mijlocie, pe care o arătase înaintea plecării lor la Ierihon. Trebuiau deci, vrînd-nevrînd, să admită că Marea Moartă era cu cel puţin şase sute de picioare sub nivelul Mării Mediterane — cifră pe care explorările următoare aveau să o arate de două ori mai mică decît cea reală.

Nu încape îndoială că exploratorii avură norocul să aducă o rectificare esenţială ce urma să aibă o covîrşitoare înrîurire asupra cercetărilor ştiinţifice, căci atrăgea atenţia savanţilor asupra unui fenomen pe care alţi exploratori urmau să-l confirme curînd după aceea.

În acelaşi timp, studierea fizico-geografică a bazinului Mării Moarte era completată şi rectificată. Doi americani, Edward Robinson şi Eli Smith, aduceau, în 1838, contribuţii cu totul noi la cunoaşterea geografică a acestui ţinut. Ei erau precursorii acelei grupe de călători, naturalişti, istorici, arheologi şi ingineri, care urmau, sub auspiciile „Asociaţiei engleze", sau în preajma acestei societăţi, să exploreze în curînd, de-a lungul şi de-a latul, ţara aceasta, întocmindu-i harta în cele mai mici amănunte, făcînd, în sfîrşit, numeroase

descoperiri, ce aveau sa arunce o lumină nouă asupra popoarelor antice care, rînd pe rînd, au stăpînit acel colţ al bazinului mediteranean.

Dar nu numai bazinul Mării Moarte, ci şi alte regiuni ale Asiei atrăgeau atenţia savanţilor. Exploratorii au străbătut-o de la un capăt la altul. Parrot vizită Armenia ; Dubois de Montpereux străbătu, în 1839, Caucazul ; Eichwald exploră, în 1825 şi 1826, ţărmurile Mării Caspice ; în sfîrşit, Alexander von Humboldt, datorită fondurilor puse la dispoziţie de guvernul rus, completa, în partea asiatică a Rusiei şi în Urali, observaţiile de geografie fizică generală pe care le făcuse, cu atît curaj, în Lumea Nouă (America). Însoţit de mineralogul Gustave Rose, de naturalistul Ehrenberg — binecunoscut prin călătoriile lui în Egiptul de Sus şi în Nubia — şi de baronul de Helmersen, ofiţer genist, Humboldt străbătu Siberia, vizită minele de aur şi de platină din Urali, exploră stepele din Caucaz şi lanţul Munţilor Altai, pînă la graniţa Chinei *. Aceşti savanţi îşi împărţiseră munca : Humboldt îşi luase asupra lui observaţiile astronomice, magnetice, fizice şi de istorie naturală ; Rose ţinea, pus la punct, jurnalul de călătorie, pe care l-a publicat în limba germană, din 1837 pînă în 1842.

Rezultatele acestei expediţii ştiinţifice — terminată atît de repede, doar în nouă luni, după ce călătorii străbătuseră cel puţin unsprezece mii cincisute de mile — fură considerabile.

Într-o primă publicaţie, apărută la Paris în 1838, Humboldt nu se ocupa decît de climatologia şi de geologia Asiei ; însă, acestei lucrări preliminare, îi urma, în 1843, o operă magistrală : *Asia centrală.*

„În această operă — spune La Roquette — el a strîns şi sistematizat principalele rezultate ştiinţifice ale călătoriei sale în Asia centrală şi a apreciat cu îndemînare forma continentelor şi configuraţia munţilor din Tartaria (ţinutul tătarilor) ; el a studiat îndeosebi vasta depresiune care, dincolo de mările Caspica şi Aral, se întinde din Europa de miazănoapte pînă în inima Asiei".

Să părăsim acum Asia şi să trecem în revistă diferitele expediţii care s-au succedat în Lumea Nouă (America), de la începutul veacului. La data cînd Lewis şi Clerke străbăteau America de Nord, din Statele Unite pînă la Oceanul Pacific, un tînăr ofiţer, locotenentul Zabulon Montgomery Pike, a primit, în 1807, misiunea din partea guvernului să facă recunoaşterea izvoarelor fluviului Mississippi. El trebuia, totodată, să încerce a se împrieteni cu indienii pe care avea să-i întîlnească în drumul său.

Primit cu bunăvoinţă de şeful puternicului grup al siuilor, care-i dărui o pipă sacră — talisman ce-i asigura protecţia triburilor aliate — Pike porni în susul fluviului, trecu pe dinaintea rîurilor Chippewa şi Saint Pierre, afluenţi considerabili ai imensului fluviu. Însă, dincolo de confluenţa cu acest din urmă rîu, şi pînă la cascada Saint Antoine, cursul lui Mississippi era zăgăzuit de un şir neîntrerupt de căderi de apă şi de praguri. Ajuns la 45° latitudine nordică, Pike şi tovarăşii lui de drum fură nevoiţi să-şi părăsească lotcile şi să-şi urmeze călătoria în sanie. Asprimilor unei ierni înspăimîntătoare, li se adăugară, în curînd, chinurile foamei. Dar nimic nu-i opri pe curajoşii exploratori care, continuînd să urmeze cursul fluviului, redus la o lăţime doar de trei sute de prăjini, ajunseră în luna februarie la Lacul Lipitorilor, unde fură primiţi numaidecît în cantonamentul lor de vînătorii de fiare sălbatice şi de animale cu blană din Montreal.

* Vezi V. Safonov, *A. Humboldt*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1962.

Circasieni (Facsimil. Gravură veche)

După cercetarea lacului Cedrului Roşu, Pike se reîntoarse la Port Louis. Această călătorie anevoioasă şi primejdioasă durase nu mai puţin de nouă luni şi, deşi scopul ei nu fusese atins, ea a dat totuşi ştiinţei oarecare rezultate.

Îndemînarea, sîngele rece şi curajul lui Pike nu trecură neobservate şi guvernul, avansîndu-l curînd după aceea la gradul de maior, îi încredinţă comanda unei noi expediţii.

Era vorba, de data aceasta, de explorarea vastului ţinut cuprins între Mississippi şi Munţii Stîncoşi şi de descoperirea izvoarelor fluviului Arkansas şi ale Rîului Roşu. Pike, însoţit de douăzeci şi trei de oameni, porni în susul Arkansasului, frumosul rîu care este navigabil pînă în munţii de unde izvorăşte, adică pe un parcurs de mai bine de două mii de mile, cu excepţia sezonului de vară, cînd cursul îi este astupat de mari grămezi de nisip.

Dar iată că venise iarna, în timpul acestei lungi navigații. Grelele suferințe îndurate de Pike în prima lui expediție reîncepură cu o îndoită asprime. Vînatul era atît de rar, încît detașamentul rămînea fără hrană timp de patru zile. Mulți dintre însoțitori avură picioarele degerate, și această nenorocire spori oboseala celor rămași zdraveni. După ce ajunse la izvoarele Arkansasului, maiorul, coborînd spre sud, întîlni numaidecît o apă plăcută la vedere, pe care o luă drept Rîul Roșu. Era fluviul Rio-Grande-del-Norte, care izvorăște din Colorado, provincie pe atunci spaniolă, și care se varsă în Golful Mexicului.

Din cele spuse despre greutățile întîmpinate de Humboldt cu obținerea autorizației de a vizita posesiunile spaniole, am văzut că spaniolii nu erau bucuroși cînd străinii pătrundeau în teritoriile lor. Maiorul Pike fu înconjurat de îndată de o companie de soldați spanioli, luat prizonier împreună cu întreaga lui suită și condus la Santa Fe. Straiele zdrențuite, fețele supte și, în general, aspectul sărăcăcios al americanilor îi făcură pe spanioli să-i creadă niște sălbatici. Totuși, îndată ce aceștia își recunoscură greșeala, Pike și suita sa fură duși prin provinciile din inima ținutului, pînă în Louisiana și, la 1 iulie 1807, ajunseră la Nachitoches.

Nereușita acestei expediții micșoră pentru cîtăva vreme zelul guvernatorului Statelor Unite, dar nu și pe acela al persoanelor particulare, negustori sau vînători, din ce în ce mai numeroși în țară. Mulți dintre ei străbătură chiar America de la un capăt la altul, din Canada pînă la Oceanul Pacific. Printre acești călători izolați se cuvine să cităm în special pe Daniel Williams Harmon, funcționar al Companiei de Nord-Vest care, urmîndu-și drumul între 47 și 53° latitudine nordică, vizită lacurile Huron, Lacul Superior, Lacul Ploilor și cel al Pădurilor, lacurile Manitoba, Winnipeg, Athabaska și Lacul Urșilor (Great Bear), ajungînd astfel la Oceanul Pacific.

Compania de blănuri din Astoria, așezare aflată la gurile fluviului Columbia, își dădu și ea, la rîndul ei, silința să contribuie la explorarea și la străbaterea Munților Stîncoși.

Patru funcționari ai acestei Companii, porniți din Astoria în luna iunie 1812, urcară în susul fluviului Columbia, străbătură Munții Stîncoși și, luînd drumul spre est-sud-est, ajunseră la Saint Louis la 30 mai 1813, după ce atinseseră unul din izvoarele rîului Platte, rîu pe care coborîră pînă la Missouri, printr-un ținut pe care nimeni, înaintea lor, nu-l explorase.

În 1811, o altă expediție, formată din șaizeci de oameni, părăsi Saint Louis, merse în susul fluviului Missouri pînă la satele ricarașilor ; ea putu să ajungă la Astoria la începutul lui 1812, după ce îndură mari lipsuri și pierdu mai mulți oameni, din pricina lipsei de hrană și a oboselilor.

Aceste călătorii nu avură ca rezultat numai recunoașterea topografică a terenului, ci determinară condițiile prielnice unor descoperiri foarte ciudate și cu totul neprevăzute. Bunăoară, în valea fluviului Ohio, între Illinois și Mexic ea întîlnise ruine, fortificații și poziții de apărare, prevăzute cu șanțuri și cu un soi de bastioane, din care unele se întindeau pe cinci-șase pogoane de pămînt. Cărei națiuni i se puteau oare atribui aceste lucrări, care dovedeau o civilizație mult superioară celei indiene ? Grea problemă, — a cărei dezlegare n-a fost nici pînă astăzi găsită.

Filozofii și istoricii erau, chiar din acele momente, neliniștiți de dispariția triburilor indiene, care pînă atunci nu fuseseră studiate decît superficial ; ei regretau faptul că ele dispăruseră înainte de a se fi descoperit limbile ce le vorbeau. Cunoașterea acestor limbi și compararea lor cu limbile popoarelor antice ar fi dezvăluit, poate, vreun indiciu neașteptat asupra obîrșiei acestor

triburi rătăcitoare. În același timp, începuse studierea florei și geologiei ținutului — știință ce avea să rezerve atît de minunate surprize viitorilor exploratori.

Guvernul Statelor Unite considera ca foarte important să se procedeze repede la recunoașterea întinselor teritorii care despărțeau țara lui de Oceanul Pacific. El nu întîrzie deci să organizeze o nouă expediție.

Ministrul de Război îl însărcină, în 1819, pe maiorul Long să exploreze ținutul dintre Mississippi și Munții Stîncoși, să traseze cursul fluviului Missouri și cel al principalilor săi afluenți, să determine prin observări astronomice punctele cele mai însemnate, să studieze triburile indiene, în sfîrșit, să descrie tot ce putea prezenta interes în ceea ce privește aspectul regiunii și producția celor trei regnuri naturale.

Expediția plecată din Pittsburgh la 5 mai 1819, cu o navă cu abur, ajunse la 30 mai următor, la confluența fluviilor Ohio și Mississippi, în susul căruia porni pînă la Saint Louis.

La 29 iunie fură descoperite gurile fluviului Missouri. În cursul lunii iulie, Say, căruia i se încredințaseră observațiile zoologice, străbătu ținutul pînă la fortul Osage, unde îl ajunse vaporul. Maiorul Long profită de șederea lui în acel loc spre a trimite un detașament, în recunoașterea regiunii dintre Kansas și Platte. Detașamentul însă trebui să se întoarcă, întrucît fusese atacat și jefuit, furîndu-i-se pînă și caii.

Expediția — după ce primi la Insula Vacilor un ajutor de cincisprezece soldați — ajunse la 19 septembrie la fortul Lisa, lîngă Council-Bluff, unde rămase să ierneze. Îmbolnăvindu-se de scorbut și necunoscînd vreun leac împotriva acestei cumplite boli, americanii pierdură o sută de oameni, adică o treime din efectivul lor.

Maiorul Long, care în acest timp ajunsese pe o lotcă la Washington, primi de aici ordinul să-și întrerupă călătoria de-a lungul fluviului Missouri și să pornească spre izvoarele rîului Platte pentru ca, de acolo, să ajungă la Mississippi, trecînd prin Arkansas și Rîul Roșu.

La 6 iunie, exploratorii părăsiră deci cantonamentul inginerilor, cum numiseră ei reședința lor de iarnă, și urcară, parcurgînd mai bine de o sută de mile, pe valea rîului Platte, cu preriile sale de iarbă, bogate în nesfîrșite cirezi de bizoni și de cerbi, care le procurară hrană din belșug.

Aceste preerii nemărginite, a căror monotonie nu era întreruptă de nici un colnic, fură urmate de un pustiu nisipos, care urca ușor pînă la Munții Stîncoși, pe o întindere de patru sute de mile. Acest deșert, brăzdat de canioane, de prăpăstii și de trecători în fundul cărora murmură, sub o vegetație pipernicită și rară, cîte un rîuleț, nu are alte plante decît cactuși cu spini țepoși și amenințători.

La 6 iulie, expediția atinsese poalele Munților Stîncoși. Doctorul James se cățără pe unul dintre piscuri, căruia îi dădu numele său și care avea unsprezece mii cinci sute de picioare deasupra nivelului mării.

Acest botanist ne spune:

„Din acest creștet, privirea cuprinde, către nord-vest și sud-vest nenumărați munți acoperiți pe de-a-ntregul cu zăpadă; cei mai îndepărtați au zăpadă pînă la poalele lor. Chiar sub picioarele noastre, la apus, se găsea strîmta vale a Arkansasului, fluviul căruia îi puteam urmări cursul către nord-vest, pe mai bine de șaizeci de mile. Pe coasta de miazănoapte a muntelui se afla un enorm morman de zăpadă și de gheață; la răsărit se desfășura întinsa cîmpie, înăl-

ţîndu-se pe măsură ce se depărta, pînă ce, la orizont, părea că se face una cu cerul".

În acel loc, expediţia se împărţi în două. O parte, sub ordinele lui Long, urma să ia drumul spre izvoarele Rîului Roşu ; cealaltă, comandată de căpitanul Bell, urma să coboare pe Arkansas pînă în portul Smith. Cele două detaşamente se despărţiră în ziua de 24 iulie. Primul, lăsîndu-se înşelat de informaţiile date de indienii kaskaiaşi şi de hărţile inexact întocmite, luă valea Canadiana drept Rîul Roşu şi nu-şi observă eroarea decît cînd ajunse la confluenţa acestui rîu cu fluviul Arkansas. Aceşti kaskaiaşi duceau un trai mizer, dar erau călăreţi neîntrecuţi ; ei se pricepeau în special să prindă cu laţul mustangi nărăvaşi, urmaşi ai cailor aduşi în Mexic de cuceritorii spanioli.

Cel de-al doilea detaşament se văzu părăsit de patru soldaţi, care luaseră cu ei o sumedenie de veşminte scumpe, precum şi jurnalele de călătorie ale lui Say şi ale locotenentului Swift.

Ambele detaşamente suferiră de altfel de foame în aceste pustiuri acoperite de un strat gros de nisip — şi ale căror fluvii tîrau după ele o apă salmastră, sau mîloasă.

Expediţia aduse la Washington vreo şaizeci de piei de fiare, mai multe mii de insecte, dintre care cinci sute încă necunoscute, un ierbar de patru-cinci sute de plante necunoscute, numeroase vederi din ţinutul străbătut şi elemente pentru o hartă a regiunilor vizitate.

Conducerea unei noi expediţii a fost încredinţată, în 1828, tot maiorului Long, ale cărui servicii fură cu deosebire preţuite. Părăsind Philadelphia în luna aprilie, el navigă pe Ohio, străbătu statul cu acelaşi nume şi statele Indiana şi Illinois. Ajuns la Mississippi, merse în susul fluviului pînă la vărsarea rîului Saint Pierre, cercetat. Long urmări acest rîu pînă la izvorul lui, întîlni lacul Travers, ajunse la lacul Winnipeg, exploră rîul cu acelaşi nume, văzu Lacul Pădurilor şi pe cel al Ploilor şi ajunse la podişul ce despărţea bazinul Golfului Hudson de cel al fluviului Saint Laurent. În sfîrşit, trecînd prin Lacul Apei Reci şi prin Rîul Cîinelui, el ajunse la Lacul Superior.

Deşi toate aceste localităţi fuseseră încă de mult străbătute de gonacii pădurilor canadiene, de vînătorii cu capcane şi de vînătorii puşcaşi, pentru întîia oară totuşi o expediţie oficială le vizita, avînd misiunea de a le întocmi harta. Călătorii fură izbiţi de frumuseţea ţinuturilor udate de apele Winnipegului. Cursul acestui fluviu, des întrerupt de curenţi repezi şi de cascade — privelişti dintre cele mai pitoreşti — se strecoară între doi pereţi stîncoşi de granit, ale căror culmi sînt acoperite de verdeaţă. Frumuseţea acestor peisaje, care urmau după monotonia cîmpiilor şi savanelor traversate pînă atunci, umplu de admiraţie pe călători.

Explorarea fluviului Mississippi, părăsită după cea începută de Montgomery Pike, fu reluată în 1820 de generalul Cass, guvernatorul districtului Michigan.

Pornit la sfîrşitul lunii mai din Detroit, cu o suită de douăzeci de oameni, dibaci în meşteşugul de gonaci ai pădurilor, el ajunse în partea de sus a fluviului, după ce vizitase lacurile Huron, Superior şi Sandy. Escorta lui, sleită de puteri, fu nevoită să rămînă acolo, în timp ce el, îmbarcat pe o lotcă, reluă explorarea acelui fluviu. Pe o distanţă de o sută cincizeci de mile, Mississippi curgea repede şi fără obstacole ; însă, după aceea, albia lui era învolburată de curenţi, pe o întindere de vreo douăsprezece mile, pînă la cascada Peckgama.

Dincolo de această cataractă, curentul, mai puţin repede, şerpuia prin necuprinse savane aşternute cu iarbă, pînă la Lacul Lipitorilor. După ce ajunse

la lacul Winnipeg, Cass sosi, la 24 iulie, la un nou lac, căruia îi dădu propriul său nume, însă nu voi să meargă mai departe, cu slabele resurse de muniţii, hrană şi oameni pe care le mai avea.

Expediţia se apropiase de izvoarele fluviului Mississippi, dar nu ajunsese încă la ele. Părerea generală era că fluviul izvora dintr-un mic lac aflat la şaizeci de mile de cel al lui Cass, ce purta numele de Lacul Căprioarei. Totuşi, generalul Cass nu se gîndi să dezlege această însemnată problemă decît abia în 1832 cînd ajunse ministru de Război.

Comanda unei expediţii de treizeci de persoane, cuprinzînd : zece soldaţi, un ofiţer însărcinat cu lucrări de hidrografie, un chirurg, un geolog, un interpret şi un preot-misionar, fu încredinţată unui călător pe nume Schoolcraft care explorase, cu un an înainte, ţinutul locuit de chippewaşi la nord-est de Lacul Superior.

Schoolcraft, pornind din Sainte Marie la 7 iunie 1832, vizită triburile Lacului Superior şi pătrunse în curînd în apele rîului Saint Louis. Îl mai despărţeau atunci de Mississippi doar o sută cincizeci de mile. Spre a străbate această distanţă, îi trebuiră cel puţin zece zile, din pricina vîrtejurilor şi a surpăturilor mocirloase. La 3 iulie, expediţia ajunse la agenţia comercială a unui negustor, pe nume Atkin, al cărei sediu se afla pe malul fluviului. A doua zi după sosire, expediţia serbă, chiar acolo, aniversarea independenţei Statelor Unite.

Două zile mai tîrziu, Schoolcraft se găsea în faţa cascadei Peckgama şi se stabili la Capul Stejarilor. Acolo, fluviul făcea multe meandre, în mijlocul savanelor ; însă călăuzele conduseră expediţia prin nişte poteci care scurtară considerabil distanţele. Lacurile Cîrjei şi Winnipeg fură apoi străbătute, iar Schoolcraft ajunse, la 10 iulie, la lacul Cass, punct ce nu fusese încă depăşit de exploratorii precedenţi.

O ceată de chippewaşi, stabilită pe o insulă a lacului, îi conduse pe călători la tabăra ei. Comandantul, asigurîndu-se de sentimentele prieteneşti ale acestor indigeni, lăsă acolo o parte din escorta lui şi, însoţit de locotenentul Allen, de chirurgul Houghton, de preotul-misionar şi de cîţiva indieni, porni mai departe, într-o canoe.

El vizită astfel lacurile Tascodiac şi Travers. Ceva mai încolo de acest din urmă lac, Mississippi se împărţea în două braţe. Schoolcraft fu condus de călăuză de-a lungul braţului dinspre răsărit şi, ajutîndu-l să străbată lacurile Marquette, Lasalle şi Kubbakunna, îl aduse pînă la confluenţa cu rîul Naiwa, principalul afluent al acelui braţ — care izvora dintr-un lac bîntuit de şerpi cu capul arămiu. În sfîrşit, după ce trecuse prin lacul Usawa, expediţia ajunse la lacul Hasca, de unde ţîşneşte braţul Itascan sau occidental al fluviului Mississippi.

Lacul Itasca, sau al Căprioarei, cum îl numeau francezii, este lung de vreo şapte-opt mile şi înconjurat de colnice adumbrite de frunzişul pinilor. După socoteala lui Schoolcraft, el s-ar afla la o mie cinci sute de picioare deasupra nivelului oceanului ; nu se poate însă pune bază serioasă pe aceste măsurători, întrucît comandantul nu dispunea de aparate de măsurat precise.

Expediţia merse de-a lungul braţului occidental, spre a se reîntoarce la lacul Cass şi descoperi principalii afluenţi ai acestui braţ. Schoolcraft îi cercetă apoi pe indienii care trăiau prin aceste ţinuturi şi încheie cu ei tratate de prietenie.

În rezumat, scopul pe care şi-l propusese guvernul era atins şi Mississippi se afla astfel explorat, de la gurile pînă la izvoarele lui. Expediţia aducea o

Piramida lui Xohicaleo (Facsimil. Gravură veche)

mulţime de amănunte interesante despre moravurile, obiceiurile, istoria şi limba băştinaşilor. În sfîrşit, ştiinţelor naturii le procurase numeroase specii noi, sau prea puţin cunoscute, de animale şi plante.

Activitatea americanilor nu se mărginea însă la astfel de explorări oficiale. Foarte mulţi vînători cu capcane porneau să străbată noi regiuni, dar, fiind în cea mai mare parte cu desăvîrşire neştiutori de carte, ei nu putură ajuta ştiinţa prin descoperirile pe care le făceau. O excepţie făcu însă Jacques Pattie, care a publicat o istorisire a aventurilor lui romanţioase şi a plimbărilor lui primejdioase în regiunea cuprinsă între Noul Mexic şi Noua Californie. Mergînd în josul apei, pe Rio Gila, pînă la gura lui, Pattie vizită triburi despre care

nu se ştia aproape nimic : jotanii, eitaroşii, papawarii, mokeşii, yumaşii, mahawasii, nabaloşii etc., cu care se întreţineau înainte extrem de rare relaţii.

El descoperi, pe malurile rîului Eiotario, ruinele unor vechi monumente, ziduri de piatră, şanţuri, oale şi olane de pămînt şi, în munţii învecinaţi, găsi mine de cupru, de plumb şi de argint.

Doctorul Willard ne-a lăsat, de asemenea, un ciudat jurnal de călătorie, după ce stătuse trei ani în Noul Mexic şi vizitase fluviul Rio-Grande-del Norte, de la izvor pînă la gurile lui. În sfîrşit, în 1831, căpitanul Wyeth şi fratele său explorară Oregonul şi regiunea vecină cu Munţii Stîncoşi.

În urma călătoriei lui Humboldt în Mexic, exploratorii veniră unul după altul în America Centrală. În 1787, Bernasconi descoperise ruinele din Palenque [132], astăzi celebre ; în 1822, Antonio del Rio le descrisese în amănunţime, însoţind relatarea lui de unele desene, făcute de Frederic Waldeck, viitorul explorator al acestei cetăţi apuse.

Între anii 1805 şi 1807, căpitanul Guillaume Dupaix şi desenatorul Castañeda făcură trei călătorii una după alta în satul Chiapa şi la Palenque, iar rezultatul acestor cercetări apăru, în 1830, într-o lucrare ilustrată de Augustine Aglio.

În sfîrşit, începînd din 1832, Waldeck îşi avu, timp de doi ani în cap, reşedinţa la Palenque, unde făcu săpături arheologice, desenă planuri topografice ale monumentelor, cu secţiunile şi înălţimile corespunzătoare, îşi dădu silinţa să reproducă hieroglifele, încă nedescifrate, care acopereau acele monumente şi strînse o sumedenie de date absolut noi, atît despre istoria naturală, cît şi despre moravurile locuitorilor.

Trebuie să cităm, de asemenea, pe colonelul Juan Galindo, exploratorul oraşului mort Palenque, al Utatlanului, al Copanului [133] şi al altor cetăţi pitite în ascunzişurile pădurilor tropicale din America Centrală.

După lunga şedere a lui Humboldt în America ecuatorială, avîntul pe care explorările lui părea că urmează să-l dea ştiinţelor geografice fu mult împiedicat de luptele pornite de coloniile spaniole împotriva metropolei lor. Totuşi, îndată ce guvernele locale căpătară o oarecare stabilitate, unii exploratori cutezători se avîntară prin aceste regiuni care, pe atunci, erau într-adevăr noi, întrucît gelozia bănuitoare a spaniolilor le ţinuse într-o stare care nu îngăduia savanţilor să facă asupra lor cercetări ştiinţifice.

Naturalişti şi ingineri străbat astăzi America de Sud, sau chiar se stabilesc ocolo. Foarte curînd (1817—1820), înseşi guvernele Austriei şi Bavariei se puseră de acord să trimită în Brazilia o expediţie ştiinţifică, în fruntea căreia fură numiţi doctorii Spix şi Martius, care strînseră numeroase date despre botanica, etnografia, statistica şi geografia acestor ţinuturi atît de puţin cunoscute. Martius scrise despre flora ţării o monumentală lucrare. Această publicaţie, tipărită pe cheltuiala guvernelor Austriei şi Bavariei, apare ca un model al genului.

În acelaşi timp, prinţul de Wied-Neuwied, pus în disponibilitate după pacea din 1815, se consacră studiului ştiinţelor naturale, geografiei şi istoriei. Mai mult chiar, însoţit de naturaliştii Freirein şi Sellow, el întreprinse o călătorie de explorare a provinciilor din inima Braziliei, ocupîndu-se mai cu seamă cu ştiinţele naturale şi îndeosebi cu zoologia.

Cîţiva ani mai tîrziu, în 1836, naturalistul francez Alcide d'Orbigny, încă de pe atunci celebru, deşi încă foarte tînăr, căpătă de la administraţia Muzeului Naţional propunerea de a conduce o expediţie cu scopul de a studia natura

Americii de Sud. Timp de 8 ani în şir, D'Orbigny străbătu Brazilia, Uruguay, Argentina, Patagonia, Chile, Bolivia şi Peru.

Damour, în discursul rostit la înmormîntarea lui D'Orbigny, spunea :

„O astfel de călătorie, făcută în ţinuturi atît de diferite prin flora şi fauna lor, prin climatul lor, prin natura solului lor şi prin moravurile locuitorilor, prezintă la fiecare pas noi primejdii. D'Orbigny, foarte robust şi înzestrat cu un neobosit entuziasm, ştia să înlăture piedici care ar fi descurajat pe atîţia alţi călători."

Rezultatele unor atît de îndelungate cercetări au necesitat, spre a fi valorificate, treisprezece ani de muncă încordată. Această lucrare, care se ocupă cu aproape toate ştiinţele, lasă mult îndărătul ei tot ce se publicase despre America de Sud. Istoria, artele, zoologia, botanica ocupă acolo un loc de cinste, însă cea mai însemnată parte din această lucrare enciclopedică este cea consacrată „Omului american". Acolo, autorul a strîns toate documentele adunate de el personal şi le-a analizat şi criticat pe cele culese de la alţii, asupra particularităţilor fizice, moravurilor, limbilor şi religiilor din America de Sud.

P A R T E A A D O U A

Capitolul I

NAVIGATORI RUŞI ŞI ENGLEZI CARE AU FĂCUT OCOLUL LUMII

Negoţul de blănuri în Rusia. Krusenstern primeşte comanda unei expediţii. Nouku Hiva. Nagasaki. Explorarea coastei japoneze. Iesso (Hokkaido). Ainoşii. Sahalin. Reîntoarcerea în Europa. O.E. Kotzebue. Popas pe Insula Paştelui. Penrhyn. Arhipelagul Ratak. Reîntoarcerea în Rusia. A doua călătorie. Schimbări petrecute în Tahiti şi în Insulele Sandwich. Călătoria lui Beechey. Insula Paştelui. Pitcairn şi răsculaţii de pe „Bounty". Tuamotuşii. Tahiti şi Insulele Sandwich. Insulele Boninshima. Litke. Quebradaşii din Valparaiso. Săptămîna mare în Chile. Novo-Arhanghelsk. Koloşii. Unalaska. Arhipelagul Carolinelor. Luntrele carolinezilor. Guam, insulă pustie. Frumuseţea şi utilitatea Insulelor Boninshima. Ciukcii, obiceiurile şi şarlatanii lor. Reîntoarcerea în Rusia.

O dată cu veacul al XIX-lea, ruşii începură să se alăture călătoriilor ce se făceau în jurul lumii. Pînă atunci, cîmpul explorărilor lor fusese aproape în întregime concentrat în Asia ; dintre marinarii lor sînt vestiţi Bering, Cirikov, Spanberg, Laxman, Kreniţîn şi Larîcev. Acesta din urmă jucă un rol de prim ordin în călătoria englezului Billings [134] — călătorie care fu departe de a da rezultatele ce se puteau aştepta pe bună dreptate după cei zece ani care îi fuseseră consacraţi şi după cheltuielile considerabile pe care expediţia le-a făcut.

Se cuvine lui Ivan Feodorovici Krusenstern (1770—1846) cinstea de a fi făcut — primul dintre toţi ruşii — înconjurul lumii într-un scop ştiinţific şi avînd misiunea din partea guvernului său de a stabili relaţii cu Japonia.

În 1793, Krusenstern este trimis în Anglia pentru a face practică în marina acestei ţări. Supus, timp de 6 ani, acestei straşnice discipline care forma, pe atunci, pe cei mai isteţi marinari ai globului, el se reîntoarse în patrie după ce-şi însuşise cunoştinţele necesare care îl făceau un marinar desăvîrşit ; se reîntoarse mai ales cu idei hotărîte despre rolul pe care Rusia îl putea juca în răsăritul Asiei.

În timpul unui stagiu de doi ani la Canton, în 1798 şi 1799, Krusenstern fusese martor al minunatelor rezultate obţinute de cîţiva negustori englezi din vînzarea blănurilor pe care le aduceau de pe coasta de nord-vest a Americii ruse [135].

Acest negoţ luase fiinţă doar după cea de-a treia călătorie a lui Cook şi englezii realizaseră din el, încă de pe atunci, imense beneficii în paguba Rusiei, care aprovizionase pieţele chineze prin transporturi de blănuri pe uscat.

Totuşi, un rus pe nume Şelehov, alcătuise în 1785 o companie de comerţ care, stabilindu-se pe Insula Kodiak, la egală depărtare de America, de Kamceatka şi de Insulele Aleutine, nu întîrzie să se dezvolte considerabil. Guvernul îşi dădu astfel seama de tot folosul ce-l putea trage din acele regiuni, considerate pînă atunci fără nici o valoare, şi trimise spre Kamceatka, prin Siberia, ajutoare, merinde şi diverse materiale.

Krusenstern se convinse curînd de insuficienţa acestor ajutoare, de stîngăcia piloţilor şi de nesiguranţa hărţilor, ale căror greşeli provocau în fiecare an pierderea cîtorva nave, fără a mai socoti paguba adusă transportului blănurilor pînă la Ohotsk şi de acolo la Kiahta — pe un drum care dura doi ani.

Cele mai bune idei fiind totdeauna cele mai simple, te gîndeşti, în ultimă analiză, la acestea din urmă. Krusenstern fu deci cel dintîi care dovedi urgenţa nevoie de a se merge de-a dreptul pe apă de la Insulele Aleutine — locul de procurare — la Canton, piaţa de blănuri cea mai căutată.

Reîntors în Rusia, Krusenstern încercase să-l convingă pe contele Kuşelev, ministrul Marinei, de justeţea vederilor sale, însă răspunsul acestuia îi răpi orice speranţă. El nu fu încurajat decît după înscăunarea lui Alexandru I, cînd amiralul Mordvinov deveni ministrul Marinei.

În curînd, chiar după sfaturile contelui Rumeanţev, Krusenstern fu însărcinat de către împărat să execute personal planurile pe care le propusese. La 7 august 1802, el primi comanda a două nave, menite să exploreze coasta de nord-vest a Americii.

Dar, dacă se numise astfel comandantul expediţiei, în schimb ofiţerii şi mateloţii care aveau să-l urmeze nu erau încă aleşi ; iar cît despre nave, ele nu se puteau găsi în imperiul rus. Nici măcar la Hamburg nu se putură găsi. Doar la Londra, căpitanul Lisianski, viitorul secund al lui Krusenstern, şi constructorul Razumov izbutiră să-şi procure două nave care le părură oarecum corespunzătoare scopului propus. Ele primiră numele de „Nadejda" şi „Neva".

Între timp, guvernul hotărî să se folosească de această expediţie, spre a trimite în Japonia un ambasador, pe N.P. Rezanov, cu o numeroasă suită şi cu măreţe daruri destinate împăratului acestei ţări.

La 4 august 1803, cele două nave, pe de-a-ntregul şi reglementar încărcate şi avînd la bord o sută treizeci şi patru de persoane, plecară din rada Kronstadt. Ele se opriră scurt timp la Copenhaga şi la Plymouth, spre a înlocui o parte din alimentele sărate cumpărate la Hamburg şi spre a călăfătui corabia „Nadejda", ale cărui încheieturi se lărgiseră din cauza unei furtuni ce se abătuse asupra expediţiei în Marea Nordului.

După o scurtă escală în Insulele Canare, Krusenstern căută zadarnic — cum de altfel o făcuse şi La Pérouse — Insula Ascençao, despre a cărei existenţă părerile fuseseră împărţite timp de trei sute de ani. Apoi, el ajunse la Capul Frio, a cărui poziţie, cu toată dorinţa lui vie, nu o putu stabili, căci datele şi hărţile cele mai recente variau între 23°06′ şi 22°34′ latitudine sudică. După ce luă cunoştinţă de coasta braziliană, el străbătu între insulele Gal şi Alvarado o regiune semnalată greşit de către La Pérouse ca fiind primejdioasă şi intră, la 21 decembrie 1803, în portul Santa Catarina.

Nevoia de a înlocui arborele mare şi arborele trinchet ale navei „Neva" îl opri pe Krusenstern, vreme de cinci săptămîni, în această insulă, unde fu primit de autorităţile portugheze cu cea mai mare prietenie.

La 4 februarie, cele două nave îşi putură urma drumul. Ele erau pregătite să înfrunte primejdiile Mării de Sud şi să dubleze Capul Horn, — această spaimă a navigatorilor.

Vremea fu mereu frumoasă pînă cînd ajunseră în faţa Insulei Estados (Statelor).

În schimb, după aceea, vijeliilor extrem de violente şi furtunilor de grindină şi de zăpadă le urmară ceţuri dese, talazuri năprasnic de înalte şi vijelii nestăvilite. La 21 martie, în timpul unei ceţe groase, ceva mai sus de extremitatea vestică a Strîmtorii Magellan, cele două nave se rătăciră una de alta. Ele nu se mai putură regăsi decît la Nouku Hiva.

Krusenstern, după ce renunţase să ajungă la Insula Paştelui, atinse Arhipelagul Marchizelor sau Mendocinelor şi determină poziţia insulelor Fatugu şi Uabuga, numite de către căpitanul american Angraham Insulele Washington. Aceste insule au fost descoperite în 1791, cu cîteva săptămîni înaintea căpitanului Marchand, care le dădu numele de Insulele Revoluţiei. Krusenstern vizită Insula Hiva Oa, numită şi Dominica de Mendana, şi întîlni la Nouku Hiva un englez pe nume Roberts şi un francez numit Cabri care, cunoscînd limba, le făcură servicii însemnate.

Întîmplările descrise de el, petrecute în timpul acelei escale, nu prezintă prea mare interes. Descrierea insulelor făcută de Krusenstern confirmă în multe privinţe ceea ce relatase Cook, privind moravurile, comportarea insularilor, cunoştinţele lor agricole şi despre lăcomia pe care o arătau pentru uneltele de fier.

Krusenstern vorbeşte despre existenţa mai multor societăţi avînd drept căpetenii regi sau rudele lor, preoţi sau războinici de seamă, care sînt datori să-şi hrănească supuşii pe vreme de foamete.

„Membrii acestui club — relatează Krusenstern — se recunosc după diferite semne tatuate pe trupul lor. Cei din comunitatea regelui, de pildă, douăzeci şi şase la număr, au pe piept un dreptunghi lung cam de douăzeci şi unul de centimetri şi lat de vreo paisprezece.

Roberts aparţinea acestei comunităţi. El mă asigură că niciodată n-ar fi intrat în acea asociaţie, dacă foamea nu l-ar fi silit s-o facă. Acest argument îmi părea totuşi oarecum nejustificat, dat fiind că membrii societăţii nu numai că aveau hrana asigurată, dar şi fiindcă — aşa cum o mărturisea el însuşi — locuitorii insulelor considerau o cinstire să fie primiţi în ea. Presupun deci că acordarea acestei distincţii aducea după ea pierderea parţială a libertăţii".

O explorare a împrejurimilor portului Ana-Maria [136] îl făcu să descopere Golful Ciciagov, în care pătrundeai greu, ce e drept, dar a cărui radă era atît de bine înconjurată de uscat, încît nici cea mai violentă furtună n-ar fi izbutit să-i răscolească apele.

Canibalismul era încă în floare la Nouku Hiva cînd Krusenstern o vizită. Totuşi, acest explorator nu ne povesteşte vreo scenă de canibalism la care să fi asistat.

Cu un cuvînt, Krusenstern fu primit foarte bine de un rege ce nu părea să aibă o mare autoritate asupra băştinaşilor.

El mărturiseşte că ar fi păstrat despre locuitorii acestor insule părerea cea mai favorabilă, dacă nu i-ar fi întîlnit pe cei doi străini sus-numiţi, ale căror mărturii competente şi obiective concordau în mod absolut.

Navigatorul rus ne spune:

Neozeelandezi (Facsimil. Gravură veche)

„N-am întîlnit la noukuhivani decît purtări excelente ; au fost totdeauna foarte cinstiţi în comerţul lor de schimb cu noi ; ei erau primii care ne livrau nucile-de-cocos, înainte de a fi primit fierăria noastră. Dacă aveam nevoie de lemne, sau de apă, erau oricînd gata să ne ajute. N-am avut să ne plîngem decît foarte rar de vreun furt, meteahnă atît de obişnuită şi de răspîndită în toate insulele acestui ocean. Veşnic veseli şi mulţumiţi, cu bunătatea scrisă pe chipurile lor... Cei doi europeni pe care-i întîlnirăm la Nouku Hiva şi care trăiseră cîţiva ani în acea insulă ne-au spus că locuitorii ei au obiceiuri crîncene ; că aerul lor de voioşie şi de bunătate, care ne înşelase atît de mult, nu le era cel obişnuit ; că doar frica de armele noastre şi speranţa de a cîştiga ceva de la noi îi împiedicaseră să-şi dezlănţuie por-

nirile lor crunte. Aceşti europeni ne-au descris în cele mai mici amănunte scenele înfiorătoare la care fuseseră martori oculari şi care aveau loc mai în fiecare zi la acest popor, mai cu seamă în vreme de război. Ei ne povestiră cu cîtă cruzime se aruncau asupra celor prinşi, tăindu-le capul şi sugîndu-le cu lăcomie sîngele terminîndu-şi astfel dezgustătorul lor prînz. La început n-am voit să dau crezămînt acestor grozăvii şi am socotit relatările lor ca foarte exagerate. Însă aceste arătări se bizuie pe mărturia a doi oameni care, timp de cîţiva ani, au fost nu numai martorii, dar chiar actorii acestor scene cumplite. Cei doi oameni nu s-au contrazis unul pe celălalt în această privinţă. De altfel, povestirile acestor doi europeni concordă în totul cu diferitele indicii care ne-au izbit în timpul scurtei noastre şederi în insulă. În fiecare zi, noukuhivanii ne aduceau o mulţime de cranii de vînzare ; puştile lor erau toate împodobite cu smocuri de păr. Oseminte omeneşti decorau, şi ele, în felul lor, o mare parte a acareturilor lor. Ei ne arătau, de asemenea, prin scene de pantomimă, pofta lor de a mînca carne de om".

Descrierea trebuie, fireşte, considerată ca foarte exagerată. Adevărul se află, fără îndoială, între optimismul lui Cook şi al lui Forster, şi declaraţiile celor doi europeni, din care cel puţin unul, fiind dezertor, era puţin vrednic de încredere.

Noi înşine, la drept vorbind, înainte de a fi ajuns la gradul de civilizaţie de care ne bucurăm astăzi, n-am trecut oare, şi noi, prin toate treptele aceleiaşi scări ? În epoca de piatră, moravurile strămoşilor noştri erau ele oare superioare celor ale locuitorilor primitivi ai Oceaniei ?

Să nu imputăm deci acestor reprezentanţi ai omenirii faptul de a nu se fi putut înălţa pe o treaptă superioară. Ei n-au format niciciînd un corp omogen în sînul unei naţiuni. Răspîndiţi pe oceanul necuprins, împărţiţi în triburi mărunte, fără resurse agricole [137] sau minerale, fără legături cu lumea înconjurătoare şi fără nevoi, dat fiind climatul în care trăiau, ei au fost nevoiţi să rămînă pe loc, sau să nu-şi dezvolte decît unele domenii secundare ale artei sau meseriilor lor. Şi totuşi, de cîte ori ţesăturile, uneltele, pirogile şi plasele lor de pescuit n-au stîrnit admiraţia călătorilor ?

La 18 mai 1804, „Nadejda" şi „Neva" părăsiră Nouku Hiva şi porniră spre Insulele Sandwich, unde Krusenstern hotărîse să se oprească, spre a face provizii de merinde proaspete, ceea ce nu izbutise la Nouku Hiva, unde nu găsise să cumpere decît şapte porci.

El se înşelă însă în planurile sale. Băştinaşii din Owihee, sau Hawaii, nu aduseră la corăbiile ancorate în faţa coastei de sud-vest decît foarte puţine provizii. Şi nici pe acestea nu vrură să le vîndă decît pe postavuri, ceea ce îi fu cu neputinţă lui Krusenstern să-i satisfacă. El plecă deci numaidecît spre Kamceatka şi Japonia, lăsînd nava „Neva" în faţa satului Karakakua, unde comandantul Lisianski avea speranţa că se va putea aproviziona.

La 14 iulie, „Nadejda" intră în portul Petropavlovsk, capitala Peninsulei Kamceatka, unde echipajul găsi, o dată cu merinde proaspete, şi o odihnă binemeritată. La 30 august, ruşii se îmbarcară din nou pentru plecare.

După ce fu întîmpinat de ceţuri dese şi de furtuni, Krusenstern căută, fără să le găsească, unele insule ce figurau pe o hartă găsită la bordul navei spaniole de transport capturate de Anson şi a căror existenţă fusese rînd pe rînd admisă şi contestată de diverşi cartografi.

Navigatorul străbătu apoi Strîmtoarea Van Diemen (Osumi), între marea Insulă Kyushu şi Tanegashima, strîmtoare pînă atunci greşit însemnată pe

Tipuri de ainoşi (Facsimil. Gravură veche)

hartă, şi putu, rectificînd poziţia Arhipelagului Liu-Kiu (Ryukyu), pe care englezii îl situau la nord de Strîmtoarea Van Diemen, iar francezii în sudul acesteia, să deseneze litoralul provinciei Satsuma, stabilindu-i relieful solului şi dîndu-i numele ce i-a rămas.

Krusenstern ne arată :

„Priveliştea acestei părţi a provinciei Satsuma încîntă ochii. Urmărind coasta ei la o mică distanţă, puteam să vedem foarte clar toate locurile pitoreşti pe care ni le înfăţişa, şi care, pe măsură ce nava înainta, se schimbau, unele după altele, cu iuţeală. Insula era doar o adunare de creste muntoase, unele sfîrşind în piramide, altele în cupole, sau în obeliscuri, toate fiind însă privegheate de munţii înalţi ce le înconjurau. Dacă natura a răs-

pîndit, din belşug, podoabele ei în această insulă, dibăcia japonezilor a ştiut, la rîndul ei, să-i adauge noi podoabe. Bogăţia solului, pe care pretutindeni o admiram, era fără pereche. Ea nu ne-ar fi izbit, poate, atenţia, dacă s-ar fi mărginit numai la văile învecinate cu coasta, aceste terenuri nefiind nici ele lăsate în paragină, în Europa ; aici însă, nu numai că munţii sînt cultivaţi pînă în vîrf, dar chiar stîncile din marginile coastei sînt acoperite de culturi şi de plantaţii, ale căror culori prezintă ochiului, lîngă poalele oacheşe şi mohorîte ale munţilor, un contrast ciudat şi nemaiîntîlnit.

Am rămas, de asemenea, tare miraţi în faţa unei alei de pomi înalţi care se prelungea cît vedeai cu ochii, de-a lungul coastei, prin munţi şi văi. Din loc în loc se zăreau dumbrăvi destinate, desigur, odihnei pietonilor, pentru care fusese, probabil, construită această alee. Cu greu întîlneşti, aiurea, o atenţie mai mare pentru călători decît cea observată de noi în Japonia, căci văzurăm asemenea alei şi lîngă Nagasaki şi în Insula Miyakeshima".

Nava „Nadejda" abia ancorase în rada portului Nagasaki, cînd Krusenstern văzu cîţiva *daimoşi* (prinţi feudali) care veniseră la bord să-i comunice opreliştea de a se apropia de uscat [138].

Deşi ruşii cunoşteau politica de izolare practicată de guvernul japonez, ei nădăjduiau că, avînd la bord un ambasador al Rusiei, naţiune vecină şi puternică, se vor bucura de o primire mai puţin jignitoare. Ei se aşteptau să se bucure, de asemenea, de o oarecare libertate de care ar fi vrut să profite spre a aduna informaţii despre acea ţară, despre care olandezii — reprezentanţii singurului stat care aveau accesul în hotarele ei — considerau de datoria lor să păstreze o tăcere deplină.

Speranţele le-au fost însă înşelate. Departe de a se bucura de aceeaşi deplină libertate ca cea lăsată olandezilor, ei fură, în tot timpul şederii lor acolo, obiectul unei supravegheri foarte stăruitoare, minuţioase şi ofensatoare, ba fură chiar reţinuţi ca prizonieri.

Deşi ambasadorului i se îngădui să debarce la uscat înconjurat de garda lui înarmată — favoare nemaiîntîlnită şi, cu adevărat nemaiacordată nimănui — mateloţii nu se putură îmbarca pe luntre. Dar cînd, totuşi, le fu îngăduit să debarce, locul îngust destinat plimbării lor fu înconjurat cu scînduri înalte şi păzit de două corpuri de gardă.

Un singur cuvînt rezumă scurt şi cuprinzător, primirea puţin cordială ce le-o făcuseră japonezii : oprelişte. Oprelişte de a coresponda cu Europa — prin Batavia — oprelişte de a vorbi cu comandanţii de nave olandezi, oprelişte pentru ambasador de a-şi părăsi locuinţa, oprelişte...

Krusenstern profită de lunga lui şedere în acel loc, ca să facă diferite reparaţii la greement şi la capul navei. Operaţia era pe sfîrşite, cînd lui Rezanov i se vesti sosirea unui trimis al împăratului, avînd un rang atît de înalt încît, precum spuneau interpreţii : „putea îndrăzni să se uite la picioarele maiestăţii sale imperiale".

Acest personaj începu prin a refuza darul oferit de ţar, pretextînd că împăratul s-ar simţi astfel nevoit să trimită şi el ţarului o ambasadă purtătoare de alte daruri — ceea ce era contrar obiceiului ţării ; apoi îi notifică opreliştea absolută pentru orice navă rusească de a pătrunde în porturile japoneze. Ruşii, de asemenea, nu aveau nicidecum voie să cumpere ceva în acele porturi ; trimisul însă îi declara totodată că materialele necesare pentru repararea navei şi merindele procurate pînă atunci vor fi plătite de către împăratul Japoniei.

Expediţia lui Krusenstern

În același timp el se informă dacă reparațiile navei „Nadejda" urmau să ia curînd sfîrșit. Krusenstern înțelese, din capul locului, ce urmărea trimisul și grăbi pregătirile de plecare.

El nu se putea de loc felicita, desigur, de a fi așteptat un asemenea răspuns, din luna octombrie și pînă în aprilie. Unul dintre rezultatele pe care le urmărise guvernul rus fusese atît de puțin atins, încît pe viitor nici o altă navă rusească nu mai putu să ancoreze în vreun port japonez. O politică strîmtă, pătrunsă de suspiciune, care avea să întîrzie cu o jumătate de veac prosperitatea Japoniei!

La 17 aprilie, „Nadejda" ridică ancora și începu să efectueze lucrări hidrografice cu rezultate foarte rodnice. Înainte de Krusenstern, singur La Pérouse navigase în mările dintre Japonia și Asia continentală. Navigatorul rus voia deci să-și lege cercetările de cele făcute de înaintașul său și să umple golurile pe care acela fu nevoit, din lipsă de timp, să le lase în descrierea acestor mări.

Krusenstern arată:

„Îmi făcusem planul să explorez coastele de sud-vest și nord-vest ale Japoniei, să determin poziția Strîmtorii Sangar (Tsugaru), căreia hărțile lui Arrowsmith [139], din *Pilotul Mării de Sud*, precum și cele ale atlasului de călătorie al lui La Pérouse îi atribuiau o lărgime de peste o sută de mile, cîtă vreme japonezii nu-i dădeau decît o milă olandeză; să explorez coasta apuseană a Insulei Iesso (Hokkaido), să încerc a descoperi Insula Karafuto [140], indicată (după o hartă japoneză) pe unele hărți moderne, ca fiind situată între insulele Iesso și Sahalin și a cărei existență mi se părea foarte probabilă. Doream apoi să examinez această nouă strîmtoare și să stabilesc conturul Insulei Sahalin, de la Capul Crillon (Krilon) pînă la coasta de nord-vest, de unde, dacă găseam un port bun, mi-aș fi trimis barca cea mare să verifice trecătoarea, încă problematică, ce ar despărți ținutul tătăresc de Sahalin. În sfîrșit, voiam să încerc a străbate un nou canal, la miazănoapte de Strîmtoarea Busolei, între Insulele Kurile".

Krusenstern avea să realizeze în bună parte acest plan atît de amănunțit. Mai rămăseseră de făcut doar recunoașterile coastei apusene a Japoniei, ale Strîmtorii Sangar, precum și strîmtoarea care despărțea Insula Sahalin de continent. În pofida voinței lui, navigatorul rus lăsă urmașilor săi grija de a duce la bun sfîrșit această treabă importantă.

Krusenstern pătrunse, așadar, în Strîmtoarea Coreei și constată, cu privire la longitudinea Insulei Tsushima, o diferență de 36′ între aprecierea lui și cea făcută de La Pérouse.

Exploratorul rus fu de acord, de asemenea, cu marinarul francez, că abaterea acului magnetic prezenta, în acele meleaguri, prea puține variații.

Cum poziția Strîmtorii Sangar, care despărțea Iesso de Nippon, era foarte nesigură, Krusenstern ținea să o precizeze. Gura așezată între Peninsula Sangar la sud (41°16′30″ latitudine nordică și 219°46′ longitudine estică) și Capul Nadejdei la sud (41°25′10″ latitudine nordică și 219°50′30″ longitudine estică) nu era mai largă de nouă mile.

Totuși, La Pérouse, care nu explorase acel golf, luînd drept bună harta alcătuită de călătorul olandez De Vries, o arătă ca avînd o lărgime de o sută zece mile. Era deci o rectificare importantă.

Krusenstern nu pătrunse în această strîmtoare. El voia să verifice dacă exista într-adevăr Insula Karafuto sau Tchoka, fixată între Iesso (Hokkaido)

şi Sahalin pe o hartă apărută în 1802 la Petersburg, care şi ea se bazase pe harta adusă în Rusia de japonezul Koda. El urmări deci, la mică depărtare, coasta insulei căreia îi identifică principalele scobituri, dîndu-le şi nume şi se opri puţin timp la extremitatea de miazănoapte a acestei insule, la intrarea în Strîmtoarea La Pérouse.

Acolo, el află de la japonezi că Sahalin şi Karafuto nu erau decît una şi aceeaşi insulă.

La 10 mai 1805 Krusenstern, debarcînd la Iesso, fu surprins văzînd că acolo primăvara rămăsese mult în urmă. Pomii nu erau înfrunziţi, din loc în loc se mai vedeau straturi groase de zăpadă — şi avu impresia că ar fi trebuit să urce pînă la Arhangelsk, ca să găsească, în acel anotimp, o climă atît de aspră.

Explicarea acestui fenomen urma să fie dată mai tîrziu, cînd se cunoscu mai bine direcţia curentului glacial, care pornind din Strîmtoarea Bering, trecea de-a lungul Peninsulei Kamceatka, a insulelor Kurile şi Iesso.

Profitînd de acest scurt popas şi de răgazul vizitei lui la Sahalin, Krusenstern avu putinţa să-i studieze pe ainoşi [141], popor care nu semăna întru nimic cu japonezii — cel puţin cu aceia pe care-i schimbase legăturile lor cu China — şi care stăpîneau, desigur, Insula Iesso, înainte de stabilirea japonezilor.

Călătorul ne relatează:

„Statura, înfăţişarea, limba şi modul lor de a se îmbrăca dovedeau că ei au aceeaşi obîrşie cu locuitorii Insulei Sahalin şi că formează o singură naţiune. Aceasta explică faptul că De Vries, comandantul navei «Castricum», care nu izbutise să ajungă la Strîmtoarea La Pérouse, a putut să creadă, la Aniva şi la Atkis, că se găsea tot pe aceeaşi insulă. Ainoşii sînt, în general, de aceeaşi statură: cel mult un metru şaizeci şi cinci de centimetri — un metru şaptezeci de centimetri înălţime. Faţa le este arămie, aproape neagră, barba groasă şi stufoasă, au un păr negru şi zbîrlit care le atîrnă pe ceafă. Femeile sînt urîte: faţa lor este negricioasă ca şi cea a bărbaţilor, poartă părul negru în aşa fel pieptănat încît le acoperă obrajii, îşi vopsesc buzele cu albastru şi au mîinile tatuate. Acest ansamblu, unit cu veşmintele lor murdare, este departe de a lăsa o impresie plăcută. Ca să fiu drept, trebuie să adaug că ele sînt foarte cuminţi şi foarte modeste. Trăsătura cea mai de seamă a firii unui ainos este bunătatea, care-i luceşte pe întreaga faţă şi se dezvăluie în toate faptele lui... Îmbrăcămintea ainoşilor constă de obicei din piei de cîine şi de focă. Totuşi, am văzut cîţiva purtînd un alt soi de veşmînt, asemănător în totul *parkisului* kamceadalilor, care nu este decît o cămaşă largă, trasă pe deasupra celorlalte straie. Toţi locuitorii Anivei purtau blănuri; pînă şi cizmele lor erau din piele de focă. Femeile se îmbrăcau şi ele tot cu asemenea piei".

După ce străbătu Strîmtoarea La Pérouse, Krusenstern se opri în golfuleţul Anivei, în Insula Sahalin. Acolo se găsea atît de mult peşte, încît două birouri comerciale japoneze angajaseră, pentru curăţatul şi uscatul lui, peste patru sute de ainoşi. El nu se pescuia cu plase, ci se scotea din apă, cu găleţile, în timpul refluxului.

După ce notă pe hartă Golful Patience, care nu fusese explorat decît parţial de olandezul De Vries şi în fundul căruia se varsă un rîu care primi numele de Neva, Krusenstern întrerupse explorarea Sahalinului, spre a fixa poziţia Insulelor Kurile, pînă atunci incomplet determinată. Apoi, la

5 iunie 1805, el se reîntoarse la Petropavlovsk, unde-l debarcă pe ambasador, cu întreaga lui suită.

În luna iulie, după ce străbătuse Strîmtoarea Nadejda, între Matua şi Rasshua (două din insulele Kurile), Krusenstern reluă explorarea coastei de răsărit a Sahalinului, în împrejurimile Capului Patience.

Împrejurimile acestui cap erau destul de pitoreşti, cu colinele lor aşternute cu plantaţii şi arbuşti — şi cu ţărmurile lor tivite cu tufişuri. Departe de ţărm nu vedeai decît un lanţ de munţi, uniformi şi monotoni.

Navigatorul urmări în toată întinderea ei această coastă pustie şi fără porturi pînă la capurile Maria şi Elisabeth.

Între ele se înfigea un golfuleţ, în fundul căruia sălăşluia un sătuleţ de douăzeci şi şapte de case — singura aşezare zărită de ruşi de la plecarea lor din Golful Providenţei. El nu era locuit de ainoşi, ci chiar de tătari, precum se dovedi după cîteva zile.

Krusenstern pătrunse apoi în canalul ce desparte Sahalinul de ţinutul tătăresc, dar, abia ajuns la o depărtare de cinci mile de mijlocul canalului, constată că sonda arăta o adîncime a apei doar de şase braţe. Nu se putea deci gîndi să treacă mai departe. El dădu ordin să se pună nava în travers pe curent, în timp ce o barcă pleca să cerceteze, rînd pe rînd, cele două ţărmuri şi să exploreze mijlocul canalului, pînă ce nu va mai găsi decît o adîncime de trei stînjeni. Barca avu de înfruntat un curent foarte violent, care-i periclită navigaţia şi care fu atribuit, pe bună dreptate, fluviului Amur, a cărui gură nu era prea departe [142].

Însă recomandarea făcută lui Krusenstern de guvernatorul Kamceatkăi de a nu se apropia de coasta ţinutului tătăresc, care era supus Chinei, spre a nu trezi neîncrederea şi bănuiala acestei puteri, îl împiedică pe navigator să-şi împingă mai departe explorarea. Străbătînd din nou lanţul Insulelor Kurile, nava „Nadejda" se reîntoarse la Petropavlovsk.

Comandantul profită de şederea sa în acest port spre a face navei unele reparaţii indispensabile şi spre a restabili monumentul căpitanului Clerke, care urmase lui Cook la comandamentul ultimei expediţii, — şi astronomului francez Delisle de la Croyere, care-l însoţise pe Bering în 1741.

Krusenstern primi, în timpul acestei escale, o scrisoare autografă din partea ţarului Rusiei care, drept mărturie a satisfacţiei pe care i-o produsese lucrările lui, îi trimitea ordinul Sfînta Ana.

La 4 octombrie 1805, „Nadejda" îşi reluă, în sfîrşit, drumul spre Europa, navigînd de-a lungul coastei răsăritene a insulelor Kurile şi Japoniei şi apoi, după ce străbătu Strîmtoarea Bashi, ajunse, la 21 noiembrie, la Macau.

El rămase tare surprins că nu găsise aici nava „Neva" care, precum dăduse el instrucţiuni, urma să aducă din Kodiak un transport de blănuri, din vînzarea cărora se puteau cumpăra mărfuri chineze. Krusenstern se hotărî deci să o aştepte.

Macau înfăţişa privirii exploratorilor imaginea măreţiei sale prăbuşite.

Darea de seamă relatează :

„Am văzut, în Macau, pieţe mari, înconjurate de măreţe clădiri, care sînt împrejmuite de curţi şi de grădini frumoase. Cele mai multe dintre ele erau goale, numărul locuitorilor portughezi fiind foarte redus. Clădirile principale sînt ocupate de membrii *Lojilor* olandeză şi engleză... Macau are vreo cincisprezece mii de locuitori, în cea mai mare parte chinezi, căci întîlneşti rar pe străzi cîte un european, afară de preoţi şi de călugăriţe.

«Avem mai mulţi călugări decît soldaţi!» — îmi spunea un burghez din Macau. Această glumă era pe de-a-ntregul potrivită. Erau doar o sută cinci zeci de soldaţi, printre care nu găseai nici un european. Toţi erau corcituri din Macau şi din Gôa; tot aşa, nici un ofiţer nu era european.

Ar fi foarte greu să aperi patru forturi de vază, cu o garnizoană atît de restrînsă".

În clipa cînd „Nadejda" urma să ridice ancora, apăru, în sfîrşit, şi „Neva". Era în ziua de 3 noiembrie. Krusenstern porni împreună cu „Neva" şi ajunse la Wampu, unde vîndu cu mare profit încărcătura de blănuri, după numeroase şi lungi încurcături, care fură însă înlăturate atît prin purtarea lui fermă, dar împăciuitoare, cît şi prin intervenţia negustorilor englezi.

La 9 februarie 1806, cele două nave, din nou reunite, ridicară ancora şi navigară împreună prin strîmtoarea Sondei. Dincolo de Insula Christmas, pe o vreme întunecată, ele fură din nou despărţite şi urmau să nu se mai regăsească pînă la sfîrşitul călătoriei. La 4 mai, „Nadejda" arunca ancora în golfuleţul Sfînta Elena, după o navigaţie de cinci zeci şi şase de zile, socotită de la Strîmtoarea Sondei şi şapte zeci şi nouă de zile, socotită de la plecarea din Macau.

Krusenstern relatează:

„Nu cunosc escală mai potrivită decît Sfînta Elena pentru a te înviora după o lungă călătorie. Rada portului este sigură şi oricare ar fi timpul, mult mai plăcută decît cele din golfuleţele Tablei şi de la Cap (Colonia). Intrarea în port este uşoară, cu condiţia să ancorezi aproape de uscat; spre a ieşi din el, ajunge doar să ridici ancora, ca să fii repede în larg. Găseşti acolo tot soiul de merinde, mai ales legume excelente. În mai puţin de trei zile furăm aprovizionaţi din belşug cu tot ce ne trebuia".

Krusenstern plecă la 21 aprilie. Trecu printre insulele Shetland şi Orcade, spre a evita Marea Mînecii, unde ar fi putut întîlni corsari francezi şi, după o navigaţie norocoasă, se reîntoarse la Kronstadt, la 7 august 1806.

Călătoria făcută de Krusenstern, fără a atinge proporţiile celor întreprinse de Cook şi La Pérouse, nu este lipsită de interes. El le-a verificat şi rectificat totuşi pe cele făcute de înaintaşii săi. De altfel, acesta era, în veacul al XIX-lea, rolul celor mai mulţi dintre călători, care îşi dădură silinţa să completeze, datorită progreselor ştiinţifice, lucrările predecesorilor lor [143].

Krusenstern luase cu el, în călătoria întreprinsă în jurul lumii, pe fiul binecunoscutului dramaturg Kotzebue [144]. Tînărul Otto Kotzebue care, la acea dată, era guard de marină, nu întîrzie să fie avansat în grad. El ajunsese locotenent cînd, în 1815, primi comanda unui bric absolut nou „Riurik", care avea un echipaj de numai douăzeci şi şapte de oameni, era înarmat cu două tunuri şi echipat pe socoteala contelui Rumeanţev. Misiunea lui era să exploreze părţile cele mai puţin cunoscute ale Oceaniei şi să caute un drum pe mare pe la nord-est, din Oceanul Pacific în cel Atlantic.

Kotzebue plecă din portul Kronstadt la 15 iulie 1815, făcu escală la Copenhaga, apoi la Plymouth şi, după o navigaţie plină de neplăceri, intră la 22 ianuarie 1816 în Oceanul Pacific, dublînd Capul Horn. După o escală la Talcaguana, pe coasta chiliana, el îşi reluă drumul, zări la 26 martie Insula pustie Salas-y-Gomez şi se îndreptă spre Insula Paştelui,

unde se aştepta să i se facă o primire prietenească asemănătoare celei făcute înaintaşilor săi Cook şi La Perouse.

Însă, îndată ce ruşii debarcară în mijlocul unei mulţimi care se întrecea să le ofere fructe şi rădăcini comestibile, ei se văzură înconjuraţi şi prădaţi cu atîta neruşinare, încît, spre a se apăra, fură nevoiţi să tragă focuri de armă şi să se reîmbarce în goană, scăpînd astfel de grindina de pietre cu care îi copleşeau indigenii.

Singura observaţie pe care putură să o facă, în timpul acestei scurte vizite, era că multe din statuile uriaşe de piatră văzute, desenate şi măsurate de Cook şi La Perouse, fuseseră răsturnate.

La 16 aprilie, comandantul rus ajunse la Insula Puka-Puka, pe care el o numi Insula îndoielnică, spre a preciza astfel deosebirea constatată între latitudinea ce-i fusese atribuită de alţi navigatori şi aceea care rezulta din propriile lui observaţii. După relatările lui Kotzebue, ea părea aşezată la 14°50′ latitudine sudică şi la 138°47′ longitudine vestică.

În zilele ce urmară, în partea nordică a Arhipelagului Primejdios (Tuamotu) fură descoperite : insula pustie, numită Rumeanţev (Tiken), în cinstea promotorului expediţiei ; atolii Spiridov (Tacapoto), Rimik (Arutua) şi Krusenstern (Tikohan).

La 28 aprilie, bricul „Riurik" se găsea travers de poziţia presupusă a Insulelor Bauman. Aceste insule fură însă zadarnic căutate. După toate probabilităţile, acest grup era unul din cele vizitate mai înainte.

Îndată ce ieşi din Arhipelagul Primejdios, Kotzebue se îndreptă către grupul de insule zărit, în 1788, de Sever care, fără să acosteze acolo, le dete numele de Penrhyn (Tongareva). Navigatorul determină la 9°1′35″ latitudine sudică şi la 157°44′32″ longitudine vestică poziţia centrală a grupului de insule asemănător celui din Arhipelagul Tuamotu, grup aşezat într-o depresiune şi totuşi locuit.

La vederea navei, o flotă de pirogi considerabilă părăsi ţărmul, iar indigenii, purtînd cîte o creangă de palmier în mînă, se îndreptară spre el, în zgomotul ritmic al vîslelor acompaniate de numeroşi cîntători de litanii grave şi triste. Spre a evita orice surpriză, Kotzebue ordonă ca toate pirogile să se strîngă de o singură parte a navei, iar schimburile de mărfuri începură de îndată, cu ajutorul parîmelor. Aceşti băştinaşi nu aveau însă de dat în schimbul unor bucăţi de fier, decît nişte cîrlige de undiţe făcute din sidef de perle. Erau goi-puşcă, încinşi doar cu un şorţ, şi bine făcuţi.

Băştinaşii, la început numai gălăgioşi şi întărîtaţi, deveniră mai apoi ameninţători. Ei începură să fure pe faţă şi la protestele ruşilor răspunseră prin cele mai făţişe provocări. Învîrtindu-şi suliţele pe deasupra capului scoteau ţipete prelungite şi înfricoşătoare, avînd aerul că se îndeamnă unii pe alţii la atac. Cînd Kotzebue socoti prielnic momentul de a pune capăt acestor manifestări duşmănoase, ordonă să se tragă o salvă de puşcă. Cît ai clipi din ochi pirogile se goliră. La zgomotul detunăturii, echipajele lor speriate se azvîrliră în apă, într-un imbold unanim, dar nepremeditat. Curînd însă capetele celor scufundaţi ieşiră la suprafaţă, iar băştinaşii, ceva mai potoliţi, în urma acelui avertisment, reluară schimburile de mărfuri. Cuiele şi bucăţile de fier aveau cea mai mare trecere la această populaţie, pe care Kotzebue o asemănă aceleia din Nouku Hiva. Aceşti băştinaşi nu se tatuau ; în schimb, îşi brăzdau tot trupul cu cicatrice largi. Cei mai mulţi dintre ei purtau unghii foarte lungi ; cele ale şefilor pirogilor erau lungi de

cel puţin zece centimetri : o modă curioasă, pe care nimeni nu o constatase încă în insulele oceanice.

Nava era, în acel moment, înconjurată de treizeci şi şase de pirogi, conduse de trei sute şaizeci de vîslaşi. Kotzebue, socotind că orice încercare de debarcare ar fi fost imprudentă, date fiind slabele resurse de care dispunea şi numărul restrîns de marinari de pe „Riurik", o porni în larg, fără să mai fi putut strînge informaţii despre aceşti insulari războinici.

Urmîndu-şi drumul spre Kamceatka, navigatorul întîlni, la 21 mai, două grupe de insule reunite de un lanţ de stînci de mărgean. El le dădu numele de Kutuzov (Utink) şi Suvorov (Taka), le stabili poziţia geografică şi îşi făgădui să le viziteze cu alt prilej. Băştinaşii acelor insule, îmbarcaţi pe pirogi ce lunecau repede, se apropiară de „Riurik", dar, în pofida invitaţiilor repetate făcute de ruşi, nu îndrăzniră să se urce la bord. Ei contemplau cu mirare nava, se exprimau prin gesturi vioaie şi ciudate care dovedeau oarecare pricepere şi aruncau pe puntea navei fructe de *pandanus* [145] şi nuci-de-cocos.

Părul lor negru şi lins, în mijlocul căruia erau prinse flori, podoabele pe care le purtau la gît, veşmintele împletite care le acopereau trupul, de la şale pînă dincolo de genunchi şi, mai cu deosebire, înfăţişarea lor sinceră şi foarte prietenoasă îi făceau pe aceşti indigeni care ţineau de Arhipelagul Marshall să se deosebească de locuitorii Insulelor Tongareva.

La 19 iunie „Riurik" pătrunse în portul Petropavlovsk unde echipajul îl trase pe uscat şi îi făcu reparaţii la bord timp de douăzeci şi opt de zile.

La 15 iulie, Kotzebue pornea în larg şi, după cinci zile, debarcă în insula Bering [146], a cărei extremitate de nord fu fixată la 55° 17′18″ latitudine nordică şi la 164°54′23″ longitudine vestică.

Indigenii întîlniţi de Kotzebue în această insulă purtau, ca şi cei de pe coasta americană, veşminte făcute din piele de focă şi din intestine de morsă. Suliţele de care se slujeau aveau înfipţi în vîrf dinţi ai acestor amfibii. Proviziile lor constau din carne de balenă şi de focă, ascunsă în gropi săpate în pămînt. Colibele lor, făcute din piele şi foarte murdare, răspîndeau un miros groaznic de ulei rînced. Bărcile lor erau din piele. Ei aveau şi sănii trase de cîini.

Modul lor de a se saluta unii pe alţii era tare curios : cînd doi inşi se întîlneau, îşi frecau nasul reciproc, apoi fiecare din ei se mîngîia pe burtă ca şi cum s-ar fi felicitat că a mîncat ceva mai de soi. În sfîrşit, cel ce voia să-şi arate marea dragoste către un prieten îşi scuipa în mîini şi-şi freca apoi amicul pe faţă.

Comandantul, continuînd să navige de-a lungul coastei americane spre nord, descoperi Golfuleţul Şişmarev, Insula Sarîcev şi, în fine, un golf adînc, a cărui existenţă nu fusese încă semnalată. La capătul lui, Kotzebue nădăjduia să găsească un canal care să-i îngăduie să pătrundă în mările polare ; însă această aşteptare îi fu înşelată. Navigatorul dădu acestui golf propriul său nume, iar capului de la intrare în golf îi dădu numele lui Krusenstern.

Gonit de vremea rea, „Riurik" fu nevoit să se întoarcă spre sud şi ajunse, la 6 septembrie, la Unalaska (Arhipelagul Aleutine) ; rămase cîteva zile la San Francisco şi se opri în Arhipelagul Sandwich, unde ridică planuri topografice de mare însemnătate şi strînse unele informaţii foarte curioase.

Plecînd din acest arhipelag, Kotzebue se îndreaptă către insulele Suvorov şi Kutuzov, descoperite de el cu cîteva luni mai înainte. La 1 ianuarie 1817, el zări Insula Medjit, căreia îi dădu numele de Insula Anului nou. După patru zile, descoperi un lanţ de insuliţe, scunde şi păduroase, înconjurate de o barieră de recife, prin care corabia abia se putu strecura, cu mare greutate.

Mai întîi, băştinaşii o luară la fugă văzînd barca comandată de locotenentul Şişmarev, dar se reîntoarseră curînd, ţinînd în mîini cîte o creangă de pom şi strigînd cuvîntul: *aidara* (prieten). Ofiţerul repetă acelaşi cuvînt, le dărui o mînă de cuie, în schimbul cărora ruşii căpătară colanele şi florile care împodobeau gîtul şi capul indigenilor.

Acest schimb de amabilităţi dădu curaj celorlalţi băştinaşi, care ieşiră şi ei la vedere. Astfel, în tot arhipelagul urmară, cît timp stătură acolo ruşii, dovezi de cea mai prietenească simpatie şi primiri, pe cît de entuziaste, pe atît de frugale. Un băştinaş, pe nume Rarik, îi primi cu o deosebită prietenie pe ruşi, cărora le destăinui că insula lui se numea Otdia — nume purtat şi de întregul şir de insuliţe şi atoli alipiţi acestei insule.

Kotzebue, ca să-i răsplătească pe băştinaşi pentru primirea cordială pe care i-o făcuseră, le lăsă un cocoş şi o găină şi sădi, într-o grădină anume pregătită, o sumedenie de grăunţe, în speranţa că acestea vor da o recoltă bogată, însă şoarecii, care mişunau în acea insulă, îi stricară planurile, devastîndu-i toate plantaţiile.

La 6 februarie — după ce primi de la o căpetenie, numită Lagediak, informaţii amănunţite care îi dovediră că acel grup de insule, cu o populaţie atît de rară, era de formaţie recentă — Kotzebue porni în larg, lăsînd acelui arhipelag numele de Rumeanţev *.

A doua zi, un grup de cincisprezece insuliţe, în care nu fură întîlniţi decît trei oameni, îşi schimbă numele de Ericub în acela de Ciciagov. Apoi „Riurik" ancoră în lanţul Insulelor Arakceev (Kaven sau Maloelap) unde Kotzebue se bucură din partea *tamonului* (şefului) de o primire entuziastă. Fiecare ţinea să-i sărbătorească pe noii veniţi: unii prin tăcerea lor — ca, de pildă, acea regină căreia eticheta nu-i dădea voie să răspundă la discursuri — alţii prin dansurile, strigătele şi cîntecele lor, în care numele de *Totabu* (Kotzebue) era des repetat. Însuşi şeful, care venise să-l ia pe Kotzebue într-o pirogă, îl purtă pe umerii săi pînă pe uscat, unde piroga nu putea ajunge.

În grupul Insulelor Aur (Traverse), navigatorul observă, în mulţimea băştinaşilor care se urcaseră la bord, doi indigeni ale căror tatuaje şi înfăţişări păreau să-i arate că erau străini. Unul din ei, numit Kadu, căruia îi dădu cîteva bucăţi de fier, îi plăcu îndeosebi comandantului. Kotzebue fu surprins de faptul că acesta nu se bucură de darul primit, cum se arătaseră tovarăşii lui. Explicaţia îi fu dată chiar în acea seară.

Kotzebue relatează:

„Kadu se reîntoarse la tovarăşii săi, care-l aşteptau în pirogile lor şi le declară că are intenţia de a rămîne pe navă. Indigenii, miraţi de această hotărîre, căutară în zadar să-l convingă să renunţe. Pînă la sfîrşit, compatriotul lui, pe nume Edok, veni să-i vorbească îndelung, pe un ton serios

* A nu se confunda cu Insula Rumeanţev (Tiken) din Arhipelagul Primejdios.

Interiorul unei case din Ratak (Facsimil. Gravură veche)

şi, neputîndu-l convinge, încercă să-l tragă cu forţa de partea lor. Însă Kadu îşi respinse cu putere prietenul, şi pirogile se depărtară. Kadu petrecu noaptea lîngă mine, socotind ca o mare cinste pentru el să se culce lîngă «*tamonul*» navei şi părînd încîntat de hotărîrea pe care o luase".

Născut la Ulle (Ulul), una din Insulele Caroline — la distanţă de mai bine de trei sute de mile de grupul insulelor unde se stabilise atunci, Kadu fusese surprins de o furtună violentă în timp ce pescuia împreună cu Edok şi cu alţi doi compatrioţi. Vreme de opt luni, aceşti nefericiţi fură pradă vînturilor şi valurilor, pe o mare cînd lină, cînd furioasă. În tot acest timp ei n-au dus niciodată lipsă de peşte, însă au fost chinuiţi în chip cumplit de sete. Cînd li se isprăvi provizia de apă de ploaie — cu toată grija lor de

a nu o risipi — nu le mai rămase decît să se arunce în mare, spre a căuta în fundul ei o apă mai puţin sărată pe care o aduceau la suprafaţă într-o nucă-de-cocos în care făcuseră o mică deschizătură. Cînd ajunseră în faţa Insulelor Aur, nici vederea uscatului şi nici apropiata lor salvare nu-i putură scoate din starea de apatie în care erau cufundaţi.

Văzînd uneltele de fier aflate în barca străinilor, băştinaşii din Insula Aur se arătară gata să-i măcelărească, ca să-i prade, considerînd acele obiecte adevărate comori, însă şeful indigenilor îi luă pe noii veniţi sub protecţia sa.

De la această întîmplare se scurseseră trei ani, şi carolinezii, datorită nivelului lor mai ridicat de cunoştinţe, nu întîrziară să-şi domine noii stăpîni.

Cînd „Riurik" îşi făcu apariţia, Kadu se afla în pădure, departe de coastă. Trimiseră de îndată după el, căci trecea drept un călător încercat şi ar fi putut deci să le spună cine era monstrul care se apropia de insulă. Kadu, care mai văzuse nave europene, îşi sfătui prietenii să vină fără teamă în faţa străinilor şi să-i primească prieteneşte.

Acestea fură aventurile lui Kadu. Rămas pe „Riurik" el le împărtăşi numele celorlalte insule din arhipelag şi înlesni de grabă ruşilor să facă legături cu băştinaşii. Înveşmîntat într-o manta galbenă şi avînd în cap o căciulă roşie, Kadu îi privea acum de sus pe vechii lui prieteni şi avea aerul că nu-i recunoaşte. Fiind vizitat o dată de un bătrîn impunător, cu o barbă stufoasă, pe nume Tigedien, Kadu se apucă să le explice compatrioţilor săi mînuirea velelor şi a tuturor obiectelor aflate pe navă. Aidoma multor europeni, o cutezanţă netulburată de nimic îi ţinea loc de ştiinţă : el găsea răspuns la toate întrebările.

Fiind întrebat în privinţa unei cutiuţe din care un matelot trăgea pe nas un praf negru, pe care-l răspîndea în nări, Kadu dădu explicaţii năstrupnice şi, ca să sfîrşească, printr-o demonstraţie de netăgăduit duse cutiuţa la nas, dar îndată o zvîrli departe de el şi începu să strănute şi să strige atît de tare, încît prietenii lui, înspăimîntaţi, fugiră care încotro. Totuşi, după ce trecu criza, el ştiu, încă o dată, să prezinte întîmplarea într-o lumină avantajoasă lui.

Kadu dădu în plus, lui Kotzebue, unele relaţii generale despre grupul de insule vizitat şi cartografiat de ruşi timp de o lună. Toate acele insule erau stăpînite de un singur şef, pe nume Lamari, iar ele se numeau, pe limba băştinaşă, Ratak. Cîţiva ani mai tîrziu, Dumont d'Urville le boteză Insulele Marshall". După spusele lui Kadu, ceva mai departe, spre apus, se întindea, paralel cu ele, un lanţ de alte mici insule, de atoli şi de stînci sub apă, numit Ralik.

Kotzebue nu avu vreme să le identifice şi, îndreptîndu-se către nord, ajunse, la 24 aprilie, la Unalaska, unde fu nevoit să repare avariile foarte grave suferite de „Riurik", care înfruntase două furtuni. Îndată ce îmbarcă *baidare* — bărci căptuşite cu piele — precum şi cincisprezece aleutini obişnuiţi să navigheze în mările polare, comandantul reluă explorarea Strîmtorii Bering.

Kotzebue suferea de o boală de piept, căci pe cînd ocolise Capul Horn, fusese dat de-a berbeleacul de un val năprasnic care era cît pe-aci să-l arunce peste bord, ceea ce l-ar fi putut costa viaţa, dacă nu s-ar fi agăţat de o parîmă. Starea lui deveni atît de gravă, încît la 10 iulie, debarcă la Saint Laurent.

Călătoriile lui Kotzebue

La 1 octombrie, „Riurik" făcu o nouă și scurtă escală în Insulele Sandwich, de unde își procură semințe și vite și, la sfîrșitul lunii, debarcă din nou la Otdia, în mijlocul băștinașilor, care-l primiră cu entuziasm. Aceștia se bucurară nespus văzînd cîteva pisici, a căror prezență avea, firește, să-i ajute la stîrpirea puzderiei de șobolani care infestau insula și-i distrugeau plantațiile. În același timp, se sărbătorea și reîntoarcerea lui Kadu, căruia rușii îi lăsară tot felul de instrumente și de arme, datorită cărora el ajunse cel mai înstărit locuitor al arhipelagului.

La 4 noiembrie, „Riurik" părăsi Insulele Ratak, după ce identificase Arhipelagul Likiep (Heiden) și, pe la sfîrșitul lunii, făcu escală la Guam — una dintre Insulele Mariane. O ședere de cîteva săptămîni la Manila îngădui comandantului să strîngă informații ciudate despre Filipine, asupra cărora vom reveni.

După ce scăpă din furtunile violente care-l asaltară pe cînd dubla Capul Bunei Speranțe, „Riurik" ancoră la 3 august 1818 pe Neva, în fața palatului contelui Rumeanțev.

Acești trei ani de călătorii nu fuseseră pierduți în van de îndrăzneții navigatori. Ei nu s-au sfiit — cu tot numărul lor restrîns și cu toată micimea navei — să înfrunte mările periculoase și arhipelagurile, pe atunci prea puțin cunoscute, ghețarii polului și arșița zonei tropicale. Rectificările topografice făcute de ei au întrecut în importanță chiar descoperirile lor geografice. Două mii cinci sute de specii de plante, din care mai mult de o treime erau încă necunoscute, numeroase elemente de cunoaștere a limbii, date etnografice, date privitoare la religia și moravurile popoarelor vizitate — iată bogata recoltă care dovedea zelul, îndemînarea și știința comandantului, precum și îndrăzneala și fermitatea echipajului.

De aceea, atunci cînd guvernul rus se hotărî, în 1823, să trimită în Kamceatka o expediție cu scopul de a stîrpi negoțul de contrabandă care se făcea în posesiunile lui de pe coasta de nord-vest a Americii, încredință lui Kotzebue comanda expediției. Fregata „Predpriatie" fu pusă sub ordinele sale, iar el fu lăsat să aleagă singur drumul, la ducere și la întoarcere, care-i convenea pentru ducerea la bun sfîrșit a misiunii.

Expediția părăsi Kronstadtul la 15 august 1823, ajunse la Rio de Janeiro, dublă Capul Horn la 15 ianuarie 1824 și se îndreptă spre Arhipelagul Tuamotu, unde descoperi Insula Predpriatie (Fakaina), identifică insulele Arakceev (Angatau), Rumeanțev, Karlshoff (Toau) și Palliser și ancoră, la 14 martie, în Golful Matavai, la Tahiti.

De cînd cu popasul făcut de Cook în acest arhipelag, se produsese o transformare completă în obiceiurile locuitorilor și în modul lor de trai.

În 1799, cîțiva misionari se stabiliseră la Tahiti și rămaseră acolo zece ani, fără să poată converti măcar un singur băștinaș și fără să-și cîștige stima și respectul populației. Siliți de răscoalele care la acea epocă zguduiau Insula Tahiti să se refugieze la Eimeo și în celelalte insule din arhipelag, sforțările lor obținuseră acolo oarecari izbînzi. În 1817, regele Insulei Tahiti, Pomare, îi rechemă pe misionari, le dărui un teren la Matavai, se converti și el și, după el, o însemnată parte a indigenilor.

Kotzebue era informat de această transformare, totuși nu se aștepta să găsească încetățenite acolo obiceiurile europene, și atît de larg răspîndite.

După salva de tun care anunța sosirea rușilor, o barcă ce purta drapelul tahitian se dezlipi de țărm și un pilot veni să conducă cu mare dibăcie sloopul „Predpriatie" pînă la locul unde putea ancora.

Vedere din Tahiti

A doua zi era duminică şi băştinaşii erau duşi cu toţii la biserică.

Deşi pietatea acestor indigeni era, într-adevăr, exemplară, straiele pe care le purtau aceşti stranii credincioşi constituiau, pentru vizitatori, o adevărată distracţie. O haină neagră sau o vestă de uniformă militară englezească alcătuia toată îmbrăcămintea unora dintre ei, cîtă vreme alţii purtau doar o vestă, o cămaşă sau o pereche de pantaloni. Cei mai înstăriţi se înveleau în mantale de postav, însă toţi renunţaseră la ciorapi şi la încălţăminte, ca la ceva cu totul de prisos.

Cît despre femei, ele erau îmbrăcate la fel de hazliu : una purta o cămaşă bărbătească, albă sau vărgată, alta era învelită doar cu o bucată de pînză ;

toate aveau însă pălării europene. Cînd nevestele dregătorilor purtau, ca lux suprem, rochii colorate, acestea înlocuiau orice alt veşmînt.

Luni avu loc o ceremonie impozantă : vizita făcută lui Kotzebue de rege împreună cu familia. Aceştia erau precedaţi de un maestru de ceremonii, un soi de smintit, îmbrăcat doar cu o tunică roşie ; pe picioare avea un tatuaj care dădea iluzia unui pantalon vărgat. În josul şalelor era zugrăvit un arc de cerc cu diviziuni minuţioase. Iar el, păstrîndu-şi un aer serios, executa în mod caraghios sărituri de capră, strîmbături, schimonoseli şi ţopăieli.

În braţele reginei şedea micul rege Pomare al III-lea. Alături de ea păşea sora regelui, o fetiţă drăguţă de vreo zece ani. Deşi pruncul regal era gătit în straie europene, ca toţi compatrioţii săi, era desculţ. Rugat stăruitor de marii demnitari tahitieni, Kotzebue puse să i se confecţioneze o pereche de ghete, pe care prinţul urma să le încalţe în ziua încoronării.

„Doamnele de onoare", care primiseră ca daruri fleacuri de nimica toată, îşi arătau bucuria şi plăcerea prin nenumărate strigăte şi prin priviri pofticioase, fiind gata oricînd de harţă, numai şi numai să smulgă un oricît de mic capăt de şiret poleit cu aur.

Iar acea gloată de oameni venită pe punte cu fructe şi porci se îmbulzea oare pentru vreo afacere importantă ? Nu. Erau soţii nefericitelor tahitiene care nu luaseră parte la distribuirea şiretului poleit, mai preţios în ochii lor decît diamantele în ochii europenelor.

După zece zile, Kotzebue se hotărî să plece din acest ţinut, unde civilizaţia şi primitivismul mergeau frăţeşte mînă-n mînă. El ajunse în Arhipelagul Samoa, vestit prin aceea că aici fuseseră masacraţi mulţi tovarăşi de drum ai lui La Perouse.

Cîtă diferenţă între indigenii din Tahiti şi samoezi ! Băştinaşii din Insula Rose (Arhipelagul Samoa) primitivi şi sperioşi, bănuitori şi ameninţători, cu greu îndrăzniră să se urce pe puntea sloopului „Predpriatie". Unul dintre ei, cînd văzu braţul gol al unui matelot, nu-şi putu reţine un gest, totodată grăitor şi feroce, care dovedea înclinaţiile sale canibalice.

În curînd însă crescu şi numărul pirogilor băştinaşe, dar o dată cu ele şi îndrăzneala lor. Spre a-i da la o parte, echipajul fu nevoit să-i lovească cu cangele. Fregata porni mai departe, lăsînd în urma ei şubredele pirogi ale acestor crunţi băştinaşi.

Ea lăsă în urmă, de asemenea, insulele Oyolava, Plata (Manono) şi Pola (Savaii) care aparţin, ca şi Insula Rose, Arhipelagului Navigatorilor (Samoa), pe care de-abia le întrezărise iar Kotzebue se îndreptă spre Insulele Ratak, unde cu prilejul primei lui călătorii i se făcuse o primire atît de prietenească.

Însă locuitorii insulelor, văzînd nava aceasta mare, se înspăimîntară, se îngrămădiră în bărci sau fugiră departe pe uscat. În timp ce pe ţărm se forma o procesiune de băştinaşi care, ţinînd în mîini cîte o creangă de palmier, înaintau către navă, spre a-i implora să nu le facă rău.

Kotzebue, văzînd aceasta, se aruncă într-o barcă împreună cu chirurgul Eschscholtz şi, vîslind vînos spre ţărm, le strigă : „*Totabu ! aidara !*" (Kotzebue ! prieten !).

Situaţia se schimbă cît ai clipi. Rugăminţile pe care băştinaşii se pregătiseră să le facă ruşilor se schimbară în strigăte de plăcere şi în entuziaste gesturi de bucurie. Unii dintre ei se repeziră înspre prietenii lor ; ceilalţi fugiră să anunţe compatrioţilor lor sosirea lui Kotzebue.

Comandantul află cu plăcere că prietenul lor Kadu trăia încă la Aur, sub protecţia lui Lamari, căruia îi cîştigase bunăvoinţa, dîndu-i jumătate din bogăţiile sale.

Dintre toate animalele aduse de Kotzebue la Otdia nu mai erau în viaţă decît pisicile, devenite sălbatice, care însă nu putură încă stîrpi haitele de şobolani ce mişunau pe acolo.

Comandantul rămase cîteva zile în mijlocul prietenilor lui, care îl distrară cu cîteva spectacole dramatice, apoi, la 6 mai, porni spre Arhipelagul Likiep (Heiden), pe care nu-l identificase îndeajuns în prima lui călătorie. După ce-i stabili topografia, Kotzebue îşi propuse să continue explorarea Insulelor Ratak, însă vremea rea îl împiedică s-o facă. El fu nevoit să plece spre Kamceatka *.

De la 7 iulie la 20 iulie echipajul se bucură de o odihnă binemeritată. La 20 iulie, el îşi reluă drumul şi la 7 august nava ancoră la Novo-Arhanghelsk (Sitka), pe coasta Americii.

Însă fregata, pe care „Predpriatie" venise să o înlocuiască în acel port, urma să mai rămînă acolo pînă la 1 martie următor. Kotzebue profită deci de acest interval de timp, spre a vizita Insulele Sandwich (Hawaii), unde ancoră, în decembrie 1824, în faţa portului Oahu.

Cel mai sigur port al arhipelagului este Rono-Ruru, sau Honolulu. Din această cauză, el adăpostea numeroase nave, iar Insula Oahu era pe punctul să devină cea mai însemnată din arhipelag, detronînd astfel Hawaiiul sau Owihee (Owahi). Înfăţişarea oraşului era, de pe acum, oarecum europeană ; case de piatră înlocuiseră locuinţele primitive ; semnele cele mai vădite ale transformării repezi a obişnuinţelor şi moravurilor băştinaşilor erau străzile croite drept, cu prăvălii, cafenele şi cîrciumi asaltate de mateloţii vînători de balene şi de negustorii de blănuri, precum şi o fortăreaţă prevăzută cu tunuri.

Trecuseră cincizeci de ani de la descoperirea celor mai multe insule oceanice. Pretutindeni avuseseră loc schimbări tot atît de repezi, ca şi cele produse în Insulele Sandwich.

Desborough Cooley relatează :

„Negoţul de blănuri care se face pe coasta de nord-vest a Americii a provocat prefaceri uimitoare în Insulele Sandwich, a căror aşezare oferă un adăpost avantajos navelor care se îndeletnicesc cu acest negoţ. Negustorii erau obişnuiţi să-şi petreacă iarna în aceste insule, făcînd navelor reparaţii şi aprovizionîndu-le cu cele trebuincioase. O dată cu venirea verii, ei se reîntorceau pe coasta americană, spre a-şi completa încărcăturile. Uneltele lor de fier, dar mai cu seamă puştile le erau cerute de indigeni în schimbul proviziilor necesare şi, fără să chibzuiască la urmările purtării lor, traficanţii iubitori de bani se grăbeau să le satisfacă aceste dorinţe. Puştile şi gloanţele — fiind cel mai bun mijloc de schimb — erau transportate în mare număr în Insulele Sandwich. Astfel, băştinaşii deveniră în curînd foarte supărători pentru oaspeţii lor : ei puseră mîna pe cîteva mici nave şi se dovediră foarte energici, lăsîndu-se să se înţeleagă că aspirau către o viaţă socială mai bună. La acea epocă, unul dintre oamenii extraordinari, care ies totdeauna la iveală atunci cînd se pregătesc evenimente grave, veni să completeze revoluţia începută de europeni. Kamchamcha, şeful care îşi arătase

* Vezi şi O. E. Kotzebue, *Pe oceanele lumii*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1961.

forța în acele insule, chiar de pe vremea celei din urmă călătorii, atît de fatală, a lui Cook, uzurpă autoritatea regală, supuse insulele vecine, în fruntea unei armate de șaisprezece mii de soldați, și voi să pună aceste cuceriri în slujba vastelor planuri pe care și le făcuse. El cunoștea superioritatea europenilor și încerca să-i imite, considerîndu-se mîndru să o poată face. Încă din 1796, cînd comandantul Broughton vizitase aceste insule, uzurpatorul îl întrebă dacă nu cumva acest ofițer englez era dator să-i dea salutul cu tunurile de la bord. În 1817, se spunea chiar că el ar fi avut o armată de șapte mii de soldați, înarmați cu puști, printre care se găseau mai bine de cincizeci de europeni. Kamchamcha, după ce-și începuse cariera prin măceluri și uzurpări, a sfîrșit prin a merita dragostea și admirația supușilor săi, care îl priveau ca pe o ființă supraomenească și care, la moartea lui, vărsară lacrimi sincere".

Așa stăteau lucrurile, cînd expediția rusă se opri la Oahu. Tînărul rege, Rio-Rio, se găsea în Anglia cu soția lui, iar guvernul arhipelagului era condus de regina-mamă Kaahu-Manu.

Kotzebue profită de absența reginei-mame și a primului ministru — ambii găsindu-se atunci în vizită pe o insulă vecină — spre a se întîlni cu o altă soție a lui Kamchamcha.

Navigatorul relatează :

„Casa era mobilată după moda europeană, cu scaune, mese și oglinzi. Pardoseala era acoperită cu frumoase rogojini, pe care sta întinsă Nomo-Hana, ce nu părea să aibă mai mult de 40 de ani. Era înaltă cam de un metru șaptezeci și talia ei avea cel puțin un metru patruzeci. Părul negru ca tăciunele era strîns cu grijă în vîrful unui cap rotund ca un balon. Nasul turtit și buzele ieșite în afară nu aveau nimic frumos ; totuși înfățișarea ei părea oarecum simpatică și plăcută".

„Cucoana" își aminti că-l văzuse pe Kotzebue cu 10 ani în urmă. Îl primi deci foarte bine, însă nu putea vorbi de soțul ei fără ca lacrimile să o podidească — și durerea ei nu părea prefăcută. Ea își tatuase pe braț această simplă inscripție : „6 mai 1819", pentru ca data morții soțului ei să-i fie astfel mereu prezentă în fața ochilor.

Regina îl duse pe Kotzebue la biserică, o clădire simplă și mare, în care nu se afla o mulțime atît de mare de oameni ca în biserica din Tahiti. Nomo-Hana părea foarte deșteaptă, știa să citească și arăta un adevărat cult pentru scriere și știință. Vrînd să dea comandantului, totodată, o dovadă de simpatie dar și de pricepere în ale scrisului, ea îi trimise, printr-un sol, o scrisoare pe care o isprăvise abia în cîteva săptămîni.

Celelalte femei vrură numaidecît să facă la fel și Kotzebue era pe punctul să fie copleșit sub greutatea scrisorilor ce urmau să-i fie trimise. Singurul mijloc pentru el de a pune capăt acestei epidemii epistolare era să ridice ancora. Fără să mai aștepte deci multă vreme, Kotzebue ieși în larg.

Totuși, înainte de plecare, el o primi la bord pe regina Nomo-Hana, care veni îmbrăcată în costumul ei de gală. Să ne închipuim o rochie splendidă de mătase de culoarea piersicii, împodobită cu o dantelă neagră și lată, dar croită pentru o talie subțire, deci pentru ea prea scurtă și prea strîmtă. În felul acesta i se vedeau nu numai picioarele — pe lîngă care cele ale lui Carol cel Mare ar fi părut picioare de chinezoaică, — dar și pulpele, negricioase, groase și goale, care aduceau mai repede a stîlpi de terasă ! Un șirag de pene roșii și galbene, o ghirlandă de flori naturale, amintind de plăcile

de metal de la gîtul ofiţerilor, o pălărie de pai italian, împodobită cu flori artificiale, completau această ţinută luxoasă şi ridicolă.

Nomo-Hana vizită nava, ceru explicaţii despre tot ce vedea şi, în sfîrşit, obosită de a privi atîtea minunăţii, pătrunse în apartamentele comandantului, unde o aştepta un prînz îmbelşugat. Regina se lăfăi pe o canapea, însă această mobilă şubredă nu putu rezista poverii maiestăţii sale şi se prăbuşi sub greutatea acelei prinţese, al cărei rang se datora, desigur, în mare parte, proeminenţei pîntecelui ei.

După această escală, Kotzebue se reîntoarse la Novo-Arhanghelsk, unde rămase pînă la 30 iulie 1825. Apoi, el mai făcu un popas în Insulele Sandwich, cîtva timp după ce amiralul Byron adusese acolo rămăşiţele pămînteşti ale regelui Rio-Rio şi ale reginei, care muriseră la Londra.

După ce aduse la bord, de la Waihu, alimente şi băuturi răcoritoare, navigatorul ajunse la Insulele Pescadores, care formau extremitatea de mia-

zănoapte a lanţului Ratak, descoperi, nu departe de ele, Arhipelagul Eschscholtz (Bikini) şi acostă, la 15 octombrie, la Guam. La 23 ianuarie 1826, el părăsi Manila, după o escală de cîteva luni, în care legăturile lui strînse cu băştinaşii îi dădură putinţa să studieze mult mai bine geografia şi natura Filipinelor. Un nou guvernator spaniol sosise acolo, urmat de un număr considerabil de trupe ; el izbutise să înăbuşe răscoala şi populaţia din Filipine renunţă pentru multă vreme la planul său de a se despărţi de Spania.

La 10 iulie 1826, sloopul „Predpriatie" se reîntoarse la Kronstadt, după o călătorie de trei ani, în timpul cărora vizitase coastele de nord-est ale Americii, Insulele Aleutine, Kamceatka şi Marea Ohotsk, identificase amănunţit o bună parte a Insulelor Ratak şi adunase numeroase informaţii despre evoluţia unor triburi din Oceania. Datorită devotamentului lui Chamisso [147] şi al profesorului Eschscholtz, fuseseră adunate multe exemplare din flora şi fauna regiunii. Eschscholtz avea să publice descrierea insulelor de mărgean din mările de sud.

Guvernul englez reluase cu îndîrjire studierea supărătoarei probleme, căreia îi căutase timp îndelungat soluţia : trecerea spre vest pe la nord. În timp ce Parry, pe mare, şi Franklin, pe uscat, aveau să încerce a ajunge la Strîmtoarea Bering, căpitanul Frederic William Beechey primea instrucţiuni să pătrundă cît mai adînc cu putinţă — tot prin acea strîmtoare — de-a lungul coastei americane de miazănoapte, spre a-i lua pe nava sa pe călătorii care, desigur, aveau să-l întîmpine istoviţi de oboseli şi de lipsuri.

Beechey se aprovizionă la Rio de Janeiro cu corabia „Blossom", care ridicase ancora, din Spithead, la 19 mai 1825 şi, după ce dublă Capul Horn, la 26 septembrie, pătrunse în Oceanul Pacific. În urma unei scurte escale pe coasta chiliană, el vizită Insula Paştelui, unde incidentele ivite cu prilejul primei călătorii a lui Kotzebue se făcură şi de data aceasta simţite. Mai întîi, aceeaşi primire entuziastă din partea băştinaşilor, care înotau grămadă către nava engleză sau aduceau, în pirogi, sărăcăcioasele produse ale insulei lor. Iar în urmă, după ce englezii debarcară — aceleaşi atacuri cu pietre şi bastoane.

La 4 decembrie, comandantul Beechey zări o insulă acoperită pe de-a-ntregul de plantaţii. Pe atunci, această insulă era vestită, căci acolo fură găsiţi urmaşii răsculaţilor de pe nava „Bounty", debarcaţi în urma unor întîmplări care, la sfîrşitul veacului al XVIII-lea, au pasionat nespus de mult opinia publică din Anglia [148].

La 1781, locotenentul Bligh, unul dintre ofiţerii care se distinseseră sub ordinele lui Cook, fusese numit comandant al navei „Bounty" şi însărcinat să se ducă la Tahiti, unde urma să ia arbori-de-pîine şi diverse alte plante, spre a le transporta în Antile, pe care englezii le numeau de obicei Indiile de Vest. După ce dublă Capul Horn, Bligh se opri pe coastele Tasmaniei şi ajunse la Golfuleţul Matavai — de unde luă o încărcătură de arbori-de-pîine — iar apoi la Nomuka, una din Insulele Tonga.

Nici un incident deosebit nu se ivi în această călătorie, care făgăduia să se sfîrşească în mod fericit. Însă aroganţa comandantului şi purtările lui despotice îndemnară la răscoală cea mai mare parte a echipajului. Astfel se urzi un complot împotriva lui — complot care izbucni pe meleagurile Insulei Tofua, la 28 aprilie, înainte de răsăritul soarelui.

Surprins încă în pat de către răsculaţi, legat fedeleş înainte de a se fi putut apăra, Bligh fu dus în cămaşă pe punte şi, după o aşa-zisă judecată, prezidată de locotenentul Fletcher Christian, fu coborît, împreună cu 18 membri ai echipajului care-i rămăseseră credincioşi, într-o barcă în care se puseseră unele merinde ; barca fu părăsită în mijlocul oceanului.

Bligh, după ce suferi cumplit de sete şi de foame, şi după ce scăpă teafăr înfruntînd furtunile groaznice şi pe băştinaşii din Tofua, ajunse în sfîrşit la Insula Timor, unde i se făcu o primire călduroasă.

El ne relatează :

„Am debarcat pe uscat, cu toţi oamenii mei. Unii dintre ei abia se mai puteau ţine pe picioare. Nu mai eram decît piele şi os, plini de răni şi cu hainele zdrenţuite. În starea în care ne găseam, bucuria şi recunoştinţa ne dădură lacrimi, iar populaţia din Timor ne privea în tăcere şi în acelaşi timp îngrozită, mirată şi plină de compătimire".

Cu adevărat periculos, acest drum, care durase patruzeci şi una de zile, pe mări nu îndestul de bine cunoscute, într-o şalupă ce nu avea nici măcar o punte, neavînd hrană decît pe sponci şi îndurînd nemaipomenite suferinţe, pe un parcurs de mai bine de o mie cinci sute de leghe, în care nu pierduseră decît un singur matelot, ucis la începutul călătoriei de către băştinaşii din Tofua !

Cît îi priveşte pe rebeli, povestea lor este stranie.

Ei porniră cu corabia spre Tahiti.

De acolo Christian plecă altundeva, luînd cu el zece mateloţi hotărîţi să-l urmeze, zece locuitori din Tahiti şi Tubuai şi vreo douăsprezece tahitiene.

De atunci nimeni nu mai auzi nimic despre ei.

Cît despre cei rămaşi la Tahiti, ei fuseseră făcuţi prizonieri în 1791, de către comandantul navei „Pandora", Edwards.

La întoarcerea în Anglia, „Pandora" s-a izbit de o stîncă şi patru răsculaţi şi treizeci şi cinci de marinari pieriră în această catastrofă. Din cei zece care ajunseră în Anglia, împreună cu naufragiaţii de pe „Pandora", trei fură condamnaţi la moarte.

Abia după douăzeci de ani se putură afla veşti despre soarta lui Christian şi a însoţitorilor săi.

În 1808, o navă de comerţ americană făcu escală la Pitcairn, spre a-şi completa încărcătura de piei de focă. Comandantul navei socotea că insula nu era locuită, dar mare îi fu mirarea cînd se văzu întîmpinat de o pirogă condusă de trei tineri metişi, care vorbeau foarte bine limba engleză. Mirat, comandantul le puse întrebări şi află de la ei că părintele lor fusese în serviciul locotenentului Bligh.

Odiseea acestui ofiţer era pe atunci cunoscută în lumea întreagă, fiind povestită în taclalele de pe punţile navelor. Comandantul american vru deci să afle mai multe amănunte despre această stranie întîmplare, care îi reamintea de dispariţia răsculaţilor de pe „Bounty".

Debarcat la uscat, comandantul întîlni un englez, pe nume Smith, care aparţinuse fostului echipaj de pe „Bounty" şi care i se spovedi în chipul următor :

După ce părăsise Tahiti, Christian pornise de-a dreptul spre Pitcairn, a cărui aşezare izolată, la miazăzi de Insulele Tuamotu, în afara oricărui drum obişnuit, îi izbise cu deosebire atenţia. După ce debarcară proviziile de pe „Bounty", precum şi macaralele şi mecanismele care-i puteau fi de folos, el

dădu foc navei, nu numai spre a face să dispară orice urmă, dar ca să și împiedice orice încercare de fugă a rebelilor.

În primul moment ei se temură ca nu cumva insula să fie locuită, căci văzuseră niște moraiuri, dar se convinseră curînd că se înșelaseră. Începură să-și construiască niște colibe și să desțelenească pămîntul. Englezii, însă „miloși", rezervară muncile grele pentru băștinașii pe care îi luaseră cu ei cu de-a sila, sau care îi urmaseră de bunăvoie. Băștinașii urziră împotriva albilor un complot, despre care aceștia luară cunoștință de la o tahitiană ; cei doi șefi ai complotului plătiră cu viața încercarea lor neizbutită.

Urmară doi ani de pace și liniște, apoi izbucni un nou complot, în care fură omorîți cinci englezi, printre care și Christian. La rîndul lor, femeile, cărora le părea rău de uciderea englezilor, îi uciseră pe toți tahitienii supraviețuitori.

Descoperirea unei plante din care se putea extrage un soi de rachiu provocă, puțin mai tîrziu, moartea unuia dintre cei patru englezi rămași în viață ; un altul fu măcelărit de tovarășii lui ; un al treilea muri în urma unei boli și Smith, care-și luă numele de Adams, rămase singur, în fruntea unei populații de zece femei și nouăsprezece copii, dintre care cei mai mari erau abia de șapte sau opt ani.

Omul acesta fu nevoit să îndeplinească funcțiile și îndatoririle de părinte, preot, ofițer de stare civilă și de rege. Prin spiritul lui de dreptate și prin curajul de care dădu dovadă, el știu să-și cîștige o mare autoritate asupra acestei bizare populații.

Acest straniu dascăl de morală, care în tinerețe îi călcase toate preceptele, își învățăș, de atunci încolo, supușii să fie miloși, să se iubească și să se unească între ei, patronă căsătorii supuse tuturor regulilor, între copiii diferitelor familii — și astfel mica colonie începu să prospere, sub comanda, totodată blîndă și fermă, a acestui om devenit virtuos atît de tîrziu.

Aceasta era starea de spirit a coloniei din Pitcairn în clipa cînd Beechey debarcă acolo. Navigatorul, bine primit de o populație neînchipuit de îndatoritoare, rămase în insulă optsprezece zile. Satul era alcătuit din colibe curate și bine orînduite, înconjurate de arbori ornamentali și de nuci-de-cocos ; cîmpiile erau cu grijă cultivate și, sub conducerea lui Adams, populația își confecționa sculele cele mai trebuincioase, cu o îndemînare în adevăr surprinzătoare. Acești metiși, avînd aproape cu toții o înfățișare plăcută și blîndă, erau de statură bine proporționată, care lăsa să se vadă o forță deosebită.

După Pitcairn, Beechey vizită insulele Crescent, Gambier, Hood, Clermont-Tonnerre, Serles, Whitsunday, Regina Charlotte, Tehai, Insulele Lăncierilor, care aparțineau Arhipelagului Primejdios și o mică insulă, căreia el îi dădu numele de Byam-Martin.

Navigatorul întîlni acolo un insular, pe nume Tu-Wari, azvîrlit pe uscat de o furtună. Plecat din Anau, cu o sută cincizeci de compatrioți, îmbarcați pe trei pirogi, spre a merge să se închine regelui Pomare al III-lea, care de curînd se suise pe tron, Tu-Wari fusese aruncat de vînturile dinspre apus, departe de drumul lui. Vînturile fură urmate de adieri schimbătoare și merindele li se isprăviseră cu totul, așa încît fură siliți să mănînce hoiturile celor ce muriseră. În sfîrșit, Tu-Wari ajunse pe Insula Barrow, în mijlocul Arhipelagului Primejdios (Tuamotu), unde găsi unele alimente ; apoi își reluă călătoria pe apă, dar nu pentru multă vreme, căci fu nevoit să rămînă

Sat băştinaş

pe insula Byam-Martin, din pricină că piroga i se desfundase lîngă această insulă.

Beechey sfîrşi prin a ceda rugăminţilor lui Tu-Wari luîndu-l la bord cu soţia şi copiii lui, spre a-i duce în Tahiti. A doua zi, printr-o întîmplare care de obicei nu se întîlneşte decît în romane, Beechey făcu escală la Hao, unde Tu-Wari îşi regăsi fratele pe care de mult îl socotea mort.

După primele elanuri de îmbrăţişări, cei doi băştinaşi, stînd alături unul de altul, serioşi şi cu mîinile drăgăstos împreunate, îşi povestiră fiecare aventurile.

Beechey plecă din Hao la 10 februarie, identifică insulele Melville şi Croker şi ancoră, la 18 februarie, la Tahiti, unde găsi cu mare greutate ceva

de băut. Băştinaşii pretindeau acum dolari chilieni — bani peşin — şi straie europene, articole care lipseau cu desăvîrşire pe nava „Blossom".

Comandantul, după ce primi vizita regentei, fu poftit la o serată care urma să fie dată în cinstea lui, la reşedinţa regală de la Papeiti. Cînd însă englezii se prezentară acolo, aflară că, în palat, toţi erau culcaţi şi dormeau. Regenta uitase de invitaţiile trimise şi se culcase mai devreme decît de obicei. Totuşi, îi primi cu căldură pe oaspeţi şi organiză un mic bal, cu toată opunerea îndîrjită a misionarilor. Însă petrecerea trebuia să aibă loc în tăcere, ca nu cumva zgomotul să ajungă la urechile gardianului care se plimba pe plajă. Ne vom da seama, din acest amănunt, de libertatea acordată de misionarul Pritchard personalităţilor de vază ale insulei. Ce soartă putea să aibă, astfel, întreaga populaţie băştinaşă ?

La 3 aprilie, tînărul rege îl vizită pe Beechey, care îi dărui, din partea amiralităţii, o superbă puşcă de vînătoare. Legăturile lor fură foarte prieteneşti.

Plecat din Tahiti la 26 aprilie, Beechey ajunse în Insulele Sandwich (Hawaii), unde rămase vreo zece zile şi porni apoi spre Strîmtoarea Bering şi spre Oceanul Îngheţat de Nord. Potrivit instrucţiunilor pe care le primise, trebuia să pătrundă cît mai adînc de-a lungul coastei dinspre America şi atît de departe cît îi îngăduia grosimea gheţurilor. „Blossom" se opri în portul Kotzebue, loc neospitalier şi respingător, unde englezii avură cîteva întrevederi cu băştinaşii, fără a-şi putea procura nici o ştire despre Franklin şi tovarăşii săi. Apoi, Beechey trimise către acest curajos explorator o şalupă comandată de locotenentul Elson, care nu putu depăşi punctul Barrow, de la 71°23′ latitudine nordică şi fu nevoit să se reîntoarcă la „Blossom", pe care gheţurile îl siliră, la 13 octombrie, să revină în strîmtoare, pe o vreme frumoasă cu îngheţ straşnic.

Pentru a folosi perioada de iarnă, Beechey vizită portul San Francisco şi făcu escală încă o dată, la 25 ianuarie 1827 la Honolulu, în Insulele Sandwich (Hawaii). Prin politica îndemînatică a guvernului englez, ţara aceasta mergea cu paşi repezi pe calea progresului [149].

Numărul caselor crescuse ; oraşul căpăta tot mai mult o înfăţişare civilizată ; portul era frecventat de multe nave engleze şi americane ; în sfîrşit, fusese creată o flotă proprie numărînd cinci bricuri şi două nave de linie (de război). Agricultura era înfloritoare : cafeaua, ceaiul, condimentele ocupau vaste plantaţii şi erau pe cale de a fi folosite şi pădurile de trestie-de-zahăr, care prosperau în arhipelag.

După o escală, în aprilie, la gura rîului Canton, „Blossom" purcese la identificarea Arhipelagului Ryukyu, lanţ de insule care leagă Japonia de Formosa (Taivan) şi de grupul Bonin, pămînturi pe care exploratorul nu întîlni alte animale decît nişte uriaşe broaşte-ţestoase-verzi.

Ca urmare a acestei explorări, „Blossom" îşi reluă calea spre nord ; condiţiile atmosferice fiind însă mai puţin favorabile, el nu putu, de data aceasta, să pătrundă decît pînă la 70°40′. El lăsă în acest punct al coastei alimente, veşminte şi instrucţiuni, pentru cazul în care Parry sau Franklin ar fi putut răzbi pînă acolo. După un popas care ţinu pînă la 6 octombrie, Beechey se hotărî, cu părere de rău, să se reîntoarcă în Anglia. El făcu escală la Monterey, San Francisco, San Blas, Valparaiso, dublă Capul Horn, ancoră la Rio de Janeiro şi la 21 octombrie acostă la Spithead.

Vom povesti acum expediţia căpitanului rus Litke, expediţie care a dat rezultate importante. Darea de seamă, foarte instructivă, este redactata în mod spiritual. De aceea, vom reproduce din ea cîteva pasaje :

Navele „Seniavin“ şi „Möller“ erau două gabare, construite în Rusia, şi care ţineau foarte bine marea — cea de-a doua însă avea o viteză mică — neajuns care, în tot timpul călătoriei, ţinu cele două nave despărţite una de alta. „Seniavin“ era comandată de Litke, iar „Möller“ de Staniukovici [150].

Cele două nave plecară din portul Kronstadt la 1 septembrie 1826, făcură escală la Copenhaga şi la Portsmouth, unde comandanţii lor cumpărară instrumente de fizică şi de astronomie. Însă, îndată ce ieşiră din Marea Mînecii, navele se pierdură una de cealaltă. „Seniavin“, al cărei drum îl vom urma în mod special, acostă la Tenerife, unde Litke spera să regăsească nava rătăcită.

Această insulă fusese bîntuită, între 4 şi 8 noiembrie, de o furtună groaznică, aşa cum nu mai fusese alta de la cucerirea ei şi pînă atunci. Trei corăbii fuseseră scufundate chiar în rada portului Santa Cruz ; alte trei, zvîrlite pe coastă, se făcuseră ţăndări. Puhoaiele, îngroşate de o ploaie înspăimîntătoare, distruseseră grădinile, zidurile, clădirile, devastaseră mai multe plantaţii considerabile, dărîmaseră aproape în întregime unul din forturi şi multe alte case din oraş şi împotmoliseră cîteva străzi. Trei sau patru sute de oameni îşi găsiseră moartea în acest cataclism ce făcuse pagube socotite la cîteva milioane de piaştri [151].

În luna ianuarie, cele două nave se întîlniră la Rio de Janeiro şi, pînă la Capul Horn, navigară împreună. Acolo, furtunile şi ceţurile obişnuite le asaltară şi se despărţiră din nou. „Seniavin" porni atunci către Conceptión.

Litke relatează :

„La 3 martie ne găseam — după socoteala noastră — la opt mile de coasta cea mai apropiată, pe care însă nu o puteam zări din cauza unei ceţi groase. În timpul nopţii, ceaţa se ridică şi aurora ne oferi ochilor o privelişte de o măreţie şi de o splendoare neînchipuite. Lanţul dantelat al Munţilor Anzi, cu crestele lor ascuţite, se profila pe un cer azuriu, luminat de întîile raze de soare. Nu vreau să sporesc numărul celor care au încercat zadarnic să redea semenilor lor senzaţiile pe care le-au resimţit văzînd, pentru întîia oară, asemenea tablouri ale naturii, căci aceste senzaţii sînt tot atît de indescriptibile ca şi măreţia însăşi a priveliştii. Gamele de culori, lumina răspîndită de răsăritul soarelui, treptat-treptat, pe cer şi asupra norilor, totul era de o neasemuită frumuseţe. Dar, spre regretul nostru, acest spectacol — ca tot ce este sublim în natură — nu ţinu mult. Pe măsură ce masa luminoasă năvălea în atmosferă, uriaşii munţi păreau că se scufundă în prăpastie, iar soarele ridicat la orizont le şterse pînă şi urmele".

Aprecierea făcută de Litke asupra priveliştii oferite de Insula Conceptión se deosebea însă de aceea a unora dintre înaintaşii lui. El nu uitase încă bogăţiile îmbelşugate ale plantaţiilor din Golful Rio de Janeiro. Prin urmare, această coastă i se păru sărăcăcioasă. Locuitorii — atît cît putu el să constate într-o escală foarte scurtă — aveau aerul să fie mai primitori şi mai civilizaţi decît semenii lor, pe care-i întîlnise prin alte meleaguri.

Intrînd în Valparaiso, Litke zări nava „Möller", care tocmai ridica ancora, plecînd spre Kamceatka. Echipajele îşi luară rămas bun, fiecare navă pornind, de atunci încolo, pe drumul ei. Întîia excursie a ofiţerilor şi naturaliştilor de pe „Seniavin" fu rezervată vestitelor *quebradas* (rîpe).

Călătorul relatează :

„Acestea sînt văgăune din munţi, astupate oarecum de mici colibe în care trăieşte cea mai mare parte a populaţiei oraşului Valparaiso. Cea mai populată dintre aceste văgăune este cea ridicată în colţul de sud-vest al oraşului. Granitul — care acolo se vede cu ochiul liber — slujeşte drept fundaţie trainică pentru clădiri, punîndu-le la adăpost de urmările distrugătoare ale cutremurelor. Legăturile acestor colibe, fie între ele, fie cu oraşul, se fac prin poteci înguste, fără puncte de sprijin şi fără trepte, care se prelungesc pe coama stîncilor şi pe care copiii aleargă, în jocul lor, de colo pînă colo, ca nişte căprioare. Acolo nu se văd decît cîteva case — de altfel şi acelea aparţinînd străinilor ; la ele ajungi pe poteci cu trepte, dar chilienii socotesc această precauţie ca un lux de prisos şi absolut fără rost. Faptul de a vedea, sub picioarele tale, o scară alcătuită din acoperişuri de olane sau de crengi de palmieri, şi deasupra capului tău un amfiteatru de uşi şi de grădini, constituie

un spectacol într-adevăr straniu. La început am mers şi eu împreună cu naturaliştii, dar ei mă atraseră repede într-un loc, de unde nu mai puteam face un pas, nici înainte, nici înapoi. Aceasta ma hotărî să mă reîntorc, însoţit de un ofiţer al meu, lăsîndu-i acolo şi urîndu-le să se reîntoarcă acasă cu capetele pe umeri. Cît despre mine, crezui că-mi pierd de o mie de ori capul, pînă ajunsei jos".

Reîntorşi dintr-o excursie foarte neplăcută, pe care o făcuseră la cîteva leghe de Valparaiso, marinarii se mirară foarte că fură opriţi — după ce intraseră călare în oraş — de o patrulă care-i sili, cu toate protestele lor, să descalece.

Litke relatează :

„Era în joia patimilor ; din ziua aceasta pînă în sîmbăta paştilor, nimeni n-avea voie aici — sub pedeapsa unei grele amenzi — nici să călărească, nici să danseze, să cînte din gură sau din vreun instrument, şi nici chiar să poarte pălărie. În aceste trei zile sînt strict oprite orice afaceri, muncă sau distracţii. Colnicul din inima oraşului, pe care e construit teatrul, se transformă, în acest interval, în Muntele Golgota. În mijlocul unui spaţiu înconjurat cu grilaje, se înalţă o cruce, cu chipul lui Cristos. Sufletele pioase se apropie de acel loc ca să-şi spele păcatele prin rugăciuni cu glas tare. Printre cei păcătoşi n-am observat decît femei ; nici un bărbat. Cele mai multe dintre ele erau, fără îndoială, asigurate pe deplin că vor obţine iertarea păcatelor căci, în drumul lor spre cruce, se jucau, rîdeau, apoi îşi dădeau aere de mironosiţe cînd se apropiau de ea, îngenuncheau cîteva clipe şi după aceea îşi urmau calea, reluîndu-şi jocurile şi rîsetele".

Intoleranţa şi superstiţiile de care se izbeau străinii la fiecare pas provocau aprecieri juste din partea călătorului, căruia îi părea rău să vadă cum se pierdeau fără folos atîta energie şi atîtea resurse ce ar fi putut găsi o întrebuinţare mai bună pentru desăvîrşirea morală şi dezvoltarea materială a ţării.

În ochii lui Litke, nimic nu aducea mai puţin cu o vale a raiului decît Valparaiso şi împrejurimile lui : munţi pleşuvi, tăiaţi de văgăune adînci, o cîmpie nisipoasă, în mijlocul căreia era aşezat oraşul, iar în depărtare profilul Munţilor Anzi ; toate acestea nu puteau fi asemuite cu un paradis.

Urmele groaznicului cutremur din 1823 nu fuseseră şterse cu desăvîrşire şi se vedeau încă mari întinderi de pămînt acoperite cu dărîmături.

La 15 aprilie, „Seniavin" ridică ancora, pornind spre Novo-Arhanghelsk, unde ajunse la 24 iunie, după o navigaţie în care nu întîmpină nici o neplăcere. Nevoia de a face reparaţii, indispensabile după o campanie de zece luni, cît şi debarcarea proviziilor încărcate pe „Seniavin" pentru Compania ruso-americană îl reţinură timp de cinci săptămîni pe Litke în Golfuleţul Sitka.

Această parte a coastei de nord-vest a Americii are o înfăţişare sălbatică, însă pitorească. Ca fundal al tabloului se zăreau munţi înalţi, acoperiţi pînă în vîrf de o adevărată manta groasă şi întunecată de păduri. La intrarea în golf se găsea Muntele Edgecumbe, vulcan stins, înalt de două mii opt sute de picioare deasupra nivelului mării. Cînd pătrunzi în golf, dai de un labirint de insule, îndărătul cărora se ridică oraşul Novo-Arhanghelsk, cu fortăreaţa, turnurile şi biserica lui. Oraşul e alcătuit doar dintr-un şir de case cu grădini, un spital, un şantier naval şi, dincolo de gardul de scînduri, dintr-un sat mare de indieni koloşi *. Populaţia lui, la acea epocă, număra opt sute de

* Băştinaşii îşi spun sitki, după numele insulei, iar ruşii i-au numit kóloşi.

Munţi înalţi şi împăduriţi

oameni, ruşi, creoli şi aleutini strînşi laolaltă — din care două treimi erau în slujba Companiei. Numărul populaţiei însă variază simţitor, după sezon. Vara, aproape toţi pleacă la vînătoare şi, reîntorşi abia toamna, o pornesc din nou la pescuit.

Novo-Arhanghelsk nu oferă vizitatorilor prea multe prilejuri de distracţie. La drept vorbind, acest oraş — unul dintre cele mai posomorite ce se pot întîlni — este un loc sumbru, trist din cale-afară, unde, cu excepţia celor trei luni de iarnă cînd totul este acoperit cu zăpadă, tot anul seamănă a toamnă, mai mult decît a celelalte anotimpuri. Aceasta însă nu e încă nimic, dacă treci doar prin el urmîndu-ţi calea ; însă, cel care rămîne acolo trebuie

să fie înțelept și mai ales dibaci ca să nu moară de foame. Negoțul, destul de important, se face cu California, cu băștinașii și cu navele străine.

Blănurile pe care și le procură aleutinii, care vînează pentru Companie, sînt: vidra, castorul, vulpea. Ei pescuiesc morse, foci și balene, fără a mai socoti, cînd e sezonul, scrumbiile, morunii, somnii, calcanii, bibanii și *țuklișii* (scoici ce se găsesc în Insulele Regina Charlotte, și de care are nevoie Compania pentru schimburile ei cu triburile din America de Nord).

Indienii care trăiesc între paralelele 46 și 60° latitudine nordică păreau să aparțină unei singure rase; cel puțin așa se poate deduce din asemănările dintre înfățișarea, obiceiurile, viața și identitatea limbii lor.

Koloșii din Sitka recunoașteau drept străbun al rasei lor pe un anume Elkh. După cum afirmă Litke, koloșii au păstrat amintirea unui potop și unele legende, pe care el le aseamănă cu cele ale mitologiei grecești.

Ei cred în spiritele diavolești și în vrăjitorii care prezic viitorul și vindecă bolile — meserie care se transmite din tată în fiu.

Sufletul, pentru ei, este nemuritor, totuși sufletele șefilor nu se amestecă cu acelea ale muritorilor de rînd: sufletul sclavilor rămîne sclav și după moarte. Vedem de aici cît de puțin încurajantă este o astfel de credință.

Orînduirea lor este patriarhală; indigenii sînt organizați în triburi care — ca și în restul Americii — au ca emblemă și, de cele mai multe ori, ca nume un animal: „lupul", „corbul", „ursul", „vulturul" etc.

Sclavii kóloșilor sînt prizonierii luați în războaie. Soarta acestora este cît se poate de mizerabilă. Stăpînii lor au dreptul de viață și de moarte asupra lor. La unele ceremonii, sau cu prilejul pierderii vreunui șef, sclavii care nu mai sînt buni de nimic, sînt uciși. Uneori însă, dimpotrivă, li se redă, cu acel prilej, libertatea.

Koloșii, bănuitori și șireți, cruzi și răzbunători, nu sînt nici mai buni, nici mai răi decît ceilalți băștinași, vecinii lor. Rezistenți la oboseală, viteji, dar leneși, ei lasă în seama femeilor toate muncile, căci la ei poligamia este cît se poate de firească.

Părăsind Sitka, Litke se îndreaptă spre Unalaska. Huluc [152] este așezarea cea mai de seamă din această insulă și totuși ea nu este locuită decît de doisprezece ruși și de zece aleutini de ambele sexe.

Această insulă ar oferi multe înlesniri și plăceri locuitorilor care ar trăi aici — dacă n-ar fi lipsa grozavă de lemne, care îi obligă pe indieni să strîngă cioturile aruncate de ocean pe țărmurile vecine — deși printre aceste lemne se găsesc uneori trunchiuri întregi de chiparoși, de arbori-de-camfor și de un soi de arbori care răspîndesc un parfum de trandafir. În insulă se găsesc din plin numeroase pășuni, așa încît creșterea vitelor e în floare și e practicată cu folos.

Locuitorii din Insulele Vulpilor adoptaseră în mare parte, la data cînd Litke îi vizită, moravurile și hainele rusești. Toți erau creștini. Aleutinii sînt buni la inimă, îndrăzneți, dibaci. Pe mare se simt în adevăratul lor element.

Încă din 1826, mai multe erupții vulcanice pricinuiseră pierderi grele în aceste insule. În mai 1827, vulcanul Șișaldin își deschise un nou crater, din care țîșniră flăcări.

Instrucțiunile primite de Litke îi ordonau să exploreze Insula Sf. Matei (St. Mathew), numită de Cook mai înainte Insula Gore. Deși întocmirea planului hidrografic al acestei poziții geografice izbuti cum nici nu se așteptau,

[illegible]

ruşii nu avură acelaşi succes cînd vrură să-şi procure date despre bogăţiile naturale ale ţinutului, căci nu putură debarca nicăieri.

Între timp, iarna venise cu cortegiul ei obişnuit de ceaţă şi de furtuni. Nici nu se mai putea pune problema plecării în Strîmtoarea Bering.

Litke porni deci spre Kamceatka, după ce luă contact cu cei din Insula Bering. Rămase trei săptămîni la Petropavlovsk, folosind acest timp spre a debarca lucrurile pe care le adusese şi spre a-şi pregăti campania de iarnă.

Instrucţiunile primite de Litke îi ordonau să viziteze, în sezonul de iarnă, Insulele Caroline. El hotărî deci să pornească mai întîi către Insula Ualan, descoperită mai înainte de navigatorul francez Duperrey, unde, un port aflat în siguranţă, i-ar fi îngăduit unele experienţe asupra pendulei.

Litke căută, în drumul său, Insula Colunas, pe care însă nu o găsi la 26°9′ latitudine nordică şi 128° longitudine vestică. De asemenea nu găsi nici insulele Dexter şi St. Barthélémy. El identifică grupul de insule de mărgean Brown, descoperit în 1794 de englezul Butler şi, la 4 decembrie, ajunse în faţa Insulei Ualan.

Din primele clipe, ruşii avură o foarte bună impresie despre modul de comportare al băştinaşilor. Mai mulţi ualanezi, care îi întîmpinară în bărci, avură chiar încrederea să se urce la bord şi să doarmă pe navă, deşi aceasta îşi păstra încă toate velele întinse.

„Seniavin" pătrunse, nu fără greutate, în Portul Scoicii. Litke, o dată debarcat pe Insula Matanial, unde Duperrey îşi stabilise observatorul, făcu şi el ca înaintaşul său, în timp ce începeau schimburile de mărfuri cu băştinaşii, al căror caracter paşnic şi puţin cam naiv nu se dezminţi o clipă măcar.

Litke relatează :

„Putem declara cu plăcere, în faţa oricui, că şederea noastră de trei săptămîni la Ualan nu numai că nu a costat o singură picătură de sînge uman, dar că am putut să-i părăsim pe aceşti locuitori de treabă ai insulei, fără să le dăm, despre armele noastre de foc, o idee mai completă decît o avuseseră pînă atunci. Într-adevăr, ei le socoteau bune doar pentru vînatul păsărilor... Nu ştiu să se afle un exemplu asemănător în analele primelor călătorii în Oceanul Îngheţat".

După ce părăsi Insula Ualan, Litke căută în zadar Insulele Musgrave, însemnate pe harta lui Krusenstern şi nu întîrzie să descopere o mare insulă, înconjurată de un brîu de stînci, pe care Duperrey o trecuse cu vederea şi care purta numele de Ponape. Curînd, corabia fu înconjurată de pirogi mari şi frumoase, avînd un echipaj de paisprezece oameni şi altele mai mici, doar cu doi oameni. Aceşti indigeni, cu o înfăţişare cruntă, bănuitori, cu ochii roşii, însîngeraţi, neastîmpăraţi şi gălăgioşi, cîntau, dansau, gesticulau în pirogile lor ; doar cu multă greutate se hotărîră să se urce la bord.

„Seniavin" se ţinu la oarecare depărtare de uscat, unde nu putea ajunge decît după o luptă cu indigenii, întrucît, încercînd o debarcare, băştinaşii înconjurară şalupa şi nu plecară decît cînd se izbiră de atitudinea hotărîtă a echipajului şi auziră şi bubuiturile tunurilor de pe navă.

Lui Litke îi rămăsese prea puţin timp spre a cerceta Arhipelagul Seniavin, — cum numi el insula pe care o descoperise. Iată de ce datele pe care a putut să le strîngă despre populaţia Insulelor Ponape nu sînt tocmai precise. Aceşti băştinaşi, după părerea lui, nu sînt de aceeaşi rasă cu cei din Ualan ci, mai de grabă, s-ar apropia de papuaşi, vecinii lor din Noua Irlandă, la o depărtare doar de şapte sute de mile.

Căutînd Insula Sf. Augustin, fără să o găsească, Litke identifică în schimb insulele de mărgean Los Valientes, numite şi Seven-Islands, descoperite în 1775 de spaniolul Felipe Thompson.

Navigatorul văzu apoi Arhipelagul Mortlok, fostul grup numit Lugullos, de către Torrès, ai cărui locuitori semănau cu ualanezii. El debarcă lîngă cea mai importantă din insule — adevărată livadă de nuci-de-cocos şi de arbori-de-pîine.

Indigenii păreau oarecum civilizaţi. Ei ştiau să ţeasă şi să vopsească fibrele de bananier şi de cocos, ca şi locuitorii din Ualan şi din Ponape. Uneltele lor de pescuit făceau cinste spiritului lor inventiv — cu deosebire un soi de cutie, împletită din nuiele de bambus, astfel alcătuită încît

peştele putea să intre în ea, dar nu mai putea ieşi ; ei aveau şi năvoade în formă de traiste mari, undiţe şi cîrlige de agăţat peştii.

Pirogile lor, pe care îşi trăiau trei sferturi din viaţă, păreau minunat adaptate nevoilor lor. Cele mai mari, pentru construirea cărora ei îşi dau o nesfîrşită osteneală şi care sînt păstrate în hangare speciale, sînt lungi de douăzeci şi şase de picioare (cam opt metri), largi de două picioare şi un sfert şi adînci de patru picioare. Ele sînt prevăzute într-un bord cu un flotor de stabilitate, ale cărui traverse sînt acoperite cu o scîndură. În celălalt bord se află o mică platformă acoperită, de patru picioare pătrate, unde îşi adăpostesc proviziile. Aceste pirogi au o velă triunghiulară, ţesută din foi de pandanus, legată de două vergi. Cînd vor să întoarcă cu 180°, ei strîng vela, înclină prăjina spre cealaltă extremitate a ambarcaţiei, întind vela în celălalt bord şi astfel barca porneşte înainte cu cealaltă extremitate (schimbă prova cu pupa).

Litke exploră apoi Arhipelagul Namoluk, ai cărui locuitori nu se deosebesc întru nimic de longunorieni şi dovedi că Insula Hogole, descrisă mai înainte de Duperrey, este una şi aceeaşi cu Queiroza. După aceea, vizită grupul de Insule Namonuito.

Comandantul Litke, avînd nevoie de pesmeţi şi de alte provizii pe care spera să şi le procure din Guam, sau de la navele care erau ancorate în port, porni spre Insulele Mariane, unde socotea să reia, în acelaşi timp, experienţele asupra pendulului, experienţe în urma cărora Freycinet descoperise o deviere a forţei de atracţie a pămîntului.

Adîncă fu mirarea lui Litke neîntîlnind, după ce acostase, nici o urmă de viaţă omenească. Cele două forturi n-aveau steaguri ; pretutindeni domnea o tăcere mormîntală şi, dacă n-ar fi zărit o navă cu două catarge ancorată în portul interior, ar fi crezut că a acostat în vreo insulă pustie. Pe ţărm nu era decît puţină lume, la drept vorbind destul de primitivă, de la care îi fu cu neputinţă să culeagă cea mai mică informaţie. Spre norocul lui, un dezertor englez se puse la dispoziţia lui Litke şi transmise guvernatorului o scrisoare a comandantului. Această scrisoare primi numaidecît un răspuns satisfăcător.

Guvernatorul era acelaşi Medinilla, a cărui ospitalitate fusese lăudată de Kotzebue şi Freycinet. Aşadar, îi fu uşor lui Litke să obţină îngăduinţa de a stabili un post observator pe insulă şi de a transporta acolo cele cîteva merinde necesare traiului. Această escală pricinui un trist accident comandantului Litke care, la o partidă de vînătoare, se răni destul de grav la încheietura mîinii.

Plecarea navei „Seniavin" fu amînată pînă la 19 martie, din pricina lucrărilor de reparaţii la catarg şi a aprovizionării, foarte necesare, cu apă şi cu lemne. În acest timp Litke avu deci răgazul să verifice exactitatea informaţiilor culese de Freycinet, care, cu vreo zece ani în urmă, petrecuse două luni chiar în casa guvernatorului. De atunci, lucrurile nu se schimbaseră cu nimic.

Cum nu era încă vremea ca Litke să pornească spre nord, el reluă explorarea Insulelor Caroline. Locuitorii lor i se părură mai bine făcuţi decît vecinii lor apuseni, de care, de altfel, nu se deosebesc de loc. Fură apoi identificate insulele : Faraulep, Woleai, Ifalik şi Furipigze ; apoi Litke luă drumul către Bonin.

La 27 aprilie, află că un comandant englez, Beechey, îl precedase în explorarea acestui arhipelag. Deci, renunţă îndată la orice lucrare hidro-

Dulbe ale [illegible]

grafică. La Bonin îşi mai aveau încă reşedinţa doi mateloţi din echipajul unei baleniere, care fusese aruncat de furtună pe uscat.

De cînd pescuitul balenelor luase un atît de mare avînt, acest arhipelag era vizitat de o mulţime de asemenea nave, care găseau acolo, totodată, şi un port sigur în orice sezon, apă de băut, lemn din belşug, broaşte-ţestoase şase luni pe an, peşte şi delicioşii muguri de palmier, pe lîngă nenumărate alte plante antiscorbutice.

Litke relatează :

„Înălţimea maiestuoasă a copacilor vînjoşi, diversitatea plantelor tropicale amestecate cu cele din regiunile temperate dovedesc de la început rodnicia solului şi clima binefăcătoare. Cele mai multe plante din grădinile noastre

şi cele mai multe zarzavaturi — poate chiar toate — s-ar putea cultiva de minune aici ; de asemenea şi grîul, orezul, porumbul. Cît priveşte viile, nu li s-ar putea găsi în altă parte o climă mai bună şi o expunere la soare mai propice. Animalele domestice de tot soiul şi albinele s-ar înmulţi aici tot atît de repede. Cu un cuvînt, acest mic grup de insule, dacă ar fi colonizate cu oameni puţini, însă muncitori, ar putea deveni în scurt timp un loc neasemuit de îmbelşugat".

La 9 iunie, „Seniavin", după ce pierduse o săptămînă întreagă pentru că nu avusese vînt prielnic, ajunse la Petropavlovsk, unde rămase pînă la 26 iunie, fiind nevoit să se aprovizioneze cu de-ale mîncării. Se făcură atunci o serie întreagă de identificări de-a lungul ţărmurilor Kamceatkăi, în ţara koriacilor şi a ciukcilor, identificări întrerupte de trei escale : pe coastele Insulei Karaghinskii, în Golful St. Lawrence şi în Golful Sainte Croix.

În timpul uneia dintre aceste escale, comandantul avu o stranie aventură. De cîteva zile el era în legături de prietenie cu ciukcii, cărora se străduise să le dea o idee mai justă despre oamenii din Rusia şi despre modul lor de viaţă. El relatează :

„Aceşti băştinaşi se arătau prietenoşi, căutînd să plătească cu aceeaşi monedă glumele şi amabilităţile noastre. În semn de prietenie, bătui uşor cu mîna pe obrazul unui bărbat robust, dar primii îndată, drept răspuns, o palmă care fu cît p-aci să mă doboare. După ce mi-am revenit şi mi-a trecut mirarea, îl văzui dinaintea mea pe noul meu prieten căruia îi rîdea faţa, exprimîndu-şi satisfacţia de a fi ştiut să-mi arate buna creştere şi politeţea lui. Desigur că voise să mă lovească uşor — dar mîna lui era obişnuită să plesnească doar renii".

Călătorii fură de asemenea martori ai dovezilor de dibăcie dată de un băştinaş care trecea drept *şaman* sau vrăjitor. Acesta se dădu după o perdea, de unde se auzi în curînd un glas asemănător unui urlet, în timp ce, dintr-o tobă, răsunau lovituri puternice. După ridicarea perdelei, îl văzurăm pe vrăjitor legănîndu-se, strigînd şi mai tare şi izbind şi mai vîrtos în toba pe care o ţinea lipită de ureche. El îşi lepădă la iuţeală blana, rămînînd în pielea goală pînă la mijloc, ridică o piatră şlefuită pe care i-o dădu lui Litke să o ţină, apoi i-o luă şi, în timp ce-şi punea o mînă deasupra celeilalte, piatra dispăru. Arătînd o umflătură pe care o avea la cot, el pretinse că piatra se afla în buba aceea. Îşi mută apoi umflătura în altă parte a braţului, scoase din ea piatra şi afirmă că rezultatul călătoriei ruşilor va fi favorabil.

Ruşii îl felicitară pe vrăjitor pentru îndemînarea lui şi îi dădură în dar un cuţit. El luă cuţitul, scoase limba şi începu să şi-o taie... Gura i se umplu de sînge... În sfîrşit, după ce-şi tăiase limba de tot, le arătă ruşilor bucata pe care o ţinea în mînă. În acel moment se lăsă perdeaua — desigur pentru că iscusinţa scamatorului nu putea merge mai departe.

Sub numele de ciukci se înţeleg, în general, triburile care locuiesc la extremitatea de nord-est a Asiei. Sînt două grupe : una nomadă ca samoiezii, care se cheamă ciukcii crescători de reni ; cealaltă, sedentară, se cheamă ciukcii sedentari. Aceste două popoare se deosebesc unul de altul atît prin modul lor de viaţă, cît şi prin înfăţişare şi limbă. Limba vorbită de ciukcii sedentari seamănă foarte mult cu cea a eschimoşilor, de care îi apropie, pe deasupra, asemănarea bărcilor lor făcute din piele *(baidarke)*, a instrumentelor şi forma colibelor în care trăiesc [153].

Litke nu văzu decît puţini ciukci crescători de reni ; nu putu deci adăuga nimic celor arătate de înaintaşii lui. I se păru totuşi că ei fuseseră zugrăviţi în culori prea întunecate şi că reputaţia lor de gălăgioşi şi de sălbatici era peste măsură de exagerată.

Cei sedentari, cunoscuţi de obicei sub denumirea de namollaşi, trăiesc iarna în bordeie şi vara în colibe acoperite cu piei. În aceste colibe sălăşluiesc de obicei mai multe familii.

Darea de seamă spune :

„În aceste colibe, fiii cu soţiile lor şi fiicele cu bărbaţii lor trăiesc împreună cu părinţii... Fiecare familie ocupă cîte o porţiune despărţită printr-o perdea, pe partea cea mai largă a colibei. Aceste perdele sînt lucrate din piei de ren şi cusute în formă de clopot ; ele sînt prinse de drugii tavanului şi atîrnă pînă la pămînt. Cu ajutorul grăsimii pe care o aprind cînd se lasă frigul, doi, trei sau chiar mai mulţi oameni la un loc dau atîta căldură sub această perdea închisă aproape ermetic, încît, pe gerurile cele mai straşnice, orice îmbrăcăminte le este de prisos ; numai plămînii ciukcilor pot respira însă într-o asemenea atmosferă. Pe un spaţiu care ocupă jumătate din colibă sînt aşezate toate sculele, vasele, oalele, coşurile, lăzile fabricate din piele de focă etc. Tot acolo este şi vatra, dacă se poate numi aşa un colţ unde fumegă cîţiva mărăcini adunaţi cu trudă de prin mlaştini şi, în lipsa lor, cîteva oase de balenă pline de grăsime. Împrejurul colibei, pe şipci de lemn sau pe oase de balenă, întinse pentru uscatul rufelor, se agaţă la uscat carnea de focă tăiată în bucăţi, neagră şi dezgustătoare".

Viaţa trăită de aceste popoare este mizerabilă. Ele se hrănesc cu carnea pe jumătate crudă a focilor şi a morselor pe care le vînează — şi cu carnea balenelor aruncate pe coastă, de ocean. Cîinele este singurul lor animal de casă ; indigenii se poartă rău cu el, deşi aceste animale se gudură pe lîngă ei şi le fac mari servicii, fie trăgîndu-le de parîmă bărcile de piele, fie trăgîndu-le săniile pe zăpadă.

După o nouă şedere de cinci săptămîni la Petropavlovsk, „Seniavin" părăsi Kamceatka la 10 noiembrie spre a se reîntoarce în Europa. Înainte de a ajunge la Manila, Litke făcu o croazieră în partea de miazănoapte a Arhipelagului Caroline, pe care nu-l putuse explora cu o iarnă mai înainte. El vizită, rînd pe rînd, arhipelagurile : Murileu, Fananu, Fayu, Namonuito, Maghyr, Faraulep, Ear, Mogong şi găsi, la Manila, corabia „Moller", care-l aştepta.

Arhipelagul Carolinelor cuprinde un spaţiu imens ; insulele Mariane şi Ratak i-ar putea fi atribuite fără doar şi poate, căci populaţia lor este întru totul asemănătoare cu cea a Carolinelor. Vechii geografi nu se orientaseră, lungă vreme, decît după hărţile întocmite de misionari ; dar ei, neavînd cunoştinţe suficiente şi instrumentele necesare aprecierii exacte a întinderii, situării şi depărtării unele de altele a tuturor acestor arhipelaguri, le atribuiseră o însemnătate considerabilă şi, de multe ori, fixaseră cîte un grup de insule pe grade întregi de latitudine, cîtă vreme ele nu se întindeau decît pe o distanţă de cîteva mile.

Din această cauză, navigatorii, prevăzători, rămîneau la distanţă de ele. Freycinet puse cel dintîi ordine în acest haos şi, datorită întîlnirii lui cu Kadu şi cu don Luis Torres, viceguvernatorul Guamului, putu constata identitatea dintre vechile şi noile descoperiri. Litke îşi dădu şi el contribuţia însemnată la întocmirea unei hărţi reale şi ştiinţifice a unui arhipelag care, timp îndelungat, fusese spaima navigatorilor.

Pe cînd Lesson îi apropie de carolinezi, de chinezi şi de japonezi, Litke, din contră, luînd în seamă ochii lor mari, bulbucaţi, buzele lor groase şi nasul lor cîrn, le găseşte o înfăţişare asemănătoare locuitorilor insulelor Sandwich şi Tonga. Nici limba lor nu se înrudeşte cîtuşi de puţin cu cea japoneză, ci prezintă mai de grabă o mare asemănare cu limba locuitorilor din Tonga [154].

În timpul escalei la Manila, Litke se aproviziona şi făcu reparaţii navei, iar la 30 ianuarie părăsi această colonie spaniolă, spre a se reîntoarce în Rusia, unde ancoră în rada portului Kronstadt, la 6 septembrie 1829.

Rămîne acum să arătăm ce s-a întîmplat cu nava „Möller", după ce se despărţise, la Valparaiso, de „Seniavin". Plecată de la Tahiti şi ajunsă în Kamceatka, ea debarcă aici, în portul Petropavlovsk, o parte din încărcătura sa, apoi porni, în august 1827, spre Unalaska, unde rămase timp de o lună. După ce explorarea coastei de apus a Americii fu scurtată, din cauza vremii neprielnice, şi după ce făcu escală la Honolulu pînă în februarie 1828, Staniukovici identifică Insula Möller (Amanu), insulele Necker, Gardner şi Lisianski şi semnală, la şase mile depărtare spre miazăzi de aceasta din urmă, o stîncă marină foarte primejdioasă.

Nava porni apoi de-a lungul Insulelor Kurile, trecu pe lîngă stîncile marine Maras, Perla şi Hermes şi, după ce căută unele insule însemnate pe harta lui Arrowsmith, se reîntoarse la Kamceatka. La sfîrşitul lui aprilie el porni spre Unalaska şi identifică coasta de miazănoapte a Peninsulei Alaska. În septembrie, „Moller" se alătură din nou lui „Seniavin" şi, de atunci, cele două nave nu se mai despărţiră pînă la sosirea lor în Rusia, decît pentru scurte intervale.

Precum am putut constata din descrierile destul de amănunţite făcute pînă acum, această expediţie dăduse importante rezultate în ce priveşte geografia. Trebuie să adăugăm că diferitele ramuri ale ştiinţelor naturii, fizicii şi astronomiei îi datorează şi ele numeroase şi însemnate realizări.

Capitolul II

NAVIGATORI FRANCEZI ÎN JURUL LUMII

I

[illegible] i Freycinet. Rio de Janeiro. Cap şi vinurile [illegible] ilor-de-mare. Popas la Timor. Insula Ombay şi populaţia ei antro[illegible] insulele papuaşilor. Locuinţele lacustre ale alfuruşilor. O cină la g[illegible] şi a [illegible] Clare [illegible] nunte despre Insulele Sandwich (Hawaii). Portul Jackson şi [illegible] e de Sud. Naufragiu în Golful Fran[illegible] Insulele [illegible]). [illegible]. Expediţia po[illegible] de vasul „Coquille" sub ordinele [illegible] Faz şi Insula T[illegible] ezilor şi rămăşiţele [illegible] l din Chile. Araucan[illegible] descoperiri în Arhipelagul Primejdios (Tuamotu). Escală la Tahiti şi în Noua Irlandă. Papuaşii. Popas la Ualan. Locuitorii din Insulele [illegible] ştiinţifice ale expediţiei.

Expediţia comandată de Louis-Claude de Saulces de Freycinet se datoreşte răgazului lăsat marinei franceze de pacea din 1815 [155]. Unul dintre ofiţerii ei cei mai întreprinzători, cel care-l însoţise chiar pe Baudin la explorarea coastei Australiei, întocmise planul expediţiei şi fu însărcinat să-l ducă la împlinire. Era întîia călătorie pe apă care urmărea şi alte descoperiri, afară de cele hidrografice. Scopul ei principal era studierea formei pămîntului în emisfera sudică şi observarea fenomenelor magnetismului terestru ; studierea celor trei regnuri din natură, a obiceiurilor, modului de viaţă şi limbii popoarelor băştinaşe care nu trebuiau nici ele neglijate ; în sfîrşit, cercetările geografice, fără a fi excluse, erau totuşi lăsate pe ultimul plan.

Freycinet găsi, printre ofiţerii sanitari ai marinei, pe Quoy, Gaimard şi Gaudichaud, care îi fură de folos la alcătuirea colecţiilor de istorie naturală. În acelaşi timp, luă pe lîngă el cîţiva ofiţeri de marină cu multă experienţă, printre care cei mai cunoscuţi erau Duperrey, Lamarche, Berard şi Odet-Pellion ; unul dintre aceştia ajunse ulterior academician, iar ceilalţi amirali sau comandori.

Freycinet avu grijă de asemenea să-şi aleagă mateloţii dintre oamenii care cunoşteau anumite meşteşuguri ; astfel, din cei o sută douăzeci de marinari care formau echipajul corvetei „Urania", cel puţin cincizeci puteau fi, la nevoie, dulgheri (marangozi), împletitori de parîme, velari, fierari etc.

Pe navă fură îngrămădite : veşminte pentru doi ani, aprovizionări de tot soiul, butoaie de fier pentru păstrarea apei de băut, alambicuri pentru distilat apa de mare, conserve, substanţe antiscorbutice. „Urania" plecă la 17 sep-

tembrie 1817 din portul Toulon, avînd la bord, deghizată ca matelot, pe soţia comandantului, căreia nu-i era teamă să înfrunte primejdiile şi oboselile acestei lungi călătorii.

Pe lîngă aceste aprovizionări curente, Freycinet mai avea o colecţie formată din cele mai bune instrumente şi aparate tehnice. În sfîrşit, primise de la Academie instrucţiuni amănunţite, destinate fie să-l călăuzească în cercetările sale, fie să-i sugereze experienţele care puteau contribui cel mai mult la progresele ştiinţei.

Acostarea „Uraniei" în portul Rio de Janeiro, la 6 decembrie, fu precedată de o escală la Gibraltar şi de alta la Santa Cruz din Insula Tenerife, una din Insulele Canare care — aşa cum spune spiritual Freycinet — nu au fost pentru echipaj insulele norocului, întrucît guvernatorul spaniol le interzisese orice legătură cu uscatul.

Comandantul şi ofiţerii lui profitară de această escală spre a începe un şir întreg de observaţii magnetice şi de experienţe cu pendulul, în timp ce naturaliştii străbăteau ţinutul şi strîngeau numeroase colecţii din domeniul ştiinţelor naturii.

Darea de seamă originală a călătoriei cuprinde un lung istoric al descoperirii şi colonizării Braziliei, precum şi amănuntele cele mai precise despre modul de viaţă şi obiceiurile locuitorilor, despre temperatura şi clima ei, precum şi o descriere minuţioasă a capitalei, Rio de Janeiro, cu monumentele şi împrejurimile ei.

Călătoria navei „Urania" din Brazilia pînă la Capul Bunei Speranţe nu a fost însoţită de nici un eveniment demn să reţină atenţia. La 7 martie, ea ancoră în Golful Mesei. După o carantină de trei zile, navigatorii fură lăsaţi liberi să debarce pe uscat, unde îi aştepta, din partea guvernatorului Charles Sommerset, primirea cea mai călduroasă. Instrumentele fură debarcate de îndată ce li se putu găsi un adăpost convenabil. Astfel, se făcură experienţele obişnuite cu pendulul şi observaţii asupra înclinării acului magnetic.

Naturaliştii Quoy şi Gaimard, însoţiţi de cîţiva ofiţeri din statul-major al navei, făcură o excursie la Muntele Mesei şi la vestitele vii de la Constance. Gaimard relatează :

„Viile pe care le străbăturăm sînt înconjurate de alei de stejari şi de pini, iar viţele, sădite cam la un metru şi jumătate unele de altele, în linii drepte, nu se sprijină pe araci. Ele se tund în fiecare an, săpîndu-se pămîntul nisipos din jurul lor. Văzurăm, ici-colo, o mulţime de piersici, caişi, meri, peri, lămîi şi mici tarlale unde se cultivau legume. La înapoierea noastră, fermierul Colyn ţinu cu orice preţ să ne facă să gustăm diferitele soiuri de vin pe care le recolta, adică vinuri de Constance propriu-zise, albe şi negre, de Pontac şi de Frontignac. Vinul din celelalte localităţi, numit special „vin de la Cap" este făcut din struguri tămîioşi, are o culoare de pai afumat ; mi s-a părut mai bun la gust decît cel din Provence.

După o lună, „Urania" ajunse în portul Louis, de pe Ile de France (Mauritius), care se afla în stăpînirea englezilor după tratatele din 1815.

Freycinet, nevoit să-şi tragă nava pe uscat, spre a-i inspecta cu de-amănuntul corpul şi a-i repara căptuşeala de aramă, făcu acolo, fără voia lui, o escală mult mai lungă decît prevăzuse. Călătorii noştri însă nu avură a se plînge de aceasta, căci locuitorii din Ile de France nu-şi dezminţiră vechea faimă a binevoitoarei lor ospitalităţi. Timpul trecu astfel prea repede în plimbări, recepţii, baluri, mese cu invitaţi, curse de cai şi tot felul de distracţii. Deci, nu fără

strîngere de inimă se despărţiră francezii de foştii lor compatrioţi şi de duşmanii lor înverşunaţi din ajun.

Mai mulţi dintre locuitorii cei mai de vază îi procurară lui Freycinet, cu o lăudabilă sîrguinţă, date interesante despre anumite fapte pe care el nu le-ar fi putut studia, dată fiind scurtimea escalei sale.

El putu, astfel, să strîngă informaţii preţioase în ce priveşte agricultura, comerţul, industria, finanţele, starea morală a locuitorilor — probleme delicate care necesită un studiu amănunţit şi pe care nu le poate aprofunda un călător în treacăt.

De cînd insula se afla sub administraţie engleză, fuseseră croite numeroase drumuri, construite porturi şi extinse suprafeţele plantaţiilor [156].

„Urania" ajunse apoi la Insula Bourbon (Réunion), unde avea să găsească, în depozitele guvernamentale, toate alimentele necesare. Nava ancoră la St. Denis, la 19 iulie 1817 şi rămase în rada St. Paul pînă la 2 august, cînd porni spre Golfuleţul Cîinilor-de-mare, pe coasta apuseană a Noii Olande (Australia).

La 12 septembrie, după o navigaţie favorabilă, „Urania" ancoră la intrarea în Golfuleţul Cîinilor-de-mare. Un detaşament fu numaidecît trimis la Dirck-Hatichs, spre a determina poziţia geografică a Capului Levaillant şi a readuce la bord placa de zinc lăsată acolo de olandezi mai de mult, pe care Freycinet o văzuse în 1801.

În acest timp, cele două alambicuri fuseseră puse în funcţiune şi distilau apă de mare. Pe toată durata escalei lor, marinarii nu băură altceva şi nimeni la bord nu avu prilejul să se plîngă de vreo neplăcere.

Detaşamentul care fusese debarcat nu avu prilejul să stabilească legături strînse cu băştinaşii. Înarmaţi cu săgeţi şi măciuci, goi-puşcă, aceştia refuzară să aibă relaţii directe cu albii, ţinîndu-se mai la distanţă de mateloţi şi atingînd cu teamă obiectele oferite de aceştia.

Deşi Golfuleţul Cîinilor-de-mare fusese explorat amănunţit de expediţia Baudin, totuşi, din punct de vedere hidrografic rămăsese de umplut un gol în partea răsăriteană a portului Hamelin. Duperrey fu însărcinat cu această problemă.

Naturalistul Gaimard, nemulţumit de legăturile avute pînă atunci cu băştinaşii, pe care zgomotul detunăturilor de armă sfîrşise prin a-i goni din calea lor, şi doritor să afle cîte ceva despre modul lor de viaţă, hotărî să meargă în inima ţinutului. Împreună cu tovarăşul lui, el rătăci drumul aşa cum i se întîmplase şi lui Riche, în 1792, în ţinutul nuytşilor. Ei suferiră cumplit de sete, căci timp de trei zile, cît stătură pe uscat, nu întîlniră nici un izvor, nici un rîu.

Depărtîndu-se deci fără părere de rău, de coastele haine ale ţinutului Endracht, „Urania" îşi continuă, uşor, drumul spre Timor, pe un timp foarte frumos şi pe o mare foarte liniştită, ancorînd acolo în rada portului Kupang, la 9 octombrie.

Autorităţile portugheze făcură călătorilor cea mai prietenească primire.

Colonia nu se mai bucura de prosperitatea care, cu prilejul călătoriei lui Baudin, stîrnise mirarea şi admiraţia francezilor. Rajahul de Amanubang, — unde arborele-de-santal creşte din belşug — regiune pînă atunci supusă portughezilor, lupta acum să-şi cucerească independenţa. Această stare de război, care provoca grave prejudicii coloniei, îngreuia mult cumpărarea mărfurilor necesare lui Freycinet.

Războinici din insulele Ombay și Guebe (Facsimil. Gravură [illegible])

Cîțiva membri din statul-major al navei îl vizitară pe rajahul Peters de Banacassi, care locuia doar la cîteva sute de metri de Kupang. Peters, un bătrîn de 80 de ani, fusese, cu siguranță, un bărbat foarte frumos. El era înconjurat de curteni care îi arătau cel mai profund respect și printre care se remarcau războinici bine făcuți.

Cu toată temperatura extrem de călduroasă care îi făcea să sufere enorm — termometrul arătînd la soare, în aer liber +45°C, iar la umbră între +33 și +35°C — comandantul și ofițerii lui nu-și încetară observațiile științifice și explorările geografice necesare împlinirii misiunii lor.

Totuși, în pofida energicelor avertismente date de Freycinet, tinerii ofițeri și mateloți făcuseră uneori imprudența să iasă la aer în plină zi, iar apoi,

ca să preîntîmpine, chipurile, urmările acestui joc cu moartea, să bea din abundenţă băuturi la gheaţă şi să mănînce fructe acrişoare. Aşa încît, dizenteria ce se declară fără întîrziere, provocă moartea a cinci marinari. „Urania" ridică ancora la 23 octombrie.

Expediţia îşi urmă drumul de-a lungul coastei de nord a Timorului, spre a-i stabili hidrografia. Cînd însă nava ajunse în partea cea mai strîmtă a Canalului Ombay, întîlni curenţi atît de violenţi şi adieri de vînt atît de slabe sau de contrarii, încît numai cu greutate îşi putu regăsi drumul pierdut în timpul acalmiei. Această stare de lucruri dăinui nouăsprezece zile!

Unii ofiţeri profitară de faptul că nava era reţinută pe malurile Ombayului, spre a vizita, în grabă, partea cea mai apropiată din acea insulă, care avea o înfăţişare foarte atrăgătoare. Ei pătrunseră în satul Bituka şi înaintară către un grup de băştinaşi înarmaţi cu arcuri, săgeţi şi pumnale, care purtau platoşe şi scuturi din piele de bivol. Aceşti băştinaşi aveau aerul războinic şi nu păreau a se teme de armele de foc: li se părea, se vede, uşor să azvîrle un mare număr de săgeţi, în timpul reîncărcării puştilor.

Gaimard relatează:

„Vîrfurile săgeţilor erau din lemn tare, din os sau chiar din fier. Aceste săgeţi, desfăşurate ca un evantai, erau fixate în partea stîngă a trupului războinicului, pe cingătoarea de care atîrna sabia sau pumnalul. Cei mai mulţi locuitori purtau, fixate pe coapsa dreaptă şi în cingătoare, o sumedenie de frunze de palmier tăiate astfel ca să lase să treacă prin ele smocuri de alte frunze de acelaşi soi, vopsite în roşu sau negru. Foşnetul produs fără încetare de mişcările celor care se împopoţonau cu această ciudată podoabă se mărea prin atingerea şi izbirea ei de platoşă şi de scut; clinchetele clopoţeilor care şi ei făceau parte din găteala războinicilor produceau un zgomot atît de asurzitor, încît, fără voia noastră, ne pufni rîsul. Ombayenii, departe de a se simţi jigniţi, începură şi ei să rîdă, imitîndu-ne. Arago (Jacques Arago, fratele ilustrului astronom)[157], făcu, de faţă cu ei, cîteva scamatorii care îi umplură de mirare. Apoi ne îndreptarăm spre satul Bituka, aşezat pe o culme. Fiindcă zărirăm, trecînd prin faţa unor colibe de-ale lor, vreo douăzeci de fălci omeneşti agăţate de tavan, îmi exprimai dorinţa să iau şi eu cîteva, oferindu-le în loc obiectele mele de schimb cele mai preţioase. Dar ei îmi răspunseră: *Palami* (sînt lucruri sacre). Am înţeles atunci că ele erau trofee, menite să perpetueze amintirea izbînzilor repurtate asupra duşmanilor lor!"

Această plimbare fu cu atît mai interesantă, cu cît Insula Ombay nu fusese pînă atunci decît rar vizitată de europeni. Dar chiar şi cei veniţi cu navele, care şezuseră în insulă, s-au plîns de războinicele şi fioroasele triburi care o locuiau, unele din ele susţinîndu-se că erau chiar antropofage.

Auzind din cele povestite despre aceste însuşiri ale băştinaşilor, francezii fură fericiţi să scape dintr-o eventuală cursă pe care le-ar fi întins-o gazdele.

La 17 noiembrie, nava ancoră în faţa portului Dili (Timor). După ce aduse guvernatorului portughez omagiul protocolar, Freycinet îi arătă ce nevoi avea nava sa şi primi un răspuns foarte favorabil din partea guvernatorului, care îi făgădui să-i procure îndată cele necesare. Primirea făcută întregului echipaj fu pe cît de spontană, pe atît de prietenească, iar cînd Freycinet voi să-şi ia rămas bun, guvernatorul, dorind să-i lase o amintire, îi trimise drept dar doi băieţi şi două fetiţe, în vîrstă de şase-şapte ani, născuţi în regatul Failacor, chiar în inima Timorului. „Această rasă este necunoscută în Europa", îi explică don José Pinto Alcofarado d'Azevedo y Souza, spre a-l îndemna să primească acest dar neobişnuit. Freycinet se strădui în zadar

să-l convingă, cu argumentele cele mai tari şi mai concludente, că era obligat să-l refuze şi trebui, împotriva voinţei lui, să păstreze pe unul din băieţaşi, care fu botezat Iosif Antonio şi care muri la Paris, în vîrstă de 16 ani. de scrofuloză.

Populaţia din Timor pare, la prima vedere, pe de-a-ntregul asiatică. Totuşi, dacă îţi dai osteneala să o cercetezi mai de aproape, afli numaidecît că există, în munţii cei mai centrali şi mai puţin populaţi, o rasă de negri cu părul creţ — aducînd cu indigenii din Noua Guinee şi din Noua Irlandă — care trebuie să fi fost populaţia primitivă a insulei. Cercetările etnografice, inaugurate la sfîrşitul veacului al XVIII-lea de englezul Crawford, au luat în zilele noastre o dezvoltare deosebită, datorită lucrărilor savanţilor doctori Broca şi E. Hamy.

Pornind din Timor, „Urania" luă drumul către Strîmtoarea Buru, trecînd printre insulele Wetar şi Roma, zări Insula Gasses, o apariţie pitorească, împodobită cu cel mai frumos desiş de arbori ce se poate închipui. Apoi, nava fu tîrîtă de curenţi pînă la Insula Pisany, în vecinătatea căreia navigatorii întîlniră trei *corocori* (bărci) cu băştinaşi din Insula Guebe.

Aceşti ingideni au obrazul negru-măsliniu, nasul turtit, buzele groase ; ei sînt cînd vînjoşi, robuşti ca atleţii, cînd firavi şi şubrezi ca sănătate, cînd, în sfîrşit, îndesaţi şi cu înfăţişare respingătoare. Cei mai mulţi dintre ei nu purtau decît nişte pantaloni legaţi la brîu cu o basma.

Călătorii făcură o scurtă vizită micii Insule Pisany, de origine vulcanică, ale cărei lave trahitice se decompuneau într-un pămînt vegetal ce părea pretutindeni roditor.

Apoi, corveta îşi continuă drumul în vecinătatea unor insule puţin cunoscute pînă atunci, înspre Rawak, unde ancoră la 16 decembrie, la amiază.

Insula Rawak este mică şi nelocuită ; deşi marinarii noştri primiseră des vizita locuitorilor din Waigeo, prilejurile de a-i studia erau destul de rare. Cu atît mai puţin interesante erau aceste studii, cu cît ei nu cunoşteau limba acestor băştinaşi, iar în limba malaieză le era greu să se înţeleagă, neştiind din ea decît doar cîteva cuvinte.

Îndată ce navigatorii găsiră un loc prielnic, ei îşi instalară instrumentele şi purceseră să observe fenomenele fizice şi astronomice, făcînd în acelaşi timp şi cercetări geografice.

Rawak, Bari, Waigeo şi Manuaroa (numită de Freycinet Insula Papuaşilor) sînt aşezate aproape exact la ecuator. Waigeo, cea mai mare, are un diametru de cel puţin şapte zeci şi două de mile. Uscatul sub nivelul mării, care îi formează litoralul, este acoperit de mlaştini ; ţărmul ei în pantă repede este şi el înconjurat de polipi madreporici şi găurit de grote scobite în ape.

Vegetaţia de pe toate aceste insule este cu adevărat surprinzătoare. Sînt pe acolo arbori măreţi, printre care întîlnim *barringtonia*, al cărui trunchi voluminos este mereu înclinat spre mare, aşa încît crengile lui îşi înmoaie vîrfurile în apă, *scoevola lobelia*, smochini, arbori tropicali uriaşi, *casuarina* cu tulpina dreaptă şi înaltă, care ating pînă la patruzeci de picioare, *rima* (arborele-de-pîine) *takamahaka* (plopul-de-balsam, al cărui trunchi are o circumferinţă de mai bine de douăzeci de picioare, *cynometrul* — din familia leguminoaselor, împodobit, din coroană pînă în rădăcini, cu flori trandafirii şi cu fructe aurii ; afară de aceştia întîlnim şi palmieri, peri tămîioşi, mirţi şi bananieri, care se dezvoltă bine în acele locuri joase şi umede.

Casă din Rawak (Facsimil. Gravură veche)

Dar, dacă flora s-a dezvoltat acolo în mod excepţional, nu tot astfel s-a întîmplat şi cu fauna. Nu întîlnim la Rawak nici un alt patruped decît canguri şi cîini, care trăiesc în stare de sălbăticie. Insula Waigeo se pare că ar mai avea şi un soi de porci *(babirussa)*, precum şi un fel de mistreţi. Cît despre păsări, ele nu sînt atît de multe cum s-ar crede, căci plantele cu grăunţe care le servesc drept hrană nu se pot înmulţi sub umbra deasă a pădurilor. Am văzut *calaos* (păsări cu ciocul foarte încovoiat), ale căror aripi împodobite cu pene late, despărţite la vîrfuri, fac, cînd zboară, un zgomot foarte mare, papagali, a căror familie este foarte numeroasă, pescăruşi, turturele, ulii, porumbei moţaţi şi, poate chiar, pasărea paradisului — deşi călătorii n-au întîlnit-o pe aceasta.

Papuaşii, locuitorii acestor ţinuturi, sînt puţin chipeşi.

Aceşti nefericiţi băştinaşi sînt prada unui cumplit flagel : lepra bîntuie printre ei atît de frecvent, încît putem spune că 10% din populaţie este leproasă. Răspîndirea acestei groaznice boli se datoreşte climei insuportabile, vaporilor otrăvitori emanaţi de mlaştinile în care marea pătrunde în timpul fluxului, umezelii provocate de pădurile dese, vecinătăţii şi proastei întreţineri a mormintelor şi, poate, chiar şi consumării nesăbuite a scoicilor, pe care aceşti insulari le înghit cu lăcomie.

Toate locuinţele lor sînt construite pe stîlpi, fie pe uscat, fie pe apă, lîngă ţărm. Aceste case — mult mai numeroase în locurile unde nu poţi pătrunde decît cu foarte mare greutate — se compun din pari ascuţiţi înfipţi în pămînt, la care sînt fixate, cu fîşii de scoarţă de copaci, bîrne transversale. Pe acestea se sprijină pardoseala, făcută din cozi de frunze de palmieri, tăiate şi puse unele lîngă altele. Frunzele, artistic împăturite, alcătuiesc tavanul locuinţei, care are doar o uşă. Aceste colibe sînt construite deasupra apei şi comunică cu uscatul printr-un soi de punte pe capre de lemn, a cărei podea poate fi repede ridicată. Un fel de balcon, prevăzut cu o rampă, înconjură locuinţa.

Călătorii nu-şi putură procura nici o informaţie asupra orînduirii sociale a papuaşilor. Fie că ar trăi grupaţi în mari seminţii, sub autoritatea unuia sau a mai multor şefi, fie că fiecare obşte n-ar asculta decît de propria ei căpetenie, fie că populaţia ar fi sau nu numeroasă — iată date care n-au putut fi strînse. Aceşti insulari îşi dau numele de alfuruşi. Ei par să vorbească mai multe dialecte, care se deosebesc aproape în totul de limbile papuaşă şi malaieză.

Băştinaşii acestui grup par a fi cît se poate de muncitori : ei confecţionează unelte de pescuit foarte iscusite ; se pricep prea bine să lucreze lemnul, să prepare măduva arborelui-de-pîine, să facă vase de pămînt şi cuptoare de copt acea măduvă ; ei împletesc frînghii, rogojini, cosuri, sculptează statui şi idoli. Quoy şi Gaimard au observat pe coasta Insulei Waigeo, în portul Boni, o statuie de argilă albă, adăpostită sub un şopron, lîngă un mormînt. Ea înfăţişa un om de mărime naturală stînd în picioare şi cu mîinile ridicate către cer ; capul îi era de lemn şi pe obraţii avea încrustate scoici mici şi albe.

La 6 ianuarie 1819, „Urania", după ce părăsi Insula Rawak, zări îndată Insulele Ayu, joase şi înconjurate de stînci — insule prea puţin ştiute, a căror cunoaştere lăsa foarte mult de dorit. Lucrările hidrografice fură stînjenite din pricina îmbolnăvirii de friguri a peste patruzeci de oameni.

La 12 februarie se zăriră Insulele Anahoreţilor şi, a doua zi, cele ale Amiralităţii, unde „Urania" nu socoti necesar să ancoreze.

În curînd nava apăru în faţa portului San Bartholome, numit de băştinaşi Pulusuk, care aparţine Arhipelagului Carolinelor. Navigatorii stabiliră de îndată un comerţ de schimb, activ, dar mai cu seamă foarte gălăgios, cu aceşti băştinaşi ; le fu însă cu neputinţă să-i convingă să vină la bord. Schimburile se făcură într-un spirit de totală bună-credinţă şi nu prilejuiră nici cel mai mic furtişag.

În faţa ochilor uimiţi şi încîntaţi ai francezilor se perindară apoi numeroasele insule din Arhipelagul Carolinelor.

În sfîrşit, la 17 martie 1819 — adică după optsprezece luni de cînd plecase din Franţa — Freycinet zări Insulele Mariane şi ancoră în portul Umata, pe coasta Insulei Guam. În momentul în care francezii urmau să coboare pe uscat, primiră vizita guvernatorului, don Medinilla y Pineda, însoţit de maiorul don Luis de Torres, adjunct al guvernatorului coloniei. Aceşti ofiţeri se informară

Personaj din dansurile lui Moctezuma (insula Guani). (Facsimil. Gravură veche)

cu cea mai mare bunăvoinţă despre nevoile exploratorilor şi făgăduiră să le îndeplinească toate dorinţele în cel mai scurt timp.

Freycinet se ocupă fără întîrziere de găsirea unui local potrivit, spre a organiza acolo un spital provizoriu. Îndată ce-l găsi, el îi transportă chiar a doua zi la spital pe bolnavii din echipaj, în număr de douăzeci.

Ofiţerii superiori ai navei fuseseră poftiţi la cină de către guvernator. La ora fixată, toată lumea era prezentă. Îi aştepta acolo o masă încărcată cu prăjituri şi cu fructe în mijlocul cărora ardeau două castroane cu punci. Oaspeţii schimbară între ei păreri despre această stranie trataţie. Nu cumva era zi de post ? De ce nu erau poftiţi să se aşeze ? Cum însă nu se găsea nimeni să

răspundă acestor întrebări, care ar fi fost indiscrete, ei îşi păstrară pentru dînşii reflecţiile, mîncînd şi bînd totuşi cu poftă.

Alt prilej de mirare : masa fu strînsă şi apoi încărcată cu fripturi pregătite în diferite feluri : cu un cuvînt, o cină într-adevăr copioasă. „Gustarea", luată mai înainte şi care în acel ţinut se cheamă *refresco*, nu era destinată decît pentru a stîrni pofta de mîncare a invitaţilor.

Pe acea vreme, la Guam, luxul gastronomic părea să atingă culmea. După două zile, ofiţerii luară parte la o nouă masă, de cincizeci de tacîmuri, unde se aduseră nu mai puţin de patruzeci şi patru de feluri cu carne la fiecare serviciu : şi în total se servi de trei ori !

Freycinet scrie :

„Acelaşi observator relatează că ospăţul cu pricina costase viaţa a doi boi şi a trei porci graşi, fără să mai socotim vînatul, păsările şi pescăria. Cred că. de la nunta lui Gamache [158], nu se mai omorîseră atîtea vietăţi. Gazda noastră socotise, desigur, că oamenii care suferiseră atîta vreme de lipsurile fireşti într-o călătorie pe apă meritau să fie ospătaţi cu dărnicie. Desertul fu tot atît de abundent şi de variat şi fu urmat îndată de ceai, cafea cu frişcă şi tot soiul de lichioruri. Întrucît „aperitivele" *(refresco)* fuseseră servite cu un ceas mai înainte, vom înţelege uşor că cel mai înverşunat mîncău nu avu de regretat decît insuficienta capacitate a pîntecelui său".

Însă aceste ospeţe şi sărbătoriri nu stricară cu nimic planurile misiunii. Căci, în acelaşi timp, fură continuate excursiile avînd drept scop cercetările de istorie naturală, observaţiile asupra declinaţiei acului magnetic, precum şi descrierea geografică a litoralului Guamului — această din urmă sarcină fiind încredinţată lui Duperrey.

Între timp, nava veni să ancoreze în fundul portului San Luis şi statul-major cu bolnavii săi, cu tot, se instalară la Agaña, capitala insulei şi sediul guvernatorului. Acolo avură loc, în cinstea străinilor, lupte între cocoşi, unul dintre spectacolele favorite în toate coloniile spaniole din Oceania, şi dansuri, ale căror figuri fac, toate, aluzie la întîmplări din istoria Mexicului. Dansatorii, şcolari la liceul din Agaña, erau îmbrăcaţi în bogate veşminte de mătase, importate odinioară din Noua Spanie (Mexic), de către iezuiţi. Apoi urmară lupte cu bastoane, executate de carolinezi, cum şi alte jocuri, care se succedau aproape fără întrerupere. Ceea ce însă preţui cel mai mult în ochii lui Freycinet fură foarte numeroasele informaţii despre deprinderile şi moravurile locuitorilor străvechi ai insulei, pe care le căpătă de la maiorul don Luis Torres care, fiind născut acolo, se îndeletnicea permanent cu studierea acestor probleme.

Vom utiliza şi vom rezuma mai departe aceste prea interesante informaţii, dar mai întîi trebuie să vorbim de o excursie la insulele Rota şi Tinian — aceasta din urmă fiindu-ne cunoscută din dările de seamă ale călătorilor precedenţi.

La 22 aprilie, o mică escadră, formată din opt nave, transportă la Rota pe Bérard, Gaudichaud şi Jacques Arago.

De la Rota, mica escadră ajunse la Tinian, ale cărei cîmpii sterpe amintiră călătorilor de ţărmurile pustiite ale ţinutului Endracht, care trebuie să se fi schimbat mult de cînd lordul Anson se socotea a fi acolo ca într-un rai pămîntesc.

Descoperit la 6 martie 1521 de către Magellan, Arhipelagul Marianelor primi la început numele de *Islas de las Velas latinas* (Insulele velelor latine), apoi pe acela de *Los Ladrones* (Insulele Hoţilor). După spusele lui Pi-

gafetta, ilustrul amiral n-ar fi identificat decît insulele Tinian, Saipan şi Aguijan. Vizitate, cinci ani mai tîrziu, de spaniolul Loyassa care, spre deosebire de Magellan, fu foarte bine primit acolo, aceste insule fură declarate colonii spaniole de Miguel Lopez di Legaspi, în 1565. Ele nu fură totuşi colonizate şi creştinate decît în 1669, de către preotul catolic Sanvitores. Se înţelege de la sine că nu ne vom lua după ce spune Freycinet, cu privire la întîmplările de seamă din istoricul acestui arhipelag, deşi manuscrisele şi lucrările de tot felul pe care le avea la îndemînă i-au îngăduit să abordeze în chip nou această problemă şi s-o prezinte într-o lumină cu adevărat ştiinţifică. Admiraţia provocată de necrezuta fertilitate a insulelor Papuaşilor şi Molucelor fu desigur micşorată de impresia produsă de bogăţia unora dintre Insulele Mariane. Pădurile din Guam, deşi dese, nu au înfăţişarea uriaşă a celor din ţinuturile tropicale ; ele cuprind cea mai mare parte a insulei, dar aceasta totuşi posedă şi imense păşuni, care nu dau nici arbori-de-pîine, nici nuci-de-cocos.

În inima pădurilor colonizatorii creaseră prin defrişare savane artificiale, pentru ca vitele cornute — pe care ei le aduseseră acolo — să-şi poată găsi hrana la adăpost de razele soarelui.

Insula Aguijan, cu coastele ei stîncoase, pare, de departe, uscată şi stearpă, pe cînd în realitate este acoperită de păduri dese, care urcă pînă pe piscurile ei cele mai înalte.

Cît despre Insula Rota, ea este un adevărat desiş de nepătruns de mărăcini care domină boschetele, arbori-de-pîine, smochini şi nuci-de-cocos.

Deşi francezii nu întîlniseră nicăieri în Insula Tinian peisajele zugrăvite cu atîta risipă de culori de predecesorii lor, totuşi aspectul solului şi marele număr de arbori uscaţi îi făcură să creadă că vechile relatări nu exageraseră prea mult, mai ales pentru că toată partea de sud-est a acestei insule este inaccesibilă din cauza pădurilor virgine.

Cît despre populaţie, ea era — la data călătoriei lui Freycinet — grozav de amestecată, iar numărul băştinaşilor nu mai reprezenta nici jumătate din locuitorii insulei.

Toţi marianezii fuseseră odinioară mai înalţi, mai robuşti şi mai îndesaţi decît europenii ; însă rasa lor degenerează acum* şi nu mai regăsim tipul lor primitiv, în toată puritatea lui, decît la Rota.

Înotători neobosiţi, scafandri dibaci, fiecare din ei era obligat, cînd se căsătorea, să-şi dovedească îndemînarea în aceste diferite exerciţii. Marianezii au păstrat o parte din aceste însuşiri, deşi lenevia sau, mai degrabă, nepăsarea le sînt adînc întipărite în fire.

Căsătoriile, care se fac devreme, băieţii între 15 şi 18 ani şi fetele între 12 şi 15 ani, sînt de obicei fecunde : se citează exemple de familii cu cîte douăzeci şi doi de copii, născuţi toţi din aceeaşi mamă.

Deşi întîlnim la Guam destule boli aduse de europeni, ca : bolile de piept, vărsatul etc., totuşi multe altele par de provenienţă locală sau, cel puţin, răspîndite aici în mod cu totul particular şi anormal. Printre ele se numără elefantiazisul şi lepra — aceasta din urmă fiind răspîndită la Guam sub trei forme, foarte deosebite ca simptome şi ca efecte.

Înainte de cucerire, marianezii trăiau din pescuit şi se hrăneau cu fructele arborelui-de-pîine, sau rima, cu orez sau cu alte plante cu feculă. Dacă bucătă-

* Este vorba de a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

ria le era simplă, îmbrăcămintea lor era şi mai simplă : aceşti băştinaşi umblau goi-puşcă. Chiar astăzi *, copiii umblă în pielea goală pînă la vîrsta de 10 ani.

Un călător de la sfîrşitul veacului al XVIII-lea, căpitanul de marină Pages, povesteşte în acest sens că întîmplarea îl făcu odată să se apropie de o casă „în faţa căreia se afla o indigenă cam de 10—11 ani, care şedea la soare. Era goală de tot şi şedea pe vine, avînd lîngă ea cămaşa împăturită. Cum mă văzu — arată călătorul — ea se sculă repede şi îşi trase cămaşa. Deşi nu era îmbrăcată cuviincios, ea se credea totuşi bine învelită, pentru că îşi acoperise umerii şi deci nu se mai simţea stingherită că-mi stă înainte într-o asemenea ţinută. Populaţia trebuie să fi fost pe vremuri foarte numeroasă, precum o dovedesc ruinele întîlnite mai la tot pasul — ruine de locuinţe care erau clădite pe stîlpi de piatră. Primul călător care le menţionează este lordul Anson. El le-a descris chiar, cu oarecare fantezie, dar relatarea sa e apreciată totuşi de exploratorii de pe „Urania" ca avînd destule elemente realiste, după cum o arată următorul pasaj :

„Descrierea ce-o găsim în călătoria lui Anson este exactă ; însă ruinele şi crengile de copaci, care astăzi sînt, ca să spunem aşa, încorporate zidăriei, dau acestor monumente o altă înfăţişare decît cea avută odinioară : unghiurile stîlpilor s-au teşit şi ele, iar emisferele care le încununa nu mai au aceeaşi rotunjime".

Cît despre locuinţele actuale, doar o şesime sînt de piatră ; găsim la Agana monumente relativ foarte interesante, cel puţin prin măreţia, dacă nu prin eleganţa, somptuozitatea sau fineţea proporţiilor : acestea sînt colegiul St. Jean-de-Latran, biserica, locuinţa preotului, palatul guvernatorului, cazărmile.

Înainte de a deveni supuşii Spaniei, marianezii se împărţeau în trei clase : nobilii, seminobilii şi poporul de rînd. Aceştia din urmă, oropsiţii ţinutului — după cum afirmă Freycinet, fără să citeze sursa pe care se sprijină — erau mai scunzi decît ceilalţi locuitori. Ar putea oare acest unic amănunt să indice o deosebire de rasă ? Sau, din contra, n-ar trebui să vedem, cu privire la această statură măruntă, rezultatul stării de decădere în care era ţinută această întreagă castă ?

Aceşti plebei nu se puteau niciodată ridica la clasa superioară, iar călătoriile pe mare le erau interzise. În fiecare din aceste clase, bine definite, se găseau vrăjitoare, preotese sau „vindecătoare" care nu îngrijeau bolnavii decît de o singură boală, deşi această practică restrînsă nu le făcea să se priceapă cum trebuie la boala pe care o îngrijeau.

Meseria de constructor de bărci aparţinea nobililor ; ei nu îngăduiau decît seminobililor să-i secundeze în această muncă şi îi acordau o mare însemnătate, căci constituia unul dintre cele mai preţioase privilegii ale lor. Cît despre limbă, deşi se asemăna cu limbile malaieză şi tagală, vorbite în Filipine, are totuşi caracterul ei propriu. Darea de seamă a lui Freycinet cuprinde de asemenea un mare număr de observaţii asupra straniilor apucături ale vechilor marianezi, însă am merge prea departe dacă am reproduce aceste pasaje, oricît de curioase ar părea ele.

„Urania" se afla ancorată de două luni. Era timpul să-şi reia cursul lucrărilor şi explorărilor. Freycinet şi statul lui major îşi petrecură deci ultimele zile făcînd vizite de mulţumire pentru primirea atît de prietenească şi de caldă care li se făcuse.

* Adică în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Guvernatorul nu numai că nu voi să primească mulţumiri pentru atenţiile cu care îi copleşise neîncetat pe francezi timp de două luni, dar refuză pînă şi plata pentru furniturile necesare reaprovizionării navei. Mai mult chiar: printr-o emoţionantă scrisoare se scuza că n-a reuşit să-i aprovizioneze aşa cum ar fi dorit şi aceasta din pricina unei secete care bîntuia de vreo şase luni în Guam şi care îl împiedicase să-i mulţumească pe oaspeţi cum se cuvine.

Ei îşi luară rămas bun în faţa Insulei Aguijan.

Freycinet relatează:

„Nu fără o adîncă înduioşare ne luarăm rămas bun de la omul primitor care ne copleşise cu atîtea dovezi de bunăvoinţă. Eram prea emoţionat ca să-i pot exprima sentimentele ce-mi stăpîneau inima, dar lacrămile ce-mi scînteiau în ochi au putut fi, pentru el, mărturia — mai sigură decît vorbele — a emoţiei şi a regretelor mele".

De la 5 la 16 iunie, „Urania" procedă la explorarea părţii de nord a Insulelor Mariane, efectuîndu-se multiplele observaţii descrise mai sus.

Apoi, vrînd să grăbească navigaţia către Insulele Sandwich (Hawaii), comandantul profită de un vînt care-i îngădui să urce spre un grad mai mare de latitudine şi să caute vînturile favorabile. Pe măsură ce exploratorii înaintau în această parte a Oceanului Pacific, ei întîlneau ceţuri dense şi reci, a căror umezeală, pe cît de neplăcută, pe atît de dăunătoare sănătăţii, pătrunde pe navă. Totuşi, în afară de unele guturaiuri, echipajul nu avu, din această pricină, nici o neplăcere. Din contra, fu un fel de destindere pentru constituţia unor oameni expuşi de atîta vreme căldurilor tropicale istovitoare.

La 6 august, ei înconjurară partea de sud a Insulei Hawaii, spre a ajunge pe coasta apuseană, unde Freycinet nădăjduia să găsească un loc de ancorat potrivit şi sigur. Această zi şi cea următoare fură rezervate — datorită vremii foarte frumoase — luării de contact cu băştinaşii, ale căror soţii, venite în număr mare, sperau să ajungă pînă la navă, spre a-şi face negoţul lor obişnuit; dar comandantul le interzise accesul la bordul navei.

Regele Kamchamcha murise şi îi urmase fiul său, Rio-Rio.

Îndată ce vîntul se stîrni din nou, „Urania" înaintă înspre golfuleţul Karakakua şi Freycinet era gata să trimită un ofiţer să sondeze locul ancorării — cînd o barcă, plecată de la mal îl aduse la bord pe cîrmuitorul insulei. Acest prinţ, Kuakini, supranumit John Adams, îi făgădui comandantului să-i găsească bărci în stare să-i asigure aprovizionarea navei.

El întrebă:

— Aţi ocolit Capul Horn, sau aţi venit prin partea de sud a Capului Bunei Speranţe?

Apoi ceru ştiri despre Napoleon şi voi să ştie dacă era adevărat că Insula Sfînta Elena se scufundase împreună cu toată populaţia ei. Era, desigur, o glumă a vreunui vînător de balene chefliu, care, de altfel, nu fu crezut decît pe jumătate!

Kuakini îl informă pe Freycinet că, deşi pacea nu fusese tulburată cu prilejul morţii lui Kamchamcha, totuşi, cum unii şefi ridicaseră pretenţia de a fi independenţi, unitatea monarhiei era ameninţată. De aici reieşea o oarecare tulburare a relaţiilor politice şi o şovăială în acţiune a guvernului, care ar fi fost foarte nimerit să ia sfîrşit, mai cu seamă dacă comandantul consimţea să facă vreo declaraţie de prietenie în favoarea tînărului suveran.

Freycinet coborî la uscat împreună cu prinţul, spre a-i întoarce vizita, şi pătrunse în locuinţa lui, unde prinţesa — o femeie voinică, copleşită de grăsime — stătea întinsă pe un pat european de lemn, acoperit de rogojini. Apoi,

merseră împreună să vadă pe surorile lui Kuakini, văduvele lui Kamchamcha, pe care nu le găsiră acasă şi se îndreptară după aceea spre şantierele şi atelierele principale ale regelui defunct.

Patru hangare erau destinate construirii unor bărci mari de război ; altele adăposteau ambarcaţii europene ; mai încolo, vedeai lemne de construcţie, lingouri de aramă, nenumărate năvoade pescăreşti, apoi o fierărie, un atelier, de dogărie şi, în sfîrşit, în nişte colibe ce aparţineau primului ministru Kraimoku, unele instrumente de navigaţie, ca : compasuri, sextante, termometre, ceasornice — pînă şi un cronometru.

Străinii nu avură voie să intre în alte două depozite, unde erau ţinute închise praful de puşcă, muniţiile de război, lichiorurile tari, fierul şi stofele.

Aceste locuri erau însă părăsite acum de noul rege, care îşi stabilise reşedinţa în golfuleţul Koaihai.

Freycinet, poftit de rege, îşi conduse nava către acea reşedinţă şi fu călăuzit de un pilot, care se arătă plin de atenţii şi deosebit de dibaci în a prevedea schimbările vremii.

Comandantul relatează :

„Regele mă aştepta pe plajă, îmbrăcat în uniforma de gală a unui căpitan de marină englez şi înconjurat de toată curtea. În pofida înspăimîntătoarei uscăciuni a acestei părţi a insulei, priveliştea care ne-o oferi o asemenea stranie adunătură de bărbaţi şi de femei ni se păru maiestuoasă şi cu adevărat pitorească. Regele, aşezat în primul plan, îşi avea ofiţerii plasaţi la mică distanţă de el ; unii purtau mantii de pene roşii şi galbene, sau de stofă stacojie, alţii simple pelerine de acelaşi gen, pe care cele două culori ţipătoare erau uneori umbrite de dungi negre. Cîţiva dintre ei purtau căşti. Un număr destul de mare de soldaţi, răsfiraţi ici-colo, dădeau o nespusă diversitate acestui tablou neobişnuit, prin costumele lor bizare şi pestriţe".

Freycinet îi reînnoi cererea privitoare la aprovizionări şi regele îi făgădui că, pînă în două zile, dorinţele lui aveau să fie împlinite. Dar, dacă bunăvoinţa tînărului suveran nu putea fi pusă la îndoială, comandantul urma să se convingă singur că cei mai mulţi dintre principalii şefi erau hotărîţi să nu se supună dorinţelor lui.

Cîtva timp după aceea, ofiţerii superiori ai statului-major de pe „Urania" făcură o vizită văduvelor lui Kamchamcha. Iată, după arătările lui Quoy, ciudatul tablou al acestei recepţii pline de haz :

„Era în adevăr un spectacol straniu să vezi, într-o încăpere strîmtă opt sau zece matahale de carne cu formă omenească, pe jumătate goale, din care cea mai uşoară cîntărea cel puţin o sută cinci zeci de kilograme, culcate pe burtă, pe podea. Abia puturăm să găsim, cu mare greutate, un loc unde ne întinserăm şi noi, spre a ne conforma protocolului. Cîteva slugi ţineau mereu în mîini, fie o apărătoare de muşte făcută din pene, fie o pipă aprinsă, pe care o treceau din buze-n buze, fiecare dintre ei trăgînd, la rîndul lui, cîteva fumuri ; alţi servitori făceau masaje prinţeselor... E uşor să ne închipuim ce fel de conversaţie putu răm avea ; însă cîţiva delicioşi pepeni verzi care ne fură serviţi ne dădură posibilitatea să trecem peste plictiseala întreţinerii cu o asemenea societate..."

Freycinet văzu apoi pe faimosul John Young, care fusese atîta timp prietenul credincios şi sfătuitor înţelept al regelui Kamchamcha. Deşi atunci era bolnav şi îmbătrînit, îi dădu totuşi lui Freycinet preţioase informaţii despre acest arhipelag, unde se stabilise cu treizeci de ani în urmă, şi despre istoria lui, la desfăşurarea căreia fusese părtaş de atîtea ori.

Fură schimbate diverse daruri între perechea regală şi comandant. Printre obiectele oferite acestuia de tînăra regină, se găsea o manta făcută din pene, veşmînt devenit cu totul rar în Insulele Sandwich (Hawaii).

Freycinet urma să ridice ancora, cînd află de la un comandant american de prezenţa în Insula Maui a unei nave de comerţ care avea o mare cantitate de pesmeţi şi de orez şi care, desigur, ar fi fost dispusă să-l aprovizioneze. El hotărî să ancoreze mai întîi dinaintea Insulei Raheina ; de altfel, tot acolo trebuia să-i aducă Kraimoku numărul de porci necesar hranei echipajului. Ministrul însă se dovedi de atîta rea-credinţă şi pretinse preţuri atît de urcate în schimbul porcilor — slabi ca vai de ei — încît comandantul fu nevoit să-l ameninţe, spre a putea încheia tîrgul. Kraimoku fusese înşelat, într-o asemenea împrejurare, de un englez viclean care nu era decît un puşcăriaş evadat din Port Jackson ; şi este foarte probabil că băştinaşul s-ar fi purtat cu acest prilej cu obişnuita sa bună-credinţă — dacă ar fi judecat doar cu propriu-i cap şi după imboldul inimii sale.

La Oahu, Freycinet acostă la Honolulu. Primirea cordială ce i se făcu acolo de către locuitori îl făcu să regrete că nu venise direct la Honolulu, căci şi-ar fi putut procura aici pe dată tot ce strînsese cu atîta greutate, în celelalte două insule.

Boki, cîrmuitorul acestei insule, nu părea cîtuşi de puţin inteligent — cum se dovediseră locuitorii Insulelor Sandwich (Hawaii) întîlniţi pînă atunci.

Cîteva observaţii făcute asupra băştinaşilor sînt destul de interesante, spre a fi reproduse aci pe scurt.

Toţi navigatorii sînt de acord în privinţa faptului că acolo clasa căpeteniilor se evidenţiază, prin statură şi inteligenţă, printre ceilalţi locuitori. Între şefi, se văd adesea unii care ating o înălţime de vreo doi metri. Ei sînt de obicei graşi ; dar mai grase sînt femeile care ajung, de foarte tinere, să aibă mai totdeauna un pîntece monstruos.

Bărbaţii sînt remarcabili, iar femeile sînt de obicei destul de drăguţe. Durata vieţii lor nu este prea lungă, iar bătrînii de 70 de ani se întîlnesc aici prea rar.

Părăsind Arhipelagul Sandwich (Hawaii), Freycinet avea să studieze, în această parte a Oceanului Pacific, principalele oscilaţii ale ecuatorului magnetic [159], la mici distanţe de latitudine. Deci o porni cu toate velele sus spre sud-est.

La 7 octombrie, „Urania" pătrunse în emisfera sudică şi, la 19 ale aceleiaşi luni, se găsea în faţa Arhipelagului Primejdios. La est de Arhipelagul Navigatorilor (Samoa), fu descoperită o mică insulă, netrecută pe hărţi, care fu numită Insula Rose, cum se chema şi doamna Freycinet. De altfel, aceasta fu singura descoperire făcută în timpul călătoriei.

Poziţia insulelor Pylstart şi Howe fu rectificată şi, în sfîrşit, la 13 noiembrie, se zăriră luminile de la intrarea în Port Jackson, sau Sydney.

Freycinet se aştepta, fireşte, să găsească oraşul mai dezvoltat după cei şaisprezece ani de cînd nu-l mai văzuse ; fu însă profund mirat întîlnind un oraş european, care prospera în mijlocul unei naturi aproape sălbatice.

Cîteva excursii făcute prin împrejurimi îi făcură pe francezi să vadă realizările coloniei. Drumuri frumoase, mărginite de eucalipţi pe care Peron îi numeşte „uriaşii pădurilor australe", poduri bine construite, borne de piatră pentru însemnat distanţele. Căsuţe drăguţe de ţară, numeroase cirezi de boi,

cîmpii bine îngrijite — ceea ce dovedea energia şi perseverenţa noilor colonişti.

Macquarie, guvernatorul ţinutului, şi principalele autorităţi locale se întrecură în atenţii faţă de ofiţerii francezi, care fură nevoiţi să refuze multe invitaţii, spre a nu-şi neglija lucrările. Ei se duseră, totuşi, pe mare, la Paramatta, reşedinţa de la ţară a guvernatorului, unde fură primiţi cu muzica militară. Cîţiva ofiţeri vizitară de asemenea micul oraş Liverpool, construit într-o poziţie plăcută, pe malurile rîului George, — precum şi tîrguşoarele Windsor şi Richmond, care sînt situate pe înălţimi, lîngă rîul Hawkesbury.

Între timp, o parte din statul-major asista la o vînătoare de canguri şi, străbătînd Munţii Albaştri, înainta pînă dincolo de aşezarea Bathurst.

Datorită legăturilor excelente pe care şi le făcuse în cele două escale, Freycinet putu strînge numeroase date interesante despre colonia australiană. Capitolul consacrat de el Noii Galii de Sud (New South Wales) care înregistra progresele uimitoare şi repezi ale colonizării, provocă un viu interes în Franţa, unde nu se cunoşteau decît în mică parte dezvoltarea şi prosperitatea, tot mai fecunde, ale Australiei. Aceste documente noi erau menite să intereseze îndeaproape lumea, avînd avantajul de a prezenta starea precisă a coloniei în 1825.

Lanţul muntos cunoscut sub numele de Alpii australieni desparte, la o oarecare depărtare de coastă, Noua Galie de Sud de inima continentului australian. Vreme de douăzeci şi cinci de ani aceşti munţi au fost o piedică în stabilirea legăturilor cu interiorul insulei, piedică acum înlăturată, datorită guvernatorului Macquarie. Un drum alcătuit din numeroase povîrnişuri uşoare fu tăiat în stînci şi îngădui astfel colonizarea imenselor cîmpii rodnice udate de rîuri mari.

Cele mai înalte piscuri ale acestui lanţ, acoperite de zăpadă şi în mijlocul verii, nu au mai puţin de trei mii de metri înălţime.

Pe cînd se efectua măsurarea diferitelor vîrfuri : Exmouth, Cunningham etc., se descoperi că Australia, departe de a avea un singur fluviu — al Lebedelor — poseda, dimpotrivă, numeroase rîuri de seamă, în fruntea cărora se cuvine să cităm Hawkesbury alcătuit din apele adunate ale rîurilor : Nepean, Grose şi Brisbane ; fluviul Murray nu fusese încă descoperit.

La acea epocă se şi începuse explorarea minelor de cărbuni, a straturilor de ardezie, a zăcămintelor de fier, de gresie, de piatră calcaroasă, de porfir, dar nu se constatase încă prezenţa aurului-metal care avea să transforme atît de repede noua colonie.

Cît priveşte solul, el e steril pe ţărmurile oceanului şi nu cuprinde decît cîţiva copaci piperniciţi. Dar, mergînd spre inima insulei, descoperi cîmpii îmbrăcate în bogate podoabe, imense păşuni abia dominate de cîţiva arbori înalţi, sau păduri ale căror copaci uriaşi, înlănţuiţi de un încîlcit talmeş-balmeş de liane, alcătuiesc desişuri de nepătruns.

Ceea ce surprinse în mod deosebit pe exploratori era faptul că acest imens continent era locuit de o singură rasă de oameni. În adevăr, cînd observi băştinaşii, fie ei din Golfuleţul Cîinilor-de-mare, din ţinutul Endracht, de pe cursul Fluviului Lebedelor, sau din Port Jackson, constaţi că şi culoarea pielii, şi părul, şi trăsăturile feţei, cu un cuvînt, toată înfăţişarea lor fizică nu lasă nici o îndoială că sînt de aceeaşi obîrşie.

Peştele şi scoicile alcătuiesc hrana de bază a populaţiilor care locuiesc pe litoral sau de-a lungul fluviilor. Cele din inima continentului trăiesc din vînat

Băştinaşi australieni

şi se hrănesc cu canguri, şopîrle, şerpi, viermi, precum şi cu furnici, ale căror ouă ei le amestecă într-o pastă cu rădăcini de ferigă.

Pretutindeni băştinaşii umblă goi-puşcă, din obişnuinţă ; totuşi cînd îşi pot procura unele veşminte europene, se grăbesc să le poarte. În 1820 se vedea — pare-se la Port Jackson — o australiană bătrînă, înfăşurată în resturile unei plăpumi de lînă, iar pe cap purta o pălărie femeiască de mătase verde. Era cu neputinţă să-ţi închipui o caricatură mai caraghioasă.

Unii dintre aceşti băştinaşi îşi lucrează mantale de piele de cangur, pe care le cos cu tendoane de casuar [160], dar acest soi de veşmînt este rar.

Părul lor lins este împletit în şuviţe, după ce a fost năclăit cu alifii. Punîndu-şi în păr un smoc de ierburi, ei construiesc un edificiu straniu, din care

pornesc cîteva pene de papagal ; mai mult chiar, ei îşi lipesc în păr, cu răşină, dinţi de om, bucăţi de lemn, cozi de cîine şi oase de peşte.

Deşi tatuajul nu este obişnuit în Noua Olandă (Australia) întîlneşti totuşi destul de des băştinaşi care şi-au brăzdat pielea în tăieturi aproape simetrice, cu ajutorul scoicilor bine ascuţite. Există la ei un obicei, destul de răspîndit, de a-şi vopsi trupul în dungi roşii, sau albe, sau de a şi-l zugrăvi cu figuri ciudate, care dau pielii lor negre o înfăţişare diavolească.

Recensămîntul din 1819 — unul dintre cele mai amănunţite făcute la acea epocă — arăta o populaţie de 25 425 de colonişti albi, afară, bineînţeles, de militari. Numărul femeilor fiind mult mai mic decît al bărbaţilor, se iscaseră unele neplăceri şi incidente cărora metropola încercase să le pună capăt, trimiţînd aici fete tinere. Acestea, găsindu-şi numaidecît soţi, întemeiaseră astfel familii.

În darea de seamă făcută de Freycinet, un capitol foarte lung este consacrat tuturor problemelor legate de economie. Diferitele specii de sol şi seminţele care le convin, meşteşugurile, creşterea vitelor, economia rurală, manufacturile, negoţul, mijloacele de comunicaţii, administraţia — toate acestea sînt studiate în amănunt, pe bază de documente, şi cu o competenţă surprinzătoare la cineva care nu-şi făcuse din ele, mai înainte, obiectul unor cercetări obişnuite. În sfîrşit, găsim acolo un studiu destul de serios despre regimul la care erau supuşi deportaţii, chiar din clipa sosirii lor în colonie, precum şi despre pedepsele şi răsplăţile care îi aşteptau [161]. În acelaşi timp, mai găsim unele consideraţii, pe cît de înţelepte, pe atît de juste, asupra viitorului coloniei australiene.

La 25 decembrie 1819, după această escală lungă şi rodnică, „Urania" îşi reluă drumul pe mare şi se îndreptă spre sudul insulelor Noua Zeelandă şi Campbell, spre a ajunge la Capul Horn. Cîteva zile mai tîrziu, fură descoperiţi la bordul navei vreo zece deportaţi evadaţi ascunşi. Din cauza prea marii distanţe, ei nu mai putură fi readuşi în Noua Olandă (Australia).

Coastele Ţării de Foc fură astfel atinse fără să se fi înregistrat nici un fapt mai deosebit în cursul acestei navigaţii, favorizate tot timpul de vîntul dinspre apus. La 5 februarie se zări cu uşurinţă Capul Horn şi nava ancoră în Golfuleţul Bon Succès, ale cărui ţărmuri, împodobite cu pomi străvechi şi uriaşi şi stropite de cascade, nu vădeau uscăciunea şi jalea care se întîlnesc de obicei prin aceste triste meleaguri.

Escala, de altfel, nu se prelungi prea mult, iar nava, reluîndu-şi drumul, pătrunse curînd în Strîmtoarea Le Maire, pe o ceaţă foarte deasă. Acolo, ea fu prada unei furtuni violente şi a unui vînt puternic ; o ceaţă opacă şi groasă învăluia, în aceeaşi culoare cenuşie, pămîntul, oceanul şi cerul.

Ploaia şi ceţurile aduse de vînt, precum şi noaptea ce se lăsa tocmai atunci, siliră nava să ia capa [162] cu gabierul mare [163] redus şi cu flocul [164], situaţie în care ea se comporta foarte bine.

Nava fu nevoită să navigheze cu vînt din pupa dar abia apucară marinarii să se felicite că uraganul împingea vasul departe de coastă, cînd răsună strigătul : „Pămînt în faţa noastră, foarte aproape de noi !" O spaimă cumplită cuprinse atunci toate inimile. Naufragiul părea de neînlăturat.

Freycinet, singur, după o clipă de şovăire, îşi regăsi stăpînirea de sine. În faţa navei nu putea fi pămînt ; el dădu ordin să se continue drumul către nord, deviindu-l puţin spre răsărit. Experienţa dovedi curînd exactitatea calculelor lui.

A treia zi, timpul înseninîndu-se, se reintră în normal şi, întrucît nava era prea departe de Golfuleţul Bon Succes, comandantul avu de ales între o escală pe coasta Americii şi o ancorare în Insulele Maluine (Falkland). El se hotărî pentru această din urmă soluţie.

Insula Conti, Golfuleţul Marville şi Capul Duras fură rînd pe rînd identificate în pofida ceţii, în timp ce o adiere favorabilă împingea nava către Golful Francezilor, loc fixat pentru apropiata escală. Marinarii se şi felicitau că scăpaseră din atîtea primejdii şi că dăduseră o luptă atît de aprigă, fără nici un accident grav la bord. Pentru ei — aşa cum spune Byron : *„The worst was over, and the rest seemed sure"* *.

Totuşi, pe navigatori îi pîndea încă o primejdie.

Pătrunzînd în Golful Francezilor, fiecare se afla la post în vederea ancorării. Gabierii vegheau în gabie, se sondau peste port-sarturi, cînd deodată fură semnalate stînci, la o adîncime mai întîi de 20 de braţe, apoi de 18 braţe. Nava era la o distanţă de coastă de aproape o jumătate de leghe.

Freycinet socoti prudent să schimbe drumul cu două carturi, însă această precauţie fu nefericită. Nava se izbi brusc şi violent de o stîncă. Sonda arăta, chiar în acea clipă, în fiecare bord, o adîncime de 14 şi 12 braţe. Stînca de care se lovise era deci mai îngustă decît corpul corvetei. În adevăr, era vîrful ascuţit al unei stînci.

Bucăţile de lemn ce pluteau la suprafaţă îi făcură pe navigatori să se teamă de un grav accident. Toată lumea se năpusti la pompe. Apa pătrundea cu violenţă în cală. Freycinet ordonă de îndată să se bage un şomoiog gros de pînză în spărtura din bordul navei, spre a micşora gaura prin care se precipita apa. Dar în zadar. Deşi toată lumea, ofiţeri şi marinari, lucra la pompe, nava păstra mereu aceeaşi cantitate de apă, sforţările echipajului neizbutind decît să împiedice un asalt masiv al mării. Trebuiau deci să împingă nava spre un banc de nisip.

Nu era însă de ajuns să se ia această hotărîre, oricît de penibilă se dovedea ea : urma să fie şi executată. Or, uscatul era pretutindeni mărginit de stînci şi abia în fundul golfului se putea găsi o plajă de nisip care să îngăduie manevra.

Vîntul sufla în sens potrivnic, noaptea sta să cadă şi nava era pe jumătate năpădită de apă. Ne putem închipui uşor spaima comandantului ! Şi totuşi, reuşi să o pună pe uscat pe coasta Insulei Pinguinilor.

Freycinet relatează :

„În acea clipă, marinarii se arătau a fi atît de istoviţi, încît orice muncă trebuia întreruptă, spre a se acorda echipajului o odihnă cu atît mai necesară, cu cît situaţia noastră urma să ne impună o mulţime de operaţii foarte anevoioase. Cum puteam însă să mă odihnesc ? Frămîntat de o mie de gînduri dureroase, existenţa mea îmi părea un vis. Trecerea bruscă dintr-o situaţie în care totul părea că-mi surîde, în situaţia în care mă găseam acum, mă apăsa ca un coşmar groaznic ; ideile mi se răvăşiseră şi mi-era greu să-mi regăsesc echilibrul interior de care simţeam nevoie şi care fusese atît de greu încercat ! Toţi tovarăşii mei de drum îşi făcuseră datoria în acest sinistru accident, căruia eram cît p-aci să-i cădem victime, şi este de datoria mea să le recunosc tuturor acest merit".

Dimineaţa cînd se lumină priveliştea, toţi oamenii fură cuprinşi de o amară tristeţe. Pe acele plaje năpăstuite nu se afla nici un copac, nici un fir de iarbă.

* „Hopul cel mai greu trecuse ; ce mai rămăsese părea sigur". — *N.T.*

Nimic altceva decît o singurătate tăcută, asemănătoare în totul celei întîlnite în Golfuleţul Cîinilor-de-mare.

„Nu era însă vremea înduioşărilor. De altfel, nu aveam nici răgaz pentru ele. Trebuia oare să lăsăm pradă fundului apei jurnalele de bord, însemnările şi toate acele preţioase documente, adunate în mijlocul atîtor osteneli şi al atîtor primejdii ?

Totuşi, toate aceste materiale fură salvate. Din nefericire, colecţiile avură altă soartă. Mai multe lăzi cu specimene aflate în fundul calci se pierdură în întregime, altele fură avariate de apele mării. Colecţiile de istorie naturală şi ierbarul întocmit cu atîta trudă de Gaudichaud suferiră cel mai mult de pe urma dezastrului. Berbecii de rasă merinos, dăruiţi cu generozitate de domnul Mac-Arthur din Sydney, pe care speram să-i putem aclimatiza în Franţa, fură debarcaţi, împreună cu vitele care mai trăiau.

Se ridicară corturi, mai întîi pentru cei cîţiva bolnavi de la bord, apoi pentru ofiţeri şi echipaj. Proviziile şi muniţiile de pe navă fură adăpostite cu grijă, de intemperii. Lichiorurile tari fură păstrate pentru mai tîrziu, după ce vom fi părăsit locul naufragiului şi, timp de trei luni cît statură acolo francezii de nevoie, nu se constată nici un furt de rom sau de rachiu, deşi toată lumea era nevoită să bea doar apa chioară.

În timp ce se încerca să se repare, cu multă greutate, gravele avarii ale „Uraniei", cîţiva mateloţi primiră sarcina să procure, pentru hrana comună, vînat şi peşte. Pe lacuri se găseau o mulţime de lei-de-mare, gîşte, lişiţe, sitari, dar era greu sa se procure atîta vînat cît ar fi trebuit pentru hrana întregului echipaj, iar cheltuiala de praf de puşcă ar fi fost prea mare. Din fericire se găsiră pinguini, care se lăsară prosteşte să fie doborîţi cu lovituri de baston ; numărul lor fu nespus de mare, căci s-ar fi putut hrăni din ei o sută douăzeci de oameni timp de patru sau cinci luni. Marinarii izbutiră de asemenea să ucidă cîţiva cai care redeveniseră sălbatici, după plecarea coloniei înfiinţate de Bougainville.

La 28 februarie, oamenii constatară că nu puteau repara avariile navei numai cu slabele mijloace de care dispuneau, cu atît mai mult, cu cît repetatele lui ciocniri cu pămîntul agravaseră enorm de mult starea de lucruri.

Şi totuşi, ce era de făcut ?

Trebuia oare să aştepte ca vreo navă să vină să-i scape pe francezi, acostînd în Golful Francezilor ?

Ar fi însemnat să se dea pradă leneviei atîţia mateloţi şi deci să se deschidă porţile dezordinii. Nu era mai bine să se încerce construirea unui vapor mai mic, din sfărîmăturile „Uraniei" ?

Din întîmplare, barca cea mai mare de la bord scăpase neatinsă. Dacă ar fi fost înălţată şi prevăzută cu punţi, nu putea ea oare să ajungă pînă la Montevideo, de unde să aducă o navă în stare să salveze materialul şi personalul expediţiei ?

Freycinet se opri la această din urmă soluţie şi, din acea clipă, nu se mai pierdu nici un minut. Mateloţii fură însufleţiţi de o nouă energie, iar lucrările se întocmiră cu repeziciune. Comandantul se felicită că îmbarcase la Toulon marinari pricepuţi la toate meşteşugurile. Fierari, velieri, împletitori de parîme, marangozi (dulgheri), cu toţii se ocupară activ de treaba care-i privea.

Cît despre călătoria proiectată, nimeni nu se îndoia de succesul ei. Distanţa de la Insulele Maluine (Falkland) la Montevideo era de numai trei sute cincizeci de mile, iar vînturile ce suflau prin asemenea meleaguri, în acel anotimp,

îngăduiau „Speranţei“ — aşa se numea barca transformată — să facă drumul în cîteva zile.

Trebuia totuşi prevăzut cazul în care această ambarcaţie slăbuţă n-ar fi putut ajunge la La Plata. De aceea Freycinet era hotărît ca, îndată după plecarea „Speranţei“, să pună în lucru o nouă ambarcaţie de o sută de tone.

Deşi toată lumea era permanent absorbită de aceste lucrări atît de multiple şi de variate, totuşi se continuau şi observaţiile obişnuite de astronomie, de fizică, de istorie naturală şi de hidrografie. Părea că toţi se găseau într-un popas, într-o simplă escală.

În fine, nava fu gata construită şi dată la apă. Dar tocmai cînd instrucţiunile ce urmau să fie date comandantului, căpitanul Duperrey, erau întocmite, cînd echipajul lui fu ales, cînd se îmbarcară proviziile şi cînd plecarea fu fixată pentru a treia zi, la 19 martie 1820, se auziră strigătele : „O navă ! O navă !“ O navă cu vele intrase în golfuleţ.

Fură trase cîteva salve de tun. Comandantul navei se grăbi să debarce la uscat.

În puţine cuvinte Freycinet îi arătă împrejurările din pricina cărora se afla în acel loc.

Comandantul îi răspunse că se găsea sub ordinele unei nave americane „Generalul Knox“ care pescuia foci pe Insula West, punctul cel mai apusean al Arhipelagului Maluinelor.

Un ofiţer fu însărcinat îndată să meargă să se înţeleagă cu comandantul acelei nave, în privinţa ajutorului pe care l-ar fi putut da francezilor. Acesta însă ceru 135 750 de franci ca să-i ducă pe naufragiaţi în portul Rio de Janeiro. Era o neruşinată speculare a situaţiei. Ofiţerul francez nu voi, bineînţeles, să încheie vreo înţelegere, fără consimţămîntul comandantului său, şi-l rugă pe american să vină personal în Golful Francezilor.

În timpul acestor tratative, o altă navă „Mercury“, sub comanda căpitanului Galvin, intrase şi ea în golf. Plecată din Buenos Aires spre a transporta tunuri la Valparaiso, „Mercury“, era pe punctul să dubleze Capul Horn, cînd avu o spărtură considerabilă şi fu constrîns să se tragă pe uscat pentru reparaţie în Insulele Maluine. Era o fericită întîmplare pentru francezi, căci concurenţa care se ivise nu putea să le fie decît favorabilă.

Freycinet se oferi îndată să-l ajute pe Galvin cu materialele şi oamenii de care dispunea, spre a-şi repara avariile, adăugînd că dacă marangozii săi vor izbuti să aducă nava la linia de plutire, el îi va cere să-l ducă la Rio de Janeiro, împreună cu tovarăşii lui de drum.

După cincisprezece zile reparaţiile fură gata. În acest timp, tratativele cu nava „Generalul Knox“ se sfîrşiseră printr-un refuz definitiv al lui Freycinet, care nu putea admite pretenţiile nemăsurate ale căpitanului american. Cît îl priveşte pe căpitanul Galvin, fură necesare cîteva zile spre a se ajunge cu el la o înţelegere concretizată prin următoarea convenţie :

1) Comandantul Galvin se angaja să conducă la Rio de Janeiro pe naufragiaţi, cu actele, colecţiile şi instrumentele lor şi cu tot ce se putea reîmbarca din obiectele salvate de pe „Urania“.

2) Naufragiaţii trebuiau să se hrănească pe drum cu proviziile lor de rezervă.

3) Ajunşi la destinaţie, francezii urmau să plătească, în zece zile, suma de 97 740 de franci.

Nava „Mercury" în Golful Francezilor

Aşa se sfîrşi această tîrguială anevoioasă. Înainte de a părăsi Insulele Maluine, naturalistul Gaudichaud îmbogăţi acel pămînt sărăcăcios cu mai multe soiuri de plante, care puteau fi, după părerea lui, folositoare navigatorilor care ar fi acostat acolo.

Unele amănunte despre acest arhipelag nu vor fi fără interes. Acest grup, compus dintr-un mare număr de insuliţe şi din două insule principale: Estică şi Vestică, este cuprins între 50°57′ şi 52°45′ latitudine sudică şi între 60°04′ şi 63°48′ longitudine vestică faţă de meridianul Parisului. Golful Francezilor, aşezat la capătul de răsărit al Insulei Estice, este o mare deschizătură, mai mult adîncă decît largă, cu coastele rîpoase şi stîncoase.

Temperatura este blîndă, în pofida latitudinii ridicate a acestor insule. Zăpada nu cade în abundenţă şi nu rămîne mai mult de două luni în vîrful munţi-

lor celor mai înalţi. După constatările făcute de Weddell, care a străbătut aceste meleaguri din 1823 şi pînă în 1824, temperatura locală s-ar fi ridicat considerabil în ultimii patruzeci de ani, datorită schimbării de direcţie a marilor gheţari, care plutesc pierzîndu-se în inima Atlanticului.

După spusele naturalistului Quoy, s-ar părea că Insulele Maluine ar fi făcut cîndva parte din continent, judecînd după mica adîncime a mării care le separă de America şi după asemănarea care există între cîmpiile lor ierboase şi vastele păşuni de la Buenos Aires.

Aceste cîmpii sînt joase, mlăştinoase, acoperite de ierburi înalte, care în timpul iernii sînt înecate de apă. Găsim acolo largi întinderi de turbă neagră, care este un foarte bun combustibil.

Acest soi special de pămînt a împiedicat creşterea arborilor pe care Bougainville ţinuse să-i aclimatizeze acolo şi din care nici urmă nu mai rămăsese la data vizitării insulei de către Freycinet. Planta cea mai mare şi mai răspîndită este un soi de gladiolă — minunat nutreţ pentru vite — printre care se adăposteşte un mare număr de foci şi nenumăraţi pinguini. De departe, ea păruse navigatorilor ca un tufiş înalt.

Ţelina, un soi de gulie, năsturelul, păpădia, arbustul-de-zmeură şi măcieşul sînt singurele plante folositoare omului ce se pot găsi în acest arhipelag.

Cît despre animale, boii, porcii şi caii, importaţi de coloniştii francezi şi spanioli, se înmulţiseră în mod ciudat pe Insula Estică ; cum însă erau vînaţi de marinarii de pe baleniere, curînd numărul lor avea să scadă simţitor.

Singurul patruped cu adevărat autohton din Arhipelagul Maluinelor este cîinele-antarctic, al cărui bot seamănă foarte bine cu cel al vulpii. De aceea el este numit de unii vînători de balene cîinele-vulpe, sau lupul-vulpe. Aceste animale feroce se aruncaseră în apă spre a-i ataca pe marinarii lui Byron. Acum însă, ori de cîte ori le scapă din gheare focile, care nu se tem să se războiască cu ele, se mulţumesc cu iepuri-de-casă, care mişună pretutindeni.

La 28 aprilie 1820, „Mercury" ridică ancora, spre a-i duce la Rio de Janeiro pe Freycinet şi echipajul său. Însă comandantul Galvin nu se gîndise că, deoarece corabia lui naviga sub pavilionul independenţilor din Buenos Aires — care se aflau pe atunci în stare de război cu portughezii, ar fi putut să fie sechestrat în portul Rio, iar mateloţii şi comandantul lui luaţi prizonieri. Încercă deci să-l facă pe Freycinet să revină asupra angajamentelor sale, sperînd să-l decidă să debarce la Montevideo. Însă acesta nu vru să consimtă sub nici o formă şi, astfel, un nou contract îl înlocui pe cel dintîi.

Prin acest din urmă act, Freycinet devenea proprietarul navei „Mercury" — în numele şi pentru marina franceză — a [illegible] pentru el, suma hotărîtă în primul contract.

La 8 mai nava ajunse la Montevideo, unde Freycinet preluă comanda, dînd vaporului numele de „Fiziciana". Această escală îi dădu prilejul să-l echipeze, să-i aşeze simetric încărcătura, să-i revizuiască toate velele, să procedeze la aprovizionarea cu apă şi cu merindele necesare călătoriei pînă la Rio de Janeiro. „Fiziciana" nu ajunse însă în acest port fără a fi suferit însemnate stricăciuni.

Corabia avea un aspect atît de puţin războinic, încît cu tot pavilionul de navă de război, pe care îl arbora fluturînd în vîrful marelui catarg, vameşii se înşelară şi voiră să-l viziteze ca pe o navă de comerţ.

Erau necesare reparaţii foarte serioase. Ele îl constrînseră pe Freycinet să rămînă la Rio de Janeiro pînă la 18 septembrie. Nava plecă, la această

dată, în mod definitiv, înspre Franţa şi acostă, la 13 noiembrie 1820, la Havre, după o navigare de trei ani şi două luni, în care timp străbătuse 18 862 de leghe marine.

Cîteva zile mai tîrziu, Freycinet reveni la Paris, destul de grav bolnav, şi predă secretariatului Academiei de Ştiinţe manuscrisele ştiinţifice ale călătoriei, care alcătuiau nu mai puţin de treizeci şi unu de volume. În acelaşi timp, naturaliştii expediţiei, Quoy, Gaimard şi Gaudichaud predară şi ei mostrele pe care le aduseseră şi care cuprindeau : patru specii noi de mamifere, patruzeci şi cinci de specii de peşti, treizeci de specii de reptile, moluşte, viermi, polipi etc.

Trimis în judecata unui consiliu de război, conform legilor militare, spre a da socoteală de pierderea navei pe care o comandase, Freycinet fu nu numai achitat în unanimitate, dar şi felicitat călduros pentru energia, priceperea şi măsurile destoinice şi stăruitoare luate în acele triste împrejurări.

Din acea clipă Freycinet îşi consacră tot timpul publicării rezultatelor expediţiei sale. Din puţinul pe care l-am spus despre ele, putem înţelege că erau imense. Fiind însă conştiincios peste măsură, exploratorul nu voia să publice decît studii desăvîrşit realizate şi ţinea să-şi ridice lucrările la înălţimea cunoştinţelor cîştigate. Ne putem închipui cît timp i-a trebuit ca să claseze numeroasele materiale pe care le strînsese. Astfel, cînd fu surprins de moarte, la 18 august 1842, el nu sfîrşise încă punerea la punct a părţii celei mai interesante şi mai noi din lucrarea lui : cea privitoare la limbile popoarelor oceanice, în special la limba locuitorilor din Insulele Mariane.

La sfîrşitul anului 1821, ministrul Marinei franceze, De Clermont-Tonnerre, primea un nou plan de călătorie, prezentat de doi tineri ofiţeri, Duperrey şi Dumont d'Urville. Cel dintîi se reîntorsese în Franţa abia de un an ; comandant secund al lui Freycinet pe „Urania", făcuse însemnate servicii expediţiei, datorită cunoştinţelor sale ştiinţifice şi hidrografice. Cel de-al doilea, colaborator al comandantului Gautier, se distinsese în campaniile hidrografice pe care şeful său le terminase de curînd în mările Mediterană şi Neagră. El se interesa îndeosebi de botanică şi artă şi fusese printre cei dintîi cunoscători care semnalaseră valoarea artistică a statuii Venus din Milo, descoperită puţin mai înainte.

Obiectivele pe care şi le propuneau aceşti tineri savanţi erau studierea magnetismului terestru şi a meteorologiei, precum şi determinarea configuraţiei pămîntului.

Duperrey relatează :

„Cît despre cercetările geografice, noi ne propuneam să constatăm, sau să rectificăm, fie prin observaţii directe, fie prin calcularea coordonatelor, aşezarea unui mare număr de puncte, în diferitele părţi ale globului, în special în noile arhipelaguri din Oceanul Pacific, atît de bogate în naufragii şi atît de remarcabile prin natura şi forma insulelor lor joase, a bancurilor de nisip şi a stîncilor submarine din care se compuneau ele, să creăm drumuri noi spre Arhipelagul Primejdios (Tuamotu) şi în Insulele Societăţii, pe lîngă drumurile existente, arătate de Cook, Queiroz, Wallis şi Bougainville ; să unim lucrările noastre hidrografice cu cele rezultate din călătoriile lui D'Entrecasteaux şi Freycinet în Polinezia, în Noua Olandă (Australia) şi în Insulele Moluce şi să vizităm, mai ales, aceste insule Caroline, descoperite de Magellan, asupra cărora, afară de partea lor răsăriteană, explorată în zilele noastre de căpitanul Kotzebue, nu aveam încă decît date foarte vagi, transmise de misionari, după

spusele unor băştinaşi rătăciţi pe pirogile lor şi aruncaţi de vînt pe Insulele Mariane. Limba, firea, moravurile şi înfăţişarea insularilor urmau de asemenea să facă obiectul unor cercetări speciale, nu mai puţin ciudate".

Medicii de marină Garnot şi Lesson fură însărcinaţi cu cercetările de istorie naturală în timp ce statul-major era recrutat din ofiţerii cei mai instruiţi. Printre aceştia se numărau : Lesage, Jacquinot, Berard, Bottin, De Blois şi De Blosseville.

Academia de Ştiinţe, foarte entuziasmată de planul de cercetări prezentat de iniţiatorii acestei expediţii, le puse la dispoziţie instrucţiuni amănunţite, în care erau expuse dorinţele oamenilor de ştiinţă. În acelaşi timp, exploratorilor li se dădură instrumentele cele mai perfecţionate.

Nava fu aleasă : o navă cu trei catarge, mică, cu un pescaj de 12—13 picioare, numită „Coquille" (Scoica) şi aflată în rezervă în portul Toulon.

Din pricina timpului îndelungat necesar pentru repararea corpului, armarea şi pregătirea armamentului, nava nu putu pleca decît la 11 august 1822. La 28 august ea ajunse la Tenerife, unde ofiţerii nădăjduiau să mai găsească o cantitate oarecare de cereale, însă consiliul sanitar, care aflase de izbucnirea febrei galbene pe ţărmurile Mediteranei, impuse navei o carantină de cincisprezece zile.

La acea dată atmosfera politică era atît de încărcată şi o agitaţie atît de mare frămînta insula, încît locuitorii ei erau, în fiecare zi, gata să se încaiere.

Înţelegem uşor că, în această situaţie, regretele francezilor au fost moderate în ceea ce priveşte carantina. Astfel, escala de opt zile făcută acolo fu consacrată în întregime aprovizionării navei şi observaţiilor astronomice şi magnetice.

La 1 septembrie nava porni la drum şi, la 6 octombrie, se procedă la identificarea insulelor Martin-Vaz şi Trinidad. Cele dintîi sînt nişte stînci înalte, respingător de golaşe. Insula Trinidad este o bucată de pămînt înaltă, stîncoasă, pustie, avînd doar cîţiva copaci în partea dinspre miazăzi. Această insulă nu este decît faimoasa Ascenção, care timp de trei veacuri fusese obiectul cercetărilor exploratorilor de toate naţiunile.

Celebrul Halley luase în 1700 în stăpînire insula, în numele guvernului său. Acesta însă fu silit s-o cedeze portughezilor, cînd ei se stabiliră într-însa — acolo unde La Perouse îi mai găsise încă, în 1785. Această aşezare inutilă şi costisitoare fu părăsită puţin după aceea, iar insula nu mai avu alţi locuitori decît cîinii, porcii şi caprele părăsite, care au fost aduse acolo pe vremuri de pe alte meleaguri.

Depărtîndu-se de Trinidad, Duperrey plănuise să navigheze direct către Insulele Maluine (Falkland) ; însă o avarie, care trebuia grabnic reparată, îl constrînse să se oprească în Insula Santa Catarina. Numai acolo putea el să găsească atît lemnul necesar reparării catargului său, cît şi băuturile răcoritoare care, dată fiind abundenţa lor, trebuiau să coste foarte puţin.

Cînd te apropii de această insulă, te impresionează plăcut priveliştea impunătoare şi pitorească a pădurilor ei dese, unde sasafraşii [165], leandrii, cedrii, portocalii şi alţi arbori tropicali uriaşi se amestecă printre bananieri şi palmieri, ale căror pompoane elegante se leagănă în voia adierilor.

În clipa cînd nava ancora, trecuseră doar patru zile de cînd Brazilia, scuturînd jugul portughez, se declarase independentă, proclamîndu-l împărat pe prinţul dom Pedro de Alcantara. Deci — spre a obţine unele date privitoare la această schimbare politică şi ca să se asigure de dispoziţiile noilor autori-

ţi — comandantul trimise la Nuestra Señora del Destero, capitala insulei, o misiune formată din : D'Urville, De Blosseville, Gabert şi Garnot.

Guvernul provinciei era în mîinile unei junte[166], care dădu îndată voie francezilor să taie lemnele de care aveau nevoie, invitîndu-l pe guvernatorul fortului Santa Cruz să le înlesnească, prin orice mijloc, lucrările ştiinţifice.

Cît despre provizii, ele se găsiră mai cu greu, căci negustorii trimiseseră rezervele lor la Rio de Janeiro, temîndu-se de noile evenimente. Aceasta explică desigur greutăţile întîmpinate de comandantul navei „Coquille" într-un port care-i fusese recomandat călduros de căpitanii Krusenstern şi Kotzebue.

Darea de seamă relatează :

„Locuitorii se aşteptau să vadă în curînd trupele inamice invadînd ţinutul lor, spre a restabili puterea guvernului portughez, adică — după părerea lor — să-i readucă la sclavie. Decretul dat la 1 august 1822, care îi chema pe toţi brazilienii sub arme, pentru apărarea coastelor, recomandîndu-le să înceapă — orice s-ar întîmpla — un război de partizani, provocase temeri serioase. Hotărîrile, totodată generoase şi pline de fermitate, luate şi aplicate de Dom Pedro, le dădură o idee înaltă despre caracterul lui şi despre proiectele sale de emancipare. Plini de încredere în planurile lui, numeroşii partizani ai independenţei se inspirau dintr-un entuziasm a cărui manifestare era cu atît mai zgomotoasă, cu cît spiritul lor înflăcărat fusese, de atîta vreme, apăsat. În excesul bucuriei lor, ei organizară iluminaţii în oraşele Nuestra Señora del Destero, Laguna şi San Francisco, pe ale căror străzi o porniseră în procesiune, cîntînd imnuri de slavă în cinstea lui Dom Pedro[167].

Dacă însă Portugalia ar fi avut ideea să-şi sprijine decretele prin trimiterea unei escadre, fără îndoială că această provincie ar fi fost foarte uşor recucerită.

„Coquille" îşi reluă navigaţia la 30 octombrie. Trecînd prin unele neajunsuri, la răsărit de Rio de la Plata, datorită unui vînt periculos, cunoscut sub denumirea de *pampero,* ea avu totuşi norocul să scape fără nici o avarie.

Duperrey efectuă, în acest loc, observaţii ciudate asupra curentului fluviului La Plata. Înaintea lui, Freycinet constatase şi el că acest fluviu, la o distanţă de o sută de leghe mai la răsărit de Montevideo, avea încă o viteză de două mile şi jumătate pe oră. Însă Duperrey descoperi că acel curent se face simţit mult mai departe ; el stabili aşadar că din pricina presiunii oceanului, apele lui erau silite să se împartă în două braţe, în direcţia prelungită a malurilor de la gurile fluviului. În sfîrşit, el atribuia mica adîncime a mării pînă la ţinuturile magellanice (ale Strîmtorii Magellan) nesfîrşitelor reziduuri mîloase conţinute în apele fluviului La Plata, şi care, datorită încetinirii vitezei, se precipitau în fiecare zi de-a lungul coastelor Americii.

Înainte de a pătrunde în Golful Francezilor, „Coquille", împinsă de un vînt prielnic, se încrucişase cu imense cete de balene, de delfini, şi cu nesfîrşite stoluri de pinguini şi de palmipede săltăreţe — locuitorii obişnuiţi ai acestor regiuni cu climă temperată.

Duperrey şi unii din tovarăşii săi de drum revăzură cu plăcere Insulele Maluine — acest uscat care timp de trei luni le slujise drept refugiu, după naufragiul „Uraniei". Ei vizitară plaja unde îşi instalaseră corturile ; rămăşiţele navei erau aproape pe de-a-ntregul acoperite cu nisip ; iar ceea ce se mai putea vedea din ele purta urmele mutilărilor făcute de hapsînii balenieri care veniseră unii după alţii, în acel loc.

Pe tot locul nu se vedeau decît fel de fel de resturi, tunuri grele de marină cu capetele chiulasei sparte, timone rupte, zdrenţe de haine, de vele, toate de nerecunoscut, la care se adăugau oasele animalelor care serviseră drept hrană naufragiaţilor.

„Această privelişte a unei recente nenorociri — spune relatarea — avea o nuanţă de dezolare, care întuneca şi mai mult în ochii noştri sărăcia locurilor şi înfăţişarea cerului care la data cînd cercetam acea regiune era întunecat şi înnorat. Totuşi aceste locuri aveau pentru noi o atracţie nedesluşită şi ne-au lăsat în inimi o uşoară melancolie care ne-a stăpînit încă multă vreme după ce părăsisem Maluinele".

Duperrey, rămas în Maluine pînă la 17 decembrie, se instalase în mijlocul unor ruine ale aşezării lui Bougainville, urmînd a face oarecare reparaţii la puntea navei.

Vînătoarea şi pescuitul îndestulaseră cu prisosinţă nevoile echipajului. Lipseau fructele şi legumele ; altminteri totul se găsea din belşug şi în condiţiile acestei abundenţe, echipajul se pregătea să înfrunte primejdiile mărilor de la Capul Horn. A avut întîi să se lupte cu vînturile de la sud-vest şi cu curenţi puternici, apoi urmară furtuni şi ceţuri, pînă ce navigatorii ajunseră, la 19 ianuarie 1823, în Insula Mocha. Duperrey o situă la 38°20′30″ latitudine sudică şi 76°21′55″ longitudine vestică şi consideră că are douăzeci şi patru de mile în circumferinţă. Este alcătuită dintr-un lanţ de munţi de o înălţime mijlocie, care coboară către mare, această insulă fiind locul de întîlnire al celor dintîi exploratori ai Oceanului Pacific. Acolo piraţii şi navele comerciale găseau cai şi porci sălbatici, a căror carne era de o calitate obişnuită. Se mai găsea apă curată şi limpede, precum şi cîteva soiuri de fructe europene : mere, piersici şi cireşe, fructele pomilor importaţi de cuceritori.

În 1823 însă, toate aceste mijloace de trai dispăruseră, jefuite de vînătorii de balene. Ceva mai departe, se deschide Golful Conception, unde nu se găsea decît o balenieră engleză, care mergea către Capul Horn. Acestuia i-au încredinţat corespondenţa şi rezultatul cercetărilor pe care le făcuseră pînă atunci.

În dimineaţa sosirii, o dată cu răsăritul soarelui care lumina golful, înfăţişarea de tristeţe şi părăsire, care îi impresionase în ajun pe marinarii noştri, fu şi mai grăitoare. Case în ruină, străzile pustii ale oraşului, pe plajă cîteva bărci indigene pe jumătate scufundate, pe lîngă care se învîrteau cîţiva pescari în haine murdare, cocioabe şi bordeie căscate, în faţa cărora femei în zdrenţe se pieptănau una pe alta, iată aspectul mizerabil pe care îl oferea oraşul Talca.

Spre a contrasta cît mai amar cu mizeria locuitorilor, natura îmbrăcase în cele mai scumpe podoabe costişele şi pădurile, grădinile şi livezile ; pretutindeni erau flori strălucitoare şi fructe în pîrg. Un soare cumplit şi un cer fără nori măreau şi ei tristeţea locului.

Aceste ruine, această jale şi mizerie erau consecinţele cele mai vădite ale revoluţiilor care au izbucnit acolo, una după alta.

La Santa Catarina, francezii fuseseră martori la solemnitatea declarării independenţei Braziliei ; ei asistară aici la prăbuşirea dictatorului O'Higgins [168]. Zădărnicind convocarea unui congres, sacrificîndu-i pe agricultori în favoarea negustorilor prin scumpirea impozitelor directe şi prin scăderea taxelor vamale şi învinuit de însuşire de bani publici, împreună cu miniştrii săi, O'Higgins îşi ridicase împotrivă cea mai mare parte a populaţiei.

[illegible]

În fruntea mişcării, care se pregătea contra lui, era generalul don Ramon Freire y Serrano, care îi asigură cu toată tăria pe exploratori că evenimentele nu vor stînjeni cîtuşi de puţin aprovizionările navei lor.

La 26 ianuarie două corăbii pătrunseră în Golful Conceptión.

La 2 februarie, ofiţerii de pe „Coquille" îl vizitară pe generalul Freire la Conception. Cu cît se apropiau de oraş, cu atît se vedeau mai numeroase cîmpiile devastate, casele incendiate, cu atît erau mai rari locuitorii, abia înveliţi în zdrenţe.

Înfăţişarea oraşului era încă şi mai tristă. Incendiat de partidele care triumfau rînd pe rînd, Conceptión nu mai era decît o îngrămădire de dărîmături, în mijlocul cărora rătăceau, aproape despuiaţi, cîţiva locuitori, rămăşiţe jalnice

ale unei populaţii cîndva numeroase. Pe străzi creştea iarba ; palatul episcopului şi catedrala, singurele edificii rămase în picioare, erau şubrezite şi insalubre, nemaiputînd rezista multă vreme asprimii anotimpurilor.

Generalul Freire, înainte de a se declara adversarul lui O'Higgins, stabilise legături cu araucanii — băştinaşi viteji care ştiuseră să-şi păstreze independenţa şi se ţineau oricînd gata să invadeze pămînturile ocupate de spanioli. Unii dintre ei erau chiar folosiţi ca auxiliari în trupele chileene. Din cele spuse de Duperrey despre araucani, care i-a văzut şi a primit referinţe exacte despre ei de la generalul Freire şi colonelul Beauchef, rezumăm următoarele :

Araucanii călăresc pe cai iuţi, poartă o suliţă lungă, un cuţit în formă de sabie numit *machete* şi laţul pe care-l mînuiesc cu multă îndemînare.

Sînt de statură mijlocie, au faţa arămie, ochii mici, negri şi vioi, nasul puţin turtit şi buzele groase, ceea ce le dă o înfăţişare de cruzime. Sînt împărţiţi în triburi rivale, care se războiesc între ele, fără astîmpăr şi fără răgaz.

Darea de seamă relatează :

„Toţi sînt bravi, înfocaţi, impetuoşi, nu manifestă nici un fel de milă faţă de duşmanii lor, pe care îi măcelăresc cu o groaznică nepăsare. Violenţi şi răzbunători, sînt cumplit de bănuitori cu toţi necunoscuţii, sînt însă primitori şi foarte darnici cu cei pe care-i consideră prieteni. Vehemenţi în toate pornirile lor, ei îşi apără cu dîrzenie libertatea şi drepturile şi sînt oricînd gata, pentru aceasta, să pună mîna pe arme".

Iată portretul, făcut de Duperrey şi garantat a fi autentic, al acestor copii slobozi ai Anzilor. Ei au avut, cel puţin, meritul să reziste, încă din veacul al XVI-lea, tuturor tentativelor cotropitorilor şi să-şi păstreze neştirbită neatîrnarea.

După plecarea generalului Freire şi a trupelor pe care le adusese cu el, Duperrey profită de fiece clipă ca să grăbească aprovizionarea navei sale. Apa de băut şi pesmeţii fură repede aduşi la bord ; cît priveşte însă cărbunii, lucrul fu ceva mai anevoios, căci ei fură procuraţi, fără cheltuială, dintr-o mină deschisă chiar la suprafaţa solului. Fură plătiţi doar catîrgiii, ale căror vite transportară cărbunii la malul mării.

Deşi împrejurările în care „Coquille" făcuse escală la Conception erau departe de a fi plăcute, tristeţea generală nu putu ţine piept tradiţionalelor bucurii ale carnavalului. Ospeţele, recepţiile şi balurile reîncepură, iar plecarea armatei nu fu remarcată decît prin lipsa cavalerilor la dans. Spre a se revanşa de primirea excelentă care li se făcuse, ofiţerii francezi dădură două baluri la Talca şi numeroase familii din Conception făcură anume călătoria pînă acolo, spre a lua parte la ele.

Din păcate, darea de seamă a lui Duperrey se întrerupe tocmai în momentul cînd părăsea Chile şi nu mai avem vreun document oficial care să ne spună ceva despre această interesantă şi fructuoasă campanie. Departe de a mai putea urmări pas cu pas raportul original — aşa cum am făcut-o cu ceilalţi călători — sîntem siliţi să rezumăm, la rîndul nostru, rezumatele pe care le avem la îndemînă.

Totuşi, unele dintre scrisorile trimise de către navigator ministrului Marinei au fost date publicităţii şi putem extrage din ele amănuntele care urmează :

La 15 februarie 1825, „Coquille" porni din Conception spre Paita, de unde se îmbarcaseră în 1595 Alvarez de Mendana şi Fernández de Queiroz, pentru călătoria de descoperiri care le-a făcut celebre numele ; însă, după

două săptămîni, lipsa de vînt surprinzînd corabia în împrejurimile Insulei Laurenzo, Duperrey se hotărî să ancoreze la Callao, spre a-şi procura unele merinde proaspete.

Callao — se ştie — este portul oraşului Lima. Aşadar, ofiţerii nu putură renunţa de a vizita capitala statului Peru. Împrejurările nu le fură însă favorabile. Femeile se duseseră la băile de mare de la Miraflores, iar bărbaţii cei mai de seamă ai ţării le însoţiseră acolo. Ei fură deci siliţi să se mulţumească cu vizitarea edificiilor celor mai însemnate ale oraşului, iar la 4 martie se reîntoarseră la Callao. La 9 martie, „Coquille" ancoră la Paita.

Aşezarea acesteia între ecuatorul pămîntesc şi cel magnetic le îngădui să facă observaţii privitoare la variaţia zilnică a acului magnetic. Naturaliştii făcură aici, de asemenea, cîteva excursii în pustiul Piura, unde adunară ciudate scoici petrificate dintr-un teren terţiar, asemănător în totul celui din vecinătăţile Parisului.

Îndată ce epuiză la Paita tot ce putea oferi vreun interes ştiinţific, nava îşi reluă drumul, pornind spre Tahiti.

În timpul navigaţiei se ivi un incident care ar fi putut — dacă nu să provoace pieirea navei şi a expediţiei, dar cel puţin să pună piedici serioase programului călătoriei.

În noaptea de 22 aprilie, „Coquille" se găsea pe meleagurile Arhipelagului Primejdios (Tuamotu), cînd ofiţerul de cart auzi deodată un zgomot de valuri care se izbeau cu furie de stînci. El puse imediat nava în pană şi abia la revărsatul zorilor îşi putură da seama navigatorii din ce pericol scăpaseră.

Corveta se afla doar la o milă şi jumătate depărtare de o insulă scundă, împădurită şi înconjurată de stînci. O pirogă veni pînă la vas, însă echipajul ei nu voi în ruptul capului să se urce la bord. Duperrey fu nevoit să renunţe la vizitarea insulei, care primi numele de Clermont-Tonnerre (Reao) ; valurile se spărgeau violent de stînci şi el nu făcu altceva decît să le ocolească tot timpul, la foarte mică distanţă.

A doua zi şi în zilele următoare fură identificate cîteva mici insule fără prea mare însemnătate, cărora li se dădură numele de Augier, Freycinet şi Lestanges.

În zorii zilei de 3 mai, ieşiră în fine la iveală plajele înfloritoare şi munţii împăduriţi ai Insulei Tahiti. Ca şi predecesorii săi, Duperrey nu se putu opri să constate totala schimbare a moravurilor şi obiceiurilor băştinaşilor.

Nici o barcă nu veni în întîmpinarea lor. Era ceasul predicii (tocmai cînd nava pătrundea în Golfuleţul Matavai), iar preoţii misionari strînseseră toată populaţia insulei — în număr de şapte mii de suflete — în principala biserica din Papahoa, spre a discuta împreună articolele unui nou cod de legi. Oratorii tahitieni erau, pe cît se pare, la înălţimea celor francezi. Cei mai mulţi dintre ei aveau darul preţios de a vorbi ceasuri întregi fără a spune nimic şi de a îngropa cele mai frumoase proiecte sub florile vorbăriei lor.

Iată ce povesteşte Dumont d'Urville despre una din aceste şedinţe :

„Desenatorul expediţiei fu singurul care asistă la şedinţa de-a doua zi, în care fură supuse adunării populare unele probleme politice. Şedinţa dură cîteva ceasuri, în timpul cărora şefii luară, rînd pe rînd, cuvîntul. Cel mai strălucit orator al acelei mulţimi era şeful din Tahiti ; principala chestiune pusă în discuţie era impunerea unei taxe anuale de cinci bambuşi de ulei de fiecare locuitor. Apoi, se dezbătu problema impozitelor care urmau să fie încasate, fie în profitul regelui, fie în cel al misionarilor. Aflarăm mai tîrziu

că prima chestiune fusese rezolvată pozitiv, pe cînd cea de-a doua — cea privitoare la misionari — fusese amînată chiar de ei, de teama unei înfrîngeri. La acest soi de congres național luaseră parte vreo patru mii de oameni".

Cu două luni înainte, Tahiti părăsise drapelul englez spre a adopta unul propriu ; însă această revoluție pașnică nu știrbi autoritatea preoților misionari. Aceștia îi primiră foarte bine pe francezi și le procurară, la prețuri obișnuite, alimentele proaspete de care aveau nevoie.

Părăsind Tahiti, „Coquille" vizită Bora Bora, insula vecină care aparținea aceluiași grup ; locuitorii ei adoptaseră și ei moravuri europene.

La 9 iunie, nava, dirijîndu-se către apus, identifică rînd pe rînd insulele Salvages, Eoa, Santa Cruz, Bougainville și Buka. Apoi, la 12 august, ancoră în Portul Praslin, vestit prin frumoasa lui cascadă pe coasta Noii Irlande.

„Legăturile prietenești stabilite cu băștinașii vor îngădui să se adauge istoriei omului anumite precizări originale, pe care călătorii dinainte nu avuseseră prilejul să le noteze".

Din acest punct de vedere, regretăm că darea de seamă originală a călătoriei n-a fost, în întregime, publicată, întrucît fraza precedentă cuprinsă în notița prescurtată apărută în „Analele călătoriilor" nu face decît să ne ațîțe curiozitatea, fără însă a o satisface.

Elevul Poret de Blosseville — același care urma să rătăcească împreună cu nava „Lilloise" în ghețurile polare — dădu o raită printr-unul din satele locuitorilor din Noua Irlandă, cu toată îndîrjita opunere a acestora. Acolo, ei îi arătară un templu unde se înălțau cîțiva idoli diformi și stranii așezați pe o platformă înconjurată de ziduri.

Harta Canalului St. George fu întocmită cu grijă. Apoi, Duperrey vizită insulele identificate mai de mult de Schouten, la nord-est de Noua Guinee. Zilele de 26, 27 și 28 august fură consacrate înscrierii lor pe hartă. Exploratorul căută — în urmă, fără însă a le găsi — Insulele Stephens, indicate de Carteret și, comparînd drumul pe care îl urmase el cu cel urmat de D'Entrecasteaux în 1792, ajunse la concluzia că acel grup nu putea fi decît Arhipelagul Providenței, descoperit mai de mult de Dampier.

La 3 septembrie fu indentificat capul de miazănoapte al Noii Guinee. Trei zile mai tîrziu, „Coquille" pătrundea în portul Offak, îngust și plin de stînci, pe coasta de nord-vest a Insulei Waigeo, una dintre Insulele papuașilor. Forest fu singurul navigator care menționă acest port. Duperrey se simți deci foarte satisfăcut să exploreze acest colț de pămînt aproape virgin, necălcat de pașii europenilor. Pentru geografie era de asemenea interesant să se constate existența unui golfuleț meridional care despărțea fortul Offak de un istm foarte strîmt.

Doi ofițeri, Dumont d'Urville și De Blosseville puseră la punct această lucrare, pe care Bérard, Loffin și De Blois de la Calande o legară de cea pe care Duperrey avusese prilejul să o facă pe coastă, în timpul campaniei de explorare întreprinse de „Urania". Acest ținut păru cu deosebire bogat în vegetale, iar D'Urville putu să strîngă, în studiul său, elementele unei colecții prețioase în aceeași măsură prin noutatea ei, cît și prin frumusețea exemplarelor adunate.

D'Urville și Lesson, curioși să-i cunoască pe papuași, se îmbarcaseră, îndată după sosirea lor, pe o barcă înarmată, împreună cu șapte oameni.

Pe o ploaie torențială, ei străbătuseră o bună bucată de teren, cînd se pomeniră deodată în fața unei colibe ridicate pe stîlpi și acoperită cu frunze de palmier. La oarecare distanță de colibă era pitit într-un tufiș un tînăr băștinaș care părea că-i spionează ; ceva mai departe, o grămăjoară de vreo douăsprezece nuci-de-cocos, proaspăt culese și puse chiar la vedere, avea aerul să-i îmbie pe plimbăreți să se răcorească. Francezii înțeleseră că era o ofrandă a tînărului băștinaș. Ei mîncară cu poftă acest dar atît de binevenit. În curînd, băștinașul, liniștit de aerul pașnic al oaspeților, veni spre ei spunînd : *Bongous !* [169] și arătînd că nucile-de-cocos le fusese oferite chiar de el. Atenția lui delicată îi fu răsplătită prin două daruri : un șirag de mărgele și niște cercei.

Cînd D'Urville se reîntoarse pe barcă, găsi aici o duzină de papuași care se zbenguiau, mîncau și păreau prieteni la toartă cu marinarii lui.

El relatează :

„Ei mă înconjurară numaidecît, repetînd : *Capitan bongous !* și dîndu-mi cele mai vii dovezi de prietenie. Acești oameni sînt de obicei mici la stat, par uscățivi și pipernicați, predispuși la lepră ; trăsăturile feței lor nu sînt totuși de loc neplăcute ; glasul lor este blînd, atitudinea le este serioasă, cuviincioasă și chiar plină de un soi de tristețe, specifică acestei populații".

Printre statuile antice care îmbogățesc atît de mult muzeul Luvru, există una, *Polymnia* *, vestită cu deosebire printr-o expresie de melancolică visare, care nu se întîlnește des în sculptura veche. Este destul de straniu faptul ca D'Urville să fi găsit la papuași — ca ceva obișnuit — această înfățișare atît de sugestiv caracterizată în statuia sus-indicată.

La bordul navei, un alt grup de indigeni se purtase, de asemenea, liniștit și rezervat, contrastînd astfel în chip vădit cu cea mai mare parte a insularilor din Oceania.

Francezii avură aceeași impresie, după vizita lor la rajahul insulei și după vizita pe care acesta le-o întoarse la bordul navei. Într-unul din satele din golfulețul de la sud, ei văzură un soi de templu, unde se remarcau cîteva efigii grosolane, vopsite în cîteva culori și împodobite cu pene și cu codițe. Le fu însă cu neputință să afle cît de puține date despre cultul pe care băștinașii îl profesau față de acei idoli.

La 16 septembrie, „Coquille" porni din nou la drum și ajunse la Amboina.

La 27 octombrie, nava își reluă drumul, îndreptîndu-se către Timor. Apoi, Duperrey stabili poziția Insulelor Vulcan (Manam), identifică Insulele Wetar, Babar, Dog, Cambing și, trecînd prin Strîmtoarea Ombay, notă un mare număr de puncte ale acestui lanț de insule care, pornind de la Panter și Ombay, se îndrepta spre Djawa.

După ce întocmi harta Insulei Djawa, Duperrey se îndreptă către Noua Olandă, ale cărei vînturi îndîrjite nu-i îngăduiră să meargă de-a lungul coastei apusene. La 10 ianuarie 1824, el ocoli în fine Insula Van Diemen (Tasmania). Șase zile mai tîrziu, zări focurile de la Port Jackson și acostă aici a doua zi.

Guvernatorul, sir Thomas Brisbane, care fusese anunțat de sosirea expediției, o primi în mod foarte călduros, o ajută cît putu să se aprovizioneze, îi

* În mitologia greacă, una din cele nouă muze, ocrotitoarea poeziei lirice.

Băştinaşi din Noua Guinee (Facsimil. Gravură veche)

înlesni, cu cea mai mare amabilitate, toate reparaţiile necesitate de starea jalnică a navei şi le oferi lui D'Urville şi Lesson posibilitatea de a face o rodnică excursie dincolo de Munţii Albaştri, în cîmpia Bathurst, ale cărei resurse europenii le cunoşteau destul de puţin.

Duperrey nu părăsi Australia decît la 20 martie. De data aceasta, el porni către Noua Zeelandă, care fusese oarecum lăsată deoparte de înaintaşii lui şi se opri în fundul vastului Golf al Insulelor. Ofiţerii se ocupară, în ceasurile lor de răgaz, cu cercetări de fizică, geografie şi istorie naturală. În acelaşi timp legăturile permanente ale echipajului cu băştinaşii îi dădeau noi informaţii asupra moravurilor, credinţelor religioase, limbii şi înclinaţiilor răz-

boinice ale acestui popor. Ceea ce prețuiseră băștinașii în materie de civilizație erau armele perfecționate.

La 17 aprilie, „Coquille" își întrerupse escala, naviga către ecuator pînă la Rotuma, descoperită de căpitanul Wilson în 1797, dar nevizitată încă. Locuitorii insulei, blînzi și primitori de oaspeți, se grăbiră să aducă navagatorilor toate alimentele proaspete de care aceștia aveau nevoie. Curînd însă, europenii băgară de seamă că indigenii, profitînd de încrederea pe care știuseră să le-o inspire, furau numeroase lucruri, pe care cu mare greutate consimțeau să le dea înapoi. Se dădură ordine severe și hoții prinși asupra faptului fură bătuți cu biciul în fața tovarășilor lor, ceea ce nu avu alt efect decît să stîrnească rîsul atît al indigenilor spectatori, cît și al celor biciuiți.

Printre insulari trăiau patru europeni, care, cu puțin timp înainte, fuseseră membri ai echipajului de pe baleniera „Rochester". Aproape goi — ca și băștinașii, tatuați și pudrați, ca și aceștia, cu un praf galben, nu puteau fi recunoscuți decît după pielea lor mai albă și după înfățișarea lor mai dezghețată. Mulțumiți de soartă, își întemeiaseră familii la Rotuma, unde nădăjduiau să-și trăiască întreaga viață fără griji, fără neliniștile și greutățile unui trai civilizat. Unul singur dintre ei ceru să fie luat la bord, cerere împlinită de îndată de Duperrey, însă șeful insulei nu îngădui plecarea europenilor decît după ce află că doi pușcăriași din Port Jackson ceruseră voie să debarce.

Oricum, în pofida interesului pe care-l prezenta pentru naturaliști această populație puțin cunoscută, ei trebuiră să părăsească insula. „Coquille" identifică mai întîi insulele Coral și Sfîntul Augustin, descoperite în 1781 de Maurelle. Apoi identifică Insula Drumond — ai căror locuitori, negricioși la față, slăbănogi, avînd aerul nu tocmai inteligent, veniră să facă schimburi, dînd unele scoici numite în popor cădelnițe și primind cuțite și undițe — apoi insulele care formează Arhipelagul Gilbert, precum și grupul Insulelor Marshall.

La 3 iunie, Duperrey identifică Insula Ualan (Caroline), care fusese descoperită în 1804 de căpitanul american Croser. Cum ea nu figura încă pe hărți, comandantul hotărî să o cerceteze de aproape, în mod amănunțit. Astfel Duperrey și cîțiva ofițeri ai săi debarcară înainte chiar ca ancora să fi atins fundul. Ei găsiră acolo un popor blînd și binevoitor, care le oferi nuci-de-cocos și fructe ale arborilor-de-pîine și îi conduse prin părțile cele mai pitorești pînă la reședința șefului lor principal, *uross-tonul* — cum îl numeau ei.

Iată, după Dumont d'Urville, descrierea locurilor pe care fură siliți să le străbată, spre a ajunge în prezența acestui înalt personaj :

„Navigam liniștiți în mijlocul unui larg bazin, înconjurat de pădurile înverzite ale malurilor sale. În spatele nostru, se ridicau înaltele piscuri ale insulei, acoperite cu covoare groase de verdeață, deasupra cărora se înălțau tulpinile elegante și mlădioase ale nucilor-de-cocos. În fața noastră, se isca din mijlocul valurilor, mica Insulă Leilei, înconjurată de frumoasele colibe ale locuitorilor ei și încununată de un colnic de verdeață... Unde mai pui ziua luminoasă, temperatura plăcută... Toate acestea pot da o idee despre sentimen-

tele care ne umpleau inimile în acest soi de marş triumfal în mijlocul unui popor simplu, paşnic şi generos".

O mulţime de oameni — cam opt sute, după părerea lui D'Urville — aşteptau bărcile în faţa unui sat curat şi frumos gătit, cu străzile bine pavate. Toţi aceştia — bărbaţii de o parte, femeile de alta — păstrau o tăcere într-adevăr impresionantă. Doi şefi veniră să ia călătorii de mînă, spre a-i conduce la reşedinţa *uross-tonului*. Mulţimea, mereu tăcută, rămase afară, pe cînd francezii intrară în clădire.

Curînd îşi făcu apariţia *uross-tonul*, un bătrîn jigărit şi desfigurat, gîrbovit de vîrstă, care avea desigur 80 de ani. Cuviincioşi, francezii se ridicară în picioare cînd bătrînul intră în sală, însă murmurul asistenţilor le arătă că făcuseră o impoliteţe.

Ei se uitară în jurul lor. Toţi cei de faţă erau plecaţi cu fruntea la pămînt. Nici măcar şefii nu putură evita acest gest respectuos. Bătrînul, o clipă năucit de îndrăzneala străinilor, impuse totuşi tăcere supuşilor săi şi veni să se aşeze lîngă ei, bătîndu-i uşor cu palma pe obraz, pe umeri şi pe coapse, dovezi de prietenie pe care le dădu, din plin, francezilor, drept mulţumire pentru micile daruri oferite de ei soţiei sale şi lui însuşi.

Ieşind de la această audienţă, francezii vizitară satul şi văzură, cu mirare, două uriaşe ziduri de mărgean, făcute din blocuri care cîntăreau, unul peste altul, cîteva mii de kilograme.

În pofida unor neînsemnate neînţelegeri, cele zece zile de escală se scurseră paşnic, iar înţelegerea care inaugurase atît de frumos legăturile dintre francezi şi ualanezi nu fu tulburată nici măcar o clipă.

Duperrey relatează :

„Este uşor să ne convingem de rolul însemnat pe care Insula Ualan l-ar putea juca vreodată. Aşezată în mijlocul Arhipelagului Carolinelor, în drumul navelor care navighează din Olanda pînă în China, ea procură insulelor celorlalte materiale necesare pentru reparat navele, apă de băut din abundenţă şi tot soiul de alimente proaspete. Populaţia acestui arhipelag este mărinimoasă şi paşnică şi în curînd va fi în stare să furnizeze navigatorilor hrana absolut trebuincioasă pentru cei care călătoresc pe apă, şi anume : purceluşi fătaţi de cele două scroafe dolofane lăsate lor şi primite cu cea mai vie recunoştinţă".

Presupunerile lui Duperrey n-au fost justificate de evenimente, deşi drumul direct între Europa şi China trece prin meleagurile Insulei Ualan. Inventarea maşinii cu abur a schimbat într-atîta condiţiile navigaţiei, producîndu-le modificări atît de radicale, încît călătorii de la începutul veacului al XIX-lea nu le puteau nici măcar prevedea.

„Coquille" părăsise Ualanul abia de două zile, cînd descoperi, la 17, 18 şi 23 iunie, noi insule. Ele formau grupurile Mac Askyll şi Duperrey, ai căror locuitori se asemănau cu ualanezii şi — ca şi cei din Arhipelagul Ratak — îşi desemnau şefii sub denumirea de *tamoni*.

La 24 iunie, „Coquille" pătrunse în mijlocul Arhipelagului Truk, pe care Kotzebue îl căutase la o latitudine prea înaltă şi căruia comandantul îi identifică aşezarea cu ajutorul cîtorva nume indicate de indigeni şi înscrise pe harta întocmită de preotul Cantova. Identificarea hidrografică a acestui grup de insule, care are o circumferinţă de cel puţin treizeci de leghe, fusese făcută de De Blois, între 24 şi 27 iunie.

Cele mai multe dintre insulele acestea sînt simţitor ridicate deasupra nivelului mării şi se sfîrşesc în cîteva vîrfuri vulcanice; celelalte, prin aşezarea micilor lor lacuri cu apă de mare, dovedesc o obîrşie madreporică.

Cît despre locuitorii lor, ei sînt mici de statură, prost croiţi, atinşi de infirmităţi respingătoare. Dacă li s-ar putea aplica, prin antifrază, zicala *mens sana in corpore sano* (o minte sănătoasă într-un corp sănătos) ar fi ceva just, căci aceşti locuitori ai arhipelagului nu par să aibă o inteligenţă dezvoltată şi sînt cu mult inferiori ualanezilor. În aceste insule, locuitorii păreau că imită obiceiurile din alte ţări: unii dintre băştinaşi purtau pălării ascuţite la vîrf — cum poartă chinezii; alţii erau îmbrăcaţi în rogojini împletite, în mijlocul cărora făcuseră o gaură care le îngăduia să-şi scoată capul afară — ai fi zis că era acel *poncho* din America de Sud. Toţi însă dispreţuiau oglinzile, şiragurile de mărgele şi clopoţeii; cereau, în schimb, satîre şi unelte de fier — ceea ce denota legăturile lor frecvente cu europenii.

După ce identificase insulele Tamatan, Fanendik şi Olap, aşa-numitele Martire de pe vechile hărţi, „Coquille" se opri, la 26 iulie, după ce explorase nordul Noii Guinee, în portul Dorei, pe coasta ei de sud-est, rămînînd acolo pînă la 9 august.

Această escală fu cum nu se poate mai rodnică, din punctul de vedere al cercetărilor de istorie naturală şi de geografie, de astronomie şi de fizică. Locuitorii acestei insule aparţineau rasei celei mai pure a papuaşilor.

Locuinţele lor sînt alcătuite din nişte colibe ridicate pe stîlpi, în care pătrund urcîndu-se pe un soi de scară de lemn mobilă pe care, în fiecare seară, o trag înăuntru. Băştinaşii de pe litoral par a se războ mereu cu cei din inima insulei.

D'Urville, călăuzit de un tînăr papuaş, putu pătrunde pînă în aşezările acestora din urmă, oameni blînzi, primitori de oaspeţi şi cuviincioşi, care nu semănau de loc cu portretele făcute de duşmanii lor.

„Coquille", după această escală, străbătu din nou Molucele, stătu prea puţin la Surabaja, pe coasta Insulei Djawa şi, la 30 octombrie, sosi în Ile de France (Mauritius). În sfîrşit, după o escală făcută în Insula Ascension, unde se stabilise, încă din 1815, o colonie engleză, nava acostă la Marsilia, la 24 aprilie 1825, după o campanie de treizeci şi una de luni şi treisprezece zile, în care timp străbătuse 24 894 de leghe, fără să fi pierdut nici un om, fără nici un bolnav şi fără nici o pagubă.

Izbînda, cu totul remarcabilă a acestei expediţii, aduse o mare cinstire tînărului ei comandant şi tuturor ofiţerilor care, cu un zel neobosit, făcuseră atîtea cercetări şi observaţii ştiinţifice. Căci, într-adevăr, recolta lor era deosebit de bogată.

Fuseseră întocmite cincizeci şi două de hărţi şi de planuri topografice şi se strînseseră colecţii, pe cît de numeroase, pe atît de noi, privind cele trei regnuri din natură. Denumiri în foarte mare număr, cu sprijinul cărora se spera că se va putea reconstitui istoria migraţiunilor triburilor oceanice, date interesante despre bogăţiile naturale ale ţinuturilor vizitate, despre negoţul şi meşteşugurile locuitorilor, observaţii privind forma globului pămîntesc, cercetări asupra magnetismului terestru, meteorologiei şi botanicii — iată bagajul ştiinţific considerabil cu care se reîntorsese „Coquille" şi a cărui publicare era viu aşteptată de lumea savantă.

II

Expediția baronului de Bougainville. Escală la Pondichéry. Orașul alb și orașul negru. Mîna dreaptă și mîna stîngă. Malacca. Singapore și proaspăta lui prosperitate. Escală la Manila. Micul Golf Turane. Flora și fauna. Anamiții. Stîncile de marmură de la Fay -Foë. Diplomația cochinchineză. Insula Anambas. Sultanul din Madura. Strîmtorile Madura și Allass. Van Diemen (Tasmania). Botany Bay și New South Wales (Noua Galie de Sud). Santiago și Valparaiso. Reîntoarcere pe la Capul Horn. Expediția lui Dumont d'Urville pe nava „L'Astrolabe". Vîrful Teyde. Australia. Escală în Noua Zeelandă. Arhipelagul Tongatabu. Încăierări cu băștinașii. Noua Britanie și Noua Guinee. Primele știri despre soarta lui La Pérouse. Vanikoro și locuitorii ei. Escală la Guam. Amboina și Manado. Rezultatele expediției.

Expediția a cărei conducere fu încredințată baronului de Bougainville nu constituia propriu-zis nici o călătorie științifică, nici o campanie de descoperiri. Ținta ei principală era să fluture drapelul francez și să amintească de interesele Franței în Asia de sud-est. Instrucțiunile date lui Bougainville * îi cereau de asemenea să predea suveranului Cochinchinei o scrisoare din partea regelui Franței, precum și unele daruri ce urmau să fie îmbarcate pe fregata „Thétis".

Bougainville mai urma să facă diverse cercetări hidrografice, oriunde îi va fi cu putință, fără să producă navigării întîrzieri dăunătoare și să strîngă datele cele mai precise despre negoțul, bogățiile naturale și schimburile de mărfuri ale țărilor în care făcea escale.

Două nave au fost puse sub comanda lui Bougainville. „Thétis" era o fregată nou-nouță, avînd la bord patruzeci și patru de tunuri și trei sute de mateloți; nici o navă de război de aceeași capacitate (afară de „La Boudeuse" — Îmbufnata) ** nu făcuse încă ocolul pămîntului. Cealaltă era corveta „Speranța" cu douăzeci de tunuri pe punte și cu un echipaj de o sută douăzeci de oameni.

Prima din aceste nave se afla sub comanda directă a baronului de Bougainville, iar statul ei major era compus din ofițeri de elită, printre care se distingeau nume ca: Longueville, Lapierre și Baudin. „Speranța" era comandată de căpitanul de fregată Nourquer du Camper. Această navă număra printre ofițerii săi pe Turpin, viitor contraamiral, Eugène Penaud și pe Médéric Malavois.

Nici unul dintre savanții specialiști, dintre cei ce fuseseră repartizați cu atîta dărnicie pe „Naturalistul" ***, sau pe oricare altă navă care făcea ocolul pămîntului, nu se îmbarcase pe fregata baronului de Bougainville. Fapt regretat de acesta, pe toată durata călătoriei, cu atît mai mult cu cît medicii de la bord, ocupați cu îngrijirile necesare echipajului atît de numeros, nu puteau absenta multă vreme de pe navă, în răgazul lăsat de escale.

Jurnalul de bord al lui de Bougainville începe cu această observație judicioasă:

* A nu se confunda cu cel dintîi navigator francez, care a întreprins o călătorie în jurul lumii, Louis Antoine de Bougainville (1729—1811).

** Vezi descrierea expediției lui L. A. Bougainville în vol. I al *Istoriei marilor descoperiri* și *Călătorie în jurul lumii*, Editura Științifică, București, 1961.

*** Unul dintre vasele expediției lui Nicolas Baudin a explorat Australia în 1801—1803.

„Nu este prea mult timp de cînd o călătorie în jurul lumii era o întreprindere îndrăzneață și riscată ; și s-a scurs mai puțin de o jumătate de veac de la epoca în care o singură expediție de acest gen era suficientă ca să dea o oarecare celebritate celui care o conducea... Era pe atunci un timp prielnic, vîrsta de aur pentru înconjurătorul pămîntului, iar primejdiile și lipsurile cu care avea de luptat erau răsplătite însutit atunci cînd, îmbogățit cu prețioase descoperiri, saluta la înapoiere țărmurile patriei sale... Astăzi, lucrurile nu mai stau astfel ; prestigiul a dispărut, căci în zilele noastre faci ocolul lumii precum odinioară făceai înconjurul Franței !"

Ce să mai spunem astăzi, cînd posedăm vapoare cu abur atît de perfecționate și hărți atît de precise, datorită cărora navigația spre zări îndepărtate pare o jucărie ? *

La 2 martie 1824, „Thetis" pleca singură din portul Brest ; ea urma să-și regăsească la Bourbon tovarășa de drum „Speranța" care, pornită înaintea ei, se îndreptase către Rio de Janeiro. O scurtă escală la Tenerife, unde „Thetis" nu putu cumpăra decît vin de proastă calitate, găsind prea puține alimente proaspete de care aveau nevoie, trecerea prin largul Arhipelagului Capului Verde și pe la Capul Bunei Speranțe, căutarea legendarei Insule Saxenburg și a unor stînci tot atît de plăsmuite, iată singurele evenimente ale călătoriei pînă la Insula Bourbon, unde „Speranța" sosise înaintea lui „Thetis".

Insula Bourbon era, la acea dată, un punct atît de cunoscut de navigatori, încît, după descrierea celor două rade deschise ale lui : St. Denis și St. Paul, nu mai rămînea aproape nimic de spus despre el.

St. Denis, capitala insulei, așezată la nord și la extremitatea unui povîrniș, nu era, la drept vorbind, decît un orășel ceva mai răsărit, fără metereze și ziduri înconjurătoare, ale cărui case erau, fiecare, împrejmuite cu cîte o grădină. Nici un monument public nu era de semnalat, în afară de palatul guvernatorului, situat într-o poziție care domina toată rada portului, de grădina botanică și de grădina zoologică datînd din 1817. Prima dintre aceste grădini, așezată în centrul orașului, cuprindea frumoase alei pentru plimbare, din păcate puțin frecventate, și era admirabil întreținută. Printre ornamentele acestei grădini, udate de canale de apă dulce, se găseau : eucaliptul — uriașul pădurilor australiene, *Phormium tenax* (cînepa-neozeelandeză), casuarina (pinul-de-Madagascar), boababul — cu trunchiul de o grosime neînchipuită, carambolierul, sapotilierul — arbore din Antile, cu fructe delicioase, și arbustul-de-vanilie. A doua grădină, aflată la poalele unei costișe formate din terase suprapuse în trepte, peste care rîulețele revărsau viața și rodnicia, era consacrată aclimatizării copacilor și plantelor aduse din ținuturi europene. Merii, piersicii, caișii, cireșii și perii, care se împlantaseră la perfecție, furnizaseră coloniei butași prețioși. De asemenea, se cultivau acolo vița-de-vie, arborele-de-ceai și o mulțime de plante de esență străină.

La 9 iunie, cele două nave plecară din portul St. Denis. După ce trecură prin largul Insulelor Seychelles, apoi printre atolii de la sudul Insulelor Maldive, insule la nivelul oceanului, acoperite de arbori stufoși încununați cu buchete de nuci-de-cocos, — ele recunoscură Insula Ceylon și coasta Coromandelului, și lăsară ancora în portul Pondichery.

În Pondichery sînt prea puține edificii și monumente și, după vizitarea pagodelor, într-adevăr interesante și demne de văzut, a „băilor cu abur", care

* Cititorul să nu uite că relatarea este făcută în secolul al XIX-lea.

Idoli indieni (Facsimil. Gravură veche)

nu se recomandă decît doar prin utilitate, nu mai prezintă interes decît noutatea scenelor care se reînnoiesc la fiecare pas, în acest oraş despărţit în două cartiere bine deosebite unul de altul. Cartierului „alb" al oraşului, cu edificii elegante dar atît de trist şi de singuratic, i s-ar putea prefera celălalt : oraşul „negru", cu bazarele şi scamatorii săi, cu pagodele lui masive şi cu dansurile atrăgătoare ale baiaderelor.

Darea de seamă relatează :

„Populaţia indiană de pe coasta Coromandelului se împarte în două clase : «mîna dreaptă» şi «mîna stîngă». Această împărţire îşi trage obîrşia de pe timpul guvernării unui nabab, sub care s-a revoltat poporul : toţi cei rămaşi credincioşi prinţului fură desemnaţi «mîna dreaptă» iar ceilalţi «mîna stîngă».

Aceste două grupuri care împart în două părţi aproape egale întreaga populaţie sînt în continuă duşmănie din pricina rangurilor şi privilegiilor obţinute de partizanii prinţului : căci aceştia au rămas în funcţiile legate de guvernare, în timp ce ceilalţi se îndeletnicesc cu negoţul şi cu meşteşugurile. Dar, spre a păstra pacea între cele două grupuri, a fost nevoie sa se interzică pentru fiecare, vechile procesiuni şi ceremonii. «Mîna dreaptă» şi «mîna stîngă» se subîmpart în optsprezece caste sau bresle, închistate în pretenţii şi prejudecăţi, la care nu au renunţat de fel nici chiar prin contactul lor secular cu europenii. De aici decurg rivalitatea şi dispreţul care ar putea da naştere la războaie sîngeroase dacă indienilor nu le-ar fi groază de sînge vărsat şi dacă firea lor nu i-ar ţine departe de orice pornire violentă.

„Thétis" şi „Speranţa" plecară, la 30 iulie, din portul Pondichéry, străbătură Golful Bengal şi identificară Insulele Nicobare. Apoi pătrunseră în Strîmtoarea Malacca, oprindu-se în acest port, de la 24 iulie la 26 august, spre a repara unele stricăciuni produse navei „Speranţa".

În acea perioadă, olandezii au fost nevoiţi să cedeze acest port englezilor. Ei nu aveau chef să se despartă de posesiunile lor, întrucît, din punctul de vedere al rodniciei solului, al pitorescului aşezării şi al uşurinţei procurării obiectelor de primă necesitate, Malacca prezenta multe avantaje.

Bougainville părăsi această radă la 26 august şi fu hărţuit de furtuni, de acalmii şi de vînturi potrivnice, în tot timpul traversării strîmtorii. Acolo se găseau meleagurile cele mai bîntuite de piraţii malaiezi. Aşa încît, deşi escadra se simţea tare ca să nu se teamă de nici un duşman, comandantul întări totuşi serviciul de cart şi luă măsurile necesare spre a evita orice surpriză. Căci nu rareori întîlneai unele dintre aceste corăbii, cu echipaje de cîte o sută de oameni ; multe nave de comerţ căzuseră pradă acestor tîlhari, nărăviţi în rele şi incorigibili.

Însă escadra nu descoperi nimic deosebit şi îşi continuă drumul pînă la Singapore. În acest oraş populaţia oferea un straniu amestec de rase. Întîlneai aici pe europeanul care stăpînea principalele ramuri ale comerţului, pe negustorii armeni şi arabi, pe chinezi, din care unii lucrau pămîntul, iar alţii se îndeletniceau cu diverse meşteşuguri care dădeau populaţiei cele necesare traiului. Cît priveşte pe malaiezi, stingheriţi în propria lor patrie, ei fie că munceau ca servitori, fie că stăteau fără nici o treabă în mizeria lor. Nu era de invidiat nici soarta indienilor care se aciuaseră aici.

Englezii cumpăraseră de la sultanul malaiez din Djohor dreptul de a se stabili în oraşul Singapore abia în 1819. Micul orăşel unde se statorniciră ei nu avea, la acea dată, decît o sută cincizeci de locuitori ; în curînd însă se înălţă un adevărat oraş pe locurile ocupate de modestele colibe ale autohtonilor. Pentru a-l transforma într-un centru comercial, englezii desfiinţară toate taxele vamale, iar ceea ce noul oraş îi datora naturii — adică un port larg — fu completat cu îndemînare de mîna omului.

În perioada cînd sosi Bougainville, garnizoana număra doar trei sute de soldaţi indieni în solda englezilor şi treizeci de tunari ; fortificaţii nu existau încă, iar armamentul de artilerie număra doar o baterie de douăzeci de tunuri, în afară de alte douăzeci de tunuri de cîmp, de bronz.

La drept vorbind, Singapore nu era decît un antrepozit comercial. Din Madras îi soseau pînzeturi de bumbac ; din Calcutta — opiu ; din Sumatra — piper ; din Djawa — rachiu de orez. Toate aceste mărfuri erau apoi trimise în Europa, în China, în Siam (Thailanda) etc.

De edificii publice, nici pomeneală. Nu erau nici magazine pentru public, nici docuri, nici şantiere de construcţii navale ; se vedea doar o bisericuţă frecventată de băştinaşii convertiţi la creştinism.

La 2 septembrie, escadra porni din nou la drum, ajungînd fără neplăceri în portul Cavite. Comandantul „Speranţei", De Camper, primi ordin să meargă la Manila, unde urma să-l anunţe pe guvernatorul general al Filipinelor despre sosirea navelor şi despre ţelul urmărit de ele, încercînd apoi să afle intenţiile lui şi căutînd să ştie cum ar fi primiţi francezii.

Intervenţia recentă a Franţei în Spania îi punea, în adevăr, pe navigatori într-o situaţie oarecum delicată faţă de guvernator, don Juan-Antonio Martinez, numit în acest post de guvernul juntei Cortesilor, pe care francezii îl răsturnaseră de curînd. Temerile comandantului nu se confirmară însă, căci el găsi la autorităţile spaniole, pe lîngă un sprijin plin de zel, şi o bunăvoinţă din cele mai active.

Golfuleţul Cavite, unde ancorară navele, se împotmolea zilnic de mîluri. Şi totuşi, Cavite era primul port al Filipinelor. Spaniolii posedau acolo un arsenal maritim foarte bine utilat, în care lucrau indieni de prin împrejurimi.

În timp ce se proceda la repararea corpului navei „Thetis" şi la terminarea importantelor lucrări necesitate de reaua stare în care se afla „Speranţa", mateloţii şi ofiţerii supravegheau, la Manila, aprovizionările cu hrană şi împletirea parîmelor. Acestea din urmă făcute din *abaca* — fibrele unui bananier numit în popor „cînepă de Manila" (de fapt sfoara de Manila) —, deşi erau renumite prin marea lor elasticitate, nu fură totuşi de mare folos la bordul navelor.

Din păcate, această escală fu tulburată de cutremure şi de uragane, care se iscă în mod periodic la Manila. La 24 octombrie, cutremurul fu atît de violent, încît guvernatorul, trupele şi o parte a locuitorilor fură nevoiţi să părăsească în grabă oraşul. Paguba fu evaluată la trei milioane de franci ; o sumedenie de case se prăbuşiră, opt oameni fură îngropaţi sub dărîmături iar mulţi alţii răniţi.

Dar, de-abia începu populaţia să se liniştească, şi iată că un uragan înspăimîntător veni să mărească la culme năpasta publică. El nu bîntui decît o parte din noaptea de 31 octombrie. A doua zi, după răsăritul soarelui, te-ai fi putut crede victima unui coşmar, dacă n-ai fi avut în faţă realitatea distrugerilor datorite ciclonului : cîmpiile şi satele pustiite, precum şi aspectul lamentabil al portului, cu şase nave aruncate pe uscat şi cu celelalte scoase aproape de-a-ntregul din uz. De jur împrejurul oraşului, pămîntul era devastat, recoltele distruse, copacii, chiar cei mai groşi, smulşi din pămînt, satele nimicite. Era o priveliişte sfîşietoare !

„Speranţa" avea arborele mare şi artimonul (arborele din pupa) rupte, puţin deasupra punţii, iar balustrada punţii smulsă cu totul. „Thetis" mai norocoasă ieşise aproape teafără din această groaznică furtună. Încetineala cu care se mişcau lucrătorii şi marele număr al sărbătorilor ţinute de ei, în care nu lucrează de fel, îl făcură pe Bougainville să se despartă curînd de tovarăşa sa de drum, aşa încît, la 12 decembrie, porni cu „Thetis" spre Cochinchina.

Dar, înainte de a-i urmări pe francezi pe coastele nu prea umblate ale acestei ţări, este locul să străbatem, în tovărăşia lor, Manila şi împrejurimile ei.

Golful Manilei este, fără îndoială, unul dintre cele mai largi şi mai frumoase din lume ; numeroase flote ar putea acosta aici ; cele două intrări nu

erau încă oprite, ceea ce îngăduise, în 1798, unor nave de război engleze — două la număr — să pătrundă în port şi să captureze cîteva nave, chiar sub focul tunurilor fortăreţei oraşului.

Orizontul este închis de un lanţ de munţi, care se sfîrşesc la miazăzi cu vulcanul Taal, astăzi aproape stins, dar ale cărui erupţii cauzaseră în repetate rînduri nenorociri înspăimîntătoare. În cîmpie, în mijlocul plantaţiilor de orez, peisajul e însufleţit de cîteva cătune sau căsuţe izolate.

În faţa intrării golfului se înalţă oraşul, care numără o sută cincizeci de mii de locuitori — cu farul şi cu întinsele lui mahalale. El este udat de rîul Passig, izvorît din lacul Bay. Această situaţie excepţională îi asigură avantaje pe care multe alte capitale i le-ar invidia.

Garnizoana — fără a mai socoti miliţia — se compunea la acea dată din două mii două sute de soldaţi. Alături de marina militară a metropolei, reprezentată permanent prin cîteva nave ancorate în radă, era organizată o flotilă proprie a coloniei, care primise numele de *sutil* *, fie din pricina micimii ambarcaţiilor întrebuinţate, fie din pricina iuţelii lor. Această flotilă, ai cărei ofiţeri erau, toţi, numiţi de guvernatorul general, era compusă din corăbii cu vele şi din bărci înarmate, destinate să apere coastele şi navele de comerţ, contra piraţilor din Insulele Sulu. N-am putea spune că această organizaţie, care costa mulţi bani, dădea rezultate însemnate. Bougainville ne dă, în această privinţă, un singur exemplu: fiindcă sultanii răpiseră, în 1828, de pe coastele Insulei Luzon, trei mii de locuitori, o expediţie pornită contra lor costase marina o sută patruzeci de mii de piaştri, ca să le readucă doar şase oameni!

La data escalei navelor „Thetis" şi „Speranţa", domnea în Filipine o agitaţie destul de mare, iar repercusiunile evenimentelor care însîngeraseră metropola se făceau aici dureros simţite. În 1820, la 20 decembrie, masacrarea albilor de către filipinezi; în 1824, revolta unui regiment şi asasinarea guvernatorului, De Folgueras: iată întîile zguduiri care zdruncinaseră stăpînirea spaniolă. Metişii, care împreună cu tagalii formau clasa cea mai avută şi mai harnică şi, în acelaşi timp, constituiau adevărata populaţie autohtonă, inspirau, la acea dată, temeri legitime autorităţii; căci se ştia că ei voiau expulzarea tuturor celor care nu se născuseră în Filipine. Metişii comandau regimentele indigene şi posedau cele mai multe eparhii preoţeşti. Vedem, aşadar, că ei se bucurau de o influenţă considerabilă şi ne putem întreba dacă nu cumva ne găseam în ajunul unei revoluţii, de genul celor care smulseseră Spaniei cele mai bune colonii ale ei [170].

Navigaţia navei „Thetis" pînă la Macau (Aomîn) fu stînjenită de burniţe vijelioase, furtuni, ploi torenţiale, cum şi de un frig care păru cu atît mai straşnic, cu cît pînă atunci, timp de cîteva luni, călătorii se deprinseseră cu o temperatură ce nu cobora sub +27°. De îndată ce lăsară ancora la gura rîului Canton, o mulţime de jonci indigene veniră să o înconjure, oferind spre vînzare legume, peşti, portocale şi o sumedenie de nimicuri, atît de rare odinioară, la data aceea mai obişnuite, însă totdeauna costisitoare.

Darea de seamă spune:

„Oraşul Macau (Aomîn), stăvilit între dealuri sterpe, se vede de departe, datorită albeţii scînteietoare a clădirilor sale. E aşezat cu faţa spre răsărit şi casele care mărginesc plaja, elegant construite şi bine aliniate, schiţează contu-

* *Sutil* — în limba spaniolă — subţire, pătrunzător; aici folosit cu sensul: pătrunzînd

[illegible]

rurile ţărmurilor. Acesta este cartierul cel mai frumos al oraşului şi este locuit de străini ; dincolo de el, terenul urcă brusc ; alte faţade — ale mai multor mănăstiri, remarcabile prin mărimea şi arhitectura lor — se arată în planul al doilea, iar ansamblul este încununat de meterezele forturilor, pe care flutură drapelul alb cu stema Portugaliei. La capetele de miazănoapte şi de miazăzi ale oraşului, bateriile coboară, pe trei etaje pînă la mare. Lîngă cea dintîi baterie, cam în spatele ei, se află o biserică, ale cărei bolţi, aşezate pe coloane, precum şi ornamentele exterioare produc cea mai plăcută impresie. Nenumărate bărci cu vele, jonci şi nave de pescuit, ancorate lîngă ţărm, însufleţesc această priveliişte, al cărei cadru ar părea mai puţin întunecat dacă

arborii şi plantele şi-ar desfăşura într-o mai mare măsură bogăţiile lor pe înălţimile care înconjură oraşul".

Prin poziţia lui de mijlocitor de comerţ între China şi restul lumii, oraşul Macau (Aomîn), una din ultimele vestigii ale bogăţiei coloniale a Portugaliei, se bucurase lungă vreme de o strălucită prosperitate. Dar în 1825 lucrurile se schimbaseră şi oraşul nu se mai putea susţine decît prin practicarea contrabandei de opiu.

Escala navei „Thetis" la Macau avea doar scopul să debarce preoţi-misionari şi să facă să fluture acolo drapelul francez. Deci, Bougainville părăsi oraşul la 8 ianuarie 1825. Nici un eveniment demn de a reţine atenţia nu se ivi în cursul navigaţiei pînă în Golfuleţul Turane. Ajuns aici însă Bougainville află că agentul francez, Chaigneau, plecase la Saigon, cu intenţia să închirieze o corabie cu destinaţia Singapore. Comandantul nu mai ştia cui să se adreseze şi, fiind lipsit de singura persoană care putea să-l ajute în izbîndirea proiectelor lui, îşi prevesti, singur, cel mai trist eşec. Trimise totuşi la Hue o scrisoare, în care arăta obiectul misiunii sale, cerînd să meargă personal în acea capitală, însoţit de cîţiva ofiţeri.

Francezii profitară de timpul scurs pînă la primirea răspunsului, vizitînd amănunţit golful şi împrejurimile lui, precum şi vestitele stînci de marmură, obiect de curiozitate al tuturor călătorilor.

Unii autori socotesc Golful Turane ca pe unul dintre cele mai frumoase şi mai mari din lume. Bougainville este de altă părere, socotind că doar o foarte mică parte a golfului prezintă siguranţă. Satul Turane este aşezat pe malul mării, la gura Canalului Fay-Foe, pe al cărui ţărm drept se înalţă un fort construit de ingineri francezi — cu povîrnişuri, bastioane şi şanţ fără apă.

Francezii, consideraţi ca foşti aliaţi, au fost ca întotdeauna primiţi cu bunăvoinţă şi cu încredere. Nu tot astfel erau trataţi englezii, cărora nu li se îngăduia să debarce la uscat, în timp ce marinarii de pe „Thetis" căpătară de îndată dreptul de a pescui şi de a vîna, libertatea deplină de a se deplasa şi orice înlesnire de a-şi procura merinde proaspete.

Datorită libertăţii acordate, ofiţerii francezi putură străbate ţinutul, făcînd interesante observaţii. Unul dintre ei, De la Touanne, îi descrie pe băştinaşi astfel :

„Sînt, de obicei, de statură mai mult măruntă decît înaltă, semănînd oarecum cu chinezii din Macau (Aomîn). Pielea lor este oacheşă-gălbuie, faţa le este turtită şi rotundă, totuşi ochii lor spălăciţi nu sînt înguşti ca cei ai chinezilor. Au nasul cîrn, gura mare şi buzele le sînt întotdeauna negre, dat fiind obiceiul tuturor, bărbaţi şi femei, de a mesteca frunze de palmier şi de piper amestecate cu var".

Ceea ce izbeşte cu deosebire este mizeria acestor locuitori, comparată cu rodnicia cîmpiilor, iar acest contrast straniu dezvăluie totodată egoismul şi nepăsarea condamnabilă a guvernului local, dar şi lăcomia nesăţioasă a mandarinilor.

Se cultivă porumb, cartoful-dulce, maniocul din care se prepară tapioca, tutun şi orez ; aspectul plăcut al acestor culturi dovedeşte grija deosebită a agricultorilor. Marea este plină de tot soiul de peşti delicioşi, iar pădurile ascund un mare număr de păsări, tigri, rinoceri, bivoli şi elefanţi, precum şi de maimuţe, pe care le întîlneşti pretutindeni, tot atît de numeroase. Aceste maimuţe, înalte cam de un metru şi patruzeci de centimetri, au faţa colorată, trupul cenuşiu de culoarea perlei, coapsele negre şi picioarele roşii ; ele au un

„colan roşu“ şi un „brîu alb“, avînd astfel aerul că nu sînt goale, ci îmbrăcate. Forţa lor musculară este nemaipomenită ; sărind din creangă în creangă, ele parcurg distanţe enorme. Nimic mai curios decît să vezi un „ciorchine“ de vreo douăsprezece asemenea animale, făcînd, pe un singur pom, cele mai stranii strîmbături şi schimonoseli.

Bougainville relatează :

„Într-o zi, pe cînd mă aflam singur la marginea pădurii, lovii o maimuţă care-şi scosese nasul din frunziş. Ea îşi acoperi faţa cu mîinile şi începu să geamă cu atîta desperare, încît, într-o clipă, fu înconjurată de mai bine de alte treizeci de surate. Mă grăbii să-mi reîncarc puşca, neştiind la ce mă puteam aştepta, căci unele din aceste jivine nu se tem să atace oamenii. Dar ceata se mulţumi să o ia pe rănită în braţe şi să se afunde din nou în adîncul pădurii“.

O altă excursie avu drept ţintă stîncile de marmură de pe cursul rîului Fay-Foe. Există acolo peşteri foarte curioase ; una din ele conţine o uriaşă columnă suspendată de boltă şi a cărei bază este cu totul desprinsă de sol. Nu se vedeau stalactite în această peşteră, însă se auzea, în fundul ei, zgomotul unei cascade.

Ceva mai încolo, în aer liber, francezii vizitară ruinele unui vechi edificiu, în apropierea unei grote în care se afla un idol. Într-un colţ se găsea un gang lateral, de-a lungul căruia porni Bougainville spre a ajunge „într-o uriaşă rotondă, luminată de sus şi boltită cu arcade înalte de cel puţin douăzeci de metri. Să ne închipuim cîteva columne de marmură, de culori variate, dintre care unele păreau cioplite în bronz, din pricina patinei verzui pe care timpul şi umezeala le imprimaseră pe ele ; de asemenea, nişte liane ce străbăteau blocul de piatră de pe coama rotondei, atîrnînd în jos, unele în mănunchi, altele în cordoane, ca şi cum ar fi susţinut policandre ; nişte grupuri de stalactite suspendate deasupra capetelor noastre asemenea unor uriaşe tuburi de orgă ; altare, statui ciuntite, monştri dezgustători ciopliţi în piatră ; în sfîrşit, o întreagă pagodă, care totuşi nu ocupa decît o foarte mică parte din acel spaţiu de mare întindere. Să strîngem acum la un loc aceste obiecte într-un singur cadru şi să le luminăm cu raze difuze şi schimbăcioase ; ne vom putea astfel face o idee de tot ce mi-a izbit, deodată, privirile“.

La 20 ianuarie 1825 „Speranţa“ ajunse, în sfîrşit, din urmă nava „Thetis“. Două zile mai tîrziu sosiră doi trimişi ai curţii din Hue, veniţi să-i ceară lui Bougainville scrisoarea care i se încredinţase. Cum însă acesta nu avea ordin s-o remită decît personal împăratului, pretenţiile trimişilor provocară tîrguieli pe cît de lungi, pe atît de copilăreşti.

Formele ceremonioase la care ţineau atît de mult trimişii din Cochinchina îi amintiră lui Bougainville anecdota cu acel trimis şi cu acel guvernator al Insulei Djawa care ambii, întrecîndu-se în ceremonii şi în amabilităţi diplomatice, rămăseseră faţă-n faţă douăzeci şi patru de ore şi se despărţiseră fără să-şi fi adresat unul altuia cuvîntul. Comandantul nu era omul care să dea dovadă de atîta răbdare ; nu izbuti însă să obţină autorizaţia cerută şi tîrguiala se sfîrşi printr-un schimb de daruri fără nici un rezultat pozitiv.

Cu un cuvînt, rezultatul cel mai concret al tuturor acestor întrevederi era asigurarea dată de împărat că va fi bucuros să vadă navele franceze în porturile sale, cu condiţia ca ele să se conformeze legilor imperiului.

Începînd din 1817, Franţa era aproape singura ţară care întreţinea legături de comerţ cu Cochinchina, datorită prezenţei rezidenţilor săi la curtea din

Hue, şi depindea doar de ea să păstreze o situaţie excepţională, creată de vechile legături de prietenie cu guvernul cochinchinez.

Cele două nave părăsiră Golful Turane la 17 februarie, plănuind să viziteze grupul Anambas, insule încă neexplorate. La 3 martie, navigatorii luară cunoştinţă de acest arhipelag, care, după părerea lor, nu semăna nicidecum cu Insulele Anambas indicate pe harta engleză a Mării Chinei. Bougainville fu plăcut surprins, văzînd cum se desfăşoară sub ochii săi o sumedenie de insule şi insuliţe, unde se putea desigur ancora în mod excelent în epocile musonului (vînt regulat din meleagurile Indiei).

Cele două nave pătrunseră în inima acestui arhipelag, căruia îi stabiliră hidrografia. În timp ce efectuau această lucrare cu bărcile navelor, două luntre frumos construite se apropiară de ele. Una din ele se apropie de „Thetis" şi un om de vreo 50 de ani, cu pieptul brăzdat de cicatrice şi cu două degete lipsă de la mîna dreaptă, se urcă la bord. El coborîse între cele două punţi dar, cînd zări armele de foc şi tunurile, se reîntoarse la luntrea lui.

A doua zi, alte două pirogi, conduse de malaiezi cu faţa încruntată, acostară lîngă corabie. Luntraşii aduceau banane, nuci-de-cocos şi ananas, pe care le schimbară pe pesmeţi, pe o batistă şi pe două topoare mici.

Mai avură loc şi alte întîlniri cu aceşti băştinaşi, înarmaţi cu cuţite lungi şi cu suliţe cu mînerul scurt, care aveau două tăişuri.

Deşi francezii nu exploraseră decît o parte din aceste insule, informaţiile culese acolo fură totuşi interesante prin noutatea lor.

Prima condiţie de viaţă a unei populaţii numeroase este abundenţa apei de băut. Or, aceasta părea să fie foarte rară. În afară de aceasta, stratul de pămînt cultivabil era departe de a avea grosimea necesară, iar munţii erau despărţiţi doar de prăpastii, cîmpiile lipsind cu totul : prin urmare, muncile agricole deveneau aproape cu neputinţă. Chiar copacii, cu excepţia cocotierilor, nu ating decît o mică înălţime. Aşadar, — după spusele unui băştinaş, numărul populaţiei n-ar depăşi două mii de suflete, cifră care îi păru totuşi exagerată lui Bougainville.

Aşezarea prielnică a acestor insule, chiar de-a lungul celor două căi ale navelor ce fac comerţ cu China, ar fi trebuit, de multă vreme, să atragă atenţia navigatorilor. Desigur, părăsirea în care fuseseră lăsate trebuie s-o punem pe seama lipsei lor de resurse naturale.

Din pricina lipsei de bunăvoinţă şi de încredere constatată de Bougainville la locuitorii acestor insule, a scumpetei cumplite a alimentelor şi a schimbării direcţiei musonului în Mările Sondei, comandantul se hotărî să întrerupă identificarea acestui arhipelag, spre a ajunge cît mai repede la Djawa, unde avea instrucţiuni să ancoreze.

La 8 martie cele două nave îşi reluară deci drumul, identificînd mai întîi Insulele Victoria, trecură apoi prin Strîmtoarea Gaspar, a cărei traversare nu dură mai mult de două ore deşi ea se prelungeşte adesea mai multe zile cînd vîntul nu o favorizează, şi ancorară la Surabaja, unde călătorii aflară de moartea regelui Ludovic al XVIII-lea şi de urcarea pe tron a regelui Carol al X-lea.

Întrucît holera, care făcuse în 1822 vreo trei sute de mii de victime la Djawa, bîntuia încă, Bougainville avu prevederea să-şi pună echipajul la adăpost de arşiţa soarelui şi îi interzise cu desăvîrşire orice contact cu navele încărcate cu fructe, căci consumul acestor fructe este foarte primejdios pentru europeni, mai cu seamă în sezonul ploilor, care era foarte apropiat. Cu toate

aceste ordine atît de înţelepte, dizenteria izbucni pe „Thetis", făcînd numeroase victime.

Oraşul Surabaja este aşezat la o leghe depărtare de gura rîului cu acelaşi nume şi nu poţi ajunge la el decît navigînd în amonte. Periferia lui este animată şi totul anunţă o populaţie harnică şi înclinată spre negustorie. Cum o expediţie în Insulele Celebes epuizase toate resursele guvernămîntului, autrepozitele golindu-se de tot, francezii fură siliţi să recurgă la negustorii chinezi.

Bougainville profită de escala făcută la Surabaja, spre a vizita, în Munţii Tangger, vulcanul Brumo. Această excursie, în cursul căreia străbătu insula pe o întindere de aproape o sută de mile de la est la vest, fu cu adevărat interesantă.

Surabaja cuprinde monumente ciudate, cele mai multe dintre ele fiind construite sub fostul guvernator, generalul Daendels. Printre ele sînt: atelierul de construcţii, palatul monetăriei, singura clădire de acest soi în Djawa, şi spitalul, aşezat într-un loc propice şi cuprinzînd patru sute de paturi.

Insula Madura, în faţa oraşului Surabaja, care este lungă de nu mai puţin de o sută de mile şi largă între cincisprezece — douăzeci de mile, nu produce îndeajuns spre a-şi hrăni populaţia, deşi aceasta nu este tocmai densă. Suveranitatea acestei insule este împărţită între sultanul din Bacalan şi cel din Sumanap, care dau, în fiecare an, cîte şase sute de recruţi olandezilor, fără a mai socoti înrolările extraordinare.

Simptomele dizenteriei îşi făcuseră apariţia încă de la 20 aprilie, încît cele două nave îşi reluară navigaţia. Le trebuiră nu mai puţin de şapte zile întregi spre a străbate Strîmtoarea Madura. Ei navigară de-a lungul coastei de nord a Insulei Lombok şi, prin Strîmtoarea Allas, trecură între insulele Lombok şi Sumbawa. Cea dintîi dintre aceste insule prezintă, de la poalele munţilor şi pînă în ocean, un vesel şi surîzător covor de verdeaţă, împodobită ici şi colo de boschete de arbori cu înfăţişare elegantă. Pe această coastă sînt multe locuri prielnice pentru ancorat şi se găseşte în abundenţă apă de băut şi lemnărie bună.

De cealaltă parte a coastei însă întîlnim numeroase movile rotunde, aride la vedere şi o întindere de pămînt ridicată, de care nu te poţi apropia din pricina unui lanţ de insule stîncoase şi inaccesibile: este Lombok, insulă evitată de navigatori din cauza stîncilor de mărgean aflate sub apă şi a curenţilor oceanici înşelători.

Două escale, în satele Baly şi Peejow, pentru procurarea de alimente proaspete, îngăduiră ofiţerilor să întocmească planul hidrografic al acestei părţi a coastei Lombokului.

Ieşind din strîmtoare, Bougainville căută Insula Cloates, fără însă a da de ea, cum era şi firesc, întrucît de optzeci de ani numeroase nave trecuseră prin locul unde, potrivit vechilor hărţi, trebuia să fie. Cît despre Tryalşi, aceste stînci descoperite în 1777 de nava „Fredensberg Castle", nu puteau fi, după arătările căpitanului King, decît Insulele Monte Bello, care se aseamănă în totul descrierii făcute de către danezi.

Bougainville avea instrucţiuni să identifice împrejurimile fluviului Lebedelor, unde guvernul francez spera să găsească un loc prielnic pentru deportarea atîtor nefericiţi înghesuiţi în ocnele din Franţa. Însă Anglia arborase, cu puţin mai înainte, drapelul ei în insulele Nuyts şi Leeuwin, în portul Regele George, în Golfuleţul Geografului şi pe fluviul Lebedelor. Această identificare rămînea deci fără obiect. În orice caz operaţia ar fi fost cu neputinţă,

date fiind întîrzierile suferite de expediţie care, în loc să sosească în acele meleaguri în luna aprilie, ajunsese acolo abia la mijlocul lui mai, adică atunci cînd ţinutul se afla în plină iarnă. În adevăr, această coastă nu oferea nici un adăpost ; îndată ce vîntul se porneşte să bată, frămîntarea valurilor devine enormă, iar amintirea nenorocirilor îndurate de cei de pe nava „Geographe" *, la aceeaşi epocă a anului, era încă vie în memoria francezilor.

Timpul furtunos însoţi navele „Thetis" şi „Speranţa" pînă la Hobart-Town, cea mai însemnată dintre aşezările engleze din Ţara Van Diemen (Tasmania). Cu toată dorinţa lui vie de a se opri în acel loc, comandantul fu silit să fugă din faţa furtunii şi să navigheze pe lîngă coastă pînă la Port Jackson.

Un far foarte frumos indica intrarea în port : era un turn de granit, înalt de şaptezeci şi şase de picioare englezeşti (cam 30 de metri), a cărui lanternă, luminată cu petrol, se putea vedea, pe timp senin, de la o distanţă de opt sau nouă leghe.

Guvernatorul, sir Thomas Brisbane, primi cu prietenie expediţia şi luă de îndată măsurile necesare pentru aprovizionarea ei cu de-ale mîncării. Această aprovizionare se făcu prin licitaţie, şi cea mai deplină bună-credinţă domni permanent în executarea comenzilor.

Această escală fu binevenită pentru cunoaşterea întregului stat-major al acestei regiuni. Şi, în timp ce Bougainville citea pe nerăsuflate toate lucrările despre New South Wales, apărute pînă la acea dată, ofiţerii străbateau oraşul şi se opreau, încîntaţi şi uimiţi, în faţa nenumăratelor monumente ridicate de guvernatorul Macquarie.

Priveliştea avea, totuşi, şi unele umbre : străzile, largi şi bine aliniate, nu erau nici pavate, nici iluminate ; erau chiar atît de puţin sigure noaptea, încît mai multe persoane fură asasinate şi despuiate în plină stradă.

Dacă străzile oraşului nu erau de loc sigure, împrejurimile se aflau într-o stare şi mai rea. Bande întregi de *bush-rangers* (vagabonzi de tufişuri), condamnaţi la muncă silnică, hoinăreau străbătînd satele şi deveniseră atît de periculoşi, încît guvernul organizase, nu de multă vreme, o companie de cincizeci de dragoni, ca să-i urmărească în mod special.

Totuşi, ofiţerii francezi făcură cîteva excursii interesante, la Paramatta, pe malurile rîului Nepean, extrem de strivit între stînci, unde vizitară domeniul Regent-ville, apoi la „cîmpiile Emu", aşezare agrară a guvernului şi un soi de fermă-model ; în sfîrşit, asistară la o mare reprezentaţie de teatru dată în cinstea lor.

Ştim cu toţii cu cîtă plăcere vor marinarii să călărească pe cai, iar francezii străbătură călare toată întinderea cîmpiilor Emu. Nobilele animale, aduse din Anglia, nu degeneraseră în Noua Galie de Sud ; caii se dovedeau mereu vioi, cum de altfel putu să se convingă unul din tinerii ofiţeri. Acesta, adresîndu-se călăuzei lor, Cox, îi spuse pe englezeşte : „Îmi place tare mult să călăresc", dar de-abia rosti aceste cuvinte că fu azvîrlit de pe cal şi se pomeni trîntit în iarbă, fără să-şi fi putut da seama ce i se întîmplase. Rîseră cu toţii, cu atît mai mult cu cît dibaciul călăreţ scăpase teafăr.

Dincolo de cîmpurile cultivate ale lui Cox se întindea pădurea, „pădurea deschisă", cum îi spun englezii, pe care o poţi străbate călare şi unde nu întîmpini nici o piedică în drum ; era o pădure de eucalipţi şi de *spinifex* de specii diferite, precum şi de casuarina cu frunze de un verde foarte închis.

* „Geographe", nava expediţiei franceze care a explorat în 1801—1802 Australia sub comanda lui Nicolas Baudin.

A doua zi ofiţerii făcură o plimbare cu barca pe rîul Nepean, afluent al rîului Hawkesbury. Aceasta excursie fu rodnică pentru cercetările de istorie naturală, căci Bougainville îşi îmbogăţi colecţia lui cu raţe, lişiţe, cu o frumoasă specie de pescăruş, „pescarul-regelui", şi cu papagali-cacatoeşi. În păduri se auzea ţipătul strident al păsării-liră şi al altor două păsări, care imitau în mod surprinzător clinchetul unui clopoţel şi zgomotul crispant al ferăstrăului.

Acestea nu sînt singurele păsări demne de remarcat prin originalitatea cîntecului lor ; trebuie să-l mai amintim şi pe „fluierător", pe „ascuţitor", pe „mierloiul zeflemist", pe „vizitiu", care imită pocnetul biciului şi pe „măgarul care rîde", cu izbucnirile lui continue de rîs, care sfîrşesc prin a tortura nervii ascultătorilor.

John Cox dărui de asemenea comandantului doi ornitorinci. Obiceiurile acestui straniu animal amfibiu erau încă prea puţin cunoscute de naturaliştii europeni şi foarte puţine muzee posedă exemplare din această specie.

O altă excursie se făcu în Munţii Albaştri, unde ofiţerii vizitară faimosul Platou al regelui, *King's Table-Land*, de unde priveliştea era într-adevăr măreaţă. Abia ajunşi, cu multă trudă, pe o costişă, deodată se deschise la picioarele călătorilor o prăpastie adîncă de o mie şase sute de picioare, un imens covor de verdeaţă desfăşurat pe o întindere de douăzeci de mile. La dreapta şi la stînga sînt coastele rîpoase ale munţilor. Ceva mai aproape, un torent ţîşneşte zgomotos şi se năpusteşte, în cascade, în adîncul văii ; este cataracta cunoscută sub denumirea de *Aspley's water-fall*. Apoi urmă o vînătoare de canguri în „Păşunea vacilor", împreună cu Mac-Arthur, unul dintre oamenii care contribuise în cea mai mare măsură la înflorirea Noii Galii de Sud.

Bougainville profită de escala lui la Sydney spre a pune piatra fundamentală a unui monument în memoria lui La Perouse. El fu ridicat în Botany Bay, chiar pe locul unde navigatorul îşi stabilise cîndva tabăra.

La 21 septembrie „Thetis" şi „Speranţa" îşi reluară navigaţia, trecînd prin regiunea insulelor Pitcairn, a Paştelui şi Juan Fernandez, devenită loc de deportare pentru criminalii din Chile, după ce fusese ocupată, timp de o jumătate de veac, de nişte spanioli, care cultivaseră acolo viţa-de-vie.

La 23 noiembrie, „Thetis", care se pierduse de „Speranţa" pe o ceaţă deasă, ancoră la Valparaiso.

În rada portului domnea o mare animaţie : generalul Ramon Freire y Serrano, despre care am vorbit mai înainte, pregătea o expediţie contra Insulei Chiloe, care aparţinea încă Spaniei.

Ca şi călătorul rus Litke, Bougainville socoteşte că aşezarea oraşului Valparaiso nu-şi justifică denumirea *. Străzile sînt murdare, strîmte şi atît de povîrnite, încît e un adevărat chin să le străbaţi. Singurul cartier plăcut este mahalaua Almendral care, străjuită de grădini şi de livezi, ar fi fost şi mai plăcută, fără învolburarea de nisip pe care vîntul o ridică în tot cursul anului. În 1811, Valparaiso nu număra decît patru-cinci mii de locuitori ; această populaţie se întreise în 1825 şi sporul ei părea departe de a se opri aici.

În clipa cînd „Thetis" ancora la Valparaiso, se găsea acolo şi nava de linie „Blonde", comandată de lordul Byron, nepotul exploratorului ale cărui descoperiri le-am descris mai înainte. Printr-o coincidenţă într-adevăr ciudată,

* În limba spaniolă *Valparaiso* înseamnă Valea raiului.

Byron ridicase de curînd, în Insula Hawaii, un monument în memoria lui Cook ; iar Bougainville, fiul navigatorului care făcuse înconjurul lumii, întîlnit de Byron în Strîmtoarea Magellan, pusese de curînd în Noua Galie de Sud piatra fundamentală a monumentului închinat memoriei lui La Perouse.

Bougainville profită de lungul răgaz necesar aprovizionării cu alimente a escadrei sale, spre a face o călătorie la Santiago, capitala statului Chile, situata la treizeci şi trei de leghe mai în inima ţării.

Împrejurimile acestui oraş sînt de-o goliciune care descurajează pînă la desperare, fără locuinţe, fără cîmpii cultivate. Apropierea oraşului este semnalată doar de clopotniţele unor biserici şi te crezi încă în mahalalele lui, chiar cînd ai ajuns în centrul oraşului Santiago.

Monumentele nu lipsesc totuşi din oraş : putem cita palatul monetăriei, universitatea, arhiepiscopia, catedrala, biserica iezuiţilor, palatul şi sala de spectacole, aceasta din urmă atît de slab iluminată, încît nu poţi distinge feţele spectatorilor. Apoi, după ce se sfîrşi vizitarea curiozităţilor oraşului, ofiţerii porniră să le viziteze pe cele din împrejurimi, în special Salto-de-Agua, cascadă înaltă de vreo treizeci şi doi de metri, la care nu poţi ajunge decît cu destulă greutate, şi Cerito-de-Santa-Lucia, deasupra căruia se află o fortăreaţă, singura apărare a oraşului.

Sezonul înainta şi ofiţerii trebuiau să se grăbească, dacă nu voiau să scape epoca cea mai prielnică navigaţiei în jurul Capului Horn. Deci, la 8 ianuarie 1826, cele două nave îşi reluară navigaţia. Trecură de-a lungul capului, dublîndu-l fără avarii, dar nu putură, din pricina ceţelor şi a vînturilor contrare, să ancoreze în Insulele Maluine şi, la 28 martie, se opriră în rada portului Rio de Janeiro.

Împrejurările acestei escale fură destul de norocoase ca să îngăduie francezilor să-şi facă o idee justă despre acest oraş.

Bougainville relatează :

„Împăratul era plecat într-o călătorie, cînd noi ajunserăm acolo. Reîntoarcerea lui fu un prilej de sărbătoriri şi de recepţii, care puseră în mişcare populaţia, întrerupînd astfel, pentru cîteva zile, uniformitatea vieţii din acest oraş, cel mai trist şi mai morocănos din lume. Împrejurimile lui sînt, totuşi, pline de farmec ; natura şi-a risipit aici comorile, iar portul imens al capitalei, loc de întîlnire al «negustorilor» din toate ţările care se îndeletnicesc cu comerţul în Atlantic, oferă priveliştea cea mai însufleţită : este o minunată îngrămădire de nave care intră şi ies, de corăbii cu vele ce se încrucişează şi un zgomot asurzitor de salve de tun care sărbătoresc ceva. În sfîrşit, este un permanent schimb de politeţe între ofiţerii echipajelor străine, care se vizitează reciproc, şi reprezentanţii diplomatici ai puterilor străine acreditaţi pe lîngă curtea din Rio".

La 11 aprilie, escadra ridică ancora şi reveni la Brest la 4 iunie 1826, fără să mai fi făcut vreo escală, de la plecarea ei din Rio de Janeiro.

Chiar dacă Bougainville nu făcuse, în această expediţie, nici o descoperire, trebuie să amintim că lui îi datorăm, totuşi, amănunte foarte interesante şi uneori noi despre ţările vizitate. Unele hărţi topografice întocmite de brigada lui aveau să fie de folos navigatorilor şi trebuie să recunoaştem că lucrările de hidrografie, singura ştiinţă care nu avea savanţi specializaţi la bordul navelor lui, ceea ce l-a determinat s-o studieze el însuşi, au fost îndeplinite cu minuţiozitate şi cuprind observaţii pe cît de numeroase, pe atît de exacte.

Expediţia care urma să fie încredinţată căpitanului Dumont d'Urville nu era, după socoteala ministrului, decît un mijloc de a spori şi completa numărul considerabil de documente ştiinţifice strînse de comandantul Duperrey, în timpul călătoriei întreprinse de el între anii 1822 şi 1824.

Nici un alt ofiţer nu avea titlurile lui Dumont d'Urville, întrucît acesta fusese secundul lui Duperrey şi, de altfel, el însuşi concepuse planul expediţiei şi stabilise toate amănuntele acestei noi explorări. Regiunile Oceaniei pe care-şi propusese să le viziteze, întrucît ele îi păreau demne să reţină, urgent şi imperios, atenţia geografului şi călătorului, erau : Noua Zeelandă, Arhipelagul Viti (Fiji), insulele Loyauté, Noua Britanie şi Noua Guinee.

Vom vedea, urmîndu-l pas cu pas, pe navigator, ce a putut să realizeze din aceste proiecte.

Acestei expediţii i se hărăzise însă şi alt scop. Dar să lăsăm instrucţiunile care au fost predate comandantului să vorbească :

„Un căpitan american a afirmat că a văzut, în mîinile unor băştinaşi dintr-o insulă aşezată între Noua Caledonie şi Arhipelagul Louisiade o cruce a sfîntului Ludovic şi medalii care i-au părut că provin din naufragiul celebrului navigator (La Pérouse), a cărui pierdere a lăsat pe bună dreptate atîtea regrete. Fireşte, este un foarte slab motiv să sperăm că victimele acelui dezastru trăiesc încă ; totuşi, domnule, ai da maiestăţii sale o prea vie satisfacţie dacă, după atîţia ani de mizerie şi de exil, vreunul dintre aceşti nenorociţi naufragiaţi ar fi redat, datorită dumitale, patriei sale".

Scopul pe care urma să-l atingă expediţia era deci multiplu, şi, printr-un noroc, într-adevăr considerabil, ea obţinu aproape toate rezultatele aşteptate.

Dumont d'Urville primi, chiar din luna decembrie 1825, scrisoarea oficială prin care era numit comandant şi fu autorizat să aleagă toate persoanele care aveau să-l însoţească. El îşi luă pe lîngă dînsul, în calitate de secund, pe locotenentul Jacquinot, iar drept colaboratori ştiinţifici pe Quoy şi Gaimard care făcuseră parte din echipajul navei „Urania", şi pe chirurgul Primevère Lesson.

Nava aleasă fu „Coquille", întrucît D'Urville putuse să-i aprecieze excelentele calităţi ; atîta doar că, în memoria lui La Pérouse, îi dădu numele de „L'Astrolabe" şi îmbarcă pe ea un echipaj de optzeci de marinari. Ancora fu ridicată la 25 aprilie 1826 şi curînd nu se mai văzură Munţii Toulonului şi coastele Franţei.

După o escală la Gibraltar, „L'Astrolabe" se opri la Tenerife, spre a lua de acolo unele provizii proaspete, înainte de a traversa Oceanul Atlantic. Comandantul profită de această escală spre a urca pînă în vîrful Muntelui Teyde. D'Urville, împreună cu Quoy, Gaimard şi cu mai mulţi ofiţeri, merse mai întîi pe un drum destul de anevoios printre cîmpuri acoperite de zgură.

Însă, pe măsură ce se apropia de Laguna, priveliştea se înfrumuseţa. Acest oraş măricel are o populaţie nu prea numeroasă.

De la Matanza pînă la Orotava, vegetaţia este luxuriantă, iar viţa-de-vie, cu frunzele ei verzui, sporeşte bogăţia priveliştii.

Orotava este un orăşel maritim, al cărui port nu oferă decît un prost adăpost ; bine construit şi bine străbătut de străzi, el ar putea place vizitatorilor, însă străzile lui prea înclinate fac aproape cu neputinţă orice circulaţie.

După un urcuş de trei ore, în mijlocul unor cîmpii bine cultivate, ajung în regiunea castanilor. Dincolo de ea încep norii, şi călătorul nu mai înain-

Casă din Dorei (Noua Guinee) (Facsimil. Gr[illegible] veche)

tează decît scăldat într-o brumă umedă, cu totul neplăcută. Mai departe se află regiunea bălăriilor, dincolo de care aerul se limpezeşte, plantele dispar şi pămîntul devine mai uscat şi mai arid. Din acel moment dai de lave descompuse, de zgură şi de pietre ponce nemăsurat de multe, pe cînd, dedesubt, se desfăşoară marea imensă a norilor.

Vîrful muntelui, mascat pînă atunci de nori sau de ceilalţi munţi înalţi care-l înconjură, iese, în sfîrşit, la iveală. Povîrnişul nu mai este abrupt; pătrunzi în acele cîmpii nesfîrşite şi nespus de mohorîte, numite de spanioli *cañadas*, din pricina goliciunii lor.

La prînz, ofiţerii se opriră la Grota Pinului, înainte de a străbate uriaşele blocuri de bazalt, aşezate în cerc, care formează zidul împrejmuitor al craterului, acum umplut pînă sus cu cenuşă.

Urmează asaltul vîrfului ; la o treime din înălţimea lui se găseşte un fel de esplanadă, numită Estancia-de-los-Ingleses.

Acolo, călătorii petrecură o noapte, desigur nu tot atît de plăcută ca cele petrecute în tabăra lor, fără a avea însă de suferit prea mult de pe urma indispoziţiilor şi a sufocărilor care îi chinuiseră pe atîţia alţi exploratori. Doar puricii le dădură asalturi repetate, care îl împiedicară pe comandant să doarmă liniştit.

La ora 4 dimineaţa, grupul porni din nou la drum şi ajunse curînd la o nouă esplanadă, numită Alta-Vista. Dincolo de ea nu mai era nici o potecă şi ofiţerii fură nevoiţi să urce, cu mare greutate, pe lava goală, pînă la Căpăţîna-de-zahăr, înfruntînd la tot pasul viscole şi nămeţi, ce nu se topeau niciodată, dată fiind poziţia lor ferită de razele soarelui. Vîrful este foarte abrupt, iar căţărarea pe el este şi mai îngreuiată de pietrele ponce care, rostogolindu-se sub picioarele lor, îi împiedicau să avanseze.

Dumont d'Urville relatează :

„La ora 6,30, ajunserăm pe culmea Căpăţînii-de-zahăr. Era, desigur, un crater pe jumătate astupat, cu pereţii nu prea groşi şi zdrenţuiţi, adînc cam de şaizeci-optzeci de picioare şi presărat la suprafaţă cu bucăţele de feldspat, de piatră ponce, sau de blocuri de lavă. Aburul sulfuros care ţîşneşte din gura craterului formează — ca să spunem aşa — o cunună de fum, cîtă vreme fundul lui este rece de-a binelea. Pe culmea piscului termometrul arăta +11° ; bănuiesc totuşi că era influenţat de fumul din crăpătura craterului, întrucît, cînd fu coborît în fundul acestuia, scăzu în scurt timp de la +19° la soare la +9,5° la umbră.

Coborîşul se făcu fără accidente, pe un alt drum, care îngădui călătorilor să exploreze Cueva-de-la-Nieve şi să viziteze pădurea Agua-Garcia, străbătută de un pîrîu limpede ; aici D'Urville putu să culeagă din plin plante şi ierburi.

La Santa Cruz, comandantul putu vedea, în cabinetul maiorului Megliorini, printre arme, scoici, animale, peşti, şi multe alte obiecte, o mumie bine păstrată care i se spuse că era a unei femei guanşe [171]. Învelită în piei înnădite, ea părea înaltă cam de 1,70 metri ; mîinile îi erau mari şi trăsăturile feţei păreau să fi fost destul de proporţionate.

Peşterile-morminte ale guanşilor conţineau şi ele oale de lut şi de lemn, sigilii triunghiulare de argilă arsă şi o mulţime de mici discuri din acelaşi material care, înşirate ca nişte mătănii, ajutau poate pe acest popor dispărut, la număratul banilor sau lucrurilor, aşa cum frînghiile cu noduri, numite *quipos* ale peruvienilor, le foloseau acestora în scopuri asemănătoare [172].

La 21 iunie, „L'Astrolabe" îşi reluă navigaţia şi se opri la La Praya, în Insulele Capului Verde, unde D'Urville spera să-l găsească pe căpitanul englez King, care i-ar fi dat ştiri precise despre navigaţia pe coastele Noii Guinee. Însă acesta părăsise La Praya cu treizeci şi şase de ore înainte, aşa încît, a doua zi dimineaţa, la 30 iunie, „L'Astrolabe" porni din nou la drum.

Stîncile de la Martin-Vaz şi Insula Trinidad fură zărite în ultima zi de iulie. Insula părea cu desăvîrşire stearpă, afară doar de iarba firavă şi de rare boschete pipernicite, care parcă abia mînjesc stîncile.

D'Urville ar fi dorit mult să întreprindă unele cercetări de botanică în această insulă pustie, însă talazurile erau atît de violente, încît el socoti nepotrivită o încercare de debarcare.

La 4 august, „L'Astrolabe" ajunse în punctul unde ar fi trebuit să fie Insula Saxenburg, insulă imaginară, care trebuie ştearsă definitiv de pe hăr-

ţile franceze, aşa cum făcuseră mai înainte şi englezii ; apoi nava ajunse aproape de insulele St. Paul şi Amsterdam, nu fără a înfrunta o serie de furtuni, care o zdruncinară considerabil. La 7 octombrie ancoră în portul Regele George, pe coasta Australiei.

Deşi furtuna stîrnită de valuri era cumplită şi vremea permanent rea, în cele o sută opt zile de navigare D'Urville îşi continuase totuşi cercetările obişnuite asupra efectelor ruliului navei, a înălţimii valurilor — socotind că ele s-ar urca pînă la optzeci—o sută de picioare, în regiunea bancurilor de nisip ale Acelor — precum şi asupra temperaturii oceanului la diferite adîncimi.

Întrucît căpitanul Jacquinot descoperise, pe ţărmul drept al Golfului Regina Charlotte, un frumos izvor de apă dulce şi, nu departe de acesta, un loc prielnic aşezării unui observator astronomic şi meteorologic, echipajul navei veni în grabă acolo să-şi aşeze corturile, în timp ce mai mulţi ofiţeri făceau înconjurul golfului, iar alţi cîţiva intrau în legătură cu băştinaşii.

Unul dintre aceştia primi să vină la bord. Cu foarte multă greutate putură să-l convingă ofiţerii să lase deoparte un tăciune de *banksia* care îi slujea să-şi păstreze focul la îndemînă multă vreme şi să-şi încălzească burta şi picioarele. De altfel, el rămase pe navă două zile, liniştit, bînd şi mîncînd în faţa jarului de la bucătărie. Compatrioţii săi, rămaşi pe uscat, manifestară tot timpul intenţiile lor paşnice şi nu se temură chiar să-şi aducă la tabără pe trei din copiii lor.

În timpul acestei escale, o ambarcaţie cu vele, condusă de opt englezi, se prezentă la navă ; aceştia cerură să fie luaţi la bord ca pasageri. Ei istorisiră ofiţerilor o poveste puţin verosimilă, pretinzînd că erau naufragiaţi. Comandantul avu însă impresia că nu erau decît nişte ocnaşi evadaţi şi această bănuială deveni o certitudine, cînd îi văzu strîmbînd din nas la propunerea de a fi duşi înapoi la Port Jackson. Totuşi, a doua zi unul dintre ei se angajă ca matelot, alţi doi fură admişi ca pasageri, iar restul de cinci preferară să rămînă pe acele plaje, continuînd să ducă un trai jalnic în mijlocul băştinaşilor.

În acest timp, operaţiile de cercetări hidrografice şi astronomice nu încetară nici un moment, pe cînd pe uscat vînătorii şi naturaliştii încercau să-şi procure exemplare de specii noi. Această escală, care se prelungi pînă la 24 octombrie, îngădui echipajului să se întremeze după obositoarea lui navigaţie, să întreprindă reparaţiile trebuincioase, să facă provizii de apă de băut şi de lemne, să alcătuiască planurile topografice ale tuturor împrejurimilor şi să strîngă însemnate colecţii de plante şi animale.

După toate observaţiile pe care le făcuse în atîtea direcţii, D'Urville se mira că englezii nu se stabiliseră în portul Regele George, admirabil situat atît pentru navele care se îndreptau direct din Europa în Noua Galie de Sud, cît şi pentru cele care mergeau de la Capetown în China, sau în Insulele Sonde, împotriva direcţiei musonului.

Explorarea acestei coaste fu continuată pînă la Port Western, escală pe care D'Urville o preferă celei din portul Dalrymple, ale cărui intrări şi ieşiri erau anevoioase şi adesea chiar primejdioase. De altfel, Port Western nu era cunoscut încă decît din arătările lui Baudin şi ale lui Flinders. Ar fi fost deci mult mai profitabil să se exploreze acest ţărm rar vizitat. Lucrările efectuate în portul Regele George fură continuate şi în Port Western ; despre ele comandantul relatează, în concluzie, cele ce urmează :

Uriaşe păduri de eucalipt în Golfuleţul Jervis

„Port Western oferă un loc de acostare şi la sosire, şi la plecare ; poziţia lui este excelentă, lemnul este abundent şi uşor de tăiat. Cu un cuvînt, de cum s-ar descoperi vreun izvor potrivit de apă dulce (şi este probabilă găsirea lui), el va deveni un punct de acostare foarte important într-o strîmtoare ca cea din Bass, unde vînturile suflă adesea cu furie zile întregi de-a rîndul şi unde curenţii pot îngreuia mult navigaţia în asemenea împrejurări".

De la 19 noiembrie la 2 decembrie, „L'Astrolabe" continuă să navigheze de-a lungul coastei, neoprindu-se decît în Golfuleţul Jervis, unde găsiră splendide păduri de eucalipt.

Primirea făcută francezilor, la Port Jackson (Sydney) de guvernatorul Darling şi de autorităţile coloniei, fu cît se poate de cordială, deşi escalele lui

D'Urville în diferite porturi din Noua Olandă (Australia) intrigaseră foarte mult autorităţile engleze.

În ultimii trei ani, oraşul crescuse simţitor şi se înfrumuseţase în aceeaşi măsură ; deşi populaţia coloniei nu era încă evaluată decît la vreo cincizeci de mii de suflete, totuşi englezii înfiinţau mereu noi aşezăminte.

Comandantul profită de escala de la Sydney spre a-şi expedia scrisorile în Franţa, unde trimise de asemenea cîteva lăzi cu preparate zoologice şi botanice. Apoi, îndată ce-şi îmbarcă proviziile şi-şi putu procura toate obiectele care-i erau necesare, îşi reluă călătoria.

Ar fi de prisos să ne oprim, cu Dumont d'Urville, în Noua Galie de Sud ; el consacră un volum întreg din darea sa de seamă istoriei şi stării de fapt a acestei colonii în 1826, iar noi am vorbit amănunţit despre toate acestea. Este mai bine să părăsim Sydneyul, o dată cu el, şi să-l urmăm în Golfuleţul Tasman, printre adierile liniştite, printre vînturile dezlănţuite, curenţii şi furtunile, care nu-i îngăduiră să ajungă în Noua Zeelandă decît la 14 ianuarie 1827.

Nici o expediţie nu semnalase încă Golfuleţul Tasman pe care doar Cook îl întrezărise în timpul celei de-a doua călătorie a sa.

Nişte luntre în care se aflau vreo douăzeci de băştinaşi, dintre care jumătate păreau căpetenii, acostară lîngă „L'Astrolabe" şi avură atîta încredere în exploratori, încît se urcară la bord ; unii dintre ei rămaseră chiar pe navă cîteva zile. Mai sosiră apoi şi alţii, care se aşezară în vecinătatea navei, şi astfel începură schimburile.

Cîţiva ofiţeri se urcară pe înălţimile care dominau golfuleţul, în mijlocul unor desişuri adînci. D'Urville ne spune :

„Nici un fel de păsări, nici o insectă, nici măcar reptile ; această lipsă totală de vietăţi, această tăcere deplină are ceva solemn şi lugubru".

Iată penibila impresie lăsată de aceste pustiuri mohorîte.

Din culmea acestor costişe, comandantul zărise un nou golfuleţ, cel al Amiralităţii, care comunica printr-un canal cu golfuleţul unde ancorase „L'Astrolabe". El voi să-l exploreze căci, de sus, îi păruse mult mai sigur decît Golfuleţul Tasman. Însă, de mai multe ori, curenţii erau cît pe-aci să-i scufunde nava. Dacă „L'Astrolabe" ar fi fost aruncată pe această coastă stîncoasă şi rîpoasă, echipajul ar fi pierit în întregime şi n-ar mai fi rămas nici o urmă din naufragiu. În sfîrşit, după numeroase încercări zadarnice D'Urville izbuti să treacă prin acea strîmtoare, pierzînd doar o parte din chila falsă [173].

Darea de seamă relatează :

„Spre a consacra amintirea trecerii navei «L'Astrolabe» dădui acestei strîmtori periculoase numele de Strîmtoarea Francezilor ; dar, afară doar de vreun caz de forţă majoră, n-aş sfătui pe nimeni să încerce s-o traverseze... Contemplarăm atunci, în voie, frumosul bazin în care ne aflam ; el merită, fireşte, toate laudele pe care i le adusese Cook şi aş putea recomanda un mic şi frumos port, la cîteva mile mai la sud de locul unde ancorase căpitanul... Navigaţia noastră prin Strîmtoarea Francezilor stabilise definitiv că întregul uscat care se sfîrşea la Capul Stephens, cum l-a numit Cook, era o insulă. Comparînd harta noastră cu cea întocmită de Cook pentru acea strîmtoare, se va dovedi că lucrările lui lăsau mult de dorit..."

„L'Astrolabe" ajunse în curînd în Strîmtoarea Cook, trecu pe dinaintea Golfului Regina Charlotte şi ocoli Capul Palliser, alcătuit din munţi înghesuiţi unul într-altul. Foarte mirat, D'Urville constată că în lucrările marelui navigator se strecuraseră multe greşeli ; şi, în partea hidrografică a dării de

seamă asupra călătoriei, discută unele puncte pe care le-a găsit inexacte cu cincisprezece-douăzeci de minute față de datele sale.

Intenția comandantului era să identifice atunci coasta de vest a pămîntului care se afla la nordul Insulei Ikana-Mawi ; acolo se găsesc porci, dar nu se găsește *punamu*, acel jad prețios, din care zeelandezii își fabrică cele mai prețioase instrumente ; în schimb, în insulele dinspre sud se găsește jadul, dar nu se găsesc porci.

Doi indigeni, care ținuseră morțiș să rămînă la bord, deveniră triști și mohorîți cînd văzură cum se pierd la orizont coastele ținutului unde locuiseră. Ei regretau acum — prea tîrziu însă — îndrăzneala care-i împinsese să călătorească. Să spui „îndrăzneală" ar însemna prea puțin, căci în repetate rînduri ei îi întrebară pe francezi dacă nu cumva aveau de gînd să-i mănînce ! Dar după cîteva zile se liniștiră.

D'Urville continuă să navigheze de-a lungul coastei. Fură astfel dublate capurile Turnagain și Kidnappers — denumite astfel de Cook — și se identifică Insula Pustie.

În Golfulețul Tolaga — denumit astfel de Cook — indigenii aduseseră la bord porci și cartofi, schimbîndu-i pe obiecte de mică valoare. Între timp, veniră alte bărci, dar neozeelandezii aflați la bord îl hărțuiră pe comandant ca să-l convingă să deschidă focul contra lor și să-i ucidă. Dar, cînd aceștia veniră la bord, cei dintîi care le ieșiră înainte și îi primiră cu cele mai amicale manifestări fură tocmai compatrioții lor. Această purtare stranie se explică prin starea de bănuială și gelozie reciprocă în care se află și care îi ațîță pe unii contra altora. „Ar vrea să profite singuri, și numai ei, de avantajele pe care le așteaptă din vizitele străinilor și sînt desperați cînd văd că și vecinii lor vor să se bucure de acestea".

Pe „L'Astrolabe" se găseau cîțiva zeelandezi, printre care, mai cu seamă, un oarecare Shaki, considerat a fi șef, datorită staturii sale înalte, tatuajului său integral, ținutei mîndre și modului respectuos în care îi vorbeau compatrioții săi. Văzînd că se apropie de navă o barcă condusă doar de șapte-opt oameni, Shaki și tovarășii lui îl implorară pe D'Urville să-i împuște pe noii veniți ; merseră pînă acolo încît cerură puști ca să-i ucidă chiar ei. Totuși, noii veniți nici nu se urcaseră bine la bord și toți ceilalți aflați mai dinainte pe navă îi copleșiră cu manifestări de respect ; însuși Shaki, deși se arătase printre dușmanii cei mai înverșunați, își schimbă atitudinea, și le oferi în dar cîteva satîre, pe care le obținuse de la francezi.

Aceste căpetenii cu aerul războinic și crunt și cu fața pe de-a-ntregul tatuată se găseau la bord doar de cîteva clipe, cînd deodată, tocmai cînd D'Urville se pregătea să le pună întrebări, săriră în bărci ca la un semn și plecară în largul oceanului.

D'Urville adună, în Golfulețul Tolaga, al cărui nume adevărat este Hua-Hua, primele informații despre *kivi*, acea pasăre cu penele căreia băștinașii împodobesc o rogojină ce constituie unul dintre obiectele lor de lux. E aceeași pasăre care purta și numele de *apteryx*. Informațiile pe care D'Urville le obținuse de la băștinași erau în mare parte exacte. *Apteryxul*, care seamănă cu o găină și are pene cenușii de culoarea fierului, aduce cu struțul și, la fel ca el, nu poate să zboare ; trăiește în pădurile dese și umede și nu iese din ele decît noaptea cînd își caută hrana. Vînătorile necruțătoare au stîrpit aproape cu totul această specie ciudată de păsări, din care azi se găsește foarte greu cîte un exemplar.

D'Urville urmă mai departe recunoaşterea hidrografică a coastei de răsărit a insulei septentrionale din Noua Zeelandă, avînd contact zilnic cu indigenii care îi aduceau cartofi dulci şi porci. După spusele locuitorilor, triburile se aflau în război permanent şi aceasta era cauza împuţinării numărului băştinaşilor. Aceştia cereau mereu puşti şi la urmă se mulţumeau cu iarbă de puşcă, dînd în schimb mărfuri de-ale lor.

La 10 februarie, în apropierea Capului Runaway, nava avu de înfruntat o furtună care a ţinut treizeci şi şase de ore ; în cîteva rînduri era chiar pe punctul să se scufunde.

Pînă la urmă, intră în Golful Abundenţei, în fundul căruia se ridică Muntele Edgecumbe, naviga pe lîngă coastă şi văzu Insula Înaltă şi Insula Mare ;

dar timpul se înrăutăţi într-atît, pe cînd se explora golful, încît harta care s-a ridicat nu inspira mare încredere.

Corabia ajunge la Golful Mercury, cercetează Insula Marea Barieră, intră în Golful Shouraki (Hauraki) şi vizitează insulele Cloşca cu Pui, Cavalerii Săraci, pătrunzînd, apoi, în Golful Insulelor.

Triburile întîlnite de D'Urville în această regiune se găseau în război cu cele din Golful Shouraki şi Waikato. D'Urville coborî pentru a cerceta Golful Shouraki, care fusese studiat superficial de Cook şi constată că în acea parte Noua Zeelandă posedă nenumărate golfuri şi golfuleţe, unele mai bune decît altele. Aflînd că urmînd cursul rîului Waimagoia se putea ajunge la un loc separat de marele port Manukau, după un drum foarte scurt, pe coasta de apus a acestei insule, D'Urville dispuse ca un număr de ofiţeri să întreprindă această recunoaştere. Ei confirmară întru totul aceste informaţii.

„Această descoperire, scrie Dumont D'Urville, poate avea o mare însemnătate pentru aşezările care s-ar întemeia în Golful Shouraki şi importanţa locului va creşte, dacă cercetări suplimentare vor dovedi că portul Manukau va fi în măsură să primească şi nave de un anumit tonaj, deoarece o asemenea aşezare ar avea ieşire la cele două mări : orientală şi occidentală".

Rangui, unul dintre *rangatiras* (căpetenii de prin aceste regiuni), ceruse în nenumărate rînduri comandantului plumb, din care să facă gloanţe. Bineînţeles însă că acesta îl refuzase mereu. În clipa plecării, D'Urville află că plumbul unei sonde cu care se măsoară adîncimea apei fusese furat. Comandantul îl mustră aspru pe Rangui, spunîndu-i, pe un ton ridicat, că o asemenea faptă este nedemnă de oamenii cinstiţi. Mustrările părură să-l impresioneze puternic pe Rangui, care se apără spunînd că făptaşul, pe care nu-l cunoştea, săvîrşise furtul fără ştirea lui.

Relatarea continuă : „Cîteva clipe mai tîrziu, lovituri puternice şi strigăte deznădăjduite care plecau din piroga lui Rangui îmi atraseră din nou luarea-aminte. Privii într-acolo şi ce-mi fu dat să văd ? Rangui şi Tawiti izbeau cu vîslele lor într-o manta care părea să îmbrace un om. Mi-a fost însă foarte uşor să-mi dau seama că şarlatanii izbeau, doar, într-o bancă a pirogii. După ce jucară cîtăva vreme această farsă, vîsla lui Rangui se frînse. Omul lovit păru că a căzut jos şi atunci Rangui, adresîndu-mi-se, îmi spuse că-l pedepsise pe făptaş şi mă întrebă dacă sînt mulţumit. I-am răspuns afirmativ rîzînd în sinea mea de şiretenia omului".

D'Urville cercetă frumoasa Insulă Waihiki şi astfel desăvîrşi explorarea Strîmtorii Astrolabe şi a Golfului Hauraki. El navigă apoi către nord pînă la Golful Insulelor şi de acolo pînă la Capul Maria Van Diemen, extremitatea nordică a Noii Zeelande.

Golful Insulelor, pe vremea cînd „Coquille" acostase acolo, era foarte populat şi se stabiliseră relaţii prieteneşti cu băştinaşii. Dar acum o linişte pustie înlocuise însufleţirea şi agitaţia zilelor de odinioară. Ipahul, sau mai bine zis, *Pa*-ul [174] Kahu-Werai, în care trăia un trib destoinic, fusese părăsit şi războiul pricinuise pe meleagurile acelea nelipsitele pustiiri. Tribul songhui jefuise avutul tribului paroa şi-i alungă pe membrii săi.

În Golful Insulelor se stabiliseră misionarii englezi, dar cu toată insistenţa lor, nu izbutiseră să-i atragă pe băştinaşi, aşa că strădaniile lor rămăseseră infructuoase.

În acest loc s-a terminat importanta recunoaştere hidrografică a coastei răsăritene a Noii Zeelande. De la Cook, nu mai fusese făcută nici o explorare pe aceste meleaguri, cu mai multă grijă, în mijlocul atîtor primejdii şi pe o

întindere atît de mare a coastelor. Prin acest studiu serios D'Urville a adus un însemnat serviciu ştiinţei geografice şi navigaţiei. În mijlocul cumplitelor furtuni de prin acele locuri, a fost nevoit să arate însuşiri deosebite. Dar, fără a se ţine seamă de devotamentul dovedit în decursul anilor, cînd s-a înapoiat în Franţa a fost lăsat în umbră, nedîndu-i-se posibilitatea să-şi pună în valoare adevăratele sale însuşiri.

Părăsind Noua Zeelandă la 18 martie 1827, D'Urville se îndreptă către Tongatabu (Tonga). Cercetă întîi insulele Curtis, Macauley, Sunday (Raoul), căută zadarnic Insula Vasquez, amintită de Morelle şi ajunse, la 16 aprilie, în faţa Insulei Nomuka. Două zile mai tîrziu zări Insula Eoa, dar mai înainte de a ajunge la Tongatabu, el înfruntă o furtună năprasnică, în timpul căreia „L'Astrolabe" se află în mai multe rînduri în primejdie.

La Tongatabu, europenii, stabiliţi de mulţi ani acolo, au dat relaţii foarte folositoare comandantului despre băştinaşii de pe insulă. După ce fusese exilat şeful religios *tui-tonga,* care avusese o mare autoritate, puterea trecu în mîinile a trei şefi *eguis.*

O misiune wesleyană [175] se afla stabilită în Tonga, dar din primul contact s-a constatat că aceşti preoţi metodişti nu izbutiseră să aibă vreo influenţă asupra localnicilor. Mai mult, chiar cei ce fuseseră convertiţi erau dispreţuiţi pentru apostazia lor.

Cînd „L'Astrolabe" acostă, după ce scăpase de primejdiile care o ameninţaseră cu vînturi potrivnice, curenţi şi stînci, se văzu inundată de cantităţi imense de fructe, rădăcini comestibile, porci şi păsări, pe care localnicii le ofereau pe preţuri de nimic. D'Urville cumpără totodată arme şi obiecte lucrate de indigeni, pentru muzeu. Erau mai cu seamă ghioage, făcute de cele mai multe ori din casuarină, frumos cizelate şi împodobite artistic cu incrustaţii de sidef sau din os de balenă.

Mai persista încă şi obiceiul ca oamenii să-şi taie una sau două falange spre a le oferi divinităţii, în cazul îmbolnăvirii grave a unei rude apropiate.

Din prima zi a escalei, la 28 aprilie, indigenii manifestară intenţiile cele mai paşnice şi nu se iscă nici o ceartă ; la 9 mai, D'Urville, împreună cu aproape toţi ofiţerii, făcu o vizită unuia dintre şefii locali cei mai însemnaţi, pe nume Palu. Acesta îi primi cu o răceală neobişnuită, care nu se potrivea cu demonstraţiile zgomotoase şi însufleţite din zilele precedente. Această neîncredere a insularilor îl îngrijoră pe comandant, mai ales că se gîndea cît de puţini oameni rămăseseră pe „L'Astrolabe". Totuşi nu se întîmplase nimic în lipsa lui. Numai timiditatea lui Palu împiedicase aducerea la îndeplinire a unui complot care urmărea, nici mai mult nici mai puţin, decît să prindă printr-o singură lovitură tot statul-major ; după aceea echipajul ar fi fost supus uşor, mai ales că o parte din el era dornic să trăiască viaţa uşoară a băştinaşilor. Aceasta era de fapt convingerea pe care şi-o formase comandantul. Întîmplările care urmară aveau să-i confirme temerile.

Împrejurările îl hotărîră pe D'Urville să plece cît mai repede posibil din Tongatabu, aşa ca la 13 mai totul era pregătit ca a doua zi să se întindă velele.

Pe cînd Dudemaine se plimba pe Insula Mare iar Faraguet cu nouă oameni se aflau pe o mică insulă, Pangai-Modu, ocupaţi cu aprovizionarea navei cu apă dulce şi cu efectuarea de observaţii asupra mareei, unul dintre eguişi, Tahofa, se afla pe „L'Astrolabe" cu mai mulţi indigeni, cînd deodată, la un semn al şefului lor, băştinaşii săriră în pirogi şi porniră glonţ spre uscat. Toţi

se întrebau care să fie pricina acestei retrageri neașteptate, cînd deodată zăriră pe marinarii de pe Pangai-Modu prinși și tîrîți cu forța de indigeni.

D'Urville era gata să tragă o salvă de tun, dar socoti că e mai bine să trimită o barcă în ajutor, izbutind astfel, printr-o vîslire voinicească, să aducă la bord doi dintre oamenii echipajului și pe Dudemaine.

Aceeași barcă încercă după aceea să dea foc bordeielor și să ia cîțiva ostatici, însă fu primită cu focuri de armă. Un băștinaș a fost ucis, mai mulți răniți, dar un caporal a primit atîtea lovituri de baionetă, că-și dete sufletul două ore mai tîrziu.

D'Urville era foarte îngrijorat de soarta marinarilor lui și a lui Faraguet care îi comanda. Nu-i rămînea altceva de făcut decît să atace satul sfînt Mafanga, unde se aflau mormintele mai multor familii de-ale șefilor. Dar a doua zi, o mulțime de băștinași înconjuraseră localitatea cu redute de pămînt și garduri de lemn, astfel că nu mai putea fi vorba de cucerirea ei printr-o debarcare.

Nava se apropie deci de uscat și bombardă satul, dar fu ucis doar un singur localnic. Pînă la urmă băștinașii, nevoiți să-și procure alimentele, muraţi de ploaie și istoviți, cerură pace. Îi eliberară pe marinari care declarară că fuseseră foarte bine îngrijiți, oferiră în dar porci și banane, și în fine, la 24 mai, „L'Astrolabe" părăsi definitiv Insulele Prieteniei (Tonga).

Era timpul, de altfel, ca această aventură să se sfîrșească, pentru că D'Urville se afla într-o situație grea ; din convorbirea pe care o avu cu șeful de echipaj, reieșea că nu putea conta decît pe credința a cinci sau șase marinari ; toți ceilalți ar fi trecut de partea băștinașilor.

Tongatabu este o insulă de formație madreporică (coraligenă). Se găsește acolo un strat foarte gros de pămînt fertil, humus. De aceea, plantele și arborii se dezvoltă în condiții minunate ; cocotierii, al căror trunchi este mai înalt ca în alte părți, și bananierii cresc cu o iuțeală și vigoare surprinzătoare. Pămîntul este șes și uniform ; cel care a străbătut un sfert de leghe nu trebuie să meargă mai mult pentru a-și face o idee asupra aspectului general. Populația poate fi socotită la șapte mii de oameni și are înfățișarea polinezienilor.

D'Urville spune : „Găsești la ei caracterele cele mai deosebite. Sînt darnici, îndatoritori, primitori și în același timp lacomi, îndrăzneți și mai ales foarte prefăcuți. În clipa în care te copleșesc cu mîngîieri și dovezi de prietenie, sînt în stare să te atace și să te jefuiască dacă mînia și pofta de cîștig le-au fost de ajuns de îmboldite".

Localnicii din Tonga sînt mult mai inteligenți decît cei din Tahiti. Călătorii francezi nu se săturau admirînd ordinea desăvîrșită în care erau cultivate plantațiile de piper, de banane, de ignam, curățenia perfectă a locuințelor, frumusețea gardurilor. Meșteșugul fortificării nu le era necunoscut, după cum și-a dat seama D'Urville cu prilejul vizitării satului întărit Hifo, înconjurat cu garduri puternice și cu un șanț lung de cincisprezece-douăzeci de picioare, pe jumătate plin cu apă.

La 25 mai, D'Urville începu explorarea Arhipelagului Viti sau Fiji. Avu norocul dintru început să întîlnească un indigen din Tonga, care locuia pentru nevoile negustorici lui în Fiji, și care vizitase cîndva Insula Tahiti, Noua Zeelandă și Australia.

Acesta, precum şi un locuitor din Insula Guam fură foarte folositori comandantului. Ei i-au indicat numele a mai mult de două sute de insule care alcătuiesc grupul acesta, dîndu-i, în acelaşi timp, indicaţii asupra poziţiei lor şi a stîncilor care le înconjură.

În acelaşi timp, hidrograful Gressier culegea datele necesare pentru alcătuirea hărţilor Insulelor Fiji.

O barcă mare fu trimisă să acosteze la Insula Lakemba, unde se găsea o ancoră de care avea nevoie D'Urville, deoarece el pierduse două în faţa Insulei Tonga.

La început, Lottin, care comanda ambarcaţia, n-a văzut pe mal decît femei şi copii, dar de îndată răsăriră ca din pămînt războinicii care îşi ascunseră femeile şi luară măsuri să-i prindă pe marinari şi să pună mîna pe barcă. Intenţiile lor erau prea limpezi pentru a mai da loc la îndoieli, aşa că Lottin ridică ancora şi ieşi în larg, înainte de a se fi putut produce ciocnirea.

Timp de optsprezece zile, cu toată vremea rea şi pe o mare bîntuită de hulă, „L'Astrolabe" străbătu Arhipelagul insulelor Fiji, cercetă insulele Lakemba, Kandavu, Viti Levu, Urubenga, Vatu Sele, Unong Sobu, Malolo etc. şi mai ales partea dinspre sud a grupului, care pînă atunci era complet necunoscută.

Populaţia, dacă ar fi să-l credem pe D'Urville, se află la hotarul dintre rasa arămie şi polineziană şi rasa neagră sau melaneziană. Băştinaşii îţi dau impresia de putere şi cerbicie, datorită şi înălţimii staturii lor.

La 11 iunie nava se îndreptă către portul Carteret ; ea cercetă, rînd pe rînd, insulele Eromanga şi Aneityum, Loyauté, grup în care D'Urville descoperi insulele Lihou şi Uvea, micul grup al Insulelor Beaupré, stîncile Astrolabe, cu atît mai primejdioase cu cît sînt la o depărtare de aproape treizeci de mile de Insulele Beaupré şi la şaizeci de mile de Noua Caledonie, Insula Huon şi lanţul septentrional al stîncilor Noii Caledonii.

De pe aceste meleaguri, D'Urville ajunse la Louisiade în şase zile ; dar timpul rău care îl întîmpină pe acele coaste îl hotărî să renunţe la itinerariul care îi fusese impus şi să ocolească Strîmtoarea Torres. Comandantul socotea că explorarea cît mai grabnică a coastei meridionale a Noii Britanii şi a coastei septentrionale a Noii Guinee ar fi fost mult mai folositoare pentru ştiinţă. A găsit Insula Rossel şi Capul Mîntuirii, apoi s-a îndreptat spre Noua Irlandă, ca să-şi completeze provizia de lemne şi de apă.

Au ajuns la 5 iulie, pe un timp întunecat şi ploios, întrezărind cu mare greutate intrarea portului Carteret, unde D'Entrecasteaux poposise opt zile.

Francezii au fost vizitaţi în cîteva rînduri de vreo douăzeci de indigeni, care păreau că alcătuiesc toată populaţia acolo. Erau nişte fiinţe slab dezvoltate.

Cît priveşte înfăţişarea, aceasta nu făcea decît să întărească impresia făcută despre ei. Complet despuiaţi, negri la piele, cu părul creţ, cu zgîrciul nasului străbătut de un os, nu arătau lăcomie decît pentru fier, fără să priceapă că nu li se dădea decît în schimbul fructelor şi al porcilor. Posomorîţi şi neîncrezători, nu au primit să întovărăşească pe cineva în satul lor.

În timpul acestui răgaz fără mari foloase, D'Urville suferi de o enterită cumplită.

La 19 iulie, „L'Astrolabe" porni din nou şi navigă de-a lungul coastei sudice a Noii Britanii.

Explorarea fu îngreuiată de o vreme ploioasă, cu ceţuri, cu ploi mari şi vîrtejuri, care sileau nava să se depărteze către larg.

D'Urville spune : „Numai cine a călătorit prin astfel de meleaguri şi în aceleaşi împrejurări poate să-şi facă o idee justă de ce va să zică aceste cum-

plite revărsări de apă ; pe lîngă toate astea, să ai de îndeplinit şi lucrări ca acelea ce îmi fuseseră impuse ; numai aşa se pot cîntări cu dreptate grijile şi neliniştile pe care o asemenea navigaţie ţi le hărăzise. Foarte rar se vedea orizontul la o depărtare de o sută de *toises ;* manevrele noastre nu erau precise, pentru că însăşi poziţia noastră era o problemă. În general, lucrarea noastră asupra Noii Britanii, cu toate greutăţile cumplite pe care le-am întîmpinat şi primejdiile prin care a trecut „L'Astrolabe", nu se poate compara, ca exactitate, cu celelalte studii pe care le-am făcut în acea campanie".

Pentru că nu putea să reia drumul prin Canalul Sf. Gheorghe, D'Urville fu nevoit să treacă prin Strîmtoarea Dampier, a cărei intrare dinspre sud este aproape complet închisă de un lanţ de stînci, de care „L'Astrolabe" şi-a agăţat chila de două ori.

Ca şi Dampier şi D'Entrecasteaux, D'Urville a fost încîntat de înfăţişarea minunată a coastei de apus a Noii Britanii. O coastă sănătoasă, un teren aşezat în amfiteatru, păduri cu frunzişul întunecat sau pajişti ce îngălbeneau cele două vîrfuri maiestuoase ale Muntelui Glocester dădeau acelei părţi a litoralului o variaţie pe care o întăreau şi mai mult liniile şerpuitoare ale Insulei Rook.

La ieşirea din canal se desluşesc în toată splendoarea lor munţii Noii Guinee, către vale se formează un fel de hemiciclu şi un mare golf căruia i s-a dat numele de Golful Astrolabe. Au fost cercetate Insulele Shouten, Golfuleţul Attaque, unde D'Urville respinse un atac al indigenilor, Golful Humboldt, după care, în fine, „L'Astrolabe" ancoră în portul Dorei, pentru a face legătura cu lucrările navei „Coquille".

În acest loc s-au înnodat legături prieteneşti cu papuaşii, care au adus la bord multe păsări ale paradisului, dar puţine alimente proaspete. Blînzi şi sfioşi, aceşti localnici nu pregetau să intre în păduri, de teama arfakişilor, locuitori munteni şi duşmanii lor neîmpăcaţi.

Peste tot pămîntul este bogat ; e destul să-l sapi puţin şi să smulgi buruienile, pentru a avea recolte bogate, dar papuaşii se pricep atît de puţin în agricultură, încît plantele comestibile sînt, de cele mai multe ori, năpădite de bălării.

D'Urville îi împarte pe locuitori în trei mari grupe : papuaşii, metişii, apropiaţi mai mult de rasa malaieză sau polineziană şi harfurii sau afluruşii, care aduc mai mult cu tipul obişnuit al australienilor, al neocaledonienilor şi în general al oceanienilor negroizi. Aceştia ar fi adevăraţii indigeni ai ţării.

La 6 septembrie, după o escală puţin interesantă şi în timpul căreia D'Urville n-a putut să strîngă decît puţine specimene din domeniul ştiinţelor naturii, afară de moluşte, şi să adune şi mai puţine date precise asupra obiceiurilor, religiei şi limbilor diverselor neamuri din Noua Guinee, „L'Astrolabe" îşi reluă drumul, îndreptîndu-se către Amboina, unde ajunse fără nici un necaz la 24 septembrie.

Cu toate că guvernatorul Merkus era în inspecţie, comandantul găsi în acest port tot ceea ce avea nevoie. Fu primit în modul cel mai prietenesc de către autorităţi şi de locuitori, care au făcut tot ce le-a stat în putinţă ca oaspeţii lor să se simtă bine şi să uite oboselile acestei lungi şi obositoare călătorii.

De la Amboina, D'Urville se îndreptă către Tasmania şi Hobart-Town, localitate pe care nici o navă franceză nu o mai văzuse, după Baudin. Aci ajunse la 17 septembrie 1827.

Cu treizeci şi cinci de ani în urmă, D'Entrecasteaux întîlnise pe aceste ţărmuri cîţiva băştinaşi ; zece ani mai tîrziu Baudin nu mai găsise nici unul.

Prima veste pe care Dumont d'Urville o afla intrînd în fluviul Derwent, înainte chiar de a arunca ancora în faţa Hobart-Town-ului, fu următoarea : căpitanul englez Dillon culesese informaţii precise la Tikopia despre naufragiul lui La Pérouse la Vanikoro ; adusese cu el chiar o gardă de sabie care bănuia el că aparţinuse acestui navigator. Ajuns la Clacutta, Dillon comunică guvernatorului cele ce aflase şi acesta l-a expediat imediat în acele locuri cu însărcinarea să-i salveze pe naufragiaţii ce s-ar mai fi aflat în viaţă şi tot ce s-ar mai fi găsit din nave.

Ne putem da seama cu cît interes află D'Urville asemenea veşti, el care primise însărcinarea să strîngă toate documentele care ar fi aruncat vreo lumină asupra sorţii acestui nefericit navigator ; D'Urville avusese la Nomuka dovada că La Pérouse poposise în Insulele Prieteniei (Tonga).

În colonia engleză părerile erau împărţite asupra creditului ce trebuia acordat relatării căpitanului Dillon ; dar raportul pe care acest ofiţer îl făcu guvernatorului Indiei risipi toate îndoielile lui D'Urville. Astfel, renunţînd la proiectele lui ulterioare privitoare la Noua Zeelandă, el hotărî să ajungă cu „L'Astrolabe" la Vanikoro, localitate pe care o cunoştea sub numele de Mallikolo, după Dillon.

De altfel, iată faptele aşa cum le-a expus acesta :

În timpul unei escale în Insulele Fiji, nava „Hunter" avusese prilejul să salveze trei oameni — un marinar german cu soţia şi un marinar indian — aciuaţi prin cine ştie ce împrejurări în acest arhipelag.

Cei trei nefericiţi urmau să fie debarcaţi pe prima insulă locuibilă pe care „Hunter" avea s-o întîlnească. Au fost deci debarcaţi pe una din Insulele Regina Charlotte, la Tikopia, la 12°15′ latitudine sudică şi 169° longitudine estică.

În luna mai 1826, Dillon care făcuse parte din echipajul navei „Hunter", dornic să afle ce au devenit marinarii debarcaţi în 1813 la Tikopia, se apropie de această insulă.

El îi găsi într-adevăr pe cei doi marinari şi chiar unul din ei îi vîndu o gardă de sabie de argint. Bineînţeles că Dillon îl întrebă de unde şi-a procurat-o. Marinarul german povesti că, sosind la Tikopia, găsise acolo broaşte la uşi, topoare, cuţite, obiecte de fier, linguri şi o serie de lucruri care i s-a spus că fuseseră aduse de la Mallikolo, un grup de insule aşezate spre apus şi de care erau despărţiţi numai de o distanţă care s-ar fi putut străbate în două zile cu o pirogă.

Iscodind un băştinaş, Dillon află că, cu cîţiva ani înainte, două nave fuseseră aruncate de valuri pe coastele acelei insule. Una din nave se scufundase, dar marinarii de pe cea de-a doua construiseră din resturile navei o mică corabie, pe care au plecat, lăsînd la Mallikolo pe cîţiva dintre ei. Marinarul indian pretindea că doi dintre aceşti oameni, mulţumită serviciilor pe care le-au făcut şefilor indigeni, îşi cîştigaseră o binemeritată consideraţie acolo.

Dillon propuse marinarului indian să-l conducă la Mallikolo, dar acesta refuză. Fu mai norocos însă cu celălalt, care îl întovărăşi pînă acolo unde insula începu să se zărească, Insula Cercetării a lui D'Entrecasteaux, dar lipsa vîntului şi a alimentelor îl împiedicară pe Dillon să se oprească.

Ajuns la Pondichéry, guvernatorul, după ce luă cunoştinţă de raportul său, îi încredinţă comanda unei nave special destinată să facă noi cercetări. Era în 1827. Dillon ajunse la Tikopia, îşi luă interpreţi şi un pilot, apoi descinse la

Mallikolo. Acolo află de la localnici că străinii stătuseră în insulă cinci luni, în care vreme şi-au construit corabia, că de altfel fuseseră socotiţi fiinţe supranaturale, părere pe care purtarea lor neobişnuită nu a făcut decît să o întărească. Într-adevăr, erau văzuţi stînd de vorbă cu luna şi cu stelele, cu ajutorul unui baston lung, iar unii dintre aceşti oameni se ţineau mereu pe un picior, avînd în mînă un drug de fier.

Astfel erau păstrate în amintirea poporului observaţiile astronomice şi santinelele franceze.

Dillon culese de la băştinaşi multe relicve ale expediţiei. El a zărit în fundul mării, pe un banc de corali, de care nava se izbise, tunuri de bronz, un clopot şi fel de fel de resturi, pe care le-a strîns cu evlavie şi le-a adus la Paris în 1828. Regele îi acordă o pensie de patru mii de franci ca recompensă pentru lucrările sale.

Orice îndoială se risipi, după ce contele de Lesseps, acest colaborator al lui La Perouse, care debarcase în Kamceatka; recunoscu tunurile şi pupa sculptată a navei „La Bousole" şi cînd, în fine, s-a descifrat blazonul botanistului Colignon, pe un candelabru de argint.

Dar despre aceste întîmplări atît de pline de interes şi ciudate, D'Urville avea să ia cunoştinţă mult mai tîrziu ; deocamdată el nu cunoştea decît primul raport al lui Dillon.

Din întîmplare, sau poate din teama de a nu i-o lua careva înainte, acest căpitan a omis să indice poziţia Insulei Vanikoro şi calea pe care a mers ca să ajungă la Tikopia. D'Urville socotea că această insulă trebuia să ţină de grupul Insulelor Banks sau Santa Cruz, tot atît de necunoscute şi una, şi cealaltă.

Dar înainte de a-l urmări pe comandant, să ne oprim cu el cîtăva vreme la Hobart-Town, localitate ce i s-a părut de o deosebită însemnătate.

„Casele sînt foarte rare, povesteşte el, şi n-au decît un cat, afară de parter, dar curăţenia şi simetria lor le dă o înfăţişare plăcută. Străzile nu sînt pietruite, ceea ce le face obositoare la mers ; unele au totuşi trotuar. În schimb, praful care se ridică în aer este foarte supărător pentru ochi. Palatul guvernatorului are o aşezare foarte fericită pe malul golfului. Această reşedinţă, în cîţiva ani, va fi şi mai plăcută, cînd arborii tineri ce o înconjură se vor fi dezvoltat, pentru că arborii locali nu sînt potriviţi pentru ornamentaţie".

Cît ţinu escala, timpul fu folosit cu prisosinţă pentru achiziţii de provizii, de ancore, obiecte de primă necesitate care lipseau, precum şi pentru punerea la punct a navei şi repararea numeroaselor avarii suferite de aceasta.

La 6 ianuarie 1828 „L'Astrolabe" plecă din nou, cartografie la 20 ianuarie Insula Norfolk şi după şase zile mica insulă vulcanică Matthew, la 28 ianuarie Insula Erronam, la 8 februarie mica Insulă Mitre şi a doua zi ajunse în faţa Insulei Tikopia. E o mică insulă cu o circumferinţă de trei-patru mile şi cu un munte destul de ascuţit, acoperit de vegetaţie. Coasta de est a acestei insuliţe pare inaccesibilă, fiind mereu bătută de valuri.

Nerăbdarea tuturor nu cunoştea margini ; deodată trei pirogi se apropiară de navă ; într-una din ele se afla un european.

Era marinarul german Buchart, după cum mărturiseşte chiar el, venit să-l întovărăşească pe Dillon la Mallikolo. Acesta din urmă stătea de o lună acolo şi-şi procurase cu adevărat relicve de-ale expediţiei, după cum fusese informat D'Urville la Hobart-Town.

Nu mai trăia nici un francez în insulă ; ultimul murise cu un an în urmă. Buchart primise la început să-l întovărăşească pe D'Urville, apoi îşi retrase făgăduiala şi nu mai vru să rămînă la bordul navei.

Vanikoro este înconjurată de stînci, printre care e greu de găsit o trecere, ceea ce determină nava să ancoreze în Golful Ocili, chiar acolo unde Dillon ancorase. Cît despre locul naufragiului, acesta se afla pe partea opusă a insulei.

A fost destul de greu să se obţină informaţii de la indigeni. Un bătrîn mărturisi totuşi că albii debarcaţi pe plaja Vanu au fost întîmpinaţi cu săgeţi ; a urmat o luptă în care mulţi indigeni au murit ; cît despre *„marasi"* (albi) aceştia au fost toţi ucişi şi craniile fuseseră îngropate la Vanu. Restul oseminţelor au fost întrebuinţate de localnici ca să-şi împodobească săgeţile.

O barcă fu pornită spre satul Nama. Făgăduindu-li-se băştinaşilor o bucată de postav roşu, aceştia, după multe şovăieli, se hotărîră să-i conducă pe francezi la locul naufragiului. La distanţă cam de o milă de ţărm, aproape de Paiu

și în fața lui Ambi, în fundul unei deschizături îngăduite de stîncile de la suprafața apei, s-au văzut ici-colo ancore, ghiulele, tunuri și multe alte obiecte, care risipiră orice îndoială.

Toți fură de acord să constate că nava, încercînd să înainteze printre stînci, printr-un fel de trecătoare, se înțepenise și nu s-a mai putut mișca. Echipajul însă probabil s-a salvat debarcînd la Paiu și a putut — după relatarea cîtorva indigeni — să-și construiască o mică navă. Cealaltă însă se pare că se împotmolise mai către larg, între stînci și că a naufragiat cu oameni cu tot.

Șeful Moembe a auzit că localnicii din Vanu atacaseră nava pentru a o jefui, dar respinși de albi, ei pierdură douăzeci de oameni și trei șefi. La rîndul lor, indigenii i-au măcelărit pe toți francezii debarcați și au cruțat numai doi, care au trăit pe insulă răstimpul a trei răsărituri de lună.

Un alt șef, numit Valiko, povestea că una din nave se înecase în afara lanțului de stînci, în fața localității Tanema, după o noapte furtunoasă și că toți oamenii ar fi pierit, fără să fi debarcat. Marașii mai numeroși de pe a doua corabie s-ar fi așezat la Paiu și și-ar fi construit o mică ambarcație cu resturile navei împotmolite. În timpul șederii lor acolo, s-au iscat certuri și cinci băștinași din Vanu și unul din Tanema au fost uciși, precum și doi „marași". Francezii ar fi părăsit insula după răstimpul a cinci răsărituri de lună.

În fine, un al treilea bătrîn, mărturisea că vreo treizeci de marinari de pe prima navă s-ar fi unit cu echipajul de pe a doua și că toți ar fi plecat de-acolo după răstimpul de șase-șapte răsărituri de lună.

Toate aceste declarații, smulse aproape cu forța, se deosebeau în ceea ce privea amănuntele; păru totuși că ultima versiune era cea mai apropiată de adevăr.

Printre lucrurile culese de „L'Astrolabe" se găsea o ancoră de circa o mie opt sute de livre, un tun scurt din fontă, un mic tun de marină din bronz, o pușcă de aramă scurtă, groasă și cu gura largă, greutăți de plumb pentru sonde, și alte obiecte destul de deteriorate și neinteresante.

Aceste obiecte, ca și cele adunate de Dillon, se află azi în muzeul marinei instalat în sălile Luvrului.

D'Urville nu părăsi Vanikoro, pînă nu ridică un cenotaf în amintirea nefericiților săi compatrioți.

Acest modest monument fu așezat chiar pe stîncă, în mijlocul unui tufiș de manglieri. El este alcătuit dintr-o prismă cu patru laturi de șase picioare înălțime, făcută din plăci de mărgean, peste care stă o piramidă cu bază pătrată de aceeași înălțime, din lemn de *koudi* și pe care este fixată o mică placă de plumb cu următoarea inscripție:

ÎN AMINTIREA LUI

LA PÉROUSE

ȘI A TOVARĂȘILOR SĂI

„L'ASTROLABE"

14 martie 1828

Îndată ce această lucrare fu sfîrșită, D'Urville luă măsurile necesare pentru plecare. Era și timpul, pentru că umezeala provocată de ploile tropicale îmbolnăvise grav de friguri echipajul și nu mai puțin decît douăzeci și cinci de oameni zăceau la pat. Dacă voia să-și păstreze un echipaj în stare să în-

deplinească grelele manevre necesare pentru a ieşi dintr-un canal îngust şi presărat cu stînci, comandantul trebuia să se grăbească.

Ultima zi pe care „L'Astrolabe" o petrecu la Vanikoro a fost de natură, dacă mai era nevoie, să lămurească pe comandant asupra stării de spirit a indigenilor.

Iată cum povesteşte el ultimele incidente petrecute în această primejdioasă escală :

„Pe la ora 8, am fost foarte mirat văzînd că vin spre noi vreo şase pirogi cu locuitori din Tevai, fapt care n-a surprins de fel pe cei patru locuitori din Manevai pe care-i aveam la bord, deşi ei îmi mărturisiseră cu cîteva zile înainte că locuitorii din Tevai erau duşmanii lor de moarte. Exprimai mirarea mea băştinaşilor din Manevai, dar aceştia rîseră cu înţeles, spunînd că se împăcaseră cu indigenii din Tevai şi că aceştia îmi aduceau nuci-de-cocos. Dar am văzut curînd că aceştia nu-mi aduceau decît arcuri şi săgeţi în foarte bună stare. Doi sau trei dintre ei se urcară cu îndrăzneală la bord şi se apropiară de uşa mare a punţii, uitîndu-se înăuntrul cazărmii ca să vadă cîţi bolnavi sînt. În clipa aceea, cîţiva oameni din echipaj mi-au spus că cei doi sau trei locuitori din Manevai, care se aflau la bord, făceau aceeaşi manevră de trei sau patru zile. Gressien, care de dimineaţă le supraveghea mişcările, i-a văzut pe războinicii celor două triburi că s-au întîlnit pe plajă, avînd între ei o lungă convorbire. Aceste ştiri prevesteau intenţii perfide şi am socotit că ne ameninţă o primejdie serioasă.

Am dat ordin imediat indigenilor să părăsească puntea şi să plece cu pirogile lor. M-au privit mîndri şi ameninţători şi nu s-au clintit decît atunci cînd am deschis magazia de arme, şi cu o privire aspră am arătat-o cu degetul sălbaticilor, pe cînd cu cealaltă mînă le-am arătat pirogile".

Înainte de a părăsi acest grup de insule de tristă aducere aminte, iată cîteva amănunte scoase din relatarea lui D'Urville :

„Grupul Vanikoro, Mallikolo sau La Pérouse, cum le numeşte Dillon, este compus din două insule : Researche şi Tevai *. Prima are aproape treizeci de mile circumferinţă, a doua numai nouă. Amîndouă sînt ridicate ca aşezare, acoperite de păduri de nepătruns pînă jos la malul mării şi sînt înconjurate de bariere de stînci pe o circumferinţă de treizeci şi şase de mile, străbătute de trecători rare şi strîmte. Numărul locuitorilor nu depăşeşte o mie două sute sau o mie cinci sute de suflete. A fost o mare nenorocire pentru La Pérouse să se împotmolească în mijlocul unei populaţii atît de fioroase, cînd ar fi putut să fie primit cu totul altfel pe oricare altă insulă a Polineziei.

Femeile sînt urîte, iar muncile la care sînt supuse le dau o înfăţişare şi mai neplăcută.

Bărbaţii nu sînt aşa de urîţi, deşi sînt mici de statură, slabi, acoperiţi de ulcere şi de pete de lepră. Armele lor sînt arcul şi săgeţile. După spusele băştinaşilor, săgeţile de bambus cu vîrf de os foarte ascuţit şi mlădios, fixat cu o răşină foarte rezistentă, pot provoca răni mortale. Ei ţin la ele şi călătorii au reuşit cu mare greutate să-şi procure cîteva arme de felul acesta".

La 17 martie, „L'Astrolabe" scăpă în sfîrşit dintre stîncile groaznice care formează brîul Insulei Vanikoro.

* În altă relatare se spune că grupul Vanikoro se compune din patru insule : două mari şi foarte înalte şi două foarte mici. Vezi La Pérouse, *Jurnal de călătorie*.

Comandantul avea intenţia să treacă pe la Insulele Solomon, unde nădăjduia să afle urmele naufragiului supravieţuitorilor de pe „La Bousole" şi „L'Astrolabe". Dar starea sănătăţii echipajului, slăbit de friguri, boala celor mai mulţi ofiţeri şi nesiguranţa găsirii unui loc de ancorare în această parte a Oceaniei l-au hotărît să se îndrepte către Guam, unde credea el că echipajul se va putea odihni cîtva timp.

Era o gravă nesocotire a instrucţiunilor primite care prevedeau recunoaşterea Strîmtorii Torres, dar lipsa celor patruzeci de marinari care zăceau la pat era de natură să justifice renunţarea la o iniţiativă atît de primejdioasă.

La 26 aprilie, de-abia văzu Arhipelagul Truk, unde D'Urville completa omisiunile lăsate de Duperrey în explorarea lui şi numai la 2 mai ajunse pe coasta Insulei Guam. Popasul fu făcut la Urnata, unde găsi uşor apă dulce şi un climat mai potrivit decît la Agaña. Totuşi la 29 mai, cînd expediţia întinse velele, oamenii nu erau încă vindecaţi.

Guvernatorul Guamului era acelaşi bun Médinilla, despre care Freycinet vorbeşte în chip atît de elogios. Dacă n-a făcut tot ce trebuia, de data aceasta, pentru expediţie, faptul se datoreşte unei secete cumplite care sărăcise colonia, apoi se răspîndiseră zvonuri că boala marinarilor de pe „L'Astrolabe" ar fi fost molipsitoare ; în fine, Urnata era foarte departe de Agaña, aşa că D'Urville nu a putut să-l vadă pe guvernator la reşedinţa sa.

Nu e mai puţin adevărat că Médinilla trimise expediţiei alimente proaspete şi mari cantităţi de fructe, aşa că totuşi nu s-a dezminţit cunoscuta lui dărnicie.

Părăsind Insula Guam, D'Urville trecu pe lîngă grupurile Elivi, Uluthri ale lui Litke, Guap, Gulu, Pelew care formează partea vestică a Insulelor Caroline şi constrîns de vînturi n-a făcut decît să vadă Insulele Waigeo, Ajoe, Asia, Gebe şi, intrînd în Canalul Buru, lăsă în fine ancora la Amboina, unde autorităţile olandeze îi făcură o primire prietenească. Comandantul află şi veşti din Franţa. Ministerul nu părea să ţină socoteală de lucrările, oboselile şi primejdiile prin care trecuse expediţia şi, cu toate propunerile lui D'Urville, nici un ofiţer nu fusese înaintat în grad.

Aceste veşti au produs într-o măsură oarecare sentimente de dezamăgire şi descurajare pe care comandantul s-a grăbit să le risipească.

De la Amboina „L'Astrolabe" ajunse la Manado prin Strîmtoarea Banks. Este o reşedinţă plăcută, unde se vede un port bine întărit şi înzestrat cu tunuri.

Guvernatorul Merkus dădu lui D'Urville cîteva *babiruse* frumoase, un *sapiutang* (animal de dimensiunea unei vaci mici, care are botul, copitele şi două coarne date pe spate ca şi ale vacii), şerpi, păsări, peşti şi plante care au îmbogăţit colecţia de ştiinţe naturale a expediţiei.

După spusele lui D'Urville, locuitorii Insulelor Celebes (Sulawesi) se apropie ca înfăţişare mai mult de polinezieni decît de malaiezi. I se părea că regăseşte tipuri din Tahiti, Tongatabu şi Noua Zeelandă, deosebite de papuaşi şi de feţele pătrate şi osoase ale malaiezilor.

În apropiere de Manado se găsesc mine de cuarţ aurifer, din care comandantul şi-a procurat o probă, şi un lac situat în interior, a cărui adîncime, din cîte se spune, este foarte mare. Este lacul Tondano, din care iese un torent puternic, numit Manado ; acesta, înainte de a se vărsa în mare, formează o minunată cascadă. Fluviul, zăgăzuit de o stîncă de bazalt, şi-a scobit o ieşire

şi, aruncîndu-se cu furie în forma unui snop imens de apă, cade într-o prăpastie de la o înălţime de peste optzeci de picioare.

Împreună cu guvernatorul şi naturaliştii expediţiei, D'Urville exploră acest lac frumos, înconjurat de munţi vulcanici ; se mai vedeau încă pe ici pe colo cîteva fumarole [176]. Cît despre adîncimea lui, ea se reduce la douăsprezece-treisprezece braţe, aşa că, dacă această întindere de apă ar seca, ea ar forma un şes întins.

La 4 august nava părăsi Manado, localitate care n-a contribuit cu nimic la vindecarea de friguri şi dizenterie a echipajului, şi sosi, la 29 ale aceleiaşi luni, la Batavia, unde a rămas numai trei zile.

Din clipa aceea, pînă la înapoierea în Franţa, „L'Astrolabe" nu a mers decît pe căi cunoscute. Nava ajunse la Ile de France, unde D'Urville îl întîlni pe comandantul Le Goarant, care cu corveta sa „La Bayonnaise" făcuse o expediţie la Vanikoro. El află că acest ofiţer nu s-a încumetat să pătrundă în inima pădurii de stînci, ci s-a mulţumit să trimită bărci uşoare în recunoaştere.

Indienii păziseră monumentul ridicat în amintirea lui La Perouse şi au îngăduit cu foarte mare greutate marinarilor de pe „La Bayonnaise" să fixeze şi ei o medalie de aramă pe soclu.

La 18 noiembrie nava părăsi Ile de France, se opri la Capetown, la Sfînta Elena, la Ascension şi ajunse la 25 martie la Marsilia, după treizeci şi cinci de luni de la plecarea ei.

Pentru hidrografie, rezultatele expediţiei au fost însemnate ; s-au socotit nu mai puţin de patruzeci şi cinci de hărţi noi datorate muncii neobosite a lui Gressien şi Paris.

Cît priveşte istoria naturală, nimic nu ne poate reda mai complet bogăţia colecţiei strînse, ca rîndurile de mai jos, din raportul lui Cuvier :

„Cataloagele conţin mii de specii (descoperite de Quoy şi Gaimard) şi ceea ce dovedeşte cu prisosinţă activitatea naturaliştilor noştri este încurcătura în care se găseşte administraţia grădinii botanice regale care nu ştie unde să aşeze materialele aduse de ultimele expediţii şi în special acelea asupra cărora ne referim. Funcţionarii au fost nevoiţi să le coboare la parter şi chiar în subsoluri, iar magaziile sînt aşa de încărcate, încît s-a simţit nevoia construirii unor ziduri, pentru a mări suprafaţa de expunere".

Colecţiile de geologie nu s-au lăsat mai prejos. O sută opt zeci şi şapte de specii şi varietăţi de roci dovedesc activitatea lui Quoy şi Gaimard ; Lesson junior a strîns o mie cinci sute pînă la o mie şase sute de plante. Căpitanul Jacquinot a făcut numeroase observaţii astronomice ; Lottin a studiat magnetismul terestru ; în fine, comandantul, fără a nesocoti îndeletnicirile sale de marinar şi de şef al expediţiei, a făcut cercetări asupra temperaturii submarine, cercetări de meteorologie şi a strîns nenumărate informaţii de lingvistică şi etnografie.

Nu putem acum încheia mai bine relatarea asupra acestei expediţii decît citînd pasajul de mai jos din memoriile lui D'Urville, pe care îl reproduce biografia lui Didot :

„Această campanie plină de aventuri le-a depăşit pe toate cîte s-au făcut pînă atunci, prin numărul mare şi proporţiile primejdiilor, precum şi prin numărul şi întinderea rezultatelor obţinute în toate domeniile.

O voință de fier m-a făcut să nu șovăi în fața oricărei împotriviri. Hotărîrea, o dată luată, de a pieri sau a învinge m-a pus la adăpost de orice șovăială, de orice îndoială. De douăzeci de ori am crezut că «L'Astrolabe» e pierdută, fără a mai găsi în suflet vreo nădejde de salvare. De o mie de ori am primejduit viața tovarășilor mei de călătorie, numai pentru a mă conforma instrucțiunilor primite și timp de doi ani în șir pot afirma că am înfruntat zilnic mai multe pericole reale decît s-au întîlnit vreodată în cea mai lungă călătorie obișnuită. Viteaz, plin de simțul onoarei, echipajul era conștient de dezastrul la care îl expuneam zilnic, dar își păstra calmul și-și împlinea datoria cu toată conștiinciozitatea".

Din această înmănunchere de silință și jertfire de sine însuși a rezultat un număr imens de descoperiri, de materiale și de observații în toate domeniile cunoștințelor omenești.

Capitolul III

EXPEDIŢIILE POLARE

I

POLUL SUD

Încă un navigator rus în jurul lumii: Bellingshausen. Descoperirea insulelor Traverse, Petru I şi Alexandru I. Baleniera Weddell. Orkney de Sud. Georgia de Sud. Shetland de Sud. Locuitorii Ţării de Foc. John Biscoe şi Ţara Enderby şi Ţara Graham. Charles Wilkes şi continentul antarctic. Căpitanul Balleny. Expediţia lui Dumont d'Urville pe „L'Astrolabe" şi „Zelée". Coupvent Desbois la vîrful Tenerife. Strîmtoarea Magellan. Un nou oficiu postal. Captiv între banchize. Ţara Louis-Philippe. Prin Oceania. Ţările Adélie şi Clairie. Noua Guinee. James Clarck şi Ţara

Am mai avut prilejul să vorbim despre regiunile antarctice şi despre explorările care s-au întreprins în secolul al XVII-lea şi la sfîrşitul secolului al XVIII-lea de către mai mulţi navigatori, printre care trebuie să-i cităm pe La Roche, descoperitorul Noii Georgii, în 1675, Bouvet, Kerguelen, Marion şi Crozet.

Pe aceste meleaguri, William Smith, comandantul bricului „William", călătorind de la Montevideo la Valparaiso, descoperise, în 1819, Insulele Shetland de Sud, golaşe şi aride, acoperite de zăpadă, pe care se zbenguiau turme uriaşe de foci. Vestea a grăbit cercetarea acestei coaste de curînd descoperite şi se spune că în 1821 şi 1822 s-au vînat trei sute douăzeci de mii de foci pe acest arhipelag şi au fost ucise atît de multe morse, încît cantitatea de ulei obţinută poate fi apreciată, în aceeaşi perioadă, la nouă sute patruzeci tone. Dar cum se vînau şi masculi şi femele, de pe aceste noi terenuri de vînătoare, vînatul începu să dispară curînd. S-au marcat deci în acea vreme douăsprezece din principalele insule ale acestui arhipelag şi nenumărate stînci aproape complet lipsite de vegetaţie.

Doi ani mai tîrziu, Botwell descoperi Orkney de Sud, apoi, pe aceeaşi latitudine, Palmer şi alţi vînători de balene au găsit sau au crezut că găsesc ţările pe care le-au numit a lui Palmer şi a Trinităţii.

Descoperiri mai însemnate urmau să fie făcute în regiunile hiperboreale [177] şi ipotezele lui Dalrymple, ale lui Buffon şi ale altor învăţaţi din secolul al XVIII-lea, cu privire la existenţa unui continent austral, ca o contragreutate faţă de teritoriile aflate în apropierea Polului Nord, aveau să primească o neaşteptată confirmare prin lucrările acestor exploratori cutezători.

Călătoria primei expediții ruse în Antarctica

Rusia se afla de cîţiva ani într-o perioadă de încurajare a marinei naţionale şi a cercetărilor ştiinţifice.

Am relatat despre călătoriile pline de interes ale acestor navigatori în jurul lumii; mai rămîne să vorbim însă despre Bellingshausen şi despre călătoria sa făcută în jurul lumii, precum şi despre rolul însemnat pe care l-a jucat în explorarea mărilor antarctice.

Două nave: „Vostok" — comandată de căpitanul Bellingshausen — şi „Mirnîi" — comandată de locotenentul Lazarev — părăsesc la 3 iulie 1819 Kronstadtul, îndreptîndu-se spre mările polare de sud. La 15 decembrie ei văd Georgia de Sud şi şapte zile mai tîrziu descoperă la sud-est o insulă vulcanică pe care o denumesc Traverse.

Mergînd mai departe către răsărit, patru sute de mile de-a lungul paralelei 60 pînă la 78° longitudine vestică, au luat-o drept către sud pînă la paralela de 70°; acolo însă o barieră de gheaţă le tăie drumul şi îi împiedică să înainteze.

Bellingshausen nu se dădu bătut; se îndreptă către est, menţinîndu-se aproape tot timpul în interiorul cercului polar, dar la 44° longitudine estică fu silit să se reîntoarcă către nord. La depărtare de patruzeci de mile se afla un ţinut întins pe care un vînător de balene, găsind drumul pe mare liber de gheţuri, avea să-l descopere doisprezece ani mai tîrziu *.

Revenind la 62° latitudine sudică, Bellingshausen se îndreaptă din nou spre răsărit, fără a întîlni obstacole, atinse meridianul de 90° longitudine estică, şi la 5 martie 1820 luă drumul către Port Jackson pentru a-şi repara corabia.

Toată vara fu folosită de navigatorul rus cu cercetarea mărilor oceanice, în care descoperi nu mai puţin de şaptesprezece noi insule. Înapoiat la Port Jackson, Bellingshausen plecă din nou, la 31 octombrie, într-o nouă expediţie.

Mai întîi cele două nave cercetară Insulele Macquarie, apoi, tăind paralela de 60° latitudine, o luară către răsărit, navigînd între paralelele 64 şi 68 pînă la 95° longitudine vestică. La 9 ianuarie 1821, Bellingshausen atinse latitudinea de 70°; a doua zi, el descoperi la 69°31′ latitudine sudică şi 92°20′ longitudine vestică o insulă care fu numită Petru I, cea mai sudică ţară cunoscută pînă atunci. Mai tîrziu, cu 15° către est şi aproape pe aceeaşi paralelă, el descoperi o nouă insulă pe care o numi Alexandru I.

De acolo, luînd drumul nordului şi trecînd în larg departe de Ţara Graham, cele două nave au ajuns în Noua Georgie, în februarie, şi s-au înapoiat la Kronstadt în iulie 1821, exact la doi ani de la plecarea lor, pierzînd doar trei oameni dintr-un echipaj de două sute de marinari.

Am fi fost dornici să dăm lămuriri mai amănunţite asupra acestei expediţii foarte interesante, dar nu am izbutit să găsim relatarea originală, publicată în ruseşte la Petersburg, aşa că a trebuit să ne mulţumim cu rezumatul publicat în „Buletinul Societăţii de Geografie" din 1837.

În aceeaşi vreme, un maistru din marina regală britanică, James Weddell, primea de la o casă comercială din Edinburgh conducerea unei expediţii

* În acest sector al călătoriei lor, navigatorii ruşi s-au apropiat de trei ori de coasta pamîntului necunoscut şi au emis ipoteza justă că aveau înaintea lor un urias continent austral (doar fîşia îngustă a pripaiului de gheaţă despărţea corăbiile de continentul antarctic).

Abia după o sută de ani marinarii norvegieni izbutiră să răzbească pentru a doua oară spre acest ţărm şi nu după doisprezece ani, cum scrie Jules Verne.

Vînătoarea elefanţilor-de-mare

care avea de scop să strîngă piei de focă în mările de sud, unde trebuia să rămînă doi ani. Expediţia se compunea din bricul „Jane" de o sută şaizeci de tone, comandat de căpitanul Weddell şi din cuterul „Beaufort", de şaizeci şi cinci de tone, comandat de Mathieu Brisbane.

Aceste două nave părăsiră Anglia la 17 septembrie 1822 şi se opriră la Bonavista, una dintre Insulele Capului Verde, ancorînd la 11 decembrie următor în portul Sfînta Elena, pe coasta de răsărit a Patagoniei, unde s-au făcut observaţii folositoare cu privire la poziţia acestui port.

Weddell plecă la 27 decembrie şi, îndreptîndu-se spre sud-est, ajunse la 12 ianuarie în faţa unui arhipelag căruia îi dete numele de Orkney de Sud. Aceste insule sînt situate la 60°45 latitudine sudică şi 45° longitudine vestică faţă de Greenwich.

Acest mic grup, după spusele navigatorului, ar avea o înfăţişare şi mai înfiorătoare decît Insulele Shetland de Sud. Ori încotro ţi-ai fi aruncat privirea nu vedeai decît vîrfuri ascuţite de stînci sterpe, care răsăreau dintr-o mare înfuriată şi de care se loveau cu un zgomot de tunet imense gheţuri plutitoare. Primejdia pîndeşte navele în orice clipă pe aceste meleaguri. Weddell s-a chinuit unsprezece zile navigînd cu velele strînse, ca să poată întocmi planul amănunţit al acestor insule, insuliţe şi stînci, iar echipajul, fără răgaz în tot acest timp, se vedea în fiecare clipă pe punctul de a pieri...

Weddell a înaintat apoi către sud, străbătînd cercul polar la 30° longitudine estică şi curînd întîlni numeroase aisberguri. După ce depăşi paralela 70, aisbergurile deveniră din ce în ce mai rare şi la urmă dispărură complet; timpul se îndulcise, păsările reapăruseră zburînd deasupra navei, pe cînd numeroase turme de balene se zbenguiau în jurul ei.

Această ridicare ciudată şi neaşteptată a temperaturii era surprinzătoare, mai ales că ea se accentua pe măsură ce înaintau către sud. Împrejurările erau atît de prielnice, încît Weddell se aştepta ca în fiecare clipă să dea peste noi pămînturi, dar aceasta nu s-a întîmplat.

La 20 ianuarie nava se afla la 36°15′ longitudine estică şi 74°15′ latitudine sudică.

„Aş fi explorat bucuros, spune Weddell, coasta de sud-est, dar avînd în vedere anotimpul înaintat şi cum pentru a ne înapoia ar fi trebuit să străbatem o mie de mile, pline de aisberguri, nu am putut lua altă hotărîre decît aceea de a mă întoarce din drum, spre a folosi vîntul prielnic."

Nevăzînd nici o urmă de pămînt în această direcţie şi cum vîntul de sud sufla cu putere, Weddell se întoarse pînă la 58° latitudine şi înaintă către răsărit pînă la o sută de mile de Insulele Sandwich de Sud. La 7 februarie navigatorul mai schimbă drumul încă o dată către sud, străbătu o banchiză lată de şaizeci de mile şi la 20 februarie atinse 74°15′ latitudine sudică.

Din vîrful catargelor marea se vedea liberă în toate părţile; ici-colo se zăreau cîteva aisberguri.

Această parte a mării antarctice explorată de el fu botezată George al IV-lea (Marea Weddell). Un lucru curios care trebuie reţinut este faptul că gheţurile se împuţinau pe măsură ce se înainta către sud; în schimb, ceaţa şi furtunile dăinuiau mereu. Atmosfera era zilnic încărcată de o umezeală pătrunzătoare, marea era adîncă, deschisă la culoare şi temperatura deosebit de blîndă.

Altă observaţie de preţ: mişcările acului compasului erau tot atît de încete în aceste latitudini sudice ca şi acelea pe care Parry le constatase în regiunile arctice.

Cele două nave ale lui Weddell, despărţite de furtună, s-au regăsit în Noua Georgie, după o călătorie primejdioasă de o mie două sute de mile printre gheţuri.

Această insulă, descoperită de La Roche în 1675 şi cercetată în 1756 de nava „Lion", nu era bine cunoscută decît de pe timpul cînd o explorase Cook; belşugul de foci şi de morse îi făcu pe mulţi amatori să o cerceteze.

Englezii şi americanii îndeosebi transportau pieile acestor animale în China, unde le vindeau cu nu mai puţin de douăzeci şi cinci—treizeci de franci bucata. În cîţiva ani, numărul pieilor animalelor vînate se ridicase

Călătoriile lui Wilkis şi Weddell

la un milion două sute de mii. Ca urmare, specia acestor animale aproape că a dispărut.

Weddell relatează :

„Lungimea Georgiei de Sud este de aproape treizeci de leghe şi lăţimea de trei. Coastele sînt atît de zdrenţuite de golfuri că pe alocuri marginile acestora par să se împreune.

Culmile munţilor sînt foarte rîpoase şi veşnic acoperite de zăpadă. Pe văi vegetaţia este destul de bogată în timpul verii ; se observă îndeosebi un fel de ierburi ale căror tulpini foarte puternice cresc pînă la o înălţime de două picioare. Nu se găsesc patrupede, dar insula este plină de păsări şi animale pinipede."

Pe acolo trăiesc cîrduri mari de pinguini care se plimbă pe mal, cu capul în sus şi înfăţişarea mîndră.

S-ar zice, după caracterizarea unui vechi navigator, sir John Narborough, că sînt o trupă de copii cu şorţuri albe. Se găsesc şi mulţi albatroşi, păsări care cu aripile desfăcute ajung la şaptesprezece picioare lăţime.

Weddell cercetă de asemenea Insulele Shetland de Sud şi constată că Insula Bridgeman, care face parte din acest arhipelag, este un vulcan încă activ. Nu a putut debarca, toate porturile fiind blocate de gheţuri şi a fost nevoit să se îndrepte spre Ţara de Foc.

Stînd două luni acolo, Weddell culese însemnate date asupra foloaselor pe care această coastă le oferă navigatorilor şi făcu observaţii judicioase asupra firii locuitorilor.

În interior se ridică vreo cîţiva munţi veşnic acoperiţi de zăpadă. Cel mai înalt nu pare să treacă de trei mii de picioare.

Weddell nu putu să vadă vulcanul pe care îl văzuseră alţi călători şi mai ales exploratorul Basil Hall în 1822, dar a luat lavă eruptă din el. De altfel nu poate exista vreo îndoială asupra existenţei lui, pentru că Weddell, în călătoria sa anterioară din 1820, văzuse cerul atît de aprins deasupra Ţării de Foc, încît nu putuse atribui această coloraţie extraordinară decît unei erupţii vulcanice.

Pînă atunci, călătorii care poposiseră în Ţara de Foc nu erau de acord asupra temperaturii acestei regiuni polare. Weddell pune aceste divergenţe pe seama anotimpurilor şi a vînturilor care bîntuiau. După observaţiile întreprinse de el, dacă vîntul suflă de la sud, termometrul nu va trece niciodată peste 2—3°C deasupra lui zero; dimpotrivă, dacă bate de la nord e tot atît de cald, ca în iulie, în Anglia.

Ca animale, navigatorul nu văzuse decît cîini şi vidre, şi, după el, acestea ar fi singurele patrupede din regiune.

Raporturile cu localnicii au fost în tot timpul prieteneşti. La început, insularii ocoliră nava fără a îndrăzni să se urce pe ea, dar cu timpul s-au îmblînzit. S-au repetat aceleaşi scene care au fost descrise cu prilejul trecerii primei nave prin Strîmtoarea Magellan, cu toate că de atunci trecuseră mulţi ani. Li s-a oferit pîine şi carne de vacă, dar băştinaşii n-au mîncat decît din carne. Pentru ei lucrurile cele mai de preţ erau fierul şi oglinzile în faţa cărora făceau strîmbături şi schimonoseli care înveseleau tot echipajul.

De altfel înfăţişarea lor era de natură să stîrnească veselia. Cu vopseaua lor neagră ca mura, cu penele lor albastre, cu faţa străbătută de dungi paralele albe şi roşii ca un dos de saltea, aveau o înfăţişare atît de comică, încît prilejuiau glumele şi rîsetele echipajelor.

Curînd însă, nemulţumiţi de resturile de cercuri de butoaie ce li se ofereau şi socotind că aceste daruri sînt sărăcăcioase cînd vin de la oameni care stăpîneau atîtea bogăţii, începură să pună mîna pe tot ceea ce le convenea. Cu acest prilej avură loc alte scene hazlii care dovedeau totodată deosebita îndemînare de a imita a acestor oameni.

„Un marinar dădu unuia dintre ei, povesteşte Weddell, o cană de tablă plină cu cafea, pe care acesta o dete pe gît şi apoi opri cana. Marinarul observînd lipsa cănii o ceru stăruitor şi, cu toată străşnicia gestului său, nu a venit nimeni să i-o înapoieze. După ce a folosit toate mijloacele pe care şi le putea închipui, marinarul, luînd o figură încruntată, strigă din toate puterile: «Ticălos arămiu, ce-ai făcut cu cana mea?» Băştinaşul cu pricina, într-o atitudine perfect asemănătoare, repetă în engleză pe acelaşi ton: «Ticălos arămiu, ce-ai făcut cu cana mea?» L-a imitat atît de exact şi de prompt, încît tot echipajul se porni pe rîs, bineînţeles în afară de marinarul păgubit, care se duse după făptaş, îl scotoci şi-şi luă înapoi cana de tablă".

Trăind într-o climă aspră, fără îmbrăcăminte, fără hrană, în mijlocul unor munţi sterpi, fără animale care să le dea o hrană îndestulătoare, fuegienii duc o existenţă primitivă.

Vînătoarea nu le aduce mare lucru, după cum nici de pe urma pescuitului nu strîng hrană îndestulătoare; sînt nevoiţi să aştepte ca furtuna să arunce la mal vreun cetaceu mare pe care îl mănîncă fără a-şi mai da osteneala să-i fiarbă carnea.

În 1828, nava „Chanticleer", de sub comanda lui Henri Foster, primi misiunea de a efectua observaţii în vederea stabilirii configuraţiei pămîntului. Această expediţie ţinu trei ani şi se încheie cu moartea comandantului ei, care s-a înecat în 1831, în rîul Chagres. Am amintit această expediţie doar pentru faptul că în cursul ei a fost recunoscut şi explorat, la 5 ianuarie 1829, grupul sudic al Insulelor Shetland.

Comandantul debarcă cu mare greutate pe una dintre aceste insule şi adună cîteva probe de sienit [178], din care e alcătuit solul, şi o neînsemnată cantitate de zăpadă roşie [179], la fel cu aceea pe care alţi exploratori au găsit-o în jurul Polului Nord.

Dar o recunoaştere de mult mai mare interes este aceea pe care a izbutit-o în 1830 vînătorul de balene John Biscoe.

Bricul „Tula" de o sută patruzeci şi opt de tone şi cuterul „Lively", au părăsit, sub comanda lui Biscoe, portul Londrei, la 14 iulie 1830. Aceste două nave erau proprietatea firmei Enderby. Ele erau armate pentru vînarea focilor şi înzestrate cu tot ce era de trebuinţă pentru această lungă şi grea navigaţie. Dar instrucţiunile primite de Biscoe se mai refereau şi la descoperirea de noi pămînturi în mările antarctice.

Cele două nave au atins Maluinele (Falkland), le-au părăsit la 27 noiembrie, au căutat zadarnic Insulele Aurorei şi s-au îndreptat apoi către Insulele Sandwich de Sud, al căror cap septentrional a fost dublat la 1 ianuarie 1831.

Ajungînd la 59° latitudine, au întîlnit gheţuri compacte, care i-au silit să părăsească drumul de sud-vest, direcţie în care se zăreau semne că se apropie de uscat. Fură nevoiţi să se îndrepte spre est şi să plutească pe lîngă banchiză pînă la 9°34′ longitudine vestică. Abia la 16 ianuarie, Biscoe izbuti să traverseze 60° latitudine sudică. În 1775, Cook găsise o mare liberă pe o distanţă de două sute cincizeci de mile, chiar acolo unde un stăvilar de netrecut oprise încercarea lui Biscoe.

Continuînd să plutească spre sud-est pînă la 68°51′ latitudine sudică şi 10° longitudine estică, navigatorul a fost surprins de apa decolorată, de prezenţa unor mici vulturi, a unor porumbei originari de la Capul Bunei Speranţe şi, în fine, de direcţia vîntului care sufla de la sud sud-vest, semne neîndoielnice că se apropie de o mare întindere de uscat.

Dar gheţurile îl împiedicau să ajungă pe la sud, aşa că Biscoe fu nevoit să-şi continue drumul către est, apropiindu-se de cercul polar.

„În fine, la 27 februarie, povesteşte Desborough Cooley, aflîndu-se la 65°57′ latitudine sudică şi 45° longitudine estică, Biscoe văzu foarte lămurit un uscat muntos şi acoperit de zăpadă, de o mare întindere, căruia îi dete numele de Enderby. Toată strădania sa era acum să încerce să ancoreze, dar lucrul era imposibil, întinderea fiind înconjurată de gheţuri care împiedicau apropierea.

Între timp, un vînt neaşteptat despărţi cele două nave şi le împinse către sud-est, avînd mereu în faţă acelaşi uscat care măsura de la est la vest mai

mult de două sute de mile. Dar vremea rea şi starea proastă a sănătăţii echipajului îl siliră pe căpitanul Biscoe să se îndrepte către Ţara Van Diemen (Tasmania), unde cuterul «Lively» nu-l ajunse decît după cîteva luni".

Exploratorii avură prilejul să vadă de cîteva ori strălucitoarele aurore australe, priveliişte minunată care nu poate fi uitată.

„Pentru prima oară, spune Biscoe, strălucitoarele raze ale aurorei australe se rostogoleau deasupra capetelor noastre în culori grandioase, apoi luau deodată aspectul unor ciucuri pentru ca după o clipă să unduie în aer ca nişte adevăraţi şerpi ; deseori aceste ţîşniri de lumină păreau să nu fie decît la cîţiva coţi deasupra capetelor noastre, pe cînd în realitate ele se aflau în atmosferă".

Pămîntul muntos şi acoperit de zăpadă se întindea către est şi vest pe paralela de 66°30′ ; din nefericire nu s-au putut apropia de el decît pînă la zece leghe ; era înconjurat din toate părţile de gheţuri.

Părăsind Ţara Van Diemen (Tasmania) la 14 ianuarie 1832, Biscoe se îndreptă cu navele sale spre sud-est.

În cîteva rînduri zări plutind la suprafaţa mării alge marine, văzu cîrduri de păsări, care de obicei nu se prea îndepărtează de uscat, şi nori grei şi joşi ; toate acestea îl făceau pe Biscoe să creadă că se află în preajma vreunei descoperiri, dar furtuna îl împiedica de fiecare dată să ducă mai departe recunoaşterea. În fine, la 12 februarie, la 66°27′ latitudine sudică şi 84°10′ longitudine vestică, apărură din nou în mare număr : albatroşi, pinguini şi balene.

La 15 februarie uscatul fu descoperit către sud-est, la o mare depărtare ; a doua zi se văzu că era o insulă, căreia i se dădu numele de Adelaida în cinstea reginei Angliei.

Pe această insulă, şi cam la o leghe de malul mării, se ridicau cîţiva munţi de formă conică şi cu baza foarte largă.

În zilele următoare se constată că insula nu era izolată, ci făcea parte dintr-un lanţ de insuliţe situate în faţa unui pămînt foarte înalt. Ţara care se întindea pe o lungime de două sute cincizeci de mile din direcţia est-nord-est spre est-sud-est fu botezată Graham ; numele lui Biscoe fu dat lanţului de insule pe care le descoperise acest navigator. Pe acest arhipelag nu era urmă de plantă sau animal.

Pentru a-şi întări descoperirea, Biscoe debarcă la 21 februarie pe pămînt ferm, pentru a-l lua în stăpînire, şi fixă pe hartă, la 64°45′ latitudine sudică şi 66°11′ longitudine vestică faţă de meridianul care trece prin Paris, poziţia unui munte înalt, căruia i se dete numele de William.

În „Buletinul Societăţii de Geografie" din 1833 citim :

„Ne găseam într-un golf adînc, în care apa era aşa de liniştită, încît dacă s-ar fi găsit foci, am fi putut încărca cu ele cele două nave, avînd în vedere că ne-am fi putut apropia uşor de coastele stîncoase şi le-am fi putut vîna.

Apa era de asemenea foarte adîncă, pentru că chiar în apropierea coastei, utilizînd în acest scop o sondă de douăzeci de braţe nu am dat de fund. Soarele era aşa de arzător că topea zăpezile de pe stîncile ce se aflau pe malul mării, ceea ce făcea ca lipsa focilor să fie cu atît mai mult inexplicabilă.

De acolo, Biscoe trecu în Insulele Shetland de Sud şi în Ţara Graham, apoi poposi la Maluine (Falkland), unde „Lively" naufragie. De acolo se înapoie, în sfîrşit, în Anglia.

Ca răsplată a ostenelilor şi drept încurajare pentru străduinţa de care dăduse dovadă, căpitanul Biscoe primi marile premii ale Societăţilor de Geografie din Londra şi Paris.

În urma acestor călătorii s-au iscat discuţii însufleţite asupra existenţei unui continent austral şi asupra posibilităţii de a naviga dincolo de prima barieră de gheaţă, avînd drept sprijin insulele descoperite pînă atunci. Trei state s-au hotărît în acelaşi timp să trimită într-acolo cîte o expediţie: Franţa încredinţă comandamentul ei lui Dumont d'Urville, Anglia lui James Ross şi Statele Unite ale Americii locotenentului Charles Wilkes.

Ultimul primi comanda unei mici escadre compusă din „Purpoise" ; două sloopuri „Vincennes" şi „Peacock", două corvete „Sea-Gull" şi „Flying-Fish" şi o navă de transport „Relief".

Ultima, care era încărcată cu provizii suplimentare, fu trimisă la Rio de Janeiro, pe cînd celelalte nave, înainte de a ancora acolo, au trecut pe la Madeira şi pe la Insulele Capului Verde.

De la 24 noiembrie 1838 pînă la 6 ianuarie 1839 escadra rămase în portul Rio de Janeiro, trecu apoi la Rio Negro, unde stătu şase zile, şi nu ajunse decît la 19 februarie 1839 în portul Orange din Ţara de Foc.

În acest punct expediţia se împărţi astfel: „Peacock" şi „Flying-Fish" fură trimise către locul pe unde trecuse Cook la 60° latitudine sudică; „Relief" intră cu naturaliştii în Strîmtoarea Magellan, prin una dintre trecătorile aflate mai la sud-est de Ţara de Foc; „Vincennes" rămînea în portul Orange, pe cînd „Sea-Gull" şi „Purpoise" plecau la 24 februarie către mările australe. Wilkes trecu pe lîngă Ţara Palmer, pe o lungime de treizeci de mile, pînă la locul unde coasta se îndreaptă către sud sud-est şi pe care l-a numit Capul Hope, apoi vizită Insulele Shetland şi făcu unele corectări esenţiale în descrierea geografică a ţinuturilor.

Cele două nave urmară drumul către nord, după ce petrecură treizeci şi şase de zile în aceste regiuni neospitaliere.

După cîteva incidente de navigaţie, considerate a fi azi fără interes, şi pierzînd nava „Sea-Gull", Wilkes poposi la Callao, vizită insulele Tuamotu, Tahiti, Insulele Societăţii, ale Navigatorilor, şi ancoră la Sydney la 28 noiembrie.

La 29 decembrie 1839, expediţia luă din nou drumul mării, îndreptîndu-se spre sud. Obiectivul era atingerea celei mai înalte longitudini posibile între 160° şi 145° la est de meridianul Greenwich, mergînd de la est către vest. Navele erau libere să-şi facă programul iar locurile de întîlnire în caz de despărţire fuseseră fixate dinainte. Pînă la 22 ianuarie au văzut nenumărate semne care dovedeau existenţa uscatului, iar cîţiva ofiţeri pretindeau chiar că l-au şi zărit. De-abia la Sydney, cînd auzi că D'Urville descoperise uscatul la 19 ianuarie, Wilkes pretinse că şi el l-a descoperit în aceeaşi zi.

Aceste fapte sînt stabilite într-un articol foarte concludent publicat de hidrograful Daussy în „Buletinul Societăţii de Geografie".

Navele „Peacock" şi „Flying-Fish", fiind avariate şi neputînd înfrunta marea şi gheţurile plutitoare, luaseră calea spre nord încă de la 24 ianuarie şi 5 februarie.

Numai „Vincennes" şi „Purpoise" continuaseră această grea expediţie pînă la 97° longitudine estică, văzînd pămîntul şi apropiindu-se de el cînd şi cînd, la distanţe între zece mile şi trei sferturi de milă, atît cît îngăduia banchiza.

În raportul său către Institutul Naţional din Washington, Wilkes spune:

„La 29 ianuarie am intrat în golful pe care l-am numit Piners, singurul loc unde am putut debarca, pe stînci goale, dar am fost respinşi de unul din acele neprevăzute vîrtejuri de vînt, obişnuite în aceste mări. Am ieşit din acest golf sondînd la treizeci de braţe. Vîntul bătu treizeci şi şase de ore în şir şi după ce era să fim sfărîmaţi de gheţuri în cîteva rînduri, am ajuns în sfîrşit la şaizeci de mile sub vîntul golfului.

Pentru că pămîntul pe care îl descoperisem părea să fie de o mare întindere, m-am gîndit că era mai important să-l urmărim către vest decît să ne înapoiem pentru a debarca în Golful Piners. Dar m-am înşelat în socotelile mele căci banchiza ne-a împiedicat să ne apropiem de pămînt. Am găsit pe marginea banchizei cantităţi mari de gheaţă acoperită de mîl, frînturi de stîncă şi de pietre, care constituiau probe tot atît de bune ca şi cum le-am

fi luat chiar din stîncă. Pămîntul acoperit de zăpadă se vedea perfect în mai multe locuri şi între aceste puncte aparenţele erau de aşa natură, încît nu m-am îndoit de fel că diferitele porţiuni de uscat erau unite prin linia continuă a ţărmului şi că meritau denumirea pe care le-o dădusem de continent antarctic.

Cînd ajunserăm la 97° longitudine estică, constatarăm că gheaţa se îndrepta către nord; urmarăm această direcţie şi după cîteva mile ajunserăm la punctul unde fusese oprit Cook de bariera de gheaţă în 1775".

Golful Piners, unde debarcase Wilkes, este situat la 140° longitudine estică (137°40′ faţă de Paris), adică chiar la punctul unde D'Urville debarcase la 21 ianuarie.

La 30 ianuarie, cei de pe „Purpoise" zăriră cele două nave ale lui D'Urville. Se apropiară de ele, dar acestea întinseră velele — deşi glasul celor de pe „Purpoise" putea fi auzit — dînd astfel impresia că nu voiau să ia contact cu ele.

Wilkes ajunse la Sydney, unde găsi nava „Peacock" în reparaţie; plecă pe ea în Noua Zeelandă, de acolo la Tongatabu, apoi la Fiji.

Insulele Prieteniei, ale Navigatorilor, Sandwich, gura rîului Columbia pînă la coasta de apus a Americii, strîmtorile Amiralităţii şi Puget, Insula Vancouver, Insulele Mariane, Manila, Sulu, Singapore, Insulele Sondei, Sfînta Elena, Rio de Janeiro, iată numeroasele etape ale acestei lungi călătorii, care se termină la 9 iunie 1842, la New York, după o lipsă de trei ani şi zece luni.

Rezultatele obţinute în toate ramurile ştiinţei fură foarte însemnate.

Deşi preţioasele relatări ale acestei expediţii sînt pline de interes, ca şi completările speciale care le însoţesc şi pe care le datorăm savanţilor Dana, Gould, Pickering, Gray, Cassin şi Brackenridge, totuşi sîntem nevoiţi să trecem cu vederea tot ce s-a făcut în aceste regiuni deja cunoscute. Succesul acestei expediţii a fost considerabil dincolo de Atlantic, lucru uşor de înţeles într-o ţară care număra puţini exploratori oficiali.

La începutul anului 1839, în acelaşi timp cu Wilkes, Balleny, comandantul navei „Elisabeth-Scott", îşi dădea contribuţia sa la recunoaşterea regiunilor antarctice.

Plecat din Insula Campbell, la sud de Noua Zeelandă, ajunsese la 7 februarie, la 67°7′ latitudine sudică şi 164°25′ longitudine vestică (faţă de meridianul Parisului). După două zile, mergînd către apus, recunoscînd după oarecare indicii vecinătatea pămîntului, descoperi către sud-vest — deşi era şase seara — o dungă neagră, care fără nici o îndoială fu socotită drept pămînt. Erau trei insule destul de mari; cea dinspre apus era cea mai lungă. Li se dădu numele de Balleny. Bineînţeles comandantul manevră pentru ancorare, dar insulele erau izolate printr-o barieră de gheaţă prin care nu exista trecere. Navigatorii se mulţumiră să fixeze poziţia insulei centrale la 66°44′ latitudine sudică şi 162°25′ longitudine vestică.

La 11 februarie, apăru către vest sud-vest un uscat înalt şi acoperit de zăpadă; a doua zi nava se apropie cam la zece mile de el.

Fu lăsată la apă o barcă. O plajă largă de trei pînă la patru picioare, la poalele unor stînci abrupte greu de escaladat, împiedica debarcarea, aşa că marinarii intrară în apă pînă la brîu pentru a culege cîteva probe de lavă. Regiunea era vulcanică, iar craterele munţilor erau fumegînde.

La 2 martie, la aproximativ 65° latitudine şi 120° 24′ longitudine, s-a zărit de pe puntea navei o nouă fîşie de uscat.

Puseră nava în pană în timpul nopţii iar a doua zi încercară să schimbe drumul către sud-vest, dar nu putură să străbată banchiza de gheaţă prinsă de mal. Această nouă ţară fu numită Sabrina. Balleny fu nevoit să se îndrepte către nord, aşa că descoperirile lui s-au mărginit numai la aceste indicaţii, incomplete, dar sigure.

În 1837, cînd Wilkes pornea în expediţia pe care am relatat-o, căpitanul Dumont d'Urville supuse ministrului marinei un nou plan de călătorie în jurul lumii. Serviciile pe care le îndeplinise din 1819 pînă la 1821 în timpul campaniei hidrografice, din 1822 pînă la 1824 pe nava „Coquille" cu Duperrey şi, în fine, din 1826 pînă în 1829 pe „L'Astrolabe" apoi studiile şi experienţa lui îi dădeau dreptul să-şi expună punctele de vedere în faţa guvernului, pentru a putea completa informaţiile asupra unor regiuni descrise insuficient, deşi foarte importante din punctul de vedere hidrografic, economic (în special al comerţului) şi ştiinţific în general.

Ministrul acceptă imediat oferta lui Dumont d'Urville şi puse totul în mişcare pentru a-i da colaboratori pe care să se poată bizui. Îi fură puse la dispoziţie două corvete „L'Astrolabe" şi „Zelee", înzestrate cu tot ceea ce fusese considerat necesar. Dintre ofiţerii care îl însoţeau, unii aveau să ajungă la gradul de amiral : aceştia erau Jacquinot, comandantul navei „Zelee", Coupvent Desbois, Du Bouzet, Tardy de Montravel şi Perigot, nume bine cunoscute, de toţi cei care s-au ocupat de istoria marinei franceze.

Instrucţiunile pe care comandantul expediţiei le primise de la viceamiralul De Rosamel se deosebeau de cele date predecesorilor săi. I s-a cerut să pătrundă către Polul Sud cît de departe şi pe cît îi îngăduiau gheţurile. Trebuia să desăvîrşească importanta lucrare pe care o făcuse în 1827 asupra Insulelor Fiji, şi după o recunoaştere a Arhipelagului Solomon, urmată de un popas la Fluviul Lebedelor, în Australia şi în Noua Zeelandă, trebuia să cerceteze Insulele Chatham şi o parte din Caroline, descoperite de Litke, pentru a trece apoi la Mindanao, Borneo, Batavia, de unde avea să se înapoieze în Franţa pe la Capul Bunei Speranţe.

Aceste instrucţiuni se încheiau prin consideraţii cît se poate de interesante, care dovedeau cît de largi erau concepţiile administraţiei de stat.

Amiralul Rosamel spunea : „Maiestatea sa nu are în vedere numai propăşirea hidrografiei şi a ştiinţelor naturale ; regeasca ei grijă pentru interesele comerţului francez şi pentru extinderea expediţiilor armatorilor noştri a făcut-o să considere sub un aspect mult mai larg misiunea dumneavoastră şi foloasele pe care trebuie să le aducă. Veţi cerceta un mare număr de locuri şi este foarte important ca ele să fie studiate sub raportul veniturilor care urmează a fi realizate de balenierele noastre. Veţi culege toate informaţiile menite să îndrumeze expediţiile lor, pentru a fi cît mai rodnice. Vă veţi opri în porturi în care comerţul nostru întreţine legături mai de mult şi unde trecerea unei nave militare poate prilejui o influenţă binefăcătoare ; vă veţi opri şi în altele, în care produsele industriei noastre ar putea fi plasate şi de care nu s-a ţinut seamă pînă acum. Asupra acestor posibilităţi, necunoscute pînă azi, veţi putea, la rîndul dumneavoastră, furniza date preţioase".

Dumont d'Urville primi urări, îndemnuri şi dovezi grăitoare în ceea ce priveşte interesul care era acordat acestei expediţii. Academia de Ştiinţe în schimb nu arătă acelaşi entuziasm, deşi D'Urville lucrase timp de peste douăzeci de ani şi contribuise la îmbogăţirea colecţiei Muzeului de istorie naturală.

„Fie spiritul de castă, fie alte motive defavorabile mie, scrie D'Urville, i-au făcut să arate foarte puţin entuziasm pentru expediţia care se pregătea şi, ca

urmare forma în care au fost concepute instrucţiunile ce mi s-au dat era atît de rece, ca şi cum ele ar fi fost destinate unei persoane complet necunoscute".

Nu aceeaşi a fost atitudinea unor savanţi şi navigatori străini care au salutat cu entuziasm noua expediţie, cu ferma convingere că va aduce ştiinţei noi şi importante date. Printre primii trebuie să-i menţionăm pe Humboldt şi pe Krusenstern, care i-au transmis lui D'Urville sincere felicitări.

După multe întîrzieri pricinuite de armarea celor două nave, corvetele „L'Astrolabe" şi „Zelee" izbutiră, în sfîrşit, să plece din Toulon la 7 septembrie 1837.

În ultima zi a aceleiaşi luni ele ancorau în rada Santa Cruz din Tenerife. D'Urville a preferat această escală celei de la Insulele Capului Verde, pentru că nădăjduia să se aprovizioneze aci cu vin. Pe lîngă aceasta trebuia să facă unele observaţii pentru determinarea înălţimilor, lucrări pe care nu putuse să le facă în 1826, şi datorită cărora primise reproşuri, deşi se ştia destul de bine că la acea dată nu era în măsură să le facă. Cu toate că tinerii ofiţeri erau grăbiţi să debarce pentru a putea petrece pe uscat, fură nevoiţi să facă o carantină de patru zile, din pricina unor zvonuri după care se spunea că în Marsilia s-ar fi ivit cîteva cazuri de ciumă. Fără să ne oprim asupra amănuntelor ascensiunii făcute de Du Bouzet, Coupvent şi Dumoulin pe piscul Tenerife, ne vom mulţumi să cităm cîteva fraze entuziaste al lui Coupvent Desbois :

„Ajunşi la baza acestui pisc, povesteşte ofiţerul, am urcat timp de o oră, prin lavă şi grohotiş, şi am ajuns, în sfîrşit, la punctul cel mai înalt al acestui vulcan monstruos. Craterul fumegînd ni se înfăţişează ca o emisferă, goală, sulfuroasă, acoperită de resturi de stîncă şi lavă, cu un diametru de circa patru sute de metri şi adîncă de o sută de metri. La umbră termometrul arată la ora zece dimineaţa 5°. Pe marginea acestui crater se găsesc multe fumarole care distilează pucioasa în stare nativă. Căldura pămîntului este atît de mare, încît nu poţi sta cu picioarele pe el nici cîteva clipe. Acum rotiţi-vă privirea în jur şi veţi vedea aceşti trei munţi aşezaţi unii peste alţii : nu par că sînt nişte uriaşi care vor să se urce la cer ? Priviţi aceste imense revărsări de lavă care pleacă dintr-un singur punct şi formează o scoarţă pe care cu cîteva secole în urmă nu aţi fi putut păşi fără primejdie. Priviţi în depărtare acest arhipelag al Canarelor — insule aruncate ici-colo în marea care spumegă coastele insulei pe al cărei vîrf vă aflaţi, voi, pigmei !... Priviţi şi veţi fi răsplătiţi de oboselile voastre, voi călătorilor, pe care admiraţia grandioaselor privelişti ale naturii v-a purtat pînă la trei mii şapte sute patru metri deasupra nivelului mării !"

La aceste observaţii trebuie să adăugăm că exploratorii din vîrful muntelui au constatat că stelele străluceau mai intens, sunetul se propaga mai repede şi în fine că au simţit o amorţeală a extremităţilor corpului şi dureri de cap destul de puternice, simptome destul de cunoscute la înălţime.

Pe cînd o parte dintre conducătorii expediţiei participau la această excursie ştiinţifică, alţi ofiţeri se plimbau prin oraş. Împrejurimile sînt destul de plăcute, fie prin apeductele care alimentează cu apă oraşul, fie prin pădurea Mercedes, care s-ar numi, după D'Urville, mai bine crîng, pentru că nu se află acolo decît arbuşti şi ferigi.

Populaţia părea veselă, cumpătată, dar de o lene fără pereche, murdară şi de o destrăbălare tot fără pereche.

La 12 octombrie cele două nave ieşiră în larg, plănuind să ajungă cît mai curînd în regiunile polare. Un simţămînt de omenie îl hotărî pe D'Urville să

Popas în portul Foametei

facă un popas la Rio de Janeiro. Starea unui elev care se îmbarcase bolnav de piept se înrăutăţea din zi în zi şi cu siguranţă că printre gheţurile polare sfîrşitul i-ar fi venit mai degrabă, ceea ce l-a determinat pe comandant să-şi modifice itinerarul.

La 13 noiembrie cele două nave ancorară în rada oraşului Rio, fără a mai intra în golf. Zăboviră doar o zi, timpul necesar pentru a-l debarca pe tînărul Duparc şi pentru aprovizionarea cu unele alimente proaspete. Apoi urmară drumul spre sud.

De multă vreme D'Urville dorea să exploreze Strîmtoarea Magellan nu numai din punct de vedere hidrografic, pentru că nu mai erau multe de făcut

Expedițiile lui Dumont d'Urville și Balleny

după ridicările atît de conștiincioase ale căpitanului englez King — începute în 1826 și terminate în 1834 de Fitz-Roy — dar mai ales sub raportul științelor naturii.

Nu era oare interesant de știut de ce se iveau acolo, în fiecare clipă, primejdii necruțătoare semnalate încă de vechii navigatori ?

Și apoi chiar despre patagonezi, cărora li se dusese faima și despre care se răspîndiseră atîtea legende și controverse, cîte avea de aflat !

De altfel, și un alt motiv pleda în favoarea unei escale la Famina (Portul Foametei) prin care D'Urville voia să o înlăture pe aceea din Insulele Possession. Recitind relatările exploratorilor care înaintaseră în oceanul austral, coman-

dantul se convinsese că cea mai prielnică epocă pentru a pătrunde în aceste regiuni este sfîrşitul lui ianuarie şi luna februarie. Numai atunci se desăvîrşesc dezgheţurile complet şi nu mai există riscul să expui echipajele la oboseli şi primejdii inutile, printr-o navigaţie pe vreme nepotrivită.

O dată hotărîrea luată, D'Urville împărtăşi comandantului Jacquinot noile sale intenţii şi îndată se îndreptară către strîmtoare. La 12 decembrie cele două corvete erau în apele Capului Fecioarelor şi Dumoulin, ajutat de tinerii ofiţeri, începu în tăcere minunata serie a lucrărilor lui topografice.

În dificila navigaţie a strîmtorii, D'Urville dovedi atît îndrăzneală cît şi sînge rece, abilitate cît şi prezenţă de spirit, şi i-a făcut pe mateloţi să-şi schimbe complet părerea pe care şi-o făcuseră despre el, văzîndu-l cum mergea greoi pe străzile Toulonului, deoarece suferea de gută : „Oh ! moşneguţul ăsta nu ne va duce prea departe !"

Dar după ce ieşiră din canal, numai datorită priceperii comandantului, părerea oamenilor se schimbase într-atît, încît se putea auzi : „Afurisitul ăsta de om e turbat ! Ne face să trecem la doi paşi de stînci, de pămînt, ca şi cum toată viaţa nu ar fi făcut decît navigaţie de felul ăsta !... Şi noi care-l credeam cu un picior în groapă !..."

Şi aci socotim necesar să spunem cîteva cuvinte despre popasul din portul Famina.

Debarcarea fu uşoară ; am găsit un izvor bun şi lemne din belşug ; sub stîncile marine se prind cu uşurinţă midii, scoici, melci-de-mare, moluşte, iar pămîntul produce ţelină şi un fel de salată care aduce cu păpădia. O altă sursă de aprovizionare a acestui golf este pescuitul ; în tot timpul popasului năvoadele, plasele, undiţele ne procurau fel de fel de peştişori, într-o cantitate îndestulătoare pentru tot echipajul.

D'Urville povesteşte : „Tocmai cînd eram pe punctul de a mă îmbarca, şeful de echipaj îmi încredinţă un mic butoiaş care fusese găsit atîrnat de un arbore de pe plajă, avînd alături pe un par o inscripţie : Post-office. Am înţeles că conţine hîrtii ; l-am adus la bord şi am luat cunoştinţă de diversele acte care se aflau în el. Erau însemnări de-ale comandanţilor care trecuseră prin strîmtoare, data trecerii, condiţiile călătoriei, cîteva îndrumări pentru cei ce aveau să-i urmeze şi scrisori pentru Europa şi Statele Unite. Pare că prima idee a acestui oficiu poştal sub cerul liber a fost a comandantului american Cunningham, care s-a folosit în aprilie 1833 de o simplă sticlă atîrnată de un arbore ; compatriotul său Water-House a adăugat, în 1835, stîlpul necesar şi inscripţia.

În fine, căpitanul englez Carrick, comandînd corveta «Marry-Ann» din Liverpool, trecu prin strîmtoare în martie 1837, mergînd la San Blas în California ; el mai trecu pe acolo la înapoiere la 29 noiembrie 1837, adică cu şaisprezece zile înaintea noastră şi înlocuise sticla cu butoiaşul, recomandînd succesorilor să se folosească de el pentru scrisorile ce aveau să ajungă la diferite destinaţii. Voi insista asupra acestei măsuri cu adevărat folositoare şi ingenioasă prin simplitatea ei ; se crea astfel un adevărat oficiu poştal pe culmea acestei peninsule, iar prin inscripţie, prin dimensiunea literelor ei, avea să atragă atenţia navigatorilor care n-ar fi avut de gînd să acosteze în portul Famina, dar curiozitatea îi va determina să trimită o barcă care să cerceteze cutia fixată pe stîlp. După toate aparenţele, noi aveam să ne folosim primii de acest procedeu şi familiile noastre aveau să aibă plăcuta surprindere de a primi veşti de la noi din aceste ţinuturi sălbatice şi pustii, înainte de a ne avînta către gheţurile polare".

Cînd apele sînt scăzute, gura rîului Sedger care se varsă în Golful Famina este împotmolită ; la trei sute de metri mai sus, şesul se transformă într-o mlaştină imensă, din care ies trunchiuri enorme de arbori şi oseminte uriaşe, albite de vreme şi aduse acolo de ploile torenţiale care umflă apele rîului.

O pădure frumoasă îngrădeşte mlaştina şi arbuşti cu ţepi împiedică înaintarea. Esenţele cele mai obişnuite sînt fagul cu trunchiul înalt de douăzeci pînă la treizeci de metri, avînd un metru în diametru, coaja de Winter care a înlocuit multă vreme scorţişoara şi un fel de dracilă.

Cel mai mare fag pe care D'Urville l-a văzut aici avea o circumferinţă de cinci metri şi o înălţime de cincizeci.

Din păcate, nu se găsesc pe acest litoral nici mamifere, nici reptile, nici scoici-terestre sau de apă dulce — doar una sau două specii de păsări, iată ceea ce naturalistul poate găsi pe lîngă licheni şi muşchi.

Cîţiva ofiţeri înaintară pe Sedger în amonte, într-o barcă uşoară, pînă cînd adîncimea apei îi sili să renunţe. Se aflau la şapte mile şi jumătate de gura rîului şi constatară că punctul unde se varsă în mare putea să aibă treizeci pînă la patruzeci de metri lărgime.

De Montravel spune : „E greu să-ţi închipui o priveliişte mai pitorească decît aceea pe care ne-o oferea fiecare meandră a rîului. O dezordine admirabilă peste tot, ce nu se poate imita, o îngrămădire de arbori, de crăci rupte, de trunchiuri acoperite de muşchi ce se încîlceau în toate direcţiile".

În rezumat, şederea în portul Famina a fost dintre cele mai rodnice ; am avut apă şi lemne din abundenţă. Am făcut multe reparaţii şi am repartizat din nou încărcăturile ; s-au făcut observaţii de unghiuri orare, de fizică, de meteorologie, de maree, de hidrografie, pe lîngă faptul că am adunat şi o bogată colecţie din domeniul ştiinţelor naturii, care erau cu atît mai preţioase, cu cît muzeele Franţei nu posedau nici un material din aceste regiuni necercetate.

Relatarea spune : „Un mic număr de plante culese de Commerçon şi păstrate în ierbarul lui De Jussieu, iată tot ce se ştia despre natura acestei regiuni".

La 28 decembrie 1837 ancora fu ridicată fără ca noi să fi avut prilejul să vedem un singur patagonez, întîlnire care aţîţa peste măsură curiozitatea ofiţerilor şi a echipajului.

Surprizele navigaţiei obligară cele două corvete să ancoreze ceva mai departe, în portul Galant, ale cărui maluri, străjuite de arbori falnici, sînt tăiate de torenţi care la mică distanţă alcătuiau măreţe cascade de cincisprezece pînă la douăzeci de metri înălţime.

Această escală nu a fost fără folos : s-a cules un mare număr de plante noi şi s-a ridicat planul portului şi al golfurilor vecine. Dar comandantul, socotind anotimpul prea înaintat, renunţă de a mai ieşi din strîmtoare prin apus şi hotărî să se înapoieze, ca să aibă o întîlnire cu patagonezii, înainte de a intra în regiunile antarctice. Golful St. Nicolas, pe care Bougainville îl denumise Golful Francezilor, avea un aspect cu mult mai atrăgător decît portul Galant, unde echipajele au petrecut prima zi de ianuarie a anului 1838.

Lucrările hidrografice obişnuite fură duse la bun sfîrşit de ofiţeri sub conducerea lui Dumoulin.

O barcă fu trimisă la Capul Remarcabil, unde Bougainville pretindea că a văzut scoici-fosile ; de fapt nu întîlneai decît pietriş prins într-o gangă

calcaroasă formînd un strat compact de la nivelul mării pînă la o înălţime de aproape cincizeci de metri.

Observaţii interesante au fost făcute şi cu termometrograful (termometru de adîncime) la o adîncime de două sute nouă zeci de braţe şi cercetătorii nu au dat de fund decît la două mile de coastă. La suprafaţă temperatura era de 9°, dar la acea adîncime numai de 2° şi cum e probabil că mişcarea curenţilor nu putea aduce apa celor două oceane la o profunzime atît de mare, e de presupus că aceasta era temperatura normală a apei la acea adîncime.

Apoi navele ajunseră în Ţara de Foc, unde Dumoulin continuă lucrările de ridicări. Marea era joasă, vizibilă, presărată cu stînci care serveau de jaloane ; ea nu prezintă acolo prea multe primejdii. Trecură de Insula Madeleine, de Golful Gente, de Insula Elisabeth, de portul Oazy, unde cu luneta s-a văzut o tabără numeroasă de patagonezi, şi în fine au ajuns în portul Peckett, în care „L'Astrolabe" pătrunse într-o apă adîncă de numai cinci metri.

Dumont d'Urville relatează : „În clipa în care echipajul şi-a dat seama că ancorăm, a fost un moment de mirare şi chiar de agitaţie ; se auziră chiar cîteva strigăte. Cu o voce sigură am impus tăcere şi fără să am aerul că sînt neliniştit de cele ce se întîmplase am strigat : «Nu e nimic, şi veţi mai vedea şi altele !» În urmă, aceste cuvinte au fost des pomenite de mateloţi. E mai important decît s-ar crede, pentru un comandant, ca să-şi păstreze liniştea cea mai desăvîrşită şi nepăsarea în mijlocul primejdiei celei mai ameninţătoare, chiar şi cînd ea pare de neînlăturat".

Escala în portul Peckett a fost înveselită de prezenţa localnicilor. Toţi, ofiţeri şi marinari, erau nerăbdători să debarce. O mulţime de localnici călări aşteptau la debarcader. Blînzi şi paşnici ei au răspuns cu bunăvoinţă la întrebări. Priveau în linişte tot ce vedeau şi nu arătau o prea mare lăcomie pentru lucrurile ce li se ofereau. Nu păreau să aibă vreo înclinare spre furt şi cît timp au fost la bord nu s-au atins de nimic. Înălţimea lor mijlocie părea să fie cam de 1,73 metri, deşi unii erau mai scunzi. Membrele le erau groase şi grase, fără o musculatură prea dezvoltată, iar extremităţile de o micime neobişnuită. Trăsătura lor caracteristică o constituia lăţimea părţii de jos a feţei, cîtă vreme fruntea le era îngustă şi teşită. Ochii oblici şi prelungi, pomeţii obrajilor destul de proeminenţi şi nasul turtit le dădeau o mare asemănare cu tipul mongol. La ei totul dezvăluia moliciune şi lene nimic viguros, nimic sprinten.

Văzîndu-i chirciţi, mergînd, sau stînd în picioare, cu părul lung căzîndu-le pe umeri, i-ai lua mai curînd drept nişte femei dintr-un harem, decît oameni viguroşi deprinşi să înfrunte asprimea anotimpurilor şi să lupte pentru existenţă.

Sînt pînă într-atîta adversari ai mersului pe jos, încît încalecă pentru a aduna scoicile de pe mal care se află doar la o depărtare de cincizeci-şaizeci de paşi. În mijlocul lor trăia un alb, cu o înfăţişare mizerabilă aproape descărnată ; pretindea că era originar din Statele Unite, dar vorbea englezeşte prost şi curînd am constatat că era un german din Elveţia. Îl chema Niederhauser şi încercase să facă avere în Statele Unite, dar cum norocul nu-l ajută, acceptă propunerile amăgitoare ale unui vînător de foci care umbla să-şi recruteze echipajul. După cum se obişnuia a fost debarcat împreună cu

alţi şapte tovarăşi şi proviziile necesare pe o insulă sălbatică a Ţării de Foc, urmînd să vîneze foci şi să le argăsească pielea.

Patru luni după aceea, goeleta reapăru, încărcă pieile, lăsă vînătorilor alte provizii şi apoi plecă spre a nu mai reveni niciodată. Să fi naufragiat, să-i fi părăsit comandantul pe marinarii lui, niciodată nu s-a putut afla care era adevărul.

Cînd nefericiţii au văzut că termenul de înapoiere trecuse şi că nu mai aveau provizii, s-au urcat în barcă şi au intrat în strîmtoare. Curînd au dat de băştinaşi. Niederhauser rămase cu ei, pe cînd ceilalţi îşi continuară drumul mai departe. Primit bine de băştinaşi, el se acomodă cu modul lor de viaţă, îşi umplea pîntecele cînd vînătoarea era bogată, strîngea cureaua şi se hrănea cu rădăcini în timp de foamete.

Obosit de această viaţă de lipsuri, Niederhauser îl imploră pe D'Urville să-l ia la bord, căci altminteri, mai mult de o lună nu ar mai fi putut îndura această mizerie.

Căpitanul consimţi şi-l îmbarcă în calitate de pasager. Timp de trei luni, cît trăise între localnici, Niederhauser îşi însuşise cîteva noţiuni despre limba acestora. D'Urville culese cu acest prilej o seamă de cuvinte patagoneze, care, strînse într-un vocabular, fură comparate cu alte limbi.

Ţinuta de război a patagonezilor este alcătuită dintr-un coif de piele fiartă, întărit cu plăci de aramă, pe care este fixată o frumoasă coamă din pene de cocoş, dintr-o tunică de piele de bou vopsită în roşu şi tărcată cu dungi galbene şi dintr-un fel de pumnal cu două tăişuri. Căpetenia tribului din Pecket consimţi să i se facă portretul îmbrăcat în acest costum, supuşii săi însă se opuseră cu îndîrjire de teama vreunei vrăjitorii.

La 8 ianuarie ancora fu ridicată definitiv şi a doua intrare a portului fu trecută uşor, cu toate valurile potrivnice. După ce străbătură două treimi din Strîmtoarea Magellan, navele luară drumul către regiunile polare. Pe drum făcură noi ridicări ale întregului ţărm răsăritean al Ţării de Foc, completînd astfel o lacună importantă a hidrografiei, întrucît pînă atunci nu exista o hartă amănunţită a acestei coaste.

Insula Ţara Statelor fu dublată fără incidente. La 15 ianuarie, marinarii francezi au zărit cu oarecare emoţie primele gheţuri, în mijlocul cărora navele aveau să plutească fără răgaz.

De fapt nu gheţurile plutitoare sînt duşmanii cei mai de temut pe aceste meleaguri, ci ceaţa — o ceaţă deasă, prin care privirea cea mai ageră nu poate străbate. Aceasta învălui curînd cele două nave, le paraliză mişcările ameninţîndu-le în fiecare clipă să le zdrobească de unul din aceste blocuri înfricoşătoare, deşi vela cea mare era strînsă.

Temperatura scădea : la suprafaţa apei termometrograful nu arăta decît 2° ; mai în adîncime cobora sub zero. Curînd începu să cadă în valuri o lapoviţă deasă. Totul vestea că navele intrau definitiv în mările antarctice.

Insulele Orkney de Sud şi Clarence nu pot fi recunoscute ; tot timpul e folosit pentru observarea gheţurilor care ar putea să ciocnească navele.

„În ziua de 20 ianuarie sîntem la 62°3′ latitudine sudică şi 49°56′ longitudine vestică. Nu departe de acolo, către răsărit, Powell a întîlnit acele *icefields* (banchize) compacte. Zărim curînd un aisberg imens, întins de aproape două mii de metri şi înalt de şaizeci şi şase de metri, cu laturile perpendiculare ; sub anumite reflexe de lumină te făcea să crezi că e pămînt.

Balene şi pinguini numeroşi înotau în jurul navelor, iar pescăruşii albi zburau deasupra noastră.

La 21 observaţiile indică 62°53′ sud şi D'Urville spera să atingă curînd paralela 65, cînd deodată, în timpul nopţii, mai exact la trei dimineaţa, se vesteşte că drumul este închis de o banchiză, prin care pare că nu se poate trece. Navele schimbă de îndată direcţia şi iau drumul către est, cu viteză scăzută, pentru că briza nu mai sufla.

Se relatează : „Avurăm astfel prilejul să privim în voie măreţul spectacol ce se desfăşura în faţa ochilor.

Aspru şi măreţ, dincolo de orice închipuire, înfierbîntînd imaginaţia, el umple inima cu un simţămînt de groază nestăpînită. Nicăieri omul nu încearcă, mai puternic ca aci, sentimentul neputinţei şi al nimicniciei lui...

E o lume nouă a cărei înfăţişare se arată privirilor lui, dar o lume inertă, lugubră şi mută în care totul ameninţă cu distrugerea. Acolo, dacă ai avea nenorocul să fii lăsat pe seama propriilor tale puteri, nici un ajutor, nici o consolare, nici o scînteie de nădejde nu ar putea să lumineze ultimele tale clipe. Această idee ne reaminteşte, fără voie, faimoasa inscripţie de pe poarta infernului lui Dante : *Lasciate ogni speranza, voi ch'entrate*".

D'Urville începu atunci o lucrare foarte curioasă care, comparată cu altele de acelaşi gen, ar putea să aibă o mare utilitate. El puse să se facă ridicarea topografică conturului precis al banchizei. Dacă şi alţi navigatori ar fi procedat la fel mai tîrziu, am fi avut informaţii exacte asupra mersului şi mişcărilor gheţurilor australe, o materie puţin lămurită şi azi [180].

La 22, după ce a fost depăşită o limbă de pămînt, s-a constatat că direcţia banchizei merge spre sud sud-vest, apoi spre vest. În aceste regiuni s-a observat existenţa unui teren ridicat şi accidentat. Dumoulin începu să-i facă ridicarea ; D'Urville crezu că recunoaşte New South Groenland al lui Morelle, cînd deodată contururile începură să se şteargă dispărînd la orizont.

La 24, cele două corvete străbat o masă de gheţuri plutitoare şi pătrund într-o întindere în care gheţurile sînt pe cale să se topească. Dar trecătoarea se strîmtează curînd, blocurile de gheaţă devin din ce în ce mai numeroase şi navele trebuie să facă neapărat cale întoarsă spre a nu fi blocate.

Totuşi toate indiciile sînt că marginea banchizei se dezagregă : aisbergurile se năruie cu detunări puternice, gheţurile şiroiesc lăsînd să se scurgă din ele mici şuvoaie de apă. Începe dezgheţul. Deci anotimpul nu e destul de înaintat, aşa că Fanning avea dreptate cînd afirma că nu trebuie să ajungi în aceste locuri înainte de luna februarie.

D'Urville se hotărăşte să pornească spre nord pentru a încerca să atingă Insulele Orkney de Sud a căror hartă era şi incompletă, şi totodată rău alcătuită. Comandantul dorea să procedeze la ridicarea acestui arhipelag, oprindu-se acolo cîteva zile, înainte de a porni din nou către sud, pentru a se afla pe acele meleaguri în acelaşi timp cu Weddell.

Timp de trei zile D'Urville urmă coasta septentrională a acestui arhipelag fără să poată ancora, apoi îşi reluă drumul spre sud pînă la 4 feburarie cînd se află din nou în faţa banchizei la 62°20′ latitudine sudică şi 39°28′ longitudine estică.

La cîteva minute înainte de amiază se descoperi o spărtură şi, la noroc, navele se avîntară prin ea.

Această manevră îndrăzneaţă reuşi. Cu toate că ningea cumplit, navele intrară într-un fel de bazin mic, larg abia de două mile, dar care era închis din toate părţile de pereţi înalţi de gheaţă.

A trebuit să ne legăm de banchiză cu parîme. Cînd ordinul de ancorare fu dat, un tînăr ucenic de marină de pe „Zelee", plin de naivitate strigă : „Dar oare e în apropiere un port ? Nu ştiam că sînt locuitori şi printre gheţuri !"

De altminteri, tot echipajul de pe ambele nave era entuziasmat şi vesel. Cîţiva ofiţeri tineri de pe „Zelee" veniră să golească un bol de punci cu tovarăşii lor de pe „L'Astrolabe". Comandantul, din patul lui, asculta glumele lor zgomotoase, observînd cît erau de mulţumiţi. Dar el nu socotea situaţia prea fericită, considerînd manevra pe care o făcuse ca foarte îndrăzneaţă. Închis ca într-un fund de sac nu avea cum să iasă de acolo decît urmînd calea pe unde venise, iar pe aceasta nu o putea folosi decît dacă ar fi avut vînt favorabil.

Într-adevăr, pe la ora 11, D'Urville fu deşteptat de nişte lovituri violente şi de un zgomot produs de o ruptură, ca şi cum corveta s-ar fi izbit de stînci. Comandantul se urcă pe punte şi văzu că „L'Astrolabe", atrasă de curent, nimerise între gheţuri, unde era expusă ciocnirilor.

Către ziuă se văzură înconjuraţi de sloiuri. Numai către nord se zărea o dîră de apă albastră-negricioasă ce părea să indice un drum liber. Se îndreptară într-acolo, dar pe dată o ceaţă groasă învălui cele două corvete. Cînd ceaţa se risipi, se găsiră în faţa unei banchize de gheaţă compactă, iar dincolo de ea, cît vedeai cu ochii, se întindea o mare complet liberă.

D'Urville hotărî pe loc să-şi croiască un drum şi-şi îndreptă nava, cu viteza ce i se îngăduia, către obstacol. „L'Astrolabe" pătrunse cu două-trei lungimi de navă în gheaţă, apoi se opri. Atunci oamenii coborîră pe banchiză cu tîrnăcoape, cazmale şi ferăstraie, lucrînd veseli ca să-şi croiască o trecere.

Aproape că trecuseră prin această parte a banchizei, cînd vîntul îşi schimbă direcţia. Începu să se simtă o hulă din larg şi navele fură obligate, după părerea tuturor ofiţerilor, să se adăpostească între gheţuri, pentru a înlătura primejdia care s-ar fi ivit în cazul în care vîntul s-ar fi înteţit : navele ar fi fost proiectate către banchiză şi sfărîmate de valuri şi de sloiurile plutitoare.

Corvetele parcurseră deci douăsprezece sau cincisprezece mile degeaba, cînd deodată un ofiţer care se urcase pe sarturi descoperi o trecere la est nord-est. Se îndreptară îndată într-acolo, dar şi de data aceasta le fu cu neputinţă să-şi croiască un drum şi pentru că se înnopta, navele fură legate de o banchiză mare.

Înfiorătoarele trosnituri care îl ţinuseră treaz pe comandant cu o noapte înainte reîncepură cu atîta putere, încît părea că nava nu va putea rezista pînă la ziuă.

După ce se consultă cu comandantul navei „Zelee", D'Urville se îndreptă spre nord. Trecu o zi întreagă fără să se aducă vreo schimbare în poziţia navelor. A doua zi, pe lapoviţă, hula deveni destul de puternică pentru a putea ridica toată masa îngheţată în care erau prinse cele două nave.

Trebuia să-şi concentreze toată atenţia asupra sloiurilor : acestea sînt dăunătoare navelor şi de aceea cîrma fu închisă într-un fel de magazie de lemn care o apăra de lovituri.

Afară de cîteva oftalmii pricinuite de reflexia zăpezii, sănătatea echipajului era mulţumitoare şi de aceea satisfacţia comandanţilor nu era mică.

De-abia la 9 februarie, folosind o briză puternică, corvetele s-au eliberat şi au trecut într-o mare complet liberă. Navele plutiseră de-a lungul banchizei pe o lungime de două sute douăzeci şi cinci de leghe.

Ca prin minune, nu s-au ales cu nici o avarie în afară de cîteva rupturi neînsemnate la arboradă şi pierderea unei bune părţi din căptuşeala de aramă : dar navele nu luau mai multă apă acum ca înainte.

A doua zi răsări soarele, ceea ce îngădui să se continue observaţiile, care au indicat 62°9′ latitudine sudică şi 39°22′ longitudine vestică.

Ningea mereu. Frigul era mare şi vîntul sufla cu putere în cele trei zile ce urmară.

Timpul rău, care se menţinea, precum şi lungimea nopţilor îl hotărîră pe D'Urville să renunţe la această expediţie.

Îndată ce se găsi pe latitudinea de 62° sud şi 33°11′ longitudine vestică, pe drumul pe care Weddell putuse circula nestingherit în 1823, iar el, D'Urville nu întîlnise decît gheţuri de nestrăbătut, se îndreptă către Insulele Orkney de Sud.

De altfel, o lună întreagă trăită în mijlocul gheţurilor şi ceţurilor Oceanului Antarctic zdruncină sănătatea echipajelor şi apoi ştiinţa nu ar fi avut nimic de cîştigat dacă se mai prelungea această expediţie.

De-abia la 20 fu văzut arhipelagul ; D'Urville fu şi de data aceasta constrîns de gheţuri să plutească de-a lungul coastei de nord, dar putu trimite două bărci care culeseră din Insula Weddell o bogată colecţie geologică, vreo cîteva specii de licheni şi vreo douăzeci de pinguini.

La 25 februarie fu zărită Insula Clarence, care alcătuieşte extremitatea estică a Insulelor Shetland de Sud, o insulă foarte înaltă, abruptă, acoperită de zăpadă (doar pe malul mării n-o găseşti), apoi merseră către Insula Elefantului, întru totul asemănătoare celei dintîi, dar presărată cu stînci ascuţite care se profilează, negre, pe cîmpurile de zăpadă şi gheaţă.

Recunoscură insuliţele Marrow, Biggs, O'Brien, Aspland, acoperite de zăpadă, şi unde omul nu are cum să pună piciorul. Apoi văzură micul vulcan Bridgeman, pe care zadarnic încercară două bărci să-i debarce pe naturaliştii exploratori.

Relatarea spune : „Culoarea generală a solului este roşiatică, întocmai ca aceea a cărămizii arse, cu pete cenuşii, care ar părea să fie piatră ponce sau cenuşă întărită. La malul mării, ici-colo, se văd blocuri mari de o culoare negricioasă, care par să fie din lavă.

De fapt, pe această mică insulă nu se află un crater propriu-zis ; fenomenul vulcanic se traduce printr-un fum gros ce iese prin sol, către latura vestică ; spre nord se văd două fumarole care se ridică la zece sau doisprezece metri deasupra nivelului mării.

Nu se vede nimic nici pe coasta de est, nici pe cea de sud şi nici pe culme, care este uniformă şi rotunjită. Insula pare să fi suferit de curînd o modificare însemnată şi trebuie să fie aşa, pentru că nu se aseamănă cu descrierea făcută de Powell în 1822.

D'Urville reluă drumul spre sud şi la 27 februarie văzu o fîşie mare de pămînt către sud-est, unde nu putu acosta din cauza ceţii şi a zăpezii care cădea cu fulgi fini şi deşi. Se afla la 62°5′ latitudine sudică, pe paralela Insulei Hope. Exploratorul se apropie mult şi văzu mai întîi o suprafaţă de teren joasă pe care o numi Ţara Joinville ; mai departe, către sud-vest un teren muntos pe care îl numi Ţara Louis-Philippe şi între aceste două suprafeţe, în mijlocul unui fel de canal încărcat de gheţuri, o insulă pe care o numi Rosamel.

„Acum — spune D'Urville — orizontul cu o vizibilitate bună ne îngăduie să vedem bine configuraţia Ţării Louis-Philippe. Azi ea se întinde de la Muntele Bransfield, către nord (72° longitudine vestică) pînă la sud sud-vest, unde ochiul poate s-o urmărească pînă la marginea orizontului.

De la Muntele Bransfield pînă la sud, se întinde un teritoriu înalt, destul de uniform, alcătuind o imensă banchiză fără accidente mai deosebite. Dar către sud pămîntul se ridică sub forma unui munte înalt (Muntele Jacquinot) care e cît Bransfield, dacă nu mai mare, apoi, pornind de aci, începe un lanţ de înălţimi care se încheie la sud-vest cu un pisc mai înalt decît toţi ceilalţi. De altfel, strălucirea zăpezii şi a gheţii, precum şi lipsa unor elemente de comparaţie determină exagerări în calcularea înălţimii lor.

Într-adevăr, am găsit — după măsurătorile făcute de Dumoulin — că toţi aceşti munţi care ne păreau uriaşi şi cel puţin asemănători Alpilor, aveau înălţimi foarte modeste. Astfel, Muntele Bransfield nu avea decît

632 de metri ; Muntele Jacquinot 648 şi, în fine, ultimul, Muntele D'Urville, cel mai înalt dintre toţi, 931 de metri. Cu excepţia unor insuliţe aşezate în faţa pămîntului şi a cîtorva limbi de teren neacoperite de gheaţă care înaintează în mare, tot restul nu este decît o masă de gheţuri compacte şi în această situaţie este imposibil să determini adevărata configuraţie a pămîntului, ci numai a învelişului lui de gheaţă".

La 1 martie un sondaj arată o adîncime de numai 192 de metri ; fundul este de stîncă şi pietriş. Temperatura apei este de 1° la suprafaţă.

La 2 martie descoperim în apele Ţării Louis-Philippe o insulă căreia îi dăm numele de Insula Astrolabe. A doua zi, un golf mare, mai bine zis un canal, căruia îi dăm numele de Canalul de Orleans, este descoperit între Ţara Louis-Philippe şi o fîşie înaltă şi stîncoasă de pămînt, care după D'Urville ar fi începutul Arhipelagului Trinităţii ; ele fuseseră pînă atunci ridicate şi trecute pe hartă greşit.

Astfel, de la 26 februarie pînă la 5 martie, D'Urville a navigat la mică distanţă de-a lungul coastei, neavînd libertatea mişcărilor şi a manevrelor din cauza ceţurilor şi ploilor care nu mai conteneau.

Totul, de altfel, prevestea începutul dezgheţului. La amiază temperatura se ridica pînă la 5° deasupra lui zero. Din gheţuri şiroia apa, blocuri întregi de gheaţă se desprindeau şi cădeau în mare cu un zgomot cumplit ; vîntul de apus sufla mereu în formă de briză puternică.

Această situaţie îl opri pe D'Urville să mai continue explorarea. Marea era agitată, iar ploile dese şi ceaţa nu mai conteneau. Fu nevoit deci să se depărteze de această coastă periculoasă şi să se îndrepte către nord, unde, încă de a doua zi, văzu insulele cele mai dinspre apus ale Arhipelagului Shetland.

D'Urville luă apoi drumul către Insula Conception. Dar această călătorie fu foarte grea ; cu toate prevederile luate, scorbutul îşi făcu apariţia în formă gravă printre echipajele celor două corvete şi mai ales pe „Zelee". În acelaşi timp, D'Urville măsură înălţimea valurilor confirmînd afirmaţia lui că cele înfruntate de explorator în regiunea bancurilor de nisip ale Acelor, a căror măsurare fusese socotită extrem de exagerată, chiar fantastică, avuseseră o sută de picioare.

Pentru ca rezultatele şi observaţiile să nu poată fi puse la îndoială, D'Urville măsură valurile a căror înălţime verticală era de unsprezece metri şi jumătate, dar care nu aveau mai puţin de şaizeci de metri de la creastă pînă la bază, ceea ce totaliza o sută douăzeci de metri lungimea totală a unui singur val. Aceste măsurători au fost răspunsul dat afirmaţiilor ironice ale lui Arago, care din biroul lui nu dădea voie unui val să se ridice mai sus de cinci sau şase metri ! Nu putem pune la îndoială o singură clipă măsurătorile navigatorilor care le-au făcut la faţa locului. Trebuie să înlăturăm astfel afirmaţiile ilustrului, dar pătimaşului fizician.

La 7 aprilie 1838, expediţia aruncă ancora în Golful Talca. Oamenii aveau să găsească aici odihna de care simţeau absolută nevoie, mai ales cei patruzeci de scorbutici de pe „Zelee".

De aici D'Urville merse la Valparaiso, apoi, străbătînd toată Oceania, ancoră la 1 ianuarie 1839 la Guam, trecu prin Malaiezia, ajunse în octombrie la Batavia şi de acolo la Hobart-Town, de unde, la 1 ianuarie 1840, plecă într-o nouă expediţie în regiunile antarctice.

La epoca aceea, D'Urville nu avea cunoştinţă nici de călătoria lui Balleny, nici de descoperirea Ţării Sabrina. Intenţia lui se mărginea la proiectul unei expediţii în sudul Tasmaniei pentru a constata la ce paralelă va întîlni gheţurile. Spaţiul cuprins între 120 şi 160° longitudine estică nu fusese încă explorat, îşi dădea el cu părerea. Se putea dar încerca vreo descoperire.

Mai întîi navigaţia începu în condiţii cu totul neprielnice. Hula era extrem de violentă, curenţii împingeau nava spre răsărit, starea sănătăţii echipajului era departe de a fi mulţumitoare şi totuşi nu se aflau decît la 58° latitudine, cînd începură a se ivi semnele că se apropiau de banchiză.

Frigul începu să se înteţească, vînturile să sufle de la vest nord-vest şi marea se linişti, dovadă sigură că se apropiau de pămînt sau de banchiză. Fu admisă prima ipoteză, deoarece banchizele pe care le întîlneau erau prea mari pentru a accepta ipoteza că au fost formate în plină mare. La 18 ianuarie se atinse al 64-lea grad de latitudine sudică şi curînd au întîlnit enorme blocuri de gheaţă cu feţe perpendiculare, a căror înălţime varia între treizeci şi patruzeci de metri şi a căror lungime depăşea o mie de metri.

În dimineaţa zilei de 19 ianuarie 1840, fu văzut un nou pămînt care primi numele de Ţara Adélie. Soarele ardea şi toate gheţurile păreau că se dezagregă ; numeroase rîuleţe porneau din vîrful lor şi coborau în cascade pînă în mare. Înfăţişarea uscatului era uniform acoperită de zăpadă ; se întindea de la răsărit la apus şi părea să coboare printr-un povîrniş lin pînă la mare.

În ziua de 21 vîntul îngădui navelor să se apropie de uscat. Descoperiră şuvoaie adînci de ape formate în urma topirii zăpezilor.

Pe măsură ce navele înaintau, navigaţia devenea mai primejdioasă. Aisbergurile se îndesau în aşa fel, încît de-abia puteau corvetele să manevreze printre ele, avînd nevoie de un canal destul de larg.

D'Urville spune : „Zidurile drepte depăşeau cu mult catargele noastre ; ele se înălţau deasupra navelor ale căror dimensiuni păreau ridicol de mici faţă de aceste mase enorme. Priveliştea oferită privirilor noastre era pe cît de măreaţă, pe atît de înspăimîntătoare. Te puteai crede pe străzile unui oraş al uriaşilor".

Curînd corvetele intrară într-un mare bazin cuprins între coastă şi aisbergurile de care trecuseră. Uscatul se întindea cît vedeai cu ochii către sud-est şi nord-vest ; putea să aibă o înălţime de la o mie pînă la o mie două sute de metri, dar nu se zărea vreo ridicătură mai pronunţată. În fine, în mijlocul acestui imens şes de zăpadă, apărură cîteva stînci. Cei doi comandanţi expediară de îndată cîteva bărci, pentru a culege probe ale descoperirii făcute. Iată ce povesteşte unul din aceşti ofiţeri, Du Bouzet, care primise însărcinarea să facă această recunoaştere :

„Cam pe la ora nouă, am pus piciorul cu mare bucurie pe partea vestică a insulei celei mai occidentale şi mai ridicate. Barca de pe „L'Astrolabe" ajunsese înaintea noastră ; oamenii veniţi cu ea erau căţăraţi pe coastele abrupte ale acelei stînci. Ei alungaseră pinguinii care păreau foarte miraţi că sînt izgoniţi atît de brutal de pe o insulă locuită numai de ei. Am trimis numaidecît pe unul dintre marinarii noştri care a înfipt drapelul francez pe acest ţinut care pînă atunci nu fusese văzut şi călcat de nici o fiinţă omenească.

Regnul animal nu era reprezentat decît prin pinguini. Cu toate stăruinţele noastre, nu am găsit nici o scoică. Stînca era golaşă şi nu purta nici o urmă de licheni. Ne-am ocupat atunci de regnul mineral. Fiecare din noi luă cio-

canul şi începurăm să săpăm în stîncă. Dar aceasta, de natură granitică, era aşa de tare că nu am putut desprinde decît mici bucăţele.

Din fericire, marinarii urcînd spre culmi au descoperit mari porţiuni de stîncă dislocate de îngheţuri, pe care le-am încărcat în bărci. Cercetîndu-le de aproape, am constatat o asemănare perfectă între aceste roci şi micile părticele de gnais, pe care le găsisem în stomacul unui pinguin împuşcat în ajun. Mica insulă pe care debarcasem făcea parte dintr-o grupă de opt sau zece insuliţe, cu culmi rotunjite şi avînd toate aceeaşi înfăţişare. Aceste insule sînt despărţite de coasta cea mai apropiată printr-un spaţiu de cinci sute sau şase sute de metri. Am mai văzut pe mal mai multe vîrfuri complet dezgolite şi un cap a cărui bază nu era înzăpezită... Toate aceste mici insule, foarte apropiate una de alta, păreau să se ţină într-un lanţ continuu, paralel cu coasta şi care se întindea de la est la vest".

La 22 şi 23 ianuarie se continuă recunoaşterea litoralului, dar, în ziua aceea, o banchiză lipită de coastă sili navele să schimbe drumul spre nord ; în acelaşi timp, o furtună de zăpadă, pe cît de neaşteptată, pe atît de groaznică, se abătu asupra navelor, punîndu-le în primejdie.

„Zelee" suferi avarii grele la vele, dar a doua zi se afla iarăşi lîngă tovarăşa sa.

În tot acest răstimp, uscatul nu fu scăpat de loc din vedere. Totuşi la 29, faţă de constanţa neobişnuită a vînturilor din răsărit, D'Urville renunţă la cercetarea Ţării Adélie. În ziua aceea, fu zărită una din navele locotenentului Wilkes. D'Urville se plînse, în raportul său, că acesta i-ar fi atribuit intenţii răuvoitoare, cînd de fapt manevra lui D'Urville nu avusese drept scop decît de a intra în legătură cu Wilkes. Această încercare fu rău interpretată de americani.

El relatează : „Nu mai sîntem pe timpul cînd navigatorii, în scopuri comerciale, se credeau obligaţi să ascundă cu grijă căile şi descoperirile lor, pentru a înlătura concurenţa statelor rivale. Dimpotrivă, aş fi fost fericit să arăt rivalilor noştri rezultatele cercetărilor noastre, cu nădejdea că aceste comunicări le-ar fi putut fi folositoare îngăduind lărgirea sferei cunoştinţelor geografice".

La 30 ianuarie s-au aflat în faţa unui zid enorm de gheaţă, asupra căruia părerile s-au împărţit. Unii socoteau că este o masă compactă de gheaţă, independentă de uscat ; ceilalţi, printre care şi D'Urville, socoteau că aceşti munţi aveau o temelie solidă, fie pămînt, fie stînci, sau chiar funduri ridicate de mare răspîndite împrejurul unui întins teritoriu. I s-a dat numele de coasta Clairie, aflată la 128° longitudine.

Ofiţerii culeseră în această regiune destule date pentru a determina poziţia polului magnetic austral ; dar rezultatele nu au fost în concordanţă cu lucrările lui Duperrey, Wilkes şi James Ross.

La 17 februarie, cele două corvete mai aruncară o dată ancora în faţa lui Hobart-Town.

La 25, navele reluară navigaţia, îndreptîndu-se spre Noua Zeelandă, unde au desăvîrşit lucrările de hidrografie începute de „Urania", apoi spre Noua Guinee, unde au stabilit că Arhipelagul Louisiade nu e separat prin nici o strîmtoare de Noua Zeelandă ; au explorat cu cea mai mare grijă Strîmtoarea Torres, în mijlocul unor curenţi şi stînci de mărgean, care le-au pricinuit stricăciuni grave, au ajuns la Timor şi, în fine, intrară în Toulon la 6 noiembrie, după ce trecuseră pe la Bourbon şi Sfînta Elena.

La anunţarea unei expediţii de descoperiri organizată cu mari mijloace de guvernul Statelor Unite, Anglia a fost surprinsă şi, sub presiunea societăţilor de ştiinţă, hotărî trimiterea unei expediţii în regiunile în care, după Cook, numai singuri comandanţii Weddell şi Biscoe se aventuraseră.

Căpitanul James Clark Ross, care primi comanda, era nepotul vestitului John Ross, exploratorul Golfului Baffin. Născut în 1800, James Ross naviga de la vîrsta de doisprezece ani. El îl întovărăşise pe unchiul său în 1818 în prima sa explorare a ţărilor arctice; de la 1819 la 1827 luase parte, sub ordinele lui Parry, la patru expediţii în aceleaşi regiuni şi de la 1829 la 1833 a fost devotat tovarăş de drum al unchiului său.

Însărcinat să efectueze observaţii ştiinţifice, el a descoperit polul magnetic de nord şi a făcut multe călătorii pe jos şi în sanie pe gheţuri. Era deci unul dintre cei mai încercaţi exploratori polari ai marinei britanice.

Îi fură încredinţate două nave: „Erebus" şi „Terror". Ajutorul lui fu un marinar desăvîrşit, comandantul Francis Rowdon Richard Crozier, tovarăşul lui Parry în 1824, al lui James Ross în 1835 în timpul navigaţiei în Golful Baffin, şi acelaşi care pe „Terror" avea să-l întovărăşească pe Franklin în căutarea unei trecători către nord-vest.

O alegere mai bună nu s-ar fi putut face şi nu s-ar fi găsit o inimă mai vitează şi un marinar mai priceput ca el.

Instrucţiunile care îi fură încredinţate de amiralitate lui James Ross se deosebeau esenţial de cele date lui Wilkes şi Dumont d'Urville. Pentru aceştia din urmă, explorarea regiunilor polare nu era decît un corolar al campaniei lor în jurul lumii; pentru James Ross, explorarea regiunilor antarctice constituia însă obiectul principal al călătoriei lui. Răstimpul de trei ani cît a lipsit din Europa a fost în mare parte folosit pentru explorarea regiunilor antarctice şi nu s-a depărtat de gheţuri decît pentru a-şi repara navele şi a-şi reface echipajele obosite sau bolnave. În acest scop, navele fuseseră alese cu grijă — mai trainice decît corăbiile lui D'Urville — pentru a rezista mai bine gheţurilor, şi cu un echipaj recrutat dintre marinarii deprinşi cu navigaţiile polare.

„Erebus" şi „Terror", sub comanda lui Ross şi Crozier, au plecat din Anglia la 29 septembrie 1839 şi au trecut pe rînd pe la Madeira, pe la Insulele Capului Verde, pe la Sfînta Elena şi pe la Capul Bunei Speranţe, unde s-au făcut multe observaţii magnetice.

La 12 aprilie, Ross ajunse la Insula Kerguelen, unde debarcă imediat instrumentele sale. Observaţiile ştiinţifice fură numeroase; s-au extras arbori-fosili din lava care este elementul constitutiv al insulei; s-au găsit bogate zăcăminte de cărbuni, care aşteaptă încă să fie exploatate. Ziua de 29 era hotărîtă pentru observaţii. Printr-o întîmplare neaşteptată, în ziua aceea s-a produs una din acele furtuni magnetice care mai fuseseră observate în Europa. Instrumentele de pe Insula Kerguelen au înregistrat aceleaşi fenomene ca cele din Toronto în Canada — dovada marii întinderi a acestor furtuni magnetice şi viteza de necrezut cu care se propagă.

Ajuns la Hobart-Town, îl întîlni pe guvernator, pe John Franklin, care era vechiul lui prieten, şi află de descoperirea Ţării Adélie şi a Ţării Clairie făcută de francezi şi recunoaşterea simultană a aceloraşi ţinuturi de expediţia americană a lui Wilkes. Acesta îi lăsase chiar o schiţă a ridicării topografice a coastelor.

Dar Ross se hotărî să abordeze regiunile antarctice de-a lungul meridianului 170 est, pentru că în acea direcţie Balleny găsise în 1839 marea curăţită

de gheţuri pînă la 69° latitudine sudică. El ajunse deci în Insulele Auckland, apoi la Campbell şi după ce naviga de multe ori în apropierea coastelor, ca şi predecesorii săi, pe o mare plină de gheţuri, atinse dincolo de al 63-lea grad capătul banchizei şi străbătu cercul polar la 1 ianuarie 1841.

Cît despre aisbergurile de aici, ele nu semănau întru nimic cu cele de la Polul Nord, după cum avea să se convingă James Ross. Sînt nişte blocuri imense cu pereţi verticali şi regulaţi. Cît despre *icefields*, mai puţin compacte decît cele de la nord, ele au o formă haotică ; aceste mase desfăcute şi realipite de douăzeci de ori aveau aspectul, după cum se exprimă Wilkes în sens figurat, unui cîmp arat.

Banchiza nu-i păru lui James Ross „atît de grozavă, după cum o descriseseră francezii şi americanii".

Totuşi nu a vrut să se avînte şi, silit de furtună, a rămas în larg. De-abia la 5 ianuarie o atacă din nou pe la 66°45′ latitudine sudică şi 174°16′ longitudine vestică. De rîndul acesta împrejurările păreau foarte prielnice, pentru ca marea şi vîntul bătînd către uscat ajutau la dislocarea gheţii. Datorită construcţiei solide a navelor sale, Ross îşi croi o trecere. De altfel, pe măsură ce pătrundea către sud, ceaţa se îndesa şi căderile repetate de zăpadă făceau această cale foarte primejdioasă. Totuşi ceea ce-l îndemna pe explorator să-şi prelungească sforţările era faptul că observa pe cer reflexul unei mări libere, aspect care nu era înşelător, pentru că la 9 ianuarie, după ce parcursese mai mult de două sute de mile prin banchiză, intra în cele din urmă într-o mare lipsită de gheţuri.

La 11 ianuarie uscatul fu semnalat în faţă cam la o sută de mile, la 70°47′ latitudine sudică şi 172°36′ longitudine vestică.

Nicicînd nu fusese văzut un teritoriu atît de sudic. Erau piscuri înalte de nouă mii pînă la douăsprezece mii de picioare — dacă aceste cifre nu sînt exagerate, după cum aveau să afirme observaţiile lui D'Urville despre Ţara Graham — piscuri complet acoperite de zăpadă, dar coasta era aşa plină de gheţuri că debarcarea nu fu posibilă. Acest şir ciudat de piscuri monstruoase primi numele de lanţul de munţi ai Amiralităţii, iar teritoriul pe acel de Victoria.

Către sud-est se vedeau cîteva insule mici ; navele porniră într-acolo şi la 12 ianuarie cei doi comandanţi, însoţiţi de cîţiva ofiţeri din echipaj, debarcară pe una din aceste insuliţe vulcanice şi le luară în stăpînire în numele Angliei.

Nu s-a găsit nici o urmă de vegetaţie.

Ross observă curînd că ţărmul estic al marelui teritoriu devia spre sud, pe cînd cel de nord se îndrepta către nord-vest. El urmări doar coasta, încercînd să pătrundă pe la sud pînă dincolo de polul magnetic, pe care îl fixa la 76° latitudine, pentru a se înapoia în urmă prin vest şi a desăvîrşi astfel ocolul acestui uscat pe care îl socotea drept o mare insulă. Lanţul de munţi se întindea de-a lungul coastei. Ross numi vîrfurile cele mai însemnate : Herschell, Wehwell, Wheatstone, Murchison şi Melbourne, dar gheţurile legate de ţărm, întinzîndu-se din ce în ce, el nu mai putu vedea în chip amănunţit coasta. La 23 ianuarie fu depăşită latitudinea de 74° — latitudinea cea mai australă, care pînă atunci nu fusese niciodată atinsă.

Cîtăva vreme navele fură oprite pe loc din pricina vînturilor de sud şi a viscolelor puternice. Totuşi, ele au continuat să plutească pe lîngă ţărm.

La 27 ianuarie, marinarii englezi au debarcat pe o mică insulă vulcanică, pe care au numit-o Franklin, situată la 76°12′ latitudine sudică şi 168°12′ longitudine estică.

ATLANTIC
ANTARCTICA
PACIFIC

A doua zi se zări un munte înalt, care se ridica în urcuş regulat pînă la douăsprezece mii de picioare deasupra unui teritoriu întins. Creştetul regulat, acoperit de zăpadă în întregime, se învăluia din ceas în ceas de un fum gros care avea o lărgime de trei sute de picioare în diametru, dar care creştea către înălţime dublîndu-se, în forma unui con răsturnat. Cînd fumul se risipea, se vedea un crater golaş, luminat de un foc roşu, a cărui strălucire era stranie, chiar în plin miez de zi.

Zăpada acoperea muntele pînă la crater, aşa că era cu neputinţă să se vadă dacă lava curge sau nu.

Este sigur ca un vulcan oferă totdeauna un spectacol măreţ, dar acest uriaş, mai înalt ca Etna şi ca piscul Tenerife, în erupţie ar părea o adevărată minune. Aşezarea lui printre gheţurile polare era de natură să impresioneze mintea navigatorilor.

Primi numele de Erebus, iar numele celei de-a doua nave, „Terror", fu dat unui crater stins, aşezat la est de primul.

Cele două nave îşi prelungiră plutirea de-a lungul coastei către sud, pînă cînd un munte de gheaţă, a cărui înălţime depăşea cu o sută cincizeci de picioare vîrfurile catargelor, le tăie drumul. În spate se mai zărea lanţul unor munţi — Parry — care se întindeau cît vedeai cu ochii către sud sud-est. Ross ocoli această barieră către est, pînă la 2 februarie, atingînd 78°4′ latitudinea cea mai de sud a acestei expediţii.

El dăduse ocol, pe mai mult de trei sute de mile, terenului pe care îl descoperise, pînă l-a părăsit la 168°37′ longitudine vestică.

După toate aparenţele, aceste două nave nu ar fi putut ieşi din cumplita banchiză, prin care îşi croiseră un drum cu mari oboseli şi necontenite primejdii, dacă nu ar fi fost ajutate de vînturi puternice.

La 15 februarie, la 76° latitudine sudică se făcu o nouă încercare de a atinge polul magnetic. Dar la 76°12′ latitudine sudică şi 164° longitudine estică, navele fură oprite la şaizeci şi cinci de leghe de locul unde Ross fixa acest pol, starea ameninţătoare a mării şi înfăţişarea pustiită a regiunii neîngăduindu-i să-l atingă pe uscat.

După ce a cercetat insulele descoperite în 1839 de Balleny, Ross se găsea la 6 martie în inima munţilor indicaţi de locotenentul Wilkes.

Relatarea spune: „Departe de a găsi munţi, nu am putut da de fundul mării la şase sute de braţe. După ce am cutreierat în toate direcţiile pe un cerc de aproape optzeci de mile diametru, în jurul acestui centru închipuit, pe o vizibilitate bună ce îngăduia vederea la mari depărtări, englezii au fost nevoiţi să recunoască cel puţin că această poziţie a unui pretins continent antarctic şi cu cele două sute de mile de coastă indicată în urmă nu au o existenţă reală. Locotenentul Wilkes a fost desigur indus în eroare de nori, de acele mase enorme de ceţuri care în acele meleaguri înşală uşor privirile neexperimentate".

Expediţia ajunse în Tasmania, fără să aibă vreun bolnav la bord şi fără să fi suferit vreo avarie. Se odihniră, îşi puseră la punct instrumentele şi plecară apoi în a doua călătorie. Sydney, Golful insulelor Noii Zeelande, Insula Chatham, fura primele staţii unde Ross se opri pentru a face observaţii magnetice.

La 18 decembrie, la 62°40′ latitudine sudică şi 146° longitudine estică, navigatorii au întîlnit banchiza. Se găsea la trei sute mile mai la nord decît anul trecut.

Navele sosiseră prea devreme, ceea ce nu l-a împiedicat pe Ross să încerce a sparge acest brîu primejdios. El pătrunse pe o adîncime de trei sute de

mile, dar se văzu oprit de mase atît de compacte de gheață, încît i-a fost peste putință să meargă mai departe. De-abia la 1 ianuarie 1842 trecu prin cercul polar.

La 19 ale aceleiași luni, cele două nave înfruntară o furtună groaznică, chiar în clipa cînd intrau în marea liberă. „Erebus" și „Terror" își pierdură direcția, apoi fură ciocnite de ghețuri plutitoare și, timp de douăzeci și șase de ore, credeau, din clipă în clipă, că se scufundă.

Expediția rămase prinsă în banchiză aproape patruzeci și șase de zile. În fine, la 22 ianuarie Ross ajunse la marea barieră de gheață, care scăzuse, după ce trecuse de Muntele Erebus, unde avusese nu mai puțin de două sute de picioare înălțime. În locul unde Ross o regăsi anul acesta, ea nu mai avea decît o sută șapte picioare înălțime. Bariera fu găsită cu o sută cincizeci de mile mai la est decît fusese întîlnită anul trecut.

Iată singurul rezultat geografic al acestei cumplite campanii de o sută treizeci și șase de zile, mult mai tragică decît prima.

Navele au ajuns la Capul Horn și s-au urcat pînă la Rio de Janeiro, unde au găsit tot ce le trebuia.

Îndată ce s-au aprovizionat cu alimente, au pornit pe mare, au ajuns la Maluine (Falkland), de unde au plecat la 17 decembrie 1842, în a treia campanie.

Primele ghețuri au fost întîlnite în vecinătatea Insulei Clarence, și la 25 decembrie Ross se văzu oprit de banchiză. Ajunse la Insulele Shetland de Sud, desăvîrși studiul țărilor Louis-Philippe și Joinville, descoperite de Dumont d'Urville, numi Munții Haddington și Penny stabilind că Țara Louis-Philippe nu este decît o mare insulă și cercetă Strîmtoarea Bransfield, care o separă de Insulele Shetland.

Iată dar minunatele rezultate obținute de James Ross în cele trei campanii ale lui.

Dar oare acest continent există în realitate? D'Urville nu este convins și Ross nu crede. Să dăm dar cuvîntul exploratorilor care desigur se vor avînta pe urmele lăsate de acești curajoși marinari, ale căror călătorii și descoperiri le-am povestit.

II

POLUL NORD

Anjou și Vranghel. Polînia. Prima expediție a lui John Ross. Golful Baffin este închis! Descoperirile lui Edward William Parry în prima sa călătorie. Cercetarea Golfului Hudson și descoperirea strîmtorilor Fury și Hecla. A treia călătorie a lui Parry. A patra călătorie. În sanie pe gheață în plină mare. Prima călătorie a lui Franklin. Cumplitele suferințe ale exploratorilor. A doua expediție. John Ross. Patru ierni în mijlocul ghețurilor. Expediția lui Dease și Simpson.

S-a vorbit în cîteva rînduri despre marile lucrări geografice întreprinse din inițiativa lui Petru I. Unul dintre scopurile atinse cel mai grabnic a fost descoperirea de către Bering a strîmtorii care desparte Asia de America.

După treizeci de ani, cel mai însemnat rezultat a fost descoperirea în marea polară a insulelor Leahov și Novaia Sibir.

PARTA
TARII VICTORIA
TARA
VICTORIA

În 1770, un negustor, pe nume Ivan Leahov, văzuse venind dinspre nord, pe gheață, o mare turmă de reni. S-a gîndit că aceste animale nu puteau veni decît dintr-o regiune unde găseau pajiști destul de bogate care îi hrăneau. O lună mai tîrziu, el plecă într-o sanie și după o călătorie de cincizeci de mile descoperi între gurile de vărsare ale fluviului Lena și Indighirka trei insule mari, ale căror imense depozite de fildeș-fosil au devenit celebre în toată lumea.

În 1809, Hedenstrom a fost însărcinat să le ridice harta. În cîteva rînduri a încercat să meargă cu sania pe marea înghețată, dar de fiecare dată a fost oprit de ghețurile ce se topeau și care nu-l puteau ține. Ajunsese la concluzia că exista, în larg, o mare liberă de ghețuri și își întărea această părere invocînd marele volum de apă caldă de 10° pe care marile fluvii ale Asiei le varsă în marea polară.

În martie 1821, locotenentul Piotr Feodorovici Anjou (mai tîrziu amiral) înainta pe gheață pînă la patruzeci și două de mile la nord de Insula Kotelnîi și văzu la 76°38′ latitudine nordică niște vapori de apă, ceea ce l-a făcut să creadă că acolo trebuie să fie o mare liberă.

Într-altă expediție, el văzu marea cu ghețuri plutitoare și se întoarse cu convingerea că înaintarea era imposibilă tocmai din cauza gheții prea subțiri și că o mare liberă există.

În timp ce Anjou făcea aceste explorări, un alt ofițer de marină, locotenentul Ferdinand Petrovici Vranghel, culegea legende și informații prețioase despre existența unui teritoriu situat de-a cumezișul Capului Yakan.

De la căpetenia unui trib de ciukci ar fi aflat că, aproape de țărm și de stîncile așezate la gura unui rîu, se pot vedea vara, pe timp frumos, la o mare distanță către nord, niște munți acoperiți de zăpadă, dar iarna nu se vede nimic. Odinioară, trupe de reni veneau din aceste regiuni, cînd marea era înghețată.

Această căpetenie văzuse cu propriii săi ochi o turmă de reni înapoindu-se spre nord pe drumul acela și el a urmărit-o în sanie o zi întreagă, pînă cînd gheața subțire l-a împiedicat să-și continue drumul.

Și tatăl lui povestise că un ciukci se dusese într-acolo cu mai mulți tovarăși într-un caiac, dar nu știa nici ce au găsit, nici ce se făcuse cu ei. El pretindea că acea țară trebuie să fie locuită. Povestea în privința aceasta că o balenă moartă fusese azvîrlită de mare la mal, în dreptul Insulei Aratan. Cadavrul era străpuns de lănci cu vîrful de gresie, armă pe care ciukcii nu o folosesc niciodată.

Aceste informații erau foarte ciudate; ele sporeau dorința lui Vranghel de a pătrunde în acele regiuni necunoscute, dar ele nu aveau să fie confirmate decît în zilele noastre.

De la 1820 la 1824, Vranghel, stabilit la gura fluviului Kolîma, a făcut patru călătorii pe gheață cu sania. Ca început, exploră coasta de la gura fluviului Kolîma pînă la Capul Șelagskoi și în această călătorie avu să îndure un frig de —35°.

În anul următor a vrut să vadă pînă unde putea înainta pe gheață și a mers o sută patruzeci de mile de la țărm.

În al treilea an, în 1822, Vranghel plecă în luna martie, ca să verifice cele arătate de un băștinaș care susținea că în largul mării s-ar afla un pămînt. Atinse un cîmp de gheață pe care putu să înainteze ușor. Mai departe *icefield*-ul părea mai puțin rezistent. Gheața era prea slabă ca să

suporte caravana; pe două sănii mici fură încărcate: o luntre mică, scînduri şi cîteva scule şi porniră pe gheaţa ce se topea, trosnind sub picioare.

„A trebuit, povesteşte Vranghel, să străbat şapte verste pe o gheaţă puţin rezistentă, apoi apăru o întindere străbătută de crăpături largi, pe care nu le-am putut trece decît cu ajutorul scîndurilor. Am observat în partea aceea nişte moviliţe alcătuite dintr-o gheaţă ce se sfărîma la cea mai mică atingere, prefăcînd movilele într-o deschidere rotundă. Gheaţa pe care călcam era afînată; n-avea decît o grosime de un picior şi era plină de găuri. Marea avea aspectul unei mlaştini mari, apa noroioasă ţîşnea prin aceste mii de crăpături care se întretăiau în toate sensurile, zăpada înmuiată amestecată cu pămînt şi nisip, acele movile din care se scurgeau numeroase rîuleţe, totul se unea pentru a da o iluzie completă a suprafeţei mării" *.

Vranghel se depărtase de coastă cu 228 kilometri şi iată marea liberă a Siberiei, ale cărei margini le atinsese, nesfîrşite *polîni* — nume pe care el îl dădu acestor imense întinderi de apă liberă, semnalată de altfel de Leontiev în 1764 şi de Hedenstrom în 1810.

În a patra călătorie, Vranghel plecă de la Capul Yakan, punctul cel mai apropiat de pămînturile septentrionale. Mica trupă, după ce trecu de Capul Şelagskoi, o luă către nord, dar o furtună sparse gheaţa care n-avea decît trei picioare grosime şi îi puse în mare primejdie pe exploratori. Cînd înaintau cu săniile pe o mare banchiză încă nedesprinsă, cînd erau acoperiţi de apă pe o gheaţă plutitoare, ce se clătina şi se afunda de tot, cînd stăteau agăţaţi de vreo banchiză care le servea drept plută, şi pe care cîinii o trăgeau înotînd; aşa au izbutit în cele din urmă să ajungă la pămînt printre sloiuri pe care marea le făcea să se ciocnească cu zgomot asurzitor. Au scăpat numai mulţumită vitezei şi rezistenţei cîinilor.

Astfel s-au sfîrşit încercările de a atinge insulele situate la nord de Siberia.

Regiunea polului era însă atacată în acelaşi timp şi dintr-altă parte, cu aceeaşi energie, dar cu mai multă perseverenţă.

Să ne amintim cu cîtă însufleţire şi stăruinţă se căutase faimoasa trecere pe la nord-vest. Dezarmarea numeroaselor nave engleze şi reducerea la jumătate a soldei ofiţerilor, impuse de tratatele din 1815 **, încă nu se desăvîrşiseră, cînd amiralitatea britanică, nevrînd să distrugă cariera unor atît de preţuiţi marinari, găsi cu cale să le afle o întrebuinţare. În aceste împrejurări fură reluate cercetările pentru a se găsi trecerea pe la nord-vest.

Navele „Alexander" de 252 tone şi „Isabella" de 385 tone sub comanda lui John Ross, ofiţer cu experienţă, şi a locotenentului William Parry, fură trimise de guvern, pentru a explora Golful Baffin. Mai mulţi ofiţeri: James Ross, Back, Belcher, care aveau să se distingă în expediţiile polare, făceau parte din echipaje.

Aceste nave întinseră velele la 18 aprilie, trecură pe la Insulele Shetland, căutînd zadarnic ţara inundată a lui Bass, care fusese fixată la 57°28′ latitudine nordică şi la 26 mai întîlniră primele gheţuri.

La 2 iunie au ridicat planul coastei Groenlandei. Pe partea de vest, greşit indicată pe hărţi, au găsit gheţuri mari şi guvernatorul aşezării daneze

* Citatul reprodus de autor nu se referă la cea de-a doua, ci la a treia călătorie a lui Vranghel, efectuată în 1821.

** Se are în vedere tratatele de pace încheiate cu Franţa napoleoniană învinsă.

Uhale-Island îi asigura pe englezi că asprimea iernilor crescuse simţitor în cei unsprezece ani de cînd locuia acolo.

Pînă atunci se credea că dincolo de-al 75-lea grad de latitudine ţara este nelocuită. De aceea călătorii fură miraţi văzînd că vine spre ei un trib întreg de eschimoşi. Aceşti băştinaşi credeau că nu mai există alt popor pe lume decît al lor. Ei îi priviră pe englezi fără a îndrăzni să-i atingă, iar unul dintre ei, adresîndu-se cu glas gros şi cu o voce solemnă, îi întrebă: „Cine sînteţi? De unde veniţi? Din soare sau din lună?"

Cu toate că acest trib, din anumite puncte de vedere, era cu mult sub nivelul general de trai al eschimoşilor care, prin apropierea de europeni, începuseră să se civilizeze, el cunoştea totuşi folosirea fierului, din care unii reuşiseră să-şi lucreze cuţite. Fierul era scos, din cît s-a putut înţelege, dintr-o stîncă sau un munte. Era de bună seamă fier meteoric.

În tot cursul călătoriei — şi opinia publică engleză nu s-a înşelat după ce a luat cunoştinţă de rezultatele expediţiei — Ross, în afara de însuşirile de navigator de prim ordin, a dat dovadă de o nesocotinţă şi uşurinţă ciudată. Nu era preocupat să găsească o soluţie a problemelor geografice, care de fapt fuseseră punctul principal al expediţiei. El trecu, fără să le cerceteze, prin faţa golfurilor Wolstenholm şi al Balenelor, precum şi pe lîngă Strîmtoarea Smith care se deschide în Golful Baffin şi la o aşa mare depărtare, încît nici nu le recunoscu.

Mai mult, cînd începu să coboare coasta vestică a Golfului Baffin, se arătă exploratorilor înfricoşaţi un frumos braţ de mare care pătrundea adînc în uscat şi a cărui lărgime nu era mai mică de cincizeci de mile. Cele două nave intrară în el la 29 august, dar nu înaintaseră decît cu treizeci de mile, cînd Ross ordonă întoarcerea navelor, pe motiv că el văzuse foarte limpede un lanţ de munţi înalţi, pe care îi boteză Munţii Croker şi care ar fi închis drumul. Această părere nu fu împărtăşită de ofiţeri, care nu văzuseră nici măcar o colină, pentru simplul motiv că braţul în care intraseră nu era decît Strîmtoarea Lancaster, numită astfel de Baffin şi care comunica cu marea spre vest.

Cam tot aşa s-a întîmplat şi cu sfredelirile acestei coaste atît de adînc tăiate în mal; de altfel echipajul naviga la o aşa mare depărtare de uscat că nu se putea distinge nici un amănunt. Astfel, ajungînd la 1 octombrie în faţa intrării în Golful Cumberland, expediţia nu căută să ridice planul acestui punct atît de însemnat şi Ross se înapoie în Anglia întorcînd spatele unei glorii care l-ar fi aşteptat.

Învinuit de uşurinţă şi de nepăsare, Ross a răspuns cu mîndrie: „Îndrăznesc să mă laud că am atins scopul călătoriei mele în ceea ce era mai însemnat, pentru că am dovedit existenţa unui golf, care se întinde de la Disco pînă la Strîmtoarea Cumberland şi am lămurit pentru totdeauna problema privitoare la o trecere pe la nord-vest, în această direcţie".

Era greu să se înşele mai mult. Totuşi neizbînda acestei încercări a fost departe de a-i descuraja pe exploratori. Unii găsiră o strălucită confirmare a descoperirilor bătrînului Baffin, alţii au vrut să vadă, în aceste nenumărate intrînduri, unde marea era atît de adîncă şi curentul atît de puternic, altceva decît nişte simple golfuri. Pentru ei, acestea constituiau strîmtori, aşa că nădejdea descoperirii strîmtorii nu era pierdută.

Amiralitatea, ţinînd seama de aceste argumente, echipă două mici nave: o bombardă „Hecla" şi o brigantină „Griper". La 5 mai 1819 navele ieşiră

de pe Tamisa sub comanda locotenentului William Parry, care nu a fost de aceeaşi părere cu şeful lui, în ceea ce privea trecerea situată la nord-vest. Navele au pătruns, fără incidente deosebite de navigaţie, pînă la Strîmtoarea Lancaster apoi, după ce au stat sechestrate timp de şapte zile în mijlocul unor gheţuri compacte, pe o întindere de optzeci de mile, au intrat în golful, care după părerea lui James Ross trebuia să fie închis de un lanţ de munţi.

Nu numai că aceşti munţi nu existau decît în închipuirea navigatorului Ross, dar toate semnele arătau fără greş că se aflau într-o strîmtoare. Nici la peste trei sute de braţe nu se atinsese fundul mării ; hula se făcea simţită ; temperatura apei se ridicase pînă la 6° şi numai într-o singură zi au întîlnit optzeci de balene de dimensiuni mari.

Debarcînd la 31 iulie, în Golful Possession, pe care îl cercetaseră cu un an înainte, exploratorii au găsit încă urmele paşilor lor ; aceasta demonstra cît de puţină zăpadă şi ploi căzuseră în timpul iernii.

În clipa în care cu toate velele întinse cele două nave intrau în Strîmtoarea Lancaster, toate inimile băteau mai repede.

„E mai uşor să-ţi închipui, spune Parry, decît să descrii, îngrijorarea întipărită pe toate feţele, pe cînd înaintam în strîmtoare, cu o iuţeală crescîndă, mulţumită vîntului care sufla tot mai puternic ; gabiile erau pline de ofiţeri şi marinari, toată după-amiaza, şi un observator nepărtinitor, dacă s-ar fi găsit vreunul în acea împrejurare, s-ar fi înveselit de patima cu care erau primite veştile trimise de santinelele de pe catarge ; pînă atunci toate ne dădeau cele mai bune nădejdi".

Într-adevăr, cele două maluri mergeau paralel, atît cît ochiul le putea desluşi, pe o distanţă de mai mult de cincizeci de mile. Înălţimea valurilor, lipsa gheţurilor, totul părea să arate englezilor că au ajuns în marea liberă şi au găsit trecerea atît de căutată, cînd, deodată, o insulă în faţa căreia se strînsese o masă enormă de gheaţă le închise calea.

Totuşi, un braţ de mare, larg de vreo zece leghe, se deschidea către sud. Sperau să găsească o trecere mai puţin încărcată de gheţuri.

Braţul de mare se lărgea pe măsură ce navele înaintau către vest, dar după ce au parcurs o sută douăzeci de mile, se văzură din nou opriţi de o barieră de gheaţă care îi împiedică să înainteze în acea direcţie. S-au înapoiat la Strîmtoarea Barrow, în care cea a lui Lancaster nu constituie decît pragul şi au găsit marea liberă de gheţurile care cu cîteva zile mai înainte o îmbulziseră.

La 72°15′ latitudine nordică, găsiră o intrare, Strîmtoarea Wellington, lungă de aproape opt leghe, complet liberă de gheţuri şi care nu părea a fi închisă de vreun uscat. Toate aceste strîmtori le întăreau exploratorilor convingerea că navigau în mijlocul unui arhipelag şi încrederea lor în izbîndă se întări.

Între timp, navigaţia în ceţuri se făcea greu, numărul micilor insule şi al fundurilor de mare înalte creştea, gheţurile se îndeseau, dar nimic nu-l putea deznădăjdui pe Parry în drumul lui spre vest. Pe o mare insulă, care fu numită Bathurst, marinarii găsiră resturi ale unor locuinţe de eschimoşi şi urme de reni.

Observaţiile magnetice, făcute în acel loc, au dus la concluzia că trecuseră la nord de polul magnetic.

O altă insulă mare, Melville, intră în raza lor vizuală și cu toate piedicile pe care gheţurile și ceţurile le puneau în calea înaintării expediţiei, navele au izbutit să treacă dincolo de 110° longitudine vestică, cîștigînd astfel premiul de o sută de mii de lire sterline făgăduit de parlament.

Un promontoriu, aproape de acest loc, fu numit Capul Dărniciei ; un bun bazin natural din vecinătate fu numit Golful Hecla și Griper. Cele două nave petrecură iarna în fundul acestui golf, la Winter-Harbour (Portul de iarnă). Cu velele și parîmele strînse, înconjurate de rogojini groase și vătuite, erau închise într-un înveliș de zăpadă, pe cînd sobele și caloriferele se aflau în interior.

Încercările de a vîna nu dădură alt rezultat decît că au făcut să degere mîinile și picioarele cîtorva vînători, pentru că toate animalele, afară de lupi și de vulpi, părăsesc Insula Melville de la sfîrșitul lui octombrie.

Cum ţi-ai putea petrece această lungă noapte de iarnă fără să te plictiseşti ?

Atunci ofiţerilor le veni ideea să facă un teatru, a cărui primă reprezentaţie avu loc la 6 noiembrie, chiar în ziua cînd soarele dispărea pentru trei luni. Apoi, după ce au compus o piesă cu prilejul crăciunului, în care se făcea aluzie la situaţia navelor, au înființat o gazetă săptămînală pe care au numit-o „Gazeta Georgiei de Nord și Cronică de iarna" („The North Georgia Gazette and Winter Chronicle"). Acest jurnal editat de Sabine a apărut în 21 de numere și, la înapoierea expediţiei în Anglia, a avut cinstea de a fi tipărit.

În luna ianuarie se ivi scorbutul, și strășnicia bolii a alarmat la început, dar distribuindu-se oamenilor antiscorbutice și zilnic muştar proaspăt și creson, pe care Parry reușise să le semene în lădiţe în jurul sobei, răul a fost stîrpit din rădăcini. La 7 februarie a reapărut soarele și cu toate că mai trebuia să treacă vreo cîteva luni pînă ce navele să poată părăsi Golful Melville, pregătirile de plecare au început.

La 30 aprilie termometrul se urcă la 0°C și marinarii, apreciind această temperatură destul de joasă, drept vară, voiau să-și părăsească hainele de iarnă. Prima vieţuitoare apăru la 12 mai ; în ziua următoare s-au văzut urmele renilor și ale caprelor-de-mare, care începeau să se îndrepte spre nord. Dar ceea ce i-a înveselit pe marinari și le-a pricinuit o surpriză neobișnuită a fost ploaia care a căzut la 24 mai.

Parry povestește : „Ne dezobișnuisem într-atît de a vedea apa în starea ei naturală și mai ales de a o vedea căzînd din cer, că acest fenomen atît de simplu a devenit un adevărat subiect de senzaţie. Cred că n-a rămas nimeni la bord care să nu se urce pe punte pentru a vedea un fenomen atît de nou și de uimitor".

În prima jumătate a lunii iunie, Parry, întovărășit de cîţiva ofiţeri, a făcut o excursie în Insula Melville, ajungînd pînă la extremitatea ei nordică. La înapoiere, vegetaţia începuse să se arate peste tot, gheaţa se topea și totul vestea că puteau pleca într-un viitor apropiat. Plecarea avu loc la 1 august ; dar în larg, gheţurile nu se topiseră și navele nu putură să înainteze către vest decît pînă la extremitatea Insulei Melville. Punctul cel mai depărtat pe care l-a atins Parry în această direcţie este așezat la 74° 26′ 25″ latitudine nordică și 113° 46′ 43″ longitudine vestică. Înapoierea s-a făcut fără vreun incident și către mijlocul lui noiembrie navele au ajuns în Anglia.

Rezultatele acestei călătorii au fost foarte însemnate ; nu numai că o imensă suprafaţă a regiunilor arctice fusese ridicată cartografic, dar s-au făcut obser-

[illegible]

vaţii de fizică şi magnetism şi s-au cules date noi asupra fenomenelor frigului, ale climatului arctic, asupra vieţii animale şi vegetale din aceste regiuni.

Într-o singură campanie, Parry obţinuse mai multe rezultate decît aveau să realizeze timp de treizeci de ani toţi cei care au mers pe urmele lui.

Amiralitatea, mulţumită de rezultatele atît de însemnate dobîndite de Parry, îi încredinţă, în 1821, comanda a două nave: „Hecla" şi „Fury", ultima construită după modelul „Heclei". De rîndul acesta navigatorul exploră coastele Golfului Hudson şi exploră cu cea mai mare grijă ţărmurile Peninsulei Melville, care nu trebuie confundată cu insula purtînd acelaşi nume. Au iernat pe Insula Winter, pe coasta de răsărit a acestei peninsule. Ceea ce a făcut să treacă mai uşor plictiseala iernii a fost vizita unui grup de eschimoşi, care a

sosit la nave printre gheţuri, la 1 februarie. Colibele lor, care nu fuseseră zărite de marinari, erau aşezate pe mal ; li s-a întors vizita şi timp de optsprezece luni de legături aproape permanente cu echipajul au dat putinţă navigatorilor să-şi facă altă părere decît aceea pe care o aveau despre această populaţie, despre felul său de trai şi despre caracterul ei.

Dar explorarea strîmtorilor Fury şi Hecla, care separă Peninsula Melville de Ţara Cockburn, i-a silit pe călători să petreacă a doua iarnă în aceste regiuni arctice. Deşi se instalaseră mult mai bine, timpul nu s-a scurs atît de vesel din cauza proastei dispoziţii a ofiţerilor şi mateloţilor care nu aveau răbdare să stea pe loc tocmai atunci cînd socoteau ei că trebuiau să se afle pe drum către Strîmtoarea Bering.

La 12 august s-au spart gheţurile. Parry plănuia să expedieze navele în Europa şi el să continue explorarea pe uscat a teritoriilor pe care le descoperise, dar a fost nevoit să cedeze faţă de împotrivirea căpitanului Lyon, care i-a dovedit cît de imprudent era acest proiect nesăbuit.

Cele două nave se înapoiară deci în Anglia după o lipsă de douăzeci şi şapte de luni, neavînd ca pierderi decît cinci oameni din o sută optsprezece, cu toate că petrecuseră două ierni consecutive în regiunile hiperboreale.

Desigur, rezultatele acestei călătorii nu erau la înălţimea celei dintîi şi cît pe-aci să fie socotite fără valoare. Se ştia însă acum că coasta Americii nu se întindea mai departe de 70° latitudine nordică, că Atlanticul e în comunicaţie cu marea polară printr-o mulţime de strîmtori şi canale, cele mai multe înfundate, ca acelea de la Fury, Hecla şi Fox, de stăvilare de gheaţă aduse de curenţi.

Dacă gheţurile întîlnite la marginea de sud-est a Peninsulei Melville păreau permanente, situaţia nu părea să fie aceeaşi în Strîmtoarea Prinţul regent. În consecinţă, era posibil ca să se intre pe acolo în bazinul polar. Navele „Fury" şi „Hecla" fură deci încă o dată armate, echipate şi încredinţate lui Parry.

Această călătorie fu cea mai puţin reuşită din toate cîte le-a întreprins acest priceput marinar şi nu pentru că ea ar fi fost sub aşteptări, dar pentru că a fost victima unor împrejurări neprielnice şi a unor întîmplări nefericite. Astfel, el fu asaltat în Golful Baffin de un număr neobişnuit de gheţuri şi cu mare greutate izbuti să intre în Strîmtoarea Prinţul regent. Dacă i-ar fi îngăduit anotimpul să ajungă cu trei săptămîni mai devreme poate că s-ar fi putut apropia de coastele Americii, dar aşa, a fost nevoit să ia măsuri pentru iernare.

Pentru un ofiţer încercat ca el, nu mai era o problemă gravă ca să petreacă o iarnă întreagă dincolo de Cercul Polar. Ştia ce precauţii să ia pentru a păzi sănătatea echipajului, să-i creeze chiar un mediu în care să se simtă bine, să-i procure de lucru şi oarecare distracţii de natură să scurteze lungimea nopţii de trei luni.

S-au ţinut cursuri de către ofiţeri, s-au organizat jonglerii şi reprezentaţii teatrale, la o temperatură constantă de 50° Fahrenheit, toate acestea au menţinut sănătatea oamenilor, aşa că la 20 iulie 1825, cînd dezgheţul îi îngădui lui Parry să reînceapă navigaţia, nu se găsea la bord nici un bolnav.

El începu prin a naviga de-a lungul coastei de răsărit a Strîmtorii Prinţul regent, dar gheţurile plutitoare s-au apropiat şi au presat navele de mal. „Fury" a suferit foarte mult ; deşi patru pompe lucrau necontenit, nava abia se ţinea pe linia de plutire. Parry încercă să o dreagă, după ce o urcase pe o banchiză mare, dar se stîrni o furtună care îi sfărîmă adăpostul provizoriu şi o aruncă

pe mal, unde fu părăsită. Echipajul fu îmbarcat pe „Hecla" care, după această catastrofă, se înapoie în Anglia.

Dar Parry, oţelit în vitregiile nordului, nu fu afectat de acest ultim dezastru. Dacă nu era cu putinţă să ajungi la marea polară pe această cale, oare nu mai sînt altele? Oare acest fel de mare care se întinde între Groenlanda şi Spitzbergen nu ne indică o cale mai puţin primejdioasă, mai puţin bîntuită de acele enorme aisberguri care nu se formează decît de-a lungul coastelor?

Cele mai vechi expediţii în aceste regiuni, despre care s-a scris, sînt ale lui Scoresby, care a bătut mult aceste mări în urmărirea balenelor. În 1806 el a înaintat foarte departe spre nord, la o latitudine care nu fusese atinsă, pe aceeaşi cale, de nici o navă. Se găsea într-adevăr la 24 mai la 81°30′ latitudine nordică şi 16° longitudine estică faţă de meridianul Parisului, adică aproape la nord de Spitzbergen. Gheţurile se întindeau către est nord-est. La sud-est de acest hotar marea era complet liberă pe o întindere de treizeci de mile şi pe o distanţă de o sută de mile nu se vedea pămînt.

Păcat că cei de pe balenieră nu au înţeles să folosească această stare atît de favorabilă a mării, pentru a înainta către nord; e sigur că ar fi făcut vreo descoperire însemnată, dacă n-ar fi atins poate chiar polul.

Parry hotărî să încerce ceea ce preocupările de balenier l-au împiedicat pe Scoresby să realizeze.

El plecă din Londra pe „Hecla" la 26 martie 1827, ajunse în Laponia norvegiană şi îmbarcă la Hammerfest cîini, reni, luntre şi-apoi îşi urmă drumul către Spitzbergen.

Portul Smeerenburg, în care voia să intre, era încă blocat de gheţuri, dar „Hecla" se luptă cu ele pînă la 27 mai. Parry părăsi nava în Strîmtoarea Hinlopen şi înaintă către nord în două luntre, care duceau o dată cu Ross şi Crozier cîte doisprezece oameni fiecare şi provizii pentru şaptezeci şi una de zile. După ce a lăsat un depozit de alimente la cele Şapte Insule, el îşi încărcă proviziile şi ambarcaţiile pe sănii special construite. Nădăjduia să poată trece de bariera de gheaţă şi să găsească dincolo o mare, dacă nu complet liberă, pe care totuşi să poată pluti.

Banchiza însă, după cum se aştepta Parry, nu reprezenta un tot omogen. Erau cînd ochiuri mari de apă care trebuiau trecute, cînd coline abrupte, pe care trebuia să te urci cu săniile, astfel că în patru zile n-au înaintat decît paisprezece kilometri către nord.

La 2 iulie, pe o ceaţa deasă, termometrul arăta 1° deasupra lui zero la umbră şi 8° la soare.

Drumul era deosebit de greu pe această suprafaţă accidentată, tăiată în fiece clipă de canale, iar vederea călătorilor era parcă orbită de reflexia luminii în zăpada albă.

Cu toate aceste piedici, Parry şi tovarăşii lui înaintau mereu cu bărbăţie, cînd îşi dădură seama, la 20 iulie, că nu ajunseseră decît la 82°37′ latitudine nordică, adică numai cu nouă kilometri mai la nord de punctul unde se aflaseră cu trei zile în urmă. De bună seamă că banchiza era tîrîtă către sud de un curent puternic, pentru că navigatorii erau siguri că străbătuseră cel puţin douăzeci şi doi de kilometri pe gheaţă.

Parry ascunse deocamdată echipajului acest rezultat întristător, dar curînd toţi au constatat că înaintarea către nord era alcătuită numai din diferenţa a două viteze potrivnice: aceea a călătorilor, pe care o foloseau pentru a

înlătura piedicile ce se iveau în calea lor, şi viteza care împingea banchiza în sens contrar.

Expediţia ajunse în urmă la un loc unde banchiza pe jumătate discolată nu mai putea ţine nici oameni, nici sănii. Era o îngrămădire uriaşă de gheţuri, care, ridicate de valuri, se ciocneau cu un zgomot îngrozitor.

Alimentele erau isprăvite, marinarii deznădăjduiţi, Ross era rănit, Parry suferea cumplit de o inflamaţie a ochilor, iar vîntul, devenit potrivnic, îi împingea pe englezi către sud : trebuiau să se înapoieze.

Această expediţie îndrăzneaţă, în timpul căreia termometrul nu a coborît mai jos de —20°, ar fi putut reuşi dacă ar fi fost începută într-un anotimp mai puţin înaintat. Dacă exploratorii ar fi plecat mai din timp ar fi putut trece dincolo de 82°40′ şi desigur că n-ar mai fi fost opriţi de ploi, zăpadă şi umezeală, semnele neîndoielnice ale dezgheţului de vară.

Cînd Parry se înapoie pe „Hecla", află că nava trecuse prin mari primejdii. Gheţurile împinse de un vînt puternic rupseseră parîmele ancorelor şi nava fusese aruncată pe ţărm izbindu-se de coastă. A fost reparată şi dusă în intrarea Strîmtorii Vaigaci.

Parry îşi termină cu bine drumul pînă la Insulele Orkney, unde făcu o escală, apoi ajunse la Londra la 30 septembrie.

În vreme ce Parry căuta o trecere către Pacific prin golfurile Baffin sau Hudson, mai multe expediţii fuseseră organizate pentru a desăvîrşi descoperirile lui Mackenzie şi a fixa direcţia coastei septentrionale a Americii.

Aceste călătorii păreau să nu fie prea grele, în schimb rezultatele puteau fi însemnate pentru geograf şi foarte folositoare pentru marinar. Conducerea fu încredinţată unui ofiţer merituos, Franklin, al cărui nume a devenit pe drept celebru. Doctorul Richardson şi George Back, aspirant de marină, îl întovărăşeau, împreună cu doi marinari.

Au ajuns la 30 august 1819 la agenţia din York, pe malurile Golfului Hudson, şi după ce au cules de la vînătorii de animale cu blănuri toate informaţiile de care aveau nevoie, au plecat la 9 septembrie şi au intrat la 22 octombrie la Cumberland-House, situat la şase sute nouăzeci de mile. Anotimpul era pe sfîrşite. Franklin se duse cu George Back la fortul Chippewayan, pe marginea de apus a lacului Athabaska, spre a supraveghea pregătirile pentru expediţia care avea să se facă în vara următoare. Această călătorie de opt sute cincizeci şi şapte de mile a fost făcută în toiul iernii pe temperaturi de 40—50°C sub zero.

La începutul primăverii, doctorul Richardson ajunse din urmă la fortul Chippewayan restul expediţiei, care porni la 18 iulie 1820 cu nădejdea să-şi aranjeze, înainte de vremea rea, un iernat mulţumitor la gura Copperminei (Rîului Minelor de Cupru).

Dar trebuia să se ţină seama, mai mult decît o făcuse Franklin şi tovarăşii lui, de greutăţile călătoriei, cît şi de obstacolele pe care le întîlneau în drum din pricina străşniciei anotimpului.

Căderile de apă, fundurile înalte ale lacurilor şi rîurilor, căratul obiectelor, vînatul rar i-au întîrziat aşa de mult pe călători, că la 20 august, cînd lacurile începuseră a se acoperi de gheaţă, călăuzele canadiene începură să se văicărească şi, cînd mai văzură şi stolurile de gîşte sălbatice zburînd către sud, n-au mai vrut să meargă înainte.

Franklin, cu tot necazul pricinuit de atîta rea-voinţă, a fost nevoit să renunţe la planurile sale şi şi-a construit chiar pe locul unde se afla, pe malurile rîului Winter, adică la cinci sute cincizeci de mile depărtare de fortul

Chippewayan, o casă de lemn, care primi numele de fortul Enterprise. Era situată pe 64°28′ latitudine nordică şi 118°6′ longitudine vestică.

Îndată după instalare, călătorii s-au îndeletnicit cu adunarea de provizii şi din carnea de ren au făcut o mîncare cunoscută în toată America de Nord, sub numele de *pemmikan* *. La început numărul renilor care au fost văzuţi părea considerabil: s-au numărat aproape două mii numai într-o zi, dar aceasta dovedea că animalele migrau către regiuni cu un climat mai blînd. Aşa că, deşi s-a pregătit carnea a o sută optzeci din aceste patrupede, deşi se mai găsea un supliment de hrană în rîul vecin, aceste provizii, foarte mari, s-au dovedit totuşi neîndestulătoare.

Triburi întregi de indieni, aflînd de sosirea albilor în ţară, se aşezară la porţile fortului şi-şi treceau vremea cerînd tot ce le trebuia de la noii veniţi. Astfel, baloturile de pături, tutunul şi alte obiecte de schimb se sfîrşiră curînd.

Franklin, neliniştit că nu mai venea expediţia care trebuia să-i completeze proviziile, hotărî să-l trimită, la 18 octombrie, pe George Back cu o escortă de canadieni la Chippewayan.

O asemenea călătorie pe jos, în mijlocul iernii, nu se putea face fără ca oamenii să dovedească un minunat spirit de sacrificiu, şi rîndurile de mai jos ne vor da o idee despre ceea ce a însemnat această întreprindere.

Back spune, la înapoiere:

„Am avut plăcerea să-i regăsesc pe toţi prietenii mei sănatoşi după o lipsă de aproape cinci luni, în care timp am parcurs peste o mie de mile cu bocanci confecţionaţi special pentru zăpadă şi fără alt adăpost, noaptea, decît o pătură şi o piele de căprioară, în timp ce termometrul cobora deseori la —40° şi o dată chiar la —57°.

Mi s-a întîmplat cîteodată să nu mănînc două şi trei zile".

Cei rămaşi în fort au suferit şi ei de frig; acesta era cu 3° mai coborît decît frigul de care suferise Parry în Insula Melville, care totuşi este aşezată cu 9° mai aproape de pol. Urmările acestei temperaturi aspre s-au resimţit nu numai asupra oamenilor, ci şi asupra arborilor care erau îngheţaţi într-atît, încît securea se spărgea fără să poată face o tăietură. În Golful Hudson, la fortul Enterprise, Back a fost întovărăşit de doi tălmaci. Unul dintre ei avea o fată care trecea drept cea mai frumoasă din lume. Deşi nu avea decît 16 ani, avusese doi bărbaţi. Unul dintre ofiţerii englezi îi făcu portretul, spre marea amărăciune a mamei, care se temea că marele şef al Angliei, privind acest chip, să nu se îndrăgostească de original.

La 14 iunie 1821, rîul Coppermine se arătă destul de dezgheţat pentru a îngădui navigaţia. O barcă fu imediat lansată la apă, deşi proviziile erau aproape complet isprăvite.

Din fericire, era suficient vînat pe malurile verzi ale rîului, ca toată lumea să fie hrănită.

Gura Copperminei fu atinsă la 18 iulie. Indienii de teamă să nu se întîlnească cu duşmanii lor, eschimoşii, făcură repede calea întoarsă spre fortul Enterprise, pe cînd canadienii de-abia cutezau să pună pe acea mare furioasă uşoarele lor canoe. Franklin îi hotărî totuşi să se avînte, dar nu putu trece dincolo de vîrful Retom, la 68°30′ latitudine nordică, promontoriu care forma deschiderea unui golf adînc, presărat cu numeroase insule şi căruia Franklin îi dete numele de Golful Încoronării (Golful Coronation).

* Pemmikanul a devenit o conservă, hrană nelipsită în expediţiile polare.

Franklin începu să navigheze în amontele rîului Hood cînd se văzu oprit de o cascadă înaltă de două sute cincizeci de picioare; fu nevoit să facă restul drumului pe uscat, pe o zăpadă mai groasă de două picioare, într-o țară pustie și cu desăvîrșire necunoscută. E mai ușor să-ți închipui decît să descrii oboselile și suferințele acestei călătorii, la înapoiere.

Franklin intra în portul Enterprise la 11 octombrie într-o stare de completă sleire, deoarece nu mîncase de cinci zile. Fortul era părăsit. Fără provizii, bolnav, Franklin nu-și aștepta decît moartea. A doua zi, plecă totuși, să-i caute pe indieni și pe tovarășii săi de drum care îl precedaseră, dar zăpada era așa de mare, că a trebuit să se înapoieze în fort. Timp de optsprezece zile nu a trăit decît cu un fel de fiertură făcută din oasele și pieile vînatului ucis cu un an înainte.

La 29 octombrie sosi în fine doctorul Richardson cu John Hepburn, dar fără ceilalți membri ai expediției. Revăzîndu-se, toți s-au mirat cu durere de starea lor de slăbiciune, de schimbarea glasului lor și de o istovire care părea să fie semnul cel mai neîndoios al unui sfîrșit apropiat.

Cooley spune: „Doctorul Richardson aducea vești triste. În primele două zile, după împărțirea în trei grupe a expediției, detașamentul lui n-a găsit nimic de mîncare; în a treia zi, Michel, călăuza, vînase un iepure și o potîrniche, pe care ni le-am împărțit. În ziua următoare nu am mîncat nimic. În ziua de 11, Michel oferi tovarășilor lui o bucată de carne, pe care spunea el că o tăiase din trupul unui lup, dar în urmă ne-am dat seama că era carnea unuia dintre nenorociții care-l părăsiseră pe căpitanul Franklin pentru a se alătura doctorului Richardson. Michel devenea pe zi ce trecea tot mai obraznic și mai egoist. L-am bănuit că avea undeva un depozit de alimente pe care le păstra numai pentru el. Hepburn, ocupat cu tăiatul lemnelor, auzi un zgomot de pușcă și privind în direcția de unde se auzise detunătura, văzu pe Michel alergînd către cort.

L-am găsit, spuse el, pe dl. Hood mort; avea un glonț în ceafă! și n-a mai existat vreo îndoială că ucigașul era Michel. Din acea clipă deveni și mai neîncrezător, și mai obraznic și, cum era mai puternic decît englezii care mai scăpaseră cu viață și bine înarmat, ne-am dat seama că numai prin moartea lui ne putem salva.

Am luat hotărîrea, spune Richardson, îndată ce m-am convins că acest act cumplit era necesar, să iau asupra mea toată răspunderea și, în clipa în care Michel venea către noi, i-am zburat creierii".

Mai mulți indieni care-l întovărășiseră pe Franklin și Richardson muriseră de foame și cei doi șefi, în scurtă vreme, i-ar fi urmat curînd în mormînt, dacă la 7 noiembrie, cei trei indieni trimiși de Back n-ar fi venit cu primele ajutoare.

Îndată ce se simțiră mai în putere, cei doi englezi se duseră la agenția Companiei Golfului Hudson, unde-l găsiră pe George Back, căruia în două rînduri i-au datorat viața, în cursul aceleiași expediții.

Rezultatele acestei călătorii, care s-a efectuat pe cinci mii cinci sute de mile, erau de cea mai mare însemnătate pentru geografie, pentru studierea magnetismului terestru, studii de meteorologie, precum și pentru explorarea coastei Americii pe o întindere uriașă, pînă la Capul Turnagain.

Cu toate oboselile și suferințele înfruntate cu atîta bărbăție, exploratorii erau gata să reînceapă călătoria, pentru a încerca încă o dată atingerea coastelor mării polare.

Descoperirea Ţării Victoria

La sfîrşitul anului 1823, Franklin primi ordinul să facă ridicările coastei la vest de rîul Mackenzie. Toţi agenţii Companiei au fost obligaţi să pregătească provizii, bărci, călăuze şi să stea la îndemîna exploratorilor.

Primit bine la New York, Franklin ajunse la Albany, pe fluviul Hudson, urcă spre Niagara de la Lewiston pînă la faimoasa cataractă, trecu la fortul Saint George pe Ontario, străbătu lacul, debarcă la York, capitala Canadei înalte, apoi trecînd prin lacurile Huron şi Superior, unde i se alăturară douăzeci şi patru de canadieni, la 29 iunie 1825 întîlni ambarcaţiile pe rîul Methye.

Pe cînd doctorul Richardson făcea, sîrguitor ridicările topografice ale coastei de răsărit a Lacului Urşilor şi Back supraveghea pregătirile de iernat, Franklin

ajunse la gura rîului Mackenzie. Navigaţia era uşoară şi n-au întîlnit obstacole decît în delta fluviului.

Oceanul era liberat de gheţuri. Balene negre şi albe, precum şi foci se jucau în valurile apei. Franklin debarcă în mica Insulă Garry, a cărei poziţie fu fixată la 69°2′ latitudine nordică şi 135°41′ longitudine vestică, observaţie preţioasă pentru că dovedea cîtă încredere se putea avea în ridicările lui Mackenzie.

Înapoierea se făcu fără greutăţi şi la 5 septembrie călătorii intrară în fort, căruia doctorul Richardson îi dăduse numele de Fortul Franklin. Iarna a trecut în petreceri, în veselie şi baluri, la care luau parte canadieni, englezi, scoţieni, eschimoşi şi indieni din patru triburi deosebite.

Semnalul de plecare s-a dat la 22 iunie, iar la 4 iulie s-a atins răscrucea unde se despart braţele rîului Mackenzie. Aci expediţia se împărţi în două detaşamente care porniră către est şi vest pentru explorarea coastelor polare. De-abia trecuse Franklin de gura rîului, cînd într-un golf mare întîlni o trupă numeroasă de eschimoşi. Aceştia la început au manifestat o mare bucurie, dar curînd deveniră agresivi, încercînd să pună mîna pe ambarcaţii. Englezii au dat dovadă de mare răbdare în această împrejurare şi au izbutit să înlăture orice vărsare de sînge.

Franklin descoperi rîul pe care l-a numit Clarence şi care desparte posesiunile Rusiei de acelea ale Angliei. Ceva mai departe un nou curs de apă a primit numele de Cunning. La 16 august, aflîndu-se numai la jumătatea drumului pînă la Capul Îngheţat (Ice Cap) şi iarna apropiindu-se cu repeziciune, Franklin făcu imediat cale întoarsă şi intră în frumosul rîu Peel, pe care l-a luat drept Mackenzie. Îşi recunoscu greşeala numai după ce văzu spre răsărit un lanţ de munţi. La 21 septembrie el a intrat în fort, după ce a străbătut în trei luni peste două mii de mile şi a făcut ridicările a trei sute şaptezeci şi patru de mile din coasta americană.

Cît despre Richardson, el a înaintat pe o mare mai adîncă, mai puţin năpădită de gheţuri, ale cărei coaste erau populate de eschimoşi blînzi şi primitori. El făcu ridicările golfurilor Liverpool şi Franklin şi descoperi în faţa gurii rîului Coppermine un teritoriu care nu era separat de continent decît printr-un canal larg de vreo douăzeci de mile, căruia i-a dat numele de Wollaston. La 7 august ambarcaţiile au ajuns în Golful Coronation, explorat cu prilejul unui drum făcut mai înainte, au luat-o înapoi şi au intrat la 1 septembrie în Fortul Franklin fără să fi suferit vreun accident.

Luîndu-ne cu vorba despre povestirea călătoriilor lui Parry am lăsat deocamdată deoparte activitatea pe care o desfăşura în aceeaşi vreme John Ross şi a cărui ciudată explorare a Golfului Baffin avea să-i aducă atîtea neajunsuri din partea amiralităţii.

John Ross dorea cu tot dinadinsul să-şi refacă reputaţia de om de curaj şi explorator îndemînatic. Dacă guvernul nu mai avea încredere în el, găsi această încredere însă la bogatul armator Felix Booth, care n-a ezitat să-i încredinţeze comanda navei cu vapori „Victoria", cu care Ross plecă la 25 mai 1829 către Golful Baffin.

Patru ani nu s-a mai auzit nimic de acest navigator curajos, dar cînd s-a înapoiat s-a aflat că descoperirile pe care le făcuse erau tot atît de numeroase ca acelea pe care le realizase Parry în prima sa expediţie.

Intrat prin strîmtorile Barrow şi Lancaster în Strîmtoarea Prinţul regent, John Ross regăsi locul unde cu patru ani în urmă părăsise nava „Fury". Urmînd drumul către sud, iernă în portul Felix — numit astfel în cinstea iniţiatorului expediţiei — şi acolo află că teritoriile al căror plan îl ridicase alcătuiau o peninsulă imensă alipită la sud de continentul american.

În luna aprilie 1830, James Ross, nepotul şefului expediţiei, plecă într-o barcă pentru a ridica planurile acestor ţărmuri, precum şi cele ale Ţării Regele Wilhelm.

În noiembrie s-au aşezat din nou pentru iernat căci nava nu a putut urca decît cîteva mile spre nord şi navigatorii s-au stabilit în portul Sheriff.

Frigul era cumplit ; a fost cel mai aspru din cîte le-a fost dat marinarilor de pe „Victoria" să îndure cîndva.

Vara anului 1831 fu destinată feluritelor ridicări de planuri care au dovedit lipsa unei comunicaţii între cele două mări. Şi de rîndul acesta nu s-a putut face mai mult decît să se înainteze cu cîteva mile spre miazănoapte pînă la Portul Descoperirii. Dar, din pricina unei ierni foarte grele, nava nu a mai fost scoasă din capcana ei de gheaţă.

Fericiţi de a fi găsit proviziile navei „Fury", fără de care ar fi pierit de foame, englezii au aşteptat din zi în zi deznădăjduiţi, în lipsuri şi în suferinţe de necrezut, sosirea verii. În luna iulie 1833, taberele de iarnă au fost definitiv părăsite şi exploratorii au ajuns pe uscat la Strîmtoarea Prinţul regent şi apoi la Strîmtoarea Barrow ; ei se aflau tocmai pe ţărmul Golfului Baffin, cînd apăru o navă.

Era „Isabella", pe care Ross o comandase odinioară şi care culese echipajul de pe nava „Victoria".

În timpul acesta Anglia nu-şi părăsea marinarii şi în fiecare an trimitea cîte o expediţie în căutarea lor.

În 1833 a plecat George Back, tovarăşul lui Franklin, din portul Resolution, de pe malul Lacului Sclavilor, a înaintat către nord şi după ce a descoperit rîul Thloni-Tcho-Deseth, se pregătea pentru iernat, plănuind ca în anul următor să intre în marea polară, unde se bănuia că Ross e prizonier, cînd se află de înapoierea lui neaşteptată.

În anul următor, acelaşi explorator ridică complet planul frumosului rîu al Peştilor, pe care îl descoperise cu un an înainte şi zări Munţii Regina Adelaida, precum şi vîrfurile Booth şi James Ross.

În 1836 el este la comanda unei noi expediţii, care de rîndul acesta se făcu pe mare şi se străduieşte zadarnic să conjuge descoperirile lui Ross cu cele ale lui Franklin.

Această însărcinare avea să fie încredinţată la trei ofiţeri ai Companiei Golfului Hudson : Peter William, Dease şi Thomas Simpson.

Ei pleacă la 1 iunie 1837 din fortul Chippewayan şi coboară pe rîul Mackenzie, ajung la 9 iulie la ţărmul mării, pe care pot înainta la 71°3′ latitudine nordică şi 156°46′ longitudine vestică pînă la capul care primi numele directorului Companiei, George Simpson.

Thomas Simpson continuă să înainteze către vest, pe uscat, cu cinci oameni, pînă la Capul Barrow, pe care unul din ofiţerii de pe „Beechey" îl văzuse cînd venea din Strîmtoarea Bering.

Deci ridicarea planurilor coastei americane de la Capul Turnagain pînă la Strîmtoarea Bering era desăvîrşită. Rămăsese neexplorat spaţiul cuprins

între Capul Ogle şi Turnagain ; aceasta a fost sarcina pe care exploratorii şi-au asumat-o pentru expediţia următoare.

Plecînd în 1838 de la Coppermina, au mers de-a lungul coastei de răsărit, au ajuns la 9 august la Capul Turnagain ; dar gheţurile împiedicînd bărcile să înainteze, Thomas Simpson iernă acolo, descoperi Ţara Victoria, la 12 august 1839 sosi la rîul Back şi continuă explorarea Peninsulei Booth pînă la sfîrşitul lunii.

Linia coastelor era deci definitiv stabilită, dar cu preţul atîtor sforţări, atîtor osteneli şi atîtor sacrificii ! Dar ce puţin înseamnă viaţa omului, cînd intră în cumpănă cu propăşirea ştiinţei ! De cît dezinteres, de cîtă nobilă pasiune nu dau dovadă aceşti savanţi, marinari şi exploratori care se despart de tot ceea ce reprezintă baza vieţii, pentru a contribui în măsura puterilor lor la progresul cunoştinţelor omeneşti, la dezvoltarea ştiinţifică şi etică a omenirii !

Cu descrierea acestor ultime călătorii, care încheie descoperirea pămîntului, se sfîrşeşte această operă, care a început cu relatarea încercărilor primilor exploratori.

Configuraţia uscatului este acum cunoscută — sarcina exploratorilor împlinită. Pămîntul pe care omul îl locuieşte îi este astăzi cunoscut. Nu-i mai rămîne decît să folosească rezervele acestor imense regiuni la care poate ajunge uşor, sau pe care a ştiut să pună stăpînire.

Cît de bogată este în învăţăminte de tot felul această istorie a douăzeci de secole de descoperiri !

Să aruncăm o privire înapoi şi să rezumăm în trăsături largi progresele realizate în acest lung şir de ani.

Dacă am lua mapamondul lui Hecateu care a trăit cu cinci sute de ani înaintea erei noastre, ce vedem ?

Lumea cunoscută era cuprinsă numai în bazinul mediteranean. Pămîntul atît de mult desfigurat în contururile lui nu figurează decît cu o foarte mică parte a Europei meridionale, a Asiei Mici şi a Africii. În jurul acestor pămînturi, curge un fluviu fără cap şi coadă, care se numeşte ocean.

Să aşezăm, alături de această hartă, veneratul monument al ştiinţei antice, o hartă a emisferelor care ne arată lumea aşa cum o ştiam în 1840. Pe imensitatea globului, ceea ce cunoştea Hecateu şi aceea imperfect, nu înseamnă decît o pată abia vizibilă.

Cu aceste puncte de plecare şi sosire, putem judeca proporţiile descoperirilor.

Închipuiţi-vă acum, cîte informaţii de tot felul e de presupus că le ai, pentru a cunoaşte globul în întregimea lui şi vă puteţi minuna de rezultatele şi eforturile acestor exploratori şi veţi preţui însemnătatea descoperirilor făcute şi raporturile strînse care unesc geografia cu toate celelalte ştiinţe.

Acesta este punctul de vedere pe care trebuie să ni-l însuşim spre a înţelege influenţa filozofică a unei opere pentru care s-au devotat atîtea generaţii.

Desigur, interese diferite au determinat acţiunile descoperitorilor.

Este mai întîi curiozitatea înnăscută a proprietarului care vrea să cunoască în toată întinderea domeniul pe care îl stăpîneşte, să-i măsoare regiunile locuibile, să delimiteze mările ; apoi sînt nevoile unui comerţ încă în faşă, care au îngăduit totuşi să ducă pînă în Norvegia produsele ţărilor asiatice.

La Herodot preocupările sînt mai înalte : este dorinţa de a cunoaşte istoria, moravurile, religia altor popoare.

Hansa Jacobsen/UNEP photo

la sfîrşitul secolului al XIX-lea

Mai tîrziu au fost cruciadele, al căror rezultat sigur s-a soldat cu răspîndirea studiului Orientului, iar pentru cei mai mulți au fost setea de îmbogățire și atracția pentru necunoscut.

Dacă Columb, căutînd un drum nou pentru a ajunge în țara mirodeniilor, dă peste America, urmașii lui nu sînt mînați decît de pofta de a face cît mai repede avere. Cîtă diferență între ei și acei nobili portughezi, care sacrifică interesele lor personale gloriei patriei lor și mor mai săraci decît au fost cînd au primit învestirea cu acele funcții menite să-i onoreze !

În secolul al XVI-lea, persecuțiile religioase și războaiele civile îi aruncă în Lumea Nouă pe hughenoți [181] și mai ales pe quakeri [182] care, punînd temeliile înfloririi coloniale a Angliei, aveau să transforme America.

Secolul următor este îndeosebi secolul colonizărilor. În America francezii, în Indiile răsăritene și în Indiile apusene englezii, în Oceania olandezii, întemeiază factorii și reședințe, pe cînd misionarii se zbat să răspîndească creștinismul nu numai în aceste țări, dar și în China, care pe atunci era puțin accesibilă.

Secolul al XVIII-lea, netezind calea epocii noastre, repară greșelile făcute, ridică cartografic în amănunt continentele și arhipelagurile, cu un cuvînt, desăvîrșește descoperirile înaintașilor. Cam aceeași este sarcina pe care și-o impun exploratorii moderni, ca să nu scape ridicărilor lor nici cel mai mic colț de pămînt și nici cea mai mică insulă.

Aceleași preocupări îi însuflețesc și pe curajoșii navigatori care explorează pustiurile înghețate ale celor doi poli și sfîșie ultimul petic de văl care atît de multă vreme a ascuns globul privirilor noastre.

Deci o parte considerabilă a pămîntului nostru a fost studiată ! Dar oare rezultatele atîtor înălțătoare lucrări fi-vor înmormîntate în vreun atlas făcut cu grijă și pe care nu-l vor cerceta decît savanți de profesie ?

Nu ! Acest glob, descoperit de părinții noștri cu prețul atîtor osteneli și primejdii, ne aparține nouă și noi avem îndatorirea să-l folosim, să-l punem în valoare.

Moștenirea e prea frumoasă și sîntem datori să tragem toate foloasele din ea !

Este de datoria noastră să-l studiem, să-l deșelenim, să-l exploatăm prin toate mijloacele pe care progresele științei ni le pun la îndemînă !

Să nu mai existe terenuri în pîrloagă, deșerturi de nestrăbătut, cursuri de apă nefolosite, mări nesondate și munți inaccesibili !

Obstacolele pe care natura ni le pune în cale, noi să le învingem. Istmurile de Suez și Panama ne supără : să le tăiem. Sahara ne împiedică legătura dintre Algeria și Senegal — s-o brăzdăm cu o cale ferată.

Oceanul ne separă de America — un cablu telegrafic ne leagă ; Canalul Mînecii împiedică două popoare să-și dea mîna, deși sînt făcute ca să se înțeleagă — să construim un drum de fier.

Iată dar datoria noastră, a contemporanilor.

Este ea oare mai puțin frumoasă decît aceea a înaintașilor noștri, și nu va inspira ea oare pe nici un scriitor ?

Pentru noi, subiectul, oricît de atrăgător ar fi, iese din cadrul care ni l-am propus. Am vrut să scriem o istorie a descoperirii pămîntului ; am scris-o. Opera noastră s-a sfîrșit.

NOTE

1 *Verga gabierului mic* — a doua vergă socotită de jos de pe arborele trinchet.

2 *Varză-de-palmier* — mugure apical, terminal, fraged şi mare al unei varietăţi de palmier, folosit în stare crudă sau fiartă ca o legumă excelentă. În unele zone ale regiunii tropicale acest palmier este cultivat. Plăntuţele de 2—3 luni se folosesc ca hrană, crude (salată), prăjite sau fierte. Adescori se folosesc ca hrană şi vlăstarii tineri.

3 *Arsacizii* — dinastia regilor parteeni (din secolul al III-lea î.e.n. pînă în secolul al III-lea e.n.) — au cucerit Asia centrală şi Mesopotamia. Arsacizii s-au făcut vestiţi prin cruzimea şi perfidia lor.

4 *Lauri* — familie de păsări din ordinul papagalilor avînd mărimea unui porumbel.

5 *Porumbel-gulerat* — porumbel sălbatic mare, care trăieşte în păduri.

6 Pe hărţile actuale ale Insulelor Solomon nu s-au păstrat aceste denumiri.

7 *Rima* — astfel numeau băştinaşii din Insulele Mariane fructul arborelui-de-pîine.

8 *Banc de nisip* — o porţiune a fundului mării deasupra căreia adîncimea este mult mai mică în comparaţie cu adîncimea din jur.

9 Călătorul geolog francez Aubert de la Rue (de origine elveţiană), în cartea sa apărută în 1952 şi consacrată Insulelor Kerguelen, scrie că notiţa găsită de Cook fusese lăsată de Rocheguide la 6 ianuarie 1774, în timpul celei de-a doua călătorii întreprinse de Kerguelen.

10 Contele *Mauriciu August Benevsky* — aventurier polono-maghiar din secolul al XVIII-lea. A fost condamnat la muncă silnică de guvernul ţarist, pentru participarea sa la o răscoală. A fugit, prin China, în Franţa, unde a reuşit să obţină monopolul colonizării Madagascarului. În Madagascar a pierit într-o luptă cu trupele franceze, în fruntea unor detaşamente de băştinaşi create de el.

11 Acul compasului nu se aşază exact pe meridianul geografic, ci formează un anumit unghi cu acesta numit declinaţia acului magnetic. Declinaţia este estică sau vestică. Liniile care unesc pe harta geografică locurile cu aceeaşi declinaţie se numesc izogone. Toate izogonele se întîlnesc în polurile magnetice. Declinaţia acului magnetic suferă variaţii diurne, anuale, seculare, precum şi din cauza furtunilor magnetice.

12 *Octant* — instrument pentru măsurarea unghiurilor care are ca piesă principală un sector de cerc ce reprezintă a opta parte dintr-un cerc, împărţit în grade şi diviziuni de grad. Se utiliza în astronomia maritimă şi pentru efectuarea lucrărilor hidrografice. În prezent a fost înlocuit cu sextantul.

13 *Longitudinea geografică* — coordonată a unui punct de pe suprafaţa Pămîntului în raport cu ecuatorul. Ea se măsoară prin unghiul format de planul meridianului pe care se află punctul respectiv şi planul meridianului Greenwich (0). Longitudinea geografică

este vestică sau estică, în funcţie de poziţia punctului faţă de meridianul 0 şi se măsoară pînă la meridianul 180°.

Longitudinea geografică poate fi calculată şi folosind unitatea de timp. Rotindu-se în jurul axei sale, Pămîntul prezintă succesiv diferitele sale regiuni spre Soare. Prin urmare, la meridiane diferite, amiaza are loc la ore diferite, adică fiecare meridian îşi are ora lui locală. Astfel, de exemplu : dacă între două puncte de pe suprafaţa Pămîntului există o diferenţă a timpului local egală cu o oră (a 24 parte din 24 h) diferenţa de longitudine între ele este de 15° (a 24 parte din 360°), întrucît Pămîntul se roteşte cu 15° într-o oră. Dacă diferenţa de timp între două puncte este de un minut, diferenţa de longitudine dintre ele va fi de 1/4 sau 15' (minute).

14 *Căpitănii* — împărţire administrativă în coloniile spaniole şi portugheze, care erau conduse de un căpitan general cu atribuţii militare şi civile.

15 *Travers* — poziţia navei faţă de un obiect în momentul în care direcţia lui este perpendiculară, formînd împreună un unghi de 90°.

16 *Mowee* — în transcripţie modernă Muwe sau Manai.

17 *Munţii St. Elias* — descoperiţi de exploratorul rus Vitus Bering în anul 1741.

18 *Arhipelagul regele George al III-lea* — denumire dată arhipelagului de navigatorul englez Vancouver. În prezent aceste insule se numesc Arhipelagul Alexandru.

19 *Assomption :* Assongsong.

20 Este vorba de străvechea insulă chineză Taivan, numită Formosa de cotropitorii europeni.

21 Numele dat de colonialiştii europeni insulelor chineze Penhu.

22 Nume dat de olandezi insulei coreene Ghegu-do.

23 *Dagelet* — Ullung do.

24 În acea vreme, orocii trăiau în bazinurile fluviilor care se vărsau în Strîmtoarea Tartaria. În prezent cea mai mare parte dintre ei trăiesc în ţinutul Habarovsk. Pe baza recensămîntului din 1926—1927, numărul lor este de 405 oameni.
Limba orocilor face parte din subgrupa manciuriană a limbilor tunguso-manciuriene. Din vechime, baza ocupaţiei lor o constituie pescuitul şi vînătoarea. Începuturile agriculturii au apărut la ei de-abia în secolul al XX-lea.

25 Afirmaţia lui Jules Verne că lucrările expediţiei lui La Pérouse au pus capăt concepţiilor greşite ale geografilor despre teritoriile din Extremul Orient nu corespund realităţii. De cînd au apărut pe coastele Oceanului Pacific (secolul al XVI-lea), ruşii au socotit totdeauna că Sahalinul este o insulă. Întrucît el nu a găsit o ieşire din Strîmtoarea Tartaria în Marea Ohotsk, navigatorul francez La Pérouse (1687) şi englezul Broughton (1797) au formulat o ipoteză, cu totul neîntemeiată, că Sahalinul ar fi o peninsulă a Asiei. Prin această afirmaţie greşită ei au indus în eroare pe savanţii din lumea întreagă. Părerea lor greşită a fost infirmată de-abia în anul 1849 de către navigatorul rus G.I. Nevelski.

26 Este vorba despre a doua expediţie în Kamceatka a lui V. Bering şi A. Cirikov.

27 La Pérouse căuta insulele legendare, bogate în aur şi argint (Rica-de-Oro şi Rica-de-Plata).

28 Aceste ulceraţii pe corpul insularilor nu apar datorită leprei, ci din cauza utilizării excesive a băuturii ameţitoare kava, fabricată de indigeni din foile, tulpinile şi rădăcinile unei plante din familia piperaceelor. Lepra a fost adusă pe insulele Oceanului Pacific mai tîrziu de către colonizatorii europeni.

29 *Plancton* — totalitate a vietăţilor microscopice (plante şi animale) care trăiesc în apele dulci sau sărate pînă la o adîncime de 200 m.

30 *Hematita* — minereu de fier, de culoare roşie-brună, pînă la negru ; conţine pînă la 70% fier.

31 Populaţia băştinaşă din Insula Tasmania. Pînă la colonizarea europeană, insula avea 6 000 de locuitori. Ca tip antropologic ei seamănă cu australienii, deosebindu-se de aceştia mai ales prin forma părului (ondulat la australieni, cîrlionţat la tasmanieni). În prima jumătate a secolului al XIX-lea, tasmanienii au fost exterminaţi de colonizatori. Ei au fost vînaţi ca nişte animale sălbatice. În 1876 a murit ultima femeie tasmaniană.

32 Este vorba de *Morys papirifera* — mic copac din familia dudului. Din coaja lui se fabrică în prezent o hîrtie rezistentă, de calitate excelentă, aşa-zisa hîrtie japoneză.

33 *Zoofite* — veche denumire a animalelor celenterate (hidre, actinii etc.), socotite altădată un grup intermediar între plante şi animale.

34 *Andromaca* — una dintre eroinele epopeii lui Homer, soţia lui Hector, descrisă în *Iliada* în chipul unei soţii credincioase şi al unei mame duioase.

35 *Penelopa* — în epopeea greacă, soţia lui Odiseu [Ulise], regele Insulei Itaka. După *Odiseea* lui Homer, Penelopa a respins propunerile unui număr mare de pretendenţi timp de 20 de ani cît a lipsit soţul ei. Tipul Penelopei a intrat în literatură ca simbol al artei şi literaturii.

36 *Capul Bunei Speranţe* (Capetown, Colonia Capului) — colonie engleză în Africa de sud. A fost întemeiată de olandezi în anul 1652. Descendenţii acestor primi colonişti au fost numiţi buri. Colonizatorii exterminau şi transformau în sclavi populaţia băştinaşe — boşimanii şi hotentoţii. În anul 1795, englezii au ocupat Colonia Capului. O dată cu formarea Uniunii Sud-Africane (1910), Colonia Capului a fost transformată într-o provincie a acesteia.

37 *Cafri* — de la cuvîntul arab cafir — „necredincios, adică nemusulman", denumire veche a popoarelor din Africa centrală şi de sud-est care vorbesc limba bantu.

38 *Escorial* — renumit palat-mănăstire în Spania, aproape de Madrid, construit din ordinul regelui Filip al II-lea în anul 1584.

39 *Tocusso şi teffa* — specii de cereale.

40 *Mandarini* — denumirea dată de europeni funcţionarilor superiori din China veche.

41 *Sainte-Beuve Charles-Augustin* (1804—1869) — critic francez renumit.

42 *Hipocrate* (aproximativ 460—377 î.e.n.) — medic renumit din Grecia antică. A căla-

43 *Mecena Caius Cilnius* (69—8 î.e.n.) a încurajat şi susţinut artele şi literatura pe vremea împăratului roman August. Numele de Mecena a devenit sinonim cu protector al artei şi literaturii.

44 *Schlieman Heinrich* (1820—1890) — arheolog german renumit. Săpăturile efectuate de el în anii 1870—1886 în Grecia şi Asia Mică au scos la iveală materialele principale de istorie a Troiei antice şi au ajutat la reconstituirea culturii greceşti din epoca lui Homer (secolele IX-VIII î.e.n.).

45 *Korasan* — aşa erau numite pe atunci raioanele muntoase şi deşerturile din interiorul Iranului.

46 *Cuvier Georges* — naturalist francez, cunoscut prin lucrările sale în domeniul anatomiei, paleontologiei și sistematicii animalelor.

47 Lucrarea lui Pallas a fost publicată între anii 1771 și 1776, sub denumirea de *Călătorie prin diferitele provincii ale imperiului rus* (3 volume).

48 *Juan de la Cosa* — remarcabil cîrmaci și cartograf, care făcuse parte din cea de-a doua expediție a lui Columb, feroce negustor de sclavi.

49 *Vitus Ionssen* (Ivan Ivanovici) Bering, navigator rus, originar din Danemarca. După ce a fost 20 de ani în serviciul Rusiei, la vîrsta de 44 de ani a primit de la Petru I sarcina de a organiza o expediție cu prilejul căreia să găsească drumul, prin Marea Înghețată, spre China și India.

50 Dintre călătorii ruși, Jules Verne prezintă pe scurt expediția în Kamceatka a lui V. Bering și A. Cirikov, precum și expedițiile lui F. Pallas.

51 Pe hărțile de astăzi s-a păstrat numai prima parte a acestei duble denumiri — Insula Vancouver.

52 *Traperi* — vînători de animale cu blană, din America de Nord, care utilizează de cele mai deseori capcane (*trap*, în limba engleză înseamnă capcană).

53 *Squateri* — colonești care ocupau pămînturile libere, nelucrate, din S.U.A., Australia și Noua Zeelandă ; în general țărani, mici arendași.

54 *Iglu* — bordei de zăpadă cupoliform, la eschimoși.

55 *Sarbacan* — armă de vînătoare la indienii din America de Sud. Este formată dintr-un tub lung (pînă la 3 m), confecționat din două jumătăți de tulpină de bambus. Săgețile, adeseori otrăvite, sînt suflate din sarbacan și ating ținta la o distanță mare.

56 *Ipecacuanha* — plantă din America de Sud, a cărei rădăcină se folosește în medicină ca vomitiv și expectorant.

57 *Sarsaparila* — plante tropicale și subtropicale din familia liliaceelor. (Liane perene, ghimpate.)

58 *Arbore-de-gaiac* — arbore „de fier" care crește în țările tropicale ; lemnul său foarte tare este folosit pentru fabricarea roților dințate, blocurilor etc.

59 *Aheron* — în mitologia greacă unul dintre rîurile purgatoriului, rîul suferințelor veșnice peste care trebuiau să treacă sufletele morților.

60 *Rolland* — erou al unei epopei populare franceze.

61 *Maltbren Conrad* (1775—1826) — geograf și publicist de naționalitate daneză.

62 Activitatea principală a companiilor comerciale engleze, olandeze și franceze în Indiile Orientale a constat în efectuarea unor cuceriri coloniale întinse. Obținînd de la guvernele respective drepturi monopoliste de a jefui și exploata milioanele de locuitori ale Asiei de sud, companiile au efectuat explorări geografice și altele care au contribuit la cucerirea de noi pămînturi și transformarea lor în colonii.

63 *Beduini* — denumire atribuită triburilor și popoarelor din Africa și în special din Peninsula Arabiei ce duc o viață nomadă.

64 *Irod* (a trăit între anii 73 și 4 î.e.n.) — rege al Iudeii ; s-a urcat pe tron cu ajutorul romanilor și a înăbușit cu cruzime mișcările populare îndreptate împotriva jugului roman. S-au păstrat legende despre cruzimile lui Irod.

65 *August* (63 î.e.n. — 14 e.n.) — împărat roman, nepot de frate al lui Iuliu Cezar.

66 *Djezar-Paşa Ahmed* (1735—1804) — originar din Bosnia. După ce a săvîrşit un omor a fugit din patrie la Cairo unde a trecut la islamism şi a intrat în serviciul sultanului Egiptului Ali-bei. Mai tîrziu a trecut de partea turcilor şi a fost ridicat la rangul de paşă, fiind numit guvernator al unui teritoriu vast care cuprindea oraşele Acco, Beirut, Cezareea etc.

67 *Peristil* — curte, grădină sau piaţă dreptunghiulară înconjurată cu o colonadă acoperită. Peristilul era foarte răspîndit la locuinţele din epoca elenismului.

68 *Pilaştri* (de la cuvîntul latinesc *pila* = stîlp) — stîlp vertical pe suprafaţa unui perete care imită toate părţile şi proporţiile coloanei unui anumit ordin arhitectural.

69 *Vivien de Saint-Martin Louis* (1802—1897) — geograf francez, specialist în domeniul geografiei istorice şi contemporane mondiale, autor al *Istoriei geografiei şi a descoperirilor geografice* (1873) şi al lucrării în şapte volume *Noul dicţionar de geografie mondială* (1877—1895). În perioada 1863—1876 a editat „Anuarul de geografie" în care publica o trecere în revistă a călătoriilor şi a literaturii în domeniul geografiei din anul respectiv. Era prieten cu Jules Verne şi aprecia mult romanele şi lucrările sale geografice.

70 *Arabia fericită* — denumire dată de geografii antici părţii sud-vestice a Peninsulei Arabiei, renumită prin bogăţiile sale naturale şi fertilitate. În literatura modernă se înţelege prin Arabia fericită şi partea muntoasă a Yemenului.

71 *Imam* — conducător suprem în ţările musulmane care este totodată şi şeful religios al supuşilor săi.

72 *Ludovico Barthema* — călător italian care a vizitat la începutul secolului al XVI-lea Egiptul, Peninsula Arabiei, Persia, India, Ceylonul şi Indonezia. S-a întors în patrie ocolind Capul Bunei Speranţe. A fost cu adevărat un pionier al explorării Arabiei şi a Insulelor Indoneziei. Descrierea acestei călătorii, publicată în anul 1510, reprezintă un document preţios al călătoriilor de aventuri din epoca marilor descoperiri geografice.

73 *Blumenbach Iohann-Friedrich* (1752—1840) — renumit anatomist, antropolog şi zoolog german, profesor la Universitatea din Gottingen. Clasificarea raselor umane propusă de Blumenbach s-a menţinut în ştiinţă pînă în prezent.

74 *Durra* sau *durro* — aliment folosit sub formă de crupe sau făină.

75 *Mameluci* sau m a m l u c i (în limba arabă „captivi") — soldaţi-robi în Egipt, de origine turcică şi caucaziană, care formau garda ultimilor sultani din dinastia egipteană a Eiubizilor (1171—1250). Comandanţii mamelucilor i-au detronat pe Eiubizi şi au pus stăpînire pe Egipt. Ei au fost înfrînţi de Napoleon în bătălia de la piramide, cucerind Egiptul.

76 *Arnăuţi* — denumire dată albanezilor de către turci.

77 *Isis* — zeiţă egipteană din antichitate soră şi soţie a lui Osiris şi mama lui Horus. Este zeiţa medicinei, căsătoriei, culturii grîului etc.

78 *Osiris* — zeul apei şi al vegetaţiei le egiptenii din antichitate. Moare toamna şi inviază primăvara. De asemenea stăpînitorul lumii de apoi în mitologia egipteană.

79 *Capitel* — capătul unei coloane împodobit de obicei cu un rulou, tablou, sculpturi etc.

80 *Iard* — unitate de măsură pentru lungime în sistemul de măsuri engleze, egală cu 0,91440 m.

81 *Felah* — ţăran agricultor stabil. În ţările Peninsulei Arabiei felahii formează clasa de jos, exploatată de vîrfurile conducătoare ale nobilimii arabe. Sînt crescători de vite.

82 *Ababda* — unul dintre triburile din grupul Bedja care duce o viaţa nomadă în deşertul Nubiei, între Nil şi Marea Caspică.

83 *Phytelephas* — plante lemnoase din familia palmierilor. Patria lor este Africa unde cresc circa treizeci de specii. Cele mai binecunoscute sînt două specii care cresc în pădurile situate pe malul rîurilor din Egipt. Fructele de mărimea unui măr, cu un sîmbure lemnos şi un miez comestibil dulce, se folosesc ca hrană ; seminţele sînt utilizate pentru fabricarea nasturilor şi altor produse înlocuind osul de elefant. Frunzele se folosesc pentru împletitul coşurilor, rogojinilor, preşurilor şi pentru umplutul saltelelor.

84 *Mehmed-Ali* (1769—1849) — stăpînitor al Egiptului de origine albaneză. El a urmărit să creeze un stat egiptean independent faţă de Turcia şi să lărgească stăpînirile sale. În urma intervenţiei engleze din anul 1840—1841, Mehmed-Ali a fost nevoit să renunţe la încercările sale de a obţine independenţa Egiptului.

85 *Hagiu* — titlu onorific care se acordă musulmanilor care au săvîrşit un pelerinaj la Mekka.

86 *Axum* — oraş din Abisinia. Capitala unui puternic stat din vechea Etiopie care a ajuns într-o stare de înflorire în secolele I—IV e.n.

87 *Emir* — titlu al conducătorilor musulmani în ţările din Orient echivalent cu titlul de cneaz (prinţ).

88 *Aga* (în limba turcă „superior, şef, stăpîn") — grad de ofiţer inferior şi superior în Turcia sultanilor. În Turcia modernă — chiabur.

89 *Hedjaz* — regiune istorică situată pe coasta nord-vestică a Mării Roşii.

90 *Kaaba* — moschee în Mekka, considerată de către musulmani drept templul cel mai sfînt, fiind obiect de pelerinaj. Peretele exterior dinspre răsărit al Kaabei conţine într-o nişă, piatra neagră, un meteorit care constituie obiectul unei veneraţii mistice.

91 *Abraham* — patriarh al evreilor în antichitate ; legendele biblice au făcut din el pretinsul părinte al poporului evreu.

92 *Nabab* — pronunţarea în dialect bengalez a cuvîntului arab *naib* = guvernator. Ulterior, europenii care s-au îmbogăţit în colonii au fost numiţi nababi.

93 *Rajah* — în India antică stăpînitorul unui stat sclavagist, rege. În India medievală şi contemporană — titlu princiar.

94 *Rupie* — denumire generală a unităţilor monetare în multe ţări din sud-estul Asiei.

95 *Brahmani* — preoţi ai uneia dintre cele mai vechi religii — brahmanismul — a societăţii sclavagiste indiene.

96 *Sikhi* — denumirea membrilor comunităţii religioase constituite în Punjab în secolul al XVI-lea. Sikhismul a proclamat egalitatea oamenilor şi nu admitea deosebirile de castă, devenind ideologia mişcării ţărăneşti antifeudale. Pămînturile luate de la feudali erau împărţite de către sikhi ţăranilor fără pămînt. La sfîrşitul secolului al XVIII-lea s-a format statul sikhilor, dar la mijlocul secolului al XIX-lea el a fost cucerit de englezi.

97 *Hyderabad* — fost stat în India, situat în partea centrală a Hindustanului.

98 *Serdar* — denumirea comandantului suprem al armatelor în unele ţări din Orientul Îndepărtat şi Mijlociu. În India şi Afganistan — şef de trib, demnitar influent.

99 *Tavernier Jean Baptiste* (1605—1689) — cunoscut călător francez, comerciant, de meserie bijutier. Între anii 1631 şi 1668 a efectuat şase călătorii în Turcia, Persia, In-

dia, Indonezia. În anul 1676 a publicat note de drum interesante, sub titlul *Şase călătorii ale lui J. B. Tavernier.*

100 *Durani* — unul dintre principalele triburi afgane.

101 *Firn* — zăpadă întărită, formată din fire de gheaţă de diferite forme. Se formează în regiunile muntoase deasupra frontierei zăpezilor veşnice şi în regiunile polare unde precipitaţiile cad sub formă de zăpadă şi nu au timpul să se topească în cursul verii.

102 *Kurdistan* — teritoriu în Asia occidentală cuprinzînd Turcia, Irakul, Iranul şi Siria, populat mai ales de către kurzi.

103 *Carnatic* — teritoriu între Munţii Gaţii de Est şi coasta Golfului Bengal.

104 *Persepolis* — oraş în Persia antică, una dintre capitalele statului Ahemenizilor. Persepolis a fost construit în secolele VI—V î.e.n. Oraşul a fost jefuit şi ars de Alexandru Macedon, iar în secolul al III-lea î.e.n. a fost părăsit de locuitori.

105 *Firdusi Abul Kasim* (s-a născut între anii 934 şi 941, a murit în jurul anului 1020) — mare poet clasic al literaturii tadjice şi persane. Autor al epopeii cunoscute în lumea întreagă *Şah Nameh* (Cartea despre regi).

106 *Doctrina Monroe* — declaraţia principiilor politice externe a S.U.A. formulată în mesajul preşedintelui J. Monroe adresat Congresului la 2 decembrie 1823. Doctrina Monroe a fost proclamată în condiţiile luptei dintre S.U.A. şi ţările europene pentru dominaţia în America Latină care s-a eliberat de jugul colonial spaniol şi portughez. Această doctrină a avut un caracter expansionist, întrucît formula „America pentru americani" însemna : „America pentru S.U.A.". Doctrina Monroe a ajutat mult timp guvernul S.U.A. să-şi realizeze politica pe continentul american şi, sub masca „apărării", să se amestece în treburile ţărilor latino-americane, impunîndu-le acorduri înrobitoare, cucerind teritoriile şi bogăţiile lor naturale. Această doctrină a servit, încă de la înfiinţare, drept paravan al tendinţelor „panamericane", în fond imperialiste, ale S.U.A.

107 *Poarta* — denumirea oficială a guvernului Turciei folosită de europeni. Îşi trage originea de la traducerea inexactă a expresiei turceşti *Paşa kapsi* (cancelaria paşei, cuvînt cu cuvînt — poarta paşei).

108 *Uadi* (în limba arabă) — văi lipsite de apă în deşerturile Arabiei şi Africii de nord. Albiile uadiilor se umplu cu apă pentru scurt timp, după ploile rare, dar abundente.

109 *Tibbu* — trib provenit din amestecul berberilor cu negrii, care trăieşte în Sahara de nord.

110 *Cauri* — molusc maritim gasteropod. Scoicile de cauri au o formă ovoidă cu o coloraţie pestriţă variată şi se utilizează ca monedă. Cauri reprezenta unitatea monetară cea mai mică. Înşirate în cantităţi mari pe un fir de aţă sau cusute de un material sînt echivalate cu unităţile altor sisteme monetare.

111 *Ramadan sau ramazan* — a noua lună din calendarul musulman întocmit pe baza rotaţiilor lunii. În conformitate cu prescripţiile Islamului, în cursul acestei luni nu se permite luarea mesei şi băutul apei de la răsăritul pînă la apusul soarelui.

112 *Muezin* — în ţările din Orientul Apropiat şi Mijlociu este denumirea dată celui care cheamă musulmanii la rugăciune din minaret.

113 *Marilhat Prosper* (1811—1847) — pictor peisagist francez ; *Regnault Henri* (1843—1871) — pictor francez, autorul unor picturi cu subiect social.

114 *Diodor din Sicilia* (aproximativ între anii 80 şi 29 î.e.n.) — istoric grec din antichitate cunoscut prin opera *Biblioteca de istorie* în 40 de volume (din care s-au păstrat nu-

mai 15) în care se descrie istoria mondială din antichitate pînă la mijlocul secolului I î.e.n.

115 *Ctesius* (sfîrşitul secolului V, începutul secolului IV î.e.n.) — istoric grec din antichitate, cunoscut prin opera *Persica*, inspirată mai ales din letopisețele şi tradiţiile persane. Operele lui Ctesius s-au păstrat numai sub formă de fragmente.

116 *Niebuhr Carsten* (1773—1815) — călător şi explorator danez. În anii 1761—1762 a luat parte la expediţia în ţările Orientului Apropiat. În timpul şederii în Persia, pe locul ruinelor oraşului Persepolis, a copiat scrierile persane antice de tip cuneiform, folosite ulterior de către Grotefend la descifrarea scrierii cuneiforme.

117 *Grotefend Georg-Friedrich* (1775—1853) — filolog german care a obţinut succese mari în descifrarea textelor persane antice cu scriere cuneiformă.

118 *Scrierea ideografica* — una dintre tipurile principale ale scrierii în care semnele grafice reprezintă cuvinte sau noţiuni întregi. Ea reprezintă unul dintre tipurile de scriere dintre cele mai vechi, provenită din figuri cu ajutorul cărora se transmiteau comunicări, se înregistrau evenimente etc.

119 *Burnouf Eugène* (1801—1852) — orientalist francez specialist în domeniul filologiei indiene şi iraniene. A devenit cunoscut prin editarea operelor literare indiene şi iraniene antice şi prin cercetările în domeniul filologiei comparate.

120 *Zende* — trib din Iran din care s-au păstrat cîteva sute de familii.

121 *Bactria* — aşa s-a numit în antichitate regiunea dintre Hinducush, Parapamiz şi fluviul Amu-Daria. Locuitorii vorbeau limba zendică, care se mai numea şi limba bactriană veche.

122 *Zoroastru* — forma grecească a numelui profetului legendar Zaratustra căruia i se atribuie prin tradiţie întemeierea religiei vechilor popoare din Asia centrală, Azerbaidjan şi Persia — zoroastrismul. Trăsăturile caracteristice ale zoroastrismului erau : concepţia despre lupta a două principii — al binelui şi al răului, venerarea focului şi condamnarea jertfelor omeneşti. Zoroastrismul cuprinde de asemenea învăţătura despre sfîrşitul lumii, viaţa de apoi, învierea morţilor şi judecata din urmă, care au exercitat o influenţă asupra iudaismului şi creştinismului.

123 *Ahemenizii* — dinastie de regi persani din antichitate care au domnit între anii 558 şi 330 î.e.n., întemeietorul dinastiei fiind Cirus (558—529 î.e.n.).

124 *Champollion Jean François* junior (1790—1832) — egiptolog francez renumit. În anul 1822 după mulţi ani de studiu al inscripţiei în trei limbi (una dintre ele fiind chiar limba egipteană) pe piatra din Rosette, el a făcut un pas hotărîtor pe calea descifrării scrierii hieroglifice egiptene reuşind să citească cîteva nume de regi. În anii 1828—1829 a efectuat o călătorie în Egipt, în timpul căreia a cules şi a copiat numeroase texte egiptene.

125 *Scrierea demotică* — forma cea mai tîrzie şi prescurtată a scrierii egiptene care a apărut în secolul al XVIII-lea î.e.n. şi s-a menţinut pînă în secolul al V-lea e.n.

126 *Regatul himiaritic* — stat sclavagist în sud-vestul Arabiei (anul 115 î.e.n. — 570 e.n.). În jurul anului 570 a fost cucerit de armatele persane.

127 *Everest George* (1790—1866) — preşedintele Comitetului geodezic în India şi explorator în cinstea căruia englezii au dat denumirea mai întîi vîrfului Gaurizancar, iar apoi vîrfului Ciomolungma (8 848 de metri).

128 *Blocada continentală* — blocada Angliei declarată în anul 1806 de către Napoleon I care urmărea să sfarme prin această măsură rezistența Angliei și să ușureze stabilirea dominației franceze în Europa întreagă.

129 *Schlegel Friedrich* (1772—1826) — renumit critic, scriitor, teoretician al romantismului german. Lucrările de lingvistică ale lui Schlegel, și în special *Despre limba și înțelepciunea hindușilor*, au exercitat o influență asupra dezvoltării lingvisticii.

130 *Bopp Franz* — savant german care a demonstrat proveniența limbilor indo-europene dintr-o singură limbă. Concluziile sale judicioase nu se bazau pe asemănarea întîmplătoare a unor cuvinte izolate, ci pe structura comună a limbilor.

131 *Vedismul* (de la cuvîntul indian antic *vede* = cunoștințe) — sistem religios antic din India care ulterior s-a transformat în brahmanism. Se numesc *Vede* scrierile literare religioase hinduse vechi cărora li se atribuie un caracter de revelație divină.

132 *Palenque* — localitate din Mexic cunoscută prin ruinele orașului antic Guetlapalan. Ruinele au fost descoperite în anul 1750.

133 *Copan* — unul dintre cele mai importante orașe ale indienilor maya situat în partea occidentală a republicii Honduras. Orașul a existat din primele veacuri ale erei noastre pînă în anul 1530.

134 *Expediția lui G. A. Sarîcev și I. I. Billings* a fost trimisă de guvernul rus pentru explorarea coastelor Oceanului Înghețat de Nord. De asemenea expediția avea ca sarcină să cerceteze insulele dintre Asia și America în căutarea trecerii nord-estice dinspre Marea Bering. Ca șef al expediției a fost numit Billings care l-a însoțit pe J. Cook în ultima sa expediție în calitate de astronom. Expediția a durat între 1785 și 1793 și a dat rezultate infime. Billings s-a dovedit a fi incapabil să conducă o expediție atît de vastă. Numeroasele hărți și raportul despre această expediție au fost întocmite de Sarîcev. Raportul lui Sarîcev, publicat în anul 1802, prezintă un mare interes științific.

135 *America rusă* — în secolul al XVIII-lea curajoșii navigatori au descoperit întregul lanț de Insule Aleutine și Peninsula Alaska, unde au efectuat vînătoarea animalelor marine. La sfîrșitul secolului al XVIII-lea, negustorul siberian Grigorie Ivanovici Șelehov (1747—1799) a hotărît să întemeieze colonii rusești pe insulele din Oceanul Pacific și pe coasta continentală a Americii de Nord.

Șelehov — acest Columb rus, cum l-a numit Derjavin — s-a gîndit nu numai la profitul personal, ci scopul său principal era anexarea la Rusia a pămînturilor descoperite în Oceanul Pacific.

El a întemeiat primele așezări rusești pe Insulele Aleutine și pe Insulele Kodiak și Afognak care se află în vecinătatea coastelor Alaskăi. Mai tîrziu au apărut așezările rusești chiar pe continentul american.

După moartea lui Șelehov, în iulie 1799, a fost înființată vestita Companie ruso-americană. Compania a primit exclusivitatea asupra vînatului și administrării tuturor insulelor în partea nordică a Oceanului Pacific și pe coasta Americii de Nord, proiectîndu-se de asemenea un program vast de descoperiri de pămînturi noi.

În următorii șaizeci de ani Compania ruso-americană s-a transformat într-o întreprindere comercială și politică care a existat pînă în anul 1867 — pînă la vinderea către S.U.A. a tuturor teritoriilor Americii ruse care a avut loc în timpul prezidenției lui Mc Kinley (1899—1901) ca urmare a goanei după bani a țarului Nicolae al II-lea.

Activitatea oamenilor ruși în America de nord-vest a avut o mare însemnătate progresistă.

136 *Portul Ana-Maria* (denumirea locală — Tajegoa) situat pe coasta sudică a Insulei Nouku Hiva.

137 Afirmaţia lui Jules Verne că polinezienii nu cunoşteau agricultura nu este întemeiată. După descrierea lui I. F. Krusenstern, locuitorii Insulei Nouku Hiva cultivau plante tuberculifere — taro, igname, precum şi trestia-de-zahăr, bananierii, cocotierii şi arborele-de-pîine. Agricultura se afla pe o treaptă joasă a dezvoltării. Ea poate fi caracterizată ca o agricultură primitivă (grădinăritul). Cînd pămîntul era adus la sleire completă, se defrişau parcele noi în pădure prin ardere.

138 După descoperirea insulelor japoneze de către europeni (în anul 1542) au început legăturile comerciale cu Japonia ale portughezilor, iar apoi şi ale spaniolilor.

O dată cu negustorii portughezi şi spanioli au pătruns în Japonia şi misionarii catolici. Datorită amestecului lor în treburile interne ale ţării, misionarii au determinat emiterea unei legi severe privind izolarea Japoniei în anul 1639 : „Pe viitor — sună ordinul imperial — atît timp cît soarele va lumina pămîntul, nimeni nu va îndrăzni să ancoreze lîngă ţărmurile Japoniei chiar de ar fi un sol, iar această lege nu va putea fi abrogată de nimeni niciodată sub pedeapsa cu moartea".

139 Este vorba de *Arrowsmith Aron* (1750—1823) — geograf şi cartograf englez. A editat peste 130 de atlase şi o serie de cărţi noi.

140 Denumirea *Karafuto* cunoscută din unele hărţi şi surse literare japoneze din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea era atribuită unei insule situate la nord de Hokkaido. Krusenstern a pierdut mult timp în căutarea insulei inexistente — Karafuto.

141 Denumirea *aino* s-a statornicit în Europa pentru acest popor începînd cu călătoria lui Krusenstern. Acest nume şi-l atribuiau locuitorii din Hokkaido, Sahalin şi Insulele Kurile care aveau aceeaşi naţionalitate. În limba lor *aino* sau *ainu* înseamnă om. Pînă atunci nu aveau o anumită denumire. Numai chinezii cunoşteau acest popor sub denumirea de *kur* (în limba ainoşilor *kur* sau *kuru* înseamnă om).

142 Întîlnind aci un curent puternic şi apă dulce, I. F. Krusenstern a ajuns la concluzia greşită că Sahalinul este unit, aşa cum presupunea La Pérouse, cu continentul asiatic la sud de gurile Amurului. Această părere incorectă a fost infirmată de navigatorul rus G. I. Nevelski cu cincizeci de ani mai tîrziu.

143 Jules Verne limitează realizările lui I. F. Krusenstern şi I. F. Lisianski doar la verificări şi completări, ceea ce nu este drept. În timpul călătoriilor în jurul lumii navigatorii ruşi au descoperit şaisprezece insule necunoscute pînă atunci în arhipelagurile Japoniei, Kurilelor şi Hawaii. Pe lîngă aceasta ei au descoperit procese şi fenomene geografice importante, cum ar fi : existenţa contracurenţilor ecuatoriali în Oceanele Atlantic şi Pacific, legile repartiţiei salinităţii pe suprafaţa Oceanului mondial, natura luminescenţei apei de mare etc.

O dată cu prima expediţie rusă în jurul lumii a început şi o epocă nouă în cercetările cartografice ale Oceanului Pacific. Acest fapt este dovedit de lucrarea clasică a lui I.F. Krusenstern *Atlas al Mării de Sud* care, în secolul al XIX-lea, a fost un îndreptar practic important de navigaţie în Oceanul Pacific.

144 *Kotzebue August-Friedrich-Ferdinand* (1761—1819) — scriitor german, autor a numeroase drame şi comedii. A fost în serviciul Rusiei începînd din anul 1781 şi a întreţinut legăturile cu guvernul ţarist pînă la sfîrşitul vieţii. A fost ucis de studentul german Zandt, fiind socotit agent al împăratului Alexandru I căruia îi furniza date despre situaţia internă a Germaniei.

145 *Pandanus* — gen de arbore din familia pandanacee. Tulpinele lor sînt subţiri ; la partea lor inferioară se dezvoltă nişte rădăcini suplimentare care pătrund în pămînt. Frunzele şi rădăcinile se utilizează pentru împletituri. Fructele unor specii de pandanus sînt comestibile.

146 *Insula Ukamok* descoperită de Bering la 2 august 1741 este numită de Kotzebue Insula

147 *Chamisso Adalbert* (1781—1838) — poet şi naturalist german renumit, de origine franceză, al cărui tată a emigrat împreună cu familia în Germania în timpul Revoluţiei Franceze. După călătoria în jurul lumii pe „Riurik", descrisă artistic în cartea sa *Călătorie în jurul lumii pe bricul „Riurik"* (1830), Chamisso s-a înapoiat în Germania şi a lucrat în Grădina botanică din Berlin. Chamisso era cunoscut mai mult ca poet romantic de orientare democratică. În unul din poemele sale, el i-a proslăvit pe decem-

148 Acest episod din istoria flotei engleze a fost folosit de Jules Verne ca subiect al povestirii *Răsculaţii de pe „Bounty"* (1879).

149 Jules Verne exagerează grija guvernului englez faţă de bunăstarea insularilor care, în realitate, mureau în mizerie crezînd din naivitate că toate binefacerile civilizaţiei erau folosite de plantatori spre binele lor.

150 *Mihail Nicolaevici Staniukovici* — mai tîrziu amiral, tatăl scriitorului Constantin Mihailovici Staniukovici.

151 *Piastru* — mică monedă spaniolă de argint.

152 În prezent localitatea principală pe Insula Unalaska este oraşul-port Dutch Harbour.

153 În baza economiei şi a modului de viaţă, ciukcii erau împărţiţi, pînă nu de mult, în două grupe principale : crescătorii de reni ciau-ciu (cia-ciu) şi vînătorii de animale marine (ankalît). În economia, cultura şi viaţa socială a populaţiei ciukce din primorie sînt multe lucruri comune cu eschimoşii, întrucît teritoriul unde locuiesc aceştia a fost ocupat în antichitate de eschimoşi. Se pare că a avut loc procesul de contopire a acestor două popoare.

154 Jules Verne expune în mod eronat concepţiile lui Litke despre originea locuitorilor din Insulele Caroline (micronezieni). Litke presupunea că locuitorii Insulelor Caroline au o origine comună cu polinezienii şi că sînt legaţi istoriceşte cu popoarele civilizate de coastă din Asia de sud-est. Majoritatea cercetătorilor moderni remarcă de asemenea originea mixtă a micronezienilor. Se pare că strămoşii micronezienilor au ajuns în nord venind din Melanezia, unde s-au amestecat cu indonezienii sau numai cu polinezienii.

155 Înfrîngerea definitivă a lui Napoleon Bonaparte în anul 1815 şi tratatul de pace al guvernului francez cu puterile europene au pus capăt lungilor războaie napoleoniene. În urma acestui fapt o parte din flota franceză putea fi transferată în regiuni îndepărtate pentru efectuarea cuceririlor coloniale şi a explorărilor ştiinţifico-geografice.

156 Activitatea gospodărească energică a englezilor se datoreşte faptului că Insula Mauritius (Ile de France) este o importantă bază maritimă aflată pe calea maritimă din Marea Britanie spre bogatele colonii din India şi Australia.

157 Este vorba de scriitorul francez — fratele renumitului astronom, Jacques Arago (1790—1855), care, deşi a orbit, a mai efectuat încă două călătorii în California şi Brazilia. Însoţitorii lui Arago care au avut curajul să împartă cu el greutăţile călătoriei şi s-au întors la Paris au fost numiţi în glumă „aragonauţi". Jules Verne l-a cunoscut în tinereţe pe Jacques Arago şi i-a citit primele sale povestiri.

158 Personaj din *Don Quijote* de Cervantes, ţăran bogat, la a cărui nuntă au nimerit Don Quijote şi Sancho Panza.

159 *Ecuatorul magnetic* întretaie ecuatorul geografic la 23° latitudine şi 169° longitudine vestică, fiind deviat de acesta în emisfera vestică cu 15° spre sud, iar în emisfera estică cu 10° spre nord.

160 *Casuar* — pasăre mare alergătoare din familia struţilor. Trăieşte în Australia şi pe insulele vecine, în păduri tropicale dese, unde se hrăneşte cu fructele care cad din copaci şi cu animale mici.

161 La început guvernul Marii Britanii a folosit coloniile australiene mai ales ca loc pentru aşezarea condamnaţilor la muncă silnică şi a deportaţilor.

162 *Capa* — poziţie cît mai favorabilă faţă de valuri şi vînt pe care o iau navele pentru siguranţă pe vreme rea.

163 *Gabierul mare* — a doua velă de jos, de pe arborele mare (al doilea de la prova) — are o formă pătrată.

164 *Floc* — velă triunghiulară oblică care se ridică în faţa arborelui trinchet (primul arbore din prova). Pe nave există cel mult trei flocuri (flocul mare, flocul mic şi flocul săgeţii).

165 *Sasafras* — arbore din familia lauraceelor ; uneori acest arbust se utilizează ca plantă decorativă. Lemnul său tare se utilizează pentru fabricarea de stîlpi, traverse, butoaie. Coaja rădăcinilor se foloseşte în medicină şi parfumerie.

166 *Junta* — denumirea diferitelor asociaţii şi uniuni în Spania, Portugalia şi în ţările latino-americane. De cele mai dese ori junta înseamnă partid militar. Scopul juntelor era de a pune mîna pe putere.

167 După ce Portugalia a fost ocupată de armata napoleoniană, curtea portugheză şi aristocraţia au fugit peste ocean, în colonia portugheză Brazilia, unde au rămas şi după izgonirea francezilor. În anul 1820 în Portugalia a izbucnit o revoluţie care s-a desfăşurat sub lozinca instalării unei dinastii constituţionale. Regele Juan al VI-lea s-a înapoiat în Portugalia lăsînd în Brazilia ca vicerege pe fiul său Pedro. Curtea regală a luat măsuri ca să nu scape Brazilia din mîini. În legătură cu revoluţia din Portugalia şi mişcarea de eliberare din coloniile spaniole şi portugheze, principele Pedro a proclamat independenţa Braziliei, dar a făcut tot posibilul ca să nu piardă puterea. Mai tîrziu (în anul 1822), Pedro a căpătat tronul Braziliei în calitate de împărat şi a înăbuşit răscoalele republicane într-o serie de provincii.

168 În al doilea deceniu al secolului al XIX-lea, ca rezultat al mişcării de eliberare naţională care a cuprins coloniile spaniole în America de Sud, Spania a pierdut aceste posesiuni. În procesul luptei de eliberare, au apărut în America spaniolă o serie de republici care au proclamat independenţa lor faţă de metropolă în primul sfert al secolului al XIX-lea. Un rol important în lupta de eliberare din Chile şi în crearea statului Chile l-a avut B. O'Higgins (a guvernat în perioada 1807—1823).

169 În limba papuaşă — bun.

170 În anul 1896 a fost doborît jugul spaniol din Insulele Filipine ; în anul 1899 s-a format republica Filipine independentă care a fost ocupată imediat de S.U.A. Sub presiunea mişcării de eliberare naţională, S.U.A. au fost nevoite să proclame acordarea formală a independenţei Filipinelor.

171 *Guansi* — popor care a populat altădată Insulele Canare ai cărui urmaşi există şi azi. Erau oameni înalţi cu piele de culoare deschisă. Locuiau în peşteri, nu cunoşteau

folosirea metalelor; armele le fabricau din bazalt și obsidiană. Către începutul secolului al XVII-lea, spaniolii au exterminat cea mai mare parte a lor. În prezent este imposibil de stabilit genealogia lor; după obiceiul îmbălsămării cadavrelor s-ar părea că ar fi de origine africană.

172 În *„scrierea cu noduri"* a locuitorilor din Peru, se exprimau fraze și cuvinte prin fire de lînă de diferite culori și noduri. Culoarea roșie însemna luptători sau război, culoarea albă — pacea sau argintul, culoarea galbenă — aurul, verde — porumbul. Un nod însemna cifra 10, două noduri alăturate — 20. În antichitate „scrierea cu noduri" era răspîndită, de asemenea, și în China.

173 *Chilă falsă* — piesă de lemn care se aplică pe chila navelor de lemn, ca atunci cînd nava atinge fundul sau un obstacol să se apere chila.

174 *Pa* — localități întărite la maori, apărate împotriva agresiunilor printr-un șanț sau gard.

175 *Misionarii wesleyani* — adepții învățăturii religioase a teologului englez John Wesley (1703—1791) care a înființat secta protestantă a metodiștilor. Biserica metodistă care a apărut în secolul al XVIII-lea, în Anglia, a găsit mulți adepți în S.U.A. și Canada. Metodiștii sînt adversari activi ai mișcărilor muncitorești și de eliberare națională.

176 *Fumarole* — emanații gazoase care ies din crăpăturile rocii în regiunile vulcanice.

177 Geografii din antichitate au numit „regiuni hiperboreale" teritoriile aflate în nord. Denumirea provine de la cuvîntul *boreu*, numele zeului vîntului de nord în mitologia antică grecească.

178 *Sienit* — minereu vulcanic cu aspect granular, compact.

179 *Zăpadă roșie* — zăpadă avînd o colorație roz-pal mergînd pînă la roșu ca sîngele; se datorește prezenței unui mare număr de alge mici de culoare stacojie. Algele pătrund și se dezvoltă în zăpadă, pe o adîncime de cîțiva centimetri.

180 Navigatorii ruși F. F. Belingshausen și E. P. Lazarev s-au apropiat de trei ori, de banchiza Antarctidei în anul 1820 și au formulat ideea corectă despre existența unui continent în apropierea Polului Sud.

181 *Hughenoții* — adepții religiei calvine (protestante) în Franța.

182 *Quakeri* — sectă protestantă creștină întemeiată în Anglia în perioada revoluției burgheze engleze la mijlocul secolului al XVIII-lea. Atitudinea quakerilor împotriva ceremoniilor bisericești, a luxului, a zeciuirii în favoarea bisericii și a serviciului militar au atras împotriva lor persecuțiile bisericii și ale autorităților atît în Anglia, cît și în coloniile sale din America, unde quakerii s-au mutat în al șaselea deceniu al secolului al XVII-lea.

CUPRINSUL

MARII NAVIGATORI AI SECOLULUI AL XVIII-LEA

PARTEA A DOUA

Capitolul I
NAVIGATORII FRANCEZI

I

Descoperirile lui Bouvet de Lozier în mările australe. Surville. Ţara Arsacizilor (Noua Georgie). Peripeţiile escalei în Portul Praslin. Sosirea pe coasta Noii Zeelande. Moartea lui Surville. Descoperirile lui Marion în mările antarctice. Asasinarea lui în Noua Zeelandă. Kerguelen în Islanda şi în insulele australe. Expediţiile pentru verificarea ceasornicelor: Fleurieu şi Verdun de la Crenne 7

II

Expediţia lui La Pérouse. Insula Santa Catarina. Concepción. Insulele Sandwich. Explorarea coastelor Americii de Nord. Port des Français. Pierderea a două ambarcaţii. Monterey şi indienii din California. Popas la Macau. Cavite şi Manilla. În drum spre China şi Japonia. Formosa (Taivan). Insula Quelpart. Coasta Asiei orientale. Golful Ternay. Locuitorii din Sabalin. Orocii. Strîmtoarea La Perouse. Bal în Kamceatka. Arhipelagul Navigatorilor (Samoa). Uciderea lui De Langle şi a mai multor însoţitori ai săi. Botany Bay. Nu se mai primesc ştiri din partea expediţiei. D'Entrecasteaux e trimis în căutarea lui La Pérouse. Ştiri false. Canalul D'Entrecasteaux. Coasta Noii Caledonii. Ţara Arsacizilor. Băştinaşii din Buka. Popas în port Carteret. Insulele Amiralităţii. Popas la Amboina. Capul Leeuwin. Pămîntul lui Nuyts. Popas în Tasmania. Serbări în Insulele Prieteniei. Amănunte despre vizita lui La Pérouse în Tongatabu. Popas la Balade. Urmele trecerii lui La Pérouse prin Noua Caledonie. Vanikoro. Tristul sfîrşit al expediţiei . 29

III

Călătoria căpitanului Marchand. Insulele Marchize. Descoperirea Insulei Nouku Hiva. Moravuri şi obiceiuri ale locuitorilor. Insulele Revoluţiei. Coasta Americii şi portul Ketchikan. Canalul lui Cox. Popas în Insulele Sandwich. Macau. Decepţie. Reîntoarcere în Franţa. Descoperirile lui Bass şi Flinders pe coastele Australiei. Expediţia căpitanului Baudin. Ţara Endracht şi Ţara De Witt. Popas la Timor. Explorarea Ţării Van Diemen. Despărţirea navei „Geographe" de „Naturaliste". Odihnă la Port Jackson. Deţinuţii. Bogăţia de vite a Noii Galii de sud. Reîntoarcerea navei „Naturaliste" în Franţa. Croaziera navei „Geographe" şi a navei „Casuarine" în apele din preajma ţărilor Nuyts, Edels, Endracht, De Witt. Al doilea popas la Timor. Reîntoarcerea în Franţa 71

Capitolul II
EXPLORATORI ÎN AFRICA

Shaw în Algeria şi Tunis. Hornemann în Fezzan. Adanson în Senegal. Mungo-Park şi cele două călătorii ale lui pe Djoliba sau Niger. Segou. Tombouctou.

Sparrmann şi Le Vaillant la Cap, la Natal şi în interior. Lacerda în Mozambic şi la negrii cazembe. Bruce în Abisinia. Izvoarele Nilului Albastru. Lacul Tana. Călătoria lui Browne în Darfur 92

Capitolul III

EXPLORATORI ÎN ASIA

Siberia, după Witzen. China descrisă de iezuiţi şi de abatele Du Halde. Macartney în China. Popas la Susang. Sosirea la Pekin. Negocieri. Primirea solilor de către împărat. Serbări şi ceremonii la Tzehol. Reîntoarcerea la Pekin şi în Europa, Volney. Choiseul-Gouffier. Le Chevalier în Troia. Olivier în Persia. O ţară semiasiatică. Rusia, după Pallas 124

Capitolul IV

CELE DOUĂ AMERICI

Coasta apuseană a Americii. Juan de Fuca şi de Fonte. Cele trei călătorii ale lui Bering. Vancouver. Explorarea Strîmtorii Fuca. Recunoaşterea Arhipelagului Noua Georgie şi a unei părţi din coasta americană. Explorarea interiorului Americii. Samuel Hearne. Descoperirea Fluviului Minelor de Cupru. Mackenzie şi fluviul care îi poartă numele. Ţărmul lui Fraser. America de Sud. Explorarea Amazonului de către La Condamine. Călătoria lui A. von Humboldt şi Bonpland. Tenerife. Peştera Guachero. „Llanos". Ţiparii. Amazonul, Rio Negro şi Orinoco. Mîncătorii de pămînt. Rezultatele călătoriei. A doua călătorie a lui Humboldt. Volcanitos. Cascada Tequendama. Punţile Icononzo. Trecerea Quindiului pe spatele oamenilor. Quito şi Pichincha. Ascensiunea pe Chimborazo. Anzii. Lima. Trecerea planetei Mercur. Explorarea Mexicului. Mexico. Reîntoarcerea în Europa 138

CĂLĂTORII SECOLULUI AL XIX-LEA

PARTEA ÎNTÎI

Capitolul I

ZORILE UNUI VEAC AL DESCOPERIRILOR

Ritmul încetinit al descoperirilor în timpul războaielor Republicii şi Imperiului. Călătoriile lui Seetzen în Siria şi în Palestina. Hauranul şi înconjurul Mării Moarte. Decapolisul. Călătorie în Arabia. Burckhardt în Siria. Plimbări în Nubia, pe cele două maluri ale Nilului. Pelerinaj la Mekka şi Medina. Englezii în India. Webb la izvoarele Gangelui. Darea de seamă a unui călător în Punjab. Christie şi Pottinger în Sindhi. Aceiaşi exploratori traversînd Belucistanul pînă în Persia. Elphinstone în Afganistan. Persia după relatările lui Gardanne, Ad. Dupre, Morier, Macdonald-Kinner, Price şi Ouseley. Guldenstaedt şi Klaproth în Caucaz. Lewis şi Clarke în Munţii Stîncoşi. Raffles la Sumatra şi Djawa 165

Capitolul II

EXPLORAREA ŞI COLONIZAREA AFRICII

Peddie şi Kambel în Sudan. Richtie şi Lyon în Fezzan. Denham, Oudney şi Clapperton în Fezzan, în ţinutul tibbuilor. Lacul Ciad şi afluenţii lui. Kukawa şi principalele oraşe din Bornu. Mandera. Un iureş în ţara fellatahilor. Înfrîngerea arabilor şi moartea lui Bu-Khalum. Loggunul. Moartea lui Toole. În drum către Kano. Moartea doctorului Oudney. Kano. Sokoto. Sultanul Bello. Reîntoarcerea în Europa 214

A doua călătorie a lui Clapperton. Sosirea la Badagry. Yurriba şi capitala sa Katunga. Bussa. Încercări făcute spre a se obţine o fidelă relatare a împrejurărilor în care a murit Mungo-Park. Regiunile Nyffe, Guari şi Zegzeg. Sosirea la Kano. Neajunsuri. Moartea lui Clapperton. Lander se înapoiază la ţărmul fluviului. Tuckey la Congo. Bowdish la aşantizi. Mollien la izvoarele Senegalului şi ale Gambiei. Maiorul Gray. Caillie la Tombouctou. Laing la izvoarele Nigerului. Richardet şi John Lander la gurile Nigerului. Caillaud şi Letorzec în Egipt, în Nubia şi la oaza Siwa 231

Capitolul III

MIŞCAREA ŞTIINŢIFICĂ ÎN ORIENT. EXPLORĂRILE AMERICANE

Desciifrarea inscripţiilor cuneiforme şi studiile asiriologice pînă în 1840. Vechiul Iran şi Avesta. Cadastrarea triunghiului Indiei şi studiile hindustane. Explorarea şi măsurarea Munţilor Himalaya. Peninsula Arabia. Siria şi Palestina. Asia centrală şi Alexandru Humboldt. Pike la izvoarele lui Mississippi, ale lui Arkansas şi cele ale Rîului Roşu. Cele două expediţii ale maiorului Long. Generalul Cass. Schoolcraft la izvoarele fluviului Mississippi. Explorarea Noului Mexic. Călătorii arheologice în America Centrală. Cercetările de ştiinţe naturale în Brazilia. Spix şi Martius, Maximilian de Wied-Neuwied. D'Orbigny şi tipul american 289

PARTEA A DOUA

Capitolul I

NAVIGATORI RUŞI ŞI ENGLEZI CARE AU FĂCUT OCOLUL LUMII

Negoţul de blănuri în Rusia. Krusenstern primeşte comanda unei expediţii. Nouku Hiva. Nagasaki. Explorarea coastei japoneze. Iesso (Hokkaido). Ainoşii. Sahalin. Reîntoarcerea în Europa. O. E. Kotzebue. Popas pe Insula Paştelui. Penrhyn. Arhipelagul Ratak. Reîntoarcerea în Rusia. A doua călătorie. Schimbări petrecute în Tahiti şi în Insulele Sandwich. Călătoria lui Beechey. Insula Paştelui. Pitcairn şi răsculaţii de pe „Bounty". Tuamotuşii. Tahiti şi Insulele Sandwich. Insulele Boninshima. Litke. Quebradaşii din Valparaiso. Săptămîna mare în Chile. Novo-Arhanghelsk. Koloşii. Unalaska. Arhipelagul Carolinelor. Luntrele carolinezilor. Guam, insulă pustie. Frumuseţea şi utilitatea Insulelor Boninshima. Ciukcii, obiceiurile şarlatanii lor. Reîntoarcerea în Rusia 305

Capitolul II

NAVIGATORI FRANCEZI ÎN JURUL LUMII

Călătoria lui Freycinet. Rio de Janeiro. Cap şi vinurile. Golfuleţul Cîinilor-de-mare. Popas la Timor. Insula Ombay şi populaţia ei antropofagă. Insulele papuaşilor. Locuinţele lacustre ale alfuruşilor. O cină la guvernatorul Guamului. Descrierea Insulelor Mariane şi a locuitorilor lor. Cîteva amanunte despre Insulele Sandwich (Hawaii). Portul Jackson şi Noua Galie de Sud. Naufragiu în Golful Francezilor. Insulele Maluine (Falkland). Reîntoarcerea în Franţa. Expediţia pornită de vasul „Coquille" sub ordinele lui Duperrey. Martin-Vaz şi Insula Trinidad. Insula Santa Catarina. Independenţa Braziliei. Golful Francezilor şi rămăşiţele navei „Urania". Escală la Conception. Războiul civil din Chile. Araucanii. Noi descoperiri în Arhipelagul Primejdios (Tuamotu). Escală la Tahiti şi în Noua Irlandă. Papuaşii. Popas la Ualan. Locuitorii din Insulele Caroline. Rezultatele ştiinţifice ale expediţiei . 347

Expediţia baronului de Bougainville. Escală la Pondichéry. Oraşul alb şi oraşul negru. Mîna dreaptă şi mîna stîngă. Malacca. Singapore şi proaspăta lui prosperitate. Escală la Manila. Micul Golf Turane. Flora şi fauna. Anamiţii.

Stîncile de marmură de la Fay-Foë. Diplomaţia cochinchineză. Insula Anambas. Sultanul din Madura. Strîmtorile Madura şi Allass. Van Diemen (Tasmania). Botany Bay şi New South Wales (Noua Galie de Sud). Santiago şi Valparaiso. Reîntoarcerea pe la Capul Horn. Expediţia lui Dumont d'Urville pe nava „L'Astrolabe". Vîrful Teyde. Australia. Escală în Noua Zeelandă. Arhipelagul Tongatabu. Încăierări cu băştinaşii. Noua Britanie şi Noua Guinee. Primele ştiri despre soarta lui La Pérouse. Vanikoro şi locuitorii ei. Escală la Guam. Amboina şi Manado. Rezultatele expediţiei . 383

Capitolul III

EXPEDIŢIILE POLARE

I

Polul Sud. Încă un navigator rus în jurul lumii : Bellingshausen. Descoperirea insulelor Traversay, Petru I şi Alexandru I. Baleniera Weddell. Orkney de Sud. Georgia de Sud. Shetland de Sud. Locuitorii Ţării de Foc. John Biscoe şi Ţara Enderby şi Ţara Graham. Charles Wilkes şi continentul antarctic. Căpitanul Balleny. Expediţia lui Dumont d'Urville pe „L'Astrolabe" şi „Zelée". Coupvent Desbois la vîrful Tenerife. Strîmtoarea Magellan. Un nou oficiu poştal. Captiv între banchize. Ţara Louis-Philippe. Prin Oceania. Ţările Adélie şi Clairie. Noua Guinee. James Clarck şi Ţara Victoria . . 418

II

Polul Nord. Anjou şi Vranghel. Polînia. Prima expediţie a lui John Ross. Golful Baffin este închis ! Descoperirile lui Edward William Parry în prima sa călătorie. Cercetarea Golfului Hudson şi descoperirea Strîmtorilor Fury şi Hecla. A treia călătorie a lui Parry. A patra călătorie. În sanie pe gheaţă în plină mare. Prima călătorie a lui Franklin. Cumplitele suferinţe ale exploratorilor. A doua expediţie. John Ross. Patru ierni în mijlocul gheţurilor. Expediţia lui Dease şi Simpson 449

Note 469

Redactor resp. de carte: Sanda Stoian
Tehnoredactor: Gheorghe Popovici

Dat la cules 11.10.1963. Bun [illegible]
Tiraj 17.000+70 ex. broşate, [illegible]
1/1 + 20 ex. lux. Hîrtie se [illegible]
Format 70×100/16. Coli editor [illegible]
30,50. A. 7457. Indici de clasi [illegible]
tru bibliotecile mari 910, pentr [illegible]

[illegible] nr. 30 862, 1 [illegible]
[illegible] teii", Piaţa Scînteii
[illegible] - R.P.R.

EDITURA ŞTIINŢIFICĂ